Anatolij Ribakov

AZ ARBAT GYERMEKEI

ANATOLIJ RIBAKOV

AZ ARBAT GYERMEKEI

ANATOLIJ RIBAKOV

AZ ARBAT GYERMEKEI

MAGVETŐ KIADÓ, BUDAPEST

A mű eredeti címe

ДЕТИ АРБАТА

Дружба Народов 1987. 4–5–6

Fordította

NIKODÉMUSZ ELLI

© Hungarian translation Nikodemusz Elli, 1988

ELSŐ RÉSZ

1

Az Arbat legnagyobb háza a Nyikolszkij és a Gyenyezsnij köz találkozásánál, a mostani Plotnyikov köz és Vesznyin utca sarkán áll. A három hétemeletes épülettömb szorosan összeépült, az első homlokzatát fehér mázas csempével rakták ki. Rajta kis táblák: „Azsúrozás", „Logopédia", „Urológiai és nemi betegségek"... Vasalt sarkú, alacsony, árkádos átjáró köti össze a két mély, sötét udvart.

Szasa Pankratov kilépett a házból, és balra fordult a Szmolenszk tér felé. Az Arbatszkij Arsz mozinál már ott sétálgattak karonfogva az arbati, a Dorogomilovszkaja és a Pljuscsiha utcai lányok; kabátjuk gallérját hanyagul felhajtották, ajkuk festett, szempillájuk felpödörített, tekintetük várakozó, nyakukban tarka kendő; ez az őszi divat az Arbaton. Véget ért az előadás, a nézőket az udvaron keresztül engedték ki. A tömeg a keskeny kapun át kinyomakodott az utcára, ahol már vidáman nyüzsögtek a kamaszok, e hely örökös gazdái.

Az Arbaton lassan a végéhez közeledett a nap. Az úttesten, amelyet leaszfaltoztak, de a villamossínek között még megmaradtak a kockakövek, az öreg bérkocsikat lehagyva gurultak az első – GAZ és AMO típusú – szovjet autók. A villamosok egy vagy két pótkocsival gördültek ki a remizből, reménytelen kísérletet téve, hogy kielégítsék a nagyváros közlekedési igényeit. De a föld alatt már készült a metró első szakasza, a Szmolenszk téren, a légakna fölött, fából ácsolt torony magasodott.

Katya a Gyevicsje poljénál várta Szasát, a Kaucsukgyár klubjánál. Széles pofacsontú, szürke szemű, sztyeppi lány, vastag kártoltgyapjú-pulóverben. Enyhe borszag áradt belőle.

– Ittunk a lányokkal egy kis vörösbort. Te nem ünnepelsz?

– Mit ünnepelnék?

– Hogyhogy mit... Mária oltalmát.

– Aha.

– Bizony, hogy aha.

– Hova megyünk?

– Hova, hova... A barátnőmhöz.

– Mit vigyek?

– Harapnivaló akad nála. Vodkát vegyél.

A Bolsoj Szavinszkij közön végigmentek a régi munkásszállások mellett, ahonnan részeg beszéd, hamis gajdolás, harmonikaszó meg gramofonhang hallatszott, majd a gyárak léckerítései közötti keskeny átjárón át lementek a rakpartra. Balra a Szverd-

lov és a Liversz gyár széles ablakai húzódnak, jobbra a Moszkva folyó, előttuk a Novogyevicsij kolostor fala és a korvasút hídjának fémváza Azon túl már csak mocsár és mező, Kocski és Luzsnyiki

– Hova viszel? – kérdezte Szasa

– Hova, hova Gyere csak A koldusnak nem kerulő a falu felé menni

Szasa átolelte a lány vállát, de az megpróbálta lelokni a karját

– Kibírod

Szasa még erősebben olelte a vállát

– Nyughass már!

A háromemeletes, vakolatlan haz magányosan állt Végigmentek a gyengén megvilágított, hosszú folyosón, az utolsó, számozatlan ajtó előtt Katya megszólalt

– Maruszjánál itt a barátja Ne kérdezz semmit!

A díványon, arccal a falnak fordulva egy férfi aludt, az ablaknál egy kisfiú meg egy kislány ult, lehettek olyan tíz-tizenegy évesek, hátrapillantottak az ajtóra, koszontek Katyának A szoba sarkában, a falikút melletti konyhaasztalnál egy Katyánál jóval idősebb, apró termetű, kedves, jóságos arcú asszony tevekenykedett O volt Maruszja

– Nem győztunk kivárni titeket, azt gondoltuk, nem is jottok – mondta az asszony kezét megtorolve, kotényét letéve – Azt gondoltuk, mulattok valahol Keljen fel, Vaszilij Petrovics, megjottek a vendégek!

A sovány, komor képű férfi feltápászkodott, elsimította gyér hajat, tenyerével megdorzsolte az arcát, mintegy elhessegetve az álmosságot Inggallérja meggyűródott, nyakkendőjén meglazult a csomó

– Megszikkadt a béles – Maruszja levette a kendőt az asztalon levő, rozslisztből készult tésztáról – Ezt itt szójával, ezt krumplival, ezt meg káposztával toltottem meg, Toma, rakjál ki tányérokat!

A kislány tányérokat tett az asztalra, Katya levette kiskabátját, a tálalóból kést, villát vett elő, megterített, tudta, mit hol talál Látszott, nem először jár itt

– Tedd rendbe a szobát! – szólt rá Maruszjára

– Elaludtunk ebéd után – mentegetőzott a barátnője, mikozben osszekapkodta a székekről a ruhákat –, meg a gyerekek is papírt vagdostak Szedd ossze a papírt, Vitya!

A kisfiú négykézlábra ereszkedve osszeszedte a papírhulladékot a padlón

Vaszilij Petrovics megmosdott a falikútnál, feltolta nyakkendőjének csomóját

Maruszja mindegyik bélesfajtából vágott egy-egy darabot a gyerekeknek, és odatette nekik az ablakpárkányra

– Egyetek!

Vaszilij Petrovics vodkát toltott

– Kellemes unnepet!

– Találkozunk az asztal alatt! – Katya végighordozta a tekintetét a jelenlevőkon, csak Szasára nem nézett Most először hozta el a fiút ismeroseihez, vodkát ivott veluk, Szasával meg eddig csak vorosbort ivott

– Micsoda fekete szemű fiút csíptél fel! – jegyezte meg vidáman Maruszja Szasa felé biccentve

– Fekete szeműt és göndör hajút – nevetett Katya.

– Amíg az ember fiatal, a haja göndörödik, öregségére meg kihullik – jelentette ki Vaszilij Petrovics, és újból a vodkásüveg után nyúlt. Szasa most már nem látta komornak. Szóba elegyedtek, Maruszja kedvesen, megértően nézett rájuk.

Szasát kellemesen érintette Maruszja pártfogása, tetszett neki ez a ház itt a város szélén, a falon átszűrődő ének- és harmonikaszó.

– Miért nem eszik? – kérdezte Maruszja.

– Eszem, köszönöm szépen, nagyon finom.

– Ha volna miből, ennél különbet is sütnék. De hát még élesztőt se tud szerezni az ember. Hála legyen Vaszilij Petrovicsnak, ő hozott.

Vaszilij Petrovics komolyan kommentálta az élesztőügyet.

A gyerekek még kértek a bélesből.

Maruszja megint vágott nekik egy-egy darabot.

– Azt hiszitek, csak nektek sütöttem?! Vége a mulatságnak, menjetek mosakodni!

Összekapkodta az ágyneműjüket, és átvitte a szomszédasszonyhoz.

A gyerekek elmentek aludni. Aztán készülődni kezdett Vaszilij Petrovics is. Maruszja vele tartott. Távozóban visszaszólt Katyának:

– Vegyél ki tiszta lepedőt a szekrényből!

– Mi szüksége erre a férfira? – kérdezte Szasa, amikor Maruszja mögött becsukódott az ajtó.

– A férje felszívódott, hogy ne kelljen tartásdíjat fizetnie. Hol keresse? Élni meg kell...

– A gyerekek szeme láttára?

– Éhkoppon ülni otthon, az jobb?

– Öreg hozzá ez a férfi.

– Maruszja se fiatal.

– Miért nem veszi feleségül?

Katya barátságtalan pillantást vetett rá.

– És te miért nem veszel feleségül engem?

– Férjhez akarnál menni?

– Akarnék... Na jól van! Gyere, feküdjünk le!

Ez is olyan szokatlan volt. Minden alkalommal úgy kellett meghódítania Katyát, mintha először találkoznának, ma pedig ő maga veti meg az ágyat, vetkőzik. És csak annyit mondott:

– Oltsd el a villanyt!

Aztán ujjaival Szasa haját morzsolgatta...

– Izmos, erős fiú vagy, bizonyára szeretnek a lányok, de lehetnél óvatosabb – Katya fölébe hajolt, a szemébe nézett. – Szülök neked egy kis fekete szeműt. Nem félsz?

Ennek be kellett következnie előbb vagy utóbb. Hát akkor majd elmegy abortuszra, nincs szüksége a gyerekre se neki, se a lánynak.

– Állapotos vagy?

Katya fejét Szasa vállába fúrta, egész testével hozzásimult, mintha védelmet keresne élete, bajai, boldogtalansága ellen.

Ugyan mit tud róla Szasa? Hol lakik? A nénikéjénél? Munkásszálláson? Albérletben? Abortusz! Mit mondana otthon, milyen orvosi papírt vinne a munkahelyére? És ha már kifutott az időből? Hová lenne a gyerekkel?

– Ha úgy maradtál, szülj meg, összeházasodunk.

Katya anélkül, hogy fölemelte volna a fejét, megkérdezte:

– És hogy fogjuk hívni a kicsit?

– Majd eldöntjük. Van még rá elég időnk.

Katya megint elnevette magát, s elhúzódott Szasától.

– Nem veszel te engem feleségül, de én se megyek hozzád. Hány éves vagy? Huszonkettő? Idősebb vagyok nálad. Te tanult ember vagy, és én? Hat osztályt végeztem. Férjhez megyek, csak nem hozzád.

– Hát akkor kihez? Érdekes.

– Érdekes... Egy falumbéli fiúhoz.

– Hol van most?

– Hol van, hol... Az Urálban. Eljön és magával visz.

– És ki ő?

– Ki ő... Egy szerelő.

– Régóta ismered?

– Mondtam már, hogy falumbéli.

– És mostanáig miért nem vett feleségül?

– Nem tombolta ki még magát, azért nem.

– És most már kitombolta magát?

– Most már harmincéves. Ha tudnád, micsoda dámáknak udvarolt...

– Szereted?

– Hát szeretem...

– Velem akkor miért találkozol?

– Miért, miért... Én is élni akarok. Úgy faggatsz, mint a rendőrségen. Eredj már!

– És mikor érkezik?

– Holnap.

– És mi többé nem látjuk egymást?

– Hívjalak meg az esküvőre? Csuda erős ám. Behúz egyet, és véged.

– Ezt majd még megnézzük.

– Ó, ó...

– De hiszen terhes vagy!

– Ki mondta?

– Te.

– Semmit se mondtam neked. Te találtad ki az egészet.

Az ajtón halkan kopogtattak, Katya beengedte Maruszját, és visszafeküdt.

– Elkísértem – Maruszja meggyújtotta a villanyt. – Isztok teát?

Szasa a nadrágja után nyúlt.

– Miért kel föl? – mondta Maruszja. – Maradjon nyugton!

– Nagyon szégyenlős – mosolygott csúfondárosan Katya. – Röstelli, hogy csak így szórakozik velem, nősülni akar.

– A nősülés hamar megvan – jelentette ki Maruszja. – Meg a válás is.

Szasa kitöltötte a pohárba a maradék vodkát, harapott hozzá a bélesből. Végeredményben hálásnak kellene lennie Katyának, amiért minden ilyen szerencsésen végződött. Feltehetően létezik az a szerelő, de lényegében nem róla van szó. A lényeg az, hogy Katya megint ugratja, s ettől ő rögtön elkedvetlenedik. Micsoda bolond! Szasa fölkelt.

– Hová, hová? – kérdezte Katya.

– Haza.

– Ugyan már, az istenért, aludjon csak itt, majd reggel hazamegy – hadarta Maruszja. – Én majd a szomszédban alszom. Igazán senkit sem zavar.

– Mennem kell.

Katya komoran nézett rá.

– Hazatalálsz?

– Nem tévedek el.

Katya magához húzta.

– Maradj.

– Nem, megyek. Isten veled!

Mégiscsak kedves lány! Persze, hogy sajnálja a dolgot. S ha Katya nem hívja fel, akkor soha többé nem látják egymást: nem tudja a címét, Katya nem adta meg – „Megszidna a néném", még azt se mondta meg, melyik gyárban dolgozik – „Ott ácsorognál a portán."

Régebben Katya időnként felhívta utcai telefonfülkékből, moziba mentek vagy a szabadba, jó messzire besétáltak a Nyeszkucsnij park mélyére. A holdfényben fehéren világítottak a vitorlavászon pihenőszékek. Katya elfordult. „Ugyan már... Neked is csak ezen jár az eszed..." De aztán hozzásimult, ajka száraz, szélfútta volt, érdes ujjaival a haját morzsolgatta.

– Amikor először láttalak, cigánynak néztelek. A falunk szélén cigányok ütöttek tanyát, azok ilyen feketék. Csak a te bőröd sima.

Nyáron, amikor a mama kiment a nővéréhez a nyaralóba, Katya eljött hozzá, szeme haragosan villogott, zavarták a kapualjban üldögélő asszonyok. „Mit bámulnak? Az életben többet nem jövök ide."

Amikor felhívta, többnyire nem szólt bele a telefonba, majd letette a kagylót, aztán megint felhívta...

– Katya, te vagy az?

– Én hát...

– Miért nem szólaltál meg?

– Nem is telefonáltam...

– Találkozunk?

– Hol találkoznánk?

– A parknál?

– Mi jut eszedbe... Gyere a Gyevicsjére.

– Hatkor, hétkor?

– Én hatra ott leszek.

Szasának most mindez az eszébe jutott, és várta a lány telefonját. Másnap minél korábban haza akart menni az egyetemről, hátha Katya felhívja. De bent maradt faliújságot csinálni november hetedikére. Aztán meg behívták a pártbizottság ülésére.

Az ajtónál nem akadt szabad hely. Szasa átfúrta magát a sorba rakott székek között, meglökte a szorosan ülő embereket, és ezzel kiváltotta Baulinnak, a pártbizottság titkárának elégedetlen pillantását. A vörhenyes szőke, kemény kötésű, kerek, hétköznapi, makacs arcú férfi széles mellkasán megfeszült a kék szatén orosz ing, amelynek gallérja két fehér gombbal csukódott rövid nyakán. Baulin megvárta, míg Szasa leül a sarokba, majd újra Krivorucskóhoz fordult.

– Igen, Krivorucsko, maga miatt nem épült fel a diákszállás. Az objektív okok senkit sem érdekelnek! Átutalták a pénzt a kiemelt építkezésekre? Maga nem a Magnyitkáért felel, hanem az egyetemért. Miért nem hívta fel a figyelmet arra, hogy a határidők nem reálisak? Vagy úgy, szóval reálisak? Akkor miért nem teljesítették? Húsz esztendeje párttag? A múltbéli érdemek előtt földig hajolunk, de a tévedésekért odacsapunk.

Baulin hangvétele meglepte Szasát. Krivorucskótól, a rektorhelyettestől tartottak a diákok. Az egyetemen legendák keringtek dicső katonai múltjáról: mind a mai napig zubbonyban, csizmanadrágban és csizmában járt. Ez a görnyedt tartású, hosszú, bánatos orrú, táskás szemű férfi soha senkivel nem elegyedett szóba, többnyire még a köszönésre is csak biccentett.

Krivorucsko a szék támlájába kapaszkodott, és Szasa látta, hogy remegnek az ujjai. A mindig oly félelmetes ember gyengesége szánalmas volt. Valóban nem kaptak anyagot az építkezéshez. De erre most senki nem akart gondolni. Csak Janszon, Szasa dékánja, ez a rendíthetetlen lett fordult békülékenyen Glinszkajához, az egyetem rektorához:

– Adjunk talán új határidőt?

– Milyent?! – kérdezte Baulin fenyegetően.

Glinszkaja sértődötten hallgatott. Mit is tehetne, ha ilyen semmirekellő helyettessel áldották meg. Felállt Lozgacsev aspiráns, egy magas, tekintélyes férfiú, és színpadiasan széttárta karját.

– Talán bizony az ásókat is a Magnyitka építkezéséhez küldték? A diákok körmükkel kaparták a fagyos földet? Itt ül a csoport Komszomol-titkára, mondja el, hogyan dolgoztak ásó nélkül!

Baulin kíváncsian tekintett Szasára. Szasa felállt.

– Nem dolgoztunk ásó nélkül. Egyszer tényleg zárva találtuk a raktárat, de aztán visszajött a raktáros, és kiadta az ásókat.

– Sokáig várakoztak? – kérdezte Krivorucsko, fejét továbbra is lehajtva.

– Tíz percet.

Lozgacsev, miután ily sikertelenül szólította fel Szasát tanúskodásra, szemrehányóan csóválta a fejét, mintha nem ő hibázott volna, hanem Szasa.

– Minden rendeződött? – mosolygott gúnyosan Baulin.

– Igen, rendeződött – felelte Szasa.
– És mennyi ideig dolgoztak és meddig ácsorogtak?
– De hiszen nem volt építőanyag!
– Te ezt honnan tudod?
– Mindenki tudja.
– Ne légy fogadatlan prókátor, Pankratov – szólt szigorúan Baulin. – Erre semmi szükség.
A pártbizottság tagjai igyekeztek nem nézni Krivorucskóra, és megszavazták kizárását a pártból. Egyedül Janszon tartózkodott.
Krivorucsko a szokottnál is görnyedtebben távozott.
– Bejelentést kaptunk Azizjan docenstől – folytatta Baulin, és Szasára nézett, mint aki azt kérdezi: na, *most* mit fogsz mondani, Pankratov?
Azizjan Szasa csoportjának a szocialista könyvvitel alapjait adta elő. De nem a könyvvitelről beszélt, még csak nem is az alapjairól, hanem azokról, akik meghamisítják ezeket az alapokat. Szasa kerek perec megmondta neki, hogy jobb lenne, ha magáról a könyvelésről tartana előadást nekik. Azizjan, ez a göndör hajú, ravasz, agyafúrt fickó akkor csak nevetett. De most azzal vádolta Szasát, hogy támadta a marxista könyvvitelt.
– Így történt? – Baulin nem vette le Szasáról hideg kék szemét.
– Nem azt mondtam, hogy nincs szükség elméletre, hanem azt mondtam, hogy jó lenne némi gyakorlati ismeretre is szert tenni.
– A tudomány pártossága téged nem érdekel?
– Érdekel. De a konkrét ismeretek is érdekelnek.
– A pártosság netán kizárja a gyakorlatot?
Megint Lozgacsev emelkedett szólásra.
– De elvtársak... Amikor nyíltan prédikálnak a tudomány apolitikusságáról... No meg aztán Pankratov megpróbálta a pártbizottságra erőszakolni a maga *saját különvéleményét* Krivorucskóról, megjátszva, hogy a diáktömegek képviselője. Mondja, Pankratov, kit képvisel maga itt?
Janszon komoran ült, kövér ujjaival degeszre tömött aktatáskáján dobolt.
Glinszkaja odafordult Baulinhoz.
– Talán át kellene adni az ügyet a Komszomol-bizottságnak...
Hangjából lekezelő csüggedtség csengett ki: a kérdés jelentéktelen, és jelentéktelen maga a hallgató is. Lozgacsev Baulinra pillantott, úgy vélte, az minden bizonnyal elégedetlen lesz Glinszkaja javaslatával.
– A pártbizottság nem bújhat ki...
Ez a meggondolatlanul kiejtett szó mindent eldöntött.
– Senki nem akar semmi alól kibújni – komorodott el Baulin. – De rend is van a világon. Vitassa meg a kérdést a Komszomol! Majd meglátjuk, milyen politikai érettségről tesz tanúbizonyságot.

A fogason barna bőrkabát lógott... Mark bácsi!
– Kirúgsz a hámból?

Szasa megcsókolta Mark simára borotvált arcát. Mark bácsiból kellemes pipadohány- és enyhe kölniszag áradt, „kellemes agglegényillat", ahogy a mama szokta mondani. Mark idősebbnek látszott a maga harmincöt esztendejénél: testes, vidám, kopaszodó bácsi. Csak sárgás szemüvege mögött megcsillanó, éles tekintetű szeme árulkodott ennek az embernek a vasakaratáról, aki az ipar szinte legendás hírű hadseregparancsnoka, legendás hírű, mint az a gigantikus építkezés ott keleten – a Szovjetunió új, óriási kohóműve, ahová nem ér el ellenséges légierő, és ahol a proletárhatalom stratégiai hátországa húzódik.

– Már azt gondoltam, nem tudlak kivárni, ottmaradtál valahol éjszakára.

– Szasa mindig itthon tölti az éjszakát – közölte a mama.

Az asztalon egy üveg portói, rózsaszínű, finom felvágott, sprottni, „török édesség" – csupa olyan csemege, amit mindig Mark bácsi hozott. Ott a mama hagyományos süteménye is, amit a petróleumfőzőre tehető „csodaedény"-ben sütött. Mark feltehetően időben jelezte érkezését.

– Hosszabb időre jöttél? – kérdezte Szasa.

– Ma érkeztem, holnap már megyek is vissza.

– Sztálin hívatta fel – mondta a mama.

Büszke volt öccsére és büszke a fiára, mással nemigen büszkélkedhetett; kicsi, telt, sűrű, hullámos ősz hajú, még szép fehér arcú, magányos asszony, akit elhagyott a férje.

Mark a díványon heverő csomagra mutatott.

– Bontsd ki!

Szofja Alekszandrovna megpróbálta kibontani a csomót.

– Add csak ide!

Szasa késsel átvágta a madzagot. Mark egy kabátra való szövetet és egy kötött gyapjúkendőt hozott a nővérének, Szasának pedig egy sötétkék bosztonszövetből varrt öltönyt. A kissé meggyűrődött zakó remekül állt a fiún.

– Mintha rád öntötték volna – lelkendezett Szofja Alekszandrovna –, köszönöm, Mark, úgysincs miben járnia ennek a gyereknek.

Szasa elégedetten nézegette magát a tükörben. Mark mindig azt hozza, amire szükség van. Gyerekkorában elvitte a csizmadiához, aki olyan magas szárú krómbőr csizmát varrt Szasának, amilyen senkinek sem volt sem az udvarban, sem az iskolában; akkor roppant büszke volt erre a csizmára, és mind a mai napig emlékszik a szagára, szinte még most is orrában érzi a csizmadia kis műhelyének átható bőr- és szurokszagát.

Az est folyamán Markot néhányszor a telefonhoz hívták. Mély, parancsoló hangon adta ki a különböző alapokra, keretekre, szerelvényekre vonatkozó utasításait, közölte, hogy itt tölti az éjszakát az Arbaton, és meghagyta, hogy a kocsit reggel nyolcra küldjék érte. Amikor visszajött a szobába, Mark egy pillantást vetett a borosüvegre.

– Ohó!

– Igyál, elvtárs, amíg ihatsz, fojtsd italba bánatodat! – énekelte Szasa Mark kedvenc dalát. Tőle is hallotta ezt a dalt, nagyon régen, még egész kicsi korában.

– Csendesen, csak csendesen, félre minden gonddal – énekelt vele Mark. – Igaz?
– Pontosan! – Aztán Szasa újra énekelni kezdett:

Holnap talán, úgy délután,
Itt terem majd a Cseka,
S holnap talán, még délután,
Hurokban lesz Kolcsak nyaka...

Hangját és hallását anyjától örökölte, akit annak idején a rádióba is hívtak énekelni, de az apja nem engedte.

Holnap talán, úgy délután,
Értünk jönnek a katonák,
S holnap talán, még délután,
Nekünk mondják, hogy nincs tovább...

– Jó dalocska – mondta Mark.
– Csak rosszul énekelitek – jegyezte meg Szofja Alekszandrovna. – Akár a süketek kórusa.
– A süketek duettje – nevetett Mark.
A díványra vetettek neki ágyat. Szasa egy összecsukható ágyra feküdt.
Mark levetette zakóját, nadrágtartóját, ingét. Nyakán és kézelőjén kékkel szegélyezett alsó ing maradt csak rajta, és kiment a fürdőszobába.
Szasa hanyatt fekve, feje alá tett kézzel várta vissza...
Az ülés után, amikor elfutott mellette a lépcsőn, Janszon megveregette a vállát. Ez az egyetlen, jóakaratú és biztató mozdulat még jobban hangsúlyozta azt az ürességet, amit Szasa maga körül érzett. Mások úgy tettek, mintha sietnének, ki haza, ki az ebédlőbe. A villamosmegálló felé vezető úton, a felforgatott külváros mocskos úttestén elhajtott mellette egy személyautó. Glinszkaja ült az első ülésen, és fejét hátrafordítva valamit magyarázott a hátul ülőknek. És az, ahogy beszélgettek és elszáguldottak mellette, őt észre sem véve, ügyet sem vetve rá, megint az üresség, az igazságtalan kitaszítottság érzését váltotta ki belőle.
Glinszkaját Szasa már az iskolából ismerte. Látta a szülői munkaközösség értekezletein, a fia, Jan egy osztályba járt vele, komor, szófukar gyerek volt, akit a hegymászáson kívül semmi sem érdekelt. Glinszkaja a Komintern egyik munkatársának a felesége volt, lengyel akcentusa miatt kategorikus ítéletei kissé természetellenesen hatottak. És mégis az volt az érzése, hogy Glinszkaja nem fog hallgatni a pártbizottság ülésén, hiszen legalább annyira felelős a diákszállás építéséért, mint Krivorucsko. De Glinszkaja hallgatott.
Üdén, frissen mosdva visszajött Mark, útitáskájából kölnit vett elő, bedörzsölte az arcát, aztán lefeküdt a díványra, forgolódott, igyekezett kényelmesen elhelyezkedni, levette a szemüvegét, és rövidlátóan hunyorogva kereste, hova tegye.
Egy ideig szótlanul, némán feküdtek, majd Szasa megkérdezte:
– Miért hívatott Sztálin?

– Nem Sztálin hívatott, hanem azért hívattak, hogy átadják az utasításait.
– Azt beszélik, kis termetű ember.
– Mint te meg én.
– Érdekes, a tribünön magasnak látszik.
– Igen.
– Amikor ötvenedik születésnapját ünnepelték – folytatta Szasa –, nem tetszett nekem az, amit a köszöntésre válaszolt. Valami olyasmit mondott, hogy „a párt teremtett engem a maga képére és formájára".
– Ez azt jelenti, hogy a köszöntés a pártot illeti, és nem személy szerint őt.
– Igaz, hogy Lenin azt írta, hogy Sztálin durva és nem lojális?
– Honnan tudod te ezt?
– Mit számít az... Tudom. Tényleg ezt írta?!
– Ezek személyes tulajdonságok – jelentette ki Mark –, nem ezek a lényegesek. A lényeg a politikai irányvonal.
– Talán külön lehet őket választani? – ellenkezett Szasa, akinek ebben a percben eszébe jutott Baulin és Lozgacsev.
– Miért, te kételkedsz benne?
– Nem gondoltam még erre. Én is Sztálin mellett állok, de szeretném, ha kevesebb lenne az éljenzés, sérti a fülemet.
– Amit nem értünk, még nem okvetlenül helytelen – felelte Mark. – Higgyél a pártban, a párt bölcsességében. Kemény idők előtt állunk.
Szasa gúnyosan felnevetett.
– Ma a saját bőrömön tapasztaltam.
Elmesélte, mi történt a pártbizottság ülésén.
– A könyvvitel?! Ez lenne az az elvi kérdés, amiből...
– Nahát, tudod! Az elvi kérdést az ember egész életében várhatná...
– Tapintatlan dolog egy tanárt kioktatni.
– Engem nem tapintatlansággal, hanem apolitikussággal vádolnak, és azt követelik, hogy ezt be is ismerjem. Érted?
– Ha tévedtél, akkor be is ismerheted.
– Hát ezt aztán várhatják tőlem ítéletnapig. Mit ismerjek be?
– Még mindig Glinszkaja a rektorotok?
– Igen.
– Ott volt a pártbizottság ülésén?
– Ott.

2

Mark Alekszandrovics előreküldte a sofőrt, ő maga gyalog ment.
Tiszta, őszi reggel, kellemes, frissítő hűvösség. Hivatalnokok siettek munkába, beszélgetésbe merült asszonyok sora kígyózott a pékségnél, némán várakoztak a férfiak a dohánybolt előtt.

Mark Alekszandrovics mindig is Szonyát szerette legjobban nővérei közül, szerette és szánta őt, aki most, hogy elhagyta a férje, különösen gyámoltalan. És Szasát is szerette. Miért kötöttek bele a gyerekbe? Becsületesen megmondta, amit gondolt, és most gyötrik a lelkét, követelik, hogy bánja meg azt, amit el sem követett. És ő is erre beszélte rá.

Mark Alekszandrovics átvágott az Arbat téren, végigment a Vozdvizsenkán, amely egyszerre csendesnek és üresnek tetszett az élénk Arbat után. Csak a Vojentorg, a katonai áruház előtt verődött össze nagyobb tömeg a nyitásra várva. Meg egy kisebb csoport Kalinyin irodája előtt. Mark Alekszandrovics beült a már ott várakozó autóba, és a Mohovaja utcán az Ohotnij rjadon keresztül, át a Tyeatralnaján és a Lubjankán a Nogin térre érkezett, ahol egy hosszú folyosókkal zsúfolt, megszámlálhatatlanul sok szobájú, hatalmas, század elején épült négyemeletes házban tevékenykedett a Nehézipari Népbiztosság.

Sok ezer ember jött el ebbe a házba az ország minden sarkából, itt döntöttek mindenről, itt terveztek meg, itt hagytak jóvá mindent. Mark Alekszandrovics a népbiztosságon lebonyolítandó ügyei intézését nem a főigazgatóságok vezetőinél kezdte, hanem az egyes osztályoknál és részlegeknél. Az a tény, hogy Rjazanov, a világ egyik legnagyobb építkezésének vezetője, Ordzsonikidze kedvence legelőször a beosztottakat keresi fel, roppant kellemesen érintette ezeket az embereket: lám, számol velük, megérti erejüket, az apparátus erejét. Ezért aztán szívesen foglalkoztak ügyeivel, úgy döntöttek róluk, ahogy ezt az ötéves terv ékessége és büszkesége, a gyár érdekei megkívánták, vagyis úgy döntöttek, ahogy Mark Alekszandrovics óhajtotta.

Miután végigjárta az osztályokat, felment az első emeletre, végighaladt néhány folyosón, újból felfelé tartott, majd egy másik lépcsősoron le, aztán megint fel, majd le, míg végül eljutott egy csendes, néptelen épületszárnyba, ahol a népbiztosnak és helyetteseinek irodái helyezkedtek el. A népbiztos szőnyegekkel borított előszobájában telefonos asztalok mellett ültek a titkárnők. Ismerték Rjazanovot, így aztán bejelentés nélkül bemehetett Bugyaginhoz.

Bugyagint, a KB tagját, akit Sztálin még a száműzetésből ismert, néhány hónapja hívták vissza külföldről. Az egyik legnagyobb európai államban szolgálatot teljesítő nagykövetet népbiztoshelyettesnek nevezték ki. Azt beszélték, nem véletlenül hívták haza, Bugyaginnal elégedetlenek. De Bugyagin sovány, fekete bajszos arcáról, sűrű szemöldöke alatt ülő szürke szeméből semmit sem lehetett kiolvasni. Ezek a munkásértelmiségiek, akik a komisszárok köpönyegét diplomata frakkra vagy a területi Cseka elnökének bőrkabátját trösztigazgatói öltönyre cserélik, Mark Alekszandrovics számára mindig a forradalom szigorú szellemét, a diktatúra mindent elsöprő erejét testesítették meg.

A beszélgetés a négyes nagyolvasztóról folyt. A négyes kohót a párt XVII. kongresszusára kellene beindítani, öt, nem pedig a tervben szereplő nyolc hónap múlva. Mark Alekszandrovics és Bugyagin is tudta, hogy a gazdasági célszerűséget most alá kell rendelni a politikai követelményeknek. De hát ez Sztálin akarata.

Amikor mindent megbeszéltek, Mark Alekszandrovics megkérdezte:

– Ismeri Szasa Pankratovot, az unokaöcsémet? Egy iskolába járt a lányával.
– Ismerem – Bugyagin arca megint kifürkészhetetlenné vált.
– Ostoba történet...
Mark Alekszandrovics elmondta Bugyaginnak a dolog lényegét.
– Szasa becsületes fiú – jelentette ki Bugyagin.
– A könyvvitel apolitikussága – képzelje csak el! Glinszkaja a rektoruk, én nem ismerem, de maga igen. Beszéljen vele, ha nem esik nehezére! Sajnálom a fiút, kikészítik. Csernyakhoz is fordulhatnék, de nem szeretném az ügyet a kerületi pártbizottságig elvinni.
– Már nem Csernyak a titkár – közölte Bugyagin.
– Hogyhogy?
– Úgy...
– Hova jutunk?
Bugyagin megvonta a vállát.
– Januárban lesz a kongresszus... – és azonnal így folytatta: – Remek fiú ez a Szaska. Gyakran megfordul nálunk. Furcsa, hogy semmit se mondott nekem.
– Nem az a fajta, aki segítséget kér.
– Glinszkaja tehet valamit? – érdeklődött Bugyagin.
– Nem tudom. De nem engedem a gyereket tönkretenni. Nem szabad megnyomorítani a fiatalokat, hiszen csak most kezdik az életet.
– Ilyen dolgok mostanság nem csak a te unokaöcséddel történnek – mondta Bugyagin.

Mark Alekszandrovics lement a fodrászműhelybe, megnyiratkozott, és amit sohasem tett, meg is borotváltatta magát. Nagyon megbánta. A borbély befújta kölnivel, amelynek átható illata nagyon zavarta. Ettől az idegen, tolakodó illattól viszolyogva ment le a testület tagjai számára fenntartott étterembe. A büfésnő feléje fordult.
– Rjazanov elvtárs! Kéretik, menjen föl Szjomuskin elvtárshoz.
Felment az emeletre. Anatolij Szjomuskin, Ordzsonikidze titkára hűvösen üdvözölte, ezzel is jelezve rosszallását, amiért a kellő pillanatban nem találta Mark Alekszandrovicsot. Szjomuskin mindenkit tegezett, senkit sem tisztelt, csak Szergót, s az emberek legalább úgy tartottak tőle, mint magától Szergótól. A polgárháború alatt Ordzsonikidze adjutánsa volt, kilencszázhuszonegy óta pedig a titkára a Kaukázuson túli területen is, a Központi Ellenőrző Bizottságnál is, a Munkás–Paraszt Felügyeletnél is, és itt, a Nehézipari Népbiztosságon is.
Utánozhatatlanul jelentőségteljes és változatlanul rosszalló arckifejezéssel tárcsázott Szjomuskin...
– A telefonnál Rjazanov elvtárs...
És átadta a kagylót Mark Alekszandrovicsnak.
... Négy órakor várják a Kremlben...
Mark Alekszandrovics rájött, hogy ezért hívatták fel Moszkvába. De már megkapta a repülőjegyét visszafelé, és úgy gondolta, hogy a találkozás elmarad. És most negyven perc múlva Sztálinnál lesz.

Szjomuskin a másik készüléken felhívta a Bobrini Vegyi Kombinátot, ahol közölték vele, hogy Grigorij Konsztantyinovics kiment a területre. Szjomuskin azonban tovább telefonált, ezzel feltartotta Mark Alekszandrovicsot, de úgy vélte, jobb elkésni Sztálintól, mint úgy eléje állni, hogy nem kapta meg Ordzsonikidze utasításait. Mark Alekszandrovics azonban más véleményen volt. Szjomuskin csak *forgolódott* a felső körökben, de ő ezen a szinten *tevékenykedett,* és Szjomuskin titkári igyekezete nem zavarhatja őt.

Nyugodt volt és rendíthetetlen. Csak ez az idegen pacsuliszag zavarta. Valahogy olyan ostoba dolog így, ilyen *üdén* menni a Kremlbe Sztálinhoz. Visszament a fodrászműhelybe, megmosta az arcát és a fejét. A borbély otthagyta a székben ülő vendégét, előtte állt törölközővel a kezében. Az a kedélyes Mark Alekszandrovics, aki félórával ezelőtt még a kopaszodó férfiakról tréfálkozott vele, már nem létezett. Parancsoló kifejezésű arca, különösen most, hogy levette a szemüvegét, kérlelhetetlennek tetszett.

Mark Alekszandrovics a Troickije kapunál benyújtotta az ablakon a párttagsági könyvét. Az ablak becsukódott, majd újból kinyílt, az üveg mögött feltűnt egy katona árnyéka, kihajolt, és Mark Alekszandrovics csak ekkor vehette szemügyre.

– Fegyvere van?

– Nincs.

– Mi van az aktatáskájában?

Mark Alekszandrovics felemelte a táskáját és kinyitotta.

Az ügyeletes visszaadta a párttagsági könyvét a beletett belépőcédulával együtt.

A különbejárat előtt két fegyveres katona állt. Az őr, miután gondosan tanulmányozta fényképét a párttagsági könyvben, alaposan szemügyre vette az arcát. Mark Alekszandrovics letette kabátját a kis ruhatárban, és felment a második emeletre. A hivatali helyiség ajtajában egy civil ruhás férfi újból ellenőrizte az iratait.

A hatalmas irodában Poszkrjobisev az íróasztalánál ült. Mark Alekszandrovics most találkozott vele először, és arra gondolt, hogy milyen durva vonású, kellemetlen az arca. Rjazanov megmondta a nevét.

Poszkrjobisev átkísérte a másik helyiségbe, a fogadószobába, a kanapéra mutatott, majd bement a dolgozószobába, gondosan becsukva maga mögött az ajtót. Aztán visszajött.

– Sztálin elvtárs várja.

Sztálin tágas dolgozószobájában baloldalt a Szovjetunió hatalmas térképe lógott a falon. Jobboldalt az ablakok között helyezkedtek el a könyvesszekrények, a közelebbi sarokban egy állványon nagy földgömb, a távolabbiban az íróasztal állt, mögötte karosszék. A szoba közepén zöld posztóval borított hosszú asztal, körülötte székek.

Sztálin föl-alá járkált a dolgozószobájában, s megtorpant, amikor az ajtó kinyílt. Khakiszínű, majdnem barna anyagból készült zubbonyt viselt, ugyanilyen anyagból varrt, csizmája szárába gyűrt nadrággal. Középtermetűnél alacsonyabbnak látszott, zömök volt, kissé himlőhelyes, szeme enyhén mongolos vágású. Sűrű hajában ősz szálak csillogtak alacsony homloka fölött. Sztálin ruganyos léptekkel Mark Alekszand-

rovics felé sietett, kezet nyújtott neki, közvetlenül, határozottan, de annak biztos tudatában, mi a jelentősége ennek a kézfogásnak. Aztán odébb tolt két széket az asztaltól. Leültek. Mark Alekszandrovics egész közelről látta Sztálin szemét: világosbarna, eleven, szinte vidámnak látszott.

Mark Alekszandrovics az építkezés általános ismertetésével kezdte beszámolóját. De Sztálin nyomban félbeszakította:

– Rjazanov elvtárs, ne vesztegesse az időt! A Központi Bizottság és annak titkára tudja, hol van ez az építkezés és mi a jelentősége.

Igen erős grúz akcentussal beszélt. És ahogy erről Mark Alekszandrovics meggyőződött, kitűnően ismerte a dolgok menetét.

– A komszomolisták elszökdösnek az építkezésről?

– Igen.

– Ezek szerint mozgósították őket, hogy aztán megszökjenek. Mennyien futamodtak meg?

– Nyolcvankét fő.

Sztálin átható, fürkésző pillantást vetett rá...

– Hadd lássam a kimutatást!

Mark Alekszandrovics elővette aktatáskájából a munkaerő mozgását regisztráló táblázatot, és rámutatott a vonatkozó rovatra.

– Miért vádolja magát, Rjazanov elvtárs? Ha egy gyárból csak nyolcvankét ember szökött volna meg, akkor ennek a gyárnak az igazgatója hősnek érezné magát.

Sztálin elmosolyodott. Szeme körül élesen rajzolódott ki aráncok pókhálója.

Mark Alekszandrovics a gépi berendezéseket szállító gyárra panaszkodott. Sztálin megkérdezte, ki az igazgató. Amikor meghallotta a nevét, megjegyezte:

– Nem elég okos ember, mindent elront.

Szeme egyszerre sárga lett, súlyos tigrispillantásúvá vált, harag csillant meg benne az iránt az ember iránt, akit Mark Alekszandrovics nehéz körülmények közé került kitűnő munkaerőként ismert.

Rjazanov most áttért a legkényesebb kérdésre, a második gyáregység építésére.

– Egy év alatt elkészülnek vele?

– Nem, Sztálin elvtárs.

– Miért nem?

– Mert nem vagyok kalandor.

De nyomban meg is ijedt attól, amit mondott. Sztálin hosszasan fürkészte. Szeme megint sárgán csillogott, súlyos tekintetű lett, egyik szemöldöke szinte függőlegesen állt. Lassan, a szavakat elnyújtva, kérdezte:

– Ezek szerint a KB kalandorok gyülekezete?

– Nem helyesen fejeztem ki magam, bocsásson meg. A következőre gondoltam...

Mark Alekszandrovics részletesen és meggyőzően elmondta, miért nem lehet a következő évben befejezni a kohóművet. Sztálin figyelmesen hallgatta, pipáját markoló bal kezét a melléhez szorította. Úgy rémlett, mintha ez a kéz kissé merev volna.

– Becsületesen számolt be a dolgokról. Nekünk nincs szükségünk olyan kommunistákra, akik felelőtlenül ígérgetnek. Nekünk olyanok kellenek, akik igazat beszélnek.

Sztálin mosolytalanul mondta mindezt, nagyon jelentőségteljesen, mintha szavait az egész országhoz intézné. Mark Alekszandrovics folytatni akarta beszámolóját, de Sztálin megfogta a könyökét.

– Én végighallgattam magát, most maga hallgasson meg engem!

Sztálin a kohászatról kezdett beszélni, Távol-Keletről, a második ötéves tervről, az ország védelméről. Lassan beszélt, tisztán, csendesen, halkan, olyan tagoltan, mintha gépírónőnek diktálna; mindenki számára ismert dolgokat mondott, de most, hogy ő mondta mindezt, újnak és különösen súlyosnak tetszettek. A kohóműről azonban már nem tett említést, mintha nem akarná kiváltani Mark Alekszandrovics ellenkezését, amit már nem fogadott volna el, és ami csak ártott volna Rjazanovnak.

– Mikor megy vissza? – kérdezte Sztálin a székről felállva.

– Még ma – Mark Alekszandrovics is felállt.

– Ha lehet, két nappal halassza el az utazást. Azt gondolom, az elvtársaknak a Politikai Irodában érdekes lesz meghallgatniuk a maga beszámolóját.

A feszélyezettség és nyugtalanság, amelyet a Sztálinnal folytatott beszélgetés alatt Mark Alekszandrovics érzett, elmúlt, már csak annak a nagyságát érzékelte, amivel kapcsolatba került. Az általa vezetett, példa nélkül álló építkezés vasakaratot követelt tőle. Ha nem érezte volna maga fölött Sztálin vasakaratát, nem tudta volna saját vasakaratát érvényesíteni. Ez az akarat kegyetlen volt. Mit tegyünk! Szívjósággal nem lehet történelmi fordulatokat véghezvinni.

A népbiztosságon már tudtak Mark Alekszandrovics Sztálinnal folytatott beszélgetéséről, és azok, akikre ez tartozott, már készítették a Politikai Iroda határozattervezetét. Estére és éjszakára mindenki bent maradt, akire szükség lehetett, a főigazgatóságok munkatársai, a gépírónők, az ügyeletes büfésnő. A testület tagjai, akiknek aláírásukkal kell ellátniuk e határozattervezetet, az első telefonra megjelennek a népbiztosságon, és reggel már futár viszi a papírokat a Központi Bizottságba.

Senki sem kérdezte Mark Alekszandrovicstól, mit mondott neki Sztálin. A szavak elismétlése elferdíthet valamit. Sztálin maga mondja el a népnek azt, amit szükségesnek tart. Mark Alekszandrovics közölte a határidőket, felsorolta az objektumokat, ez Sztálin akarata.

A lényeg az, hogy a második gyáregység építésének befejezését egy évvel elhalasztották. Ez egy új, realista hozzáállást követelt meg a második ötéves terv elkészítésénél: a vas mindennek az alapja.

Bugyagin szintén a határozattervezet elkészítésével foglalkozott, aztán elment, reggel nyolcra visszajött, és némán aláírta a papírokat.

Mark Alekszandrovicshoz fűződő barátsága feljogosította volna Bugyagint, hogy a beszélgetés felől érdeklődjön. De Bugyagin nem kérdezett semmit. Ebből Mark Alekszandrovics megsejtette, hogy szembehelyezkedik Sztálinnal. Ám fel sem merült benne, hogy ez politikai ellenzékiség lenne. Inkább valami személyes nézeteltérés, ilyesmi megesik régi barátok között, ha a barátság véget ér. Talán a megbántottság, amiért visszahívták külföldről és bár magas, de mégiscsak másodlagos pozícióba helyezték, amely talán újabb lépcsőfok egy még alacsonyabb beosztáshoz.

Megérkezett Ordzsonikidze. Az ő társaságában Mark Alekszandrovics soha sem feszengett. Ordzsonikidze könnyen haragra gerjedt, dühe ijesztőnek látszott, de mindenki tudta róla, hogy hamar megbékél, és emberséges. Mark Alekszandrovics neki köszönhette felemelkedését, Szergo szemelte ki őt, egy déli városka kis gyárának igazgatóját jelenlegi magas posztjára, s ezzel az ország első kohászává tette meg. Szergo értett ahhoz, hogy megtalálja a megfelelő embereket, védelmébe vette őket, lehetőséget adott nekik a munkára.

Szergo a hatalmas íróasztal mögött ült; egy fáradt ember, püffedt arcában húsos sasorr, őszülő, dús hajzat, tömött, rendezetlenül lelógó bajusz. Zubbonya felső gombja kinyitva, kilátszott alóla orgonalila inge, amelynek gallérja puhán simult vastag nyakára. A dolgozószoba ablaka keskeny kis közre nyílt, egy régi templomocskára – ilyet sokat találhatunk a Jauza, a Szoljanka és a Moszkva folyó által határolt régi kereskedőtelepen –, amit minden bizonnyal csak azért nem bontottak le, mert nevezetes volt valamiről.

– Derék dolog.

A dicséret a Politikai Iroda határozattervezetére is vonatkozott, meg arra is, hogy Mark Alekszandrovics nem jött zavarba Sztálin előtt, hanem elnyerte tetszését. A dicséret őt magát is megillette: lám, milyen remek embert választott ki, mert ahhoz igazán ért, hogy olyan embereket találjon, akikre számítani lehet bonyolult és felelősségteljes helyzetekben.

– Mesélj!

Mark Alekszandrovics beszámolt a beszélgetésről. Ordzsonikidze feszült figyelemmel hallgatta, mint aki megpróbálja megfejteni Sztálin minden egyes szavának valódi értelmét.

Minél jobban távolodott Mark Alekszandrovics Sztálinnal történt találkozásától, annál nagyszerűbbnek látta. Ilyen találkozásra csak egyszer kerül sor az életben. A leglényegesebb afölötti boldogsága volt, hogy megértette ezt a nagy embert, akinek géniusza rányomja bélyegét a korra.

– Nem vagyok kalandor... Ezt mondtad neki?... – kérdezte vissza nevetve Ordzsonikidze.

– Ezt.

– Ezek szerint a KB kalandorok gyülekezete? – kérdezte ezt is vissza még mindig nevetve Ordzsonikidze.

– Ezt mondta.

Ordzsonikidze nagy, barna, kissé dülledt szemével jelentőségteljesen nézett rá.

– Tíz órára menj a Központi Bizottságba. A beszámoló öt perc, többet nem adnak, ezt vedd számításba. Ne agitálj a szovjethatalom mellett, arról beszélj, mire van szükséged! A kérdésekre válaszolj, a közbeszólásokra ne reagálj! Ne izgulj, a hátad mögött ott vagyok én!

Az előadók termében terített asztal állt, rajta óriási, fortyogó szamovár, citromkarikák, szendvicsek, ásványvíz. Felszolgálónő vagy pincér nem volt jelen. A falak mentén és az ablaknál kis munkaasztalok sorakoztak, azoknál lehetett előkészíteni az anyagot.

A területi párttitkárok, népbiztosok és helyetteseik, főigazgatóságok vezetői, néhány katona és egy kaukázusi csoport várta, hogy behívják őket.

Egy idős titkárnő szólította be a várakozókat: „Ilyen és ilyen elvtárs... Kérem, fáradjon be az ülésre!"

Ha egyszerre több embert hívtak be, akkor így mondta: „Ilyen és ilyen területről érkezett elvtársak..." Vagy: „Ilyen és ilyen népbiztosságról jött elvtársak..."

Mark Alekszandrovicsot a vezetéknevén szólították.

A titkárok irodáján keresztül ment be az ülésterembe, meglátta a hosszú sorokban álló karosszékeket és a bennük ülőket. Az elnökségi asztal mögött Molotov állt. Tőle jobbra magasodott a szónoki emelvény, balra és kissé hátrább ült a referens, és még tovább balra helyezkedtek el a gyorsírónők.

– Az előadó elvtárs fáradjon ide!

Molotov a szónoki emelvényre mutatott. Az emelvény belső oldalán felirat világított: „Az előadás ideje öt perc." A szónoki emelvénnyel szemben az ajtó fölött egy jókora óra függött, fekete alapon arany mutatóval, nagyon emlékeztetett a Kreml órájára.

Sztálin a harmadik sorban ült. Tőle balra a sor végéig üresen maradtak a helyek, hogy Sztálin bármikor kimehessen. Mark Alekszandrovics már hallotta, az a szokása, hogy fel-alá jár a dolgozószobájában. De akárcsak két nappal ezelőtt, Sztálin most sem állt föl és nem sétálgatott.

Mark Alekszandrovics röviden kommentálta a határozattervezetet. Lakonikusan, szinte műszaki nyelven adta elő mondanivalóját, és ez nagyon meggyőzően hatott a politikai megfogalmazásokhoz szokott hallgatóságra. Hangsúlyozta, hogy a négyes kemence határidő előtt beindul, és éppen csak érintette, hogy az olvasztókemencék második sorának elkészültét nem tudják garantálni. Ez a második kérdés fontosabb volt az elsőnél. De itt ma az volt a fontos, hogy azt hangsúlyozza ki, amit hangsúlyozott is.

– Kérdés van? – kérdezte Molotov.

Valaki megjegyezte, hogy a határozattervezetben, ahol a faanyag szállításáról beszélnek, hiányzik a Faipari Népbiztosság ellenjegyzése.

Mark Alekszandrovicsnak nem maradt ideje a válaszra. Hirtelen csend lett, és ebben a csendben meghallotta Sztálin hangját:

– Rjazanov elvtárs csak menjen vissza a kombinátba, és adjon nekünk vasat! Helytelen lenne visszatartanunk Rjazanov elvtársat holmi papírok miatt...

Sztálin nemcsak nagyon halkan beszélt, hanem még egy kicsit félre is fordult, s ezzel mindenkit arra kényszerített, hogy feszülten figyeljen rá.

– ...úgy gondolom, meg tudjuk kapni az aláírásokat Rjazanov elvtárs nélkül is. A tervezet átgondolt, aggodalomra nincs ok; lesz erőnk ahhoz, hogy segítsünk Rjazanov elvtársnak, hogy a párttól kapott feladatát teljesítse.

Sztálin éppen olyan váratlanul hallgatott el, mint ahogy megszólalt.

További kérdéseket senki sem tett fel.

3

A forradalom előtt oly tekintélyes arbati bérház most igencsak benépesült; a lakásokat társbérletesítették. Egyeseknek azonban sikerült megmenekülniük ettől – a kispolgár apró győzelme az új rendszer felett. A győztesek közé tartozott Sarok szabó is.

Egy divatos szabóság inasa, majd később szabásza és mestere, legvégül pedig a tulajdonos egyetlen lányának férje, ez volt Sarok karrierje. A csúcsra emelkedést azonban megakadályozta a forradalom: a várt örökséget, a műhelyt államosították. Sarok egy ruhagyárban helyezkedett el, de otthonra is vállalt munkát. Csak rendkívül megbízható ajánlással lehetett bejutni hozzá. Erre késztette az olyan ember elővigyázatossága, aki soha nem akar adóellenőrrel találkozni.

Ez a szabó még mindig jó kiállású, szépen idősödő férfiú volt, egy női divatszalon tulajdonosának tisztelettudó, méltóságos modorával; egy héten hat estén állt a szabóasztal mellett, nyakában centiméterrel, krétával rajzolta az anyagra a szabásmintát, vágott, varrt, vasalta a varrásokat. Pénzt keresett. A vasárnapokat a lóversenypályán töltötte, szenvedélyesen fogadott.

Lehetséges, hogy az öreg Sarok megbékél az élettel, ha nem él örök rettegésben a házkezelőség, a szomszédok és mindenféle váratlan esemény bekövetkezte miatt. Az egyik ilyen váratlan esemény Vlagyimirnak, idősebb fiának elítélése volt – nyolc év munkatábort kapott egy ékszerüzlet kirablásáért. Sarok ennek előtte sem nagyon bízott ebben a könnyelmű szörnyetegben, aki az anyjára és ennek következtében egy majomra hasonlított. De megelégedett azzal, hogy Vlagyimir elvégezte a Prága étterem szakácsiskoláját, és hazaadta a fizetését. Persze a szakács ma már nem az, ami régen, mert ugyan mifélék is ezek a mai éttermek! De hát az alkatilag gyenge és tompa eszű Vlagyimir számára mégis jól választottak szakmát. Az öreg csak a lóversenynek élt, és nem tulajdonított jelentőséget Vlagyimir kártyaveszteségeinek. No de betörni?! Ezért nemcsak a szovjet, de minden törvény szerint börtön jár.

Sarok kisebbik fia, Jurij, ez a fegyelmezett, ravasz, óvatos kamasz, aki itt nőtt fel az arbati udvaron, a Szmolenszk téri piac és a Protocsnij kis közei táján, a csavargók és szélhámosok ősi tanyáján, tudomást szerzett életmódjáról, de otthon nem beszélt róla, szívesebben vetette alá magát az utca törvényeinek, mint annak a társadalomének, amelyben élt. Nem tudta, miben csorbította meg jogait a forradalom, de gyermekkorától abban a tudatban nőtt fel, hogy igenis megcsorbította. Nem tudta elképzelni, hogyan élne más rendszerben, de afelől nem volt kétsége, hogy jobban. Azt a gunyorosan kimondott szót, amelyet otthon, családjában az élet új gazdáival kapcsolatban szoktak használni, hogy *elvtársak*, rávetítette az iskola Komszomoltagjaira is. Ezek a beképzelt aktivisták úgy vélték, övék az egész világ. Amikor Szasa Pankratov, az iskola Komszomol-titkára kiállt az emelvényre és beolvasott neki, Jura védtelennek érezte magát.

Gyűlölte a politikát, mérnöki pályára készült, ez mégis tudott volna adni némi függetlenséget. Terveit egy eset változtatta meg, ami megint csak kapcsolatban állt bátyja letartóztatásával. Az öreg Sarok védőt keresett a fiának, megtanácskozta a dolgot megrendelőivel, és végül is talált egy ügyvédet, aki ötszáz rubelért hajlandó-

volt elvállalni az ügyet. Ezt az óriási összeget Sarok nem merte átadni tanú nélkül, ezért elvitte magával Jurijt. Az ügyvéd meg sem számolta a pénzt, kinyitotta az asztal fiókját, és hanyagul bedobta a köteget. Ezzel véget is ért a látogatásuk, de Jurijnak ennyi idő alatt is szemébe ötlöttek a falon aranyozott keretben lógó képek és az üveges szekrényben sorakozó aranyozott gerincű könyvek. Ilyet otthon még nem látott.

Az utcán az öreg Sarok irigyen felsóhajtott.

– Vannak, akik jól élnek.

De az ügyvéd még nagyobb hatást gyakorolt Jurára a bíróságon. Ez a gyűrött arcú, ápolt szakállú, apró termetű emberke az ujja köré csavarta a szigorú proletár bíróságot. Legalábbis így látta a fiatal Sarok. Az ügyvéd törvénycikkelyekkel dobálózott, mindenféle fortélyokhoz, mesterkedésekhez folyamodott, arra késztette a bíróságot, hogy új tanúkat rendeljen be, kiegészítő vizsgálatokat tartson; gúnyosan vitatkozott a bíróval és az ügyésszel. Bár a komor bíró és a rendíthetetlen ügyész kezében volt a törvény, mégis féltek a törvénytől – ez olyan felfedezés volt, amely meghatározta a fiatal Sarok terveit. Az ügyvédséghez az egyetemen át vezetett az út, az egyetemre pedig a Komszomolon és egy gyáron keresztül.

Így aztán Jurij Sarok a tizedik osztályban belépett a Komszomolba. Munkásszármazását nagyon nagyra értékelték az iskolában, ahol az arbati értelmiség gyermekei tanultak. Távol tartotta magát mindentől, és ettől a lányok titokzatosnak vélték. Különösen az okos, komoly, tevékeny lányoknak tetszett. Úgy hitték, megnevelik, átformálják az egyéniségét. E nyíltszívű, hiszékeny lányok nagyon vonzónak találták ezt a fiút: szép és tartózkodó.

Aztán a gyárban Sarok megszerezte azt, ami eddig hiányzott belőle, a magabiztosságot. Munkás! A kék, mindig tiszta overall remekül állt nyúlánk alakján. Ezzel is hangsúlyozta, hogy a *túlságosan értelmiségiekkel* szemben ő igazi munkás. Az iskolában oly szerény és hallgatag fiú itt gyakran felszólalt a gyűléseken, ésszerűen úgy vélve, hogy a nyilvános szereplés jól jön a leendő ügyvédnek.

Az egyetemen Sarok semmivel sem tűnt ki a többiek közül, de megbízható közösségi embernek tartották. Nem is akart kitűnni. Az újságok jóformán másról sem írtak, mint kártevőkről, szabotőrökről, elhajlókról. „Leleplezni! Kíméletlenül megbüntetni! Gyilkosok! Likvidálni! Elpusztítani! Eltaposni! Gyökerestől kiirtani! Eltörölni a föld színéről!" Miközben ezeket a szavakat, a kurta és pisztolylövésként hangzó mondatokat olvasta, Sarok reszketett. Mindent jól értett és mindent józanul mérlegelt. Az egyetem elvégzése után kiküldik majd egy területre vagy egy járásba, a népbíróságra vagy az ügyészségre. Meg se mer nyikkanni arról, hogy ügyvéd szeretne lenni. „Ki akarod húzni magad!" – ezt felelnék rá. Lehetséges, hogy le kell mondania arról a célról, ami felé olyan mérhetetlen igyekezettel törekedett.

Jurának apja varrt egy öltönyt. A legdivatosabb charleston fazonút. Hosszú, bő szárú nadrág, rövid, csípőre simuló válltöméses, kivásznazott mellű zakó. A kék szemű Jura roppant elegánsan festett ebben a ruhában. Az anyagot a Tverszkaja utcában vették, az aranyért vagy valutáért árusító speciális üzletben.

– Az arbati boltban mindig ott nyüzsögnek a szomszédok, tátják az éhes szájukat – magyarázta az apja –, azt mondanák, Sarokék aranyat rejtegetnek, s megfojtanának bennünket egy kanál vízben.

Bármennyire sajnálta is az öreg az arany karkötőt meg az arany mandzsettagombokat, megértette: ahhoz, hogy valaki jó állást kapjon Moszkvában, megfelelően fel kell öltöznie, hála istennek elmúlt már a bőrzekék és az orosz ingek korszaka. Bár önző közönnyel viseltetett a család és gyerekei iránt, kisebbik fiához mégis valami apai érzéshez hasonló érzelmek fűzték: ifjúkori önmagát látta benne. Abban pedig, hogy Jura Moszkvában maradjon, igencsak érdekelt volt: a házkezelőség már feni a fogát a második szobára. Ha Jura kijelentkezik innen, egész biztosan elveszik.

– Összeköttetést, összeköttetést kell keresni – okította Jurát.

De Jura sem a gyárban, sem az egyetemen nem szerzett magának barátokat. Otthon nem engedték meg neki, hogy meghívja magához őket. Rokonaik szegények voltak, nem láttak bennük mást, csak tehertételt, nem jártak hozzájuk, vendégül sem látták őket. Sarok apja szabadidejét a lóversenypályán, anyja pedig a templomban töltötte. Húsvétra a gyerekek kaptak egy darabka kalácsot, húshagyókedden pedig farsangi fánkot, ezzel be is fejeződtek az ünnepek. Az örök Sarok nem hitt Istenben, nem tudta megbocsájtani neki, hogy így kifosztották. Még kevésbé tudta megbocsájtani ezt a szovjethatalomnak. Május elsején és november hetedikén éppúgy dolgozott otthon, mint minden hétköznapon.

Az egykori iskolatársakkal meglévő kapcsolatok bizonyultak még a legmaradandóbbaknak. Jurijjal három volt osztálytársa lakott egy házban. Szasa Pankratov, az iskola Komszomol-titkára, Makszim Kosztyin, a liftesnő fia, akit barátai csak Maksznak hívtak, és Nyina Ivanova, egy csupa részvét komszomolka, aki nevelte és alakította Sarokot. Lena Bugyaginával, az ismert diplomata lányával együtt nagyon összetartó aktivista csoportot alkottak az iskolában. Lenánál szoktak találkozni a szovjetek ötös számú házában. Bugyagin külföldön dolgozott, az egész lakás a gyerekek rendelkezésére állt. Jura gyakran megjelent ott, homályosan érezte, hogy ilyen kapcsolatokra még szüksége lehet. Mára ez a homályos érzés reális reménységgé változott. Bugyagin, akit visszahívtak külföldről és nehézipari népbiztoshelyettessé neveztek ki, a segítségére lehet.

Jura a Vozdvizsenkáról befordult a Granovszkij utcára. Itt, ebben a szürke gránitépületben, a szovjetek ötös számú házában laktak *ők*. A nyilakban végződő kerítésráccsal körülvett kertben játszottak az *ő* gyerekeik. Jura rendíthetetlen arccal várakozott a lépcsőházban, amíg az öreg portás telefonon felszólt Bugyaginékhoz. Aztán felment a második emeletre, és becsengetett.

Lena nyitott ajtót, s mint mindig, kicsit szégyenlősen rámosolygott. Magas termete miatt egy picit meg kellett hajtania súlyos fekete konttyal ékesített fejét. Gyönyörű szép bőrű, hosszúkás arcán kissé nagynak tűnt élénkpiros, duzzadt ajka. Lenkának levantei profilja van, mondta egyszer Nyina. Hogy mit jelent az, hogy „levantei", ezt Jura nem tudta, de azt, hogy Lena Bugyagina a legszebb lány az iskolában, azt igen.

Jurij a régi barát kissé bizalmaskodó családiasságával vonta magához a lányt. Az nem húzódott el.

– Megjöttek már a gyerekek?

– Még nem.

– Ivan Grigorjevics itthon van?

A frissen fényezett padló szagát árasztó előszobán át Lena bekísérte Jurát az apja dolgozószobájába.

– Papa, Jura beszélni szeretne veled.

Hűséges, odaadó mosollyal bocsátotta be Sarokot.

A keskeny szobán félhomály ült, mert a ház kiugró fala félig eltakarta az ablakot. Könyvek, újságok, folyóiratok, orosz és külföldi prospektusok hevertek mindenütt, az asztalon, a polcokon, a székeken, a földön. A heverő fölött a két földteke térképe lógott, rajta kipontozva jelölték a hajójáratok útvonalát. Jura észrevette, hogy egy iraton háromjegyű fekete számok vannak; Bugyagin összehajtotta és félretolta: titkos irat, amelyet csak a KB és a KEB tagjai kapnak meg. Jura észrevette még a külföldi Parker tollat, a csomag Trojka cigarettát, a nyersgumi talpú cipőt és a különleges szabású zakót, amit csak a legmagasabb rangú diplomaták számára varr a híres Entyin.

– Tessék, hallgatom – szólalt meg Bugyagin nyugodt, tárgyszerű hangon: megszokta, hogy kérésekkel forduljanak hozzá. Sovány, fekete bajszos arcán, sűrű szemöldöke alatt ülő szeme még mélyebbre süppedtnek látszott, mint Lenáé.

– Most fejeztem be az egyetemet, Ivan Grigorjevics. Szovjet jogot tanultam. De a bátyám börtönben ül...

Odakint csengettek, nyílt az ajtó.

– Bíróságra, ügyészségre nem mehetek – folytatta Sarok –, marad a gazdaságjogi munka. Szeretnék valami üzembe kerülni. Az egyetem előtt a Frunze gyárban dolgoztam. Ismerem az embereket és a termelést.

Bugyagin hűvös tekintettel mérte végig Jurijt. Megszokta, hogy irányítson. Mit neki Jura és az ilyen Jura-félék? Ők ahhoz szoktak hozzá, hogy tömegeket irányítsanak, tömegek sorsa felett döntsenek.

– Menj el Egerthez! Majd szólok neki.

– Köszönöm, Ivan Grigorjevics.

– A bátyád miért ül?

– Köztörvényes. Rossz társaságba keveredett a kölyök...

– A régi igazságszolgáltatást elkergettük – jegyezte meg Bugyagin –, az új pedig még tudatlan. Tanult emberekre van szükség.

– Tudom én ezt, Ivan Grigorjevics – helyeselt lelkesen Sarok –, de hát ez nem tőlem függ. Mégis, bírósági és ügyészségi szervek, amikor a bátyám...

– Egerthez, Egerthez menj el – ismételte Bugyagin –, majd én felhívom. Tehát jogtanácsos akarsz lenni?

Így mondta, hogy *jogtanácsos*. Tüskét szúrt a szívébe.

De a célját mégis elérte. Csak az eredmény számít. Hát így csinálják ezt! Az egyiknek nehéz, a másiknak minden könnyen megy. Ezelőtt annak volt könnyű, akinek pénze volt, most annak, akinek hatalma van.

Vége az egyetemnek, a savanyú káposztától bűzlő menzának, a gyűlöletes szom-

bati társadalmi munkának, az unalmas gyűléseknek, az örökös fejmosásoknak, amitől mindig is reszketett. Még egyszer se ment be az egyetemre új öltönyében, nem akart kitűnni a többi hallgató közül, akik legfeljebb a szakszervezettől tudnak kikönyörögni egy-egy kiutalást durva posztóból készült nadrágra.

Ők természetesen majd üléseznek, szónokolnak, Jura maga elé képzelte ellenséges arcukat, a vezérek rendíthetetlen komorságát. Kihúzod magad minden alól, Sarok, dezertálsz... De ő nyugodtan, mosolyogva áll majd előttük. Végül is mi történt? Miért ez a nagy zenebona? Visszatér a kollektívába, amelyik felnevelte. Ezelőtt hétszáz munkás dolgozott ott, most ötezer. Az ötéves terv elsőszülöttje! Ott dolgozni megtiszteltetés egy fiatal szakember számára. Hogy ő maga kéredzkedett oda? Miért mondják, hogy ő maga? Egyszerűen csak *nem szakadt* el a gyártól. S amikor megkérdezték tőle az egyetem után, akar-e visszamenni hozzájuk, azt felelte rá, hogy „akarok". Miért, mit kellett volna felelnie? Büszke volt rá, hogy figyelemmel kísérték sorsát, egy egyszerű szovjet ember sorsát.

Ezt vágja a képükbe. Erre behúzzák fülüket, farkukat. Még vállon is veregetik: „Eredj, Sarok, eredj, és tedd a dolgod!"

Megérezte az erejét, saját felsőbbrendűségét azok felett is ott az egyetemen, meg ezek felett is itt a szovjetek ötös számú házában. Ezek a hatalmon lévő értelmiségiek mindig csak leereszkedtek hozzá. Ha Szaska Pankratov fordult volna ilyen kéréssel Bugyaginhoz, elutasította volna – ott kell dolgozni, ahová a párt küld! Annak, akit az ember nem tisztel, odadobhat egy kis koncot. És ezek a gyerekek, ott bent abban a tágas ebédlőben, a volt iskolatársai, azok sem tisztelték őt sohasem. És most is megvetik, amiért igénybe veszi Ivan Grigorjevics segítségét. De gondoljanak, amit akarnak. Az is lehet, hogy csak tanácsért fordult Bugyaginhoz. Mint egy idősebb elvtárshoz. Igen. Pontosan. Mint egy *idősebb elvtárshoz!* Egyébként úgysem fogják megkérdezni, miért járt nála, nagyon tapintatosak.

– Szevasztok! – köszöntötte őket Sarok.

– Szervusz – felelte rá mindenki helyett Makszim Kosztyin.

Kitűnően vasalt zubbonyában, csillogóra fényesített csizmában, gondosan fésült szőke hajával úgy ragyogott a széles vállú, rózsás képű Makszim, ahogy ez egy egész napra eltávozást kapott fiatal, katonaiskolai növendékhez illik.

A díványon ott ült mellette Nyina Ivanova, sarkával nyomorgatta félig lehúzott cipőjének kérgét. „Vett volna egy számmal nagyobbat ez a liba" – gondolta magában Sarok. Nyinka sohasem tudott öltözködni, folyton ugyanabban a kötött kabátkában járt. És fésülködni sem tudott, el kéne takarnia emeletes homlokát, nem pedig hátrafésülni a fürtjeit.

Sarok megveregette Vagyim Maraszjevics vállát. Jura kedvelte ezt az ártalmatlan fecsegőt, egy ismert moszkvai orvos fiát. A testes, petyhüdt, vastag ajkú fiú, akinek apró, zavaros szeme fölött hiúzra emlékeztető rövid, bozontos szemöldök húzódott, elnyúlt a karosszékben, és Wellsről elmélkedett.

A kis Vladlen Bugyagin a leckéjét írta, szétdobált füzetei előtt ült, hosszú, barna harisnyába bújtatott lábát maga alá húzta. Lena szórakozottan figyelte a toll mozgá-

sát, ahogy öccse a düledező betűket rótta, rámosolygott Jurára, és fejével intett neki, ülj le...

Hát itt az egész *kompániájuk,* csak Szasa Pankratov hiányzik.

– Wells háborút jövendöl, járványokat, az Egyesült Államok széthullását – mondta Vagyim. – Aztán majd a tudósok és a pilóták veszik át a hatalmat.

– Az emberiség története nem fantasztikus regény – ellenkezett Nyina. – A hatalmat osztályok veszik át.

– Vitathatatlan – helyeselt elnézően Vagyim –, de a gondolatmenet mégis érdekes: tudósok és pilóták a leendő hatalom mozgatói, a technokraták meghódítják a világmindenséget.

– Barátaim – szólt közbe Makszim –, Németország fegyverkezni fog, mindenki fegyverkezik.

– Hitler nem marad sokáig hatalmon – tiltakozott Nyina –, nyolcmillióan szavaztak a szociáldemokratákra és ötmillióan a kommunistákra.

– Thälmannt mégsem tudták elbújtatni – szólt a beszélgetésbe Jura, arra célozva, hogy ha ötmillióan nem tudnak megőrizni egyetlen embert, akkor semmit sem érnek.

De senkinek még csak eszébe sem jutott, hogy szavaiban hátsó gondolatot keressen. Túlságosan hittek ahhoz, hogy társuk hitét kétségbe vonják. Tudtak vitázni, veszekedni, de abban megingathatatlanok voltak, ami életük értelmét jelentette: a marxizmus – az osztályok ideológiája, és a világforradalom – harcuk végcélja, a szovjet állam pedig a nemzetközi proletariátus megdönthetetlen bástyája.

– Elszoktak a konspirációtól – állapította meg Makszim.

– Dimitrov úgy rázza meg ezt az országot, akár a körtefát – vette át a szót Vagyim Maraszjevics –, tűzijáték az évszázad pere!

A Dimitrov-perről kezdett beszélni, a háború lehetőségéről, jobban mondva annak szimptómáiról, amelyeket ő értett, de mások nem. Ebben a társaságban azonban jól ismerték Vagyimot, nem hagyták, hogy sokat fecsegjen. Egy kis vágóhíd? Az emberiség még nem felejtette el a világháborút, amely tízmillió ember életébe került. Hogy megtámadnák a Szovjetuniót? Talán bizony megengedné ezt a világ munkásosztálya? És Oroszország sem az ma már, ami volt. A Magnyitka és Kuznyeck már ontja a nyersvasat, beindultak a traktorgyárak Sztálingrádban, Cseljabinszkban és Harkovban, a gorkiji és moszkvai autógyárak, a Talajgépgyár, a Mérőműszergyár, a Golyóscsapágygyár, felépültek az első szovjet Blooming-kohók.

Szívüket büszkeség töltötte el. Lám, itt van az ő hazájuk, a világ proletariátusának élcsapata, az eljövendő világforradalom támasza. Igen, itt jegyrendszer van, mindent megvonnak maguktól, de az új világot építik. Mikor az emberek éhesek, a valutaboltok zsúfolt kirakatai undorító látványt nyújtanak. De ezen a valután gyárak épülnek majd, az eljövendő bőség zálogai.

Mindig így beszéltek. És most is minden úgy van itt, mint mindig. A fényesre kefélt padló, a hosszú asztal a mélyre lógó lámpaernyő alatt, az asztalon lekvár – egy jól berendezett, előkelő lakás nyugalma. Miközben a teát tölti, Ashen Sztyepanovna megkérdezi: „Makszim, te citrommal kéred?" – s mint mindig, most is erőltetettnek hat ennek az örmény asszonynak a szájából az az orosz név, hogy „Makszim".

No de mégis! Mire jutottak ők, akik számára mindez elérhető? Nyina tanítónő, Lena angol fordító egy műszaki könyvtárban. Makszim most fejezi be a katonaiskolát, húzni fogja majd az igát. Naivak, ebben rejlik végzetes gyengeségük. Ilyen gondolatok futottak át Jurij Sarok agyán. De a következőt kérdezte:

– Gyerekek, hol van Szasa?

– Nem jön – felelte Makszim.

Ebben a kurta válaszban Sarok megérezte a Komszomol-aktivisták oly kellemetlen tartózkodását; ők olyasmit tudnak, amit másnak nem szabad tudnia.

– Történt valami?

Lena megmondta, hogy Szasának kellemetlenségei vannak, és hogy az apja felhívta Glinszkaját.

A rendíthetetlen Szaska! Ez aztán nagy szám! Jurának egyszerre jókedve támadt. Amikor őt, Sarokot felvették a Komszomolba, Szasa csak annyit mondott: „Nem bízom benne", és tartózkodott a szavazástól. A gyárban Sarokot marós tanulónak osztották be, de Szasát sürgős vagonkirakásra rendelték, és egy évig ottragadt rakodómunkásnak, mert ugye a hazának rakodómunkásokra is szüksége van. Bölcsészkarra akart jelentkezni, de műszaki egyetemre ment, mert a hazának mérnökök kellenek. Ugyanabból az anyagból faragták, mint Bugyagint, nem véletlen, hogy az annyira szereti. De mégis mi történt? Ha valami semmiség lenne, Bugyagin nem lépett volna közbe.

– Nálunk az egyetemen – mesélte Jura – az egyik fiú a gyűlésen közbeszólt: „Mi a nő? Szög a székben..."

– Valahol olvasta – jegyezte meg Vagyim Maraszjevics.

– A gyűlést meg március nyolcadika, a nőnap alkalmából rendezték. Erre aztán kizárták az egyetemről, a Komszomolból, a szakszervezetből...

– Igazán nem volt helyénvaló közbeszólás – állapította meg Nyina Ivanova.

– Ha mindenkit kizárnak, ki marad bent? – komorodott el Makszim.

– Amikor a kizárás szabállyá válik, többé már nem számít kizárásnak – szellemeskedett Vagyim.

Lena Bugyagina külföldön született, politikai emigránsok családjában. A forradalom után is külföldön élt az apjával, aki diplomataként szolgált, és amikor visszatért Oroszországba, nem tudta valami jól az anyanyelvét. De nem akart különbözni társaitól, terhesnek érezte mindazt, ami különleges helyzetét hangsúlyozta. Rendkívül érzékeny volt mindarra, amit igazán népinek, orosznak vélt.

Jurka Sarok, ez az egyszerű munkásfiú, aki ilyen független, önérzetes és titokzatos, rögtön felkeltette figyelmét. Segített Nyina Ivanovának a fiú nevelésében, de maga is jól tudta, hogy ezt nem csak a társadalom érdekében teszi. És ezt Jura is jól tudta. Ám az iskolában megvetéssel kezelték az efféle szerelmi ügyeket, mint olyasmit, ami méltatlan egy igazi komszomolistához. Ők, a forradalom gyermekei őszintén hitték, hogy ha magukra gondolnak, elárulják a közösség ügyét.

Az iskola befejezése után Jura nem tett határozott lépéseket a közeledésre, ügyesen megtartotta kapcsolatukat azon a határon, amelyen megállapodtak: néha

telefonált, elhívta Lenát moziba vagy étterembe, eljárt hozzá, mikor a társaság egybegyűlt náluk. Amikor most az előszobában átölelte Lenát, átlépte ezt a határt. Váratlanul és elég durván, de azzal a határozottsággal ölelte át, amely meghódítja a Lena-féléket.

A lány néhány napig várta Sarok telefonját, de már nem tudta kivárni, maga hívta fel egyszerűen csak úgy, ahogy általában fel szokták egymást hívni. Lena hangja természetesen csengett, igyekezett tisztán kimondani a szavak végződését, meggondolta a helyes hangsúlyt, lassan beszélt, és még telefonon át is érezni lehetett félénk mosolyát. Jura már várta a telefont.

– Magam is fel akartalak hívni. Hatodikára van két jegyem az Ipari és Kereskedelmi Klubba. Tánc is lesz. Elmegyünk?

– Persze.

November hatodikán este Jura elment a lányért. Lena kékeszöld, uszályos, hosszú estélyi ruhában jött ki eléje. Ismeretlen parfümillat áradt belőle, sima, fekete hajában vékony gyöngysor csillogott, egy egész más világból való nő, döbbenetesen szép és igéző. Csak a mosolya volt változatlanul szégyenlős, félénk, és ezzel a mosollyal mintha azt kérdezte volna Jurától, tetszik-e neki, és megérti-e a fiú, hogy csak az ő kedvéért öltözött fel így.

Lena benyitott az ebédlőajtón.

– Vlagyik, tízkor lefekszel aludni.

– Lefekszem – felelte Vladlen, aki az ablakpárkányon bütykölt valamit.

– Hol vannak a szüleid? – kérdezte Jura, miközben feladta a lány kabátját.

– A papa Kramatorszkban, a mama pedig Rjazanyban.

– Az ünnepekre?

– A papa ünnepkor mindig kiutazik a gyárakba, a mama pedig előadást tart.

Hosszú ruháját feltűzte a kabát alá, és mosolyogva megjegyezte:

– Csak ez a kényelmetlen a dologban.

De szerencséjük volt. Az udvarról éppen kigördült egy kocsi. Lena ismerte a sofőrt, így aztán az elvitte őket a Mjasznyickaja utcába. Ez az idős, méltóságteljes sofőr megszokta, hogy mindig magas főnökséget visz autóján, roppant előzékeny volt Lenához, de ügyet sem vetett Jurára. Jura azonban nem foglalkozott ezzel, az járt az eszében, hogy Lena egyedül van otthon, és a klub után fel lehet menni hozzá. A lány ott ült mellette a puha ülésen, közelsége izgalomba hozta, de még jobban izgatta és ijesztette a gondolat, hogy éppen ma történhet meg minden.

Akadt már dolga nővel, de az egészen más volt. A szomszéd háztartási alkalmazott, egy kicsapongó lány az udvarból, különböző lányok lent falun, ahová apjával elutazott, akikkel könnyű dolga volt, mert maguk feleltek önmagukért, de itt ő fog felelni mindenért, és a Bugyaginokkal veszélyes tréfálni. Más az ő helyében elvette volna a lányt, de valami ijesztette Jurát, túlságosan magas lett volna ez az ugrás. És vajon olyan feleség lenne-e Lenából, amilyenre neki szüksége van? Nem tudta elképzelni a lány idegen és ellenséges családját a saját családja mellett. Várnia kell. Nem vesztette el a reményt, hogy ügyvéd lesz belőle, hogy kiharcolja a függetlenségét. Ha elvenné feleségül Lenát, sok mindent feladna.

Az autó megállt az Ipari és Kereskedelmi Klubnál. Jura nem tudta, hogy kell kinyitni a kocsi ajtaját, megnyomta az egyik kilincset, a másikat, de az ajtó nem nyílt ki. Ekkor Lena átnyúlt fölötte, megnyomta a megfelelő kart, és kedvesen mosolyogva így szólt:

– Ennek a kocsinak nagyon otrombák a kilincsei.

Igyekezete, hogy elsimítsa ügyefogyottságát, bántotta Sarokot, Lena ezzel hangsúlyozta, hogy Jura még sohasem ült ilyen autóban. De újból fegyelmezte magát. Hűvös tekintetet vetett a sofőrre, és Lena után bement a klubba. Azt fogja csinálni, amit akar, és úgy fog élni, ahogy neki tetszik. Most Lena tetszik neki. Ott ült mellette, elkapta a rájuk irányuló szemek kereszttüzét, megszokta a női tekinteteket, de ma egészen mások és sajátosak voltak ezek: érdeklődés áradt belőlük a férfi iránt, akit a társaság legcsinosabb hölgye kitüntetett a figyelmével.

Ruszlanova énekelt, Henkin Zoscsenko-prózát mondott. Aztán elkezdődött a tánc. Lena engedelmesen táncolt. Lehet, hogy nem olyan könnyedén, mint a többi lány a táncparketten, de maga is nevetett ügyefogyottságán, miközben bizalommal simult Jurához.

Lena kiment, hogy megigazítsa a frizuráját. Jura egy oszlopnál állt, és az egybegyűlteket nézegette. Az ipar vezérei, tudós szakemberek, a moszkvai műszaki értelmiség legfelső rétege, azok, akik a népbiztosságokon dolgoznak, a főnökség körül sürgölődnek, magas fizetést, prémiumot kapnak, zárt bolthálózatban vásárolnak, előnyös kiküldetéseken vesznek részt. Jura jól tudta, milyen gyorsan haladnak előre a szerencsések, akik az egyetem elvégzése után magasabb hivatalokba kerülnek, és milyen igát húznak azok, akiket a termelésbe irányítanak.

Mit érhet el majd a gyárban? Futkosni fog a népbíróságokra, jelentéktelen ügyeket visz majd elbocsájtásokkal és igazolatlan hiányzásokkal kapcsolatban, polgári pereket folytat le rossz minőségű gumikesztyűk ügyében. Egészen más dolog a népbiztosság, egy főigazgatóság vagy tröszt jogi osztálya. Nagy ügyek, magas fórumok, a Szovjetunió és a különböző köztársaságok legfelsőbb bíróságai. Ennek hasznát vehetné leendő ügyvédi munkájában is. De mindez csak később lesz. Most az a legfontosabb, hogy megússza a kötelező elirányítást, aztán már minden sokkal könnyebb lesz.

Az óra tizenegyet mutatott. Jura szeretett volna még az előtt visszaérni Lenáékhoz, hogy a portás bezárja a kaput.

– Nem fáradtál el? – kérdezte.

– Maradjunk még egy kicsit! – kérte mosolyogva Lena.

Már éjjel egy óra volt, amikor kiléptek a klubból. Gyér eső szemezett, kellemesen üdített a fülledt terem után. Az utcai lámpák üvegén vízpatakok folytak, sehol egyetlen járókelő. Csak az OGPU* épületének ablakai világítottak a Lubjanka téren.

Odaértek Lenáék háza elé.

---

* OGPU (Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlenyije): Egyesített Állami Politikai Hatóság, amely 1923-tól a Népbiztosok Tanácsa mellett önálló intézményként tevékenykedett. 1934-ben egyesítették a Belügyi Népbiztossággal.

– Bejössz, elüldögélünk még egy kicsit?

Az az egyszerűség, amivel Lena e szavakat mondta, lenyűgözte Jurát.

Szó nélkül követte a lányt. Ugyanaz az öreg portás nyitott nekik ajtót. Nem kérdezte meg, miért megy ilyen későn Bugyaginékhoz idegen személy. Beidomították. Semmin se szabad csodálkoznia.

Lena felgyújtotta a villanyt az előszobában, benyitott az ebédlőbe.

– Alszik... Ülj be a papához, amíg átöltözöm.

Felgyújtotta a dolgozószoba felső világítását, még egyszer rámosolygott Jurára, majd magára hagyta.

Sarok a könyveket nézegette, Lenin-kötet, benne hosszú papírcsíkok, jelölőcédulák. Kohászati szakkönyvek. Alekszej Tolsztojtól az *Első Péter*. De semmi hivatalos papír, titkos jegyzék, betiltott könyvek, amelyeket csak nekik szabad olvasniuk, se fegyver, ami pedig mindegyiküknek van – Jura meg volt győződve arról, hogy csakis browning lehet, mert azt nagyon kényelmes a hátsó zsebben hordani. Roppant szeretett volna valami titkos, számára elérhetetlen dolgot találni, megérinteni hatalmuk titkát.

Bármelyik pillanatban beléphet Lena, sietnie kell. Maga felé rántotta az asztal középső fiókját, de zárva volt, aztán az oldalfiókokat rángatta végig, de azok sem nyíltak ki. Alig maradt ideje, hogy hátradőljön a karosszékben, amikor belépett Lena fehér blúzban, sötétkék szoknyában. Most olyan volt, amilyennek megszokta.

– Főzzek egy kávét?

A lány elment mellette, hozzáért, rámosolygott, és amikor a kávét kitöltötte s az asztalhoz hajolt, meglátta a mellét. Még soha nem volt egyedül Lenával éjszaka, soha nem ivott ilyen kávét és ilyen likőrt.

– Kérsz még?

– Elég volt.

Jura átült a díványra.

– Üldögéljünk egy kicsit...

A lány a kis kávéscsészével a kezében szintén átült a díványra. Jura kivette kezéből a csészét, és letette az asztalra. Lena csodálkozó mosollyal nézett rá. És ekkor Jura keresetlen egyszerűséggel egyenest az ijedt szemébe nézve magához vonta Lenát.

4

November hetedikén Szasa a Tverszkaja és a Bolsaja Gruzinszkaja utca kereszteződésében várta az egyetem felvonuló oszlopát.

Az oszlopok lassan haladtak. A sorok felett zászlók lobogtak, transzparensek, portrék úsztak... Sztálin... Sztálin... Sztálin... Idős férfiak gondterhelten fújták a trombitát, a sorokban hamis hangon énekeltek, az aszfalton táncoltak. A hangosbeszélők szétvitték a Vörös tér hangjait és zajait: a rádiókommentátorok beszédét, a mauzóleum mellvédjéről mondott köszöntéseket, a téren át haladó felvonulók ünnepélyes zúgását.

Az egyetem felvonuló oszlopa két óra körül bukkant elő, és rögtön meg is torpant. Szasa átverekedte magát a tömegen, és odament a saját csoportjához. Nyomban megérezte magán a ráirányuló kíváncsi, figyelő tekinteteket: így néznek a bajba került emberre. Ez nem a pártbizottsági ülés miatt történik. Ez valami más.

De senki nem mondott semmit Szasának, és ő sem faggatott senkit. Csak a barátja, Runocskin akart szemmel láthatólag mondani neki valamit, de nem tudott szabadulni a transzparenstől, amit cipelt.

– Sorakozó! Sorakozó! – kiáltottak a szélen álló rendfenntartók.

A sorokat pontosan kiszámolták, így hát Szasa az oszlop végére állt, ahol már más karok hallgatói haladtak. Onnan a helyéről is látta a saját karának zászlaját és a transzparenst, aminek két szárát Runocskin meg még egy fiú fogta. A szél ellenállását leküzdve a transzparens kinyúlt, kissé hátradőlt, a kifeszített anyag elferdült, majd kiegyenesedett. Az oszlop elindult.

Még mielőtt elérték volna a Diadalkapu teret, megint megtorpantak. Szasa előrement a csoportjához, közben már jött elébe Runocskin.

– Levették a faliújságot.

A kis termetű, enyhén bicegő Runocskin még egy kicsit kancsalított is, ezért aztán amikor beszélt, elfordult és lehajtotta a fejét.

Levették a faliújságot! De miért? Ilyen még soha nem történt.

– Ki vette le?

– Baulin. Az epigrammák miatt. Merthogy elsekélyesítjük az éltanuló-mozgalmat.

A faliújságot Runocskin szerkesztette. Az epigrammákat viszont Szasa javasolta, sőt egyet ő maga írt Kovaljovról, a csoportbizalmiról: „Szorgalom és munka, ez az új divat, de egyénisége nem tűr láncokat. Jegyzetét elveszíti jártában-keltében, de hisz felesleges, minden ott van a fejében." A másik három epigramma Roza Poluzsan szerzeménye: „Sertésfasírt rizzsel körítve, ez lesz Boriszunk nemes síremléke" – írta Borka Nyesztyerovról. Petyka Puzanovról megállapította, hogy szeret aludni, Prihogykóról pedig kijelentette, hogy mindig ügyeskedik a vidéki gyakorlatokon, és mindenkinél többet jár ki. Nem zseniális, még csak nem is nagyon mulatságos, de teljesen ártalmatlan. „Az éltanuló-mozgalom elsekélyesítése!"

– És mivel sekélyesítjük el?

Runocskin félrefordította a fejét.

– Az epigrammákkal. Miért *csak* az éltanulókról szólnak? Azt feleltem, hogy *csak* az éltanulók fényképét tettük ki a faliújságra és azokkal együtt az epigrammákat is. Meg hogy miért nincs a faliújságon vezércikk?

Azt is Szasa javasolta, hogy ne legyen vezércikk. Miért ismételnék meg azt, amit majd más lapok közölnek? Egy vidám számot kellene kibocsájtani, valóban ünnepit, hogy olvassák, és ne csak bánatosan lógjon a folyosón. A többiek akkor egyetértettek vele. Csak a roppant óvatos Roza Poluzsan nézett sokat sejtetően Szasára.

– Jobb lenne, ha írnál egy vezércikket, és a neved is aláírnád!

– Azizjantól félsz?

Ezzel szerelte le akkor Rozát. És lám, mi lett a dologból. Még vége sincs ennek a históriának Azizjannal, máris itt egy újabb. Mindegy, túléljük!

A Sztrasztnaja téren az oszlop megint megtorpant. Innen majd már feltartóztatás nélkül haladnak előre. Az oldalt felsorakoztatott rendfenntartók gondosan ellenőrizték, nincsenek-e a sorok között idegenek, kiegyenesítették, összehúzták az oszlopot, hogy később ne torpanjon meg, és gyors léptekkel menetelhessen az út utolsó szakaszán a Vörös térig.

A csoporthoz odalépett Baulin és Lozgacsev. Lozgacsev karján vörös szalag jelezte, hogy ő az egyetemi oszlop vezetője.

– Pankratov – nézett Baulin szigorúan Szasára. – Nem látod szükségét annak, hogy megjelenj a gyülekezőn?

Baulinnak nem volt igaza. A városban lakók mindig útközben csatlakoztak az oszlophoz. És Baulin nem tudhatta, hogy a több ezer hallgatóból ki ment be az egyetemre és ki jött oda később. De Szasa felől érdeklődött, odament hozzá, és nyilvánosan leszögezte e tényt. Ez igazságtalanság, ráadásul megalázó, de Baulin meg van győződve arról, hogy Szasa itt mindenki szeme előtt nem mer majd ellentmondani neki.

Ugyan miért is ne merne?

– Itt vagyok, azt hiszem, lát engem. Ez nem hal-lu-ci-ná-ci-ó – felelte Szasa azzal a csalóka udvariassággal, amivel a kulturált arbati fiúk beszélnek verekedés előtt.

– Vigyázz, ne feszítsd túl a húrt! – szólt rá Baulin.

És meg sem várva Szasa válaszát, továbbsietett.

A Történeti Múzeumot két oszlopban körülfogva a tömeg beáradt a Vörös térre, felzárkóztak, megszaporázták léptüket, a vöröskatonák összetömörült soraitól övezve már szinte futottak.

Szasa oszlopa a mauzóleum felé eső oldalon haladt el. Az emelvényen emberek álltak, operett-egyenruhás katonai attasék, de senki sem nézett rájuk, minden tekintet a mauzóleumra szegeződött, mindenkit csak egy kérdés izgatott, itt van-e Sztálin, meglátják-e?

És meglátták. Sötét bajszos arc, mintha csak a számtalan portréról és szoborról került volna oda. Sztálin mozdulatlanul, mélyen homlokába húzott katonasapkában állt ott.

A morajlás felerősödött. Sztálin! Sztálin! Szasa is azt kiáltotta: Sztálin! Sztálin!, amikor elhaladtak a tribün előtt, az emberek vissza-visszatekintettek, de a katonák siettették őket: Ne maradjanak le! Gyorsabban! Gyorsabban!

A Vaszilij Blazsennij templomnál az oszlopok egybeolvadtak, és a rendetlen sorokba verődött tömeg lement a Moszkva folyóhoz, fel a hídra, elözönlötte a rakpartot. Teherkocsikra rakták a lobogókat, trombitákat, zászlókat, plakátokat, transzparenseket. Mindenki sietett haza, fáradtan, éhesen, sietett a Kamennij moszthoz, a Precsisztyenszkije kapuhoz, a villamosokhoz.

Ebben a pillanatban a téren a moraj felerősödött, mint mennydörgés dördült végig a rakparton – Sztálin fölemelte a kezét, üdvözölte a felvonulókat.

Az ünnepek után sürgősen összehívták a pártbizottság aktívával kibővített ülését. A kis aulában gyűltek össze. A tribünön Lozgacsev állt, papírjait rendezgette.

– Két pártellenes megmozdulás történt a tanszéken – mondta. – Az egyik Pankratov kirohanása a marxista könyvvitel ellen, a másik az ugyancsak Pankratov által készített faliújság. Pankratov segítőtársai Runocskin, Poluzsan, Kovaljov és Pozdnyakova komszomolisták voltak. A csoport kommunistái nem léptek fel ellenük. Ez a bizonyítéka annak, hogy a politikai éberség lankad.

– A faliújság ünnepi számában – folytatta Lozgacsev – nem szerepel vezércikk az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójáról, egyetlenegyszer sem említik meg benne Sztálin elvtárs nevét, s az éltanulók portréi alatt gonosz hangú, rágalmazó versikéket helyeztek el. Egyébként az egyiket éppen Pankratov írta. Idézem: „Szorgalom és munka, ez az új divat, de egyénisége nem tűr láncokat. Jegyzetét elveszíti jártában-keltében, de hisz felesleges, minden ott van a fejében." Mit jelent az, hogy „divat a munka"? – Lozgacsev szigorú tekintettel nézett végig a termen. – Talán bizony nálunk a munka „divat" kérdése? Nálunk az emberek munkája teremti meg a szocializmus alapját, nálunk a munka becsület dolga. De Pankratov számára mindössze csak soron lévő „divat". Ezt csak egy rosszindulatú ember írhatta, aki igyekszik megrágalmazni a szovjet embereket. Egyesek már az előző pártbizottsági ülésen is megpróbálták tisztára mosni Pankratovot, azt bizonygatva, hogy Azizjan elleni kirohanása meg hogy védelmébe vette Krivorucskót, csupán csak véletlen.

– Kik azok az „egyesek"? – kérdezte Baulin, bár mint mindenki, ő is nagyon jól tudta, kiről van szó.

– Janszonra, a kar dékánjára gondolok. Az a véleményem, hogy nem kerülheti el a felelősségre vonást.

– Nem is fogja – ígérte Baulin.

– Janszon elvtárs – folytatta Lozgacsev – olyan kedélyes és felelőtlen légkört teremtett a karon, hogy ezzel lehetőséget nyújtott Pankratovnak a politikai diverzióra.

– Szégyen, gyalázat! – kiáltotta közbe Karev, egy jóképű negyedéves hallgató, az egész egyetem hírhedt demagógja és talpnyalója.

– Az egyetem pártbizottsága – folytatta Lozgacsev – határozottan válaszolt Pankratov fellépésére, levetette a faliújságot. Ez azt bizonyítja, hogy a pártszervezetünk egészében egészséges. Határozott és kíméletlen döntésünk ezt újból meg fogja erősíteni.

Összeszedte a papírjait, és lement az emelvényről.

– A faliújság szerkesztője itt van? – kérdezte Baulin.

Mindenki mozgolódott, Runocskinra néztek. A kis termetű, kancsal Runocskin felment az emelvényre.

– Mondja el, Runocskin, hogy jutott el idáig? – kérdezte Baulin a tőle megszokott baljós kedélyességgel.

– Azt gondoltuk, hogy nem lenne értelme megismételni az egyetemi lap vezércikkét.

– Mi köze ehhez az egyetemi lapnak? – komorodott el Baulin. – Amikor a faliújságot csinálták, a lap még meg sem jelent.

– De aztán megjelent.

– És maguk tudták, mi lesz a vezércikkében?

– Persze, hogy tudtuk.

A termen nevetés futott végig.

– Ne tegyen úgy, mintha ostoba lenne – csattant fel mérgesen Baulin. – Ki nem engedte, hogy vezércikket írjanak? Pankratov?

– Nem emlékszem.

– Nem emlékszik... S magát ez nem lepte meg?

Runocskin csak a vállát vonogatta.

– És Pankratovnak az a javaslata, hogy írjanak epigrammát, meglepte?

– Korábban is írtunk epigrammákat.

– Megérti, milyen hibát követett el?

– Ha úgy értelmezzük a dolgokat, mint Lozgacsev elvtárs, akkor megértem.

– Miért, maga hogy értelmezi?

Runocskin hallgatott.

– Úgy tesz, mintha ostoba lenne! – kiáltott közbe megint Karev.

Baulin a papírjaiba nézett.

– Pozdnyakova itt van?

A csinos kis Pozdnyakova mosolyogva ment fel az emelvényre.

– Mit mondhatnék? Szasa Pankratov úgy döntött, hogy ne írjunk vezércikket. Ő a Komszomol-titkár, nekünk szót kell fogadnunk.

– És ha azt mondaná magának, hogy ugorjon ki a negyedik emeletről?

– Nem tudok ugrani – felelte Nagya –, és azt gondoltam...

– Maga semmire se gondolt – szakította félbe a lányt Baulin. – Vagy talán tetszik magának, ha csúfot űznek a legkitűnőbb tanulókból?

– Nem.

– Miért nem ellenkezett?

– Úgysem hallgattak volna rám.

– És miért nem jött be a pártbizottságra?

– Én... – Pozdnyakova szeméhez emelte zsebkendőjét. – Én...

– Jól van, üljön le! – Baulin megint a papírjaiba nézett. – Poluzsan!

– Mit kell ezeket hallgatni? Pankratov feleljen! – kiáltották a teremből.

– Majd sor kerül Pankratovra is. Beszéljen, Poluzsan!

– Mindazt, ami történt, igen nagy hibának tartom – kezdte Roza.

– Hibák és tévedések nagyon különbözők lehetnek.

– Én ezt politikai hibának tartom.

– Rögtön így kell beszélni, nem amikor már harapófogóval húzzák ki magából a szót.

– Igen, én ezt durva politikai hibának tartom. De kérem, hogy vegyék figyelembe, én javasoltam, hogy írjunk vezércikket is.

– Azt gondolja, hogy ez igazolja magát? Mosta a kezeit. El akarta hárítani magáról a felelősséget, de az, hogy micsoda mocsok kerül majd a falra, az nem nyugtalanította? Maga írta az epigrammákat?

– Igen.

– Kiről?

– Nyesztyerovról, Puzanovról és Prihogykóról.

– Az egyik haspók, a másik hétalvó, a harmadik csirkefogó. Ezt tartja maga az éltanulóság dicséretének?

– Hibáztam – suttogta Roza.

– Üljön le!... Kovaljov!

Kovaljov sápadtan ment fel az emelvényre.

– Becsületesen meg kell vallanom: amikor idefelé jöttem, nem volt még teljesen világos előttem az ügy politikai jelentősége. Úgy véltem, hogy ez egy tréfa, ostoba, nem helyénvaló, de mégiscsak tréfa. Most már látom, hogy mindannyian fegyverré váltunk Pankratov kezében. Igaz, én hangoztattam, hogy szükség lenne vezércikkre. De amikor az epigrammákra került a sor, hallgattam; rólam is készült versike, és úgy gondoltam, ha tiltakozom ellene, a többiek azt hinnék, félek a kritikától.

– Szégyelltél szót emelni? – mosolygott gúnyosan Baulin.

– Igen.

– Kovaljov rögtön eljött a pártbizottságra, és becsületesen elmondta, mi hogyan történt – jegyezte meg Lozgacsev.

– Jobb lett volna, ha korábban jön, mielőtt kiteszik a faliújságot – mondott ellent Baulin.

Felállt Sziverszkij, a tereptan előadója. Szasa nem gondolta volna, hogy ő is párttag. Ezt a katonás tartású, kék lovassági nadrágot és hosszú fehér kaukázusi inget viselő, hallgatag embert a cári hadsereg volt tisztjének gondolta.

– Kovaljov! Szégyellt szót emelni a magáról szóló gúnyvers ellen?

– Igen.

– Akkor miért nem tiltakozott a másokról szólók ellen?

– Demagóg kérdés! – csattant fel Karev.

– Csak megzavarja a dolgot! – kiáltotta még valaki.

Baulin végigmutatott kezével a termen.

– Hallja, Sziverszkij elvtárs, hogyan értékeli a gyűlés a kérdését?

– Csak azt akartam mondani Kovaljovnak, ennek a fiatal embernek, hogy nem kellene így kezdenie az életet – közölte nyugodtan Sziverszkij, és leült.

– Majd felszólalhat a vitában – felelte Baulin. – Most pedig hallgassuk meg a legfőbb szervezőt. Pankratov, tessék!

Szasa a hátsó sorban ült, más karok diákjai között, hallgatta, mit beszélnek, azon töprengett, mit mondjon. A hibák beismerését várják tőle, azt akarják hallani, *hogyan* bánja meg tettét és *mivel* fogja mentegetni magát. Sajnálja-e, ami történt? Igen, sajnálja. Megtehette volna, hogy nem bocsátkozik vitába Azizjannal, a faliújságot is elkészíthették volna úgy, mint annak előtte mindig. Akkor ez az egész dolog, ami olyan váratlanul és ostobán betört az életébe és társai életébe, nem történik meg. De mégis állnia kell a sarat, ki kell állnia a többiek mellett, el kell érnie, hogy meghallgassák. Itt nemcsak Baulin, Lozgacsev és Karev foglal helyet, itt van még Janszon és Sziverszkij is, itt vannak a társai, akik együttéreznek vele.

A terem elcsöndesült. Akik kimentek dohányozni, azok is visszajöttek. Sokan felálltak a helyükről, hogy jobban lássanak.

– Engem itt súlyos vádakkal illettek – kezdte Szasa. – Lozgacsev elvtárs olyan kifejezéseket használt, hogy politikai diverzió, pártellenes kirohanás, rosszindulat...

– Nagyon helyesen használta! – kiáltotta a teremből feltehetően Karev, de Szasa elhatározta, hogy nem figyel a közbekiáltásokra.

Baulin ceruzájával megkopogtatta az asztalt.

– Azizjan docens előadásai során nem tudta összekapcsolni az elméletet a gyakorlattal, így az előírt tananyag fontos részeit nem végeztük el – folytatta Szasa.

Azizjan felugrott, de Baulin egy kézmozdulattal megállította.

– Ami a faliújságot illeti: mindenekelőtt engem mint Komszomol-titkárt terhel a felelősség.

– Milyen nemes lélek! – kiáltották a teremből. – Pojáca!

– Én mondtam, hogy nincs szükség vezércikkre, én javasoltam, hogy közöljünk epigrammákat is, és egyet én magam is írtam. A többiek ezt akár utasításnak is vehették.

– Utasításnak? És azt kitől kapta? – kérdezte Baulin Szasát fürkészve.

Szasa az első pillanatban nem értette a kérdést. De amikor értelme eljutott a tudatáig, így felelt:

– Joga van feltenni nekem bármilyen kérdést, csak sértőeket nem. Egyelőre még nem zártak ki.

– Kizárunk, ne félj! – kiáltották a teremből. Ez csakis Karev lehetett.

– Menjünk tovább! Vezércikket azért nem írtunk, mert nem akartuk megismételni azt, amit majd az egyetemi lapban és a kari beszámolóban írnak. Ott sokkal képzettebb újságírók dolgoznak...

– Az epigrammából ítélve te már kész költő vagy – jegyezte meg gunyorosan Baulin.

– Firkász! – kiáltották a teremből.

– Hibát követtem el – folytatta Szasa –, kellett volna vezércikket írnunk. Ami pedig az epigrammákat illeti, azokban nincs semmi elítélendő. Hibát ott követtünk el, hogy az éltanulók fényképei alá raktuk ki őket. Ez elferdítette az értelmüket.

– Miért rakták ki ezeket a verseket?

– Azt gondoltuk, felvidítjuk a diákokat az ünnepre.

– Vidám dolog kerekedett belőle, mondhatom – bólogatott Baulin.

A termen nevetés futott végig.

– De ami a politikai diverzió vádját illeti – folytatta Szasa –, ezt kategorikusan visszautasítom.

– Mondja, Pankratov, kért valakitől segítséget? – kérdezte Baulin.

– Nem.

Baulin Glinszkajára nézett, majd újból Szasára.

– Bugyagin népbiztoshelyettestől sem?

– Nem.

– Akkor miért fordult a maga érdekében az egyetem vezetőségéhez?

Szasa nem akarta Markot szóba hozni, de nem volt más választása.

– Elmondtam a dolgot Rjazanovnak, a nagybátyámnak, és feltehetően ő szólhatott Bugyaginnak.

– Feltehetően... – ismételte gúnyosan Baulin. – De hát Rjazanov keleten dolgozik.

– Fent járt Moszkvában.

– Rjazanov véletlenül Moszkvában jár, maga véletlenül elmeséli a dolgokat, ő véletlenül elmeséli ezt Bugyaginnak, Bugyagin véletlenül felhívja Glinszkaját... Nem sok ez a véletlen, Pankratov? Nem lenne becsületesebb nyíltan bevallania: igen, kerülő utat, kibúvót kerestem.

– Megmagyaráztam, hogyan történt a dolog.

– Mellébeszél! Hazug! Becstelen!

Még néhány közbekiáltozó csatlakozott Karevhez.

– Több mondanivalója nincs?

– Mindent elmondtam.

– Üljön le!

Szasa lement az emelvényről.

– Ki kíván még hozzászólni? – kérdezte Baulin.

– Janszon! Janszon! Szóljon hozzá Janszon!

Janszon mérges arccal ment fel a szónoki emelvényre.

– Elvtársak! A kérdés, amit megvitatunk, rendkívül fontos.

– Ezt nélküled is tudjuk – kiáltották a teremből.

– De külön kell választani az objektív eredményt a szubjektív indítéktól.

– Az egy és ugyanaz.

– Ne filozofálj!

– Nem, ez nem egy és ugyanaz. De engedjék meg, hogy végigmondjam...

– Nem engedjük! Elég volt!

Újból felállt Sziverszkij.

– Baulin elvtárs, utasítsa rendre őket! Ilyen körülmények között nem lehet dolgozni.

Baulin úgy tett, mint aki nem hallotta a megjegyzést.

– Pankratov apolitikus, következésképpen kispolgári álláspontra helyezkedett – folytatta makacsul Janszon.

– Kevés! Erre kevés! – kiáltotta Karev.

– Várjanak, elvtársak – ráncolta homlokát Janszon –, hallgassanak végig...

– Nincs mit meghallgatnunk!

– Hogy fellépését pártellenesnek nevezzük és politikai diverziónak, ahhoz meg kell találnunk Pankratovnál az *előre megfontolt szándékot*. Csak abban az esetben, ha a *rossz szándék*...

– Ne kertelj!

– Magadról beszélj, a te szerepedről!

– Tehát akart-e Pankratov ártani a pártnak? Úgy gondolom, hogy ez nem állt szándékában.

– Opportunista! Elkeni a dolgot!

– Janszon elvtárs – szólalt meg Baulin –, azt kérik, számoljon be, milyen szerepe volt önnek a történtekben.

– Semmiféle szerepem nincs benne. Nem én raktam ki a faliújságot, nem én hagytam jóvá. Azizjan docens nem hozzám fordult, hanem magához.

– És miért nem vette le a faliújságot? – kérdezte Baulin.

– Minden bizonnyal maga látta meg elsőnek.

– De miért nem látta meg maga? Hiszen, ha nem tévedek, magához van közelebb.

Janszon vállat vont.

– Ha jelentőséget tulajdonít ennek...

– Fejezzék be! Elég volt!

Janszon még állt egy darabig, megint megvonta a vállát, aztán visszament a helyére.

Baulin nem állt ki az emelvényre, az elnökségi asztal mellől szólalt fel orosz ingében, miután zakóját a szék karfájára tette. Nem mosolygott se barátságosan, se gunyorosan, kategorikus, kerek mondatokban fogalmazott:

– Pankratov arra számított, hogy nem büntetjük meg. Magas pártfogóira számított. Meg volt győződve arról, hogy a pártszervezet visszakozik majd a nevük hallatára. De a pártszervezet számára a párt ügye, a párt vonalának tisztasága többet jelent minden névnél, minden tekintélynél...

Egy kis szünetet tartott, azt hitte, majd tapsolnak. Két-három helyen össze is csattant néhány tenyér, és Baulin úgy tett, mint aki nem ad időt arra, hogy tapsoljanak neki, így folytatta:

– Szégyen ránézni ezekre a komszomolistákra: Runocskinra, Pozdnyakovára, Poluzsanra, Kovaljovra. És már majdnem kész mérnökök, szovjet szakemberek. Lám, milyen erőtlen, politikailag gyámoltalan embereket nevel Janszon elvtárs! Hát azért válnak ilyen könnyen játékszerré az osztályellenség kezében. Ezzel vádoljuk mi Janszon elvtársat. Maga, Janszon, nagyszerű talajt teremtett az ilyen Pankratov-félék számára... Még itt is, most is megpróbálja őt mentegetni. *Erre fel kell figyelni.*

5

Jura azt követelte, hogy Lena tartsa titokban a kapcsolatukat: szeretik egymást, több nem kell nekik. Éppen ezért kerüli a lány szüleit, a házukat, Lena ismerőseit. Lena engedett neki, félt, hogy megbántja az önérzetét.

Az öreg Sarok nem engedte meg fiának, hogy lányokat hozzon a házhoz, na de egy népbiztos lánya, az nem tréfadolog! *Ilyen* Jurának még nem volt. Az öregek tartózkodóan viselkedtek Lenával. Jár egy fiatal lány Jurijhoz, rendben van, ez a fiatalok dolga, ha kijönnek egymással, összeházasodnak, ha nem, elválnak útjaik. E tekintetben nem maradtak el a kor szellemétől. De ha összeházasodnak, a lánynak tisztelnie kell majd apósát és anyósát: ha népbiztos lánya is, legyen hálás, mert az olyanokat, akik már házasság előtt befekszenek az ágyba, nem nagyon szokták feleségül venni.

Lena ezt a tartózkodast önérzetnek vélte. Jura szüleit is rendkívülinek látta. Az apa szép, tekintélyes mester, az anya istenfélő öregasszony, patriarkális életforma – egészen más világ; népi, egyszerű, igaz.

Néha megvitatták Vlagyimir leveleit, amit a Fehér-tengeri csatorna építéséről küldött, egy büntetését töltő bűnöző leveleit, amelyekben a „drága apámnak", „drága

mamámnak", "drága testvéremnek, Jurijnak" írt, könnyes börtönpoézissel, tönkretett ijfúságáról, álmáról, hogy „könnyű szárnyú madárként repülne". Jura homlokát ráncolta, szemmel láthatólag szégyellte magát Lena előtt, a lányt azonban meghatotta az apa komor figyelme, az anya szomorú gondterheltsége, és az a szilárdság, amellyel életének ezt a keresztjét Jura elviselte.

Lenának minden tetszett náluk: az igénytelen ételek, az, ahogy az öreg Sarok megtörli krétás kezét, leszedegeti zakójáról a cérnaszálakat, ahogy az olyan munkásember komótosságával ül asztalhoz, akinek a család körében elköltött ebéd jutalom a nehéz munkáért, az is tetszett neki, ahogy az anya először férje tányérjára teszi a falatot – ő a családfenntartó, a másik falat Juráé – a dolgozó férfié, harmadszorra Lena kerül sorra, mert ő a vendég, és ami megmarad, az az övé, a családanyáé, aki állítólag sohasem éhes. Egy összeforrott, összetartó *család*, amely nem hasonlít az övére, ahol mindenki a saját életét éli, és néha hétszámra nem látják egymást.

Jurijjal néha elmentek a Metropol étterembe, meghallgatták Szkomorovszkijt, vagy a Grand Hotelban Cfaszmant. Lena kiharcolta, hogy fele-fele arányban fizessenek, hiszen ő is dolgozik, keres. És Jura elnézően beleegyezett. Hízelgett neki, hogy egy ilyen szép lány rá költi a pénzét, hízelgett neki a pincérek előzékenysége. A szomszéd asztaloknál szép nők és jól öltözött férfiak üldögéltek, szólt a dzsessz, a Metropolban csak hangulatvilágítást gyújtottak. Különböző színű fényszórók világították meg a táncparkett közepén álló szökőkutat. Jura rámosolygott Lenára, megszorította a kezét, tetszett neki az is, hogy mindenki őket nézi.

Lena késő éjszaka ment el, ha Jura hagyná, el se menne. Éjszakára a kaput bezárták, Lena csöngetett, kijött az álmos házmester, minden alkalommal gyanakvó pillantásokat vetett rá; a lány a markába nyomott egy rubelt, és kiszaladt az utcára. Cipősarka visszhangosan kopogott az éjszakai Arbat járdáján. Otthon majd megint nyugtázzák kései hazatérését, mindent sejtenek, de semmit nem kérdeznek. Apja nem szereti Jurát, gúnyosan, sőt megvetően beszél róla. Ez végül is magánügy. Lena kötődik a családjához, de ha kell, gondolkodás nélkül otthagyja őket.

December elején Jurát behívták az Igazságügyi Népbiztosságra. A személyzeti osztályon, egy asztalokkal telezsúfolt nagy szobában – amelyeknél senki sem ült – egy középkorú, sovány, vörös hajú, eleven tekintetű nő fogadta. Malkovának nevezte magát, és az asztalával szemközti széken kínált helyet Jurának.

– Sarok elvtárs, maga hamarosan befejezi az egyetemet, rövidesen ki kell jelölnünk a leendő munkahelyét. Szeretném, ha egy kicsit közelebbről megismerkednénk. Beszéljen magáról!

Ahhoz, hogy ne küldjék bíróságra vagy ügyészségre, Jurának rossz színben kellett feltűnnie Malkova előtt. De az önvédelmi reflex, valamint a hosszú évek megszokása, hogy feddhetetlennek mutassa magát, akin semmi folt nincsen, és leplezzen mindent, ami kompromittálná, arra késztette, hogy úgy beszéljen magáról, mint egy ruhagyári munkás fiáról, aki marós volt, most komszomolista, s megrovásban még soha nem részesült. Van azért némi bonyodalom is – bátyját betörésért elítélték. Eme bonyodalom említése, legalábbis ő úgy vélte, hitelessé tette elbeszélését.

Malkova figyelmesen hallgatta, cigarettázott, aztán elnyomta a csikket a hamutartó alján, és megkérdezte:

– Hogy lehet, hogy komszomolista létére szem elől tévesztette a fivérét?

– Amikor letartóztatták, tizenhat éves voltam.

– A forradalom idején a tizenhat évesek ezredeknek parancsoltak.

Malkova úgy mondta ezt, mintha maga is ezredparancsnok lett volna tizenhat éves korában. Bár lehet, hogy tényleg az volt. Úgy viselkedik, akár egy katona, sovány, mint egy piszkafa, bőrzekét hord, szájában cigaretta lóg... No és aztán! Nem lehet mindenkinek parancsnokolni. Annyi ezred nincs is! És ettől a vörös piszkafától függ, gyárba küldik-e vagy valahova az isten háta mögé. Az egyetemen azt beszélik, hogy az idén minden végzőst Nyugat- és Kelet-Szibériába küldenek.

Jura elmosolyodott.

– A bátyám jóval idősebb nálam, hogy tudtam volna hatni rá?

Malkova átnézte az asztalán heverő papírokat, és felemelte, amit keresett.

– A Vegyipari Főigazgatóság gazdaságjogi munkára kérte ki magát. Mi ennek a magyarázata?

– Az egyetem előtt vegyi gyárban dolgoztam, szükségük van jogászra. Kapcsolatban maradtam velük, ezért kértek ki.

Malkova elkomorult.

– Mindenki Moszkvában akar maradni. Ki fog akkor vidéken dolgozni? Bíróságokon és ügyészségeken?

Jura lassan, megfontoltan, válaszolt:

– Ahhoz, hogy valaki bíróságon vagy ügyészségen dolgozzon, bizalom, abszolút feddhetetlenség szükségeltetik. Amikor az ember bátyja börtönben ül, hogy lehetne szó bizalomról?

– Ahhoz, hogy valaki bíróságon vagy ügyészségen dolgozzon, elsősorban igazi szovjet embernek kell lennie – mondta kimérten Malkova. – Talán bizony ez a história a fivérével zavarólag hatna ebben?

– De hiszen ön is azt kérdezte tőlem: miért nem tartottam őt szem előtt? Azonkívül úgy gondolom, hogy az iparban is szükség van jól képzett jogászokra.

Malkova felállt.

– Beszámolok ügyéről a főigazgatóságon – mondta –, aztán majd a munkahelyét kijelölő bizottság dönt az ügyében.

Jura is felállt.

– Kész vagyok ott dolgozni, ahova küldenek.

– De még mennyire – mosolygott gúnyosan Malkova. – Ösztöndíjat kapott, most munkával kell visszafizetnie.

– Nem tagadom, szeretnék Moszkvában maradni – folytatta behízelgő hangon Sarok –, itt él az apám és az anyám, idős, beteg emberek, és tulajdonképpen én vagyok az egyetlen gyerekük. De ezt – és az asztalon heverő papírra mutatott – a gyár kezdeményezte. Olyan jogászra van szükségük, aki ismeri a vegyipart.

– Mindenki, aki Moszkvában akar maradni, talál nyomós okokat – felelte Malkova –, és mindenkinek akad ilyen megalapozott kikérője.

Elhallgatott, majd váratlanul hozzátette:

– Az egyetem pártszervezete más munkára javasolja magát. Egyébként szintén Moszkvában.

– Erről nekem nincs tudomásom... És hová?

Malkova kitérően felelt:

– Vannak lehetőségek... Például az ügyészségen. De maga jobban szeretné a gyárat?

– Igen, én szívesebben mennék a gyárba. Ott dolgoztam, ott nőttem fel, onnan küldtek tovább tanulni. Nagyon sokkal tartozom a gyárnak.

A méltóság, amivel Jura ezt mondta, megenyhítette Malkovát.

– Figyelembe vesszük a kívánságát és a Vegyipari Főigazgatóság kikérését is. Egyébként majd a bizottság dönt a dologról.

Egy ilyen nőszemélytől függ a sorsa! Bizonyára a világ végéről került Moszkvába, de őt, a tősgyökeres moszkvait elküldené a fészkes fenébe. Nagyon jól mondja az apja: „Betelepült a falu Moszkvába, kérdem én, hova legyenek a városiak?" És még hergeli is: magát moszkvai munkára javasolták, az ügyészségre. Valószínűleg hazudik... Bár az is lehet, hogy nem. Itt lakik a fővárosban, ezt általában számításba veszik...

De még ha valóban ajánlották volna is arra a helyre, még közel sem biztos, hogy oda is veszik. Majd megkérdezik: miért bűnöző a bátyja? Egy igazi munkás-, proletárcsaládban nem lehet bűnöző! Ezek szerint valami baj van a családdal. Nem lenne elegendő *saját*, megbízható jelöltjük?!

Ifjúkori, romantikus elképzelései a független ügyvédségről az idők során megfakultak. A bíróságokon eltöltött gyakorlat feltárta előtte az érem másik oldalát. A híres ügyvédeket nemcsak ragyogó védőbeszédeik elmondása közben látta, hanem kapkodásban, civakodások közepette, a honoráriumot hajszolva, látta, hogyan keresik a bírósági titkárnők kegyeit, és jogi tanácsadáskor öt rubelért miként próbálják megértetni a dolgokat mindenféle ostoba öregasszonnyal; már tudta, mit ér pompás otthoni irodájuk, amely az ügyfelek távozása után ebédlővé vagy hálószobává változik. De mégiscsak ez az élet vonzotta.

Milyen furcsa az élet! Az a gondolat, hogy a különböző *fórumokon* esetleg visszautasítják, kínosan érintette. Már megint semmibe veszik. A *sajátjaiknak* készítik elő ezeket a magas beosztásokat, neki, az engedelmes, szófogadó végrehajtónak kell majd elvégeznie a piszkos munkát. Legjobb esetben odadobnak neki valami alamizsnát, elengedik a gyárba, *jogtanácsosnak*, ahogy ezt Bugyagin mondta megvetően.

Sarok senkinek sem beszélt arról, hogy behívták az Igazságügyi Népbiztosságra, de Lena figyelmét nem kerülte el a nyugtalansága.

A színházban ültek, nagy nehezen szereztek két jegyet.

– Miért vagy ilyen gondterhelt?

Lena mélyen ülő szemével végtelen szeretettel nézett rá.

Jura elmosolyodott, a szomszédokra pillantott: ne zavard őket!

Otthon, Jura karjában, Lena újból megkérdezte, mi nyugtalanítja. Azt felelte neki, hogy semmi különös, csak bonyolódik a helyzet a gyár kikérése körül.

– Ha akarod, beszélek a papával – ajánlotta Lena.

– Ivan Grigorjevics mindent megtett, amit csak tudott.

Lena nem erősködött, tudta, hogy apja nem tenne többet, mint amit már úgyis megtett.

– Tegnap itt járt nálunk Szasa, annyira sajnálom őt – mesélte Lena.

– Miért, mi történt?

– Hát te nem tudod? Kizárták a Komszomolból és az egyetemről.

Jura felkönyökölt az ágyban.

– Ezt először hallom.

– Te nem találkoztál vele?

– Régóta nem láttam.

Jura nem mondott igazat, nemrégiben találkozott Szasával, de a fiú szóra sem méltatta. Erről nem akart beszélni Lenának.

– Azért a históriáért a könyvviteltanárával?

– Igen. Meg aztán a faliújság miatt is.

– Miért, mit írt a faliújságra?

– Valami verseket.

– Hát verset is ír?

– Vagy írt, vagy valakiét kitette a faliújságra. Sietett, nem mesélte el a részleteket. Nagyon sajnálom őt.

Szasa Pankratovot kizárták! Hogy hitt ez az ember, és tessék, kivágták! Hajlíthatatlan aktivista, olyan, akár egy kőszikla! És most ő is jókorát zuhant! Még Bugyagin se segített rajta. És ott a nagybátyja, Rjazanov, ez a híres ember! Iszonyatos! Hát ha már Szaskát is...

Ki fog akkor rajta, Sarokon segíteni, ha történik vele valami? Apja, a szabó? Vagy bátyja, a bűnöző? Ő nem mászik bele mindenbe, mint Szaska, de azért mégis... Nem kellett volna visszautasítania az ügyészséget, ott senki se bántaná, ott ő bánthatná azt, akit csak akar, tőle aztán senki se szabadulna...

Másnap Jura a kapuban összefutott Szasával.

– Üdv!

– Szervusz!

– Hallottam, kellemetlenségeid vannak az egyetemen.

– Kitől hallottad?

– Találkoztam Lenával.

– Minden rendeződött – válaszolta komoran Szasa.

– Igazán? Hát ez nagyszerű – Sarok nem is leplezte gúnyos mosolyát. – Nagyon gyorsan sikerült talpra ugranod.

– Sikerült. Na, viszlát.

6

„Minden rendeződött." Szasa mindenkinek azt mondta, amit Jurának, nem akarta, hogy bármi is az anyja fülébe jusson.

Glinszkaja rendelkezését már a pártbizottság ülése utáni napon kifüggesztették a hirdetőtáblára. Szasát mint „pártellenes akció szervezőjét" kizárták az egyetemről, Runocskin, Poluzsan és Pozdnyakova szigorú megrovást kapott, Kovaljov figyelmeztetést.

Beindult a gépezet, összeszedték a papírokat, igazolásokat készítettek. Lozgacsev, akit már kineveztek dékánnak Janszon helyébe, gyorsan és előzékenyen elvégezte a bejegyzéseket Szasa leckekönyvébe, sima képe mintha csak azt mondta volna: nekem személy szerint semmi kifogásom ellened, de hát így alakultak a körülmények, természetesen őszintén örülni fogok, ha visszavesznek.

Szasa mindenkitől elbúcsúzott a csoportban, csak Kovaljovnak nem nyújtott kezet.

– Férgekkel nem érintkezem.

Runocskin megerősítette, hogy Kovaljov valóban féreg, és hogy általában mindenki féreg. Ez a kis termetű, bicegő Runocskin senkitől sem tartott.

Becsöngettek. A folyosó elnéptelenedett. Szasával már senkinek se volt semmi dolga. Megkapta a papírokat, már csak a pecsétet kellett megszereznie, és mehet.

Krivorucsko még gazdasági igazgatóhelyettesként dolgozott. Amikor beütötte a pecsétet, halkan megjegyezte:

– A decemberi igénylést már leadtuk az élelmiszerjegy-elosztóba.

– Köszönöm – felelte Szasa. Ezt a papírt általában később szokták átküldeni, de Krivorucsko szeretné, ha még megkapná az élelmiszerjegyeket. Megtehetné, hogy megtagadja tőle.

Így aztán december végéig a mama semmit sem fog megsejteni. Addigra meg úgyis visszaveszik az egyetemre.

Egyik hivatalból a másikba járt, gyötrelmes várakozások, míg fogadják, keserves magyarázkodás, bizalmatlan arcok és hamis ígéretek, hogy majd foglalkoznak az üggyel. De senki sem akart foglalkozni az üggyel – megváltoztatni egy kizárást annyit jelent, hogy az illető magára veszi a felelősséget, s ugyan kinek van erre szüksége?

A kerületi bizottságban egy csinos, fiatal nő, bizonyos Zajceva foglalkozott az üggyel. Szasa tudta róla, hogy bár apró termetű, kitűnően kosárlabdázik.

Zajceva meghallgatta Szasát, feltett néhány, Szasának jelentéktelennek tűnő kérdést, amelyek valamilyen okból kifolyólag Krivorucskóval álltak kapcsolatban, azt tanácsolta, szerezze be jellemzését a gyárból, ahol előzőleg dolgozott, és biztosította, hogy az ügyével a Komszomol és a kerületi pártbizottság ülésén foglalkoznak majd.

Miközben Szasa a gyár felé villamosozott, eszébe jutottak a korai felkelések, a hajnali utca frissessége, a portán beáramló emberfolyam, a reggeli műhely hűvös üressége. Szasa sohasem érdeklődött különösebben a műszaki dolgok iránt, de szívesen dolgozott a gyárban. Vonzotta az a szó, hogy „proletár" és az, hogy a nagy forradalmi osztályhoz tartozhat. A felejthetetlen és poétikus életkezdés.

Rögtön az első nap elküldték vagont kirakni. Visszautasíthatta volna ezt a munkát, Jurka Sarok például ezt tette, s el is irányították marós tanulónak. De ő, Szasa elment vagont rakni, ott is felejtették, és ő nem tiltakozott: valakinek a vasúti kocsikat is ki kell raknia. Úgy gondolta akkor, hogy az élet sosem ér véget, még minden előtte áll, a java még hátravan. Viharkabátban, vastag vászonkesztyűben, esőben, hóban, fagyban és forróságban rakta ki és rakta meg a vasúti kocsikat a huzatos pályaudvaron, tette, ami az országnak kellett. És megvetette a tiszta ruhás Jurkát, aki meleg, világos műhelyben tényked ett.

Az egész brigád együtt tódult be az ebédlőbe, az emberek elhúzódtak tőlük, zekéjük, pufajkájuk csupa festék, kréta, alabástrompor, korom volt. Zajongtak, káromkodtak. Szasa jól emlékezett Morozovra, a volt hadosztályparancsnokra, erre a csendes emberre, aki kilépett a pártból, mert nem értett egyet a neppel, és aztán ivásra adta a fejét. Emlékezett brigádvezetőjükre, Averkijevre is, az is elitta az eszét, mert otthagyta a felesége, és még néhány hozzájuk hasonló, az élet peremére szorult emberre. Ezek nem hajszolták a pénzt, megkeresték a negyedliter vodkára valót, és a dolog rendben volt. Folyamatosan hajtani nem akartak, veszekedtek a munkaelosztóval meg a csoportvezetővel, könnyebb munkáért kuncsorogtak; azt szerették, ha meghatározott feladatokat kapnak, és ha elvégezték, elmehetnek. Ilyenkor gyorsan, teljes erőbedobással dolgoztak, de csak azért, hogy minél hamarabb leléphessenek. Szasa nem tartotta őket igazi munkásoknak, rendezetlen életükben azonban volt valami megható, emberi. Bár a munkafelvételkor ravaszkodtak, egymást sohasem csapták be. Noha Szasa nem vett részt az italozásaikban, nem mesélt nekik katonatörténeteket, nem vetélkedett velük, ki tud disznóbb vicceket, mégis kedvelték.

Ezt a szedett-vedett, *silány* brigádot többnyire alkalmi munkára küldték, de néha a legfőbbre is: a készáru, a festéktartályok berakására. Megesett, hogy sokáig nagy halmokban magasodtak a pályaudvaron, aztán egyszer csak megjöttek az üres kocsik, egyik szerelvény a másik után, ilyenkor aztán minden brigádot odairányítottak, köztük Averkijevét is, amelyben Szasa dolgozott.

A festéktartályok nyolcvan kilót nyomtak. Pallón gurították fel a kocsiba, úgy rakták be, előbb az első sort, arra a másodikat, majd tetejébe a harmadikat. A palló meredek volt, nekifutásból kellett fölgördíteni rajta a tartályt, aztán a kocsiban talpára állítani és szorosan a többi mellé rakni, hogy beférjen a megfelelő mennyiség. Nyolc órán át, anélkül, hogy az ember kiegyenesíthetné a hátát, görgetni fölfele ezeket az egyenként nyolcvan kilós tartályokat, fölkaptatni velük ezen a meredek emelkedőn, talpra állítani őket, bizony kemény munka. És sietni kell, mert mögötted már ott a társad, nem tud megállni a kaptatón, ő is lendületből veszi az emelkedőt. Ha csak egy fölös pillanatig elbabrálsz a tartállyal, feltartod vele az egész sort, megzavarod a ritmust. Szasának eleinte sehogy sem sikerült a tartályt rögtön a helyére állítania. Aztán megmutatták neki: két kézzel meg kell fogni az edény peremét, egy rántással megemelni, oldalára fordítani és felállítani. Amint ezt megmutatták neki, tovább senkit sem akadályozott a munkájában.

A festékhez általában a két legjobb brigádot rendelték ki: az elsőben tatárok dolgoztak, az Uljanovszki területről érkeztek pénzt keresni, a másikban oroszok,

hivatásos rakodómunkások, őket is a jó kereset lehetősége hozta ide; a festéktartályok bevagonírozását elég jól megfizették.

Egy alkalommal a munkalapok kiosztásánál Malov csoportvezető így szólt:

– Averkijev, küldj át egy embert az első brigádba, megbetegedett náluk valaki.

– Menj át hozzájuk! – fordult Averkijev a tatár Gajnullinhoz.

– Nem megyek – vágta rá Gajnullin.

– Livsic, eredj te!

Livsic, ez a bivalyerős, alacsony homlokú odesszai zsidó tréfával ütötte el a dolgot.

– Én nem mehetek közéjük, nem esznek disznóhúst.

Erre Malov közbeszólt:

– Nincs időm alkudozni. Ha nem jelöltök ki valakit, majd én mondom meg, hogy ki menjen.

Malov roppant határozott ember volt, leszerelt szakaszparancsnok, olyan, akár egy birkózó, a múltban maga is rakodómunkás, aki meg tudta fegyelmezni még ezt a megátalkodott Averkijev-brigádot is.

– Hát akkor mondd meg! – felelte Averkijev.

Malov tekintete Szasán állapodott meg.

– Pankratov, átmész az első brigádba!

Malov nem nagyon kedvelte Szasát. Lehet, hogy nem szerette a tanult rakodómunkásokat. Itt Szasa volt a legtanultabb, mind a tíz osztályt elvégezte.

És most Malov félig kérdően, félig megvetően nézett Szasára, azt várta, hogy ő sem lesz hajlandó átmenni. De Szasa azt felelte:

– Rendben van, megyek.

– Neked is mindenben benne kell lenned – jegyezte meg rosszallóan Averkijev.

A tatárok nem görgették, hanem a hátukon vitték a hengereket. Futottak, futottak végig a pallón, aztán be a vagonba, és rögtön a helyére tették a tartályt. Így gyorsabb ugyan, de ez már egy egészen más, szinte elviselhetetlenül nehéz munka: a mozgó pallókon futni ezekkel a nyolcvankilós tartályokkal a hátukon a meredek feljárón, aztán úgy ledobni, nehogy a lábukra essen és hogy pontosan a helyére kerüljön, egész nap futni az után az ember után, aki mögött megkezdték a műszakot. Néha az az érzésed, hogy a tartály mindjárt legurul a hátadról, magával sodor, te összeesel, de egyetlen pillanatra se állhatsz meg, mert hallod magad mögött az utánad következő lépteit, zihálását, érzed izzadságszagát, s ha megtorpansz, rád esik. És te teljes erődből rohansz, futva veszed az emelkedőt, beszaladsz a vasúti kocsiba, ledobod a tartályt, és máris futsz vissza, hogy ne maradj le a tapasztalt, erős rakodómunkásoktól, akik senkivel nem kíméletesek, legkevésbé veled, az idegennel.

Megszólalt az ebédszünetet jelző sziréna! Szasa végigzuhant a földön, a felhalmozott tartályok mellé. Szeme előtt vörös karikák táncoltak, tompa zúgás szaggatta a fejét.

Szasa hol elszunnyadt, hol felriadt. S amikor feleszmélt, csak arra a percre tudott gondolni, amikor majd újból fel kell kelnie, oda kell állnia az erős, vörös tatár tarkója mögé, aki után reggel óta haladt, és tartállyal a hátán megint újból futnia kell a billegő pallón. Tudta, hogy nem bírja ki a még hátralevő négy órát, összeesik, elterül a pallón.

Bemehetett volna az irodába közölni, hogy őt szakmát tanulni küldték ide, nem pedig azért, hogy nyolcvankilós tartályokat cipeljen, a Komszomol irányította a gyárba, a termelésbe. A fenébe is! Önként vállalkozott a sürgős munkára, most meg itt aszalják a rakodómunkások között... Megtehetné ezt. De jól tudta, amint megszólal a sziréna, odaáll a vörös tatár mögé, odatartja a hátát, és felviszi a tartályt a vagonba.

Az ebédlőből lassan szállingóztak vissza a munkások, ezek szerint hamarosan vége a szünetnek. Szasa óriási akaraterővel felemelkedett, felült, megmozgatta kezét, lábát, fejét. Mindene fájt, minden tagját idegennek érezte.

Odakiáltottak neki, felemelte a fejét – Averkijev brigádvezető és a volt hadosztályparancsnok, Morozov rakodómunkás állt előtte. Szemmel láthatólag ittak az ebédnél, Averkijev puffadt képe egészen kivörösödött, Morozov kék szeme még sokkal világosabbnak és álmodozóbbnak látszott.

– Egyél! – Averkijev egy darabka kenyeret meg egy kis sült húst vetett a térdére.

– Köszönöm.

– A hengert a hátadra rakd – magyarázta Averkijev –, a gerincedre, érted? Na gyerünk, dobjátok fel!

Averkijev kissé meghajolt, kezét hátratette, Morozov és Szasa ráemelte az edényt a hátára.

– Te meg így viszed!

Averkijev megrándította a felsőtestét, a henger lecsúszott a vállára.

– A válladon viszed, így nem helyes, a gerinceden kell cipelni a súlyt. Próbáld csak meg!

Szasa felállt, kiegyenesítette a hátát. Averkijev és Morozov felemelte az edényt.

– Hogy tartod a vállad? – kiáltott rá Averkijev.

Szasa megemelte a vállát, a tartály a hátán feküdt, egyenletesen helyezkedett el.

– Hát így vidd! Ha már vállalkoztál rá, akkor cipeld!

Ettől kezdve Szasa sokkal biztonságosabban érezte magát, a henger nem csúszkált a hátán. De a súly változatlanul csak nyomta, lába rogyadozott. Amikor visszafelé futott, már nem tudott felegyenesedni. Hogy csinálta végig a műszak második felét, maga se tudta, hogyan került haza, nem emlékezett rá, csak végigzuhant az ágyon, és aludt reggelig.

Reggel Malov azt mondta neki:

– Dolgozz még néhány napot az első brigádban, aztán majd újból visszaraklak.

Szasa két hétig dolgozott a festékrakodáson. Megtanulta, hogyan kell cipelni a tartályokat. A tatárok megszokták őt, ő is megszokta a tatárokat, s még beadványokat is írt a nevükben a falutanácshoz, adóügyben.

A régi brigádjába nem ment vissza, áthelyezték a garázsba, teherautóra rakodómunkásnak.

– Majd kitanulod a sofőrséget – közölte vele Malov, és nem lehetett tudni, örömet akar-e szerezni Szasának, vagy egyszerűen csak meg akar szabadulni tőle.

Szasa a garázsban dolgozott, kitanulta a sofőrséget, teherautót vezetett. De most, ahogy a gyár felé közeledett, először mégis az jutott az eszébe, miként dolgozott

rakodómunkásként. Ezek voltak a gyárban töltött életének első és legemlékezetesebb hónapjai.

Ugyan kivel fog találkozni? A régiek közül bizonyára nincs már itt senki. Bár megeshet, hogy akad még valaki, hiszen nem telt el olyan sok idő, mindössze négy év.

A régi, fából ácsolt portásfülkét lebontották, új helyen építettek föl egy nagy kőépületet. A kaput is új helyre tették, az is kőből épült, jó széles. A térre nézett a gyárvezetőség új épülete. Magas kőkerítés fölé emelkedtek az új tömbök. A teret leaszfaltozták, üzletek, bódék, pavilonok sorakoztak rajta. A gyár dolgozott, nőtt, terebélyesedett. Ez az a jelen, amelyben az ország él, amelyben neki is élnie kell, történjék bármi is.

Kiderült, hogy Malov a párttitkár. Nem igazán kellemes meglepetés! Még mindig birkózóra emlékeztet, kissé kopaszodik, már nem olyan piros képű, mint a teherpályaudvaron volt, amikor a munkásokat irányította, lefogyott, fáradtabb, sápadtabb lett. Úgy ült a nagy íróasztal mögött, mint valamikor az ablakpárkányon, amikor a munkások papírjait írta alá, valahogy egy kicsit féloldalasan, az asztal szélén. Nyomban megismerte Szasát. És mintha el se telt volna ez a négy év, és Szasa még mindig a gyárban dolgozna, megkérdezte tőle:

– Te vagy az, Pankratov? Mi kéne?

Szasa elmondta jövetele célját.

– Jól van – mondta Malov. – Ott leszek a pártbizottsági ülésen, majd elmondom...

Ez is megpróbált kitérni, nem akart jellemzést adni...

– Zajceva azt kérte, vigyek neki írásos jellemzést.

– Papír kell neki – morgott Malov. – Na jól van, megírom. Emlékeztess csak, hol dolgoztál, milyen társadalmi munkát végeztél.

Malov feljegyezte a Szasa által felsoroltakat, aztán ráemelte a tekintetét, és gúnyosan kérdezte:

– Végül is csak belekeveredtél valamibe?

– Miért „végül is"?

– Várható volt. No jó. Sétálj egy órácskát, addig megírom a jellemzésedet.

– Szeretnék bemenni a gyárba, találkozni a fiúkkal...

A gyár központi magja változatlan maradt. Az új tömbök a széleken épültek. Első, második, harmadik műhely, a kazánház, és már ott is a garázs... A szerelőakna fölött az igazgató fekete Fordja állt. A munkapadnál Szergej Vasziljevics, az igazgató sofőrje matatott. Ő is megismerte Szasát.

– Visszajöttél a gyárba?

– Valami dolgom van itt.

Szergej Vasziljevics fekete bőrruhát, prémsapkát és nemezcsizmára húzott sárcipőt viselt, izzadt volt, roppant tekintélyes és gőgös, mint a forradalom előtti sofőrök, akik az igazgató bizalmával büszkélkedtek.

Bámulatos, mi mindent felejtett el Szasa, és mi minden jutott eszébe most, hogy idejött, és újból meglátta a műhelyeket, az átjárókat, s meghallotta a gyár hangjait. Akkortájt minden olyan egyszerű és világos volt. Dolgozz, vedd fel érte a fizetésed,

és végezd el a Komszomol-megbízatásaidat. Nem emlékezett olyan esetre, hogy valakinek bármiféle politikai ügyet varrtak volna is a nyakába, itt termeltek, építették a gyárat. Most talán itt is másként van? Ugyan milyen jellemzést ad majd róla Malov?

Malov a következő jellemzést adta: „Kiadatott A. P. Pankratovnak arról, hogy 1928-tól 1930-ig a gyárban dolgozott rakodómunkásként, majd sofőrként. A munkáját lelkiismeretesen végezte, a kapott Komszomol-feladatokat teljesítette. Részt vett a társadalmi munkában mint a szállítási osztály Komszomol-szervezetének titkára. Megrovásban nem részesült."

– Ott leszek a pártbizottsági ülésen, majd hozzáteszem azt, amit még kell – ígérte Malov.

7

Amikor Szasa hazament a gyárból, a postaláda lyukacsos részén keresztül meglátott egy kék borítékot. Apjától jött, megismerte az írását. Ezek a levelek sose szereztek örömet. Apja azt kérte, küldje utána a technológiai zsebkönyveket. „A szekrény legalsó polcán találod őket. Biztosan tudod, hol ez az alsó polc. Nem zaklatnálak ezzel, de nincs más, akit erre megkérhetnék. Azt pedig, hogy felutazzam érte Moszkvába... Érkezésemnek senki sem örülne."

Ráismert apja hangjára, mindig így beszélt. Ha a mama megkérdezte tőle: „Ebédet kérsz?", azt felelte rá: „Akár nem is kérhetek." – „Ülésre mész?" – „Nem, táncolni..." Kissé rosszul hallott, nem értett meg mindent, és azt hitte, róla beszélnek, ezért aztán szitkozódott. Akkor is szitkozódott, ha reggelijéhez nem kapott almát vagy éjszakára aludttejet. Anyja megdermedt a félelemtől, alighogy meghallotta apja lépteit a folyosón, mert mindig úgy jött haza a munkából, hogy már előre elégedetlen volt az otthonával, a feleségével, a fiával, mindig készen arra, hogy megjegyzéseket tegyen, megrója őket, botrányt csináljon.

A mama akkor félt tőle igazán, amikor féltékeny volt rá. Szasa szíve majd megszakadt attól, ami ilyenkor otthon végbement: kiabálás, ajtócsapkodás, a mama haragos, riadt arca, sírása.

Apja már hat éve nem élt velük. De anyja még a távolból is tartott tőle. Most, a levél láttán újból megjelent arcán a nyugtalanság és a félelem ismerős, gyötrelmes kifejezése.

– A papától jött?

– Kéri, hogy küldjük el a zsebkönyveket.

Szofja Alekszandrovna változatlanul ijedt arccal vette el a levelet, és az ijedségnek ez a kifejezése mindaddig nem tűnt el, amíg végig nem olvasta.

Szasa rettegett a gondolattól, mi lesz, ha a mama mindent megtud. Ezért úgy viselkedett, hogy ne tudjon meg semmit. Eljárt otthonról, mint aki az egyetemre megy. A decemberi ösztöndíját a Kijevi teherpályaudvaron kereste meg vagonkirakással. S amikor már végképp nem volt hova lennie, akkor elment Nyina Ivanovához.

A lány adott neki egy lakáskulcsot, és reggelenként Szasa ott olvasott vagy tanult. Aztán megjött az iskolából Varja, Nyina húga, sötét kabátban, cseppnyi kis cipőben, kendőjét már útközben levette, sima szálú, fekete haja a kabátja gallérjára omlott. A kislány leült az ágyra, keresztbe vetette a lábát, duzzadt ajkával nagyokat fújt a frufruján, és olyan tekintettel nézett Szasa szemébe, amivel a szép, tizenöt esztendős kislányok szokták zavarba hozni a kisfiúkat.

A kopott viaszosvászonnal letakart asztal kétfelé osztotta a szobát: az egyik oldal Nyináé – az ő asztalrészén szétdobált könyvek, füzetek, az ágy alatt félretaposott sarkú házicipő, a másik fél oldal Varjáé –, párnája élénk, tarka kendővel letakarva, az ablakpárkányon gramofon és izmos, kinyújtott kezében lámpát tartó bronz atléta.

– Miért dobtak ki az egyetemről?

– Majd visszavesznek.

– Én őket magukat zárnám ki, nálunk is akadnak az iskolában ilyen gazemberek, akik csak azt nézik, kit lehetne tönkretenni. Tegnap osztályfőnöki óránk volt. Ljakin azt mondta: „Ivanova a térdére írja a puskát." Erre én kinyújtottam a lábamat, és megkérdeztem: „Hol az a puska?"

És kinyújtotta a lábát, hogy megmutassa, miként csinálta ezt az osztályban.

– Kuzja meg, a matematikatanárunk, olyan vörös lett, akár a paradicsom: „Ivanova, hagyja ezt abba!" Na de mi a baja velem? Ljakin az oka mindennek. Tavaly még huligánkodott, kitépte a lányok kezéből a táskájukat, most meg már a diáktanács tagja. Ő maga is puskázik, de azért árulkodik. Utálom az ilyeneket.

– S te hogy csinálod a puskát?

– Nagyon egyszerűen – és Varja megütögette pamutharisnyába bújtatott térdét. – Tintaceruzával ráírom a térdemre, aztán felhúzom a harisnyát.

– Puska nélkül nem boldogulsz?

– Boldogulnék, de nem akarok.

A kislány kihívóan nézett rá; egy ilyen kis bogárka, ott ül, kilátszik a térde is. Szasa mulatságosnak találta a dolgot, de megpróbált komoly maradni, jól tudta, mennyi gondot okoz Varja a nővérének.

A kislányok apa nélkül nőttek fel, később az édesanyjuk is meghalt. Szasa jól emlékezett a pártbizottsági ülésre, azt tárgyalták meg, hogyan segíthetnének Nyinának felnevelni a húgát, kiharcolták az árvasági segélyt, és kinevezték Nyinát fizetett úttörővezetőnek. Aztán befejezték az iskolát, szétszéledtek, és Szasának csak akkor jutott eszébe Varja, amikor egyszer meglátta a kapu alatt ácsorogni, hozzá hasonló kamaszokkal együtt.

– Komszomolista vagy?

– Ugyan minek?

– Jobb a kapu alatt ácsorogni?

– Nekem tetszik.

– Nem töltöd otthon az éjszakát.

– Ha-ha-ha! Egyetlen alkalommal aludtam kint a barátnőmnél a nyaralójukban, féltem már kimenni az állomásra is. Nyinka se ment volna ki éjszaka. Még sokkal félősebb, mint én vagyok, százszor annyira. Igazán férjhez mehetne Makszhoz. Az

égvilágon semmihez sem ért, Maksznak meg nem is kell, hogy értsen, majd eljárnak az étterembe.

– Nem korai még neked ilyen tanácsokat adni?

– Nyina se szóljon bele az én dolgaimba! Folyton csak veszekszik, de az egésznek semmi értelme.

– Mi szeretnél lenni?

Válasz helyett a kislány magas gyerekhangján rákezdte:

Oh, Rose Marie, te drága,
Szívem csodás virága...

Az előszobából csengetés hallatszott.

– Megjött Nyinka – közölte –, már megint itthon felejtette a kulcsát.

– Honnan tudod, hogy ő jött?

– Minden lakó csöngetését ismerem.

Belépett Nyina. Meglátta Varját, ahogy az ágyon ült, szerinte roppant illetlen pózban. Észrevette csupasz térdét, és máris rákezdte:

– Csak a fiúk járnak az eszében, körömlakk, sárgarépa színű szájrúzs, tudja, mi a módi. Órákat ül a tükör előtt, és konyhakéssel pöndöríti a szempilláját.

– Késsel? – ámuldozott Szasa.

– Vagy a telefonon lóg, és mást se hallani, mint: kreppzsorzsett, bársony, piros markizett, kék selyem... Én öt évig hordtam egy blúzt, minden este kimostam, de a mai napig nem tudom, milyen anyagból készült. Az én kis húgocskám meg három napig futkosott, hogy megfelelő gombot találjon a ruhájára. A sárcipőt, azt nem neki találták ki, a nemezcsizmát megveti. Ellopta a cipőmet, csámpásra táncolta, aztán kidobta a fürdőszobába. Ma csak a cipőmet veszi el, holnap a pénzt emeli el, de miután nekem nincs pénzem, majd elmegy lopni.

– Ne ijesztegesd! – szólt rá Szasa. – Ne ijesztegesd magad, és ne ijesztegesd őt se.

De Varja nem ijedt meg. Látványosan ásított, unatkozó szemmel nézett a világba: ezt ő már ezerszer hallotta.

– Elképesztően kíméletlen. Kineveti Makszot. Mi köze hozzá? Aljas és tapintatlan.

– Maksz valóban elég savanyúnak látszik – jegyezte meg diplomatikusan Szasa.

Nyinának elborult a tekintete.

– Igazán értékelem Makszot, nagyszerű, tiszta ember. De hát mire gondolhatnék én? Nekem még ezt kell a saját lábára állítanom.

– Kérlek, csak ne kend rám a dolgot – szólalt meg Varja.

– Megbízták, hogy készítse el a faliújságot – folytatta Nyina. – Erre átment a szomszéd osztályba, és szóról szóra lemásolta az ottani faliújságot, még a nevek megváltoztatására is lusta volt. Mi lesz ebből a lányból? Mi vár rá?

Varja bedugta a lábát a cipőjébe, és felállt.

Oh, Rose Marie, te drága,
Szívem csodás virága...

A kerületi bizottságra Szasa nyugodtan ment el. Ez az a fórum, amelyik nem fél majd dönteni. Az ülést Sztolper, az első titkár vezeti.

Szasa sokáig üldögélt a folyosón, várta, hogy beszólítsák. Az ajtó mögül hangok hallatszottak, felszólalások foszlányai, de mindenkit félbeszakított, megállított egy magas, éles hang. Ijedt emberek futottak ki a hivatali szobából, rohantak a szekrényekhez, kapkodták elő az irattartókat, de a magas, ingerült hang odáig követte őket. Szasának tetszett, hogy Sztolper így meghajszolja ezeket a hivatalnokokat. Így fogja majd ugráltatni Baulint meg a többieket is, akik ellenségnek kiáltották ki Szasát.

Az ajtó résnyire kinyílt.

– Pankratov!

Sok ember gyűlt egybe, a fal mellett ültek meg a zöld posztóval letakart asztal körül. A sovány, mérges, fáradt tekintetű Sztolper komoran nézett Szasára, majd intett Zajcevának.

– Beszéljen! De röviden.

Zajceva egy jó tanuló hangján adta elő az ügyet. Amikor felolvasta az epigrammákat, valaki elnevette magát. A versikék roppant ostobán hangzottak. Aztán Zajceva kijelentette, hogy ezeket az adatokat a lényegi kérdésekkel együtt kell megvizsgálni.

És ekkor hallotta Szasa először azt, hogy Krivorucsko az ellenzékhez tartozott, de hogy melyikhez, erre nem jött rá. Zajceva megemlítette a párt XI. kongresszusát, a „munkásoppozíciót", majd egy KB-hoz intézett kollektív levelet, amelyet Krivorucsko is aláírt, de hogy miről szólt az a levél, arról Zajceva nem beszélt. Aztán még közölte, hogy *annak idején* Krivorucskót kizárták a pártból, mert nem *szakította meg kapcsolatait*. Arról azonban nem beszélt, hogy milyen kapcsolatait, kivel és mikor, csak hozzátette, hogy végül is visszavették a pártba, de megrovásban részesítették. Később még egy megrovást kapott, mert telerakta a vasutat osztályidegen elemmel. De hogy melyik vasút volt ez, és milyen beosztásban dolgozott ott Krivorucsko, erről Zajceva nem beszélt. És most megint kizárták, ez alkalommal az építkezés szabotálásáért. És bár a listát Krivorucsko kizárásairól és megrovásairól csatolták személyi ügyiratához, Zajceva mégis úgy beszélt, mintha a leleplezés az ő érdeme lenne, és maga volna a legjobban megdöbbenve attól, hogy sikerült neki egy olyan bűnözőt felfednie, akit még a tankönyvekből ismert.

Miközben Szasa Zajcevát hallgatta, rájött, hogy Krivorucsko ügye egyáltalán nem olyan egyszerű; Krivorucsko fölött felhőként tornyosul a múltja. Szasa csak arra nem tudott rájönni, hogy mindennek mi köze személy szerint őhozzá.

Sztolper kezébe vette Szasa aktáját, és belelapozott. Mindenki hallgatott. Csak az ingerült lapozás nesze hallatszott.

– Mi történik nálad, Baulin?

Baulin felállt, és élesen közölte:

– Krivorucskót kizártuk a pártból.

– Nem építette fel a diákszállást – kapott a szón Sztolper –, de ezt – és tenyerével az irattartóra csapott – nem vettétek észre? Csak akkor kaptatok észbe, amikor már megjelentette ezt a pártellenes iromány.

– Nincsenek adataink Pankratov és Krivorucsko kapcsolatáról.

– Méghogy nincsenek adataid! – Sztolper elhúzta a száját. – Pankratov fellép a marxista tudomány ellen, és ezek *után* rábízzátok a faliújság ünnepi számának elkészítését, amit pártellenes kiadvánnyá változtat. Pankratov védelmébe veszi Krivorucskót, ez a dékán meg, hogy is hívják?

– Janszon – súgta gyorsan Zajceva, ezzel is bizonyítva, milyen kitűnően felkészült az ügyből.

– Janszon pedig megvédi Pankratovot. De hiszen ez egy *cselszövés*, hol ennek a politikai magyarázata? Magyarázzátok meg: miért *éppen* Pankratov vette védelmébe Krivorucskót?

– Pankratovot is kizártuk ezért – vágta rá Baulin.

– Nem, nem ezért! – kiáltotta Sztolper. – Akkor zártátok ki, amikor már nyílt sisakkal lépett fel. És az, hogy védelmébe vette Krivorucskót, nem intett óvatosságra? A pártbizottság tagjai javasolták, hogy döntsetek az ügyben, de ti, Baulin elvtárs, nem akartatok. Lozgacsev elvtárs is javasolta ezt. De te, Baulin, félretetted az ügyet, és ezzel lehetőséget adtál arra Pankratovnak, hogy megjelentessen egy pártellenes faliújságot. Krivorucsko az orra előtt züllesztette szét a hallgatóságot. Vagy talán azt képzelitek, hogy Pankratov *magától* jelentette meg a faliújságot, magától lépett fel a marxista tudomány ellen? Ki áll a háta mögött? Ezt nem akarjátok tisztázni! Kitől féltek?

– Mi senkitől se félünk – vágta oda durván Baulin, magára Sztolperra gondolva. Erre Sztolper is rájött. Figyelmes tekintettel méregette Baulint, majd váratlanul nyugodtan kijelentette:

– Itt az ideje, hogy megvizsgáljuk, milyen helyzet alakult ki az egyetemen.

– Kérem, tessék – hagyta rá Baulin.

– Mit jelent az, hogy „kérem, tessék" – csattant fel újból Sztolper –, egyáltalán nem kérünk erre engedélyt, Baulin elvtárs! És miért nem jött el Janszon az ügy kivizsgálására?

– Beteg.

– Beteg... És hol az egyetem rektora?

Baulin megvonta a vállát.

– Nem jött el.

– Szép kis szervezet – nevetett gúnyosan Sztolper. – Nem véletlenül csavarnak titeket az ujjuk köré. Lám, még Malov elvtárs is milyen jóságos lett, dicséről jellemzéseket osztogat. Tudtad te, Malov, miért kellett ez Pankratovnak?

Felállt a helyéről a magas, széles vállú, de egy kicsit görnyedt tartású, öltönyös birkózó, Malov. A falnál ült, majdnem Szasa mellett, de a fiú csak most vette észre.

– Tudtam.

– Elmondta neked, miért zárták ki?

– El.

– Úgy mondta el, ahogy itt hallottad?

– Szó szerint úgy.

– És te mindezek után kiadtad neki a jellemzést?

– Igen, mindezek után kiadtam.

– Ezt meg hogy értsük, Malov elvtárs?

– Azt írtam le, ami négy évvel ezelőtt volt.
– De lehetséges, hogy már akkor is becsapta a pártot?
– Egyáltalán nem csapta be a pártot, hanem festéket cipelt a hátán.
– Miféle festéket?
– Hát ezt – mutatott Malov az asztalra –, amivel a maga posztóját festik.
– Mit jelent az, hogy a „maga posztóját"? – Sztolper a haja tövéig elvörösödött.
– Hát ami itt az asztalát takarja.
– És mi következik mindebből?
– Egy fiatal gyerkőc, komszomolista, dolgozott, építette a gyárat, ugyan mit írhattam volna? Ami volt, az volt.
– Ami volt, az egy, de most már egész más lett – folytatta Sztolper békülékenyen, szinte atyai hangon. – Ha Pankratov csak *hozzád* fordult volna, ez egy dolog, de ha valaki a népbiztosságokra futkos, felhasználja a rokoni kapcsolatait, az már egészen más. Ez az, amit nem vettetek számításba, Malov elvtárs.
– Megeshet, hogy ezt nem vettem számításba – ellenkezett makacsul Malov. – De én ezt az embert munka közben ismertem meg, s nagyon nehéz elhinnem róla, hogy a párt ellensége.
– Nem ilyen emberek is lettek már a párt ellenségei – jelentette ki Sztolper. – Most hallgassuk meg Pankratovot...
Szasa felállt. Kizárják, ez teljesen világos. Mindaz, amit itt beszéltek, ostobaság, de minél tovább gyűrűzik az ügy, annál több vád éri, és semmiképpen sem fog tudni kikerülni ebből az ördögi körből. Nem fogja tudni meggyőzni őket. Az ostoba epigrammák, az incidens Azizjannal meg Krivorucsko, ezek mind tények. Valami kérlelhetetlen erő működik. De azért mégis meg kell próbálnia védekezni.
– Ami Krivorucskót illeti – kezdte Szasa –, a pártbizottsági ülésen beszámoltam az ásóügyről.
– Miféle ásóügyről? – szakította félbe Sztolper.
– Hát az építkezésen, merthogy nem volt ott a raktáros...
– Ne csűrje-csavarja a dolgot! – dühödött meg Sztolper. – Arra válaszoljon: miért védelmezte Krivorucskót?
– Egyáltalán nem védtem, csak azt mondtam, hogy valóban nem volt építőanyagunk.
– Ezek szerint nemcsak ásó, de építőanyag se volt? – nevetett gúnyosan Sztolper. – Mindjárt ezt kellett volna mondania. Na jól van, folytassa – tette hozzá fáradtan, ezzel is hangsúlyozva, hogy felesleges kérdéseket feladnia Szasának, úgyis csak kertel.
– Nem ismertem személyesen Krivorucskót, az életben soha nem beszéltem vele.
Sztolper megcsóválta a fejét, torkát köszörülte, de nem szólt semmit.
– Ami pedig a könyvvitel-előadót illeti, kontár módon tanított.
– A marxizmus maga szerint kontárság? – meredt rá Sztolper Szasára.
– Nem, de...
– Elég volt, Pankratov! – Sztolper fölállt, megrángatta zubbonyát. Esetlenül állt rajta, így fest az egyenruha a nyeszlett civileken. – Meghallgattuk. Nem óhajtja letenni a fegyvert a párt előtt, itt is megpróbál becsapni bennünket. Befejeztük, elmehet!

8

A szilvesztert Nyina Ivanovánál tartották. Az asztal fő dísze a káposztával körített liba volt, Varja sütötte; csak az isten tudja, hol tanulta ezt. Reggelig kell mulatni, mert éjszaka nem közlekednek a járművek. Reggel pedig mehetnek egyenest munkába; január elseje rendes munkanap.

Az egyetlen karosszékben Vagyim testvére, Vika Maraszjevics ült, keresztbe tett lábbal, cigarettázva. Kövér, lusta kislány, azok közé tartozik, akik, miközben mások dolgoznak, örökké azt kérdezik: „Én mit csináljak?" Magas, szőke, pimasz leányzóvá nőtte ki magát. Ilyenekkel találkozhat az ember szombat esténként a Metropol étteremben, vasárnap délben pedig a Nationalban. A szilveszter előtti utolsó pillanatban összeveszett az udvarlójával, kénytelenségből csöppent ide, amit unott tekintetével igyekezett a társaság értésére adni.

Jura Sarok próbálta felvidítani a lányt, udvarolni kezdett neki, mintegy ezzel leplezve Lenához fűződő kapcsolatát. Roppant furcsán hatott a dolog, hiszen kapcsolatuk már régóta nem titok senki előtt, kivéve Vagyim Maraszjevicset. Vagyimnak még nem volt dolga nővel, így aztán úgy gondolta, másoknak sem lehet, mert a szerelmi viszony gyökerestől megváltoztatja az embert, férfit és nőt egyaránt. És Lenánál ilyen változásokat nem észlelt.

Vagyim összevissza fecsegett mindenféléről, Dimitrov felmentéséről átugrott a Művész Színházban bemutatott *Holt lelkek* előadására, Roosevelt új irányt vett politikájáról Lunacsarszkij Mentonban bekövetkezett halálára. Vagyim még a mindenki által jól ismert dolgokról is úgy tudott beszélni, mint a csak előtte ismeretes titokról.

Jura Sarok, mielőtt ide jött volna, ivott egy keveset az apjával, jókedvű és fesztelen volt. Mindenkit dühít, hogy udvarol Vikának? Nagyszerű! Annál inkább udvarolni fog neki.

Varja úgy tett, mintha a liba miatt maradt volna itthon, mert ezt nem bízhatta rá Nyinára. Valójában jobban vonzotta ez a felnőtt társaság, mint az iskolai. És Makszim is azt mondta, elhozza egy bajtársát, aki kitűnően rumbázik. Szerafim, ez a furcsa nevű katonaiskolás most nagy igyekezettel tekerte a gramofon karját.

Szerafim mellett ott állt a szomorú Maksz. Megtörtént a nagy beszélgetés Nyinával, bevallotta érzelmeit, a lány azonban elutasította, még csak reményt sem hagyott számára. És Szasa miatt is rosszkedvű volt: szerette, tisztelte, fejet hajtott előtte.

Bármilyen hangulatban volt is Szasa, nem tehette meg, hogy ne jöjjön el, úgy kell élnie, mint ennek előtte élt. Szilveszter este szilveszterezni kell.

És most a fehér terítővel letakart asztal körül ülnek. Az asztalfőn Nyina, tőle jobbra Makszim, Szasa, Varja, Szerafim, balra Vagyim, Lena, Jura és Vika. Minden csillog és ragyog, az asztal ételektől roskadozik, az ínycsiklandó illatok felderítik a társaságot. Kint tombol a fagy, de nekik melegük van, a lányok flórharisnyát, magas sarkú cipőt viselnek. A földgolyó száguld a maga útján, ők pedig a Krisztus utáni ezerkilencszázharmincnegyedik esztendőt köszöntik, előttük vodka, portói és rizling; ugyanígy

várták, köszöntötték az ezerkilencszázharminchármas esztendőt is, és az asztalon van hering mustáros szósszal meg falusi sonka, és így fogják majd köszönteni a harmincötös, a harminchatos, a harminchetes és még sok más elkövetkező évet. Fiatalok, nem gondolnak sem a halálra, sem az öregségre, nem halálra, nem öregségre születtek, hanem életre, fiatalságra és boldogságra.

– Búcsúzzunk el az óesztendőtől – szólalt meg Vagyim Maraszjevics. – Életünk esztendeje volt. És ahogy ezt Odesszában mondják, utunkat senki sem hintette tele rózsaszirommal. De a rózsaszirommal felhintett út nem is az élet útja. Az élet igazi útja tövises...

Ütött az óra, mindenki hátratolta a székét, felállt, és magasba emelte poharát.

– Boldog új esztendőt, sok boldogságot, hurrá! – kiáltotta Vagyim.

A poharak összecsendültek, kézről kézre adták a tálakat. Maksz ügyesen trancsírozta a libát.

– Mestermunka! – jegyezte meg Szasa.

– Csak liba legyen... – nyújtotta oda tányérját Jura.

– Makszim, én a combját kérem – szólalt meg végre Vika.

– A másikat nekem! – Vagyim szerette a hasát.

– A Maraszjevicsek mindent felfalnak!

– Állítsátok meg a Maraszjevicseket!

Vagyim késével megkocogtatta a tányérját.

– Emelem poharamat Makszra, a Vörös Hadsereg reménységére!

– Maksz! Makszimusko! Ne feszengj!

– Elvtársak, valaki megfújta a villámat!

Vagyim újból megkocogtatta késével a tányérját.

– Igyunk Szerafimra, kedves vendégünkre, a Vörös Hadsereg reménységére!

– Fiatalember! Az egészségére!

– A fiatalság nem szégyen, csak nagy disznóság!

– Szerafim, hol van Georgij, a bátyád?

Szerafim elpirult, felállt, meghajolt, zavarban volt ebben a zajos társaságban.

Vagyim Lenára emelte poharát – a mi szépségünkre –, aztán Vikára, aki szintén elég csinos, senkinek sem akarta átadni a terepet ez a fecsegő Vagyim.

– Igyunk az iskolánkra! – javasolta Makszim.

– Ó, te szentimentális víziló! – állt fel Jura.

Maksz haragos pillantást vetett rá.

– Megtagadjuk, elfeledjük?

– Én támogatom Maksz pohárköszöntőjét – szólt közbe Vagyim. – Nem szabad elfeledkezni a családi tűzhelyről, az alma materről, az édes otthonról.

– Éljen a mi összetartó munkásiskolánk! – kiáltotta gúnyosan Jura.

Taknyosok! Nyálas kölykök! De egye fene! Ha inni akarnak az iskolára, iszik velük, végeredményben igazán mindegy neki, mire iszik.

– Jura, ne játszd meg magad! – jegyezte meg Nyina. Nem tetszett neki, hogy a fiú Vikának udvarol, ki nem állhatta ezt a lányt, senki sem hívta ide, és felháborította, hogy Sarok ezzel megbántja Lenát.

Vagyim kikerülte a veszélyes zátonyt.

– Jurij Sarokra, a leendő legfőbb ügyészre!

– Ha majd letartóztatnak, segíts rajtam – tette hozzá jóakaratúan Maksz.

– És most – Vagyim szalvétájával megtörölte a száját – igyunk a ház asszonyára, a mi Nyinánkra, társaságunk szívére, lelkére és agyára.

– Nyinocska! Nyinok!

– Akkor már igyunk mind a két háziasszonyra – fordult Szasa Varja felé.

Ez a mindannyiuk között a legfiatalabb, karcsú, elragadó leány hallgatott, attól tartott, hogy valamit rosszul mond, Szerafim pedig félénk kísérletet tett, hogy beszédbe elegyedjen vele. Szasát mulattatta a fiú zavara, ezért most ő fordult Varjához, és megpróbálta Szerafimot is bevonni a beszélgetésbe. Varja szívesen válaszolt, odafordult Szasához, és a fiú egészen közelről látta a kislány finom arcát, maláj szemét.

Zörögtek a székek, félrehúzták az asztalt, és mindenki táncolni kezdett. „Óh, ezek a fekete szemek megbűvöltek, nem tudom elfelejteni őket" – hallatszott a gramofonból. Jura Vikával táncolt, Vagyim Lenával, Varja Szerafimmal. Később csatlakozott hozzájuk Maksz és Nyina is.

Amikor lemezt cseréltek, Szasa megszólalt:

– Barátaim, hagyjatok engem is táncolni!

Varját kérte föl, érezte a kislány hajlékony testét, könnyed léptét, örömét. És rájött, hogy mindazt, ami a kislányban Nyinát bosszantotta, a púder, a parfüm, a kapu alatti ácsorgások, a fiúk, ez mind csak ostobaság, nem más és nem több, mint egy bimbózó fiatal nő mohó kíváncsisága, aki most lép be az életbe, az ifjúság fényes, nagyszerű világába, amelyből őt, Szasát most oly fájdalmasan kiszakítják.

A veszekedés váratlanul tört ki. Jura és Vika kiment az előszobába, és ez fölöttébb bosszantotta Nyinát.

– Kértem, hogy ne zajongjatok! Nekem szom-szé-da-im vannak! – csattant fel dühtől kivörösödött arccal. – De nem! Nekik okvetlenül kint kell toporogniuk az előszobában, mintha itt kevés lenne a hely.

– Ugyan, nincs ebben semmi – mosolygott Lena. Kényelmetlenül érezte magát: Nyina ezzel csak felhívta a figyelmet Jura rendkívül bántó viselkedésére.

– Ne izgasd magad! – tanácsolta jóakaratúan Maksz.

– Felháborít ez a pimaszság – folytatta Nyina továbbra is ingerülten. – Ők elmennek, de nekem itt kell élnem együtt ezekkel az emberekkel.

– Hagyd abba! – szólt rá Szasa. Őt is bosszantotta Jura és Vika viselkedése, de nem akart botrányt.

Vagyim megpróbálta tréfával elütni a dolgot:

– Az én testvérem ritkán találja meg, merre van a WC.

Mindenki ismerte az egyébként megfontolt Nyina ilyen dühkitöréseit, ugyanolyan gyorsan múltak el, mint ahogy jöttek. Szilveszter éjszakának elérkezett az az órája, amikor már mindenki elfáradt, aludni szeretne, és minden semmiségen felbőszül.

Jura leült Lena mellé, kezét a lány vállára tette, és hűvösen megjegyezte:

– Egy vénlány soron lévő hisztérikus jelenete.

Jura ezt nyugodtan, átgondoltan jelentette ki, kezét Lena vállán nyugtatva, ezzel

is hangsúlyozva, hogy kapcsolatuk csak rájuk kettőjükre tartozik. Ez nem csak úgy véletlenül történt.

– Tartsd a szád, Sarok! – nézett rá komoran Szasa. Most alkalma nyílik, hogy leszámoljon a fiúval. Mert Jurka mamája mondta el Szasa anyjának, hogy a fiát kizárták az egyetemről, gyorsan előhozakodott a hírrel. Szasa megérezte emögött Jura rosszakaratát.

– Mindannyian ittunk... – kezdte békítően Vagyim.

– Régóta tudom, *ki* vagy te – folytatta Szasa. – A többieket is meg akarod örvendeztetni ezzel a felfedezéssel?

Jura elsápadt.

– Mit tudsz te? Na mit, mondd!

– Nem ezen a helyen és nem ebben az időben kell ezt megtárgyalni, és különben sem tartozik a többiekre.

– És miért, talán te választod meg az időt és helyet? Miért *te* diktálsz? Túlságosan fenn hordod az orrod, most aztán ráfáztál.

– Fogd be a szád! – szólt rá Maksz.

– Övön aluli ütés – dünnyögte Vagyim.

– Ez csak rám tartozik – felelte nyugodtan Szasa. – Semmiképpen sem rád és a rokonaidra. Hogy mi a véleményem rólad? Kicsinyes, önző alak vagy. És részemről ezzel a vitát befejeztem.

– Te pedig meztelen király vagy – vágta rá Jura –, hadsereg nélküli tábornok. S ezzel én is befejeztem a vitát. – Felállt. – Gyerünk, Lena!

– Lena! – kiáltott a lány után Szasa.

– Tessék? – Lena hátrafordult, és barátságos mosollyal próbálta elsimítani a konfliktust.

– Mocskosabb alakot nem találtál magadnak?

Lena elvörösödött, és kiszaladt a szobából. Jura egy kis időre megtorpant az ajtóban, ránézett Szasára, majd kiment a lány után.

– Kár volt így elbánnod vele – jegyezte meg minden indulat nélkül Maksz.

– Nem szeretem a pimasz alakokat – felelte Szasa komoran.

De még rosszkedvűbb lett. Nem tudta fegyelmezni magát, és elrontotta a szilveszter estét.

9

Jobb lenne, ha a mama sírna. Megdermedt, megnémult, nem érdeklődött a részletekről. Szasával katasztrófa történt, ez a lényeg.

Merev tekintete Szasa szívét marcangolta. Anyja esténként olvasott, de nem látta a betűket, gépiesen forgatta a lapokat, éjjel-nappal csak egyre gondolt: Szasa mellett nem áll egy férfi, mert neki nem sikerült megőriznie a családot, szerencsétlen házasságuk tönkretette már Szasa gyerekkorát is.

Pavel Nyikolajevics értesítette őket, hogy amint sikerül időt szakítania, felutazik hozzájuk, úgy másfél hónap múlva. Szofja Alekszandrovna jól ismerte a férjét, arra számít, hogy a másfél hónap alatt minden elrendeződik nélküle is. Mark sem tud segíteni? – kérdezte. Örökké a rokonait piszkálta! Szofja írt Marknak. Öccse azt válaszolta, hogy hamarosan feljön a kongresszusra, és reméli, mindent rendezni tud. De ezek a levelek egy csöppet sem nyugtatták meg. Úgy érezte, Szasa továbbra is védtelen.

Ettől kezdve Szofja Alekszandrovna gyakran hosszú időre elment otthonról. Szasa utána nézett, hogy vág keresztül az udvaron: kicsi, telt, ősz, magányos asszony. Szasa maga melegítette meg az ebédjét, de néha meg se melegítette, mert nem volt ebéd. Hova tűnhet az anyja? Végigtelefonálta a nővéreit, de azoknál nem járt. A hivatalok lépcsőit koptatja, az ő érdekében próbál tevékenykedni, keresi a befolyásos ismerősöket? De anyja nem rendelkezik ilyenekkel, hiszen Szasa ismerte minden ismerősét.

– Hol jártál, hol maradsz el folyton?

De az anyja csak hallgatott vagy mellébeszélt – nem járt sehol, az Arbaton sétált vagy az udvaron üldögélt.

Szasa szintén az Arbaton kóborolt, a gyermekkorától oly ismerős kis mellékutcákon, a volt úri villák mellett: oszlopsorok, gipsz domborművek, élénkzöld tetők, fehérre vakolt homlokzatok. A Krivoarbatszkij utcában, az üres telken új házat épített Melnyikov építészmérnök. Egy különös, kerek épületet. Az iskola elfüggönyözött ablakai változatlanul világítottak. Mint ezelőtt, most is itt laktak a különböző műszaki dolgozók.

Szasának eszébe jutott, amikor csapatvezetőként az úttörőkkel a rubljovói táborba ment. „Megyünk majd mi Rubljovóba, lesz ott részünk minden jóban, holmink most már arra jár, mindenki csak reánk vár..." Vasfegyelmet tartott, az úttörők féltek tőle, egyedül csak Kosztya Sabrinnal, az iskola asztalosának fiával, ezzel az eleven, szófogadatlan gyerekkel nem bírt. Soron következő csibészsége után Szasa úgy döntött, hogy hazaküldi a fiút.

Az iskola szakácsnője azt mondta erre neki:

– Ne küldd haza, Szasa, megöli az apja!

Mi az, hogy megöli? Senkinek nincs joga megölni senkit. Szasa sajnálta Kosztyát, a gyerekek is kérlelték, de ha megváltoztatná a döntését, aláásná a tekintélyét.

Hazatértek a táborból, megkezdődött a tanítás. Kosztya apja egy szót sem szólt Szasának, csak egyszer megállt vele szemben a folyosón, és hosszasan, fürkészőn nézett rá. Erre a tekintetre örökké emlékezni fog. Milyen kegyetlenül és ostobán viselkedett akkor! A közösség érdekei fegyelmet követeltek. Ennek áldozta föl ő a kis Kosztyát. Arra gondolt akkor, hogy ez a büntetés majd hasznára lesz Kosztyának. De gondolt-e arra, *hogyan* fog majd Kosztya az apja elé állni?

A Plotnyikov közből befordult a Mogilcevszkij, majd a Mjortvij közbe. Itt, a dán követség épületével szemben, ebben a villában volt valamikor a Hamovnyiki kerület Komszomol-bizottsága, nyolc esztendővel ezelőtt itt vették fel a Komszomolba. Akkortájt bőrzekét hordott, megvetette a jól öltözött jampeceket, semmi nem jelentett számára nagy értéket, csak a könyvek, de ha kiolvasta őket, még azokat is a

könyvtárnak ajándékozta; még egy iskolai kommunát is megpróbált létrehozni – képzelete ki tudja, hova ragadta.

Miért éppen vele történt mindez? Nem kellene-e a többség véleményére támaszkodnia? No de Baulin, Lozgacsev és Sztolper, ezek még nem jelentik a többséget. Írjon Sztálinnak? Sztálin jól tudja, hogy az országnak szakemberek kellenek, nem pedig félművelt emberek, megveti a fecsegőket, és Azizjan fecsegő, Sztálin nem szereti a karrieristákat, és Lozgacsev karrierista, Sztálin nem szereti a csendőrre emlékeztető durva embereket, Baulin pedig az. Sztálin humorérzékével helyesen értékelné ezeket az ártatlan epigrammákat. De mégis, személyes ügyben Sztálinhoz fordulni szerénytelenség lenne.

Egy alkalommal, amint hazafelé baktatott, Szasa meglátta az anyját. A kapu alatt állt, és valakit figyelt.

Elkísérte Szasát a lépcsőfeljáróig, és azt mondta:

– Menj csak, én még járok egyet.

– Agyonfagysz.

– Még járok egy kicsit – ismételte az anyja, és az arcán megjelent az a makacs kifejezés, amely ezelőtt az apjával folytatott veszekedés és vita előjele volt.

Egy másik alkalommal Szasa az Arbaton látta meg az anyját. Lassan ellépdelt házuk kapuja előtt, megállt az órásműhely előtt, úgy tett, mint aki a kirakatba tett órákat nézegeti, aztán visszafordult, megint az utca túlsó végét fürkészte, elment egészen a patikáig, ott megállt, majd visszafordult. Valakit figyel, valakit les, ahogy annak idején apja után leselkedett, amikor azt gondolta, hogy Milica Petrovnával, a szomszédnőjükkel találkozgat. De hát az apja már nincs velük, nem létezik a feltételezett szerető sem, féltékenység sincs már, anyját mégis újból hatalmába kerítette valami rögeszme, megint egy pontra néz ugyanazzal a feszült, makacs arckifejezéssel. Aztán átvágott az utcán, mint mindig, lehajtott fejjel, körül se tekintve, szinte félve, hogy meglátja a feléje tartó gépkocsikat. A sofőrök hirtelen fékeztek, kihajoltak a kocsiból, szitkozódtak, de az anyja nem fordult hátra, fejét se emelte fel, sietett elérni a megmentő járdát.

Szasa megkérdezte tőle:

– Kit figyelsz?

Anyja arcára kiült a nyugtalanság, félt megmondani azt, amit szerinte Szasa úgyse fog elhinni.

– Mit titkolsz előlem?

Az asszony félelemtől tágra nyílt szemmel nézett rá.

– Figyelnek téged.

Szasa elámul:

– Ugyan ki figyelne?

– Az egyik leengedett füles sapkát hord, a másik alacsony, és bolyhos gyapjúszövet kabátja van, a harmadik magas, haragos képű, nemezcsizmás, hárman vannak, felváltva figyelnek téged.

– Nagyon helyes! Miért kellene egyszerre fáradniuk?! – nevetett Szasa.

– Mindegyiket jól ismerem arcról – folytatta az anyja –, de felismerem őket a hátukról, a hangjukról is. A pékség előtt álltam, és ez a nemezcsizmás mögém állt, nem néztem hátra, de éreztem, hogy ott áll. Megkaptam a kenyeret, odébbmentem, ő is, de nem vett kenyeret. Azért állt mögöttem, hogy megmutasson a másiknak, merthogy ez a módszerük. Rájöttek, hogy ismerem őket, és amikor hátranézek, eltűnnek a Nyikolszkij közben, majd előbukkannak a Gyenyezsnijból. Én meg rögtön odamegyek a Gyenyezsnij közhöz, ott össze is találkozom vele, és bár elfordul, mégis tudom, hogy ő az.

– És kit tartanak megfigyelés alatt? Engem vagy téged? – kérdezte mosolyogva Szasa.

– A házunkat figyelik. Ki jár hozzánk, ki megy el tőlünk, mikor mégy el te és kivel mégy el, meg kivel beszélgetsz. A húsboltban letéptem a jegyről a halszelvényt, az meg ott állt mögöttem, és azt mondta: „A negyedik szelvényt kell letépni." Hátranéztem, erre sarkon fordult, de ráismertem a bolyhos szövetkabátjáról.

– Így mondta: a negyediket kell letépni? – kérdezte most már teljesen nekividámodva Szasa.

Az anyja ütemesen bólogatott a szavaira.

– És a sarkon álló rendőr is velük tart. Egyszer a magas mögött mentem, az meg a szemével intett a rendőrnek egy férfi felé, a rendőr odament hozzá, és elkérte az iratait, a magas meg visszafordult, és amikor meglátott, dühösen rámnézett, majd két napig nem került elő, a kicsi meg elmondta, hogy jól megmosta a fejét a főnökség.

– Kinek mondta ezt?

– Nekem. Mindig beszél hozzám, amikor a hátam mögött áll, de úgy, hogy egyedül csak én halljam. Ha hátranézek, mindig hátat fordít nekem. Azóta sose nézek hátra, hogy ne hozzam ilyen kínos helyzetbe, hiszen nincs joga beszélgetni velem. De jól ismerem a hangját.

Szasa elszörnyedve nézett az anyjára. Valami rémség lopakodik be az életükbe. Ebben a lakásban nőtt fel, itt minden tárgy életének a része; minden itt áll és itt is fog állni, csak ő nem lesz már itt. Örvénybe került, amely lehúzza a mélybe. De ebben a pillanatban csak arra tudott gondolni, hogy ez az örvény ne szívja be az anyját is, ezt a jóságos, számára a legdrágább teremtményt.

– Egyszer megéreztem, hogy a hátam mögött áll – folytatta az anyja. – Anélkül, hogy hátrafordultam volna, megkérdeztem tőle: „Nem fogja letartóztatni Szasát?" Hallgatott, nem felelt rá semmit. Nem álltam meg, hátrafordultam, erre szájára tette az ujját, hátrált, és eltűnt a tömegben.

– Ez mind csak beteges képzelődés – mondta Szasa. – Senki sem figyel se engem, se téged, senkinek nincs ránk szüksége. No hiszen, még hogy államellenes bűnözők lennénk! Nevetséges! Ha le kellene tartóztatni engem, már régen elvittek volna, nem pazarolták volna az időt erre az ostoba megfigyelésre. Különben is, vedd tudomásul, vissza fognak venni az egyetemre. De most mindenki a kongresszussal van elfoglalva, nem érnek rá velem törődni, majd a kongresszus után tisztázzák az ügyet. Minden mást verj ki a fejedből! Ne mérgezd meg az életünket!

De az anyja csak hallgatott, egy pontra szegezte tekintetét, görnyedten állt, úgy

rázta a fejét, mint egy idegbeteg. Bármit mondott Szasa, bárhogyan próbálta meggyőzni, csak azt hajtogatta, minden úgy van, ahogyan elmesélte. Így történt ma is és tegnap is, és holnap újból minden megismétlődik: ha kimegy az utcára, meglátja majd hármuk közül az egyiket, és ha az lesz szolgálatban, az a kicsi, akkor megint mond majd neki valamit, az is megeshet, hogy válaszol a kérdésre, letartóztatják-e Szasát vagy sem.

Az a bolyhos kabátos, alacsony nyomozó megint nem felelt Szofja Alekszandrovna kérdésére, csak együttérzően ránézett, és elfordult. Az asszony most már a legroszszabbra számított. Minden nesz ijesztette, a csendet baljósnak érezte. Órákat töltött az ajtó mögött állva, figyelte a lépteket a lépcsőn, vagy felkapaszkodott az ablakpárkányra és azt nézte, ki jár az udvaron. Egy alkalommal meglátott egy rendőrt, és a rettegéstől szinte eszét vesztve fel-alá rohangált a szobában. A rendőr nem jött be a lakásukba, tehát bizonyára a szomszédokat járta, Szasa után érdeklődött. Senki nem tud rosszat mondani a fiáról, de az emberek könnyen tesznek rosszat másnak, abban a hitben, hogy ezzel elhárítják magukról a bajt.

Mindenki tud Szasa ügyéről, az egész ház, minden lakó, bizonyára mindenkit behívtak emiatt, és mindenkinél jártak is már. Szofja Alekszandrovna a kis bádogtető alatt meghúzódó padon ült az udvaron, azt latolgatta, ki hogyan ment el mellette, hogy néztek rá, hogyan köszöntek.

Telefonáltak a házkezelőségből, hogy Szasa menjen be. Ő maga mindig nagyon tartott a házkezelőségtől, de azért mégis ő ment be Szasa helyett. Azt követelték, hogy pontosítsák Szasa munkahelyi igazolását. Ez csak kifogás! Viktor Ivanovics Noszovot a házkezelőségről húsz esztendeje ismerte, még amikor kis Vitykaként futkosott az udvaron, de még a boldogult édesanyját is jól ismerte, és Noszov is ismerte őt is és Szasát is. Most éppen csak rápillantott, nem kérdezte meg, hogy az egyetemi hallgató Szasa miért dolgozik rakodómunkásként, ezek szerint mindent tud. És roppant hűvösen búcsúzott el tőle. A lakókönyvet vezető asszony pedig még csak el se köszönt, úgy tett, mint aki nagyon el van foglalva.

Valaki telefonált, és Szergej Szergejevicset kérte. Megmondta neki, hogy náluk nincs semmiféle Szergej Szergejevics. Öt perc múltán újból keresték ezt a Szergej Szergejevicset, de már egy más hang. Aztán megint telefonáltak, de nem szóltak bele a kagylóba, nagyon jól hallotta a vonal túlsó végén valakinek a lélegzését. Néhányszor szomszédnőjüket, Galját is telefonhoz hívták, ezelőtt nem telefonáltak neki ilyen gyakran. Galja kertelve, kétértelműen beszélt a telefonba, s mikor letette a kagylót, lesütött szemmel sietett vissza a szobájába.

Milica Petrovna, akire annak idején olyan féltékeny volt a férje miatt, és akivel mostanság újból összebarátkoztak, megígérte, hogy közbenjár értük. Fiatal korában Milicának sok befolyásos udvarlója volt, de most senkije sincsen, mindenki szörnyen ráunt már. Margarita Artyomovna, az az öreg örmény asszony, akivel gyakran üldögéltek együtt a padon, és igazán nyugodt, bölcs és megfontolt teremtés volt, viszont úgy vélte, hogy Szasának egy időre el kellene utaznia Moszkvából, még azt is ajánlotta, hogy menjen el az ő rokonaihoz, Nahicsevánba.

Szofja Alekszandrovna kapott a gondolaton. Ő maga félt erről szólni Szasának, ezért aztán megkérte rá lakótársukat, Mihail Jurjevicset. Ilyen tanácsot férfinak kell adnia.

Mihail Jurjevics magányos legényember, roppant kulturált, cvikkeres férfiú, könyveket és metszeteket gyűjtött. Albumokkal, irattartókkal, régi bútorokkal zsúfolt szobáját régi fóliánsok, por, festék, ragasztó és tus szaga itatta át. Szerzeményeit megmutogatta Szasának, szeretett beszélgetni a fiúval. Ma Dante művét, *A pokol*t mutatta meg neki Doré illusztrációival. Viharként száguldottak az emberek a pokolban, férfiak, nők, gyerekek, fejek, kezek, lábak, az emberiséget égető vágyak és szenvedélyek örök tüze lángolt.

Mihail Jurjevics a Dante-köteten kívül megszerezte még Machiavelli *A fejedelem* című művének az Akagyemija Kiadónál megjelent kötetét is.

– Ismerem a művet – mondta Szasa –, roppant naivak a hatalomról szóló eszmefuttatásai, igen távol állnak a hatalom természetének tudományos felfogásától.

– Lehetséges – felelte rá kitérően Mihail Jurjevics –, de a jó és a rossz forrásainak történetét minden korszakban hasznos tanulmányozni, a jóságot nem szabad semmibe venni sem nagy, sem kis dolgok kedvéért. Bocsásson meg nekem, Szasa, hogy beleavatkozom a dolgaiba, de az édesanyja beszélt nekem a viszontagságairól; nagyon kérem, ígérje meg, hogy nem fogja ezért megszidni őt. Tudja, az óvatos embert az Isten is óvja. Miért nem utazik el az édesapjához vagy a nagybátyjához?

– Elutazni? – ámuldozott Szasa. – Nem látom az okát. Az ügyemet nélkülem nem tudják tisztázni. A mama belelovalja magát ebbe a dologba. Egyszerű történet, ami sajnos elég gyakori. Le akarnak tartóztatni? Kizárt. De ha mégis, ugyanúgy letartóztatnának akár az apámnál, akár a nagybátyámnál. Vagy talán vonuljak illegalitásba?

Jót nevetett ezen. Ő, Szasa Pankratov bujkál a saját elvtársai elől!

– Vitathatatlan, hogy Szofja Alekszandrovna félelmei túlzottak – értett egyet vele Mihail Jurjevics. – De a politikai ügyeknek már csak ilyen a sajátosságuk: minden fellebbezésével újabb embereket von be a körbe, és a különböző fórumokon lavinaként növekszik az ügy.

Szasa csodálkozva nézett Mihail Jurjevicsre. Ez a pártonkívüli és a politikától oly távol álló ember milyen pontosan határozta meg a dolgokat.

– Én hiszek a pártban – jelentette ki Szasa –, és nem óhajtok elszökni előle.

10

Szasa kora reggel ért a Sztaraja térre. A Kitaj-gorod fala helyén élettelen árkok tátongtak, évszázados téglák halmai hevertek a hó alatt. Szasa belépett a nagy, tágas, szürke épületbe – Központi Ellenőrző Bizottság –, az előcsarnokban az eligazító táblán megtalálta Szolc irodájának számát, és felment az első emeletre.

A hosszú folyosón végig a fal mentén néma emberek ültek. Szolc hivatali szobájából kijött egy kék bosztonszövet öltönyös, fehér inges, nyakkendős fiatalember.

Szasa azt hitte, hogy ügyfél, és látva, hogy senki se kel fel a várakozók sorából, benyitott az ajtón.

A nagy helyiségben két asztal állt: egy kicsi, mindjárt az ajtónál, a titkáré és egy hatalmas a szoba mélyében, annál ült Szolc, egy testes, ősz üstökű, rövid nyakú, húsos orrú, nyúlszájú férfi, aki nagyon emlékeztetett a híres sakkozóra, Emanuel Laskerre. Szolc mellett egy kövérkés, jellegtelen hivatalnokarcú férfi állt, aláírásra rakosgatta elé a papírokat.

Miután Szasa látta, hogy Szolc foglalt, leült az ajtó melletti székre. Szolc ránézett, de mivel roppant vaksi volt, nem látta, ki jött be, azt azonban tudta, hogy engedély nélkül senki sem léphet be, tehát ha ez az ember bejött és leült, akkor minden bizonnyal beengedte a titkára, és így is van rendjén. A hivatalnok tovább rakosgatta Szolc elé a papírokat. Az iratok elítélt párttagokra vonatkozó bírósági ítéletek voltak. Szasa erre rájött a hivatalnok rövid magyarázataiból, amint bemondta az elítélt nevét, párttagságának keltét, a büntető törvénykönyv vonatkozó cikkelyét és a kiszabott büntetés idejét. A megnevezett cikkelyek semmit sem mondtak Szasának. Szolc komor arccal, némán írta alá a papírokat, alsó ajka kissé lebiggyedt, arca elgyötört, mintha egész másra gondolna, még sokkal kellemetlenebbre, mint ezek az ítéletek, amelyeknek alapján az illetőket kizárták a pártból.

Szasa rádöbbent, hogy véletlenül jutott be, rosszkor, hogy nincs joga itt lenni, de nem tudott fölállni és kimenni. Ha most kimegy, ki tudja, mikor kerül be újra ide, és egyáltalában bekerül-e? Csak most jött rá, hogy az emberek kint a folyosón arra várnak, hogy fogadják őket, várnak, bizonyára már hónapok óta.

Szolc teljesen váratlanul csattant föl; ősz feje megremegett, ujjai nyugtalanul futottak végig az asztalon.

– Nyolc év negyven méter huzalért!

– Huszonhatodik cikkely „b" pont.

– Cikkely, cikkely... Negyven méter huzalért nyolc év!

A hivatalnok a papírok fölé hajolt, és tekintetével végigfutott rajtuk. Arca újból közönyös lett. Az okiratot szabályosan állították ki. Bármennyire ágál is Szolc, nem áll jogában megváltoztatni az ítéletet.

Szolc maga is jól tudta, hogy nincs joga megváltoztatni az ítéletet; az elítéltet ki kell zárni a pártból, és neki jóvá kell hagynia ezt a kizárást, annak pedig semmi értelme, hogy a hivatalnokon töltse ki dühét.

Szolc tekintete most megint Szasára tévedt. Ez az ajtónál ülő ismeretlen ember szintén ingerelte: ugyan ki lehet? Mit keres itt?

Ebben a pillanatban visszajött a szobába a titkár, az a kék öltönyös fiatalember, akit Szasa ügyfélnek nézett. A fiatalember tapasztalt titkár volt, sok esztendeje dolgozott már Szolc mellett, és rögtön rájött: Szolc feldühödött valamelyik ítélet miatt, ingerült, amiért egy idegen ember ül a szobájában, és ez a fiú az ő hibájából kerülhetett be, amikor leszaladt a büfébe cigarettáért.

Szolc reszkető ujjával Szasára mutatott, és megkérdezte:

– Mit akar ez?

Szasa a titkár pillantásából kiolvasta: „Mondd, hogy mit akarsz, ne húzd az időt!"

Szasa felállt.

– Kizártak az egyetemről...

– Miféle egyetemről? – kiáltott rá Szolc. – Hogy kerül ide ez az egyetem dolog?! Miért jön ide mindenki?

– A közlekedésmérnöki... – kezdte volna Szasa.

– Az elvtárs a közlekedésmérnöki karról jött – magyarázta a titkár ügybuzgón. – Annak a hallgatója, és kizárták az egyetemről.

És halkan hozzátette:

– Menj oda hozzá!

– Kizártak a faliújság és a könyvvitel kapcsán kialakult konfliktusom miatt – magyarázta Szasa Szolc asztalához lépve.

– Miféle faliújság, miféle könyvvitel? Miket hord itt nekem összevissza?

– Politikai aknamunkának minősítették.

Szolc tágra nyílt szemmel nézett Szasára, feltehetően sehogy se jött rá, mi a csoda történik itt, miért jött be ez az ember a szobájába, hallgatja végig a bírósági ítéleteket és beszél itt összevissza valamiféle faliújságról meg könyvvitelről...

A hivatalnok alig észrevehetően, lenézően és gunyorosan elmosolyodott hivatali öntudatának magaslatából, lám, mi történik, ha megszegik az ügyvitel megszabott rendjét. Az előző fórumokat kihagyva pontosan azért Szolcra törnek rá, mert az öreg nem érti ezt a rendet.

Szolc figyelmét nem kerülte el ez a lenéző mosoly. Komoran nézett Szasára, majd váratlanul teljesen nyugodtan közölte vele:

– Hívjon be mindenkit!

Szasa tovább állt a helyén.

– Mit áll itt? – kiáltott rá Szolc. – Menjen innen!

Szasa hátrább lépett. A titkár intett neki, hogy menjen oda hozzá.

– Kiket kell behívni? – kérdezte halkan, és maga elé tett egy lepecsételt papírlapot.

Csak ekkor jött rá Szasa, hogy Szolc az ügyével kapcsolatos embereket hívatja be. Hónapok óta először nagyot dobbant a szíve, és úgy érezte, egy hang sem jön ki a torkán.

A titkár várakozóan nézett rá.

– Baulin, a pártbizottság titkára – kezdte Szasa.

– Beosztás nem kell, beosztás nem kell – siettette a titkár felírva a neveket az idézésre.

– Glinszkaja, Janszon, Runocskin... az évfolyamtársaimat is mondhatom?

– Beszélj, ne húzd az időt!

– Poluzsan, Kovaljov, Pozdnyakova – folytatta Szasa, és közben hallotta, hogy háta mögött a hivatalnok tovább mormogja a neveket és cikkelyeket.

– Kész?

– Igen.

– Mikorra?

– Lehet holnapra?

– Át tudod adni addig az idézést?

– Át.
– Akkor indíts!
Az ajtóban Szasa visszafordult, Szolc komoran nézett rá.

„A pártkollégium felkéri, hogy ez év január tizenhetedikén három órakor jelenjen meg Szolc elvtársnál." Ezután következett a beidézettek nevének felsorolása. Csak Szasa nevét nem írták föl a papírra, azt senki sem kérdezte. Mulatságos ugyan, de nincs jelentősége. Az ügyet megnyerte. Szasa nem kételkedett ebben. Szolcnak nincs szüksége semmiféle fórumra, semmiféle papírokra, semmiféle döntésekre. Behívni mindenkit! Még elgondolni is fantasztikus: ha nem megy be a szobájába, ha a titkárnak nem kell helyrehoznia a hibáját, semmi sem sikerült volna. Meg a hivatalnok mosolya, ami úgy feldühítette Szolcot. De most sikerült! Sikerült!

És mégis nyomasztotta valami... Ezek a szótlan emberek a fal mellett álló padokon, amint némán, türelmesen várják, miként döntenek hozzátartozóik sorsáról. A proletárdiktatúrának meg kell védelmeznie önmagát, ez igaz, feltétlenül igaz! Annak a folyosónak a levegőjét mégis átjárta az emberi bánat. És az az ismeretlen, akit negyven méter huzalért nyolc év börtönre ítéltek? Vajon nem játszott-e Szasa sorsdöntő szerepet az ügyében, nem neki jutott-e az ő irányában megnyilvánuló együttérzés?

De Szasa fiatal volt, és élni akart, így aztán igyekezett magára gondolni meg arra, hogy véget ért kínszenvedése, nem pedig azokra a vigasztalan hivatali falak mellett húzódó padokon üldögélő emberekre.

Glinszkaja telefonált, amikor Szasa a titkár mellett bement hozzá a szobájába. A rektor csodálkozva, majd ijedten nézett rá, azonnal megismerte, és tenyerével eltakarta a kagylót.
– Mit akar?
Szasa eléje tette az idézést.
Glinszkaja elolvasta, és zavartan motyogta:
– Miért engem? Menjen Baulinhoz.
Az asszony most szerencsétlennek látszott.
– Kérem, írja alá!
– De hát miért, miért? Menjen a pártbizottságra – mormogta Glinszkaja.
– A megbízatásom úgy szól, hogy önnek hozzam el. Írja alá!
Glinszkaja végre lerakta a kagylót, és kezébe vette a papírlapot.
– Elmentél Szolchoz? – tért át egyszerre a tegezésre.
– El.
Glinszkaja tovább nézte a papírt. A KEB pártkollégiuma foglalkozik az üggyel... Természetesen ebben benne van Rjazanov és Bugyagin keze is, erre számítani lehetett. És mindez közvetlenül a kongresszus előtt. Elképzelte, amint a kongresszuson ez a Szolc vagy Jaroszlavszkij, de az is lehet, hogy Rudzutak beszédében felhozza ezt az esetet Pankratovval, mint az eljövendő fiatal szakemberekkel szembeni lélektelen magatartás példáját. Kizárták az utolsó évfolyamról, és ő aláírta a rendelkezést. Igen, aláírta, alávetette magát a pártbizottság határozatának. Pedig figyelmez-

tette Baulint: kaptak egy levelet, amelyben megtiltják a felső évfolyamos hallgatók kirostálását. De Baulin nem hallgatott rá, most majd egye meg, amit főzött.

Szasára nézett, és elmosolyodott.

– Hát hiába, ez a hetes számú iskola szelleme. Versek, epigrammák...

Szasa közelebb tolta a papírlapot.

– Kérem, írja alá!

– Ott leszek.

– Nagyon kérem, írja alá!

Glinszkaja elkomorodott, és ráírta a nevét.

Baulin elolvasta az idézést, és epésen mosolygott.

– Magas helyekre járkálsz, nem félsz, hogy leesel?

Olyan megbántott arccal írta alá a nevét, mintha Szasa a becsületébe gázolt volna.

Janszon szemüvegének vastag üvegén keresztül nézett Szasára, tekintetében reménysugár csillant, és megkérdezte, hányadik emeletre kell mennie.

A tanulócsoportban kézről kézre járt a papír.

– No, vakarhatják a fülüket – örvendezett Runocskin. – Kovaljov, most aztán mentegetőzni fogsz?

– Remek fickó vagy, Szaska – jelentette ki Pozdnyakova.

Az óvatos Roza Poluzsan halkan megkérdezte:

– Győzelem?

Szolc minden bizonnyal elfeledkezett Szasáról. Értetlenül nézte, amint a nyolc ember bevonult a szobájába, és arra gondolt, hogy valamiféle értekezletet hívhatott össze. De a naptárán semmiféle bejegyzést nem látott.

Glinszkaja kezet nyújtott neki, régi ismerősök voltak, Szolc megismerte, és suta gálánssággal fölállt. Kiderült, hogy egészen apró termetű.

– A közlekedésmérnöki karon történt ügyben jöttek – közölte a titkár.

Ez se mondott Szolcnak semmit, nem tudott semmiféle ügyről, ami a közlekedésmérnöki karon történt, és rövidlátó lévén Szasát se ismerte meg. De azért megszokott kézmozdulattal hellyel kínálta a megjelenteket.

Glinszkaja kiterítette Szolc elé a faliújságot. A papírlap folytonosan felgöngyölődött, ezért Glinszkaja a két végén leszorította a tapperral meg a ceruzák számára odatett súlyos pohárral. Szolc zavartan figyelte, mit csinál.

– Itt vannak az epigrammák – közölte Glinszkaja.

Szolc a faliújság fölé hajolt és rövidlátóan hunyorgott.

Sertéslasírt rizzsel körítve,
ez lesz Boriszunk nemes síremléke.

Szolc felnézett, nem értette, mit akarnak ezekkel az epigrammákkal. Ekkor észrevette a feszülten figyelő Szasát. Csak most jutott eszébe a szobájában üldögélő tegnapi fiatalember. Újból elolvasta az epigrammát, és elkomorult.

– Mi ebben az ellenforradalmi?

– Itt több epigramma is szerepel – felelte Glinszkaja.
Szolc újból a faliújság fölé hajolt.

Szorgalom és munka, ez az új divat,
de egyénisége nem tűr láncokat.
Jegyzetét elveszíti jártában-keltében,
de hisz felesleges, minden ott van a fejében.

– A számot az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójára készítették – közölte Baulin.
Szolc rövidlátó, hunyorgó szemével végignézett a jelenlevőkön, igyekezett rájönni, ki beszél. Előtte a csinos, szőke Nagya, Szasa, a bicegő Runocskin, az ijedt Roza és a zavart Kovaljov ült.
– Az októberi forradalom nem törölte el az epigrammákat – szólt rá szigorúan Szolc.
– Ezek a versikék az éltanulók fényképei alatt szerepeltek – erősködött Baulin.
Szolc most végre meglátta, ki szállt vitába vele.
– Régen csak a felséges személyekről nem volt szabad epigrammát írni, de akkor is írtak róluk.
– „A munka, ez az új divat" – ez talán bizony helyes megfogalmazás? – makacskodott tovább Baulin.
– A munka, munka! – rándult össze Szolc. – A burzsoá alkotmányok is a munkáról szóló szavakkal kezdődnek. A kérdés az, hogy milyen munkáról van szó, és minek a nevében folyik ez a munka. Mi szól ebben az epigrammában a munka ellen?
– Látja, ugye...
– Azt látom, hogyan tesz tönkre fiatal életeket! – Szolc kezével az előtte ülő fiatalokra mutatott. – Látom, hogy gyötri, kínozza őket. Pedig nekik mondotta Iljics: „Maguk fognak majd a kommunizmusban élni." Hát milyen kommunizmust nyújt maga nekik?! Kidobta ezt a fiút az egyetemről? Hova menjen? Rakodómunkásnak?
– Már el is ment rakodómunkásnak – jegyezte meg Janszon.
– Taníttattuk, ő a mi leendő szovjet szakemberünk. Maga pedig kidobja az utcára. Miért? Az epigrammákért? A fiatalságnak megvannak a maga jogai. A legelső joga: a nevetés.
És megint suta gálánssággal Glinszkajához fordult.
– Ilyen korunkban mi is nevettünk. Most ők nevetnek, hála istennek! Ha a fiatalok nevetnek, akkor az jó, azt jelenti, hogy velünk tartanak. Maguk pedig a képükbe vágnak. Az epigrammákat egymásról írták... Ugyan kiről írnák? Rólam? Engem nem ismernek. Ugyan kin nevessenek?
– A kizárást a kerületi bizottság is jóváhagyta – figyelmeztette Baulin.
– Jóváhagyta, jóváhagyta! – Szolc elvörösödött. – De könnyen megy ez maguknál!
Glinszkaja, aki sokkal magabiztosabbnak érezte magát itt, mint az egyetemen, békítőleg megkérdezte:
– Mit tegyünk?
– Visszavenni! – felelte rá komoran és határozottan Szolc.

11

A társaság kiment az utcára.

Runocskin kancsalított.

– Meg kéne ünnepelni.

– Én mellette vagyok – helyeselt nagy örömmel Nagya.

– Nekem dolgom van – utasította el a javaslatot Roza.

– Én is inkább lelépek – mondta szomorúan Kovaljov.

– Üdvözlöm Lozgacsevet – szólt utána Runocskin.

Akadt náluk néhány rubel, Nagya is talált valamennyit a zsebében.

– Ugorjunk föl hozzánk, gyarapítsuk a vagyonunkat – ajánlotta Szasa.

Otthon átölelte és megcsókolta az anyját.

– Ismerkedj meg velük! Visszavettek... Hurrá!

Szofja Alekszandrovna elsírta magát.

– No, már csak ez hiányzott! – mondta Szasa.

Anyja letörölte könnyeit, és már mosolygott is. De a szívét változatlanul nyugtalanság töltötte el.

– Nyina telefonált.

– Majd beugrunk érte.

Nyinát nem találták otthon, az előszobában Varja telefonált.

Szasa lenyomta kezével a telefon villáját.

– Készülj!

– Hova? – Varja kíváncsian méregette a csinos Nagyát.

– Enni és inni.

Gyorsan esteledett, kigyúltak a lámpák. Szasa szerette az alkonyi, téli, nyüzsgő Arbatot, ezt az utolsó, esti élénkséget. Minden rendben, minden a maga helyén. Itt megy az Arbaton, ahogy eddig is, *mindaz* véget ért.

Az Afanaszjev utca sarkán összefutottak Vagyimmal. Rövid rénszarvasbundát viselt, fején jakut sapka, hosszú, egészen derekáig lecsüngő prém fülrésszel.

– Üdv az Északi-sark vidéke meghódítójának! Tarts velünk!

– A sikerre iszunk? – kapcsolt rögtön Vagyim.

– Pontosan.

– Gyerünk a Kanatyikba, csodás hely – ajánlotta Vagyim, Nagyát nézegetve.

– Nyina ide jön utánunk.

A meredek lépcsőn lementek az Arbat-pince alacsony, vaskos, négyszögletes oszlopos helyiségébe, és kerestek egy szabad asztalt a távoli sarokban. Az étel, a kiöntött sör, a félig étterem, félig söröző kocsmaszaga ülte meg a pincét. Sápadt fénnyel világítottak az árkádok alacsony íveire ferdén kiakasztott, esetlen falikarok. Az emelvényen még huzatban ugyan, de ott állt már a nagybőgő, a széken egy szaxofon hevert, megjöttek a zenészek.

Szasa az asztalon keresztül átnyújtotta az étlapot.

– Mit rendelünk?

– Milyen drága minden! – sóhajtotta Nagya.

– Silótakarmányt és földrengést – ajánlotta Runocskin.

– Nem azért jöttünk ide, hogy franciasalátát meg kocsonyát együnk – tiltakozott Szasa.

– Az egyetlen specialitás a feketekávé Cacao Chouva likőrrel – jelentette ki Vagyim egy éttermi törzsvendég bennfentességével.

A szomszéd asztalnál egy kis spirituszégő kék lángja fölött kávéfőző fortyogott, és két jampec apró kis csészéből kortyolgatta a kávét likőrrel.

– Mi éhesek vagyunk – jelentette be Szasa. – Varja, mit eszünk?

– Sztroganov-falatokat.

A fiúknak üveg vodkát rendeltek, a lányoknak portóit, és mindenkinek egy-egy adag Sztroganov-falatokat.

– Jobb lett volna más-más ételeket rendelni – jegyezte meg Vagyim.

– Megjött Nyina is – mondta mintegy maga elé Varja, aki a bejárattal szemben ült.

– Bevettétek magatokat a legtávolabbi sarokba – állapította meg vidáman Nyina az asztalukhoz jövet. – Szasenyka, gratulálok! – Nyina megcsókolta a fiút. – Amint elolvastam a céduládat, rögtön kapcsoltam. Bár nekem nem volt kétségem a dolog felől. – Varjára pillantott. – Te is itt vagy...

– Én is itt vagyok.

– Sajnálom, hogy Maksz nem tudja a dolgot – folytatta Nyina, miközben leült Vagyim és Runocskin közé.

A zenekar rázendített: „Óh, citromok, szép kis citromok, ott nőttök Szonya balkonján." A pincérek szaporán futkostak a szűk, alacsony átjárókban.

– Szolc csuda rendes ember – jelentette ki Runocskin.

– Csak szörnyen ideges – tette hozzá Nagya.

Vagyim a húst rágva megjegyezte:

– Szasa megjárta a poklok tüzét. Márpedig szenvedés nélkül...

– Gyűlölöm a mártírokat – szakította félbe Szasa.

– Proudhon után szabadon – Vagyim egyre csak Nagyát kívánta elkápráztatni. – Az elnyomók után legjobban az elnyomottakat utálom. De hát vannak körülmények... Például ez...

A szomszéd asztalra sandított. A jampecek mellett már egy szép, de kiélt arcú lány ült.

– Társadalmilag veszélyes – jegyezte meg Nyina.

– De az is lehet, hogy patologikus jelenség – mondott ellent Vagyim.

– Nem tartozik sem a patológiához, sem a szociológiához, egyszerűen csak prostitúció – közölte Szasa. – Nem érdekel, miért űzi ezt a mesterséget ez a lány, nem kívánok foglalkozni a lelkivilágával. Itt van Nyina, Varja, Nagya, őket akarom szeretni, tisztelni, értékelni. Az ember erkölcsi lény, ebben különbözik az állattól. És nem a szenvedés az élettere.

Varja halkan együtt énekelte a zenekarral: „Mi téged szeretünk, egyszerűt, gyengédet... sétálni boldogan mentünk volna véled..."

– Miért szeretik úgy ezeket az alvilágról szóló dalokat? – kérdezte Vagyim. És mindjárt meg is felelt rá: – Murka meghal, elfelejtik a szegény kisfiút, és senki nem tudja, merre domborodik sírja. Az ember szenved, ez az eszmei mondanivaló.

– Ne gyötörd a lelkünket – szakította félbe Szasa.

Vagyim fölhúzta az orrát.

– Hát tudod, ilyen türelmetlenséget!

– Ne haragudj – folytatta Szasa. – Nem akartalak megbántani. De a te számodra ez csak valami elvont dolog, rajtam viszont *keresztülgázolt*. Gyertek, számoljuk össze a vagyonunkat, hátha telik belőle még egy üveggel!

A pénzből került egy üveg bor a fiúknak, a lányoknak pedig fagylalt.

– Csak ne siessük el a dolgot – óvta őket Vagyim –, húzzuk ki az egész estét.

– Varja, neked holnap iskolába kell menned – emlékeztette húgát Nyina.

– Még hallgatni akarom a zenét.

– Ne bántsd – szólt rájuk Szasa –, hadd üljön itt még egy kicsit.

Szeretett volna örömet szerezni Varjának. Ő maga is roppant boldog volt. Nem az a lényeg, hogy *mindenkinek bebizonyította* az igazát. Hanem megvédett valami sokkal jelentősebb dolgot, megvédte ezeknek a gyerekeknek a hitét. Jobban gyötörte, mint bármikor az emberek védtelenségének tudata. Runocskin az ő helyében csak legyint és elutazik. Nagya Pozdnyakova sírdogált volna egy sort, majd szintén elutazott volna. És ha Vagyim került volna ilyen helyzetbe, biztos, hogy összeroppan.

Csak Varja nem tulajdonított különösebb jelentőséget Szasa históriájának. Mert ha őt kizárnák az iskolából, annak csak örülne. Itt ül Szasa mellett az étteremben, csodálatosnak találja ezt a kocsmát: charleston öltönyös fiatalemberek, dzsesszzenészek az emelvényen, a képét kerekre felfújt trombitás meg a dobos, amint önfeledten zsonglőrködik a dobverőkkel. A szomszéd asztal mellett ülő leányzót már zaklatni kezdte két részeg, húzták, cibálták át a saját asztalukhoz, a jampecek meg beijedtek, nem tudták megvédeni. A leányzó szitkozódott, sírt, a pincér megfenyegette, hogy kiteszi a szűrét.

– Kankutyák marakodása – Szasa fekete szeme egészen összeszűkült.

– Ne avatkozz bele – tanácsolta Vagyim, de máris odébb húzódott, jól tudta, hogy Szasát nem lehet visszatartani.

Szasa felállt az asztaltól, kissé görnyedt tartással, vállát vonogatva odalépett a szomszédos asztalhoz, és komoran mosolygott:

– Talán abbahagynák a dolgot? – Szasa nagyon tudott ütni, és nagyot tudott ütni.

Két kövér, pimasz pofa, lila ingben, az egyik nemezcsizmás, a másik bő szárú nadrágban, aljas szemetek.

A nemezcsizmás lekezelően eltolta Szasát, a másik közéjük furakodott, mintha szét akarná választani őket.

– Ugyan, fiúk!

De Szasa jól ismerte ezt a fogást: a békéltető fogja először megütni őt. És Szasa behúzott neki egy gyors, kemény ütést, amitől az hétrét görnyedt, a gyomrára

szorította a kezét, és nyitott szájjal kapkodta a levegőt. Szasa most a másikhoz fordult, de az egy lépést tett hátrafelé, meglökte az asztalt, edénycsörömpölés, a leányzó felvisított, és felugrottak helyükről a jampecek... A trombitás feléjük sandítva felfújta az orcáját, a zongorista hátrafordult, és ujjai tovább futottak a billentyűkön, a dobos a verőkkel zsonglőrködött... „How do you, do you, Mister Brown... How do you, do you, do you, do!" A zenekar játszott, minden rendben, polgártársak, táncoljatok foxtrottot és tangót, igyatok kávét Cacao Chouva likőrrel, ügyet se vessetek erre, ez csak egy apró kis félreértés, már véget is ért... Visszamegy asztalához a nemezcsizmás és a bő nadrágos, leült helyére a fekete szemű fiú is, leült a másik is, a kancsal, aki szintén beavatkozott a verekedésbe, fizettek és elmentek a leányzóval a jampecek, a pincér már le is rázta az abroszukat... Minden rendben, polgártársak!

– Megvárják, amíg kimegyünk az utcára, s ott majd belénk kötnek – mondta Vagyim.

– Begazoltál! – nevetett Nyina.

Szasa nyugodt volt, amíg verekedett, de most ideges remegés fogta el, megpróbálta összeszedni magát.

– Varja, gyere, menjünk táncolni...

A zenekar egy lassú számot játszott: „Ramona, te örökké az enyém vagy." Szasa a zenekar előtti szűk kis táncparketten mozgott, és érezte a rászegeződött tekinteteket. Fütyül rájuk, gondoljanak, amit akarnak. Az a kettő is őt figyeli, de rájuk is fütyül! Most bosztont táncol... „Ramona, te örökké az enyém vagy..." Varenykával, ezzel a kedves, szép kislánnyal táncol. A lány le nem veszi róla a tekintetét, rámosolyog, el van ragadtatva tőle, attól, amit csinált; Szasa úgy viselkedett, mint az utca hőse, védelmére kelt egy lánynak, akit előzőleg elítélt. Varja úgy érezte, Szasa éppen olyan, mint ő, csak úgy tesz, mintha nagyon öntudatos lenne, mint ahogy ő maga is megjátssza az iskolában a példás diákot. Varja csak nézi őt, mosolyog, és hozzásimul. Sír a zenekar, zokog a trombita, a dobverő megáll a levegőben, a zongorista a billentyűk fölé hajol... „Járhattam bárhol, virágzó réteken, csak arról álmodtam, hogy ott vagy énvelem."

– Remekül táncolsz – állapította meg Szasa.

– Menjünk ki holnapután a korcsolyapályára – javasolta Varja.

– Miért éppen holnapután?

– Szombat lesz, és akkor mindig van zene is. Tudsz korcsolyázni, ugye?

– Valamikor korcsolyáztam.

– Elmegyünk?

– Azt se tudom, hol a korcsolyám.

12

„Miután Pankratov hallgató beismerte hibáit, szigorú megrovással újból visszakerül az egyetem diákjainak sorába."

Igazi ünnep nem kerekedett a dologból. A kizárása mindenkit izgalomba hozott,

a visszavétele senkit. Csak Krivorucsko mondta, miközben aláírta Szasa új diákigazolványát:

– Örülök neked.

Ez a korábban oly félelmetesnek tűnő férfi most lesújtottnak látszott – egy magányos ember töltötte utolsó napjait a hivatali szobájában.

– Hogy áll az ügye? – kérdezte Szasa.

Krivorucsko a sarokban magasodó irathalom felé biccentett.

– Adom át a dolgokat.

Hatalmas íróasztalának fiókjából elővette a pecsétet. A hallgatók csak fedélzetnek hívták ezt az asztalt. Gyakran jártak Krivorucskóhoz, tőle függött az ösztöndíj, a diákszállás, az élelmiszerjegyek és az utalványok.

– Egyébként ismerem a nagybátyádat. Egy időben egy pártszervezethez tartoztunk. Régen, talán huszonháromban. Hogy van?

– Egészséges.

– Add át üdvözletemet, ha találkozol vele.

Szasa szégyellte a saját szerencséjét, ő kievickélt a bajból, de Krivorucsko nem.

– Nem kellene esetleg magának is Szolc elvtárshoz fordulnia?

– Az én ügyemben Szolc tehetetlen. Az én ügyem mástól függ...

Nem nézett Szasára, és mintegy magának hozzátette:

– Az a szakács nagyon csípős ételeket fog főzni.

És összevonta a szemöldökét. Szasa megértette, hogy melyik szakácsra gondol.

Aztán Szasa átment Lozgacsevhez. Az úgy mosolygott rá, mintha örülne a sikerének.

– Krivorucskónál voltál?

Jól tudta, hogy Szasa járt Krivorucskónál, de mégis megkérdezte.

– Elintéztem az igazolványomat és a belépőmet – felelte Szasa. Bejött Baulin, meghallotta Szasa válaszát, és hűvösen megkérdezte Lozgacsevtől:

– A pecsét még mindig Krivorucskónál volna?

– Az utódja csak hétfőn lép be.

– Glinszkaja igazán magához vehette volna a pecsétet.

Lozgacsev csak vállat vont, mintegy jelezve: Glinszkaja annál fontosabb személynek tartja magát, minthogy ő nyomja rá a pecsétet az iratokra.

Ezek tették a maguk dolgát, civakodtak, mintha mi sem történt volna, nem érezték, hogy hibát követtek el, nem gyötörte őket a lelkiismeret-furdalás: akkor azt kellett tenniük, most, hogy Szasát visszavetették velük, most másként tehetnek... És Szasának is másként kell majd viselkednie.

Gúnyosan beszélnek előtte Glinszkajáról, nem is leplezik, mennyire utálják – ez a nyíltság tán nem a bizalom jele?

Mindez csak egyet jelentett: „Neked is, Pankratov, neked is másképp kell ezután viselkedned. Jól megkaptad a magadét, még egyszer nem sikerül kivágnod magad. Szolc messze van, mi pedig közel, figyelj ránk! Fiatal ember vagy, tapasztalatlan, még nem edzett meg az élet, ezért aztán tévedtél, mi igazán megértjük, bárkivel megesik. Most már tudod, ki ez a Krivorucsko, üsd őt velünk együtt! A kölcsönös bizalom csak

ott támad fel, ahol közös az ellenség. »Mondd meg, ki a barátod« – ez a mondás már elavult! »Mondd meg, kik az ellenségeid, megmondom, ki vagy« – most így teszik fel ezt a kérdést!"

– Krivorucsko panaszkodott neked? – kérdezte Lozgacsev.

Nem kell bajuszt akasztani velük. És mégis, nem ő, hanem ezek jártak pórul, nem neki húztak be, hanem ezeknek a képébe vágtak. Jobb lesz, ha nem felejtik el.

– Miért panaszkodott volna nekem? Nem vagyok én a pártkollégium.

Lozgacsev biztatóan nevetett.

– Mégiscsak két elvtárs osztozik a közös bajban.

– Elvtárs? – kérdezte gunyorosan Szasa. – Őt még nem vették vissza.

Baulin komor tekintetéből figyelmeztetést olvasott ki Szasa. De ez a tekintet felbőszítette. Ugyan mitől óvja? Megint kizárják? Ehhez nem elég hosszú a kezük! Megégették magukat, és közben győztesnek akarnak látszani, mondván, nem Szolc bocsátott meg neked, hanem a párt. A párt pedig mi vagyunk, ezek szerint mi bocsátottunk meg neked... Nem, kedves barátaim, ti még nem jelentitek a pártot!

Lozgacsev gúnyos kíváncsisággal fürkészte Szasát.

– Azt gondolod, Krivorucskót visszaveszik a pártba?

– Engem visszavettek az egyetemre.

– Te más vagy, te csak hibát követtél el, de Krivorucsko egy mindentől elrugaszkodott...

– Politikai hibákért egyszer már kizárták a pártból, mégis visszavették, hát akkor ezért a diákszállásért...

– Ez valami új – mondta Baulin, leült a karosszékbe, és figyelmes tekintettel fürkészte Szasát. – Ezelőtt nem így beszéltél.

– Ezelőtt nem kérdeztek, de most megkérdeznek.

– Ezelőtt elhatároltad magadat Krivorucskótól – folytatta Baulin. – „Nem ismerem, nem vagyunk jóba, két szót sem beszéltünk."

– Most is csak ezt mondhatom: nem ismerem, nem vagyunk jóba, két szót sem beszéltünk egymással.

– Tényleg így van? – kérdezte fenyegetően Baulin.

– Nincs igazad, Pankratov – kezdte kioktatóan Lozgacsev. – A pártnak meg kell tisztítania sorait...

Szasa félbeszakította:

– Elsősorban a karrieristáktól.

– Személy szerint kire gondolsz? – komorodott el Lozgacsev.

– Általában a karrieristákra, konkrétan senkire.

– Nem, bocsáss meg – Lozgacsev megcsóválta a fejét –, a párt az ingatag, a politikailag ellenséges elemektől tisztítja meg sorait, te meg azt mondod, elsősorban a karrieristáktól kell megszabadulnia. Meg kell szabadulnia azoktól is, ez vitathatatlan. De minek ez a szembeállítás?

Szasát ingerelte Lozgacsev sima, hamis hangja, rideg tekintete, betanult frázisainak ostoba korlátoltsága.

– Talán ne bélyegezzünk meg senkit, Lozgacsev elvtárs! Maga ebben már kellő

gyakorlatot szerzett! Én azt mondom: egy karrierista többet árt a pártnak, mint a régi bolsevik Krivorucsko minden tévedése. Krivorucsko a párt ügyéért aggódva követte el a hibákat, de a karrieristának csak a saját bőre és a saját karosszéke drága.

Hosszú csend következett.

Aztán Baulin lassan csak ennyit mondott.

– Rosszul vonod le a következtetéseket, Pankratov.

– Ahogy tőlem telik – felelte rá Szasa.

Természetesen majd átértékelik, kiforgatják a szavait, Szasa erre nyomban rájött, amint becsukta maga mögött Lozgacsev szobájának ajtaját.

Megtalálta, kivel legyen őszinte! Nem mintha félne tőlük. Csak hát ostobaság.

Az előadóteremben Szasa leült a helyére. Nevét még ki se húzták a naplóból, és mégis, valahogy nem tudta elhinni, hogy minden véget ért. Ezt az egész történetet Szolccal irreálisnak érezte. A valóság az egyetem, Baulin, Lozgacsev, a magába roskadt Krivorucsko.

Zsúfolt villamoson utazott hazafelé. Az utcán hamar sötétedett – korai, borongós, téli este. Szemközt vele gyér vörös szakállú, esetlen parasztember ült, csúcsos sapkájának füles része szakadt bekecse nyakába lógott. Hatalmas, megtalpalt nemezcsizmáival egy zsákot szorított, a másik zsák mellette hevert a padon, olyan sete-suta parasztzsákok, degeszre tömve valami kemény, éles dologgal, mindenkit csak akadályoztak a szűk villamoskocsiban. Az ember nyugtalanul tekingetett körül, kérdezgette, hol kell leszállnia, bár a kalauznő megígérte, hogy időben szól. De a parasztember behízelgő tekintetének mélyén Szasa valami szigorúságot, sőt kegyetlenséget vélt felfedezni. Ez a parasztember otthon feltehetően egészen más. Ezt a gondolatot, hogy miként változik meg egy ember a különböző körülmények hatására, Szasa felírta a Hidak és közutak előadások jegyzetfüzetének címoldalára azzal, hogy otthon majd átvezeti a naplójába, amelyet hol vezetett, hol félbehagyott, de amit most, úgy döntött, okvetlenül folytatni fog.

13

Késő este, amikor Szasa már lefeküdt, egyszer csak telefonált Katya.

Mint azelőtt, most is hosszú hallgatás a kagylóban, majd bejött a búgó hang, aztán megint csöngött a telefon.

– Katya, te vagy az?

– Nem ismertél meg? – hangja oly távoli volt, mintha valami város környéki telefonfülkéből beszélne.

– Hogy ismerhetnélek meg, ha hallgatsz.

– Ha hallgatsz... Itt aztán nem nagyon lehet kiabálni. Hogy élsz?

– Élek s rád gondolok.

– Rád gondolok... Nincs elég lány?

– Szétszaladtak az én leánykáim. Te hogy vagy?

– Hogy, hogy... Nagyon hiányzol Maruszjának. Emlékszel Maruszjára? Beléd szeretett, azt mondja, hozd el azt a te fekete szeműdet.

– Készen állok rá. Mikor megyünk?

– Mikor megyünk... Mi jut eszedbe, férjes asszony vagyok.

– Hozzámentél a szerelődhöz?

– Szerelőmhöz... Szerelő, szerelő, másokat kizsebelő.

– Mi az, ittál?

– Miért, talán megkínáltál?

– Mikor találkozunk?

– Ugyan hol találkoznánk? Kint harminc fok hideg van. Lefagy még a micsodád is!

– De hiszen Maruszja vár bennünket!

– Vár... Megérkezett hozzá a férje. Na jól van, találkozunk a Gyevicsje polje megállóban.

– És hova megyünk?

– Semmilyen utca, sehány számba.

– Tehát holnap a Gyevicsjén. Hatkor, hétkor?

– Ott leszek hatra...

Hát előkerült, visszatért Katya. És a vágyakozás, amelyet mindig érzett iránta, megint elfogta, bár igazság szerint soha ki sem hunyt benne. Szeptemberben vagy októberben találkoztak utoljára, most január van, négy hónap telt el azóta. Persze, hogy nem ment férjhez Katya, Maruszjához se jött vissza a férje, majd elmennek holnap hozzá, azért hozta szóba az asszonyt Katya. Mindig csak kertel, micsoda furcsa egy lány!

Szasa az ágyban fekve egyre csak Katyára gondolt, s minél többet gondolt rá, annál jobban kívánta. Holnap majd megcsókolja a lány száraz ajkát, megöleli, s ez a gondolat sokáig nem hagyta elaludni.

Az előszobából behallatszó éles csöngetés azonnal felébresztette. Éjjel kettő felé járhatott, bizonyára csak egy kicsit szunnyadt el. A csöngetés határozottan és állhatatosan ismétlődött. Szasa trikóban, alsónadrágban kiment az előszobába, és levette az ajtóláncot.

– Ki az?

– A házkezelőségtől jöttünk.

Szasa megismerte Vaszilij Petrovics, a házmester hangját, és elfordította a kulcsot a zárban.

Az ajtóban ott állt Vaszilij Petrovics, mögötte egy sapkás, kabátos, ismeretlen fiatalember és két katona, málnaszín parolis köpenyben. A fiatalember előbb félretolta útjából Vaszilij Petrovicsot, aztán Szasát, és bement a lakásba. Az egyik katona a bejárati ajtónál maradt, a másik Vaszilij Petrovics után ment a konyhába, és megállt a hátsó kijárati ajtónál.

– Pankratov?

– Igen.

– Alekszandr Pavlovics?

– Igen.

A fiatalember éber tekintetét le nem véve Szasáról, átnyújtotta neki a házkutatási, valamint a Pankratov Alekszandr Pavlovics arbati lakos letartóztatására vonatkozó parancsot.

Bementek Szasa szobájába.

– Az iratokat!

Szasa a szék karfáján lógó zakójából elővette személyi igazolványát és diákigazolványát. A fiatalember mindkettőt gondosan áttanulmányozta, majd letette őket az asztal szélére.

– Fegyver van?

– Nincs.

A fiatalember fejével Szasa anyjának szobája felé intett.

– Ott ki lakik?

– Az az anyám szobája.

– Ébressze fel!

Szasa felvette a nadrágját, belegyűrte az ingét, zoknit és cipőt húzott. A megbízott kabátban és sapkában állt, várta, amíg Szasa felöltözik. Aztán Szasa felállt, óvatosan benyitott az anyja szobájába, nehogy hirtelen ébressze fel és megijessze.

Anyja görnyedten ült az ágyon, kezével összefogta mellén fehér hálóingét, ősz haja homlokába, szemébe hullott, kerekre nyílt szemmel oldalra nézett a Szasa mögött belépő megbízottra.

– Mama, ne izgulj... Házkutatást tartanak nálam. Ez valami félreértés. Majd tisztázódik. Maradj csak fekve nyugodtan.

Anyja komoran nézett a Szasa mellett az ajtóban álló ismeretlen férfi felé.

– De hát mama, mondtam neked, hogy ez valami félreértés. Kérlek, nyugodj meg, és feküdj vissza!

Amikor átment a szobájába, Szasa be akarta csukni az ajtót, de a megbízott egy kézmozdulattal visszatartotta: az ajtónak nyitva kell maradnia. A megbízott csak egy végrehajtó közeg, nincs értelme vitába szállni vele, tiltakozni. Magabiztosnak, vidámnak kell lennie, csak így tudja megnyugtatni a mamát.

– Mit keres? Talán én is odaadhatom magának.

A megbízott levette a kabátját, sapkáját, és felakasztotta a sarokba. Sötétkék öltönyt, sötét inget viselt nyakkendővel. Enyhén hízásnak indult fiatalember, tipikus hivatalnok.

Az asztalon egyetemi füzetek, jegyzetek, tankönyvek hevertek. A megbízott egyenként kézbe vette őket, beléjük lapozott, szemével végigfutott az oldalakon, és gondosan csomóba rakta őket.

A megbízott felfigyelt a feliratra, amit Szasa a Hidak és közutak előadások jegyzetfüzetének tetejére írt: „Parasztember a villamoson, elveszett és sajnálatra méltó, de otthon hatalmaskodó és despota!"

A füzet a személyi igazolvány és a diákigazolvány mellé került.

Az asztalfiókokban iratok, fényképek, levelek hevertek. A megbízottat nem a levelek tartalma érdekelte, hanem hogy ki írta őket. Ha nem tudta elolvasni az

aláírást, megkérdezte, Szasa kurtan válaszolgatott neki A megbízott a leveleket a jobb oldalra rakta, ezekre nem volt szuksége Anyakonyvi kivonatok, az iskolai végbizonyítvány, a munkahelyi igazolasok es egyéb mas iratok a helyukon maradtak a Komszomol- meg a szakszervezeti igazolvany a bal oldalra kerult

– Miért viszi el a Komszomol-konyvemet?

– Egyelőre még semmit se viszek el

A gyermekkori és iskolaskori fenyképek ugyszinten nem érdekelték, csak azok, amelyeken felnőttek is látszottak Es megint megkerdezte ki ez, hát ez?

A mama felkelt Szasa meghallotta az ágy nyikorgasát, a cipő csosszanását, a szekrényajtó csapódasat, ahol a pongyolajat tartotta De anyja nem pongyolában jott ki, hanem ruhában, amit sietve kapott rá hálóingére Szánalmas mosollyal odalépett Szasához, és reszkető kézzel vegigsimított a fia hajan

– Polgartársnő, maradjon a szobájában – szólt ra a megbizott

Hangjaban az a hivatalos hatarozottsag csengett, ami mindig megrémítette Szofja Alekszandrovnát talán valami olyat csinált, ami árt a fiának, ezért aztán ijedten, szaporán bólogatott

– Fekudjunk talan mind a foldre? – kérdezte gunyos mosollyal Szasa

A konyvespolcon álló konyveket vizsgálgato megbízott csodálkozva hátrafordult, de nem szólt semmit

– Menj, ulj le szépen a szobádban – mondta Szasa az anyjának

Az még szaporábban bólogatott, és rettegve pillantott a megbízott széles hátára, majd visszament a szobájába

Tudnak-e ezek Szolcról? Nem tudhatnak, kulonben nem mertek volna idejonni Nem működott az apparatus valamelyik kis fogaskereke Felháborító! Ez a félreértés sok mindent bonyolulttá tesz

A megbízott kinyittatta a szekrényajtót, mindent kiszedetett a zakója zsebéből, előkerult a notesza kulonbozó címekkel, telefonszámokkal A megbízott ezt is az asztalra tette Aztán korulnézett a szobában, ellenőrizte, mindent átvizsgált-e A heverő mogott meglátott egy bőrondot, utasította Szasát, hogy nyissa ki A bőrond ures volt Ez az ember a kotelességét teljesíti, akkurátus, alapos tisztviselő Ha Szasa lenne a helyében, ha a párt az OGPU-hoz kuldte volna dolgozni, megbízták volna egy házkutatással és valakinek a letartóztatasával, ugyanígy csinálná ő is, bár vele is megeshetne, hogy ártatlan emberhez kerul Felul kell kerekednie a sérelmeken, be fogja bizonyítani ártatlanságát, mint ahogy azt már bebizonyította a KEB-nél is És csak végezze a dolgát ez az ember

– Menjunk át a másik szobába!

A mama a komód tetejére konyokolt, ujjait ősz hajába fúrta, és az ajtóra nézett

– Az elvtárs átvizsgálja a szobádat Te ulj le, mama!

De az anyja továbbra is ugyanabban a pózban állt, és éppen csak hátralépett, amikor a megbizott odament hozzá

A komódon Szasa, Mark és a mama nővéreinek fényképei sorakoztak

– Ez ki?

– Az öcsém. Rjazanov Mark Alekszandrovics.

Hadd tudja meg, hogy a híres Rjazanov az ő fivére és Szasa nagybátyja; egész idő alatt azon törte a fejét, hogy mondja meg ezt, mert akkor abbahagyják a házkutatást és nem tartóztatják le Szasát. Markot ismeri az egész ország, ismeri őt Sztálin is. És szánalmas mosollyal még hozzátette:

– Ez itt Szasenyka, kiskorában.

A megbízott felemelte Mark fényképét, félretolta a zárókapcsot, kivette a képet és megnézte a hátoldalát, de nem talált rajta semmilyen feliratot. És mindent visszatett a komódra: a fényképet, a tartót, az üveget, a kartont. Szofja Alekszandrovna leült a karosszékbe, felnyögött, és tenyerébe temette az arcát.

A megbízott a komód kihúzott fiókjaiban kutatott. A megbolygatott ágyneműből a frissen mosott fehérnemű illata áradt. Ezt érezte mindig Szasa, amikor az anyja ágyat vetett neki a díványra.

– De hiszen nálam van házkutatás – jegyezte meg Szasa.

– Egy családban élnek – felelte a megbízott.

Aztán visszamentek Szasához. Nyomukban átjött Szofja Alekszandrovna is, a házkutatást befejezték, már nem szóltak rá, hogy menjen vissza a saját szobájába. A gondolat, hogy Szasát elviszik, kilendítette dermedtségéből, fel-alá futkosott a lakásban, nem tudta, mit csináljon: hol odament Szasához, hol nyugtalan tekintettel figyelte a megbízottat. Az az asztalnál ülve a házkutatás jegyzőkönyvét írta. Ilyen és ilyen napon, ennél és ennél, ilyen és ilyen számú parancs alapján, elkobozva: személyi igazolvány – száma, szakszervezeti igazolvány – száma, Komszomol-igazolvány – száma, diákigazolvány – száma, notesz. A Hidak és közutak jegyzetfüzetet hosszasan tartotta a kezében, aztán félretette, mégis úgy döntött, hogy nem viszi magával.

Majd megkérdezte:

– Hol moshatnék kezet?

Szofja Alekszandrovna sürgölődni kezdett.

– Erre tessék, mindjárt megmutatom.

Buzgón húzogatta ki a komódfiókokat, elővett egy tiszta törölközőt, s amíg a megbízott a kezét mosta, ott állt a fürdőszoba ajtajában, kezében a törölközővel, és szánalmas, behízelgő mosollyal nyújtotta a férfi felé: ez az ember *ott* talán könnyít majd a fia sorsán...

A megbízott megtörölte a kezét, kiment az előszobába, felhívott valakit telefonon, érthetetlenül beszélt valamit, amiben megegyeztek, csak egy szót lehetett érteni belőle: Arbat. Aztán letette a kagylót, a dolgát végzett ember közömbösségével dőlt az ajtófélfának. A bejárati ajtónál hanyag tartásban állt az egyik katona, a másik is visszajött a konyhából, a főbejárat is meg a konyhai hátsó bejárat is szabad, Vaszilij Petrovics, a házmester elment. S bár senki nem mondta a szomszédoknak, hogy a házkutatás befejeződött, mégis megjelent az előszobában Mihail Jurjevics és Galja.

A mama reszkető kézzel szedte össze Szasa holmiját.

– Meleg zoknit pakoljon – mondta a megbízott.

– Valami ennivalófélét is kellene magával vinnie – jegyezte meg nagy udvariasan Mihail Jurjevics.

– Pénzt – szólalt meg újra a megbízott.
– Az ördögbe is – kapott észbe Szasa –, elfogyott az utolsó szál cigarettám is.
– Mindjárt kérek a férjemtől.
Galja kihozott egy csomag Boksz cigarettát.
– Szasa, van pénzed? – kérdezte Mihail Jurjevics.
– Valamennyi lesz.
Szasa átkutatta a zsebeit.
– Tíz rubel.
– Annyi elég – mondta a megbízott.
– Az ottani kis üzlet nagyon olcsó – magyarázta a katona.
Minden olyan békés volt, mintha Szasa csak egy ismeretlen városba utazna, északra vagy délre, és most tanácsokat adnak neki, mit vigyen magával.
A megbízott az ajtófélfának dőlve cigarettázott, az egyik katona Galjával beszélgetett, a másik guggolva szintén cigarettázott. Mihail Jurjevics bátorítóan mosolygott Szasára, a fiú is mosolygott, érezte, hogy a mosolya szánalmas, de nem tudott másként mosolyogni.
– Szasenyka, nézd meg, mit csomagoltam be neked – Szofja Alekszandrovna reszkető kézzel felhajtotta a kis batyu egyik szélét. – Szappan, fogpor, fogkefe, törülköző, borotva...
– Borotva nem kell – figyelmeztette őket a megbízott.
– Bocsánat – Szofja Alekszandrovna kivette a borotvát a batyuból. – Itt vannak a zoknik, váltás fehérnemű, zsebkendők...
A hangja remegett.
– Itt a fésű, ez meg a sálad... a sálad...
Szavai zokogásba fúltak, elgyengült, a halálán volt, miközben rakosgatta ezeket a holmikat, gyermekének a holmijait, akit most elszakítanak tőle, akit börtönbe visznek. Szofja Alekszandrovna leült a karosszékbe, kicsiny, telt alakja csak úgy rázkódott a zokogástól.
– Nyugodjon meg, még minden jóra fordulhat – mondogatta Galja, Szofja Alekszandrovna vállát simogatva. – Lám, Almazovék fiát is elvitték, bent tartották egy darabig, aztán elengedték. Nem érdemes sírnia, ha már így esett a dolog.
De Szofja Alekszandrovna egész testében rázkódva egyre csak ezt hajtogatta:
– Ez a vég, a vég, a vég.
A megbízott az órára pillantott.
– Készüljön!
Ezzel eldobta a cigarettacsikket, kihúzta magát, elkomorodott. Az őrök is kihúzták magukat, megint szolgálatba léptek. Már nem adtak tanácsokat, lábukhoz tették a fegyvert, felkészültek a letartóztatott kíséretére. A megbízott intett a kezével, hogy Mihail Jurjevics és Galja álljon félre az útból, amelyen mindjárt *elvezetik* a letartóztatottat.
Szasa felvette a kabátját, sapkáját, kezébe fogta a kis batyut.
A katona ügyefogyottan bajlódott a biztonsági zárral, míg végre kinyitotta a bejárati ajtót. Ez a hang behallatszott Szofja Alekszandrovnához, várta is és rettegett

is tőle. Kiszaladt az előszobába, meglátta a sapkás, kabátos Szasát, belekapaszkodott, egész testében reszketett, fuldoklott a sírástól.

Mihail Jurjevics gyengéden megfogta az asszony vállát.

– Szofja Alekszandrovna, nincs ennek semmi értelme, higgye el nekem.

Szasa megcsókolta anyja fejét, borzas, ősz haját. Mihail Jurjevics és Galja fogta a zokogó asszonyt, de az csak vergődött a kezük között.

Szasa kiment a lakásból.

Az autó az utcán, a háztól nem messze várta őket. Szasa a hátsó ülésre ült, egyik oldalára a megbízott, másikra az őr ült be, a másik katona a sofőr mellé szállt be. Szótlanul haladtak az éjszakai Moszkva utcáin. Szasa csak arra nem jött rá, melyik oldalról közelítették meg a börtönt. Kinyílt a magas vaskapu, beengedték a kocsit a keskeny, hosszú, fedett udvarra. Elsőnek a két katona szállt ki, aztán Szasa és utoljára a megbízott. Az autó nyomban tovább is ment. Szasát bevezették egy hatalmas, alacsony árkádos, üres helyiségbe, egy minden bútor nélküli óriási pincébe, se padok, se asztalok, klórszag áradt, kopott falak, agyonkoptatott cementpadló. Szasa rájött, hogy ez lehet a fogadóhelyiség, innen irányítják el a letartóztatottakat a cellákba, állítják össze indulásra a csoportokat, ez a börtön ki- és bejárata, ez az első és utolsó lépcsőfok. A fogadótér most üresen tátongott.

A megbízott és a kísérő őrök már nem figyelték Szasa minden mozdulatát, innen nem lehet megszökni. Sikeresen elvégezték a *saját* feladatukat, behozták a letartóztatottat, most már nem felelnek érte.

– Várjon itt – utasította a megbízott, és elment.

A kísérő őrök is bementek az őrszobába, a kinyíló ajtón káposztaleves és átnedvesedett katonaköpenyek posztószaga áradt ki.

Szasa a falnál állt, batyuját maga mellé tette a földre. Senki nem őrizte, senki nem figyelte, a rövid szünetre azért került sor, mert a letartóztatás művelete már befejeződött, de még nem börtönözték be. Pontosan ezekben a pillanatokban, ahogy így magára hagyták, kezdte érzékelni új helyzetét. Ha csak egy lépést is tesz, megállítják, ráparancsolnak, hogy maradjon ott, ahol eddig állt, és ő kénytelen lesz engedelmeskedni, ami még jobban megalázza. Nem kell lehetőséget adni erre. Csak így tudja megőrizni méltóságát.

Bejött egy katona, gallérján két négyszög, anélkül hogy ránézett volna, odaszólt neki:

– Menjen tovább!

Szasa fölemelte batyuját, elindult, már nem is érzett mást, csak kíváncsiságot.

Az első árkád alatt egy kis hivatali asztal állt. A katona leült, elővett egy nyomtatványt. Vezetékneve? Utóneve? Apai neve? Születési éve? Különös ismertetőjele? Tetoválások? Sebhelyek? Sebesülések nyoma? Égési hegek? Anyajegyek? Beírta a szeme és a haja színét is... Odatett elébe egy bélyegzőpárnára emlékeztető valamit. A nyomtatványon ujjlenyomatának is szerepelnie kell. Lajstromba vették a holmiját: kabát, sapka, cipő, pulóver, nadrág, zakó, ing.

– Pénz!

A katona megszámolta a pénzt, beírta a nyomtatványra, és elébe tette, hogy írja alá. Aztán letette a pénzt az asztalra.

– Majd kap róla elismervényt. – Aztán az ajtóra mutatott. – Menjen be oda!

A kis kamrában egy puffadt képű, álmos, kövér, civil ruhás férfi várt Szasára.

– Vetkőzzön le!

Szasa levetette kabátját, sapkáját.

– A cipőjét is!

Szasa levetette a cipőjét és ottmaradt zokniban.

– Vegye ki belőle a fűzőt!

A kövér az asztalra tette a cipőfűzőt, és a sarokba mutatott.

– Álljon oda!

A sarokban mérőléc állt. A kövér Szasa fejére engedte a léc csúszórészét. És hangosan mondta, hogy a kint ülő katona meghallja:

– Százhatvanhét!

Aztán végigtapogatta Szasa kabátját, sapkáját, bicskával felvágta a bélést, belenyúlt, keresgélt benne, majd letette a lócára, és az öltönyre mutatott.

– Vegye le!

Szasa levette a zakóját.

– Mindent vegyen le!

Szasa ottmaradt atlétatrikóban és alsónadrágban.

A kövér végigtapogatta a nadrágot és a zakót, ennek is felnyitotta a bélését, a nadrághajtókát is lefejtette, kihúzta a nadrágszíjat, letette a cipőfűző mellé, a zakót és a nadrágot a lócára dobta.

– Nyissa ki a száját!

Álmos arcát egész közel dugta Szasához, átvizsgálta a száját, lehúzta az ajkát, megnézte, nem rejtett-e el valamit a foga mögé vagy a fogai közé. Aztán rámutatott a trikóra és az alsónadrágra.

– Vegye le!

A kövér tetoválásokat keresett, sebeket, égési hegeket vagy sebesülések nyomait, de nem talált semmit.

– Forduljon meg!

Szasa megérezte végbélnyílásánál a hideg ujjak érintését...

– Öltözzön fel!

Aztán Szasa derékszíj nélküli nadrágját markolva rövid folyosókon, fémhálóval körülvett lépcsőkön lépdelt hol föl, hol le, az őr a kulcsával kopogott a fém karfán, nyikorogtak a zárak, körös-körül élettelen cellák és élettelen fémajtók.

Az egyik folyosón megálltak. A várakozó börtönőr kinyitott egy cellaajtót. Szasa belépett. Az ajtó becsapódott mögötte.

Mint ahogy ezt Sztálin követelte, a négyes nagyolvasztót határidő előtt gyújtották be, november harmincadikán este hétkor, harmincöt fokos fagyban. Mark Alekszandrovics csak az után kelhetett útra, hogy már megbizonyosodott: nem ismétlődik meg az a katasztrófa, ami az első kohóval történt, amelyet szintén nagy fagyban gyújtottak be. Ezért aztán nem a területi delegációval ment, csak január huszadikán indult Moszkvába.

A szolgálati kocsit már rákapcsolták a mozdonyra, és a hóeltakarító előrement. Fütyült a szél, hóbuckákat emelt, himbálta a gyéren elhelyezett, sápadt fénnyel égő lámpákat – az állomás és a város csak korlátozottan kapja a villamos energiát, az áram a gyárnak kell, ahol a vasat öntik.

A kis állomásépületben, a cserépkályha mellett gyülekezett a gyárvezetőség, azokat az ügyeket hozták magukkal, amelyek előkészítését már jóval a főnökség Moszkvába utazása előtt elkezdik, mégis csak az utolsó pillanatban fejeződnek be. Mark Alekszandrovics után vizes nemezcsizmában, sárcipőben ők is fölmentek a vasúti kocsiba, sapkájukon, gallérjukon vastagon ült a hó, és a kalauz nagy bosszúságára ott toporognak, verik le magukról a havat, dohányoznak, pedig ő mindent csillogóra kifényesített, mint mindig, amikor maga a *főnök* utazott, és be is fűtött rendesen.

Mark Alekszandrovics levette a bundáját, a sapkáját, de változatlanul melege volt, különösen a lábának a nemezcsizmában. A lámpák egyenetlenül, de erős fénnyel világítottak. Gyorsan átnézte a papírokat, s meggyőződött róla, hogy minden megvan, amire Moszkvában szüksége lesz. A KB téziseiben először adták meg a gyárépítés befejezésének időpontját: 1937. És a nyersvastermelést az ötéves terv végére huszonkétmillió tonnáról tizennyolcmillióra csökkentették. Győzött a realista szemlélet. Ezek szerint eljött az ideje annak, hogy fennszóval követelje mindazt, amit tegnap még csak halkan követelhetett: lakásokat, gépesítést, szolgáltató és szociális intézményeket.

– Indítom a szerelvényt, Mark Alekszandrovics – közölte az ajtóban megjelenő állomásfőnök.

A fekete egyenkabátot és fekete füles sapkát viselő kalauz lámpással a kezében végigment a kocsin, és komoran mormogta:

– Indulunk, polgártársak, indulunk.

A kísérők leszálltak. Hideg légáramlat zúdult be a kocsiba. A kalauz lerugdosta a küszöbre tapadt havat, és becsukta az ajtót. Sípszó hallatszott, a mozdony füttye felelt rá, a kocsi meglódult, és dülöngélve, a sínek eresztékénél kattogva gördült előre.

Mark Alekszandrovics lehúzta nemezcsizmáját, papucsot vett elő a bőröndjéből, és lábát megmozgatva, nagy élvezettel járt fel s alá benne. Aztán odalépett az ablakhoz, és elhúzta a függönyt.

A kis szerelvény behavazott sztyeppen haladt keresztül, megkerülte a hegyet, rajta a kohók és martinkemencék lángjától megvilágított várossal. Négy évvel ezelőtt üres

pusztaságba érkeztek. És most a lakosok száma kétszázezer, itt áll a hatalmas, világszínvonalú gyár, amely már sok millió tonna vasércet ad az országnak. De Mark Alekszandrovics nem merengett a múlton, erre nem maradt ideje, még jó, hogy azzal tudott foglalkozni, amin az adott pillanatban töprengenie kellett. Előttük áll a kongresszus, és gondolatai megint visszatértek Lominadzéhez, aki a területi delegációval már elutazott Moszkvába.

Lominadzét, a KB tagját elméleti téren elkövetett hibáiért felmentették minden magas tiszteségéből, és hozzájuk küldték a városi pártbizottság titkárának, gyakorlatilag a gyári pártbizottság titkárának, hiszen a város egyenlő a gyárral, s a városi pártbizottság egyenlő a gyár pártbizottságával. Lominadze egyidős Mark Alekszandroviccsal, bár párttagsága valamivel régebbi keletű, Rjazanov tizenkilenc óta, Lominadze tizenhét óta tagja a pártnak; jelentős politikusnak tartották, okosnak, taktikusnak, lendületesnek és erős akaratúnak. Ha a kongresszuson támadni fogják a volt ellenzékieket, akkor Lominadzénak is kijut, és akkor a gyárnak is nekieshetnek. A vas nagyon fontos, de még fontosabb a politika.

A helyzetet elemezve Mark Alekszandrovics afelé hajlott, hogy a kongresszus nyugodt légkörben zajlik le, erre utalt már magá az elnevezés is: a *győztesek kongresszusa*. A három előző kongresszus a harc jegyében folyt le, most már elérkezett az ideje annak, hogy demonstrálják a párt egységét és összeforrottságát az új vezetés körül.

És mégis fel kell készülni mindenféle váratlan meglepetésre.

Abban az időben, amikor még nem bocsátottak külön vasúti kocsit a rendelkezésére, hanem fűthető tehervagonban, a kocsi folyosóján vagy a tetején igyekezett eljutni Moszkvába katonaköpenyben, hátizsákkal, akkor még eszébe sem jutott félni valamitől. Most több százezer ember sorsáról dönt, teljhatalommal ruházták fel, rendíthetetlenül hisz a pártvonal helyességében, sohasem tartozott és most sem tartozik semmiféle ellenzéki csoporthoz, szereti őt Szergo, értékeli őt Sztálin, és mégis, most kell mindent mérlegelnie, most kell attól tartania, hogy nehézségei lesznek, csak azért, mert egy évvel ezelőtt odahelyezték hozzájuk a városi pártbizottság titkárának Lominadzét, aki hibákat követett el, amelyekhez sem neki, Mark Alekszandrovicsnak, sem az általa vezetett kollektívának soha semmiféle köze nem volt.

És itt van még Szasa váratlan és érthetetlen letartóztatása... Amikor megkapta nővére levelét, gyötrő szomorúság és reménytelenség fogta el. De hát nem ismeri a körülményeket. Az az incidens a könyvviteltanárral nem lehet alap a letartóztatásra, annál is kevésbé, mert Szolc visszavette Szasát. Sokkal inkább az lehet az ok, amit Szasa mondott neki azon az éjszakán: Sztálin nagyravágyása, Lenin levele... Szasa olvasta volna Lenin levelét? Hol, mikor és kinél? Sztálin nagyravágyása... Lehet, hogy nemcsak neki beszélt volna erről? Kinek még? A saját gondolatait mondta ki vagy mások befolyásolták? De kik? Joga van tudnia mindent, hiszen az unokaöccséről van szó, joga van alapos és objektív vizsgálatra igényt tartani.

Szverdlovszkban a gyárnak a területi végrehajtó bizottságon dolgozó képviselője, Kirzsak várta Mark Alekszandrovicsot. A Moszkva–Vlagyivosztok expressz, amire Rjazanovnak át kellett volna szállnia, késett, így aztán az állomásfőnök az állomást

kikerülve a peronról egyenest a kormány tagjai-és más magasrangú személyek számára fenntartott váróterembe kísérte.

A büfésnő teát és szendvicseket hozott. Az alacsony, ideges, kapkodó Kirzsak tájékoztatta az ügyek állásáról: a szállítók pontatlanok, nincs elegendő szállítóeszköz, irreálisak a készletek, a könyvelés akadályokat gördít a munka elé, nem segítenek eléggé a területi szervek. Mark Alekszandrovics már hozzászokott beosztottja sértett hanghordozásához, Kirzsak, az egyébként jó beszerző ezzel pótolta az átütő erő hiányát. Miután Kirzsakkal befejezte a megbeszélést, Mark Alekszandrovics bement az állomásra. Az átjárókat teljesen eltorlaszolták a batyuk, zsákok, kis ládák. Emberek ültek és feküdtek a padokon és a földön, sorban álltak a pénztárak, a forró vizet adó kazán előtt, különösen sok volt a nő és a gyerek. Ez a birkabundás, bocskoros, utazáshoz nem szokott falusi nép a maga tétovaságával, szánalmas nyomorúságával – a földjéről kimozdított, megbolygatott, paraszti Oroszország.

Mark Alekszandrovicsot nem lepte meg a látvány, ugyanezt tapasztalni az ország minden útján. Tömegével érkezik batyuval, zsákkal, feleséggel és gyerekekkel hozzá is a nép a gyárba. És a gyár munkásbarakkjaiból is ilyen erős, csípős, savanykás, izzadt birkabőr- és fokhagymaszag árad. Ilyen kíméletlenek a történelem törvényei, ez az iparosodás törvénye. Ez a régi, vad, elnyűtt, vaksi, toprongyos és tudatlan falu halála, a magántulajdon vége. Új történelem formálódik. És a régi összeomlása fájdalommal és veszteséggel jár.

A nemzetközi kocsi, amelyben Mark Alekszandrovics utazott, jóformán üres volt, így aztán leült a fülkéjében dolgozni, csak amikor már sötétedni kezdett, úgy három óra tájt ment ki a folyosóra. A futószőnyegek letompították a kerekek egyenletes kattogását. A fülkeajtók csukva voltak, kivéve egyet, ahonnan franciául beszélgető férfi és nő hangja hallatszott ki.

Aztán a nő kijött a folyosóra, s amikor meglátta Mark Alekszandrovicsot, zavartan elmosolyodott. Attól jöhetett zavarba, gondolta Mark Alekszandrovics, hogy nem számított arra, hogy valakivel is összetalálkozhat az üres folyosón. Pongyolában, papucsban, fésületlenül indult a toalettra, és egy ismeretlen orosz meredt rá, akit eddig nem látott; Mark Alekszandrovics akkor szállt fel, amikor ők aludtak. Az asszony harmincöt év körülinek látszott, magas volt, nagy, szarukeretes szemüveget viselt. A toalettről visszatérőben az asszony megint elmosolyodott, majd bement a fülkébe, és becsukta maga mögött az ajtót.

Aztán kinyílt az ajtó, és a folyosóra kilépett egy ugyancsak magas, testes, Luna-csarszkijra emlékeztető férfi. Mark Alekszandrovics azonnal fölismerte benne az ismert belga szociáldemokratát, a II. Internacionálé egyik vezéralakját. Vagy egy hónappal ezelőtt kis hír jelent meg az újságokban, hogy a Szovjetunión és Kínán keresztül Japánba utazik előadásokat tartani. Mark Alekszandrovics már akkor azt gondolta, hogy az ilyen hírek új kapcsolatok bizonyságai, és ezek a jelenlegi nemzetközi helyzetben nagyon természetesek és ésszerűek.

Hamar szóba elegyedtek, mint ahogy az már a hosszú út előtt álló útitársak között szokásos. Mark Alekszandrovics jól beszélt angolul, franciául pedig megértette magát.

A folyosóra kijött a belga felesége, szürke gyapjúszoknyában és telt keblére simuló pulóverben. Mosolya most kellemes csodálkozást fejezett ki, amiért franciául beszélő útitárssal találkoztak.

Az orosz télről beszélgettek, a hatalmas orosz távolságokról, az útépítés és a közlekedés nehézségeiről. Tokióban és Oszakában meleg van, Nagaszakiban forróság, de itt hideg. A fagy, láthatóan, tettekre sarkallja az orosz embert. A belga nagyon sajnálkozott, hogy Szibérián és az Urálon át utazva nem látta a híres kuznyecki szénmedencét meg a híres Magnyitogorszkot. A kocsi ablakából csak a híres orosz havat látni. Szerette volna látni az *orosz kísérletet,* tette hozzá bocsánatkérő mosollyal a kifejezés banalitása miatt.

Kihozta fülkéjéből a Pravda legfrissebb számát, amelyben a kongresszus alkalmából közzétették a második ötéves terv nagy építkezéseinek térképét. Az építkezéseket kohókkal, gépkocsikkal, traktorokkal, kombájnokkal, mozdonyokkal, vasúti kocsikkal, autógumikkal, víztornyokkal jelölték... Mark Alekszandrovics elmagyarázta: a textilgöngyölegek textilgyárat, a néhány cukorrépa a cukorgyárat, a kis karikák pedig golyóscsapágyakat jelentenek. A belga helyeslően nevetett, de megjegyezte, hogy ezek a nagyszabású tervek a gazdasági élet más területeinek rovására valósíthatók meg, elsősorban a mezőgazdaság rovására.

Mark Alekszandrovics ismerte ezt a mensevik érvelést. Oroszországban most egy második forradalom megy végbe, és ez a jól ápolt, tekintélyes úriember, ez a sima modorú parlamenti politikus ugyanúgy nem érti, mint ahogy nem értette az első forradalmat sem.

Mark Alekszandrovics hallgatott – nem lesz köztük politikai vita. Sokat járt külföldön, megszokta a külföldiekkel való érintkezést, de kerülte velük a politikai vitát: senki sem tud bebizonyítani semmit. Most is ellenállt a kísértésnek, hogy a neves politikussal beszélgessen. De azt nem akarta, hogy beszélgetőpartnere azt gondolja: fél vitába szállni vele. Ilyen értelemben Mark Alekszandrovics rendkívül önérzetes volt, és nem szokta meg, hogy legyőzöttként távozzon az arénából. Ezért aztán, miközben az Egyesült Államokban szerzett benyomásairól mesélt, ahol egy acélöntödében dolgozott, Mark Alekszandrovics elmesélt egy mulatságos jelenetet, amit New Yorkban látott.

A templomból kijött egy roskatag öregasszony, régimódi, bokáig érő, fekete ruhában, madárfészekre emlékeztető fekete kalapban. Fiatal lány támogatta, feltehetően az unokája, de az is lehet, hogy a dédunokája. A fiatal lány óvatosan levezette nagyanyját a templom lépcsőjén, odakísérte a járda mellett álló Packardhoz, gondosan beültette, gyengéden megcsókolta, és rácsukta a kocsi ajtaját. Az öregasszony, aki alig tudott eltotyogni a kocsiig, amint a kormány mögé ült, máris begyújtotta a motort, s a Packard elszáguldott.

Mark Alekszandrovics egy szóval sem kommentálta a történteket, egyszerűen csak elmesélte, miközben szelíden szívta a pipáját, de a beszélgetésnek egy olyan pontján hozta szóba, hogy az okos partnernek meg kellett értenie az allegóriát: idejét múlt társadalmi rend a legújabb technikával felszerelve, ez Amerika. A belga értékelte Mark Alekszandrovics finomságát, hogy ilyen diplomatikusan bizonyította azt a

színvonalat, amelyen beszélgetni szokott. Mark Alekszandrovics szívesen megcsillantotta külföldiek előtt tudományos felkészültségét, szellemét és nagyvonalú nézeteit úgy vélte, így kell viselkednie egy, az országában erővel és hatalommal rendelkező embernek.

A belga felesége nem értette meg az allegóriát. De a Mark Alekszandrovics által elmesélt jelenetet mulatságosnak találta, és sokáig nevetett rajta.

Mark Alekszandrovics az állomásról egyenest a Szadovo-Karetnaja utcába ment, a szovjetek hármas számú házába. A szervezőbizottság terme néptelen volt, már minden küldött megérkezett, de az ügyeletesek a helyükön maradtak, és így Mark Alekszandrovicsnak sikerült bejelentkeznie, megkapta megbízólevelét, a szállodai papírokat, az étkezési jegyeket és egy jegyzettömböt „Az SZK(b)P XVII. kongresszusának küldötte" felirattal. Máris körülvette a pártkongresszus megszokott légköre, a szigorúan szabályozott rend és fegyelem, amelynek boldogan alávetette magát, áthangolódott egy valami sokkal fontosabb és magasröptűbb dologra, mint amiben még tegnap élt, levetette magáról a megszokott kötelességek terhét. Ilyesmit érezhet az öreg katona, amikor újra behívják az egységéhez.

A szállodában háromágyas szobában helyezték el. Fekhely, éjjeliszekrény, más nem is kell neki. Mark Alekszandrovics tudta, hogy a küldöttek között sok régi elvtársával találkozik majd, néhányukkal már össze is futott az előcsarnokban. Boldogan, lelkesen álldogáltak, és őket látva Mark Alekszandrovicsban még inkább megerősödött a hit, hogy helyes, szilárd úton haladnak. Van párt, vannak érett, sokat próbált, harcedzett káderek, akik tudják, hogyan s merre kell továbbvinni az ügyet. Az, hogy Sztálint támogatják, csak az erejüket bizonyítja. Ezek a becsületes, önfeláldozó, tisztességes emberek nem tűrnék el a törvénytelenséget. Ami Szasával történt, csak valami ostobaság. Szonya utolsó levelét tíz nappal ezelőtt kapta meg. Lehet, hogy Szasát már ki is engedték?

Felhívta a nővérét. Hangjából rögtön rájött, hogy semmi sem változott.

– Eljössz? – kérdezte Szofja Alekszandrovna.

Nem nagyon akaródzott most elmennie az Arbatra. Későre jár, kocsija sincs, és a szomszéd szobában várják a barátai. De ha most nem megy el, ki tudja, mikor tud elszabadulni.

– Ha még nem fekszel le aludni, akkor úgy másfél óra múlva ott vagyok nálad.

– Tudok is én mostanság aludni?...

A nővérénél tett látogatás nagyon lehangolta Mark Alekszandrovicsot. Szonya alázatosan beszélt vele, kapkodva keresett elő valamiféle papírokat, remegő ujjal simította ki őket, félelemmel vegyes reménységgel nézett rá. Ezekben a percekben Mark nem a testvére volt, hanem ama másik világ erőinek egyike: segíthet a fián, de lehet, hogy nem segít, megmentheti, de lehet, hogy nem menti meg. A szenvedés éberebbé tette Szonyát, rájött, hogy ez az ügy kellemetlen az öccsének, hogy az szeretné mérlegelni a körülményeket, holott számára semmiféle körülmény nem létezik azon az egyen kívül, hogy Szasa börtönben van. A kilátástalanság tompa, nyomasztó érzése fogta el újból Mark Alekszandrovicsot, a tarkója nyilallt. Szereti

Szonyát, szereti Szasát. De nem tehet felelőtlen ígéreteket. Tapasztalt ember. Kommunista.

– Holnap máris foglalkozom az üggyel. Ha valóban nem bűnös, kiengedik.

A nővére rémülten nézett rá.

– Hogy Szasa bűnös... Ilyesmit feltételezel?

Kegyetlen hozzá. De Szonyának mindenre fel kell készülnie. Különben még súlyosabb lesz a csapás.

– Valamivel vádolják... Addig nem utazom el Moszkvából, amíg nem tisztázom, hogy mivel...

Mark Alekszandrovics beugrott Bugyaginhoz is. Kétértelmű helyzetbe került miatta Bugyagin, olyan ember érdekében emelt szót, akit aztán letartóztattak.

Bugyagin komor volt, egyetlenegyszer sem említette a kongresszust, intézte az ügyeket, mint máskor. Talán megbántódott, hogy nem delegálták a kongresszusra? De ugyanúgy tanácskozási jogú küldött, mint a KB és a KEB sok más tagja, ebben semmi bántó nincsen, réges-régóta ez a rend. Lehetséges, hogy számára a kongresszus nem ünnep, hanem még sokkal nehezebb, fáradságosabb munka? De azért mégis... Ma valahogy túlságosan komor, feszült és barátságtalan.

– Tudja, mi történt az unokaöcsémmel? – kérdezte Mark Alekszandrovics.

– Tudom.

– Amikor annak idején a segítségét kértem, semmiképpen sem számítottam ilyen fordulatra.

– Értem – felelte Bugyagin nyugodtan, bizonyítandó, hogy nem neheztel.

– Az unokaöcsém – folytatta Mark Alekszandrovics –, jogom van tudni, mi történt vele.

Bugyagin hallgatott, az asztalra könyökölt, összezárt ujjaival megtámasztotta az állát, úgy nézett Mark Alekszandrovicsra.

– A kongresszuson megpróbálok beszélni Jagodával vagy Berezinnel – mondta még Mark Alekszandrovics, hogy ezzel befejezze a beszélgetést, amelyet Bugyagin szemmel láthatóan nem akart folytatni.

De Bugyagin megjegyezte:

– Mindketten tudták, hogy a te unokaöcséd.

Mark Alekszandrovics kérdőn nézett Bugyaginra.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Felmérték, hogy közbelépsz. Számoltak ezzel – és különös arckifejezéssel hozzátette: – Szasa ügye nem véletlen.

Ugyanazon a hangon mondta, ahogy legutóbb közölte, hogy Csernyak már nem kerületi párttitkár. De akkor az adatközlés volt, ez pedig felhívás a beszélgetésre.

Valami készülne a kongresszuson? Ugyan mi? Csoport, frakció, az egy nézetet vallók és szavazatok toborzása? Megint szakadás lenne a vezetésben? Kivel akarnák *őt* leváltani? A régi vezérek kompromittálták magukat. Valaki újjal? Kivel? Ez eleve kudarcra van ítélve, a párt nem fogja támogatni, Sztálin a párt vonalának és politikájának megtestesítője.

Túlságosan komoly dologról beszélnek ők Bugyaginnal, túlságosan komoly következményei lehetnek annak, ha álláspontját nem tisztázza, ha valamit elhallgat.

– Nem hiszem, hogy Szasa letartóztatásának ilyen mély értelmet kellene tulajdonítani. Egy véletlen eset még nem ad okot messzemenő következtetések levonására – jelentette ki határozottan Mark Alekszandrovics.

Nyílt, világos, hajthatatlan tekintettel nézett Bugyaginra. Milyen kár! Jó kommunista, munkás őstehetség, jelentős államférfi. De hosszú ideig élt külföldön, elszakadt az országtól, nem tudja, mi érdekli a népet, mik a párt legfőbb céljai, s mi foglalkoztatja őt, Mark Alekszandrovicsot... Eltávolodnak, meginognak, tanácstalanul állnak a rendkívüli idők előtt, amelyek áldozatokat követelnek.

– Ivan Grigorjevics! A párt nem vak, ezt maga legalább olyan jól tudja, mint én.

Elnézte Bugyagint. Hozzá kötődik az ifjúsága, a polgárháború, mindaz, ami szívének oly drága, és amit soha nem lehet elfelejteni. De most a legfontosabb a kohók és martinkemencék lángjától megvilágított város ott fönt a hegyen. Most ez jelenti a forradalmat. És ez akkor is folytatódik, ha kilép belőle Bugyagin, ahogy már mások is kiléptek.

Mark Alekszandrovics már nem is gondolt arra, mit válaszol neki Ivan Grigorjevics. Mindaz, amit mondhat, csak kicsinyes és jelentéktelen lehet. Ezért aztán Bugyagin hangja csak tompán, a távolból jutott el hozzá, jóformán nem is hallotta szavait, a belőlük áradó keserűség is csak sokkal-sokkal később jutott el a tudatáig...

– Komszomolistákat vetünk börtönbe – mondta Bugyagin.

A Nagy Kreml-palota előcsarnokait, a felfelé vezető széles márványlépcsőt, az ülésterem melletti előcsarnokot zsúfolásig megtöltötték a küldöttek. Csoportokban álltak, föl-alá járkáltak, szólongatták egymást. Az asztalok köré zsúfolódtak, ahol a kongresszus anyagait osztották szét.

Mark Alekszandrovics is megkapta az anyagokat, őt is meg-megszólították régi ismerősei abból a küldöttségből, amely a Donyec-medencéből érkezett, ahol azelőtt dolgozott. Aztán megszólaltak a csengők, és mindenki megindult a terem felé. Átépítették, nagy galériát emeltek benne a vendégek számára, minden új, friss, fa- és festékszagú. Mint ahogy másnap az újságban írták: „A terem sokkal szigorúbb, ugyanakkor magasztosan egyszerűbb lett. Eltüntették az ízléstelen aranyozást, eltűntek az oszlopok, a címerek, az uralkodói jelvények, több évszázad szemetét söpörték le e falakról. Egyszerre tágas és világos lett."

Küldöttségük a negyedik és ötödik sorban kapott helyet, a szónoki emelvénnyel szemben. Az emelvény mellett ott állt Kaganovics, Ordzsonikidze, Vorosilov, Koszior, Posztisev, Mikojan, Makszim Gorkij. A lépcsőn Kalinyin ült, valamit gyorsan írt jegyzettömbjébe, s le-lenézett a terembe drótkeretes szemüvegén át.

A taps, amellyel a küldöttek Molotov megjelenését fogadták az elnökség asztalánál, még nagyobb erővel csattant fel, amikor oldalról belépett Sztálin. A taps egyre erősödött, összekeveredett a felcsapódó ülések és a lecsapható asztalkák zörejével, mindenki felállt, valahonnan felülről azt kiáltották: „Éljen Sztálin elvtárs! Hurrá!" Egy emberként kiáltották rá: „Hurrá! Éljen a bolsevizmus nagy vezére! Hurrá! Éljen a világ proletariátusának nagy vezére! Hurrá! Hurrá! Hurrá!"

Sztálin éltetése többször megismétlődött: amint Molotov kiejtette a nevét: „Győzelmeink vezére és szervezője, Sztálin elvtárs", majd a beszéd végén: „Sztálin elvtárs vezetésével előre az új győzelmek felé", meg amikor Hruscsov felolvasta, kiket javasolnak az elnökségbe... Végül akkor tört ki a legnagyobb ováció, amikor az elnök bejelentette: „Sztálin elvtárs következik szólásra."

Mint mindenki, Mark Alekszandrovics is felállt, tapsolt, „hurrát" kiáltott. Sztálin négyzsebes zubbonyában, ami sokkal világosabb volt, mint az elnökség többi tagjáé, csak állt a szónoki emelvényen, papírjait rendezgette, és nyugodtan várt, hogy lecsendesedjen a lelkesedés. Úgy látszott, hogy a tapsot, a kiáltásokat nem magának, hanem annak tulajdonítja, amit megszemélyesít: az ország és a párt nagy győzelmeinek, és ő maga is tapsol ennek a jelképes Sztálinnak. Az, hogy Sztálin megérti ezt, és beszédében ironikusan ki is tér rá – „Hát nem küldtünk üdvözlő táviratot Sztálin elvtársnak – mit akartok még tőlünk" –, azt az érzést keltette, hogy milyen közel vannak és mennyire megértik egymást ő és az emberek, akik most olyan lelkesen köszöntik őt.

– A XV. kongresszuson – mondta Sztálin – még bizonyítanunk kellett a párt vonalának helyességét, és harcolnunk kellett bizonyos antileninista csoportok ellen... ezen a kongresszuson viszont már nincs is mit bizonyítanunk, sőt azt mondhatnám: nincs is már, akit üssünk. Mindenki látja, hogy a párt vonala győzött.

Ezek a szavak megerősítették Mark Alekszandrovics jóslatát: a kongresszus nyugodt légkörben folyik le. Nem lesznek bonyodalmak Lominadze miatt. Sztálin maga akarja az összeforrottságot. A harc véget ért, el kell tűnniük a vele kapcsolatos végleteknek is. És ezek az egyhangú éltetések is eltűnnek majd. Mark Alekszandrovics gondolatait még az is megerősítette, ahogy Sztálin elutasította a zárszó megtartását.

– Elvtársak! A kongresszus tárgyalásai megmutatták, hogy pártunk vezetőinek nézetei, mondhatjuk, a pártpolitika valamennyi kérdésében teljesen megegyeznek. Az előadói beszéd ellen, mint ismeretes, kifogás nem merült fel. Megnyilvánult tehát pártunk sorainak rendkívüli eszmei, politikai és szervezeti egybeforrottsága. Kérdezem: van-e ezek után szükség zárszóra? Azt hiszem, erre nincs szükség. Engedjék meg tehát, hogy lemondjak a zárszó jogáról...

Lominadze majdnem közvetlenül Sztálin beszámolója után szólalt föl, majd követte őt a többi volt ellenzéki: Rikov, Buharin, Tomszkij, Zinovjev, Kamenyev, Pjatakov, Preobrazsenszkij, Radek. Ez már nem bűnbánat volt, mint a XVI. kongresszuson, hanem hibáik alapos elemzése. Azt kívánták, hogy hangjuk egybecsengjen a párt hangjával. Senki nem szakította félbe őket, nem kívánt tőlük többet, nem bírálták felszólalásukat. Csak egyszer zavarta meg Rikov beszédét egy türelmetlen közbekiabáló: „Idő!"

Pjatakovot KB-tagnak javasolták; Rikovot, Buharint, Tomszkijt és Szokolnyikovot póttagnak. A KB-tagok szavazásra közreadott új listája jóformán megegyezett az előzővel, azokkal a természetes változásokkal, amelyek minden kongresszuson előfordulnak: egyesek vezetővé lépnek elő, mások távoznak. A listán Mark Alekszandrovics meglátta a saját nevét is, KB-póttagságra javasolták. Mark Alekszandrovics úgy értékelte ezt, mint annak a szerepnek elismerését, amelyet gyárának építése játszik

a második ötéves tervben. A listán megtalálta más nagy építkezések vezetőinek és nagy gyárak igazgatóinak nevét is – ez az idők jele, az ország iparosodásának jele. Bugyagin neve nem szerepelt a listán.

De hiszen Szasa gyakran megfordult Bugyaginéknál! Vajon Ivan Grigorjevics nem folytatott-e különböző beszélgetéseket vele? Vajon nem ő adta-a Szasának Lenin levelét? Lehet, hogy nemcsak beszélgetésekbe vonta be?...

Mark Alekszandrovics nem ismerte személyesen sem Jagodát, sem Berezint. De Szasa ügye nem volt olyan horderejű, hogy Jagodához, az OGPU vezetőjéhez forduljon. Kellemetlennek találta ezt a komor, zárkózott embert. Berezinhez pedig nyugodtan fordulhat, hiszen ő foglalkozik az ilyen ügyekkel. A szünetekben azonban valaki mindig feltartotta Mark Alekszandrovicsot, vagy nem tudta megtalálni Berezint, mert az eltűnt valahol. Csak január harmincegyedikén talált alkalmas pillanatot erre a párt XVII. kongresszusának tiszteletére rendezett felvonuláson.

Ez volt a legnagyszabásúbb felvonulás, amit Mark Alekszandrovics valaha is látott, pedig már sokat látott. Több mint egymillió ember vonult végig a Vörös téren két óránál valamivel hosszabb idő alatt, januári fagyban, sötétben, fényszóróktól megvilágítva, ami még impozánsabbá tette a felvonulást.

„Sztálin!" Ezt az egy szót írták minden plakátra, transzparensre, ezt kiáltozták ütemesen, ez a név lebegett a fagyos levegőben, és minden tekintet a mauzóleum mellvédjére szegeződött, ahol ő állt, katonaköpenyben, leengedett fülvédős, egyszerű usankában. Az emelvényen mindenki ilyen meleg sapkát viselt, de a fülvédőrészt csak Sztálin engedte le. Fázik, és ez még egyszerűbbé s emberibbé tette alakját e millió ember számára, akik szintén fáznak, de ő még jobban fázik, mert azok mennek, ő viszont több órán keresztül mozdulatlanul áll a mazóleum emelvényén, hogy köszöntse őket.

Mark Alekszandrovics a kongresszus többi küldöttével együtt a Kreml falánál emelt tribünön állt. Otthon, az építkezésen hozzászokott az ennél még keményebb fagyokhoz is, de mégis fázott a lába, cipőben jött, pedig nemezcsizmát kellett volna húznia. Megtalálta Berezint, ottmaradt a közelében, s amikor véget ért a nagygyűlés és elkezdődött a felvonulás, odament hozzá.

Berezin bronzszínű eszkimóarcán megjelent annak az embernek a feszült, várakozó kifejezése, aki megszokta, hogy csak élet-halál kérdésében fordulnak hozzá. Udvariasan bólintott, hiszen a kongresszus egy küldöttje lépett hozzá, és amikor Rjazanov bemutatkozott, akkor igazán szívélyesen köszöntötte. Mark Alekszandrovics tömören előadta Szasa ügyét, megemlítette a faliújságot és Szolcot, közölte, hogy felelősséget vállal az unokaöccséért, bár el tudja képzelni, hogy az igazságtalan vád hallatára fiatalsága és heves természete miatt mondhatott olyasmit is, amit nem kellett volna. Ha Szasát más miatt tartóztatták volna le, akkor tájékoztatást kér erről, hiszen unokaöccse ügye közelről érinti. Berezin figyelmesen hallgatta, néha hátrapillantott a téren át vonuló emberekre, ilyenkor arcát megvilágították a fényszórók, fáradtnak, elnyűttnek, püffedtnek látszott. Némán hallgatta végig Mark Alekszandrovicsot, csak Szasa nevét kérdezte meg még egyszer, és válaszul arra, hogy megkérte, tájékoztassák Szasa ügyéről, elmosolyodott, és azt mondta: „Mit rejt jövőmnek

ködhomályra?* – ezzel adva értésére, hogy az ügyet nem ismeri, de ha ismerné is, sem a hely, sem az idő nem alkalmas rá, hogy erről beszéljen. De még a megfelelő helyen se tudna semmit mondani, mert az ő munkájuk már csak ilyen.

– Áttanulmányozom az ügyet, és minden tőlem telhetőt megteszek. A nyomozás rendkívül alapos és objektív lesz.

Mark Alekszandrovics még Szolccal is szeretett volna beszélni. De Szolc nem vett részt a kongresszuson, beteg volt. Azt, hogy a lakásán keresse fel a beteg embert, Mark Alekszandrovics tapintatlanságnak érezte, no meg a Berezinnel folytatott beszélgetés után feleslegesnek is.

15

Pontosan abban az időben, amikor a moszkvaiak áthaladtak a fényszórókkal megvilágított Vörös téren, és köszöntötték a mauzóleum emelvényén álló Sztálint, a Butirkában elérkezett a vacsora ideje. A folyosón halkan csosszantak a nemezcsizmák, neszek hallatszottak, zárcsörgés, kanalak koccantak a fém csajkákhoz, surrogva csorgott a bögrékbe a forró víz. Elmozdult helyéről a zár kerek retesze, és a figyelőlyukon át egy pillanatig fény látszott, de aztán nyomban eltűnt, eltakarta a fegyőr feje, aki körülnézett a cellában, aztán helyére tolta a reteszt, és kinyitotta a kisablakot.

– Vacsora!

Szasa odanyújtotta csajkáját. A köztörvényes ételosztó egy kanál kását csapott bele, egy nagy lábosból kanalazta ki, amit szintén köztörvényes segítőtársa tartott két kézzel. Majd a teáskannából forró vizet öntött a bögrébe. A fegyőr figyelte, hogy Szasa semmit se adjon át az ételosztónak, és hogy azok se nézzenek Szasára.

Ezen a folyosón voltak a politikai foglyok. Ők is odamentek a kisablakhoz, kinyújtották csajkájukat és bögréjüket, megkapták a kását meg a forró vizet.

Kik lehetnek ezek az emberek? Szasa a két hét alatt az ételosztókon kívül csak két elítéltet látott. A borbély egy roskatag kis öregember, homloka alacsony, álla hegyes, egy gyilkos kíméletet nem ismerő tekintetével nézett a világba. Életlen borotvával dolgozott. Szasa többet nem ment hozzá, úgy döntött, szakállt növeszt. A másik egy lisztesfehér, lányos képű fiatal köztörvényes volt. Ő takarította a folyosót, és amikor Szasát elvezették mellette, arccal a fal felé fordult: nem volt joga sem ránézni a mellette elhaladó letartóztatottra, sem megmutatni neki a saját arcát. De Szasa mégis megérezte magán sanda, kíváncsi, szinte vidám tekintetét.

Amikor Szasát sétálni vitték vagy szükségre kísérték, minden cella élettelennek látszott. Ám az első estén vacsora után Szasa óvatos kopogást hallott a jobb oldali falon, gyors, apró koppanások, rövid kihagyás és valami surrogó hang, mintha végighúztak volna valamit a falon. Aztán minden elcsöndesedett, a szomszéd választ várt. De Szasa nem felelt, nem értett a falkopogtatáshoz.

---

* Puskin: *Anyegin*. Bérczy Károly fordítása.

Másnap vacsora után a kopogás megismétlődött.

Szasa, hogy tudomására hozza a szomszédjának, hallja őt, begörbített ujjával néhányat koppintott a falon. Attól kezdve minden este így tett. De hogy mit kopogott neki a szomszéd, arra nem tudott rájönni, bár felfogta, hogy van valami törvényszerűség a kopogásban: néhány koppanás, majd rövid szünet, megint koppanások, és végül a surrogó hang. Szasa ugyan nem értette, mit akar mondani neki a szomszéd, mégis megrendítette ez a makacs, börtönreménységgel teli, óvatos kopogtatás.

Balról nem kopogtak Szasának, és az ő kopogtatására sem válaszoltak.

Szasa megette az utolsó falat kását is, lenyalta a kanalat, felkavarta vele a bögrében a teasűrítményt és a cukrot, megitta a hideg teát, felállt, és járkálni kezdett a cellájában. A faltól az ajtóig hat lépés, és ugyanennyi az egyik sarokból a másikba. Bár ez teljesen ellentmondott a mértani szabályoknak: az átfogó hosszabb a befogóknál, de itt olyan kicsi volt a különbség, hogy nem lehetett észrevenni. Az egyik sarokban állt a kübli, a másikban az ágy, a harmadikban a kis asztal, a negyedik sarok üres. A mennyezeten drótháló alatt sápadt fényű lámpa égett. Közvetlenül a mennyezet alatt a mély, éles szögben megdőlt ablakbemélyedésben, vastag fémpálcákból készült rács mögött cseppnyi, mocskos üveg látszott.

Fűző nélküli cipője sarkához klaffogva hangosan kopogott a betonon. Nadrágszíj nélküli nadrágját elrendezte, a slicc legfelső gomblyukát a nadrágtartó számára felvarrt gombra gombolta. A nadrág féloldalra húzódott, zavarta a mozgásban. De legalább megszabadult a megalázó érzéstől, ami attól gyötri az embert, hogy mindjárt leesik a nadrágja.

Szasát sehova nem hívatták, nem hallgatták ki, nem közölték vele, mivel vádolják. Tudta, hogy meghatározott időn belül közölni kell vele a vádakat. De hogy mennyi ez az idő, nem tudta, és megtudni sem állt módjában.

Néha úgy rémlett neki, elfeledkeztek róla, örök időre befalazták ide. Nem engedte meg magának, hogy erre gondoljon, legyűrte nyugtalanságát. Várni kell. Majd hívatják, kihallgatják, minden tisztázódik, és szabadon engedik.

Elképzelte, hogy tér majd haza. Becsönget az ajtón... Nem, ez túlságosan váratlan lenne. Telefonon jelzi majd: „Szasa nemsokára hazamegy", s csak aztán jelenik meg otthon. „Szervusz, mama, én vagyok..."

Elviselhetetlen volt a gondolat, hogy anyja mit kínlódik. Talán azt se tudja, merre lehet a fia, egyik börtönből a másikba vonszolja magát, ott áll a végtelen sorokban a kicsike, ijedt asszony. Mindent elfelejt az ember, csak az anyja nem fogja ezt elfelejteni, nem fog tudni magához térni ettől a csapástól. És ilyenkor szerette volna a fejét a falba verni, a vasajtót rázni, üvölteni, verekedni.

Megcsörrent a zár, az ajtó kinyílt.

– Szükségre!

Szasa vállára dobta a törülközőjét, felemelte a küblit, és megindult a folyosón a börtönőr előtt.

A mellékhelyiségben még sokkal erősebb volt a klórszag, mint a cellában. Szasa kiöblítette a küblit, befröcskölte a klóros folyadékkal, bár jóformán nem használta,

mégis érezte a bűzét. Aztán visszament, a vasajtó becsapódott mögötte, most már reggelig.

A csillagok még nem hunytak ki a mennyezet alatti homályos ablaküvegen, amikor a folyosón újból mozgás hallatszott. Kattant a retesz az ő ajtaján is.

– Szükségre!

Kezdetét vette a szokásos börtönnap. Elfordult a kukucskáló retesze, kinyílt a kisablak.

– Reggeli!

Az ételosztó nyakában nagy, furnérlemezből készült tálca lógott, rajta fekete kenyérdarabok, kis halmokban cukor, tea és só, közepén szétszakított Boksz cigarettacsomagok, gyufa és a gyufásdoboz oldaláról letépett kis foszforos papírdarabkák. Szasának szerencséje volt. Egy napra nyolc cigarettát adtak, egy csomag pedig huszonöt darabot tartalmaz. A harmadik mindig kilenc cigarettát kap meg a papírcsomag maradékát, egy darabka kartont, ami, akárhogy vesszük is, papír. Ma Szasának jutott ez a papírdarabka, talán hasznát veheti, sikerül kijuttatnia néhány sort. Csak azt nem tudta, hova rejtse, ezért aztán a fűtőtest mögé dugta.

A kenyér súlyos, sületlen, a héja levált, de reggelenként mégis igazi, friss, savanykás kenyérillatot árasztott. Ez az illat Szasa emlékezetébe idézte azt a régi esetet, amikor anyja leadta sütésre a lisztet, amelyet apja kenyér helyett kapott a munkahelyén, fél esztendőre szóló juttatásként. Súlyra több kenyeret kaptak vissza a pékségből, mint amennyi lisztet leadtak, és ez a titokzatos súlytöbblet sokáig foglalkoztatta a fantáziáját. Kis szánkón húzták haza a kenyeret, és az az ínséges tél, a megvasalt szántalpak alatt ropogó hó, a frissen sütött kenyér langyos illata és anyja öröme, hogy majd kétszersültet szárít belőle, és így átvészelik a telet, mindez eszébe jutott most, hogy a teát itta és a kenyérhéjat harapta hozzá. És szíve összeszorult, ezek a gyermekkori emlékek túlságosan emberiek voltak itt a börtönben, a félhomályos cellában, ahova nem tudja, miért zárták be.

Csattant a retesz, kinyílt az ajtó, földig érő báránybundában, kezében puskával ott állt a kísérő katona.

– Séta!

Felöltözni, kimenni a cellából, balra elmenni a folyosó végéig és várni, amíg az őr kinyitja a kis udvarra nyíló ajtót. Azután ugyanezen az úton, az ajtók ugyanilyen kinyitásával és bezárásával visszatérni. Mindez a sétával együtt húsz perc.

A négyszögletes kis udvart kétoldalról a börtönépületek övezték, a harmadik oldalon magas kőfal húzódott, a negyediken kerek téglatorony állt. Szasa később megtudta, hogy Pugacsov-toronynak hívják. Szasa körbejárt a hóban kitaposott csapáson, a kis udvaron keresztül is vezettek utak, egyes elítéltek inkább egyik sarokból a másikba jártak, mint körbe. A kísérő katona az épület ajtajában állt, az ajtófélfának dőlt, kezében tartotta a puskáját, néha dohányzott, néha Szasára pillantott félig lehunyt szemhéja alól.

A letaposott hó ropogott a lába alatt. A kék égbolt, a kékes fényben játszó fagyos csillagok, az utca távoli zaja, a füst és az égő szén szaga felkavarta Szasát. A börtöncellák ablakaiban látszó fények arról tanúskodtak, hogy nincs egyedül. A bűzös cella

után a friss levegő egészen megrészegítette. Az élet a börtönben is élet, az ember addig él, amíg lélegzik és reménykedik, és huszonkét esztendősen az élet csupa remény.

Az őr nem támasztotta tovább vállával az ajtófélfát, kopogott a puskatussal, és kinyitotta a második ajtót.

– Befelé!

Szasa befejezte a kört, és elhagyta a kis udvart. Fölmentek a lépcsőn, újból zörögtek a kulcsok, becsukódott a cella ajtaja, megint csak a csupasz falak, az ágy, a kis asztalka, a kübli és a kukucskáló az ajtón. De a friss, fagyos levegő és az utca távoli zajai sokáig nem hagyták magára, és Szasa hosszasan állt az ablaknál, azt a darabka kis téli eget nézte, a békés kék égboltot, amely az imént fölötte húzódott.

Akadt még egy öröm, a tusoló. Egyszer egy héten éjszaka vitték oda őket. Kinyílt az ajtó, és az őr ezzel a kérdéssel ébresztette Szasát.

– Régen mosdott?

– Régen.

– Készüljön!

Szasa felugrott, gyorsan felöltözött, fogta a törülközőjét, és kilépett a cellából. A fürdő előterében az őr adott neki egy kis darabka szürke szappant, és Szasa belépett a zuhanyzófülkébe. Hol forrón, hol hidegen folyt a víz, szabályozni nem lehetett. Szasa a tus alá állt, roppant élvezte, és énekelt közben. Úgy vélte, hogy a zuhogó víz elnyomja a hangját, és az nem jut el az előtér ablakpárkányán üldögélő őrig. Ez az apró termetű, vidám, külsőre engedékenynek tűnő katona nem siettette Szasát, türelmesen üldögélt, nem mindegy, hogy kire vár? Ha nem erre, akkor egy másikra. Szasa sokáig mosdott, a szappandarabka puha kis csomóvá változott, de még mindig a tus alatt állt, forgolódott, hol a hátát, hol a hasát, hol a lábát tartotta a vízsugár alá. „Száguldott a trojka velünk, a távolban fények égtek. Száguldhatok-e még egyszer, szívemben égő reménnyel..."

Kijött a fürdő előterébe, megtörülközött. Az őr érdeklődve nézett rá, talán nem értette, ugyan miért tartanak itt egy ilyen fiatal, szemmel láthatólag tanult fiút, de az is lehet, hogy Szasa izmos testén ámult el.

Egy éjszaka a kísérő katona megint felébresztette a szokásos kérdéssel:

– Régen mosdott?

Szasa előző éjszaka tusolt, a kísérő, úgy látszik, valamit összezavart.

– Régen.

– Készüljön!

Aztán amikor Szasa előjött a zuhanyozóból, törülközés közben megjegyezte:

– Jó lenne minél gyakrabban...

Az apró termetű katona nem felelt rá semmit, de a következő éjszaka megint eljött érte. Szasa jóformán minden éjszaka elment zuhanyozni. Néha nem akaródzott felkelnie, szeretett volna aludni, de ha most visszautasítja, az őr a következő éjszaka nem jön el. Mi ez a kedvezmény? Talán a többiek visszautasítják, nem akarnak éjszaka zuhanyozni. Az őr meg unatkozik, szorgos parasztgyerek, sajnálja a vizet, hogy csak úgy hiába folyik a csapból. De az is lehet, hogy jó szívvel viseltetik iránta, mert Szasa értékeli a felügyelete alatt álló zuhanyozót.

A zár zörgése ébresztette fel Szasát. A kíséró katona lépett be a cellába. De nem az, amelyik a zuhanyozóba vitte, hanem egy másik, egy ismeretlen, óriási köteg kulccsal az övében. Az ajtóban moccanatlanul állt a folyosóór.

– Neve?

– Pankratov.

– Öltözzön fel!

Szasa fölkelt az ágyról. Hová viszik?... Szabadon engednék?... De miért éjszaka? És mennyi lehet most az idő?

Kabátot akart venni.

– Azt nem kell.

Az ór biccentve utasította, hogy forduljon jobbra, majd megindult mögötte. A kulcsok csörögtek az övén. Sokáig mentek a rövid folyosókon, a fémhálóval körülvett lépcsőfeljárók mellett; mielőtt az ór kinyitotta volna a következő folyosóra nyíló vasajtót, kulcsával kopogott rajta. A folyosóról ugyanilyen fémes kopogással válaszoltak. Az ór csak ezután nyitotta ki az ajtót.

Szasa az ór előtt ment, a haladás irányából próbálta meghatározni, a börtön melyik részén járhatnak. Hol felfelé mentek a lépcsőkön, hol meg lefelé, és számítása szerint a földszintre érkezhettek.

Itt is számtalan ajtó sorakozott egymás mellett, de nem vas-, hanem szokványos faajtók, kis ablakok és figyelőnyílások nélkül. Az egyiken az ór bekopogott.

– Lépjenek be!

Fénysugár vakította el Szasát. Az asztalnál ülő férfi megfordította a lámpát, és a fényt Szasa arcába irányította. Szasa megállt, elvakította a keskeny fénysugár, nem tudta, mit tegyen, hova menjen.

A lámpa lefelé fordult, megvilágította az asztalt és a mellette ülő férfit.

– Üljön le!

Szasa leült. Egy nyomozó ült vele szemben, egy vékonydongájú, hirtelenszőke fiatalember, vastag szarukeretes szemüveggel, és zubbonyának gallérján három sávval. Szasa számára jól ismert és kellemes falusi Komszomol-aktivista, egyenruha nélkül jellegzetes könyvtáros vagy tanító. Az asztalon nyomtatott űrlap hever, a férfi megkezdte kitöltését... Vezetékneve? Utóneve?... Apai neve?... Születési éve?... Születési helye?... Lakcíme?...

– Írja alá!

Szasa aláírta. Az űrlapon szerepelt a nyomozó neve is: Gyjakov. Letette tollát a tintatartó szélére, és Szasára emelte tekintetét.

– Miért van letartóztatásban?

Erre a kérdésre Szasa nem számított.

– Azt gondoltam, ön fogja megmondani ezt nekem.

Gyjakov türelmetlen mozdulattal dőlt hátra a széken.

– Hagyja ezt! Ne felejtse el, hol van. Itt én kérdezek, és maga válaszol. És én azt kérdezem magától: miért tartóztatták le?

Úgy mondta ezt, mintha valaki más tartóztatta volna le Szasát, és most neki, Gyjakovnak kellene ezt az ügyet kivizsgálnia. Az pedig lehetetlen, hogy Szasa ne

tudja, miért tartóztatták le. Nem kell az időt feleslegesen vesztegetni, minél hamarabb térnek a dologra, annál jobb. A szoba homályba borult. Csak az asztalt világította meg az íróasztal-lámpa, és amikor Gyjakov hátradőlt, arca eltűnt, a hangja a sötétből hallatszott.

– Feltehetően amiatt az egyetemi história miatt – mondta Szasa.

– Mi az a história? – kérdezte Gyjakov érdektelenül, mint aki jól ismeri ezt az ügyet, és annak semmi köze nincs Szasa letartóztatásához. Minden letartóztatott ilyesmivel kezdi, és neki végig kell hallgatnia őket, bár szörnyen untatja egyhangú, hasztalan, makacs tagadásuk.

Minden egészen másként alakult, mint ahogy Szasa várta, és mint amire készült. Valami keserves, hányingerszerű érzés fogta el, akkor érezte ezt, amikor kisfiú korában felmászott a tűzoltólétrán a háztetőre, a legfelső fokok kiszakadtak a falból, a létra vége ide-oda lengett, és ki kellett várnia a pillanatot, amikor a tető közelebe kerül, hogy átugorjon róla. A hetedik emelet magasából látta a fiúkat lent az udvar mélyén, ahogy hátravetett fejjel néztek rá és vártak. Szörnyű félelem fogta el, úgy érezte, nem tud átugrani a tetőre, nem tudja időben elemelni a lábát a létráról, és lepuffan az udvar aszfaltjára.

Életveszélyes és végzetes játék most ez is, ahogy itt ül a nyomozó előtt, ugyanúgy szorong és reszket, mint hajdan. Az ő ügye jelentéktelen semmiség, de politikai bűntett formájába bújtatva letartóztatással, börtönnel, kihallgatással szörnyen ijesztővé válik. Elvtársa ül előtte, egy kommunista, de számára Szasa ellenség.

Mégis védekeznie kell, el kell mondania, amit el akart mondani. És a cellájában számtalanszor elismételt szavakkal elmondta konfliktusát Azizjannal, beszámolt a faliújságról és Szolcról.

– No de azt mondja, a KEB úgy döntött, hogy vegyék vissza az egyetemre.

– Igen, úgy.

– Tehát nem ezért tartóztatták le, kell lennie ott valami másnak is...

– Nincs más.

– Ugyan, Pankratov, csak nem hiszi, hogy a könyvviteltanárával való vitája miatt tartóztatták le vagy a rosszul sikerült faliújság miatt? Talán bizony mi itt ágyúval lövünk verébre? Nagyon furcsa elképzelései vannak magának a Cseka szerveiről!

– Milyen vádakat hoznak fel ellenem?

– Formális vádemelést akar? Ebből akar előnyt kicsikarni?

– Azt akarom tudni, miért tartóztattak le.

– Mi meg azt akarjuk, hogy ezt maga mondja meg. Lehetőséget adunk magának, hogy becsületes és nyílt legyen a párttal.

– Mondja meg nekem, mivel gyanúsítanak, és én válaszolok rá!

– Kivel folytatott ellenforradalmi beszélgetéseket?

– Én? Senkivel. Nem folytattam ilyet senkivel.

– Akkor ki folytatott magával?

– Velem se folytatott ilyet senki.

– Határozottan állítja ezt?

– Igen, határozottan állítom.

Gyjakov elkomorodott, odébb tette asztalán a papírokat.

– Nos, jól van, nagyon sajnálom. Mást vártunk magától. Nem akar nyílt és őszinte lenni. Ez nem javít a helyzetén.

– Az egyetemen történt dolgokon kívül semmi másról nem tudok.

– Ezek szerint ok nélkül tartóztatták le magát? Mert ugye mi ártatlan embereket börtönözünk be? Maga még itt is folytatja az ellenforradalmi agitációt, pedig mi nem vagyunk se csendőrség, se Harmadik Ügyosztály, se közönséges büntető szervek. Mi a párt felfegyverzett osztaga vagyunk. Maga pedig, Pankratov, egy kétszínű alak, az bizony!

– Ne merjen így nevezni engem!

Gyjakov öklével az asztalra csapott.

– Majd én megmutatom magának, mit merek és mit nem! Azt képzeli, szanatóriumba jött? Vannak itt nálunk más körülmények az ilyenek számára, mint maga! Képmutató alak! Magára nem lőttek kulákok vágott csövű puskából. Egész életében csak a munkásosztály nyakán élősködött, és most is az állam nyakán élősködik, az taníttatja, ösztöndíjat kap tőle, maga pedig becsapja az államot.

Gyjakov egy ideig komoran hallgatott, majd rosszallóan, mint aki valami szükségtelen és értelmetlen feladatot teljesít, kijelentette:

– Nos jól van, hát akkor leírjuk, amit itt összehordott.

Írni kezdett, időnként kurta kérdéseket tett fel Szasának; konfliktus a könyvviteltanárával, milyen indokolással, mikor és hol zárták ki az egyetemről, és ennek során milyen vádakat hoztak fel ellene.

Amikor befejezte az írást, átnyújtotta a lapot Szasának.

– Olvassa el és írja alá!

És hátradőlt a székben. Szasa egész idő alatt magán érezte fürkésző tekintetét: Gyjakov az arckifejezését figyelte, kihasználta a szabad pillanatot, hogy alaposan szemügyre vegye. Mindent helyesen írt fel, de valahogy egyoldalúan. Elkészítették az ünnepi faliújságszámot, epigrammákat közöltek benne, amelyek elsekélyesítették az éltanuló-mozgalmat, ebben részt vettek ezek és ezek, kizárta az alapszerv meg a kerület is... Természetesen mindez csak formaságból íródik, hogy rögzítsék a kihallgatást, a letartóztatás oka feltehetően más.

De azért megjegyezte:

– Nem szerepel benne, hogy a KEB határozata értelmében vissza kellett venniük az egyetemre.

Gyjakov elkomorult, és maga elé húzta a papírt.

– Mit írtak az egyetemen a visszavételi rendelkezésben?

– Nem egészen helyesen azt írták...

Gyjakov félbeszakította:

– Nem azt kérdeztem, hogy mit kellett volna írniuk, hanem azt kérdeztem, hogy mit írtak?

– „Miután Pankratov hallgató beismerte hibáit..."

Gyjakov fogta a tollat, és a papír aljára ráírta: „Később, miután beláttam hibámat, visszavettek az egyetemre."

És újból átnyújtotta Szasának a papírt.

Szasa aláírta. Gyjakov elvette a papírt, és félretette az asztalra.

– Azt tanácsolom magának, Pankratov, hogy gondolkozzék. Nem akarjuk elveszíteni magát a közös ügy számára. Csak ezért vesződünk magával. Értse meg, hogy emiatt kíméljük. És értékelje ezt! Próbálja megerőltetni az emlékezetét, próbálja meg!

Felkelt az asztaltól, kinyitotta az ajtót, intett az őrnek.

– Vezesse el!

Szasa visszament a cellába, kattant a zár az ajtón. A homályos ablaküvegen még mindig világítottak a téli csillagok. Éjszaka van vagy már reggel?

Kopogtatást hallott a falon. Feltehetően a szomszéd kérdezi, hova vitték. Szasa a megszokott három koppantással válaszolt, aztán úgy, ahogy volt, felöltözve végigdőlt az ágyon.

Mit akar tőle Gyjakov? Mit kellene bevallania? „Kivel folytatott ellenforradalmi beszélgetéseket?" Miféle beszélgetéseket? Csak találgatni tudott. Meg volt győződve arról, hogy az egyetemi história miatt tartóztatták le. Az, hogy mégsem amiatt, megdöbbentette, összezavarta, megkavarta. Azt remélte, elérheti, hogy megértsék, bízzanak benne. De az ellenkezője történt. Ha nem az egyetem miatt tartóztatták le, akkor valami más ok kell, hogy legyen, amit az ügyész meggyőzőnek tartott. Ellenforradalmisággal vádolni őt, ugyan kinek juthat ilyesmi az eszébe? Neki semmi ellentéte nincs a párttal. Igaz, a talpnyalók és hajbókolók tömjénezik Sztálint, de ő erről soha nem beszélt senkivel, hiszen Sztálinban nem ez a lényeg. Csak Marknak ejtett néhány szót erről, de hát Mark nem adhatta tovább azt a beszélgetést. Lehet, hogy őt is letartóztatták? A házkutatás során a megbízott felkapta Mark fényképét, forgatta, minden oldalról megnézte. Gyjakov tanúvallomást akarna kicsikarni belőle Mark ellen? A gyávaságára számít?

Vagy talán Bugyagin? Lehetséges. Barátkozott Ejszmonttal vagy Szmirnovval? Szmirnovék szintén az ötös számú házban laktak. Szmirnov lánya az ő iskolájukba járt, vaskos, hirtelenszőke kislány. Ivan Grigorjevicset tavasszal rendelték haza külföldről, közvetlenül Szmirnov és Ejszmont ügye után. Megtudhatták, hogy Bugyagin telefonált Glinszkajának, hogy Szasa néha megfordul náluk, és most adatokat gyűjtenek Ivan Grigorjevics ellen. Ostobaság! Agyonbonyolítja a dolgot. Azért, mert valaki valakinek az unokaöccse, még nem tartóztatják le, de azért sem, mert valakivel egy osztályba jár. De hát akkor miért tartják itt... Nem komédiázhat a nyomozó!

Szasa sorra vette élete utolsó hónapjának minden napját. Meggondolatlanul elszólta volna magát valahol? Senkinek sem beszélt még arról sem, hogy mi történt az egyetemen. Erről csak a gyerekek tudtak: Nyina, Lena, Vagyim, Maksz, Jura... Jura Sarok! Az a veszekedésük szilveszter éjszakáján... Á, Jura nem képes ilyen aljasságra. A tanulócsoportból valaki? Kovaljov? De hiszen nem az egyetemi ügyről van szó. De hát akkor miről?

Napközben a cellában megjelent egy gallérján két stráfot viselő börtöntisztviselő.

Szasa gépiesen felállt, ahogy ezt már otthon megszokta, ezt a mozdulatot később nem tudta megbocsátani magának.

– Neve?
– Pankratov.
– Kérése van?
– Nem kapok csomagot.
– Forduljon a nyomozójához!
– Se újságot, se könyvet.
– Minden a nyomozóra tartozik.
És kiment a cellából. A fegyőr bezárta az ajtót.

A börtöntapasztalatot maga a börtön adja meg. Az először idekerülő, magánzárkában ülő fogolynak magától kell rájönnie a letartóztatottak előző nemzedékei által kidolgozott íratlan törvényekre, amelyekből a börtön-életforma összeáll. A magasabb rangú börtöntisztviselő megjelenése a cellában azt bizonyította Szasának, hogy átkerült egy másik kategóriába, elkezdődött a bizonyítási eljárás. A tisztviselőt nem érdekelték a kérései. Azt akarta Szasával megértetni, hogy a nyomozótól függ nemcsak eljövendő sorsa, hanem az is, hogyan fognak bánni vele.

Ettől a naptól kezdve Szasa élete, bár látszólag ugyanolyan maradt, mint a megelőző hetekben, lényegesen megváltozott.

Ezelőtt türelmetlenül és reménykedve várta a kihallgatást, mostantól titkos félelemmel. Ijesztette az az ismeretlen valami, amit majd egyszer csak hirtelen eléje tár a nyomozó, amire nem készült fel, és amiben talán nem tudja ártatlanságát bebizonyítani, és ez majd még jobban elmélyíti közöttük a bizalmatlanságot.

16

Az öreg Sarokék nem szerették Pankratovékat. Nem szerették az apát, mert mérnök, az anyát, mert „túlságosan művelt", de legkevésbé a nagybácsit, egyikét azoknak a bizonyos főnököknek. Szasa anyja az udvaron a „jobb népekkel" üldögélt, Sarok anyja a liftesnőkkel és házmesternékkel. Szasa letartóztatását így értékelték: marakodnak az „elvtársak", adná isten, hogy átharapnák egymás torkát.

Ám Jura Sarok nem maradhatott közömbös Szasa letartóztatása iránt. Akárhogy vesszük is, egy társaságba jártak.

De hát mi köti Jurát ehhez a társasághoz? Igazi barátságról szó sincs, éppen csak megtűri őt az a hisztérikus Nyina, a tökfilkó Makszim és a szószátyár Vagyim. Most majd siratni fogják Szasát, de ő ebben nem lesz a társuk.

Lena... Csinos nő, kellemes, tiszta, de idegen. Nem veszi feleségül. Ugyan mihez ért? Kávéfőzéshez? Igyekszik a kedvében járni, de őt csak idegesíti az ügyefogyottsága. Azonkívül egykorúak is. Lám, az ő apja milyen jól néz még ki hatvanesztendősen! Lena viszont negyvenéves korára olyan kövér lesz, mint az anyja, Ashen Sztyepanovna. Sztálin elégedetlen Bugyaginnal, ezt Lena maga mondta. Jura jól tudja, mit jelent az, hogy „Sztálin elégedetlen", s mivel végződik az ilyesmi. A szovjetek háza, a pompás lakás, mindez csak látszat. Bugyagin erkölcsi prédikációt tartott neki a

szovjet igazságszolgáltatásról, de ugyan mit ért hozzá? Teljesen elmaradt ezzel az ő naiv párt-lelkiismeretével. Olyan erő támadt, amely ívben hajlítja meg nem csak az ilyen tölgyeket. Milyen színben tűnik fel majd ő az apja előtt, ha Bugyagin lebukik? Nesze neked népbiztoslány!

Elég! Moszkvában nyüzsögnek a csinos lányok. Vika Maraszjevicsnek elég lenne, ha csak egy ujjal intene. Hát Varka Ivanova! Elbűvölő kislány.

Egy hétig nem telefonált Lenának. Megvárja, amíg ő hívja. Akkor aztán majd úgy beszél vele, hogy többet nem fog telefonálni. De amikor a telefonban meghallotta a lány hangját: „Jurocska, hova tűntél?" – zavarba jött, valamit motyogott, hogy nagyon elfoglalt, a diplomamunkára készül, sokat fáradozik azon is, hova küldik dolgozni, éjjel tizenkettő körül jár haza, az egyetemen csak egy nyilvános készülék van, az is elromlott.

Lena tenyerével körülfogta a kagylót.

– Hiányzol.

– Ha lesz egy kis időm, telefonálok, talán a jövő héten.

De nem hívta fel a lányt sem azon a héten, sem a rákövetkező héten. Egyáltalán nem hívja fel. Nincs szüksége semmiféle magyarázkodásra!

Lena azonban maga hívta fel.

– Jura, találkoznunk kell!

– Mondtam, amint lesz egy kis időm, felhívlak.

– Okvetlenül és sürgősen találkoznom kell veled.

– Jól van – morogta Jura –, kilenckor a Hudozsesztvennij mozinál.

Megkerülték az Arbat teret, és továbbmentek a Nyikitszkij bulváron. Kegyetlen hideg volt. Lena bundát viselt, piros kesztyűt, kerek szőrmesapkát, amit gyapjúkendő fölé tett fel. Magas szárú cipője ráfeszült erős, karcsú lábszárára, ami mindig izgalomba hozta Jurát. És ez az ismerős parfüm! Talán mégis, ma utoljára? Nem lehet ilyen hidegben sétálni.

– Ez a Szasa! Micsoda szörnyűség! – mondta Lena.

Jura megvonta a vállát.

– Letartóztatták...

– Te nem sajnálod?

– Nem sajnálat dolga ez. Szasa mindenkit megvet. És én nem bízom benne, igen, igen, nem bízom.

– Nem bízol Szasában?

– Amikor felvettek a Komszomolba, Szasa azt mondta: „Nem bízom Sarokban." Ezen senki sem akadt fenn. De amikor én azt mondom, hogy nem bízom benne, az fölháborító.

Lena zavarba jött, megijesztette Jura dühe.

– Hidd el nekem, a többiek nagyon kedvelnek téged.

– Lekezelnek. És te is.

Lena riadtan nézett Jurára. Mindenáron veszekedni akar, két hete nem telefonált. Félt megmondani neki azt, amiért idejött.

Némán mentek el egészen a Nyikitszkije kapuig.

– Forduljunk vissza?

– Menjünk el a Puskin-szoborig. Mesélj, hogy állnak az ügyeid?

Jura megvonta a vállát, nincs miről mesélnie, unja az egészet.

– Mi a helyzet a munkahelyed kijelölésével?

– Semmi.

A hólepte Puskin-szobor a tér fölé magasodott.

– Üljünk le! Elfáradtam.

Jura rosszkedvűen söpörte le a havat az egyik padról. Ő majd csak áll, így fog itt állni, és nézi a Sztrasznoj kolostort. Nem hallotta, inkább csak érezte, hogy Lena milyen nyugtalanul kapkodja a levegőt.

– Jura, terhes vagok.

– Biztos vagy benne?

– Igen.

– Lehet, hogy csak késik?

– Már két hete.

Pontosan az a két hét, ami alatt nem találkoztak. Két héttel ezelőtt még kitalálhattak volna valamit, de most már csak abortuszról lehet szó... Hogy történhetett? Igazán annyira vigyázott. Lehetséges, hogy Lenának nincs ilyen esetre valami külföldi tablettája?

– Te már próbálkoztál valamivel?

– Meg akartam tanácskozni veled.

– Én nem vagyok orvos.

Komoran, olyan arccal, mintha Lena csak azért esett volna teherbe, hogy ezzel is őt bosszantsa, még hozzátette:

– Nem akarok ilyen módon bekerülni a családotokba.

Lena felélénkült.

– Mi jelentősége van ennek?

– Várni kell.

Leült Lena mellé, megfogta a kezét, azt a kis darabka meleg bőrfelületet a kesztyű és a bunda ujja között. Csak egyezzen bele, csak ne makacskodjék!

– Érts meg, itt az egyetem, a munkahely kijelölése, minden olyan bizonytalan, kialakulatlan... És itt van Szasa. Nem tehetünk úgy, mintha nem tartozott volna a társaságunkba. Minden olyan bonyolult lett, nem kell még bonyolultabbá tenni. Nincs itt ennek az ideje. Tudom, hogy ez egy kellemetlen operáció, de mindössze néhány pillanatig tart. Bírjuk ki egy ideig, várjunk, lesznek nekünk még gyerekeink. Meg aztán az én szüleim... régi vágású emberek: előbb jöjjön az anyakönyvvezető, azután a gyerek. Ez természetesen kispolgári dolog, de én nem akarok pletykát, ez olyan bántó, meg kell értened.

– Értem én – felelte bánatosan Lena.

– Gyere menjünk, mert agyonfagysz.

Jura felállt, kezét nyújtotta Lenának, s nem tudta megállni, gyors pillantással végigmérte az alakját, bár maga is tudta, két hét még nem jelent semmit. És mégis

úgy rémlett neki, hogy Lena meghízott, nehezen kelt fel a padról. Jurát elfogta a félelem attól, hogy mi történhetett volna. Nyolc vagy hét hónap múlva, mit sem gyanítva, apa lett volna. Egy egész életre.

Lena szégyenlősen elmosolyodott.

– Még semmi sem látszik.

Ilyen éjszakájuk még nem volt. Lena beleegyezett az abortuszba, az ő kedvéért, mert Jura mindennél drágább a számára. Jurát büszkeséggel töltötte el Lena engedelmessége, meghatotta, végtelen gyengéd volt hozzá, igyekezett még inkább magához kötni, még jobban megnyerni, hogy teljesen engedelmessé tegye. A világon minden ismétlődik és ismétlődni is fog milliószor, nem Lena az első, nem is az utolsó, ez szokásos női dolog. Az ő anyja hét abortuszt csináltatott. Náluk a faluban a teherbe esett lányok a kerítés tetejéről ugráltak a földre, és kutya bajuk. Nem kell bonyolultabbá tenni az életet. Nyáron majd elutaznak Szocsiba, azt mondják, első osztályú nyaralóhely lett, legalább meglátja a tengert, hiszen mit látott eddig Moszkván kívül? Lenának jó, beutazta az egész világot, de ő?

Jura a legérzékenyebb húrokat pendítette meg Lenában, aki úgy érezte, hogy a fiú érvei az egyszerű, józan népi gondolkodást testesítik meg. Valóban nem lehet most Jura életét gyerekkel, gondokkal nehezíteni, ezzel nem köti magához, hanem csak eltávolítja. Nem fogja zavarni semmiben, Jura soha semmiért nem tehet majd neki szemrehányást. A terhességét is csak úgy egyszerűen megmondta neki, hiszen ki másnak beszélhetne róla? Jura ne is gondoljon erre, ne nyugtalankodjék emiatt.

A történtek közelebb hozták őket egymáshoz. Jura még soha nem volt ilyen kedves, őszinte és ilyen gyengéd. Lena most először látta őt zavartnak, ijedtnek, és szíve megtelt a fiú iránt érzett sajnálattal, ettől még sokkal jobban szerette. Reggel Jura a lány mellére tett kézzel szundikált, és Lena őrizte az álmát. Ezelőtt Jura nem tartotta őt itt ilyen sokáig. Éjszaka küldte haza, észrevétlenül. De ma nem engedte el. S amikor végül is elengedte, nem úgy kísérte az ajtóig mint máskor, lábujjhegyen, hanem nyíltan, hangosan beszélt Lenával, ügyet sem vetett az ajtó nyikorgására, a zár zörgésére, mosolygott, arcát a lány arcához simította.

És a házmester sem nézett rá gyanakvóan, az odanyújtott rubelt nem mint járandóságát vette el, hanem hálásan: „Köszönöm szépen." Lena cipősarka nyugodtan és magabiztosan kopogott az Arbaton, az ő utcáján ment végig, a *saját* utcáján. S csak amikor már az Arbat térig ért, akkor jutott eszébe, hogy a lépcsőn lejövet elment Szasáék lakása mellett. Miért csak most hatolt ez el a tudatáig? Mindenről megfeledkezett a szerelem miatt? Pedig Szofja Alekszandrovna egyedül fekszik otthon, nyitott szemmel, és az jár az eszébe, mi lehet most Szasával...

Három kórházban töltött napot nem lehet eltitkolni. Bugyaginék most is ki tudják szedni Lenából az igazságot, egy anya elől ezt nem lehet eltitkolni, az anyák az ilyesmihez értenek. Lena nem tud letagadni semmit, meg aztán miért is tagadná le, ez *méltatlan* lenne hozzá. S hogy kitől esett teherbe, maguktól kitalálják. Aztán majd rábeszélik: szülj meg a gyereket, megleszünk a te Sarokod nélkül is.

Vajon mit vehetett a fejébe? Jura felhívta Lenát a munkahelyén, kedvesen beszélt vele, de hangjából fáradtság érződött, jelezve, hogy sok a gondja-baja, eszébe se jusson a lánynak a saját ügyeivel, gondjaival zaklatni. Az egyszerű arbati lányok sohasem szereztek neki ehhez hasonló kényelmetlenséget, maguk intézték az ilyesmit... Ecet? Hipermangán? Kinin? Rá ez nem tartozott. De ez az elkényeztetett mama kedvence semmit se tud, semmihez se ért, a fene vinné el ezt a külföldi békát! Ha most nem szabadul meg tőle, akkor soha nem sikerül megszabadulnia. Legalább elvetélne! Hiszen elpottyannak az emberek a jeges járdán, különösen az olyanok, mint Lena: ügyefogyott, rövidlátó.

A Sarok családban ritkán beszéltek nyíltan egymással, Jura mégis úgy döntött, hogy tanácsot kér az anyjától. Ő ismeri az egyszerű nép körében használatos titkos szereket, vagy legalábbis ismer olyanokat, akik segíteni tudnak. Nemegyszer látta, amint anyja az udvaron az asszonyokkal sutyorog, arcáról leolvasta, hogy *arról* beszélnek.

És most anyja rámeredt, arcán vörös foltok gyúltak ki. Rajtavesztett Lenka, teherbe esett a szajha, miért nem vigyázott a beste lélek. Lám, ezek a művelt kisasszonyok rosszabbak az egyszerű embernél. Vőlegényt akar fogni a szuka! Meglehetne a magához való esze, nem tizenöt éves már az az átkozott vénlány.

Még ma is azzal dicsekedett, hogy Jura egy népbiztos lányát veszi feleségül, a Kremlben fog lakni, de most fuldoklott a dühtől. *Ezek az elvtársak,* életünk intézői, őket, Jura szüleit még csak a küszöbig sem engedik. És Jurát sem fogják odaengedni. Azt mondják majd Lenának, élj csak a gyerekeddel a férjednél, ott a szobája, igen, van egy szobája, de nekik három van. A férjednek ott az anyja, jó lesz dajkának. De nem, ebből nem esznek. Ráadásul nem is orosz ez a Lena! Az orráról látni, hogy zsidó cafka! Most majd pénzt fog követelni az abortuszra a hitvány fajzat!

– Hagyd abba! – kiáltott rá Jura. – Mit lehet csinálni?

Az anyja összeszorította az ajkát, majd tárgyszerűen rákérdezett:

– Hányadik hónapban van?

– Csak néhány napos az egész ügy – hazudta Jura, attól félve, ha megmondja az igazat, anyja nem lesz hajlandó segíteni.

– Vegyen mustármagos lábfürdőt. Minél forróbbat, amilyet csak kibír. Ezeknek biztos még vödrük sincsen.

– Majd találnak.

Jura nem mondta meg, hogy otthon Lena ezt úgysem teheti meg. Itt náluk kell megcsinálnia.

Az Arbaton nem kapott mustármagot, el kellett mennie az Uszacsovkára, ott vette meg, eldugta az aktatáskájába, abba nem mer belenézni az anyja, fél, hogy eltöri a különleges zárat. Kiment a konyhába és ellenőrizte, vödrük van, méghozzá kettő is.

Este elmentek a Forradalmi Színházba, megnézték *Az aktatáskás embert.* Jurának nagyon tetszett Granatov. Életében a körülmények végzetes egybeesése nagyon hasonló volt ahhoz, amit most ő maga is átél.

Elnézte az előcsarnokban a tömeget, beszívta a parfüm- és a púderillatot, minden

színházi estét ünnepnek érzett. Ezért nem értette meg Szasa Pankratovot és Nyinát, akik, csak úgy, be-betértek egy színházba, vagy Vagyimot, aki úgy szedte ízekre az előadásokat, mintha békát preparálna. A szünetben azt mondta:

– Jó hírem van a számodra. Van egy fiú a tanszéken, úgy hívják, hogy Kolja Szizov... Az apja híres orvos. Hallottál már róla?

– Szizov... Nem, nem hallottam.

– Professzor. Nőgyógyász.

Lena összerándult, megértette, miről beszél Jura, de hiszen erre nem a közeljövőben kerül sor.

Sarok kíméletlenül folytatta:

– Van egy teljesen veszélytelen módszer, mustáros lábfürdő, tudod, amilyent megfázáskor is vesznek.

Lena egy kicsit megnyugodott.

– És az segít?

– Azt mondják.

– De hiszen már nagyon sok idő eltelt...

– Ez a legmegfelelőbb időpont.

Lenát megijesztette Jura határozottsága.

– Talán mégis orvoshoz kellene fordulni...

De Jura tovább erősködött:

– Ez nem abortusz, nem jár semmi fájdalommal, csak egy kis forró vizet kell elviselned. Mit kockáztatunk? Vagy talán meggondoltad magad?

– Nem gondoltam meg magam – suttogta Lena –, de nagyon bonyolult nekem ez a dolog. Otthon meglátják...

– Hát igen, ebben van valami – helyeselt Jura.

Aztán, mintha váratlan gondolata támadt volna, azt mondta:

– Csináljuk nálam! Apám mindig végigcsinálja ezt a procedúrát, ha náthás. Biztosan mustár is akad otthon.

17

– Forró?

– Nem nagyon... Még kellemes is.

Lena az ágyon ült, lábát a barnás folyadékkal teli vödörbe lógatta, fejét elfordította, a mustár csípte a szemét.

Felhúzott inge alól kilátszott kerek, fehér, szorosan egymás mellé zárt térde, nagy lába alig fért el a vödörben. Előrehajolva ült, kezét a hasán tartotta, ingének vállpántja leesett, kilátszott telt válla, és a kék csipkés szegély mögött a melle, kicsit kapkodta a lábát, fintorgott, igyekezett mosolyogni.

– Még kellemes is.

Jura a teáskanna csőrét a vodor falához érintette, nehogy leforrázza Lena lábát, és még egy kis forró vizet ontott

Lena felhúzta a vállát, és szaporábban kapkodta a lábát

– Forro

– Tűrj egy kicsit, mindjárt kihűl

Egyik kezével a teaskanna fulet fogta, a másikkal a vizet próbálta a vodorben Ugy gondolta, nem eleg meleg, ezért hozzáontott még egy kis forró vizet

– Jaj!

Lena osszegornyedt, nyogott, behunyta a szemét, nehezen kapkodta a levegőt

– Tűrj egy kicsit, tűrj, Lenocska, mindjárt elmúlik Csak még egy perc

Lena hátradőlt, fejét a falnak támasztotta, ujjai inge szélét gyűrogettek

– Mindjart, mindjárt elmúlik, tűrj még egy kicsit

A lány felső ajkan és homlokán izzadság gyongyozott

Jura újbol belenyúlt a vízbe, megint utánatoltott Lena nyogott, osszegornyedt, kihúzta a lábát a vodorből, és Jura meglátta lángvoros lábszárát Mustárszag áradt szét az egesz szobában

– Jurocska, nem birom tovább – nyogte Lena – Egy pillanatra kiveszem a lábam, csak egy pillanatra

– Mindjart vege mindennek, csak még egy kicsit tűrj

– Egészen elhalt a lábam, nem is érzem, mintha nem is az enyém lenne

Osszeszorított foggal, behunyt szemmel vergődott az ágyon

– Mindjárt megfulladok!

Jura a lány teste folé hajolt, kikapcsolta a melltartóját, lehúzta a vállpántját

– No, no, csak nyugodtan

És ovatosan megint toltott egy kis forró vizet a vodorbe Lena halkan nyoszorgott, éppen csak megmozdult a lába, nagy, feher, szinte élettelennek tetsző testét alig takarta az osszegyűrt világoskék ing

Jura kiment a konyhába, és levette a főzőlapról a másik teáskannát A kanna fule arulkodon zorgott, a vodor fule is csorompolt, oreg, agyonforrasztott darab Minden kacatot megőriznek, fukar népek! Érezte, hogy valaki bejott, ujedten hátranézett, az anyja állt a konyhaajtóban Némán néztek egymásra

– Ne forrázd le a lábát!

Jura nem válaszolt, visszament a szobába, becsukta az ajtót, és meghallotta a kapcsoló kattanását, az anyja eloltotta a villanyt a konyhában

Lena feje a párnán fekudt, lábát lelógatta, lábszárán voros csik éktelenkedett

– Lenocska, alszol?

A lány szempillái megrebbentek, egész csendesen lélegzett, szinte észrevétlenul, homlokán, szemoldokén, felső ajkán, állán hatalmas izzadságcsoppek csillogtak, Jura ovatosan letorolte őket a torolkozó szélével

– Lenocska!

– Hányingerem van – suttogta a lány, anélkul hogy kinyitotta volna a szemét

Jura felemelte a lány fejét, ajkához tartotta a bogrét Lena fogai megkoccantak a bogre szelén, nagy nehezen lenyelt egy korty vizet, majd mohón megitta az egészet,

aztán erőtlenül lehanyatlott a párnára. Jura rátett egy takarót, újból forró vizet öntött a vödörbe, de akármilyen óvatosan tette, mégis ráfröccsent a lány lábára.

– Jaj – nyögte Lena, megint összegörnyedt, és ledobta magáról a takarót.

– Jól van, jól, most már befejeztük. Többet nem öntök utána.

Lena reszketett, mint akit hideg ráz, remegett a válla, remegett a keze. Jura megint rátette a takarót.

– Jól van, jól.

Lena halkan, reménytelenül sírni kezdett.

– Befejeztük, többen nem öntök.

Jura ránézett az órára, negyed kettő. Negyven perc telt el. Jól van, még öt perc!

Lena már nem sírt. Párnába fúrt fejjel feküdt, szinte élettelenül. Sarok fölébe hajolt, megérintette a homlokát, hideg volt, hallgatózott: lélegzik? Óvatosan kiemelte a lány lábát a vödörből, tisztára olyan, mintha megfőtt volna. Majd elmúlik... A szobában megint csípős mustárszag terjedt szét. Jura feltette Lena lábát az ágyra, betakarta, kivitte a konyhába a vödröt, kimosta. A falikútból is leöblítette a mustárt, mindent kimosott, a helyére tett, aztán visszament a szobába.

Lena aludt. Jura az ablakhoz lépett, elhúzta a függönyt. A szomszédos épülettömbben sápadt fénnyel világítottak a lépcsőfordulók, árván pislákoltak a dróthálóval körülvett lámpák. Csak aztán használjon. Micsoda kényes jószág! Más meg se nyikkant volna. Ettől még nem hal meg senki. Majd bekeni a lábát valamivel.

Levetkőzött, leoltotta a villanyt, lefeküdt Lena mellé, óvatosan odébb tolta a lány lábát, és magára húzta a takaró szélét. Megérezte a lány testéből áradó forróságot, ott feküdt elterülve, moccanatlanul, csípős mustárszagot árasztva, milyen izgató szag ez... És magáévá tette minden viszonzás nélkül, amitől még izgatóbbnak érezte. Volt ebben valami kíméletlen, eddig még soha sem próbált, szinte vadállatias. Megrázkódtatásnak akarta kitenni Lenát, amitől elpusztul a benne lévő élet, ki akarta szakítani belőle ezt az ő életét majdnem kerékbe törő, nyomorult magzatot. És amikor Lena felnyögött, arra gondolt, hogy most végre elpusztult az a másik, a lányban megfogant élet.

Reggel Lena nem tudta felhúzni a harisnyáját.

– Nagyon fáj.

Aztán nem tudta felvenni a cipőjét sem, nem ment rá a lábára. Jura adott neki egy jókora, megtalpalt, felvágott szárú nemezcsizmát.

– Ez jó – mondta Lena, amint óvatosan és ügyefogyottan járt föl-alá a szobában. Ettől a nemezcsizmától egyszerre alacsonyabb lett, zömökebb, sápadt, püffedt arcával, szenvedő szeme alatt kék árnyékkal úgy nézett ki, mint egy parasztasszony.

Hirtelen leült az ágy szélére.

– Elszédültem.

Jura elhatározta, hogy hazakíséri Lenát, mert még elesik az utcán. Kéne adni neki egy pohár forró teát, de az anyja már kint matatott a konyhában, és Jurának nem akaródzott találkozni vele.

Az udvaron senkivel sem találkoztak. Az Arbaton Jura átment az utca túlsó felére,

mert a pékség előtt ismerős lakók álltak sorban. Lena lassan ment, az ő karjába kapaszkodott, igazán jókor akar vele karonfogva sétálni. De ez az utolsó közös útjuk, ezen végig kell menni. Csak el ne essen, csak elérjen hazáig! Lena ma szabadnapos, nyugodtan fekhet otthon. A házuk udvarán Lena már egyedül ment keresztül, a kapunál hátranézett és mosolygott.

Jura napközben telefonálni akart, hogy megtudja, *mi a helyzet*, de nem telefonált, a sietség csak elárulná nyugtalanságát, hangsúlyozná a véghezvitt művelet veszélyességét. Majd holnap felhívja a munkahelyén. Ha bement dolgozni, akkor egészséges, ha a dolog sikerült, majd megmondja. Lenát a munkahelyén találta. Halkan, tagoltan, kezével eltakarva a kagylót, azt suttogta:

– Minden rendben.

Lena hangjában megérezte, milyen boldog a lány attól, hogy ez a hír megörvendezteti őt.

– Gratulálok, derék lány vagy, csókollak, majd még felhívlak – felelte Jura, és letette a kagylót.

Többet nem fog telefonálni, elég, befejezte!

Amikor este hazajött az egyetemről, anyja ezzel fogadta:

– Ivanovék Nyinkája telefonált.

– Mit akar tőlem?

– Kért, hogy hívd vissza.

Keseregni, sápítozni fog Szaska miatt. Menjenek a fészkes fenébe!

Nyina újból telefonált.

– Tudod, mi történt Lenával?

Elállt a szívverése.

– Micsoda?

– Elöntötte a vér.

– Furcsa. Igaz, már régóta nem találkoztunk, de éppen ma beszéltünk telefonon. Bent volt a munkahelyén.

– Onnan vitték el.

– Melyik kórházba?

Nyina megnevezte a kórházat, megmondta a címét, valahol a Marjina roscsán volt.

Jura egy pillanatig habozott, majd elszántan megkérdezte.

– És mitől történt ez?

– Nem tudom.

– Ki mondta neked, hogy kórházban van?

– Ashen Sztyepanovna. Lena állapota nagyon súlyos.

– Köszönöm, hogy telefonáltál. Bemegyek a kórházba.

Visszament a szobába, becsukta az ajtót, leült az asztalhoz. Rajtavesztett! Jól ismeri a törvényeket, végül is jogász. Illegális abortuszt csinált, és a beavatkozás következtében az áldozat meghalt... Idióta! Miért kellett ezt náluk csinálnia? Lena végül is megtehette volna otthon, senki se látta volna meg, hiszen külön szobája van. Hülye! Hülye! Hülye!!!

Ha Lena életben marad, nem fogja elárulni. Ha meghal, akkor ő mindent letagad.

Nincs ellene bizonyíték Igen, tudta, hogy Lena állapotos, hogy nem akar szülni, és hogy megpróbálkozott valamivel. De ő azt gondolta, hogy valami kulföldi tablettat vesz be, máig sem tudja, mit csinált magával Előző napon valoban betegesnek látszott, haza is kísérte, másnap felhívta a munkahelyén, az ő kapcsolatukban ez természetes, de ez még nem bizonyítja a bűnreszességet

Talán bizony a mustáros lábfurdőt ossze lehet hasonlítani egy abortusszal? A torvényhozók miért éppen ezt a szót választották? Abortusz! Feljogosit-e ez a szakkifejezés széles körű értelmezésre? „A terhesség művi megszakítása" – ezt a meghatározást bármilyen formában lehet értelmezni De a torvény megalkotoja vilagosan fejezte ki magát, abortusz. A szónak orvosi értelmére gondolt, vagyis sebeszeti beavatkozasra

Pontosítani kell a verziót, végiggondolni a részleteket Hol mikor, milyen napon, órában, percben – ezek meggyőző részletek Ha Lena meghal, Bugyagin nem fog leszállni őróla. De talán nem akar botrányt Neves szemelyiseg, es a lanya a lehető legfalusibb módon próbált megszabadulni a terhességétől Ha az ember a dolgok gyokeréig leás, akkor kiderul, hogy ők, Bugyaginék a hibásak, ők viselik a legfőbb felelősséget: ellenezték a házasságukat, ezért nem akart Lena gyereket, ha objektiven nézzük, ők késztették Lenát erre a cselekedetre És talan nem csak objektivan nezve! Nem akarták nagydobra verni az ugyet Lám, igy áll, igy rajzolódik ki, ilyennek mutatkozik a dolog, ha a dolgok mélyére nézunk És ugyan mire készítettek fol a lányukat? Mire tanították? Hogy angolból fordítson? Ez keves az elethez Mindig gyűlolte ezt a családot, és most megint ők a helyzet urai, a kezukben van, itt rohangál fel és alá a szobájában, de ők ott a szovjetek otos számú hazában, bevehetetlen erődítményukben orvosokat mozgósitanak, hogy megmentsék Lenat Es minden bizonnyal meg is mentik Aztán majd leszámolnak övele

Anyja komoran hallgatott, sejtett mindent, am nem akart szolni, félt, hogy a beszélgetés soran majd vádolni fogja De ugyan mit tehet ő erről? A legjobbat akarta, mindenki igy csinálja, nézzenek oda, micsoda naccsaga! Persze Jura is megeri a pénzét, hova tette a szemét, leforrázza a lány csulkét, nem ismer merteket!

Jura elment a kórházba, de nem nézett be Lenához, csak végigjarta az osztalyt, félt találkozni Bugyaginékkal, félt az új tanúktol Minél kevesebb ember latja őt, annal jobb

Hazament az Arbatra, nem otthonrol, hanem egy utcai telefonfulkéből felhívta a kórházat, és megkérdezte, hogy van Bugyagina Jelena Ivanovna beteg „Állapota válságos, láza harminckilenc nyolc" Minden áldott nap telefonalt, s csak a hét vegen hallotta először: „Állapota javult, láza harmincnyolc kettő" Majd ujabb harom nap múltán. „Állapota kielégitő, hőmérséklete normális." A második het végen Ashen Sztyepanovna hazavitte a kórházból a lányát

Éppen ezen az estén kérdezte meg anyja Jurát

– Aztán hogy van a te szépséged?

Jura gunyorosan mosolygott

– Kutya baja

Nem hívta fel Lenát, nem tudta, hogy fogadna a telefonjat egyszer sem latogatta meg a kórházban, nem is írt neki, nincs semmi mentsége Futyul rá! Jol tette, hogy

nem ment be hozzá! Csak egy dolgot kellene tudnia: elmondta-e valakinek is a dolgot? De nem tudta rászánni magát, hogy fölvegye a kagylót. És Lena sem telefonált, Nyina hívta fel.

– Jura, ma Lenához készülünk. Jössz te is?

– Ma nem érek rá.

– Jöhetsz egy kicsit később is.

– Nagyon későn szabadulok.

Vajon magától telefonált vagy Lena kérésére? Tisztáznia kell a helyzetet.

Felhívta Lenát. Meghallotta a lány halk, mély, kedves hangját:

– Végre, már annyit izgultam miattad!

– Én izgultam temiattad.

– Egész idő alatt az járt az eszemben: hogy viseled el ezt te? Miért nem jöttél be?

– Mindennap telefonáltam, érdeklődtem utánad.

– Igazán? – kérdezte örömmel Lena. – Ma eljönnek hozzám a többiek, te is eljössz?

– Nem szeretnék így a többiekkel.

– Megértelek. Akkor mikor jössz?

– Majd felhívlak.

18

Nyina öt órakor ért haza az iskolából. Az ajtó előtt, a lépcsőfokon üldögélt Varja a barátnőjével, Zojával.

– Az ajtót becsaptam, a kulcsot meg bent felejtettem.

Bent felejtette a kulcsot... Folyton csak hazudik. Megtiltotta neki, hogy Zoja hozzájuk járjon, azért üldögélnek itt a lépcsőn, mert ugye a lépcső nem a tied, ezt nem tilthatod meg.

– Fél percet adok a töprengésre, két percet a teljesítésre – mondta Varja Zojának.

És ez a lehetetlen beszéd!

– Voltál Szofja Alekszandrovnánál?

– Voltam.

– Mindent bevásároltál?

– Mindent.

– És az élelmiszerjegyek?

– Beváltottam.

– Mennyi pénzed maradt?

Varja odanyújtotta a visszajáró pénzt.

– Ötven kopejkát elvettem jégpálya-belépőre.

– És a leckéd?

– Megcsinálom.

Mindenkinek teljesítenie kell a kötelességét. Nyina úgy húzza az igát, mint a barom, megebédel, és már fut is az esti iskolába, nem mondhat le erről a félállásról. Varja

bezzeg ráér a korcsolyára, a színházra, a mozira, a barátnőkre, ezek szerint nem túlságosan sok idejét veszi igénybe a háztartás.

– Vacsorára melegítsd meg a kását, otthagyom a serpenyőben, a vajat a tálalószekrényben találod – közölte Varja.

– Tizenegy óránál tovább ne maradj! – figyelmeztette Nyina a kabátját gombolva.

Becsapódott mögötte az ajtó, Varja fölhívta Zoját.

– Gyere át, Nyinka elhúzta a csíkot.

Aztán leszedte az asztalt, elkészítette a vacsorát, elmosta az edényt, minden rendben. Nyinka soha semmit nem tesz a helyére.

Csengett a telefon. Varja törülközővel a kezében felvette a kagylót.

– Te vagy az, Natasa?

Az a fiú hívta, akivel telefonon ismerkedett meg, de egyszer sem látta, és a fiú sem látta őt. Vologyának hívták, Varja azonban nem volt hajlandó megmondani a nevét.

– Lehet, hogy Natasának hívnak?

– Jó, Natasának.

Ettől kezdve a fiú így szólította. De minden alkalommal megkérdezte:

– Natasa, mégis, hogy hívnak téged?

Varjának tetszett a fiú hangja és mindig nagyon őszintén beszélt vele, hiszen sosem fognak találkozni, így aztán elmondhat neki mindent. A fiú is azt bizonygatta, hogy senkivel nem beszél olyan őszintén, mint vele.

– Egy Natasának szőkének kell lennie.

– Én szőke is vagyok.

– És a szemed?

– Narancssárga és kék, mint az ég.

– Létezik ilyen? Hogy töltötted a tegnap estét?

– Nagyszerűen. Egy technikumba mentünk táncolni, csupa olyan számot játszottak, amire remekül lehetett rumbázni.

– Irigyellek. Én a leckémet csináltam.

– Tanulj, kedves barátom, tanulj, igyekezz, a tanulás édes termést hoz, a tanulás a helyes út, amely a sötétségből kivezet a világosságba...

– Mikor találkozunk?

– Semmikor.

– És ha beleszeretnénk egymásba?

– Nem hiszem. Túlságosan egyformák a nézeteink.

– Mit fogsz ma csinálni?

– Korcsolyázni megyek.

– Hova?

– Egy gyári pályára.

– Melyik gyárba?

– A szappan-kappan gyárba.

– Vigyél magaddal, nagyon jól korcsolyázom!

– Én meg rosszul, unnád. És most búcsúzzunk, jöttek hozzám!

Zoja fehér sapkában és szoknyája alatt hosszú, bő szárú nadrágban érkezett. Arca

csupa pattanas szemetdombon nőtt viragszal ezt szokta mondani rola Nyina Zoja anyja jegyszedőnő a Karneval moziban s mindig jegy nelkul beengedi őket Varjaval

– Miert vettel feheret? – kerdezte Varja Zoja sapkajara pillantva – Hiszen megegyeztunk

– A pirosnak elszakadt a gumija Vegyel te piros sapkat, neked jol all

– Feher puloverhez vegyek piros sapkat? Te felveszed az en piros sapkamat, en meg a te teheredet

– Miert kell mindig mindennek ugy lenni, ahogy te akarod?

– Nem ahogy en akarom, hanem ahogy megegyeztunk

Zoja sertodotten vallat vont

– Hat ha nagyon akarod

– Ne tegy nekem szivesseget! Egyebkent is nem megyek korcsolyazni

Varja lerugta a cipőjet es felhuzott labbal elhelyezkedett az agyon

– Butasag – morogta Zoja – Jol van majd felveszem a piros sapkat

– Nem megyek a korcsolyapalyara

Egy ideig neman ultek Zoja elkeseredett, sajnalta hogy egy ilyen semmisegen osszevesztek

– Menjunk el – kerlelte Varjat

– Sehova nem tudok elmenni, amikor o *ott van*

– De hiszen el akartal menni

– El de meggondoltam

Szasa letartoztatasa utan Varja rogton kivalt baratnői kozul Most ő is egyike azoknak akiknek pajtasa egyszerre csak eltűnik, majd ujbol előkerul, a baratnők varjak oket de ha nem *becsuletesen* varjak akkor kegyetlenul leszamolnak veluk Mindenki tudta hogy Varja Szasaval tancolt az Arbat-pinceben, lattak őket ott, es a verekedest is lattak Varja most nagyon joban van Szasa edesanyjaval, csomagot is hord a bortonbe

Varja kora reggel elment otthonrol, sort foglalt, ott allt a fagyban, aztan megerkezett Szofja Alekszandrovna es egyutt varakoztak, hogy az ablakhoz erjenek Szofja Alekszandrovna nem tudott vitazni felt hogy megharagitja az ablak mogott ulőt, restellte feltartani a sort a faradt embereket akik hajnali hat ora ota allnak itt az utcan a magas hosszu rideg bortonfal mellett Varja senkitől sem felt, nem is restelkedett Az osszes bortonben kerestek Szasat Az ablaknal kaptak egy kerdőivet a letartoztatott vezetekneve utoneve apai neve cime Szofja Alekszandrovna kitoltotte a kerdőivet, megint sorba alltak, beadtak a papirt es vartak a valaszt ket, de gyakran harom oran at is ‚Nincs itt" Es ilyenkor Varja mereszen megkerdezte „Hat hol van?' – ‚Nem tudni" – ‚Hat ki tudja? Maguk vittek el maguknak kell tudniuk"

Varja meghallgatta a mindentudo arbati udvar tanacsait Egy lany a Novinszkij bulvarrol, akinek a fiuja a Tagankan ult megmutatta, hogyan kell cedulat elrejteni a fehernemű koze es azt mondta minel tobb cukrot meg almat kell bekuldeni, mert abbol a bortonben bort csinalnak Szofja Alekszandrovna vegighallgatta Varjat, es a fejet razta

– Nem, Varenyka, Szasának nincs szuksege borra

Szofja Alekszandrovnából, ebből a szép, idős asszonyból egyetlen ejszaka alatt ősz oregasszony lett Eleinte arra gondolt, hogy ha majd odaall azok ele, akik Szasat letartóztatták, megesik rajta a szivuk, hiszen nekik is van édesanyjuk Később sok ilyen anyát látott, de látványuk senkinek a szivet nem hatotta meg Ott álltak, hosszú sorokban, és mindegyikuk attól felt, hogy az egyuttérzesnek az a cseppje, ami talán még megmaradt a bezárt ajtók mogott, nem neki jut majd, hanem annak, aki hamarabb megy át ezen az ajtón

Látta a fegyveres őroket, a bevehetetlen kőtalakat, mogottuk ott van Szasa, és az ő kisfiát megfosztották attól, amire minden előlénynek joga van hogy szabadon beszívja a fold levegőjét Milyen sorsot szánnak a fiának? Éjjel nem tudott aludni – vajon min alszik Szasa? Nem tudott enni – vajon mit eszik Szasa a bortoncsajka folé gornyedve? Ez a szamara olyan eleven, draga leny, az elete, a husa, a vere? A párnanak olyan szaga volt, mint Szasa fejenek gyermekkorában A cipő szaga a szaraz foldre emlékeztette, amelyen Szasa kisfiú korában mezitláb futkosott, az asztalból Szasa iskolai fuzetének tintaszaga aradt

Folytonosan az utcát járta, azt remélte, meglatja azokat, akik letartoztatása előtt Szasat figyelték Ok tudják, mi fenyegeti, mire van szuksége Ha talalkozik azzal a bolyhos kabátos kicsivel, odamegy hozzá és kifaggatja Megmondja, hogy nem haragszik rájuk, hiszen ez a munkájuk De ha mar elvegeztek, amit kellett, akkor lehetnek konyoruletesek, hiszen nekik mar mindegy Járta az Arbatot, hol az egyik oldalat, hol a másikat, betert az uzletekbe, úgy tett, mintha sorba allna, de nem talalkozott sem a bolyhos kabatos kicsivel, sem a sapkassal, sem a magas, haragos harmadikkal

Csontig átfagyva, saját tehetetlenségenek tudatától elgyotorve ment haza az ures szobaba, és ott magányosan imádkozott az Istenhez, akit mar régen elhagyott, de most konyorgott hozzá, hogy a mindenutt jelenlevő, a mindent áthato, a josag és az irgalom szelleme lágyitsa meg azoknak szivet, akik Szasa sorsáról dontenek

Reggelenként a postaláda fedelének koppanasa ugrasztotta ki az agyból Választ vart az ugyészsegről, vagy valami levelet egy titkos, de nagyon befolyasos jóakarójától, vagy magától Szasától, aki rábízta a levelet egy vele egyutt raboskodó emberre, akit mar száműztek, es a szaműzetésből erkeznek levelek Ilyesmi megesik, mondták neki Az újságot olvasva hosszasan elnézte Sztalin képét szereny oltozék, szeme korul jósagos ráncok, egy tiszta lelkiismeretű ember bolcs, nyugodt arca Nemrég unnepelték otvenedik szuletésnapjat, most otvennégy, nem, otvenhárom eves, éppugy, mint Pavel Nyikolajevics, a férje Idősebb fia feltehetően annyi idős lehet, mint Szasa, van még egy fia meg egy lánya, tudja, mi az, hogy gyerek, tudja, mi a családi banat, hiszen nemrégiben vesztette el a feleségét Barcsak elébe kerulne Szasa ugyei Minden reménységét Markba vetette Mark majd beszél Sztálinnak Szasáról Sztálin kovetelni fogja, mutassák meg neki az ugyiratot, de meg az is lehet, hogy Szasat is elhivatja magához És majd megtetszik neki, nem lehet, hogy Szasa ne nyerje el a rokonszenvét

Megérkezett Pavel Nyikolajevics Természetesen elkeserítette a dolog, de nem talalta katasztrófának Szasat nem végzik ki, eletfogytiglani bortonre sem ítélik – nálunk ilyen nincsen Még fiatal, még előtte az élet Igen, tenni kell valamit De segíteni csak a magasabb fórumok tudnak O pedig nem bejaratos oda Ezekre a helyekre csak Mark bejáratos Hogy lehetséges az, hogy Szofja ezt nem tudja és nem is akarja megérteni? Pavel Nyikolajevics azzal a kemeny elhatározással utazott ide, hogy turelmes, sőt jóságos lesz De amint belepett ebbe a gyűloletes házba, meglátta ezt az oregasszonyt, aki valaha a felesege volt, meghallotta kovetelődző hangját és meglátta makacs arcát – mindig ilyen volt, amikor megpróbálta legyűrni félelmét –, egyszóval amikor mindezt meglatta, megint elontotte az ingerultség, a turelmetlenség és a harag Mindenről az asszony tehet, ő es a batyja nevelte Szasát

És most itt ulnek egymással szemben az ósz hajú, reszkető ajkú és reszketeg fejű asszony meg a simára borotvált, jól ápolt, kisse dulledt szurke szemű, ingerult tekintetű férfi Ott ulnek az asztalnál, amely mellett annyi éven át ultek, ugyanaz a viaszosvászon takarja, és ugyanaz a hatalmas kerek lámpaernyő lóg folotte Szofja Alekszandrovna idegesen végighuzza tenyerét a viaszosvásznon, kisimítja, bár nincs mit kisimítani rajta, és ez a mozdulat felduhíti Pavel Nyikolajevicset

– Azt akarod, hogy végigjárjam a hivatalokat? Teljesen hiábavaló, megmondtam neked Fellebbezni csak akkor lehet, ha mar megszuletett a dontés De dontés még nincs, most folyik a vizsgalat

Csak nem akarja Szofja felhasználni ezt az ugyet arra, hogy visszaszerezze őt?

– Mit akarsz elérni? Hogy otthagyjam a gyarat? El sem engednének Nincs szándékomban visszatérni Moszkvába Ezt jegyezd meg Mit mondtál?

Úgy hallotta, mintha az asszony mondott volna valamit, szándékosan halkan, hogy ő ne hallja meg De Szofja nem mondott semmit, csak hangtalanul mozgott az ajka

– Semmit Hallgatlak

– Hát persze, hallgatsz Hallgatsz, es azt gondolod magadban a csirkefogó apa, nem akar kozbenjárni a fia erdekeben Te mindig ilyen aljasul vélekedtél rólam, és ezt a fiadba is belenevelted

Szofja Alekszandrovna ezelőtt is elviselhetetlenul szenvedett, ha férje szitkozódását, szemrehányásait hallotta, most ez a szenvedés újból visszatért, elszornyedve érezte, hogy változatlanul nem tudja legyűrni félelmét, kulonosen megalázónak tartotta ezt most, amikor a fia megmentéséről van szó, a kettőjuk fiáéról Férje szavaiból azt érezte, nem szereti Szasát, el akarja határolni magát fia szenvedésétől Hogy mer most a saját sérelmeivel előhozakodni, és hogyan félhet ő tőle most, amikor Szasa életéről van szó? Senkitől sem szabad félnie, nincs joga félnie, mert *anya*

– Hogyha a te szemed lattara vittek volna el

Szofja Alekszandrovna mély szomoruséggal mondta ezt, de a férjével hangosan kellett beszélni, szinte kiabálva, hogy meghallja

– Persze, persze, megint csak en vagyok a hibas, egyedul csak én Te vagy a szenvedő asszony, a mártir, én meg az aljas, zullott fráter, mulatozom, részegeskedem

Uramisten! Még egy ilyen szornyű nagy baj sem valtoztatja meg, ugyanúgy

kivorosodik a képe, ugyanúgy biggyeszti az ajkát, gúnyolja őt Pedig hogy várta, hogy reménykedett a segítségében, mégiscsak egy férfi, apa! Mi masra gondolhatna, mint Szasára? Nincs joga másra gondolni És ő majd rákényszeríti, hogy ra gondoljon Szofja Alekszandrovna odament az íróasztalhoz, és elővette az ugyésznek írt beadványt

– Nézd meg!

A férje arcán rosszalló, utálkozó kifejezés jelent meg Ez a zsembes asszony arra készteti, hogy ilyen hiábavaló dologgal foglakozzon Kinek kell az ő beadványa, ki fogja elolvasni?

De nem tehette meg, hogy ne olvassa el Mindenki elítélné, ha egy *ilyen pillanatban* osszeveszne vele Pavel Nyikolajevics pedig mindenki szemében rendes ember es rendes apa akart maradni Nem ad módot az asszonynak arra, hogy azt mondja „Még a beadványt sem akarta elolvasni"

És *miket írt osszevissza!* „Egy anya fordul Onokhoz Adják vissza nekem a fiamat " Naiv, szentimentális és nem meggyőző „Igazsagos és irgalmas kormányunkhoz fordulok" – szavak, szavak „Tudom, hogy a fiam nem bűnos, nem kovetett el semmit" Ki hiszi el ezt neki? „És ha valami hibát el is kovetett, nem rossz szándékból tette, hiszen még gyerek " Huszonkét éves már nem gyerek! És miféle hibarol ír? Miért kell akár kozvetett módon is megerősíteni a bűnosségét?!

Szofja Alekszandrovna Szasa díványán ult, lehajtott fejjel hallgatta ezeket a megjegyzéseket, ugyet sem vetett gunyorosságukra, amivel az ő ostobaságat akartak hangsúlyozni még egy beadványt sem tud megírni Mit számít ez! Javítsa ki, ha akarja, csak ez segítsen Szasán Férje elé tett egy papírlapot meg a tintatarot

– Írd meg, ahogy kell!

Pavel Nyikolajevics ránézett, és megértette, hogy ostobán viselkedett A beadványnak semmi értelme, nem mindegy, mit írnak? Most aztán majd megírhatja ő maga, de hát mit lehet írni, ha az ember nem tudja, mivel vádolják Szasát?

– Nézd – kezdte Pavel Nyikolajevics –, így is el lehet kuldeni Legfeljebb csak ezt a hibájára vonatkozó mondatot kellene kihúzni belőle, meg ezt, hogy „Adják vissza nekem a fiamat" A tobbi Igen, így is el lehet kuldeni

– Jól van – felelte Szofja, és elvette a papírt –, majd kijavítom

Mást nem is várt tőle Úgysem kuldi el a beadványt Mark nélkul

– Mikor utazol vissza?

A férje megint felcsattant

– Gondolom, te is tudod, hogy holnap már munkába kell állnom?

– Hagyj itt nekem pénzt – kérte határozottan –, a bortoncsomagokba mindent a szabadáras uzletben vásárolok

Pavel Nyikolajevics kis híján elkáromkodta magát Egyszerű mérnokként dolgozik, a fizetéséből él, de természetesen nem sajnálja a pénzt Csak ez a hang háborítja fol, ez a kovetelődzés, persze, mindig csak a pénze miatt kellett az asszonynak Elővett szazotven rubelt

– Tobbet nem tudok adni

Megint éjszaka van Szasát megint a zár femes zorgése ébresztette fel Megjelent az előző napi kísérő katona, és újból sokáig mentek végig a megszámlálhatatlanul sok, rovid folyoson Az őr ovén most is ugyanúgy zorgott a kulcscsomó, ugyanúgy kopogtatott kulcsával az ajtó kilincsén vagy a lépcső fémkorlátján, hogy letartóztatottat kísér De Szasa most szamolta, hányszor mennek fol és hányszor le, és meggyőződott róla, hogy a foldszintre értek A folyosó végén nyitva álló ajtón hangok hallatszottak ki, meg nevetés is, nem a borton – egy más élet áradt onnan

Gyjakov ez alkalommal nem vilagitott ra a lámpával, feltehetően ezt a módszert csak az első talalkozásnál alkalmazza Ma nem egyenruhát viselt, hanem kék pulóver folott barna zakót Fejével intett Szasának a szék fele, és tovább írt valamit Írt, elolvasta, újra írt, ugyet sem vetett Szasára, az asztal folé hajolt Csak egy masszív tintatartó meg egy ugyanolyan masszív tapper választotta el őket egymástól Szasának az jutott eszebe, milyen konnyű lenne felkapni ezt a tappert és szétverni vele Gyjakov fejét Ezen a széken a legkulonbozóbb letartóztatottak ulnek, akadhat kozottuk olyan, aki kész megtenni ezt Itt mindent előre figyelembe vettek, minden lépést, minden mozdulatot, de ezt nem vették szamításba Vagy senkiről sem tételezik fel, hogy képes ilyesmire? Vagy talán létezik valamilyen titkos szerkezet, amely azonnal működésbe lép, ha megérintik a tintatartót? Innen természetesen nem lehet megszokni, de valaki végső ketségbeesésében elkovethet ilyesmit És Gyjakov mégsem fél ettől Lehetséges, hogy az *igazi* letartóztatottakat nem itt hallgatják ki?

Gyjakov osszeszedte a teleírt lapokat, kiment a szobából, az ajtót nyitva hagyta maga mogott Nemezcsizmat viselt, barna nadrágját belegyűrte És attól, hogy Gyjakov ilyen melegen volt oltozve, Szasa cipője talpán keresztul rogton megérezte a cementpadló hidegét

Minden másként tortent, egyáltalában nem úgy, mint az előző alkalommal Gyjakovot mintha valami sokkal fontosabb, surgősebb ugy foglalná le, és Szasát talán csak azért hozták ide, mert még akkor rendelték be, amikor Gyjakov nem tudta, hogy mással lesz elfoglalva Civilben és nemezcsizmában kozonséges halandónak látszik, kimegy a szobából, otthagyja Szasát egyedul az asztal mellett, rajta kulonbozó papírok hevernek, nem tart attól, hogy Szasa beléjuk pillant, mint ahogy attól sem fél, hogy leuti a tapperrel

A folyosóról ajtócsapkodás, hangok hallatszottak be, Gyjakov beszelgetett valakivel, aztán visszajott, esetlenul csoszogott a legfinomabb nemezből készult csizmájában, becsukta az ajtót, leult az asztalhoz, hosszasan keresgélt a fiókjában, majd elővett egy vékony irattartót – az előző kihallgatás jegyzőkonyvét –, aztán keresett meg valamit, és így, mikozben tovább kutatott a fiókban, anélkul, hogy ránézett volna Szasára, megkerdezte

– Nos, Pankratov, mit mond ma nekem?

Mintha csak úgy mellékesen tette volna fel ezt a kerdést, nyugodtan, szinte barátságosan, mint aki nem emlékezik, miről is beszéltek az előző alkalommal

– Nézze, kérem – kezdte Szasa

– Aha! – Gyjakov végre megtalálta az iratot, amit keresett, és megint kiment.

Aztán visszajött, az asztal mellett állva betette a papírt a fiókba, majd leült, és felnyitotta Szasa dossziéját.

– Nos, Pankratov... Gondolkozott azon, amit tanácsoltam?

– Igen, gondolkodtam. De nem tudom, miről van szó.

– Helytelen! – Gyjakov megcsóválta a fejét. Hangjából szemrehányás, sajnálkozás, sőt együttérzés csendült ki: segíthetnél magadon, barátom!

Gyjakov elgondolkodott, majd Szasa dossziéja felé biccentett.

– El akarja húzni a dolgot?

– Nem tudom, miféle ellenforradalmi beszélgetésekre célzott nekem a múltkor.

Gyjakov elkomorodott.

– Maga nem őszinte, Pankratov. Azt akarja, hogy ne a legfontosabbal foglalkozzunk, hanem az egyetemi ügyeivel. Bár még ebben sem tudott becsületes lenni. Sok mindent eltitkolt. Ez is jellemző magára.

– Mit titkoltam el? – ámuldozott Szasa.

Ebben a pillanatban belépett a szobába egy idős, eszkimó arcú férfi, sötétkék öltönye jól állt testes, szinte vaskos alakján.

Gyjakov fölpattant. A férfi fejével intett, hogy üljön vissza, és maga is helyet foglalt a mellette álló széken.

– Folytassa!

És fürkészően nézett Szasára. Szasa rájött, hogy ez Gyjakov főnöke lehet, de a tekintetéből valahogy többet érzett, mint szokásos hivatali érdeklődést a soron következő letartóztatott iránt. Felvillant a remény, hogy ez az ember majd megváltoztatja a sorsát.

– Tehát, Pankratov – mondta Gyjakov –, hol is tartottunk?

– Azt mondta, én valamit eltitkoltam. De hát mit titkoltam el?

– Ehhez elegendő elolvasni a párttaggyűlés jegyzőkönyveit. Még magas beosztású személyiségekhez is fordult protekcióért...

Gyjakov várakozóan, átható tekintettel nézett Szasára.

Hát így állunk! Minden világos: Markról, Bugyaginról vagy mindkettejükről együtt van szó. A célzás világos. Szándékosan nem azt mondta, hogy „magas beosztású elvtársak", hanem azt, hogy „magas beosztású személyiségek". És meg se nevezte őket. Hát csak nevezze meg! Szasától nem fogja hallani ezeket a neveket.

– Kire gondol?

– Pankratov!...

Gyjakov ajka gúnyos mosolyra húzódott.

– Nem szégyelli magát, Pankratov? Ne játsszon itt velünk bújócskát! Sokkal tájékozottabbak vagyunk, mintsem gondolná. Arra akar kényszeríteni bennünket, hogy beszéljünk, de mi azt akarjuk a saját érdekében, hogy maga beszéljen. Rjazanov és Bugyagin járt közben magáért, ezt a taggyűlésen be is vallotta. Itt meg csak fecsérli az időt.

Megint nem azt mondta,hogy „Rjazanov és Bugyagin elvtársak", hanem egyszerűen csak azt, hogy „Rjazanov és Bugyagin".

– Senkihez sem fordultam protekcióért – tiltakozott Szasa. – Csak beszámoltam a dolgokról a nagybátyámnak, Rjazanovnak, de nem kértem, hogy lépjen kozbe Magától, az én tudtom nélkul kérte meg Bugyagint, hogy hívja fel az egyetem rektorát, Glinszkaját

– Tételezzuk fel, hogy így történt – egyezett bele Gyjakov – De miért nem mondta el mindezt a múltkor? Miért éppen ezeket a neveket nem említette? Egy csomó embert megnevezett – Szasa ugyiratából előhúzott egy keskeny cédulát, ezt Szasa eddig még nem látta – Baulin, Lozgacsev, Azizjan, Kovaljov, de Rjazanovot és Bugyagint nem említette Miért?

Szasa lázasan toprengett Most minden szava végzetes lehet Mark és Ivan Grigorjevics számára Róluk van szó, ez most már világos De hát mivel vádolják őket?

– Nem tulajdonítottam jelentőséget neki Ez tisztára rokoni kapcsolat Még csak nem is értem, miért keltette fel ennyire az érdeklődését.

Határozottan mondta mindezt, így beszélnek olyasmiről, amiről nem kívánnak beszélni, és ami nem is képezheti vita tárgyát Gyjakov megmutatta neki az utat, amelyen haladnia kellene, de ő nem indul el ezen az úton

Gyjakov – legalabbis Szasának úgy rémlett – nagyon figyelmesen, érdeklődve, sőt kissé aggodalmasan nézett rá

– Az ugy megvitatását Szolcnál szintén a nagybátyja intézte el?

– Senki sem intézte el Magam mentem el Szolchoz

Gyjakov gúnyosan mosolygott

– Az emberek hónapokig várnak, amíg fogadják őket, de maga csak odament, és kész nyomban fogadta, nyomban foglalkozott az uggyel Ki hiszi el ezt magának?

– Mégis így történt – felelte Szasa – Bementem a dolgozószobájába, meglátott, és megkérdezte, mit akarok

– A szerencsés véletlen segítette?

– Lehetséges Vagy talán nem volt jogom a KEB-hez fordulni? Vagy a nagybátyámnak nem volt joga kozbejárni az érdekemben? Hol itt az én bűnom? És miért tartanak engem itt? Az égvilágon semmiért!

Gyjakov arca megrandult De nem szólt semmit, csak a főnokére sandított, mint aki felszólítja, győződjon meg arról, kivel van neki dolga, persze az is lehet, hogy arra várt, majd az mond valamit Az eszkimó arcú férfi azonban semmit sem szólt, csak nehézkesen felállt a székről, és kiment

Gyjakov elkomorodott, és egész más hangon folytatta

– A maga bűne az, hogy nem őszinte és nem becsuletes a párttal. Sok mást is elhallgatott Megnevezte minden vádlóját, de egy szót se ejtett a védelmezőiről Pedig a maga ugyében sok ember szerepel Vegyuk például ezt a Krivorucskót..

Szasa megérezte a veszélyt A legváratlanabb helyen robbanhat ki valami Markkal és Bugyaginnal a helyzet világos, semmi kompromittálót nem tud mondani róluk, és nem is mond De Krivorucsko „Ez a szakács nagyon csípős ételeket fog főzni" – Krivorucsko ezt Sztálinra értette Ha ezeket a szavait most itt elismétli, akkor nemcsak ő maga keveredik az ugybe, de elárulja Krivorucskót is Ha viszont elhallgatja, ezzel a képmutatás és a hazugság útjára lép

– Mindössze kétszer jártam nála. Első alkalommal lepecsételte a kizárásomra vonatkozó papírokat, második alkalommal pedig a visszavételemet intézte.

Gyjakov elnevette magát.

– Hol kizárnak bennünket, hol visszavesznek, hol meg börtönbe kerülünk... És Krivorucsko semmit se mondott magának?

– Nagyon letörtnek láttam, hiszen kizárták a pártból.

– Magát is kizárták. Lehetséges, hogy ebből az alkalomból semmit se mondott magának?

Gyjakov változatlanul nem vette le tekintetét Szasáról. Tud, esetleg sejt valamit, vagy csak tapogatózik, talán megérezte az ő zavartságát?

– Lehetséges, hogy nem nyilvánított véleményt azzal kapcsolatban, hogy magát előbb kizárták, aztán visszavették? – erősködött Gyjakov. – Lehetséges, hogy még csak nem is kérdezett semmit? Annál is inkább, mert a pártbizottság ülésén maga megvédte őt.

– Én csak egyszerűen elmondtam, hogyan történtek a dolgok...

– No látja... Ő meg csak úgy egyszerűen rácsapta a pecsétet a papírra.

Nem, nem szabad engedni! Csak tapogatózik, igyekszik megfogni, el akarja terelni a figyelmét a legfontosabbról, Markról és Bugyaginról, össze akarja zavarni...

– Különösebb beszélgetésről szó sem lehetett közöttünk. Ő rektorhelyettes, én meg csak egy egyszerű hallgató vagyok.

Gyjakov átható tekintettel fürkészte.

– Nekünk pedig olyan értesüléseink vannak, hogy Krivorucsko más hallgatókkal pártellenes beszélgetéseket folytatott. És akkor magának, egy *megbántott* embernek, aki ráadásul még *védelmezte* is őt, semmit sem mondott. Különös!

Krivorucsko ismeri Markot, még üdvözletét is küldte neki. Nem, semmit sem szabad mondania.

– Pedig így történt – felelte Szasa.

Gyjakov változatlanul nem vette le tekintetét Szasáról, majd egyszerre kárörvendő mosoly jelent meg az arcán. És így kárörvendően mosolyogva húzta maga elé a még teljesen tiszta kihallgatási nyomtatványt.

– Jól van, mi türelmesek vagyunk. Megvárjuk, amíg végre rászánja magát, hogy becsületes lesz, amikor eszébe jut, aminek eszébe kell jutnia.

Ez alkalommal Gyjakov így kezdte a jegyzőkönyvet: „Kiegészítés eddigi vallomásomhoz" – és benne foglaltatott az, hogy Szasa elismerte, járt Krivorucskónál, a pártbizottság előtt védelmezte, Janszon meg Sziverszkij pedig az ő védelmére kelt. Markról és Bugyaginról egy szó sem került a jegyzőkönyvbe.

Minden igaz volt, amit leírtak benne, de mint a múlt alkalommal, most is valami veszélyt gyanított Szasa. Hogy miben rejlik ez a veszély, erre nem tudott rájönni. De azért azt követelte, írják bele a jegyzőkönyvbe, hogy hivatalosan járt Krivorucskónál.

„Vigye el az ördög!" Szasa aláírta a jegyzőkönyvet.

– Nem kapok csomagot az anyámtól, és ez nagyon nyugtalanít. Ezenkívül kérem, adjanak nekem a könyvtárból újságokat és könyveket.

Gyjakov megrazta a fejet

– Amig a vizsgalat tart, semmi kedvezmenyt nem adunk Ha őszinte lenne hozzank mar reg befejeztuk volna az ugyet, es akkor megkapna mindazt, amit ker Jegyezze meg, Pankratov a kovetkező talalkozasunk az utolso lesz – ujjaval a mennyezetre mutatott –, tőlem is szamon kerik a dolgokat Es a maga szamara kedvezően szeretnem lezarni az ugyet Ne szalassza el a lehetőseget!

Vagy Mark, vagy Ivan Grigorjevics, vagy mind a ketten Becsuletes, igaz kommunistak! Bugyagint kevesse ismeri Markot viszont annal jobban, kezeskedik erte, elkepzelhetetlen hogy barmit tett volna Mark letartoztatasa ugyanolyan felreertes, mint az ove, sőt meg nagyobb ónala megis csak ott ez a szerencsetlen egyetemi historia De Marknal szo sem lehet semmiről nagyszerű mernok, kitűnő gazdasagi szakember onzetlen, igazi kommunista, egesz elete nem mas, csak munka munka es ujbol csak munka Ot is bortonbe vetettek volna? Talan itt lehet a kozeleben, ezen a folyoson, a kozvetlen kozeleben? A rovidlato, szivbeteg Mark itt lenne egy ugyanilyen cellaban?

Semmi hibajarol, semmi bűneről nem tud, melyen meg van győződve becsuletessegeről Es ha az a velemenyuk, hogy fedezni probalja Rjazanovot, hat gondoljanak, amit akarnak! Kesz osztozni Mark sorsaban Igy alakult, ez zudult rajuk, nincs mit tenni, helyt kell allni, eljon az idő amikor ő is, Mark is bebizonyitjak az artatlansagukat

Minden vilagos, nincs miert tornie a fejet Tiszta, semmit nem kovetett el a part ellen, semmit sem hallgat el nem takargat, semmi rosszat nem tud mondani Markrol, ennyi Kesz

Csak egy dolog gyotorte Krivorucsko Ez az egyetlen pont, ahol sebezhetőnek erezte magat Akarhogy vesszuk is elhallgatott valamit Lehet, hogy nem fontos, hogy lenyegtelen, de megis elhallgatta Azt szeretne, ha a lelkiismerete tiszta lenne De Krivorucsko zavarta ezt a tisztasagot

Napkozben bejott hozza egy ismeretlen fegyőr, kezeben egy darab papirral es ceruzaval

– Irja fel, mit ker a konyvtarbol

Megengedtek a konyvtar hasznalatat! Szasa nem tudta, hany konyvet es milyen időtartamra lehet kivenni De semmivel sem arulta el jaratlansagat A tapasztalt letartoztatottat sokkal inkabb figyelembe veszi a bortonszemelyzet, mint a tapasztalatlant

Tolsztoj *Haboru es beke* Gogol *Holt lelkek,* Balzac *Elveszett illuziok,* Stendhal *Parmai kolostor,* a Krasznaja Nov a Novij Mir, az Oktyabr, a Molodaja Gvargyija, a Zvezda legutolso szamai, gondolkodas nelkul irta mindezt, toprengesre nem maradt ideje, a fegyőr ott allt es vart, a letartoztatott koteles jo előre eldonteni, mit ker, azt irta le, ami eszebe jutott, a fontos az, hogy konyveket kapjon, minel vastagabbakat, hogy kitartson a kovetkező alkalomig amiről nem tudni, hogy mikor jon el

Csak egy dolgot kovetelt előre megfontoltan, a buntető torvenykonyvet Termeszetesen nem fogja megkapni De azert megis beirta *Az OSZSZSZK Bunteto Torvenykonyve,* hogy legalabb ezzel tiltakozzon helyzete ellen

Miért engedélyezte Gyjakov, hogy könyveket kapjon? Meg akarja nyerni? Az ő érdekei azt kívánják, hogy Szasa itt-tartózkodása minél elviselhetetlenebb legyen, és ezzel vallomásra késztesse. Fél megszegni a törvényt, ami szerint járnának neki a könyvek? Sajnálatból? Ha valakit ellenforradalmi tevékenységgel vádolnak, ott nincs helye a sajnálatnak. Lehetséges, hogy ez Gyjakov tudtán kívül történt, éppen olyan véletlenül, mint a soron kívüli zuhanyozás? Kár lenne. Felfedezik a tévedést, és nem kapja meg a könyveket.

Másnap megjelent nála az új fegyőr, kezében egy sárga égésfoltok nyomait viselő, tiszta fehér ruhába göngyölt csomag. Szasa nyomban felismerte a ruhát, ezen szokta vasalni a mama otthon a nadrágját. Ezek szerint nemcsak a könyveket engedélyezték, hanem a csomagot is.

– Neve?

– Pankratov.

– Írja alá!

A fegyőr átnyújtotta neki a csomagról készült leltárat és egy ceruzacsonkot. A leltárat, az elnyúló, nehezen olvasható sorokat a mama írta, csak a „csokoládé" szót vezették rá ismeretlen, tiszta, szép, kalligrafikus írással. A leltár felét tintaceruzával kihúzták.

Szasa sorra vette a kis zacskókat, csomagocskákat, amit anyja oly gondosan helyezett el, és amit aztán idegen kezek szétszedtek... Fehér cipó, sajt, főtt hús, kolbász, mindezt darabokra vágták az ellenőrzésnél. Zsírpapírba csomagolt vaj meg cukor, váltás fehérnemű, zoknik, zsebkendők. Szóval a mama él, nem roppant össze, és tudja, hogy ő hol van.

– Visszaküldhetem a fehérneműmet?

– Csomagolja be!

Szasa begöngyölte szennyes fehérneműjét a fehér ruhába. Ez a vasalóval kiégetett fehér anyag az otthoni illatokat hozta el hozzá, az ő otthonának illatát.

– Írja le, mit kér!

A papír hátára Szasa ráírta: „Mindent megkaptam. Ne küldj mást, csak fehér kenyeret, húst és fehérneműt. Minden rendben, egészséges vagyok, csókollak, Szasa."

– A ceruzát! – követelte a fegyőr.

20

Szofja Alekszandrovna simogatta, tapogatta, tízszer, százszor, ezerszer is elolvasta ezt a darabka papírt, fia szenvedésének, keserű sorsának szimbólumát – de mégiscsak hírt ad az életéről. Mindenkinek megmutatta: Mihail Jurjevicsnek, a szomszédasszonynak, Galjának, Milica Petrovnának, a nővéreinek, Varja Ivanovának és Maksz Kosztyinnak... Semmi se kell, minden rendben, egészséges vagyok, csókollak. Ezt csak ő írhatta, az ő jóságos, bátor kisfia.

Most minden új értelmet nyert. Ez a gyűrött papírdarabka, a börtönszagot árasztó fehérnemű, a hús és a kenyér, amit Szasa kért, ezek a szemmel látható részletek hiányoztak neki eddig, hogy el tudja képzelni fiát. Az esték és az éjjelek megszűntek

olyan szornyen magányosaknak lenni, ugy erezte, ott van Szasa mellett, tud minden pillanatáról, érzi minden mozdulatat Fajt a szive ezek szerint Szasa is gyengélkedik, nem tudott elaludni Szasa nyitott szemmel fekszik az ágyon, halálos félelem rohama tort rá Szasát kihallgatásra vittek, gyotrődik, vergődik, szenved Eszébe jutott, hogy egyszer megbuntette Szasat, mert nem akarta elengedni őt a színházba, és a gyerek nem a fájdalomtól sírt akkor, hanem a megbantottsagtól, mert megalázta őt, a kicsit Most az élet veri Szasát

Mark magas beosztásu es befolyásos emberekkel beszélt Szasáról Szofja Alekszandrovna hitt Marknak, nem csapta be, nem nyugtatgatta, megtett mindent, amit csak tudott És megis, Marknál is jobban hitt a borton előtt sorban álló asszonyoknak Ott minden olyan egyszerű, világos es igazsagos Ezek a gyenge nők kitanulták, hogyan tudják megvedeni kozelalloikat, melengették őket, pedig testuk melege elszállt, mikozben sorban álltak a fagyban, enyhitettek éhségukon azzal a kevéssel, amit megvontak maguktól, szűkos fejadagjukbol, a vastag kőfalakon keresztul eljuttatták hozzájuk szeretetuket es remenyseguket Szofja Alekszandrovna minden félelem nélkul gondolt most már a borton előtti sorokra ott nem érezte egyedul magát Ez nem enyhítette szenvedését, de levette rola a kivételes helyzet feszultségét Azt kell tennie, amit a tobbieknek A világ, amelyet ezelőtt olyan ijesztőnek látott, tetteket kovetelt, es a tevékenység elnyomta a felelmet Az asszonyok megtanították rá, hogyan tudja felkutatni Szasát, hogy kell elintezni a csomagbeadást, mit kell kuldeni, hova forduljon, kinek mit írjon Pontosan oda kellett fordulni és írni, ahogy ezt az asszonyok tanacsoltak Szofja Alekszandrovna kiharcolta, hogy fogadja az OGPU szerveit ellenőrző ugyész „Ha befejeződik a vizsgálat, megtudja az eredményt" – ezt a választ előre megjosoltak neki, de ez megis nagyon fontos volt ezek után az ugyész majd foglalkozik Szasa ugyével, es ettől sok minden megvaltozhat A sorban állók azt is tudták, mit kell tenni, ha Szasat elítélik, ismerték az *utakat,* ez az *ut* szintén az élet útja, hiszen az emberek vegigmennek rajta, és ez jobban megnyugtatta, mint a remények és ígéretek Hogy hova kuldik Szasát, ez attól is fugg, eszébe jut-e orvosi vizsgálatot kovetelni, hiszen nagyon gyengek a horgői, és így elérheti, hogy a Volga mellékére kuldjék, ne pedig Sziberiaba Ha felhívják telefonon, és azt mondják, hozzon be meleg holmit, akkor ez Sziberiat vagy Északot jelenti, ha nem mondják, akkor Kozép-Ázsiat

S amikor becsongetett Noszov Viktor Ivanovics a házkezelőségről, lélekben már fel volt készulve rá, mert figyelmeztettek, hogy Szasa szobáját lepecsetelik, a gondnok koteles megtenni ezt, bár bizonyara nagyon kellemetlen neki Szofja Alekszandrovna csak attól félt, hogy a gondnok zavaraban majd durva lesz hozzá, és erre az eshetőségre már ki is gondolt egy megfelelő mondatot

„Viktor Ivanovics – mondta volna neki –, ha nyugodtan beszél velem, sokkal jobban megértem"

De Viktor Ivanovics nem gorombaskodott

– Ez a rend, Szofja Alekszandrovna Ha eljon az ideje, majd levesszuk a pecsétet Magának is nyugodalmasabb Tudja, milyen nepek elnek mifelénk, beveszik magukat, aztán erőnek erejével sem lehet kitenni a szűruket Ha át kell hordani valamit,

felküldöm a házmestert. Amire nincs szüksége, az maradjon csak bent, a szoba a magáé.

Ezzel azt akarta tudomására hozni, hogy nem okos kiüríteni a szobát, de Szofja Alekszandrovna magától is rájött erre: amíg a szobában holmik vannak, addig senki sem foglalhatja el önkényesen. A házmester segítségét azonban visszautasította, fizetni kellene érte, és neki nincs pénze.

Nem a közös szobát ürítette ki, ahol ezelőtt Szasa aludt és tanult, hanem a saját hálószobáját. Ki kellett hoznia belőle mindazt, amire szüksége lehetett, oda pedig átvinni Szasa íróasztalát, heverőjét, fogasát.

E foglalatosság közepette találta őt Varja. Gyorsan levetette a kabátját, hozzálátott segíteni, áthordta a fehérneműt, az egymásra rakott ágyneműt, ruhákat, szőnyeget, párnákat, takarót, semmi nem esett ki a kezéből, pontosan tudta, mit hova tegyen, és úgy rendezte el, hogy minden elfért.

Szofja Alekszandrovnának jólesett a kislány segítsége, de magát a kislányt is nagyon rokonszenvesnek találta. Néha arra gondolt, nem teszi helyesen, hogy bevonja az életébe, a szerencsétlenségébe, de Varja együttérzése és segítőkészsége olyan állhatatosnak bizonyult, hogy el se tudta képzelni, hogyan tudná visszautasítani.

Most is, ennek a kislánynak a segítsége a szokásos házimunka látszatát adta a tevékenységnek; egyszerűen csak átrendezik a bútorokat, és hogy ezt a látszatot megőrizze, Szofja Alekszandrovna semmit sem mondott Varjának. De közben érezte, egyre fogy az ereje. Itthagyta a férje, letartóztatták a fiát, elveszik tőle a szobát. Azt a szobát, amit régen át kellett volna adnia Szasának. Felnőtt férfi, kényelmetlen a közös szobában élnie, de ő nem adta oda neki, nem akarta megfosztani magát ettől a kényelemtől. Milyen önző volt! Ám Szasa soha sem szólt erről, az ő drága, szerény kisfia.

A vaságyat nem tudták szétszedni, a szekrény egyik lába kitört, a komódot nem tudták elmozdítani a helyéből, bár a fiókjait kiszedték.

Megjött a munkából Mihail Jurjevics, megérkezett Galja, a szomszédasszony is, és segítettek áttolni a szekrényt meg a komódot, szétszedték az ágyat, átvitték a kisszobába Szasa heverőjét, íróasztalát és könyvespolcát is. Szofja Alekszandrovna kitette az asztalra az írókészletet, felrakta Szasa néhány könyvét, és felakasztotta a függönyt is.

Varja csak akkor hagyta ott Szofja Alekszandrovnát, amikor már mindent befejeztek, bár jól tudta, hogy otthon várja Szerafim, az a bizonyos fiatal katonaiskolás, akit Maksz hozott magával szilveszter este.

Ez a Szerafim nem szívódott föl, már másnap felhívta Varját, és megbeszélték, hogy az Arbat téren találkoznak. Varja csak úgy mulatságból ment el a találkozóra, magával vitte Zoját meg még egy lányt. A barátnők az utca másik oldalán várakoztak, s látták, hogy Varjához odalép egy ifjú katona, és aztán elindulnak az Arbaton. A lányok is velük együtt mentek a túloldalon. Mutogattak neki, de Varja nem értette, mit, ő is integetett nekik valamit, azt meg a lányok nem értették. Szerafim meghívta Varját, menjenek el táncolni a Vörös Hadsereg Házába. Varja ezen az estén nem

tudott elmenni, már moziba ígérkezett. De azt jól tudta, milyen nehéz bejutni a Vörös Hadsereg Házába, és megígérte Szerafimnak, hogy a következő szombaton vele tart. Szerafim minden modern táncot tudott, és Varja barátnőinek roppant irigységére hetente jártak a Vörös Hadsereg Házába.

Varja megbékélt a fiú kissé mulatságos nevével, az egyik Znamenszkij fiút is Szerafimnak hívták. Persze Szerafim más volt, mint az udvarbeli – a tősgyökeres moszkvai, arbati – fiúk, egy elfogódott, vidéki fiatalember. De *komolyan* udvarolt neki, s ez nagyon hízelgett Varjának, ettől felnőttnek érezte magát, és barátságuk ellen Nyinka sem szólhatott, hiszen Szerafim az ő Makszjának a barátja, akinek nem lehetnek rossz pajtásai.

Otthon Nyina haragos tekintettel fogadta Varját: Szerafim már egy órája senyvedt ott náluk, a díványon ülve, könyvvel a kezében; a lapozás nesze idegesítette Nyinát, zavarta a munkájában, dolgozatfüzeteket javított. Elítélő tekintete ezt jelentette: „Ha megbeszéltél valamit valakivel, akkor gyere haza időben, nem vagyok köteles szórakoztatni a gavallérjaidat."

Varja nem kezdett magyarázkodni, hogy miért késett el. Majd megmondja, de csak később. Most kiküldte Szerafimot az előszobába, mert át kell öltöznie.

A tükröt a szekrényajtón helyezték el. Varja kinyitotta az ajtót úgy, hogy ne háttal, hanem oldalt álljon a fénynek, és hozzálátott az öltözködéshez. Ez is csak ingerelte Nyinát, hiszen rendes ruha van rajta, ebben is elmehetne. És hogy veszi fel a harisnyáját! Kinyújtja a lábát, úgy marad, gyönyörködik magában. És micsoda dolog ez, félmeztelenül járkálni a szobában, hol szedte fel ezt a szokást? Tizenhat évesen!

– Ne feledkezz meg arról, hogy várnak!

– Igen – felelte szelíden Varja, majd ugyanilyan szelíden megkérdezte: – Nem adnád kölcsön mára a cipődet?

Nyinának nem akaródzott odaadni egyetlen ünneplő cipőjét, de alig várta már, hogy Varja elmenjen otthonról.

– Vedd el!

Varja elővette a cipőt, hosszasan nézegette, tapogatta, és amikor felvette, kinyújtott lábán megint elnézte, újból elgyönyörködött benne. Végre befejezte az öltözködést, kinyitotta az ajtót.

– Szerafim, gyere be!

Miután már fölvette a kabátját, kendővel bekötötte a fejét és megnézte magát a tükörben, akkor fordult oda a nővéréhez:

– Szofja Alekszandrovnánál voltam, segítettem áthordani a holmikat. Szasa szobáját lepecsételték.

Varja ösztönösen, de pontosan telibe talált ezzel az ütéssel: még ami Szasáéknál történik, azt is tőle tudja meg a nővére.

Természetesen Nyina sem, de senki más sem tud segíteni Szasán. Ugyan mit tehetnének? Anélkül, hogy tudnák, mivel vádolják?! És mégis bűnösnek érzi magát Szasa előtt, ha másért nem, hát azért, mert szabadon él, amikor az börtönben ül. Mindannyiuk közül a legjobb! És mindenki hallgat. Nyina abban reménykedett, hogy

majd tisztázódik a félreértés, de lepecsételték a szobáját, ezek szerint nem engedik szabadon. Mi legyen most? Fogadják el, hogy Szasa a szovjethatalom ellensége? Tagadják meg? Magára hagyták Szasát a bajban, elhatárolták magukat tőle. Ő egy alkalommal ugyan benézett Szofja Alekszandrovnához, kifejezte együttérzését, de hát kinek kell az ő együttérzése?

Levelet kellene írni... Aláírásokat gyűjteni a gyerekektől, hiszen Szasa a Komszomol-titkáruk volt, meg kell írni, hogy kezeskednek érte. Maksz biztosan aláírja, meg Vagyim, Lena és a többiek is. De még az iskola igazgatója és a tanárok is, akik ismerték Szasát. Nyina abban az iskolában tanított, ahova egykor Szasával együtt jártak, és nagyon reménykedett abban, hogy sikerül összegyűjteni az aláírásokat. Jurka persze nem írja alá, de vigye el a ördög! Felhívta Lenát és Vagyimot, megbeszélte velük, hogy másnap találkoznak Lenánál. Aztán lement Maksz anyjához, és megkérte, hogy ha a fia másnap hazajön kimenőre, szóljon neki, jöjjön át hozzá.

A találkozás nem sikeredett túl vidámra. Lena nagykendőbe burkolózva hallgatott. Alá kell írni a levelet – semmi akadálya. Maksz is szomorúnak látszott. Jól tudta, hogy levelük hiábavaló, azt is megértette, milyen következményekkel járhat ez a lépés, de nem akarta megtagadni, nehogy Nyina azt gondolja, fél. Csak Vagyim jegyezte meg:

– Aztán mit várhatunk ettől a levéltől? Segít ez Szasán? És ha árt neki, csak bonyolítja az ügyét, bennünket is beidéznek: mit tudnak Pankratovról? Az iskolában jó komszomolistának ismertük. De hát hat esztendővel ezelőtt jártunk együtt vele. Milyen most? Van tudomásuk arról, hogy mi történt az egyetemen? Elmondta maguknak? És mit mondott? Aztán előállítják Szasát: „Mit mondott a barátainak?" Én nem vonom kétségbe Szasa becsületességét. Egyszerűen csak szeretném látni, mit von ez maga után.

– Bízzuk Szasát a sors szeszélyére? – kérdezte Nyina.

– Miért a sors szeszélyére? Hiszen az ügyével foglalkoznak. Milyen alapon gondolnánk azt, hogy nem fogják rendesen kivizsgálni?... Igen, mi ismerjük Szasát, de minden bizonnyal ők is kértek róla jellemzést. És nem azért tartóztatták le, mert ő Szasa Pankratov, hanem mert valamiféle ügyről van szó. De ezt az ügyet mi nem ismerjük.

– Valahogyan tartanunk kell a lelket benne – jelentette ki Nyina.

– Próbálj ésszerűen gondolkodni – ellenkezett Vagyim. – Szasa még csak tudomást se szerezne a levelünkről. Ellenkezőleg! Faggatni fogják mindegyikünkről, és ez csak megnehezíti a helyzetét.

– Félsz, hogy majd rólad is kérdezik?

– Én semmitől sem félek – vörösödött el Vagyim.

Mind tudták, hogy Vagyimnak igaza van. Nyina is tudta. De mégis van valami magasztosabb és fontosabb ennél a tudásnál. És van még valami keserű és szégyenteljes dolog is: féltek, hogy megnehezítik saját életüket. És ezt a félelmet legyűrni sokkal nehezebb, mint elküldeni a levelet.

– Talán tanácskozzuk meg a dolgot a papával? – kérdezte Lena.

– Helyes – kapott a szón Nyina, titokban azt remélve, hogy Ivan Grigorjevics közbelép, és segít Szasán.

Vagyimnak is tetszett a gondolat: Ivan Grigorjevics lebeszéli őket ennek az esztelen levélnek az elküldéséről. Bárhogy legyen is, ő, Vagyim nem írja alá. Ezt eltökélte. Egyedül csak Makszim érte fel józan paraszti eszével azt, hogy nem kellene Ivan Grigorjevicset ilyen kényelmetlen helyzetbe hozni.

– Nem tudom, érdemes-e – töprengett Makszim –, nekünk magunknak kell ezt eldöntenünk.

– Megtanácskozni azért lehet – állította határozottan Nyina.

A teához bejött az ebédlőbe Ivan Grigorjevics és Ashen Sztyepanovna.

– Papa, mit csináljunk Szasával? – kérdezte Lena.

– Miért, mit lehetne csinálni?

– Levelet akarunk írni az OGPU-nak.

Bugyagin elkomorodott.

– Kinek kell a ti leveletek?

– Valamit mégiscsak kellene csinálni – mondta Nyina.

– Nélkületek is kivizsgálják az ügyet – szólt rá mérgesen Bugyagin.

21

Mióta Bugyagin hazatért külföldről, Sztálin egyszer sem fogadta, bár Ivan Grigorjevics sok olyasmit mondhatott volna neki, amit nem írnak meg a jelentésekben, és amit a jelenlegi nemzetközi helyzetben nem volna szabad halogatni. Kért is kihallgatást tőle. „Várjon, majd hívatják." Több mint egy esztendeig várt. Ez nem lehet véletlen, mint ahogy az sem az, hogy nem került be az új Központi Bizottságba. Következtként az egyik legnagyobb nyugati országban a Központi Bizottság által diktált politikát hajtotta végre, de joga volt ahhoz, hogy a saját nézeteit elmondja a Központi Bizottságban.

Sztálinnal azonban mindig bonyolult a dolog. Száműzetése idején nem beszélt többet azzal az elvtársával, aki azon a szokásán tréfálkozott, hogy zokniban alszik. Szibériában Sztálin különösen védtelennek bizonyult, fagyoskodott, és ezért zokniban aludt. Volt egy tarka selyemhuzatos, tűzött paplana is. Ezen is sokat tréfálkoztak. Sztálin úgy érezte, hogy ezekkel a tréfákkal alkalmatlanságát, gyengeségét hangsúlyozzák. Abbahagyták a tréfálkozást. Összeveszni sem lehetett vele, mert nem tudott békülni. Erős grúz akcentusa, nehézkes nyelvi fordulatai megakadályozták abban, hogy jó szónok legyen: a vitákban megint csak védtelennek látszott, és senki sem akarta megbántani. Nem megbántani pedig azt jelentette, hogy nem mondani ellent neki.

A viták és véleménykülönbségek nem zavarták a száműzötteket abban, hogy érintkezzenek egymással. Csak Sztálin nem tett soha egyetlen lépést sem a békülés irányába: az eszmei ellenfél személyes ellenségévé lett. Magától értetődőnek tartotta, ha egy elvtársa odaadta neki a nemezcsizmáját, amire pedig annak magának is szüksége lett volna. De sohasem fogadta volna el a nemezcsizmát attól, akivel előzőleg vitázott. Szeszélyessége, örökös megbántottsága, kínos félreértései miatt

elviselhetetlen volt. Mások eljártak vadászni, horgászni, csak ő nem ment sehova, esténként az ablaknál ült, és a petróleumlámpa fényénél foglalatoskodott. Ez a magányos, hajlíthatatlan grúz itt, az isten háta mögötti szibériai tajgában, a falu szélén álló parasztházban együttérzést váltott ki a helybéli lakosokból, akikkel nehezen tudott kijönni. És az elvtársak sok mindent megbocsátottak neki.

Egyedül csak Bugyagin került közel hozzá. A motovilihai munkásfiú először találkozott kaukázusi emberrel, megsajnálta ezt a délvidékit, akit ide száműztek a hideg Szibériába, amelynek körülményeit, szigorú éghajlatát még az oroszok se igen tudják elviselni. Bugyagin sok szívességet tett neki, segítette, amiben tudta, és Sztálin úgy fogadta ezt, mint ami neki kijár. Ivan Grigorjevics könnyebben élt itt, mint a többiek: értett a kovács- és a lakatosmunkához, fejszével is jól ügyködött, tudott ekét, puskát javítani, szeretett horgászni, különösen ősszel, éjszaka, égő szurokfáklyákkal a csónak orrán. Némán hallgatta tanult elvtársai vitáit, beszélgetéseiket, eszmefuttatásaikat, sokat olvasott, még angolul is megtanult. A többség németül vagy franciául tanult, csak Sztálin nem foglalkozott nyelvekkel. A száműzöttek ellátták Bugyagint könyvekkel, megmagyarázták, értelmezték őket. Sztálin is megvilágította, elmagyarázta neki a kérdéseket. Egyoldalú gondolkodása, papneveldében szerzett hajlama a dolgok értelmezésére, megingathatatlan magabiztossága, hogy az ő tudása a bölcsesség legfelsőbb foka, jobban meggyőzte Bugyagint és jobban imponált neki, mint a többiek nagy tudással párosult ékesszólása. Az idők múlásával aztán mindez már nem váltott ki belőle ekkora tiszteletet, nagyon gyorsan fejlődött, és sokkal műveltebb és ragyogóbb elmékkel akadt össze, mint Sztálin. De közös száműzetésük e nyolc hónapja nemcsak emlékezetében, hanem szívében is nyomot hagyott, először került kapcsolatba azzal az üggyel, amely élete ügyévé lett.

A polgárháború éveiben is találkozott Sztálinnal. Ekkor kezdett Sztálin jelentős szerepet játszani. Akarata, energiája jól szolgálta a forradalmat; keménységét, durvaságát, diktátorhajlamát el lehetett fogadni, hiszen a forradalom szélsőséges eszközöket is alkalmaz. De az alkotó, teremtő munka idején ezek a fogyatékosságok veszélyessé váltak. Sztálin mindent átfogó, ellenőrizhetetlen hatalmat birtokolt. Ez a lényege Lenin levelének is. Sztálin az eszme iránti hűséget a maga iránti hűséggel mérte. Ott, ahol Rjazanov a befejezettséget, a véget látta, Ivan Grigorjevics megsejtette a kezdetet. Úgy vélte, hogy a változások majd a kongresszuson következnek be. De nem így történt. Sztálin a kongresszuson a maga rendkívüliségét bizonyította, most majd egyedülvalóságát kívánja szentesíteni.

Bugyagin magára vállalt mindent: bármilyen forradalmi tettet saját tettének fogadott el, minden hibát saját hibájának; minden igazságtalanságot saját igazságtalanságának; rendelkezett a forradalmár legmagasabb rendű bátorságával: magára vállalta a felelősséget a társadalmi megrázkódtatások tüzébe vetett emberek sorsáért. Hullottak mellette az emberek, bűnösök és bűntelenek, de ő szentül hitte, hogy egy új nemzedék számára tör utat; az igazi forradalom nagysága nem abban rejlik, hogy MIT dönt meg, MIT zúz szét, hanem abban, hogy KIT teremt meg.

Sztálin dédelgette Rjazanovot. Ivan Grigorjevics nem tévedett ebben. Ha valakit beválasztanak a KB tagjai közé, akkor lehetetlen, hogy ne tudjanak arról, hogy

unokaoccset letartoztattak A letartoztatott unokaocs lesz Rjazanov Achilles-sarka, arra keszteti majd hogy hűsegesen szolgalja azt az embert, aki nem toródott ezzel a korulmennyel S ha ez igy van, akkor, ha ő, Bugyagin segitseget kerne Szasa erdekeben meg bonyolultabba tenne kapcsolatat Sztalinnal

De megsem tudta megtenni, hogy ne avatkozzon a dologba A Lenanal uló gyerekektol akik azt targyaltak, hogyan segithetnenek Szasan, melyen meghatodott ezekben a tiszta onzetlen fiatalokban latta a forradalom ugyenek folytatoit Es ő, a regi bolsevik aki előkeszitette es veghezvitte ezt a forradalmat, semmit sem tud valaszolni nekik Nem mondhatta azt, hogy Szasat okkal tartoztattak le, mert tudta, hogy ez nem igaz De azt sem mondhatta, hogy letartoztatasa helytelen volt, mert akkor meg kellett volna magyaraznia nekik, hogyan tortenhet ilyesmi

S bar Bugyagin jol tudta, hogy kozbelepese hiabavalo, megis felhivta Berezint Ugy ismerte mint becsuletes, bator csekistat Megmondta Berezinnek, hogy kezeskedik Szasa Pankratovert es kerte tisztazzak az ugyet

Berezin jobban tudta, mint Bugyagin es jobban, mint Rjazanov, hogy Pankratov teljesen artatlan Berezin ismerte az ugyet Reszt vett Szasa kihallgatasan, es megerezte milyen becsuletes fiu A sűrű fekete szakall nem akadalyozta meg abban, hogy meglassa mogotte a szep, fiatal arcot, amelyből sugarzott a becsuletesseg, a batorsag es a merhetetlen tisztesseg Es ez a rovid es hozza oly melto kijelentes, hogy „semmiert tartanak itt", s az ifjusag mosolya, az ifjusage, amely semmitől sem fel es amely előtt ott all a jovő De Berezin olyasmit is tudott, amit nem tudott sem Bugyagin, sem Rjazanov, es megsejtette azt, amit azok nem sejthettek

Lominadze, regebben a Komintern egyik vezetője a kinai forradalom kapcsan olyan nezeteket fejtett ki, amelyek szemben alltak Sztalin nezeteivel, es megvitatta ezt a problemat Sackijjal es Szircovval Ez a megbeszelesuk adott alapot Sztalinnak arra, hogy „jobbos-balos elhajlo korcsoknak" nevezze őket Lominadzet levaltottak, es az Uralba kuldtek varosi partbizottsagi titkarnak

Vizsgalatot inditottak ellene Az ugyben szerepel Csernek, a Komintern volt munkatarsanak tanuvallomasa arra vonatkozoan, hogy allitolag Lominadze egy uj Internacionale letrehozasat tervezte A bizonytalan nemzetisegű Cser, aki egyidejűleg tobb orszag allampolgara tobb embert nevezett meg, akik allitolag kapcsolatban alltak Lominadzeval, kozottuk szerepelt Glinszkij is, a lengyel szocialista part, a Lewica egyik volt vezetője, aki az emigracio eveiben sok segitseget nyujtott Leninnek

Glinszkij felesege a műszaki egyetem rektora Allitolag az egyetemen felfedtek egy illegalis ellenzeki csoportot, amelyet Glinszkaja helyettese, a „munkasellenzek" volt tagja, Krivorucsko iranyitott Jagoda rogton kapott ezen Glinszkij felesegenek kapcsolata az illegalis ellenzeki csoportosulassal megerősitette Cser bizonytalan tanuvallomasat, hiszen minden kozvetett kapcsolat kiterebelyesiti es meggyőzóve teszi az ugyet, minden tenytol sulyt kap, minden nev jelentős lesz, ha bekerul az ugybe, es ha ugyesen kapcsoljak a fő verziohoz

Berezin nagyon jol tudta, hogy az egyetemen semmifele illegalis szervezet nem működott, hogy Szasa Pankratovnak semmi koze Krivorucskohoz, mint ahogy Krivo-

rucskónak sincs köze Glinszkij ügyéhez, maga Glinszkij sem áll kapcsolatban Lominadzéval, és Lominadze semmiféle új Internacionálét nem akart létrehozni. De Lominadze ügyének kivizsgálását személyesen Jagoda irányítja, és ez az ügy, Berezin így látta, messzebbre és magasabbra nyúlik. Hogy hova, azt legfeljebb sejtette. A dolgot csak Jagoda ismeri, és hogy mit ér ez az ember, azt Berezin nagyon jól tudta... Rettenetes és rémisztő lánc ez. Pankratov szabadlábra helyezését úgy értelmezhetik, mint egy bármilyen kicsi, de mégiscsak láncszemnek minősülő valami kiemelését a láncsorból. Jagoda ezt nem engedi meg. És Visinszkij sem engedi meg. Szolc visszavette az egyetemre Pankratovot, Visinszkij jóváhagyta a letartóztatását. Pankratovot a háttérben kell tartani, nem szabad felhívni rá a figyelmet, csak ez mentheti meg. Egyelőre mindennek úgy kell maradnia, ahogy van, csak folytassa tovább a dolgát Gyjakov, az ő tevékenysége az egyetemre korlátozódik, másról nem tud. Az egyetlen, amit megtett Berezin, hogy engedélyezte Szasa számára a csomagküldést és a börtönkönyvtár használatát. Gyjakov tisztelettel hallgatta végig az utasítást, mindig tisztelettel hallgatta Berezint, sejtette, hogy Berezin nem sokáig fog itt, a központi apparátusban dolgozni. A csomag és a könyvek természetesen bizonyos fokú kedvezményt jelentenek, de ezt néha megteszik a vizsgálat érdekében, ebbe nem lehet belekötni.

– Igenis – felelte Gyjakov.

Berezin a forradalom szellemének hirdetője volt, a Csekánál végzett munkáját forradalmi kötelességének tartotta. A polgárháború éveiben mint a kormányzósági Cseka elnöke a vörös terrort testesítette meg, de nyugodtan szabadon engedett egy-egy szerencsétlen liberálist vagy egy-egy berezelt burzsujt, ha látta, hogy a forradalom számára nem jelentenek veszélyt. Gyjakov kicsi, de kemény markából senki sem tudott kiszabadulni, hozzá kerülni már önmagában bűnösséget jelentett. Gyjakov nem az emberek valóságos bűnösségében hitt, hanem a bűnösségben *általában*. Az *általános* verziót ügyesen alkalmazni kell az *adott* személyre, és meg kell teremteni egy *konkrét* verziót. Ha megteremtette a konkrét verziót, akkor ehhez igazodik ő, a vizsgálat és a letartóztatott is. Ha a letartóztatott elutasítja a verziót, ez csak újabb bizonyíték arra, hogy ellenségesen viseltetik az állammal szemben, amelyet Gyjakov véleménye szerint itt ő képviselt.

A Gyjakov által felépített (őszinte meggyőződése szerint jól felépített, logikus és cáfolhatatlan) verzió a következőkben foglalható össze: az egyetem vezetője, Krivorucsko egy volt ellenzéki, aki már alaposan megkapta a magáét, aminek következtében sértett és, Gyjakov logikája szerint, mindörökre megkeseredett ember. Az ilyennek tevékenykednie kell: az ellenség nem alszik, az ellenség ott árt, ahol tud. Különösen politikailag éretlen fiatalemberek között. És akkor ezek a fiatalemberek elkészítenek egy pártellenes faliújságot. Kapcsolatban áll egymással ez a két körülmény? Okvetlenül! A fiatalemberek vezetője, Pankratov egyetemi hallgató, védelmébe veszi Krivorucskót. Véletlen lenne ez? Nem lehet véletlen! Véletlen lenne az, hogy Krivorucsko ügye időben egybeesik Pankratov ügyével? Ki hiszi el ezt?! Pankratov mögött bujtogatóként ott áll egy volt ellenzéki. Krivorucsko bevonta Pankratovot, ez pedig már egy ellenforradalmi szervezet.

Gyjakov nem kételkedett abban, hogy Pankratov *megtörik*, és a verzió bizonyítást

nyer Gyjakov két csoportra osztotta a letartóztatottakat Az egyik bizalommal viseltetett a vizsgálat iránt, tehát hitt a szovjethatalomban, a másik csoporthoz tartozók nem hittek a vizsgalatban, tehát nem hittek a szovjethatalomban Azonkívul tovább osztotta őket még kicsinyesekre, akik a jegyzőkonyv minden betűjébe belekotnek és nem kicsinyesekre, akik nem kotnek bele Pankratov hisz a szerveknek, nem kicsinyes, megtorte a letartóztatás, reménykedik, hogy szabadon bocsatják, bizalmat keres, tapasztalatlan, nyílt, elvtársait, barátait menteni fogja, mindent magara vállal, azt is, ami felesleges Konnyű eset

Krivorucskot ugyanazon az ejszakan tartóztattak le, amikor Szasat Azt vallotta, hogy hallott Pankratov ugyéről, de magára Pankratovra nem emlékszik, hiszen az egyetemre tobb ezer hallgato jar Krivorucsko valojában nem felejtette el, mit mondott Pankratov a partbizottsag ulésen, és arra is emlékezett, hogy ott járt nala az iratait rendezni Nem azert tagadta ismeretsegét Pankratovval, mert ezzel árthatott volna magának, neki már semmi nem árthatott, nem is segithetett, ezt az akciot azok ellen indították, akik barmiféle ellenzeki csoporthoz tartoztak egykor És nem is azert tagadott, mert kitalalta a verziót, hiszen azt sem tudta, hogy Pankratov bortonben ul Azért tagadta, mert tudta ha barkinek a nevet megemlíti, azzal árthat a viselőjének

22

Szasának négy konyvet hoztak ki, egy sem volt kozottuk, amit kert, bar a konyvtáros sajátos módon figyelembe vette igenyét Az *Elveszett illúziok* helyett jott a *Cesar Birotteau nagysaga es hanyatlasa,* a *Haboru es beke* helyett a *Gyermekkor, Serdulokor, Ifjusag,* megkapta a Természet és Emberek című folyóirat 1905-os évfolyamat, a Krasznaja Nov 1925 évi 22-es számat Mindent agyonolvasva, rongyosan, ovális kek pecséttel *Butirkai Allami Borton Konyvtar* Balzac 1899-es kiadásu, Tolsztoj 1913-as Sok lap hiányzott belőluk, a konyv végeben elhelyezett leltár a hianyzó lapokrol pontatlan Es megis egy hét unnep állt előtte Szasa először átnezte a folyóiratokat A Krasznaja Novban megtalalta Jeszenyin versét, *Kek kod a hoborította lapalyon** Ezt eddig nem ismerte A *Cesar Birotteaut* már olvasta Akkoriban a szerencsétlen illatszerész történetet melodramatikusnak találta, de most meghatotta „A balszerencse tehetseges embernek lépcsőfok, kereszteny léleknek tisztítótűz, ugyeskedőnek talalt kincs, ugyefogyottnak szakadék"** O nem tehetség, nem is keresztény lelek, nem ugyeskedő es nem is ugyefogyott ember De mégis valami szamara nagyon fontosat erzett meg ezekben a szavakban

Egy hétig élvezte a konyveket, a tiszta fehérneműt, az édesanyja altal bekuldott finom falatokat A husdarabkákat beletette a levesbe, ily módon megmelegitette,

---

* Weores Sandor forditasa

** Lanyi Viktor forditasa

aztán a kásával egyutt megette, így az ebéd egészen ízletessé vált Reggel és este szendvicseket csinált a fehér kenyérből, vajból, kolbászból és sajtból, s az iskolai reggelik illata elnyomta a borton szagát Jóllakottan, elbágyadtan végigdőlt az ágyon es olvasott Napkozben tilos volt lefekudni, de Szasa ugyet sem vetett a folyosón járó-kelő fegyőrok rendreutasítására, így aztán békén hagyták, csak olyankor váltak hajthatatlanna, ha valamelyik felettesuk kozeledett Egy hétnyi jóllakottság, lusta élet konyvekkel, kolbásszal és csokoládéval Úgy tetszett, hogy megszokta, beilleszkedett, beletort ebbe a világba „Mind megnyugszunk, mind odakerulunk, bármennyire torekszunk is ebben a foldi létben " Ez nem győzte meg, mégis áltathatta vele magát

A konyvekből es folyóiratokból elébe táruló élet semmiben sem hasonlított jelenlegi életere, de a multbelire sem A *Gyermekkor*ban és a *Serdulokor*ban ábrázolt szenvedések egyáltalában nem olyanok, mint amilyeneket ő élt át gyermekkorában es ifjúkorában

Azt mondta akkor az apjának

– Nem engedem, hogy bántsd a mamát!

Apja ranezett kiguvadt szurke szemével, aztán fejét a kezébe temette

– Jo fiú – és elsírta magát

Az apa mégiscsak az apa Bármilyen hideg a keze, mégis gyermekkorától emlékszik erintesére Szerette volna megvigasztalni, bocsánatát kérni Apja levette kezét az arcáról, szeme szarazon és duhosen villogott

– Ki jogosít fel arra, hogy beleártsd magad?

– Az anyámról van szó

Néhany napig apja szótlanul kelt fel reggelente, megborotválkozott, hosszasan mosakodott, feloltozott, szemugyre vette magát a tukorben, szótlanul ult le az asztalhoz, szótlanul evett, rakta a papirjait az aktatáskájába, majd valamit dunnyogott, es anelkul, hogy elkoszont volna, elment a munkahelyére Amikor hazajott, duhos tekintettel nezett vegig a szoban, megebédelt anélkul, hogy egyetlen szót ejtett volna, ridegen tolta el maga elől a tanyert, nem válaszolt anyja félénk kérdéseire Csak késő este, amikor apja és anyja visszavonultak a saját szobájukba, akkor hallotta meg apja fojtott hangjat Anyja csak hallgatott és hallgatott, Szasa attól tartott, hogy ettől a hallgatástol anyjának megszakad a szíve

Majd apja azt mondta Szasának

– Beszélnem kell veled

Kimentek a hazbol, es elindultak az Arbaton Az utcai lámpák fényében hópelyhek kavarogtak Apja prémkucsmat viselt, ugyanebből a prémből volt a bunda gallérja is, ott ment Szasa mellett, magas, jókepű, simára borotvált, kategorikus, ellentmondast nem tűro férfiú

Nem akarta beavatni fiát feleségével való kapcsolatába Az asszony kiskorától beleje táplalta az apjaval szembeni ellenérzést Az *asszony* tehet viszályaikról, az *asszony* nem osztozott torekveseiben, erdeklődésében, kozelebb álltak hozzá a nővérei és az occse Egyedul csak feltékenykedni tudott

Szasát végtelen banat fogta el Milyen ellenervet szegezhetne apjának, itt az utcán, amikor az meg rosszul is hall, es kiabálnia kellene

Csak ennyit mondott:

– Ha két ember nem tud együtt élni, el kell válniuk.

Egy hónap múlva apja elutazott a Jefremov Gumigyárba. Így a tizenhat esztendős Szasának minden a nyakába szakadt.

Gyjakov nem hívatta Szasát, de őt ez nem nyugtalanította. Az első kihallgatást reménykedve várta, a másodikat félelemmel, most már nem félt és nem is reménykedett. Csak a Krivorucskóval kapcsolatos gondolatok nyugtalanították. Őt is letartóztathatják, és akkor majd bevallja azt a szakács-hasonlatot. Akkor Szasát hazugságon kapják, és mint az egyszer már hazugságon kapott embernek, már nem fognak hinni a legfontosabban, a Markkal kapcsolatos dologban sem.

De miért mondta ezt neki Krivorucsko? Micsoda ostoba helyzetbe sodorta! Fecsegő alak! Mit tett volna Szasa, ha Krivorucsko ügyét a pártbizottságon tárgyalják? Ott nem hallgatta volna el ezt a mondatot... Csak magyarázza meg Krivorucsko elvtárs, mire célzott! Hát akkor itt miért kell másként tennie? Miért kell fedeznie Krivorucskót?

Elmond mindent úgy, ahogy volt, és ezzel leteszi a terhet magáról. Tiszta lesz a lelkiismerete, aztán majd döntsenek a dologról... „Szibéria szörnyű, Szibéria olyan távoli, de ott is élnek emberek." Honnan is van ez?

Itt él a börtönben, fekszik, olvas, kolbászt, csokoládét majszol, minden éjszaka énekel a forró zuhany alatt, töpreng, emlékezik. Már megnőtt a szakálla, simogatni szokta, szeretné megnézni, hogyan fest szakállal, de nincs tükre.

Megint megjelent a fegyőr papírral és ceruzával, magához vette a könyveket. Szasa megírta új igénylését. Most tíz könyvet írt ki, valamelyik csak köztük lesz. Újból kérte a *Háború és békét* és az *Elveszett illúziókat*. Kérte még az irodalmi folyóiratok januári, februári, márciusi számait, Stendhalt, Babelt és Gibbontól *A római birodalom hanyatlásának és bukásának történetét*, ezt nem sokkal letartóztatása előtt kezdte el olvasni, kérte még Gogolt, akit szeretett és Dosztojevszkijt, akit nem szeretett – de hát mégis csak át kell rágnia magát rajta. És megint kérte a büntető törvénykönyvet, hadd tudják, hogy ezt is követeli. Magától értetődik, hogy Gyjakov átnézi a listát. Hát tudja meg, hogy ismerni akarja a jogait!

A könyvek nélkül eltöltött két nap máris visszazökkentette előző állapotába. Megint csak a vak falak, a gyötrelmes csend, az őt figyelő kukucskáló lyuk, a WC-re kísérések, megint a nehéz ételek és a gyomorégés – az édesanyja által küldött élelmiszerek elfogytak.

Sokat gondolt Katyára, felidézte meleg kezét, száraz, cserepes ajkát. Nem tudott aludni, felkelt, járkált. De a fegyőrök nem engedték, hogy éjszaka bárki is sétálgasson a cellájában.

– Őrizetes, feküdjön le!

Szasa lefeküdt, nem tudott elaludni, s ha mégis elaludt, akkor gyötrő álmok, nyomasztó látomások kísértették, mind hajdan tizenhét esztendős korában...

Tizenhét éves lehetett, amikor anyjával együtt elutazott Lipeckbe. A háziasszonyhoz, ahol laktak, megérkezett a menye Szamarából, a férje ott dolgozott a vasútnál.

Jelizaveta Petrovnának hívták, sovány kis szőke nő, meztelen testén éppen csak összefogott pongyolát viselt. Ferde vágású szemének sanda tekintetével nézett Szasára, kétértelműen mosolygott, kényeskedett ez a szamarai asszonyka. És kétértelmű mosolya, félig nyitott pongyolájából elővillanó teste, az olcsó parfümillat mégis izgalomba hozta Szasát. Az asszony napközben többnyire a kertben hevert, kigombolta a pongyoláját, karcsú fehér lábát napoztatta. Szasa nem látta, de ott érezte az almafa alatt a párna fehér foltját, a tarka pongyolát, a csupasz, karcsú lábat, érezte magán az asszony sanda tekintetét, mosolyát.

– Szas-s-sa – szólt egy alkalommal, hosszan elnyújtva az „s" hangot.

Szasa odament hozzá, és leült melléje.

– Szas-s-sa – ismételte az asszony most is elnyújtottan, feléje fordult, pongyolája szétnyílt, kilátszott sovány, fehér válla és kis melle. – Szasa... Hol jár egész nap? Lányokkal sétál? Mondja el nekem...

Szasa egy szót sem tudott kinyögni, csak nézte az asszony szorosan összezárt lábát, kis fehér mellét... a forró napsütés szinte égette, darázs döngicsélt, mindent betöltött az almaillat. Szasa nem tudott felkelni, mozdulni sem tudott, és szégyenkezett, hogy az asszony mindent lát, mindent megért, és csak mosolyog kétértelmű mosolyával, és lelke mélyén kineveti őt.

– Folyton csak olvas, olvas, agyonolvassa magát. – Az asszony kivette kezéből az Anatole France-kötetet. – Nem adom vissza!

És háta mögé rejtette a könyvet. Szasa utána nyúlt, kezük egymásba fonódott, megérezte az asszony testének forróságát. Az asszony alattomos pillantást vetett a kertkapura, a feje hátrabukott, nehezen vette a levegőt, arcán megjelent valamiféle furcsa elidegenedés, titokzatosság. Forró karjával átölelte Szasa nyakát, magához húzta a fiút, ajkuk összeért, és az asszony hanyatt vetette magát.

Aztán Szasa szemébe nézve nevetett.

– Látod, mit csináltál... Most majd kimoshatom. Neked nem volt kellemes? Nem tesz semmit, kedvesem, ez csak az első alkalommal nem kellemes, mert ugye először történt ez veled? No mondd, hogy így van. Igaz?

Szasa szégyellte magát, kerülte a találkozást, de másnap ebédnél az asszony így szólt hozzá:

– Szasa, legyen férfi, vigyen el engem csónakázni!

– Menj csak, Szasa – biztatta az anyja, aki nagyon bánkódott amiatt, hogy Lipeck unalmas Szasának.

Csónakon átmentek a Voronyezska – így hívják ezt a lipecki folyócskát – túlsó partjára, és ott a mezőn az asszony eltökélten és hozzáértően megint odaadta magát.

Éjszaka bejött hozzá, Szasa az ebédlőben aludt a díványon. És ettől kezdve minden éjszaka bejött hozzá, nappal pedig átvitte magával a Voronyezska túlsó partjára.

– Egy kölyökkel kezd ki ez a szajha – sziszegte az anyósa.

A mama semmit se vett észre.

Megérkezett Jelizaveta Petrovna férje. Gyanakvó pillantásokat vetett Szasára, feltehetően megtudhatott valamit az anyjától. Jelizaveta Petrovna megjátszotta a gyengéd feleséget, Szasát pedig reménytelenül szerelmes kisfiúként mutatta be.

A szavakat elnyújtva, kacarászva mondta a férje előtt

– Megjott az én gavallérom

Szasa undorítónak találta az asszony affektálását és azt, ahogy a ferjével suttognak és nevetgélnek a szobájukban Szasanak egyebként hamarosan fel kellett vennie a munkát a gyárban, anyját Lipeckben hagyta, és visszautazott Moszkvába Ezek utan hosszú ideig kerulte a nőket

Egy alkalommal a gyárban onkentes szombati munkat vallaltak, rendbehoztak a gyárudvart, tűzifát rakosgattak, havat lapátoltak A hármas szamu műhely műszerésze, a sudár termetű, szepséges Polja dolgozott mellette, trefalkozott, kacerkodott vele, és amikor befejezték a munkát, halkan odaszolt neki

– Menjunk fel hozzám, kicsit átmelegszunk

És még halkabban hozzátette

– Ma egyedul vagyok otthon

Szasa akkor nem ment vele Túlsagosan atlátszo volt a javaslat De most sajnalta, hogy akkor nem ment vele

Forrt a vére, nem hagyta nyugodni, es jol tudta, mihez vezet neha az egyedullét, és tartott tőle Ettől kezdve reggelenkent es este tornazott, nappal nem fekudt le, járkált egyik sarokból a másikba, napi normát irt elő magának – tizezer lepes, jeghideg vízzel tusolt, a lehető legkesőbben fekudt le, es a lehető legkorabban kelt fel

Két nap múlva meghoztak a konyveket, es megint beletemetkezett az olvasasba Csak nem fekve olvasott, hanem ulve, sőt néha allva, a falnak dőlve Megkapta Gibbon első és második kotetét, a *Karamazov testvereket* es a *Holt lelkek* helyett a *Tarasz Bulbat*

Szomszédja lett – egy sovány, elgyotort fiu gyűrött atmeneti kabatban, szakadt cipőben, ellenzős sapkában Bekísérték a cellaba, aztan hoztak az agyat, a matracot és a takarót

Szavelij Kuszkovnak hivtak, a moszkvai tanárkepző főiskola harmadeves hallgatoja Már otodik hónapjat toltı itt a Butirkaban Ket napig volt Szasaval, aztan elvittek, de az ágyat otthagyták

Ha nem is teljesen őrult, de mar kissé hibbant ember benyomasat keltette Orakig hevert az ágyán, némán, mozdulatlanul, majd egyszer csak felugrott, fel-ala jarkált nekiutkozve az ágyaknak, és halkan énekelt „Búzavirag, tenger buzavirag, csak ugy kéklik tőle a mező" Az Apuhtyin-strofa e monoton dunnyogesetől meg zavarodottabbnak hatott

Nem ment sétára, nem ment Szasaval zuhanyozni, nem tornazott Moszkvaban nem volt se rokona, se barátja, csomagot nem kapott, amit az etelosztók hoztak, azt nem ette meg rogton, hanem csak amikor az alig langyos etel mar teljesen kihűlt, csajkáját épp hogy csak kioblítette, kozonyosen nezte, milyen gondosan mossa el a magáét Szasa Anyja akkor adta be a második csomagot, Szasa mindent az asztalra tett, de Szavelij jóformán semmihez sem nyult Gibbont kézbe vette, de hamarosan lerakta Gogolra és Dosztojevszkijre azt mondta, hogy már olvasta Szasa ugye felől nem érdeklődott, a sajátjáról pedig kozonyosen beszélt A szebezsi jarásba való,

falujuk határsávba esik, hazakészülődött a nyáron szünidőre, az anyja megírta neki, hogy rosszul állnak aprópénz dolgában. Se vásárolni, se eladni nem tud az ember, nem is kap vissza aprót. Ezért aztán gyűjteni kezdte az ezüstpénzeket, és a házkutatás során találtak nála huszonnyolc rubel negyven kopejkát, s azzal vádolták, hogy külföldre akart szökni, annál is inkább, mert idegen nyelveket tanult. Az eléje tárt vádakat elismerte, ügyében a vizsgálatot befejezték, és most az ítéletre várt.

– De hát miért ismerted el?

– Miként tudtam volna bebizonyítani, hogy nem igaz – felelte flegmán Szavelij.

– Nem neked kell bizonyítanod, nekik kell bebizonyítaniuk.

– Be is bizonyították! Ezüstpénzt gyűjtöttem.

Ostobaság, képtelenség! Persze ha elmondanák, hogy őt a faliújság vagy a nagybátyja miatt tartóztatták le, azt se hinné el senki.

Szavelij csak akkor élénkült föl, amikor a börtönszökések legendáit mesélte. Kifűrészelik a börtön ablakának rácsát, felmásznak a tetőre, onnan át a következőre, aztán leugranak a kerítésre, onnan ki az utcára. Nem is olyan régen megszökött két valutázó, a harmadik emeletről kiugrottak az úttestre.

Bármilyen kevés időt töltött még Szasa a börtönben, azt azért jól tudta, hogy innen lehetetlen megszökni. De nem vitázott. Csak csodálkozott Szavelij naivságán. Megpróbált németül beszélni vele, néhány szóra még emlékezett az iskolából. Szavelij jól beszélt németül, teljesen folyékonyan, ezzel eloszlatta a Szasában felmerülő gyanút, hogy a fiú talán nem is a tanárképző főiskola hallgatója.

Ugyancsak lelkesen mesélt Szavelij a börtönkórházról. Minden megtalálható benne, a legkülönfélébb rendelők, elektroterápia és fogorvos. Furunkulus, kelés, lumbágó – nyomban előírják a kékfény-kezelést, mindennap levisznek rá, de az is lehet, hogy befektetnek a kórterembe, ott zsemlét, tejet adnak. Lelkesen mesélt a zsemléről meg a tejről, ami annál kevésbé érthető, mert jóformán alig evett.

Néhány Szasa számára fontos dologról is beszélt. Ha bejön a celládba az orvos és megkérdezi: „Mi a panasza?", ez azt jelenti, hogy száműzetésre ítéltek, s ha délre akarsz kerülni, Közép-Ázsiába vagy Kazahsztánba, mondd azt, hogy tüdőbeteg vagy, reumád is van. Ha északra akarsz kerülni, panaszkodj a szívedre. Ha nem jön orvos, az azt jelenti, hogy munkatáborra ítéltek, itt nincs választásod.

Azt is megtudta tőle Szasa, hogy hívják azt a tömböt, ahol őket tartják, meg a többit is, és miként helyezkednek el ezek. A kis udvaron emelkedő tornyot Pugacsov-toronynak hívják. Ez az udvar a legkisebb, vannak nagyobbak is, a legjobb a műhelyek melletti, ahol a köztörvényesek dolgoznak, mert rajtuk keresztül üzenetet lehet kijuttatni a külvilágba.

A harmadik napon Szavelijt elvezették. Éppen olyan közömbösen ment el, mint ahogy jött. Egy ismeretlen emberhez érkezett és egy ismeretlent hagyott hátra.

De amikor Szasa a ajtóban elnézte Szavelij mindenbe beletörődő, keskeny, hajlott hátát, s azt, ahogy a fiú kiment a cellából, anélkül, hogy hátrapillantott, elköszönt volna, akkor megérezte a végtelen *börtönutat*. Ezen az úton majd még találkozik emberekkel, Szavelij volt az első.

– Bugyagin elvtárs, önt kérik!

Aztán megszólalt a jól ismert hang:

– Szervusz, Ivan!

Ivan Grigorjevics nem szokott hozzá, hogy vezetéknevén szólítsa Sztálint, de keresztnevén szólítani nem akarta, így aztán azt válaszolta:

– Üdvözlöm...

– Megérkeztél, mégsem keresel fel, büszke lettél, elfelejtetted az utat.

– Ugyan. Mikor menjek?

– Most. Szomszédok vagyunk.

Bugyagin utoljára két éve járt Sztálinnál, Nagya halála előtt egy hónappal. Aztán, amikor hazatért a Szovjetunióba, minden ügyes-bajos dolgát a Sztálin bizalmát élvező Litvinov külügyi népbiztossal rendezte.

Sztálin elgondolása szerint a Szovjetunió ellenségei: Anglia, Franciaország és Japán. Anglia gyarmatbirodalmát félti Szovjetuniótól, Japán Kína feletti uralmát, Franciaország európai befolyását. Anglia és Japán ugyanakkor az Egyesült Államok két legnagyobb vetélytársa a világpiacon. A legyőzött Németország szemben áll a győztes Franciaországgal.

Ilyenformán minden bonyolult probléma rendkívül egyszerű: Anglia, Franciaország és Japán áll az egyik oldalon, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Németország a másikon. Sztálin úgy vélte, rendkívüli tehetsége van a bonyolult dolgok leegyszerűsítéséhez.

Ezt a weimari köztársaság idejében kialakult sztálini elképzelést Ivan Grigorjevics elavultnak tartotta, Sztálin mindent leegyszerűsítő készségét pedig egyszerűen katasztrófának. Hitler hatalomra jutása megváltoztatja az erőegyensúlyt, és előtérbe helyezi a német problémát.

Litvinov feltehetően osztotta Bugyagin nézeteit, de ezt nem mutatta ki. Reménykedett abban, hogy az idő majd megváltoztatja Sztálin felfogását. „Laisser passer"* – mondotta Bugyaginnak.

Sztálin nem ismerte Európát, megvetette a pártbéli értelmiséget – az emigránsokat, ezeket a kérkedő mindentudókat, akiket ugyanabból a fából faragtak, mint a szmokingos és frakkos nyugati munkásvezéreket. Ő az illegális pártmunkás életét élte Oroszországban, száműzték, megszökött, rejtőzködött, azok pedig külföldön éltek, biztonságban, olvasgattak, írogattak, nevet szereztek maguknak. Londonban a párt V. kongresszusán jól szemügyre vette őket, egészen közelről.

Ennek előtte Sztálin külföldön csak Tammerforsban és Stockholmban járt. De ezeket a kongresszusokat össze sem lehetett hasonlítani a londonival, ahol több mint háromszáz küldött jött össze: bolsevikok, mensevikek, bundisták, lengyel és lett

---

* Hadd menjen minden a maga útján! (francia)

szociáldemokraták. Először és egyetlen alkalommal látta Sztálin a világbirodalom fővárosát, a kapitalista Babilont, a burzsoá demokrácia fellegvárát. E szenvtelen emberek között, akik érthetetlen és idegen tradíciók között nőttek fel, ő nyelvismeret nélkül bántóan jelentéktelennek érezte magát, és ráadásul elveszítette a sálját is. Ez a londoni április nagyon hideg volt, így aztán Litvinovval együtt elment venni egyet, de nem tudott megfelelőt találni, a durva gyapjú sértette a bőrét. Megvették a legpuhábbat, nagyon drágát, de Sztálin mégis szeszélyeskedett, forgatta a fejét és szidta az angolokat. A kikötőben Litvinov néhány percre eltávozott, s amikor visszatért, Sztálinba már belekötöttek a dokkmunkások: talán kérdeztek tőle valamit, de ő nem válaszolt, mivel nem tudott angolul. Litvinov, aki roppant bátor ember volt, és úgy beszélt angolul, mint egy született londoni, elkergette a dokkmunkásokat.

Litvinov később elmesélte Bugyaginnak ezt a sáltörténetet, de a dokkmunkásokról soha nem tett említést. Sztálin nem bocsátotta volna meg, ha beszél róla: gyerekkora óta gyenge és erőtlen lévén betegesen érzékeny volt mindenre, ami kétségbe vonta fizikai erejét és bátorságát. Innen eredeztethető későbbi gyanakvása is.

Annak idején, még a száműzetésben azt mondta Bugyaginnak: a durvasággal még nagyobb durvaságot kell szembeállítani, mert az emberek azt erőnek vélik.

Egyszer egy hosszú téli estén maga Sztálin mesélte el Bugyaginnak a történetet a dokkmunkásokkal, mondván, hogy indiainak nézték, meg akarták verni, de behúzott nekik, és szétszaladtak. Nagyon szerette ezt a kifejezést: „behúztam nekik".

– És ez az a dicső angol munkásosztály – mondta Sztálin –, éppen olyan gyarmatosítók, mint a gazdáik.

Bugyagin több mint egy évig próbált kiharcolni egy találkozást Sztálinnal, kötelességének érezte, hogy kifejtse neki nézeteit. Jól tudta, hogy Sztálint nehéz meggyőzni, más belátásra bírni; rokonszenvét könnyen elvesztheti az ember, ellenszenvét soha. De azt is tudta, hogy Sztálin tart a háborútól.

Bugyagin rájött, hogy kísérlete kudarcra van ítélve. Az idő nem változtatott Sztálin nézetein, az idő őt magát változtatta meg. Most már meg van győződve tévedhetetlenségéről. Ivan Grigorjevics pontosan felmérte, mivel jár, ha ellentmond neki.

Bugyagin nem a Vozdvizsenkán ment a Kremlbe, ahogy szokott, hanem végig a Herzen utcán, át a Manyezs előtti téren, végig a Sándor-kert kerítése mellett, egészen a Troickije kapuig. Így néhány perccel meghosszabbította útját, alaposan végig akarta gondolni az előtte álló beszélgetést, de az is lehet, hogy egy kicsit húzni akarta az időt a találkozásig, amely, úgy érezte, végzetes szerepet játszik majd sorsában.

Ivan Grigorjevics mindig távol állt a belső pártviszályoktól. De az általános magasztaló kórusban se vett részt. Ez Sztálin számára teljesen elegendőnek bizonyult.

Bugyagin nem azért lett forradalmár, mert jobb életet akart kiharcolni, családjuk viszonylagos jólétben élt: apja, fivére, ő maga is, mind jól képzett kovács szakmunkások voltak a motovilihai gyárban. Ez a *kincstári,* állami gyár az egyik legnagyobb a világon. Maga Motoviliha a Káma bal partján helyezkedett el, a vasúti fővonal mentén, és Perm ipari, kereskedelmi elővárosának számított, roppant tevékeny, jómódú és viszonylag józan gondolkodású település.

A tehetséges fiatal munkásra felfigyelt Nyikolaj Gavrilovics Szlavjanov, az ívhegesztés feltalálója, és bevonta az első villanyhegesztő-munkákba Így kapcsolatba került korának haladó technikájával, annak kiváló képviselőivel, és ez felpezsdítette gondolkodását Összebarátkozott a szociáldemokratákkal, akik szép számban voltak a gyári értelmiség körében valamint a városban élő politikai száműzöttek között Nyilván ő is megmaradt volna egyszerű szociáldemokratának, beiratkozott a tomszki műszaki egyetem fennhatósága alatt működő középiskolai tanfolyamra, ahol leérettségizett és jogot szerzett az egyetemi felvételre Hivatásos forradalmárt csak az első orosz forradalom csinált belőle 1905-ben részt vett az általános politikai sztrájkban, majd a katonasággal történt fegyveres összecsapásban Letartóztatták, és Narimba száműzték

Minden érthető volt, amíg Bugyagin az önkényuralom ellen harcolt A forradalom is teljesen világos – harcuk végcélja, eszméjük győzelme. A végletek elkerulhetetlenek, a nép haragja az évszázados elnyomókra zúdult, a forradalom védekezett

Véget ért a polgárháború Minden a helyére került A nep nemcsak az új gazdasági politikát jelentette, új életformát is hozott

Mégis, az, amit Lenin „komolyan és hosszú időre" tervezett, csak egész rövid ideig tartott Sztálin likvidálta a nepet, azt bizonygatva, hogy Lenin végakaratát hajtja végre Szeretett Leninre eskudni, rá hivatkozni. Bár még Szibériában mondta Ivan Grigorjevicsnek, hogy Lenin nem ismeri elég jól Oroszországot, ezért adta ki a jelszot a föld államosítására, amelyet szerinte a parasztság nem fog helyeselni Caricinban pedig azt mondta személy szerint neki, Bugyaginnak, hogy Lenin nem ért a katonai dolgokhoz De Lenin jelentőségét, a pártban játszott szerepét Sztálin mindig elismerte, és nyíltan sosem ellenkezett vele. Amikor végül is kiderult, hogy Leninnek igaza van – és ez mindig kiderult –, Sztálin kijelentette, hogy egy veleményen van vele, és habozás nélkul érvényesíti Lenin politikáját Most is minden lépésnél Leninre eskuszik, és úgy állítja be magát, mintha ő lett volna a leninі dontések kezdeményezője s ihletője De a szocialista demokrácia helyett, amelyre Lenin torekedett, Sztálin egészen más rendszert teremtett meg

Sztálin kis lakásában semmi sem változott azóta, hogy Ivan Grigorjevics utoljára itt járt

Sztálin egyedul volt, az ebédlőasztalnál ult Az asztalon egy uveg ateni bor, poharak, talpas tálon gyumolcs, két uveg Narzan ásványvíz állt, meg egy nyitott konyv fekudt Sztálin otthon is zubbonyt viselt, nadrágját begyűrte málnapiros díszitesű, világos szattyánbőr csizmájába

Feléje fordította a fejét Arca és álla eltakarta gallérja fehér betétjének keskeny szegélyét, zubbonya elállt a hasán Alacsony homlok, ismerős hímlőhelyek, puha, szép kéz Bugyagin rájott, hogy ez az utolsó találkozásuk

Sztálin lassan felállt a székből, nem nyújtott kezet, változatlanul furkésző tekintettel nézett Bugyaginra Alacsonyabb volt nála, de mégsem alulról felfelé nézett rá, még csak nem is egyenesen szembe, hanem valahogy leengedett, súlyos szemhéjan keresztul

Ivan Grigorjevics várta, hogy Sztálin hellyel kínálja, és ezzel véget vet a kínos helyzetnek

Sztálin az ablak fele biccentett

– Szidnak engem ott?

Nem arról az országról kerdezte, ahonnan Bugyagin érkezett és nem is arról az országról, amelyben most mind a ketten tartózkodtak, hanem az egész világról, az egész emberiségről, mindarról, ami ott kint találhato a kérlelhetetlen ázsiai istenben felébredt a szibériai kunyho száműzott, magányos gruza Csakhogy az ablakon túl nem a véget nem erő tajga terult el, hanem a hatalmas, az ő akaratának engedelmeskedő orszag

És ezt kongresszusi győzelme után kérdezi, változatlanul nem hisz senkinek És ujból meg akar győződni bizalmatlanságának, gyanakvasának helyességéről, ujbol ellenőrizni akarja, *milyen* ez a Bugyagin meg a hozzá hasonlok Mar Bugyagin ellen hangolta magat, nem mosolyodott el, nem kérdezte a csaladjáról, az árnyéka sem merult fel régebbi bizalmas kapcsolatuknak

– Ki hogy – felelte Bugyagin – Akadnak, akik szidják

Sztálin alig eszrevehetően intett, és Ivan Grigorjevics leult

Pipájat markaba szorítva Sztálin végigment a szobán, járása változatlanul konnyed, ruganyos maradt

– Mi a helyzet Rjazanovval?

Varatlan kérdés Sztalin fogadta Rjazanovot, meghallgatta beszámolóját a Politikai Iroda előtt, jelolte a Kozponti Bizottsagba Talan ketségei támadtak unokaoccse letartóztatasa miatt?

– Tevékeny, nagy tudásu ember – felelte Bugyagin

– Azt beszélik, mindenféle melléképítkezéseket vett tervbe

A népbiztosságnak jelezték, hogy Rjazanov onkényesen mozit, sportlétesítmenyeket épít a varosban, sőt meg valami udulő alapjait is lerakta

– Pjatakov kikuldott hozzá egy bizottságot – felelte Bugyagin

Sztálin egyenesen a szemébe nézett Bugyagin jól tudta, mit jelent ez a tekintet bizalmatlanságot Sztalint nem elégíti ki a válasza Miert? De ő az igazat mondta Egyébként jól ismeri Sztálinnak ezt a beszélgetőpartnert zavarba hozó módszerét bizalmatlansagot tanúsítani ott, ahol ennek a bizalmatlanságnak nincs semmi alapja, es úgy tenni, mintha hinne, amikor minden oka meglenne a kételkedésre

Sztálin lassan elfordította a tekintetét, és gúnyosan elmosolyodott

– Szergo a KB-ba javasolta Rjazanovot Azt szeretné, hogyha a KB csupa gazdasági szakemberből állna

Elhallgatott Varta, hogyan reagál erre Bugyagin Ilyen a természete ennek az embernek mert ugye Ordzsonikidze Rjazanovot javasolta a Kozponti Bizottságba, de Bugyagint nem ajánlotta

Sztálin emelt hangon folytatta

– Bármennyire tiszteljuk is Szergot, akkor sem tudjuk pártunk Kozponti Bizottságát a Népgazdasági Tanacs elnökségevé változtatni, partunk Kozponti Bizottsága ítélőszek, amelyben gazdasági szakemberek, politikusok, katonák és a kulturális élet

képviselői ülnek. A Központi Bizottságban pártunk minden erejének képviseltetnie kell magát. Különösen a fiatal erőknek.

Megállt Bugyaginnal szemben.

– Félre kell húzódni, és utat kell engedni a népből jött embereknek. A nép az ország élén a saját fiait akarja látni, nem pedig jövevényeket, új nemeseket. Az orosz nép nem szereti a nemességet. Az orosz nép története egyenlő a nemesség ellen folytatott harc történetével. Az orosz nép szerette Rettegett Ivánt, I. Pétert, vagyis azokat a cárokat, akik szétverték a bojárokat és a nemeseket. Minden parasztfelkelés Bolotnyikovtól Pugacsovig a jó cárért és a nemesség ellen folyt.

Azt, amit Sztálin most mondott, úgy is lehet értékelni, mint a tőle megszokott történelmi kitérőt. Jól ismerte a történelmet, különösen jól az egyház és az eretnekség történetét. De így is lehet értelmezni: a Bugyaginhoz hasonló régi káderek képezik az új nemességet. Őket nem akarja többé a nép.

Sztálin folytatta:

– Miért támogatta a parasztság a forradalmat a központi kormányzóságokban, és miért nem támogatta az ország szélein, mondjuk Szibériában? A központi kormányzóságokban a paraszt látta a földesurat, a nemeseket, de Szibériában nem voltak ilyenek. S amikor megjelent a nemesi származású Kolcsak, akkor a szibériai paraszt is a forradalom mellé állt.

Sztálin nem vette le tekintetét Bugyaginról. Szeme elsötétült, egészen mélybarna lett. Aztán az ablakhoz ment, és Ivan Grigorjevicsnek háttal megállt, majd folytatta:

– De azért nem minden fiatalember jelenti az *új* erőt. A nyáron egyszer kocsival végighajtottam az Arbaton, és láttam: a sarkon fiatal semmirekellők álldogálnak külföldi esőkabátban és nevetgélnek. Felmerült a kérdés: mi drágább számukra – a szovjet haza vagy a külföldi esőkabát?

A fiatalembereket hozta szóba. Ezek szerint tudomására jutott, hogy közbenjárt Szasa érdekében.

– Hordhat valaki külföldi esőkabátot és szeretheti a szovjet hazát – felelte Bugyagin.

– Te így gondolod? – Sztálin feléje fordult. – ÉN nem ÍGY gondolom. Az ÉN gyerekeim nem járnak külföldi esőkabátban. Az ÉN gyerekeimnek tetszik a mi szovjet holmink is. Az ÉN gyerekeimnek nincs hol beszerezniük az ilyen külföldi esőkabátokat. Felmerül a kérdés: honnan szerzik be AZOK?

Talán Lenára gondol? Esetleg valaki kajánkodhatott: „Bugyagin lánya külföldi ruhákban jár." Sztálin mindig nagy jelentőséget tulajdonított az apróságoknak, figyelt rájuk, meghallgatta őket, és alkalomadtán, tájékozottságát bizonyítandó, felhasználta ismereteit. Büszke volt arra, hogy *általánosítani* tudja az apróságokat, s *következtetéseket* von le belőlük.

– Én is külföldi öltönyben járok – jegyezte meg Bugyagin, értésére adva ezzel, hogy miután majd tíz esztendőt töltött külföldön, természetes, hogy ő is és családja is ott vásárolta a ruháját.

Sztálin megértette a célzást, és gúnyos tisztelettel széttárta a karját.

– No... Te nemzetközi rangú személyiség vagy, hogy is jöhetnénk mi hozzád!

Lassan egész közel ment Bugyaginhoz, hirtelen felemelte a kezét, és megérintette a fejét.

– Milyen fiatal vagy még! Fekete hajú, jóvágású.

Bugyaginnak átfutott az agyán, hogy milyen könnyen lehullhat ez a fej, amelyet Sztálin most megérintett. Sztálin leengedte a kezét, mintha csak rájött volna, mire gondolt Bugyagin, és újból csak úgy somolygott a bajsza alatt.

– Te, Ivan, mindig nagy vitatkozó voltál, szenvedélyes, javíthatatlan polemizáló.

Majd újból odament az ablakhoz, és megint csak Ivan Grigorjevicsnek háttal, folytatta:

– Mi szeretjük a fiataljainkat. Az ifjúság a mi jövőnk. De nevelni kell őket. A fiatalokat úgy kell nevelni, mint kertész neveli a facsemetét. Nem kell hízelegni nekik, nem kell a kedvükbe járni, és nem szabad megbocsátani tévedéseiket.

Igen, Szasáról beszélt. Mutatja, hogy milyen tájékozott. Csak részletekről szól, de ha szükség lesz rá, mindent kitálal.

– ...És nem kell olcsó népszerűségre törekedni a fiatalság körében – folytatta közben Sztálin. – A nép nem szereti az olcsó népszerűséget kereső vezetőket. Lenin nem kereste ezt, nem sétálgatott az utcákon. A nép nem szereti a fellengzős ékesszólást. Trockij micsoda szónok volt, és mi maradt utána?

Ez a célzás Kirovra vonatkozott. Kirov jár gyalog a leningrádi utcákon, Kirov a párt legjobb szónoka. Mi lehet emögött? Nem, Kirovot és Ordzsonikidzét egyelőre még nem ejti. Az az idő még nem érkezett el. Most vele kezdi a dolgot, vizsgálgatja, tudja, hogy közel áll Kirovhoz és Ordzsonikidzéhez Asztrahán védelme és az észak-kaukázusi hadműveletek óta. Ezért is hívatta. A nemzetközi problémák nem érdeklik. Ha érdekelnék, már egy évvel ezelőtt hívatta volna.

Mint mindig, most is megdöbbentette, hogy Sztálin milyen nyíltan beszél a hozzá közel álló emberekről, és milyen mélyen meg van győződve arról, hogy szavait nem fogják továbbadni. Ha Bugyagin akár csak célozna Kirovnak és Szergónak arra, amit itt hallott, nyomban megszégyenítenék, hogy intrikus. Hiszen Sztálin semmi rosszat nem mondott, csak megállapította, hogy Ordzsonikidze szeretne minél több gazdasági szakembert látni a KB-ban, és jogos félelmének adott hangot a szabadság és nyíltság miatt, amivel Kirov a leningrádi utcákat járja.

– Erről jut eszembe – kérdezte Sztálin anélkül, hogy hátrafordult volna –, miféle ember ez a Kodackij? Ha jól emlékszem, ott dolgozott Asztrahánban a te idődben?

– Igen, ott, a halászati felügyelőség élén állt. Minden bizonnyal te is ismered, a leningrádi városi tanács elnöke.

Sztálin úgy tett, mint aki nem veszi észre a válasz leplezett gunyorosságát, nyugodtan felelte:

– De ez a Kodackij zinovjevista.

Bugyagin őszintén elámult:

– Kodackij? Hiszen fellépett Zinovjev ellen!

– Igen, fellépett – helyeselt Sztálin. – De amikor a leningrádi munkások követelték, hogy Trockijt és Zinovjevet zárják ki a pártból, Kodackij elvtárs nem volt túl lelkes. Ingadozott. Egy ilyen kérdésben! És akkor maga Kirov elvtárs javasolta, hogy mentsék

fel őt a Moszkva–Narva Kerületi Pártbizottság titkári beosztásából. Felmentették. Ott tartották a Népgazdasági Tanácsnál. Most pedig a leningrádi tanács elnökének nevezték ki. A leningrádi tanács eddigi elnöke, Grigorij Zinovjev helyén az új elnök szintén zinovjevista. Mi lehet a véleménye erről a leningrádi munkásoknak?

– Kodackij, amennyire én tudom, soha nem vett részt semmiféle oppozícióban. Ha ingadozott is egy-egy szervezeti kérdés megítélésében, ingadozni valamennyien ingadozunk most is, hát még nyolc évvel ezelőtt!

– Senki sem követeli Kodackij elvtárs fejét – jelentette ki közönyösen Sztálin, és Bugyagin felé fordult. – De mégis, egy *ilyen* szervezetnek, mint a leningrádi, körültekintőbbnek kell lennie a káderek kiválasztásában. Egyébként a párt Kirov elvtársra bízta, hogy saját belátása szerint válassza meg segítőtársait. Nem fogunk ebbe beleavatkozni.

Ez az utóbbi mondat figyelmeztetésként hatott, hogy a Kodackijról folytatott beszélgetés nem hivatalos, hanem magánjellegű. Már csupán a forma kedvéért, mintegy a látogatás befejezéseként Sztálin feltette a kérdést, amelyet Bugyagin várt:

– Mi a helyzet Hitlerrel?

– Hitler a háborút jelenti – felelte Bugyagin.

Sztálin elhallgatott, aztán megkérdezte:

– Van mivel harcolnia?

– Németország hatalmas ipari bázissal rendelkezik. Nem nehéz felfegyverkeznie.

– Megengedik neki, hogy felfegyverkezzen?

– Nem fog rá engedélyt kérni.

– Meg tudja tartani a hatalmát?

– Feltehetően igen.

Sztálin megint hallgatott egy rövid ideig, végighúzta ujját fehér gallérja alatt.

– És a németek fognak harcolni?

– Ha rákényszerítik őket, fognak.

Sztálin lassan, rendkívül szuggesztív erővel beszélt:

– Anglia és Franciaország rákényszerítette Németországra a versailles-i békét, a jóvátételt, csupaszra vetkőztette, elvette a gyarmatait, a Szudéta-vidéket, Danzigot, a lengyel korridort. Lekanyarították belőle Kelet-Poroszországot. Ugyan ki ellen készülnek harcolni a németek?

– Anglia és Franciaország megpróbál egyezségre jutni Németországgal miellenünk.

Sztálin Bugyagin felé fordult. A helyzet világos: nem tartja szükségesnek, hogy elhallgassa nézeteit, ellenkezőleg. Szükségesnek tartja, hogy közölje vele itt, a saját házában.

De azért nyugodtan folytatta:

– Anglia és Franciaország soha sem engedi meg, hogy Európa szívében egy erős Németország jöjjön létre. Nekünk áll érdekünkben egy erős Németország, hogy ellensúlyozzuk vele Angliát és Franciaországot.

– Számunkra Németország jelenti a legreálisabb fenyegetést – tiltakozott Bugyagin mély meggyőződéssel.

Sztálin elkomorult.

– A német veszély eltúlzása azt jelenti, hogy lekicsinyeljük a legfőbb veszélyt. Vitathatatlan, az angol imperialistáknak ez az érdeke. De nekünk, szovjet embereknek nem ez az érdekünk.

– És én mégis kitartok a véleményem mellett – közölte Bugyagin.

– Ezért nem vagy már ott, ahol eddig voltál – felelte Sztálin, és nem vette le tekintetét Bugyaginról. Ő állta ezt a tekintetet.

Sztálin hallgatott, majd mintha az itt jelen nem lévő hallgatósághoz fordulna, kijelentette:

– A pártnak nincs szüksége arra, hogy valaki a *különvéleményével* kérkedjen. A pártnak tevékeny munkára van szüksége. Arra, aki ezt nem érti, nincs szüksége a pártnak.

– Hogy szüksége van-e rám a pártnak, ezt majd a párt dönti el – mondta Bugyagin.

Sztálin leült az asztalhoz, elfordult, s kezébe vette a könyvet.

– Nem érek rá. *Elnézését kérem.*

24

Az ajtó becsukódott Bugyagin mögött, Sztálin félretette a könyvet, felállt, pipájával a kezében végigment a szobán, megállt az ablaknál, kinézett az Arzenál megszokott sárga-fehér épületére, a homlokzat előtt felállított rézágyúkra.

A nagy diplomata Motoviliha faluból! Nem a lefegyverzett Németország, hanem a Távol-Kelet hátországában, Mandzsúriában állomásozó japán hadsereg jelenti a veszélyt. Akármilyen korlátolt Bugyagin, ő is érti ezt. És nem Hitler miatt jött el hozzá. Azt jött közölni, hogy a pártban léteznek önálló véleménnyel rendelkező erők, akik fenntartják erre a jogukat, és a szükséges pillanatban szembeszegezik az ő álláspontjával. Nem magától jött el, ehhez Bugyagin jelentéktelen figura. *Megbízásból* jött. Azokéból, akik úgy vélik, segítettek *neki*, Sztálinnak megsemmisíteni ellenségeit, akikre szerintük ő támaszkodott, most is támaszkodik és támaszkodnia kell a jövőben is, különben eltávolítják *őt*, éppen úgy, ahogyan eltávolították *azokat*. Meg vannak győződve arról, hogy ő mindent nekik köszönhet.

De mélységesen tévednek. Az igazi vezető MAGÁTÓL kerül hatalomra, csak ÖNMAGÁNAK köszönheti a hatalmat. Különben nem vezér, hanem csak kreatúra. Nem azok választották őt, hanem ő választotta őket. Nem azok tolták őt előtérbe, hanem ő húzta őket maga után. Nem azok segítettek neki, hogy megvesse a lábát, hanem ő emelte őket az államhatalom magasába. Csak azért lehettek azzá, amivé lettek, mert mellette sorakoztak fel.

Kinek volt lekötelezve Lenin? A londoni és a genfi emigránsoknak? Kinek köszönhet mindent I. Péter? Mensikovnak? Lefortnak? A hatalom átöröklése nem változtat a dolgok lényegén. Ahhoz, hogy vezérré emelkedjék, az uralkodónak meg kell semmisítenie környezetét, amely megszokta, hogy marionettfigurát lásson benne. Így volt ez I. Péterrel is, így volt ez Rettegett Ivánnal is.

Ő nem azért lett vezér, mert sikerült megsemmisítenie ellenfeleit. Azért tudta megsemmisíteni ellenfeleit, mert vezéregyéniség, ő hivatott arra, hogy az országot irányítsa. Ellenfelei nem értették meg ezt, azért sikerült megsemmisítenie őket, de egyesek még most sem értik meg, ezért fogja őket is megsemmisíteni. A sikertelen trónkövetelő mindig potenciális ellenség.

A történelemnek azért esett reá a választása, mert egyedül csak ő ismeri titkát a legfelsőbb vezetésnek *ebben* az országban, egyedül ő tudja, hogyan kell vezetni ezt a népet, pontosan ismeri minden érdemét és hibáját. Mindenekelőtt a hibáit.

Az orosz nép közösségben szeret élni. Az obscsina létezésének ősi formája, az egyenlőség a nemzeti karakter alapja. Ez hozza létre azokat a kedvező feltételeket a társadalom számára, amelyeket majd ő teremt meg Oroszországban. A lenini nep taktikailag helyes manőver volt, de „komolyan és hosszú időre" gondolni már tévedés. Manőver: időleges megegyezés a parasztokkal, hogy elegendő gabonához jussanak. „Komolyan és hosszú időre": ez már politika, amelyet a középparasztra építenek, a középparaszt pedig az egyenlőtlenség felé vezető utat jelenti, és ez teljesen ellentétes a nép lelki alkatával. Sztálin odalépett a könyvszekrényhez, kivett egy Lenin-kötetet, felütötte a megjelölt oldalon: „De ahhoz, hogy a nép révén elérjük kivétel nélkül az egész lakosságnak a szövetkezetekben való részvételét – ahhoz egy egész történelmi korszak szükséges. Jó esetben ezt a korszakot egy-két évtized alatt befuthatjuk... nem érhetjük el célunkat, ha nem futjuk be ezt a történelmi korszakot, ha nem tanítunk meg mindenkit írni-olvasni, ha nem lesz az egész lakosság elég értelmes, ha nem szoktatjuk kellő mértékben rá a lakosságot az olvasásra, s ha nem teremtjük meg ennek az anyagi alapját, ha nem biztosítjuk a lakosságot bizonyos mértékig, teszem azt, a rossz termés, az éhínség stb. ellen." Sztálin becsukta a könyvet, és visszatette a helyére. Ez az út a muzsiktól idegen, gazdálkodó lélektan beoltását jelentené a parasztságba. De a proletárdiktatúrának nincs szüksége az önálló gazdálkodásra. Ezt, a magántulajdon alapjain álló individualistát, születése pillanatában meg kell fojtani az orosz parasztban. Szövetkezet? Igen. De olyan, amelyben a paraszt egyszerű munkás lesz. Ő véghezvitte ezt, és ez volt a második forradalom Oroszországban, semmivel sem kevésbé jelentős, mint az októberi: az októberi forradalomban a magunk oldalán tudtuk a parasztot, de a kollektivizálás idején szembekerült velünk. Igen, szükség van a könyvekre, a tudományra és a rossz termés elleni harcra is... Minderre szükség van. De nem mint a kollektivizálás előfeltételére, hanem mint a kollektivizálás alapjára. Ő így is tett: előbb jött a kollektivizálás, azután a kultúra.

Amit Lenin *bürokratikus eltévelyedésnek* nevezett, az az irányítás egyetlen létező formája. Bizonyos veszély rejlik benne: a bürokrácia igyekszik a nép és a felsőbb vezetés közé állni, megpróbál a vezetés helyébe lépni. Ezt kíméletlenül üldözni kell. Az apparátus legyen a legfelsőbb vezetés ellentmondást nem ismerő végrehajtója, állandó félelemben kell tartani, mert az a beléoltott félelem átsugárzik majd a népre is.

Rendelkezik ő ilyen apparátussal? Nem! Nem rendelkezik! A hatalomért folytatott harcban létrehozott apparátus még nem a vezér eszköze, az még a győzelem részesének tartja magát. És Bugyagin mai látogatása erre figyelmeztet.

Az igazi vezér maga teremti meg apparátusát, *az után,* hogy hatalomra jutott. De ez az apparátus nem lehet örök, állandó, mert megszilárdulnak benne a kölcsönös kapcsolatok, s egységes erővé válik. Az apparátust állandóan mozgatni kell, felújítani és cserélni.

Egy ilyen apparátus megteremtése sokkal bonyolultabb feladat, mint az ellenfelek félreállítása, az apparátus sok százezer embert jelent, amely egységes szervezetté tömörül, egymásba fonódik és összeforr. A Politikai Iroda jelenlegi tagjai már nem azok, akik Leninnel együtt tértek haza külföldről. Ezeknek már megvannak a kapcsolataik az apparátuson belül, fentről le, lentről fel. Elegendő megérinteni egyetlen láncszemet ahhoz, hogy az egész lánc csörögni kezdjen.

Megbízik-e *ő* a környezetében? A politikában senkiben sem lehet megbízni.

Leginkább talán Molotovra, Kaganovicsra és Vorosilovra számíthat: nem önállóskodnak, kitűnő végrehajtók. Képességeiket szükséges lépéseknél bizonyították be, el is kötelezték magukat ezekkel a tettekkel, *nélküle* semmik lennének. Vorosilov akár át is állhatna, de ki fog tartani *mellette,* fél a katonai értelmiségtől, elsősorban Tuhacsevszkijtől. A hadseregben Vorosilov a lovasokra támaszkodik, Bugyonnijra, Tyimosenkóra, Scsagyenkóra, Gorodovikovra. De ők gyenge támaszt jelentenek, a szablyák ideje lejárt.

Kalinyin és Andrejev. A Politikai Iroda legidősebb és legfiatalabb tagja. Az egyik ötvenkilenc, a másik harminckilenc éves. *Kiemelt káderek.* Kalinyin paraszt származású, Andrejev munkás, ők a többséggel tartanak.

És végül itt vannak a megbízhatatlanok. Kirov, Ordzsonikidze, Koszior, Kujbisev és Rudzutak.

Rudzutakot, ha nem is fennszóval, de Lenin javasolta *akkor, annak* a levélnek idején, amit végrendeletének neveztek, hogy vele váltsák fel *őt* a főtitkári poszton. Lehetséges, hogy Lenin nem tanácskozta meg ezt a kérdést Rudzutakkal, hogy nem kérte ki a véleményét. Rudzutak roppant óvatosan viselkedik. Komoly kapcsolatokkal az apparátusban nem rendelkezik: a londoni kongresszus után egészen a februári forradalomig majd tíz esztendőt kényszermunkán töltött. De mégis ő az az ember, akit Lenin az *ő* helyére kívánt állítani. Erről nem szabad elfeledkeznie. És erről nem feledkezik el Rudzutak sem.

Kujbisev nemesi származású, hadapród-iskolába járt. Szibarita. Visszavonult a közélettől, betegeskedik, csak egy óhaja van: hagyják békén. Jó munkaerő, de a pártban más jó munkaerők is akadnak.

Koszior eljött *hozzá,* kísérgette *őt* a folyosón, hol jobbról futott *mellé,* hol balról. De miért futkosott ennyit? Nem őszinte ember, nem bízik benne.

Ordzsonikidze. Bonyolult dolog. Az egyetlen hozzá közelálló ember, harminc évvel ezelőtt ismerkedtek meg Tifliszben. De éppen ez a bökkenő – *túlságosan régóta ismeri,* a legkülönbözőbb helyzetekben látta, elvbarátjának tartja magát. Egy vezérnek azonban nincsenek elvbarátai, egy vezérnek csak *harcostársai* vannak. Az apostolokat nem a barátok, hanem a tanítványok közül választják. Romantikus ember, naiv, hiszékeny, túlontúl őszintén hisz abban, amit mond és amit tesz – veszélyes tulajdonság egy politikus számára. Az ellenzékiek kapitulációja után visszavételüket javasolta

a pártba. Talán bizony nem fogta fel, hogy azokat, akik felléptek *ellene,* meg kell semmisíteni? A népnek tudnia kell, hogy *ellene* fellépni ugyanaz, mint a szovjethatalom ellen fellépni. Miért nem akarta megsemmisíteni a szovjethatalom ellenségeit, ha azok nem a párton kívül, hanem azon belül vannak? Ez nem tévedés volt, sokkal inkább határozott elgondolás: ellensúlyozni kell az ő befolyását, hogy ha összetűzésre kerül sor, legyen kit bevetni *őellene.*

Erre ékes bizonyíték Lominadze. Szergo ismeri Lominadze Sackinhoz írott levelét, amelyet kilencszázharmincban fogtak el. És hogyan reagált rá? Megvonta a vállát... „Gyerekség." De mit írt ez a „gyerek" *őróla* ebben a levélben? A politikában nincsenek gyerekcsínyek, a politika nem gyerekjáték. Lominadze és Sackin a hatalom átvételére készültek, csak elsiették a dolgot. És ki ez a Lominadze? Ha három évvel korábban születik, egy társaságba kerül a mensevikekkel, Zsordanijával, Csheidzével és Ceretelivel, hiszen ezek is műveletlennek tartották őt. Ezekben a grúz értelmiségiekben a grúz nemzeti karakter minden negatívuma fellelhető: európai szigetnek képzelik magukat az ázsiai földön. Lominadze most az Urálban dolgozik. De Szergo változatlanul pártfogolja. Véletlen lenne ez? Nem véletlen. Lominadze egy láncszem Ordzsonikidze politikájában.

S vajon egyedül áll-e Ordzsonikidze ezzel a politikával? Nem. Ez az ő közös politikájuk, az övé és Kirové. Az elválaszthatatlan barátok, kenyerespajtások! Kirov, ha Moszkvába jön, mindig Szergónál száll meg. Mi lehet szívbéli barátságuk mögött? Mi fűzi össze őket? Miféle személyes barátság lehet két politikus között? Miért kell a Politikai Iroda két tagjának barátságukkal elszigetelődni a többiektől? Mindketten negyvennyolc évesek, mindketten dolgoztak az Észak-Kaukázusban és Grúziában, mindketten kilencszázharminc óta KB-tagok, de ez még mind nem ok arra, hogy így elszigetelődjenek. A barátságban nincsenek egyenlő felek. A barátságban éppúgy, mint a politikában, valaki vezet és valakit vezetnek, és valaki hatást gyakorol és valakire hatást gyakorolnak. Ebben a barátságban Kirov a vezéregyéniség. Becsvágyó, mint minden félművelt ember, demagóg, mint minden közepes tehetségű vidéki újságíró, és mint minden jó svádájúnak, neki is temérdek tisztelője akad, akik mind a párt szónokának tartják őt, majdhogynem a „forradalom néptribunjának".

Amikor annak idején Kirovot Leningrádba küldte, azt kívánta bizonyítani a leningrádiaknak, hogy Leningrád nem az ország második fővárosa, hanem csak az ország északnyugati részén fekvő vidéki város. Két főváros nem lehet, a második főváros mindig vetélytársa az elsőnek. A leningrádiak megszokták a nagy neveket, és erre megérkezik hozzájuk a távoli Azerbajdzsánból a jóformán ismeretlen Kirov, aki még csak nem is tagja a Politikai Irodának. A pityeri munkások örökösen kérkednek forradalmi múltjukkal, s akkor egy olyan embert küldenek hozzájuk, aki a forradalom előtt beosztott újságíró volt a Terek című jelentéktelen lapocskánál. Idegenként küldték oda, kinevezték hozzájuk, hogy könyörtelenül irtsa ki az ellenzéket. Úgy gondolták, hogy a leningrádiak majd nem tűrik meg, a helyzet kiéleződik, és mód nyílik arra, hogy végleg felszámolják ezt az örökké lázongó központot.

Kirov nyolc esztendő alatt igazi leningrádi lett, „kedvenc", maga köré tömörítette a pártszervezetet, megerősítette Leningrád jelentőségét, pontosan, mint az ország

második városáét, támogatja az örök leningrádi szeparatizmust, azt a nevetséges meggyőződésüket, hogy az ő városuk különleges. Oroszország egyetlen európai városa. Kirov mohón áhítja a népszerűséget, rájátszik az egyszerűségre. A Kamennoosztrovszkij sugárúton lakik egy közönséges bérházban, gyalog jár munkába, sétálgat a leningrádi utcákon, megkocsikáztatja a gyerekeket az autóján, fogócskázik velük.

A harcostársnak a vezérről kell példát venni. A vezér életformája – ez a kor stílusa, amelyet ő megszemélyesít, ez az általa vezetett ország stílusa. Virtuskodásával, közvetlenségével Kirov őt provokálja, ezzel akarja hangsúlyozni, hogy lám, Sztálin a Kremlben lakik, őrség vigyázza, nem járkál az utcán, nem játszik a gyerekekkel, igenis ezzel akarja hangsúlyozni, hogy Sztálin fél a néptől, bezzeg ő, Kirov nem fél tőle.

Kirov a XVII. kongresszuson ezt mondta: „Leningrádban csupán a pétervári munkások dicső forradalmi hagyományai a régiek, minden más új lett..."

Nem igaz, amit mondott! Leningrádban megmaradtak a forradalom előtti csinovnyikok, a nemesség, a burzsoá értelmiség, ott maradtak a lettek, az észtek, a finnek és a németek, a burzsoá kémszolgálatok ügynökei, ott élnek a kispolgári munkások is, akik azt hiszik magukról, hogy ők vitték diadalra az októberi forradalmat, ott él az a sok tízezer ember, akik támogatták Zinovjevet pártellenes harcában. A leningrádi szervezet támogatta Zinovjevet, kommunisták és komszomolisták szavaztak az ellenzék mellett. *Hova* tűntek? Élnek és virulnak, és még most is többségben vannak a leningrádi pártszervezetben. Ott maradtak a *cimborák*, temérdek cimbora. Miért nem akarja kiirtani őket Kirov? Csudovra, Komarovra és még másokra hivatkozik, akik felléptek Zinovjev ellen. De miért léptek fel ellene? Zinovjev megbántotta őket, hát ezért aztán felléptek ellene. Csupa tehetségtelen alak! Zinovjev felmérte, s félreállította őket. *Ő* sem engedi szóhoz jutni őket, ezért aztán majd *ellene* is összefognak ezek a méregkeverők. És lám, Kirov elvtárs ilyen emberekkel veszi körül magát.

Hogyan lehet ezek után azt mondani, hogy csak a forradalmi hagyományok maradtak a régiek? Ez kiállás a leningrádi ellenzék mellett, a nyílt és titkos, a leleplezett és megbúvó ellenzékiek mellett, ez hízelgés a leningrádi munkás kispolgárnak, hogy még jobban megnyerje a rokonszenvüket, ezzel bizonyítja, hogy megvédi őket Sztálinnal szemben, kísérlet, hogy megőrizze maga mögött Leningrád oltalmát. Kirov is, akárcsak Szergo, ellensúlyozni kívánja az *ő* jelentőségét. Közös taktika – közös politika. Azt gondolják, becsaphatják Sztálint! Bármennyire tömjénezik is, bárhogy esküdöznek is a nevére, őt nem fogják becsapni.

A múlt évben egy hetet töltött együtt Kirovval. Velük volt Vorosilov is. Végigutaztak a Fehér-tengeri csatornán, megnézték Szorok, Murmanszk és Leningrád kikötőit. Megérezte, hogy Kirov nem lelkesedik a Fehér-tengerért. Pedig az északi-tengeri út kapu a Csendes-óceánra, Japán hátországába. De ebben a stratégiai kérdésben Kirov más álláspontot képviselt, ő nem Kelet, hanem Nyugat felé néz – még ezt is átvette a pétervláktól, mert ők ugye európaiaknak tartják magukat. Közös az álláspontjuk Bugyaginnal. Ennek következtében Bugyagin azért jött, hogy figyelmeztesse őt, nemcsak úgy *általában*, hanem konkrétan is.

Kirov tud elragadtatást színlelni, de a fehér-tengeri csatorna láttán nem tette, nem látta szükségesnek. Hallgatott. Azért nem állta meg ezt így végig. Amikor Murmanszk

kikötőjének vezetője megmutatta az új elevátort, fölényét bizonyítandó megpróbálta megmagyarázni neki, Sztálinnak a főnök szavait. No persze! Ipari iskolába járt, nem pedig szemináriumba, műszerészi képesítéssel rendelkezik. Csak ki tudja, miért, az elmúlt húsz esztendő alatt Kirov elvtárs egyetlen napig sem műszerészkedett. Úgy látszik, az újságnál, a Tereknél tisztább a munka. Semmi sem maradt meg középfokú műszaki tudásából, nem kell fitogtatnia elöregedett, régen elfelejtett ismereteit. A műszaki ismeretekkel nem rendelkező vezető igyekszik kiismerni magát ezen a téren, de a dolgokat felületesen ismerő vezető csak fecseg és próbál másokat kioktatni. *Kit* akar ő kioktatni?!

Akkor, azon az estén Nagya azt kiáltozta neki: „Ők azt gondolják, hogy jó irányba lehet befolyásolni téged... Naiv emberek! Nem ismernek! Rád képtelenség hatni, te javíthatatlan vagy...!"

ŐK – ezek Nagya legközelebbi barátai. Kirov és Ordzsonikidze. Ők juttatták ide az asszonyt! Ők! Ők! Az asszonyon keresztül akartak hatni rá, bizalmatlanságot ültettek el a feleségében. Felhasználták ezt a politikailag korlátolt asszonyt, még ettől a hátországtól is megfosztották *őt*, megfosztották otthonától, feleségétől, családjától, hátba szúrták. Ezt soha sem felejti el nekik. De az asszony is megéri a pénzét! Halála is ellene irányuló provokáció. Nagya is abból az átkozott városból való, ott nőtt fel, tetőtől talpig pétervári, minden *ellene* irányult benne, és ezek még csak tovább tüzelték. Senkiben sem szabad bízni, még egy feleségben sem. Azt akarják, hogy egyedül maradjon. De nem tesz semmit! Ő egyedül is elbír velük.

Hatni!... Szergo is hatni szeretne rá... Őreá hatni! Beképzelt, öntelt tökfilkók!

Kirov – félértelmiségi-raznocsinyec és demagóg. Hogy ünnepelték a XVII. kongresszuson, a kongresszus tiszteletére tartott nagygyűlésen a Vörös téren megint ováció. De a moszkvaiak előtt a Politikai Iroda tagjának kell beszélnie, aki az EGÉSZ pártot, nem pedig a leningrádi területi szervezetet képviseli. De nem utasította el a felkérést. Beszélt. Nincs bizalma iránta.

Kirovot át kell hozni Moszkvába. Itt szem előtt lesz, itt véglegesen kiderül róla, hogy kicsoda. Elég ebből a második fővárosból!

És mi jutott eszükbe, kit küldtek hozzá? Vanya Bugyagint! Nem találtak nála okosabbat. A Rjazanovra vonatkozó első kérdésnél megfogta: „Pjatakov bizottságot küldött ki hozzá..." Kitért a felelet elől. Pedig Rjazanov házi őrizetbe vette a bizottságot, aztán visszaküldte Moszkvába. Miért leplezik ezt *előtte?* Leplezni akarják az ellentéteiket, egységesnek akarják feltüntetni az apparátusukat. Rjazanovnál Lominadze a városi bizottság titkára, az ő szerepét titkolni akarják. Titkolni *előle, előle*, aki tud minden lépésükről, minden tervükről.

A bizottság házi őrizetbe vétele és eltávolítása rendkívüli eset. Rjazanovnak felelnie kell ezért. De ez az eset azt is bizonyítja, hogy Ordzsonikidze környezetében komoly dolgok történnek. Ez Ordzsonikidze arcul csapása, bár a bizottságot Pjatakov küldte ki. Megpróbálták mindezt elhallgatni előtte, hogy maguk lokalizálják a konfliktust, de hiába. Ő majd utánanéz a dolognak.

Sztálin elment az ablaktól, felvette a telefonkagylót, és utasította Poszkrjobisevet, hogy azonnal hívassa Moszkvába Rjazanovot.

Rjazanov várta a hívást, és még aznap elindult.

Tudta, mivel végződhet mindez: leváltják a munkájából, kizárják a pártból. De vállalta ezt, és vállalja a felelősségrevonást is.

A lakóházak után Mark Alekszandrovics valóban hozzálátott mozi, Oszoaviahim*-klub, úttörőtábor, óvoda és szanatórium építéséhez, ez utóbbit a meleg kénes forrás mellett emelték. Normális életfeltételek megteremtése nélkül nem tudja szakképzett munkaerővel ellátni a gyárat. Mark Alekszandrovics mindenkinél jobban tudta, hogy az országnak acélra van szüksége, és ő meg is termelte ezt az acélt. De azt is jól tudta, hogy nemcsak az acélon múlik minden. Az országnak iparra van szüksége. Nem ázsiai Oroszországra néhány gyárral, hiszen egyes gyárakat Kongóban is fel lehet építeni, hanem európai Oroszországra, iparosított szocialista országra. S ehhez nem paraszt-emberek kellenek, akik úgy-ahogy megtanultak dolgozni a gépeken, hanem jól képzett, kulturált munkáskáderek, akik élni tudnak a modern civilizáció minden eredményével. A kulturált életmód része a termelési kultúrának. Hóviharban lehet gyárat építeni. De ilyen módszerrel nem lehet korszerű ipart teremteni.

Mindössze egy mozi, egy klub és egy óvoda, egyetlen szanatórium, ez még nagyon kevés. De mindenki megértette, hogy ez még csak a kezdet. Az emberek nagy lelkesedéssel dolgoztak munka után, esténként és szabadnapjaikon, amilyen lelkesedéssel annak idején a kohókat és a martinkemencéket építették. És közben Moszkvában azt jelentették, hogy Rjazanov terven kívüli építkezéseket agyalt ki a gyár rovására, és arra kényszeríti az embereket, hogy fizetség nélkül dolgozzanak.

Pjatakov kiküldött egy bizottságot. Vezetője a múltban igen jelentős, de korlátolt gazdasági ember, aki csak *egyet* tudott: legfontosabb feladat a nyersvas termelése. Nagy dolog, barakkokban laknak! A polgárháború alatt a hóban aludtak. A bizottság legfőbb szakértőjének a buharini iskola nagyhírű közgazdászát nevezték ki. A húszas évek végén azt bizonygatta, hogy az Urálban nem lát perspektívát, az ipart Szibériába kell telepíteni, ahol lényegesen több a szén, az olaj és ami a legfőbb, a víztartalék – amely meggyőződése szerint a villamosítás alapját képezi.

Az első pillanattól kezdve nyilvánvaló volt, hogy a bizottság nem fogja támogatni Rjazanov szociális programját, megkérdőjelezi a gyár jövőjét. Egy ilyen bizottságot beengedni a gyárba, megengedni, hogy levonja a következtetéseit, a kollektíva demoralizálását jelentette volna.

Mark Alekszandrovics utasítására a tisztelt bizottságot a vendégházban helyezték el, így hívták a kormány tagjai számára fenntartott rezidenciát, különleges konyhával, különleges kiszolgálással. A villa nagyon szép helyen állt, húsz kilométerre a gyártól. A bizottság tagjai roppant elégedettek voltak, egyetlen körülménytől eltekintve: nem küldtek értük kocsit, másként pedig nem lehetett eljutni a gyárba. Naponta három-

---

* A Szovjetunió honvédelmét, repülésügyét és vegyészetét támogató társaság (1927 és 1948 között).

szor pompásan megetették őket, de telefonon nem kapcsolták nekik se Rjazanovot, se Moszkvát. Az első napon, miután jól belaktak, Rjazanovon élcelődtek, hogy nem tud kocsit biztosítani számukra, másnap már felháborodtak, harmadnap pedig rájöttek, hogy az orruknál fogva vezetik őket. A negyedik napon követelésükre kivitték őket a vasútállomásra, aláírták kiküldetési rendelvényeiket, átadták nekik az első osztályra szóló vasúti jegyeket, és elindították őket vissza Moszkvába.

Mark Alekszandrovics az egész műveletet Lominadze tudta nélkül hajtotta végre. Sztálin nem szereti őt, ezért részvétele csak ártott volna az ügynek.

A XVII. kongresszus után Rjazanov és Lominadze kapcsolata bonyolulttá vált. Lominadzét kihagyták a KB-ból, Rjazanovot pedig bevették, és így jóval magasabb politikai pozícióba került, mint Lominadze. Mark Alekszandrovics mérnök, Lominadze pedig, bármilyen okos és tehetséges is, nem ért műszaki kérdésekhez. Mindehhez még a gyár igazgatója régi párttag, a műhelyek, osztályok, műszakok és részlegek vezetői kommunisták. Nem polgárháborús katonai szakértők, nekik nincs szükségük komisszárokra.

Ragyogó beszédek, történelmi párhuzamok, mindez nagyszerű! De szíves engedelmükkel, egészen más időben, más helyen és más alkalommal. Mark Alekszandrovics három évig élt Amerikában, beutazta egész Európát, tudja, mi mindenben maradtunk le, most dolgozni kell, be kell hozni a lemaradást, minden más csak fecsegés. A kommunizmust építeni kell, nem pedig okoskodni felőle.

A korábbi felállásnak volt értelme, mert Lominadze szavát meghallgatták. De már a központban, a területen és itt helyben is Rjazanov szavának nagyobb a súlya. Igaz, Lominadzét nagyon kedveli Ordzsonikidze, közvetlen vonala van hozzá, a gyár számára mégis mindent maga Mark Alekszandrovics kér és kap meg Ordzsonikidzétől. És minden apróságért nem mehet az ember Szergóhoz, mindent az apparátus dönt el, az pedig csak Rjazanovot ismeri. A gyár – ő, Rjazanov, az ő élete és halála.

Mark Alekszandrovics alaposan végiggondolta, mit tesz a bizottsággal, tudta, milyen kockázatot vállal. De siker esetén a nyereség óriási lesz, hosszú időre megszilárdítja pozícióját. Számított Ordzsonikidze támogatására, hiszen Pjatakov az ő tudomása nélkül küldte ki a bizottságot. Szergo azt is értékelni fogja, hogy Rjazanov nem keverte bele ebbe a históriába Lominadzét. Mark számított még Vorosilov támogatására is. Egy hónappal ezelőtt Vorosilov Távol-Keletről visszajövet betért hozzájuk, mindennel nagyon meg volt elégedve, és barátságosan vállon veregette Mark Alekszandrovicsot.

– Nekem bolsevik szimatom van, már érzem az acél szagát.

Rjazanov bízott benne, hogy Sztálin megérti majd, mert az ő helyében Sztálin is így cselekedett volna. Ez a legfőbb érve, ez vezérelte. Rjazanov Sztálin embere volt, a gyár is, az Urál is az övé. Nem lehet, hogy Sztálin ne értékelje ezt az odaadást.

A kérdéssel a Kremlben foglalkoztak, Sztálin, Vorosilov, Ordzsonikidze és Jezsov. Az utóbbi csendes, udvarias férfiú, nagy, ibolyakék szemmel, a KB személyzeti osztályának élén állt.

Mark Alekszandrovics megmagyarázta a történteket. Ő senkit nem tartóztatott le.

A bizottság tagjai mehettek, ahova akartak. Egyszerűen csak távol tartotta őket a gyártól, mielőtt beszélni tud Ordzsonikidze elvtárssal, meg akarta kérni Ordzsonikidze elvtársat, hogy hívja vissza a bizottságot Moszkvába, mert károsnak tartotta jelenlétét a gyárban. Felhívta Moszkvát, ahol közölték vele, hogy Szergo lent van délen, néhány nap múlva tér vissza. A bizottság megvárhatta volna ezt a néhány napot, nem égett a ház. Ami pedig az egyéb létesítmények építését illeti, ez a jóváhagyott pénzügyi kereteken belül történik, a munkások önkéntes részvételével. Ennek ellenőrzésére elegendő lett volna kiküldeni egy revizort, nem ilyen tekintélyes bizottságot.

Némán hallgatták, senki sem szólt közbe. Sztálin pipával a kezében föl-alá járt a dolgozószobájába, Ordzsonikidze komoran nézett maga elé. Jezsov szerényen ült az asztal végén nagy, nyitott jegyzettömbbel. Vorosilov biztatóan mosolygott, és amikor Rjazanov tekintélyesnek nevezte a bizottságot, elnevette magát. Elsőként ő kért szót:

– Nemrégiben jártam a gyárban. A gyár fellendülőben, ontja az acélt, a kollektíva összeforrott, a vezetőségnek tekintélye van. Miért küldtek oda egy olyan professzort, aki ellenezte a kombinát megépítését? Rjazanov helyesen cselekedett, semmi elítélendőt nem látok az eljárásában. Szergo elvtársra várt, és a bizottságnak is várni kellett volna őt. De nem akartak várni. Ők már csak ilyenek. Abban is igaza van Rjazanovnak, hogy szeretünk bizottságot küldeni oda, ahova elegendő lenne egyetlen ellenőr. Véleményem szerint támogatni kell Rjazanov elvtársat.

Mind arra vártak, mit mond Ordzsonikidze. Szárazon, kimérten beszélt:

– Minden így igaz. Tételezzük fel, hogy így igaz. De maga, Rjazanov elvtárs, nemcsak a közlekedési eszköztől fosztotta meg a bizottság tagjait, hanem a kapcsolatfelvétel lehetőségétől is. Beszélni akart velem, ehhez joga van. De ők is kapcsolatba akartak lépni Moszkvával, ez pedig az ő joguk.

– Grigorij Konsztantyinovics, nem helyesen tájékoztatták – tiltakozott Rjazanov. – Köztudott, hogy összeköttetésünk Moszkvával nem a legjobb. Szokványos úton megkapni Moszkvát gyakorlatilag lehetetlen. Közvetlen vonalunk önhöz, Grigorij Ivanovics, mindössze kettő van. Nekem és Lominadze elvtársnak. A bizottság tagjai nem fordultak Lominadze elvtárshoz, neki különben sincs köze ehhez a dologhoz. A saját vonalamat pedig nem kívántam a rendelkezésükre bocsátani: Pjatakovval léptek volna kapcsolatba, aki megerősítette volna a megbízásukat. Én önt vártam, és őszintén szólva arra számítottam, hogy ön nem fogja megerősíteni a megbízatásukat.

Amikor Mark Alekszandrovics megemlítette a Lominadze és Szergo közti közvetlen vonalat, észrevette, hogy Sztálin háta megrándul.

Sztálin nyomban beszélni kezdett, lassan ejtette a szavakat, erős grúz akcentussal, minden bizonnyal feldúlta valami:

– Nekünk nincs szükségünk az Urálban olyan emberekre, akik nem ismerik el az Urált. Akik nem ismerik el az Urált, azok csak üljenek Moszkvában a saját karosszékükben. Egy ilyen bizottság kiküldése durva hiba. Erre figyelmeztetni kell Pjatakov elvtársat!

– Értelmes mértékben lakóházakat és szociális létesítményeket is kell építeni – folytatta Sztálin –, különösen ott, ahol sikeresen teljesítik a termelési feladatokat.

A munkásosztálynak látnia kell a szocializmus reális eredményeit. Nemcsak a fizetést, fizetést a kapitalisták is adnak. Nekik a szocializmus eredményeit a kulturális és a szociális intézményekben is látniuk kell. Olyanokban, mint a szanatóriumok, az óvodák, amelyeket nekik, az ő gyerekeiknek, a munkások gyerekeinek építenek. A kombinát munkásai teljesítik a tervet, tehát megérdemlik. Ezt nevezzük az emberekről való gondolkodásnak. Reális? Reális. Szemléletes? Szemléletes. Meggyőző? Meggyőző.

Megtömte a pipáját, majd megkérdezte:

– Milyen szerepet játszik ebben a konfliktusban a városi pártbizottság? Én nem látom a szerepét. Egyáltalában, hol van a városi pártbizottság? A gyár igazgatója miért nem tájékoztatta a bizottság megérkezéséről? Miért nem működtek együtt?

Rjazanov megpróbált felelni, de Sztálin egy kézmozdulattal megállította, és folytatta:

– Nincs tekintélye? Miért nincs tekintélye? Ha Lominadze elvtárs nem foglalkozik a gyárral, akkor felmerül a kérdés, hogy mivel foglalkozik? Tevékeny ember lévén, nem tud ölbe tett kézzel ülni. A világ problémáin töpreng? Miért nem teljesíti a rábízott feladatokat? Ott, ahol a pártszervek nem teljesítik feladataikat, ott kényszerülnek a gazdasági emberek olyan lépésekre, amelyek *más* körülmények között kompromittálhatnák őket. És miért van a városi pártbizottság titkárának közvetlen vonala a népbiztoshoz? Neki a területi pártbizottság titkárával kell közvetlen kapcsolatban állnia.

– Már egy közvetlen vonal is probléma – ráncolta a homlokát Ordzsonikidze.

– Apróság – jelentette ki Sztálin, majd hirtelen elmosolyodott –, de tudod, mégis elvon a munkától. A többi városi pártbizottsági titkárnak nincs hozzád közvetlen vonala, mégis jól megvannak. Miért kell a kedves Lominadze elvtársunk számára különleges helyzetet teremteni? Ez pedagógiailag helytelen, egy ilyen fiatal pártvezetőnél, mint Lominadze elvtárs. Elbizakodottá teheti. Nagyon rossz szolgálatot teszünk mi ezzel Lominadze elvtársnak.

Mark Alekszandrovics nem csalatkozott Sztálinban. És Sztálin sem csalatkozott benne. Lélekben igen közel kerültek egymáshoz, és ez szárnyakat adott Mark Alekszandrovicsnak. Az őket elválasztó emberek, fórumok, papírok, minden szinte elsikkadt, eltűnt, elvesztette jelentőségét. Mark Alekszandrovicsot most már csak Sztálin irányította. Gondolatban mindig hozzá fordult, vele tanácskozta meg dolgait, az ő szemével értékelte saját tetteit.

Mark Alekszandrovicsot mindez saját erejének és jelentőségének büszke tudatával töltötte el. Uralkodó természetű volt, és most már nem is titkolta, hogy él is a hatalmával. Nem változtatott sem életformáján, sem szokásain, most is, mielőtt felment volna a népbiztoshoz, végigjárta az osztályokat, a részlegeket, beszélt a dolgozókkal. Azok változatlanul szívesen foglalkoztak ügyeivel, és úgy döntöttek felőlük, ahogy ezt a gyár érdekei megkövetelték, vagyis ahogy Mark Alekszandrovics akarta. És senki nem vette észre Rjazanovban a most már felfokozott uralkodni vágyást. Ezelőtt odaült az asztalhoz, most pedig állva beszélt, és a munkatárs is felállt

az asztal mellől. Nyájas és barátságos beszélgetés volt ez, de mintegy *mellékes*. Ez természetesnek tűnt: nem egyszerűen csak a híres gyár híres igazgatója, Sztálin és Ordzsonikidze kedvence beszélt velük, hanem esetleg a leendő népbiztosuk. De változatlanul odament hozzájuk, az apparátus egyszerű munkatársaihoz, nem fennhéjázó, nem rátarti.

Mark Alekszandrovics kapcsolata Ordzsonikidzével kissé bonyolulttá vált. A Sztálinnál megtartott értekezleten Ordzsonikidze nem mondott ellent Sztálinnak és Vorosilovnak. De nézete szerint Rjazanov diplomatikusabban is viselkedhetett volna, elkerülhette volna a botrányt, amelyben nem igazán előnyös kép alakult ki a népbiztosságról.

Mark Alekszandrovics észrevette Szergo rosszallását, bántotta is, de tudta, hogy Ordzsonikidze nem bosszúálló természet, nem fog sokáig neheztelni rá, annál is kevésbé, mert lényegében Mark Alekszandrovicsnak igaza volt, és nem tehet arról, hogy Lominadze miatt Szergo és Sztálin között nincs egyetértés.

Mark Alekszandrovics nem ment be Ordzsonikidzéhez, várta, hogy majd hívatja, addig ügyeit intézte az apparátusban, a Tervbizottságnál és az Állami Bankban. Minden moszkvai utazásakor, még ha a kormány rendelte is föl sürgősen, temérdek olyan ügy merült fel, amelyet csak odafönn lehetett elintézni. És Bugyaginhoz is be kell néznie, bár az utolsó napjait tölti a népbiztosságon. Mark Alekszandrovics őt jobban sajnálta Lominadzénél: nem ideológus, nem is nagy szónok, hanem dolgozó ember, aki noha nem mérnök, érti a dolgát, rögtön felfogja a lényeget. De háttérbe szorult, eljárt felette az idő, az idő Sztálint jelenti, ő pedig nem szereti Sztálint, szemben áll vele, s ezek szerint szemben áll az országgal és a párttal is.

Mark Alekszandrovics úgy beszélgetett Bugyaginnal, mint a főnökével, a népbiztos-helyettessel, nyugodtan és tárgyszerűen, de hirtelen az jutott az eszébe: miért éppen Pjatakovot és Bugyagint nevezték ki helyetteseknek Szergo mellé? Szergo környezetében sok olyan ember akadt, akiknek Sztálin iránti hűsége kétséges. Vajon Szergo maga választott ilyen segítőtársakat, vagy egyszerűen őket nevezték ki? Milyen céllal? Bugyagin is kimérten beszélgetett Rjazanovval, még a bizottság felől sem kérdezte. Viszont amikor aláírta a papírokat és befejezték a tárgyalást, rákérdezett:

– Mi van az unokaöccsével?

Mark Alekszandrovics nem várta ezt a kérdést. Este szándékozott a nővéréhez elmenni, de sajnos úgy alakult, hogy este már vissza kell utaznia.

– Még börtönben van...

Bugyagin mást nem kérdezett, Mark Alekszandrovics kiment az irodájából. De maradt valami kellemetlen szájíze. Azt, hogy Szasát letartóztatták, Bugyagin jól tudta. Mást kérdezett: nem használta-e fel Mark Alekszandrovics Sztálinnal való találkozását, hogy szót emeljen nála Szasáért? Nagyon sértő kérdés.

Rabolhatja-e az Ő idejét egy kölyök miatt, akit nyilván nem alaptalanul tartanak a börtönben? Ostobaságokat követett el, nem vitás. Berezin megígérte, hogy utánanéz a dolgoknak, de Szasát továbbra is benntartják. Ezek szerint valamit mégiscsak elkövetett.

Ilyen körülmények között Mark Alekszandrovics hogyan fordulhatna Sztálinhoz?

Sztálin bevette őt a KB tagjainak sorába, annak ellenére, hogy unokaöccsét letartóztatták. Sztálin elhatárolta őt Szasától, félretette ezt a kérdést. És most ő vetné fel Sztálin előtt? Tapintatlanság! Csakis így értékelné ezt Sztálin. És akkor lelki közelségüknek, kölcsönös megértésüknek vége. Ez a helyzet. Bugyagin pedig úgy tartja, hogy ő egyszerűen félt beszélni a dologról Sztálinnal. „Primitív ember, bukott politikus" – gondolta ingerülten Mark Alekszandrovics Bugyaginról.

26

Szavelij megmutatta Szasának, hogyan kell kopogtatni: az ábécét hat sorra bontjuk, minden sorba öt betű kerül. Az első kopogás a sort jelzi, a második a betű helyét a sorban. Ha a kopogások között rövid a szünet, ez a sort jelöli; a betűk között a szünet egy kicsit hosszabb, a szavak között még hosszabb. A kaparás a falon azt jelenti, hogy „Befejeztem!", vagy azt, hogy „Stop!", vagy hogy „Ismételje meg!". A tapasztalt őrizeteseknél a szünetek, kihagyások egészen rövidek, a másodperc tört részével mérhetők. A szünetek jelentik a legfőbb nehézséget, ha nem veszik észre, a betűk összemosódnak, és elvész a gondolat fonala.

Szasa egy ellobbant gyufaszál kormos végével ráírta az ábécét a fél cigarettásdobozra, és nekiállt kopogtatni. Lassan kopogott, nagy szünetekkel, az ágyon fekve, magára húzott takaró alatt, hogy a fegyőr ne hallja meg. A szomszéd mindent megértett, de Szasa rosszul értette őt, összekeverte a betűket, kérte, hogy ismételje meg, bár a szomszéd tisztán, érthetően, hosszú szünetekkel kopogtatott. Megkérdezte Szasa nevét, a magáét is közölte: Csernyavszkij, párttag. Azt is megkérdezte, kap-e újságot Szasa, és közölte, hogy neki sem adnak.

Információkkal azonban rendelkezett, feltehetően másik szomszédjától. Megtartották a pártkongresszust, semmi különösebben érdekes nem történt. Minden este közölte Szasával az új híreket. Ha cellájához vagy a Szasáéhoz közeledett a fegyőr, le kellett állni, és aztán megint mindent elölről kezdeni. Két este ment rá arra, hogy közölje: a Jeges-tengeren a jégtáblák szorításában megsérült és elsüllyedt a Cseljuszkin hajó. Másik két este arra a közlésre ment rá, hogy Franciaországban meghirdették az általános antifasiszta sztrájkot.

Szasa végtelenül hálás volt a szomszédjának, aki a szigorított elzárás veszélyét is vállalva „beszélget" vele, hogy elviselhetővé tegye a magányát. Az országban minden forr, épül, ő pedig itt ül a magánzárkában, és félve tekinget az ajtóra: ne adja isten, a fegyőr észreveszi, hogy Pankratovot érdekli, amiről a szovjet lapok írnak.

Már nem érezte úgy, hogy meg kell békülnie az elkerülhetetlennel, és el kell fogadnia, amit a sors rámért. Nem! Nem akar elfogadni ilyen sorsot! Nem akar megbékélni vele, nem akar, nem akar, nem akar... Nem akarja ezt az utat, ő a párttal, a néppel és az országgal tart. Mit tegyen? Kinek írjon? Az ügyésznek? Az ügyész hagyta jóvá a letartóztatását. Sztálinnak? Levele csak Gyjakovig jutna el. És mire panaszkodna? Hogy nincs köze Mark ügyéhez? De hiszen még azt sem tudja, hogy mi ez az ügy, és hogy ennek kapcsán tartóztatták-e le őt.

És ekkor Szasában megérlelődött egy terv. Nem reális, de mégis meg lehet próbálni.

Este, amikor kopogtatással beszélgetett a szomszédjával, és megkérdezte, mit írnak a Mark által vezetett építkezésről, ezt a választ kapta rá: „Megtudom, közlöm." És másnap lekopogtatta: „Begyújtották a kemencét, kitüntetéseket osztottak." Szasa megkérdezte: „Rjazanov?" A szomszéd azt válaszolta: „Lenin-rendet."

Markot nem tartóztatták le, változatlanul az építkezés vezetője!... Tehát nem róla van szó. Hogy is juthatott eszébe ilyen képtelenség? Az ügy az egyetemmel kapcsolatos, csakhogy nem a faliújsággal, hanem Krivorucskóval. Ezt feszegették a kerületi bizottságon is. Utolsó beszélgetése Baulinnal és Lozgacsevvel – ez döntött el mindent. Már akkor is rájött erre és már akkor érezte, hogy hibát követett el, ennek issza most a levét.

És Gyjakov is állhatatosan faggatta Krivorucskóról. „Ki folytatott magával ellenforradalmi beszélgetéseket?" Hát innen indult el minden! Lehetséges, hogy Krivorucskót is letartóztatták, és bevallotta, hogy beszélt Szasával Sztálinról, ha másért nem, hát attól tartva, hogy Szasa megelőzi őt. Ezek szerint Krivorucsko becsületes, mindent bevallott, de ő, Szasa nem becsületes, mert takargatta őt... „Ki folytatott magával ellenforradalmi beszélgetéseket?"

Gyjakovnak igaza van, nem volt őszinte, elszalasztotta a lehetőséget, ő maga vívta ki a megérdemelt büntetést. Már három hete nem szólítják kihallgatásra. Az is lehet, hogy többé nem is fogják. Mi szükség rá, amikor konokul tagad, tagadja a tényeket. Lehetséges, hogy az ügyet lezárták, és már minden eldőlt. Fel-alá járkált a cellában, fülelt a folyosón felhangzó léptekre, várta, hogy érte jönnek, közlik vele az ítéletet, s közben tudta, hogy mindent magának köszönhet. Még ha nem is született döntés, még ha Gyjakov hívatja is, akkor is késő vallomást tennie. Ha az első kihallgatáson mondta volna el az igazat, a beismerése önkéntesnek, becsületesnek hatott volna. De most már kikényszerített vallomás lenne, vagyis nem őszinte és nem becsületes.

Reggelenként nem akart felkelni, napközben nem akarta kivárni, amíg este szükségre kísérik, és éppúgy, mint Szavelij, ő is használni kezdte a küblit. És ahhoz sem volt kedve, hogy éjszakánként felkeljen zuhanyozni, visszautasította egyszer, majd másodszor is, és a kísérő katona többet nem jött érte. Már csak enni akart, türelmetlenül várta az ételosztókat, a beadott csomagot, csak az ételről álmodozott, sajnálta, hogy megírta a cédulát, amiben azt kérte, hogy csak fehér kenyeret meg húst küldjenek neki. Egy jókora darab kolbászt is hogy letörne most! Legalább erre joga van. Az életnek vége, akárhogy nézzük is! Az ellenforradalmár bélyegét nem moshatja le magáról.

Csernyavszkij kopogtatott a falon. De Szasa nem válaszolt. Nem tudja, ki ez a Csernyavszkij, miért kellene beszélgetnie vele? Mi a közös közte és az ide bezárt emberek között? Azt gondolta, hogy itt van Mark és Bugyagin, ezek a becsületes, ártatlan kommunisták. De nincs itt se Mark, se Bugyagin, itt nincsenek becsületes kommunisták, itt bűnözők ülnek. És Szavelijt is megérdemelten zárták be, és Csernyavszkijt is, és őt is, mert megsajnálta Krivorucskót, gyenge volt, és most fizet érte. Nem képviselt határozott, hajthatatlan álláspontot, így aztán tévedése Azizjannal és a faliújsággal egyáltalán nem véletlen, mint ahogy nem véletlen az sem, hogy kétségei

merültek fel Sztálinnal, a nagy Sztálinnal kapcsolatban! Meggondolatlan és öntelt, a saját eszével akar felérni mindent, pedig vannak dolgok, amelyeket nála jóval élesebb elmék tisztáztak már.

A vasrács mögötti homályos üvegdarabkán áttört az áprilisi napsugár. Az első igazi tavaszi nap, Szasa megérezte örömteli ragyogását. Felállt az asztalra, kinyitotta a szellőzőablakot, bár csak akkor engedélyezték kinyitását, amikor sétálni ment. Azonnal fémesen megzörrent a retesz, és az ajtóban megjelent a fegyőr.

– Csukja be! Menjen el az ablaktól! Szigorított zárkába akar kerülni?

Szasa becsukta a szellőzőablakot, leugrott az asztalról.

– Levegőt akartam venni!

És mégis, ennyi idő alatt is meghallotta az utcák távoli zaját, a villamosok csörömpölését, autók dudálását, gyerekhangokat. Szasa maga elé képzelte a járdák felszáradó aszfaltját. A fiatal lányok már könnyű ruhába öltöztek: szabadon maradt nyakak, kezek, karcsú lábak. Lehetséges, hogy mindettől megfosztják? Most, amikor fiatal, egészséges... Nem! Ő is ott akar lenni a tavaszi utcán, úgy akar élni, ahogy mások élnek.

Az elmúlt évben ugyanígy tavasszal gyakorlaton volt egy gépkocsitelepen. A garázsban benzin és kipufogógáz szaga terjengett, félhomály ülte meg, üvegtetején már jóformán alig maradt üveg, bádoggal foltozták ki. Régi garázs ez, egyike a legrégibbeknek Moszkvában, valamikor még a Moszszelprom* építette, itt még megmaradtak a kenyérszállításra használt furgonok, az egytonnás Ford–T-k. Szasa rokonszenvesnek találta a gépkocsitelep igazgatóját, Antonovot. Fiatal, szőke hajú, szemüveges fiatalember. Tetszett neki gyors észjárása, józansága és az, hogy éjjel-nappal ott található a garázsban. Ez a felelős állásba kiemelt munkás a forradalom által hozott újat személyesítette meg; a mélyről felemelt emberek, akiket bevontak az alkotó életbe, azaz igazi munkáshatalom – a nép! És a néppel kell tartania neki is, ott a helye Antonov, az egykori sofőr és Malov, az egykori rakodómunkás mellett, ők nem okoskodnak, nem töprengenek, hanem dolgoznak és alkotnak. Milyen nagyszerű is ez az élet, és milyen kevéssé értékelte eddig! De visszatér ebbe az életbe, bármibe kerül is.

Meghozták a könyveket. Szasa közönyösen nézett rájuk. Lelkesedés nélkül, nem úgy, mint első alkalommal. Gibbon harmadik és negyedik kötete, és egy papírkötésű, elrongyolódott kis könyvecske: *Útiemlékeim a Szovjetunióról*. A szerzője de Monzie francia szenátor, kispolgári politikus, baloldali radikális. A húszas évek közepén járt a Szovjetunióban, s írt erről egy ügyes, de felületes kis könyvet. Szasa ezt nem kérte. Ugyan miért küldte el neki a könyvtáros?

A szerző általánosságban rokonszenvvel írt a Szovjetunióról, de bizonyos dolgokról kritikusan, különösen a törvénykezésről és a büntetőeljárásról. Bizonyításul idézte az ötvennyolcas cikkelyt. Ezért a cikkelyért küldte el a könyvtáros a könyvet, a büntető törvénykönyv helyett, amelyet Szasa kért, de amit a könyvtáros nem küldhetett el.

---

* Mezőgazdasági ipari termékeket feldolgozó vállalatok moszkvai egyesülése.

Szasa semmi különösebben fontosat és lényegeset nem tudott meg ebből a cikkelyből. De a lényeg nem is az ötvennyolcas cikkelyben rejlett.

A lényeg az, hogy az ismeretlen börtönkönyvtáros felelt a hangjára, válaszolt a kérésére, az emberség, a rettenthetetlenség és a bizalom példáját mutatta Szasának.

Mi vezethette ezt az embert? Megszegte-e szolgálati kötelességét? Lehet. De teljesített egy más, sokkal magasztosabb kötelességet – emberi kötelességét. Az emberek által létrehozott törvények nem mondhatnak ellent a lelkiismeret törvényeinek. Kötelességüket azok szegik meg, akik elítélik az ártatlanokat, védelem nélkül hagyják a védteleneket, és megfosztják a jogfosztottakat utolsó jogaiktól is.

Szasa nem ugrott föl az ágyról és nem kezdett fel-alá rohangálni a cellájában. Ami történt, annyira tiszta és világos, annyira egybecsengett mindazzal, ami benne igaz és emberi volt, hogy sem megdöbbenést, sem izgalmat, sem sokkot nem váltott ki. Megtalálta azt, amire rá kellett találnia. És szégyenkezett, hogy elvesztette bátorságát.

Utolsó kihallgatására Szasa remény nélkül ment, jól tudta, mi vár rá, és semmitől se félt. Egy ember, aki azt mondta, hogy Sztálin csípős ételeket fog főzni, még nem ellenség. Gyjakov nem törődik a szavak köznapi jelentésével, ő magyarázza a szavakat, de Szasa ebben nem kíván részt venni. Ki akar jutni innen, de tisztán akar kijutni, tisztán a párt előtt és a saját lelkiismerete előtt.

– Befejezzük az egyetemi ügyet – közölte Gyjakov tárgyszerűen –, vallomásait rögzítettük. Már csak az van hátra, hogy *maga* értékelje őket politikailag.

– A faliújságról elismerem, hogy hiba volt – felelte Szasa.

– Elismeri szubjektíven – kapott a szón Gyjakov. – De a hibának vannak objektív okai és objektív következményei is. Úgy bizony!

Most kezdődik a *magyarázgatás*. Gyjakov számára az ember csak egy statisztikai egység, akire a jegyzőkönyv kitöltése miatt szüksége van, a jegyzőkönyv pedig ahhoz kell, hogy ítéletet hozhassanak erre a személyre vonatkozóan.

– Nos, Pankratov, melyek hibáinak objektív okai és mik ennek az objektív következményei?

Szasa elnézte Gyjakov kisfiús arcát. Ha az Arbaton találkozna vele...

– Vizsgáljuk meg a dolgot! – javasolta tanárosan Gyjakov. – Ha a maguk egyetemén egészséges politikai légkör lett volna, akkor egy ilyen faliújságot nem lehetett volna kibocsátani. De nem volt egészséges politikai légkör. Krivorucsko egy illegális pártellenes szervezetet irányított, ezt felfedtük, résztvevői lelepleződtek, és letartóztattuk őket. Itt vannak nálunk, és mindent bevallottak...

A gyárban az ilyenek bevették magukat a hivatalokba: nyilvántartók, normások lettek, vagy a személyzeti osztályon vacakoltak valamivel. Mit tehet vele Gyjakov? Tud cipelni nyolcvankilós festékestartályokat, nem elveszett ember az erdőkitermelésen, visszamegy Averkijev brigádjába, Morozovhoz, a volt hadosztály-parancsnokhoz, ők mindenütt megtalálhatók, ők a nép... De ezek a Gyjakov-félék, ők a párt ellenségei.

Gyjakov Szasára meredt, azt remélte, kiélvezheti a hatást, amit szavai keltettek, majd így folytatta:

– Maga még tapasztalatlan, Pankratov, nem ismeri őket. Krivorucsko azért halogatta a diákszálló építését, hogy a hallgatókat felbőszítse, ez a taktika pedig arra szolgált, hogy politikailag félrevezessék az ifjúság széles tömegeit. Ilyen légkörben nyílt mód egy olyan faliújság kibocsátására, mint amilyent maga, Pankratov készített. Akár akarta, akár nem, objektíven fegyverré vált Krivorucsko és bandája kezében, és ők felhasználták magát ellenforradalmi céljaik érdekében. Ezért került maga ide. Annál is inkább, mert nem akarta politikailag értékelni a hibáit. De még mindig nem késő, Pankratov. Higgyen nekünk!

„Higgyen nekünk..." Elég volt, eleget hitt! Hitt az ilyen szavaknak, hányszor hallotta, hányszor mondta el őket maga is. Ezek nem emberi szavak, hanem sámán varázsigék. Lozgacsev és Azizjan is sámánkodott, Baulin és Sztolper is sámánkodott, és sámánkodik most Gyjakov is. És ezen a sámánoltáron ártatlan emberek életét áldozzák fel.

Gyjakov Szasára nézett.

– Megértett engem, Pankratov?

– Megértettem.

– Akkor jó, így is írjuk meg – felelte Gyjakov.

– Csak legyen minél meggyőzőbb – kérte Szasa azzal a sajátos hanghordozással, amellyel nem csapott volna be egyetlen arbati fiút sem. De ez a hitvány alak nem ért belőle, biztos abban, hogy képes megfélemlíteni az embereket, hogy joga van dönteni sorsuk felől, felfuvalkodott, akár egy pulyka, és nem tudja, hogy itt, e falak között mások, ugyanebben az egyenruhában tisztán látják a hazugságot, a sámánkodást, tudják, hogy előbb vagy utóbb vége lesz ennek, és életük kockáztatásával segítenek az embereken.

– Magától értetődik – felelte nagyképűen Gyjakov.

Időnként a papírjába pillantva – Szasa vallomásának piszkozatát Gyjakov jó előre elkészítette – töltötte ki a formanyomtatványt, először átfutotta, azután felolvasta Szasának:

– „Átgondolva és őszintén, töredelmesen értékelni kívánva magatartásomat, cselekedeteimet, előző vallomásom kiegészítéseként a következőket kívánom megjegyezni: elismerem, hogy politikai hibát követtem el, amikor az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójára pártellenes faliújságot készítettem, és hogy ennek kibocsátásába belevontam Runocskin, Kovaljov, Poluzsan és Pozdnyakov hallgatókat. Politikai hibámul ismerem el Krivorucsko védelmét is. Ez a tévedésem a Krivorucsko rektorhelyettes által teremtett politikai légkör következménye. Elismerem, hogy az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójára kibocsátott pártellenes faliújság része volt annak a pártellenes irányvonalnak, amelyet Krivorucsko képviselt az egyetemen."

Letette Szasa elé a papírt.

– Ellenőrizze, Pankratov, aztán írja alá!

– Ezt én soha nem írom alá – felelte Szasa egyenest Gyjakov szemébe nézve.

27

Az Arbat a maga megszokott életét élte. Az áprilisi napsugarak bekandikáltak az ablakokon, fölmelegítették a járdákat, az úttestet. A bulvárokon megroskadtak a megfeketedett hóbuckák, az aszfalt repedéseiből az ébredő föld langyos illata áradt. Az iskolás gyerekek sapka és kabát nélkül rúgták a futball-labdát a kis közökben. A házakat beállványozták, az állványokon kőművesek és festők dolgoztak, a házakat tatarozták, festették, emeleteket húztak fel rájuk. Az Arbat téren felszámolták a kis parkot és lebontották a házakat, amelyek akadályozták a közlekedést. Moszkva új gyárakkal, új épületekkel gyarapodott, mindenféle barakkok nőttek ki a földből.

Az Arbaton esténként változatlanul kigyúltak az Arbatszkij Arsz, a Karneval, a Prága és a Hudozsesztvennij mozi fényei.

A járdán most is ott sétálgattak az arbati, a Dorogomilovszkaja és Pljuscsiha utcai fiatal lányok, a kabátok gallérja lehajtva, a tarka kendők kibontva, lábukon könnyű cipő meg vékony, testszínű harisnya. És Szasáék házának kapujában most is ott nyüzsgött egy csapat kamasz. Varja elviharzott mellettük, épp csak üdvözölte őket, sietett a Vörös Hadsereg Házába, a katonaiskolák végzőseinek estélyére.

Ilyen nagyszabású esten eddig még soha nem járt. A színpadon az elnökségben ismert katonai vezetők foglaltak helyet. Bugyonnijt rögtön felismerte Varja, azok közül pedig, akiknek a nevét Szerafim a fülébe súgta, Tuhacsevszkijt jegyezte meg, mert ilyen szép embert még életében nem látott. S bár Varja nem szerette a gyűléseket, a beszédeket, mégis megragadta az ünnepélyesség, a pompás terem, a legendás hírű hadvezérek lelkesítő beszéde, ahogy útnak indították a végzős hallgatókat, az összeforrottság légköre, amikor nincs alá- és fölérendeltség; a végzős hallgató a híres hadvezérben látja megtestesülni jövőjét, és a hadvezér a maga fiatalságát látja az ifjú, végzős hallgatókban. A parancsnokok feleségeit is különleges asszonyoknak látta: osztoznak a férjük hivatásával járó gondokban, a veszélyben. A meghívott fiatal lányok is olyan ünnepélyesen viselkedtek, mintha már közük lenne ehhez az élethez. Varja figyelmesen szemügyre vette őket; egyesek nagyon szép ruhát viseltek. Varját sohasem érdekelte különösebben a hadsereg ének- és táncegyüttese, de ma nagyon tetszett neki, tetszett, ahogy a katonák az orosz dalokat éneklik és ahogy táncolnak rá, bravúrosan, lelkesítően.

Az előcsarnokban fúvószenekar játszotta igazán hangulatosan a foxtrottot, a rumbát és a tangót. A daliás, ügyes és vidám katonaiskolások mellett nevetségesnek látszottak a charleston öltönyt viselő fiatalemberek libegő bő nadrágjukban, rikító nyakkendőjükben, kétes tisztaságú cipőjükben.

Nyina is más ma, nem dohog, kedves, jóindulatú és szomorú, bizonyára sajnálja, hogy Makszim elutazik, pedig elutasította. Nem megy hozzá feleségül.

Szerafim is elutazik holnap a Távol-Keletre, de Varja nem bánkódik, mert épp ezen az estén ígérte meg neki, hogy feleségül megy hozzá. Befejezi az iskolát és utánamegy. Ebben az évben levelezni fognak, és minden barátnője az iskolában meg az udvarról megtudja, hogy Varja el fog utazni a Távol-Keletre a *férjéhez*. Ezzel majd megint kitűnik a barátnői közül, hiszen egyiküket sem várják a Távol-Keleten. Színházba,

korcsolyázni, moziba majd egyedül jár, táncolni meg egyáltalán nem megy el. De ha mégis elmegy, akkor majd Zojával táncol. Bár férfiakkal is táncolhat, csak nem kell tartós ismeretséget kötni... Köszönöm... Nem, bocsásson meg... Nem tehetem... Egyedül lesz, magányos, mindenki felfigyel rá, de ő megközelíthetetlen marad, és aztán majd elutazik a Távol-Keletre. Ami Szasát illeti, Szofja Alekszandrovnát nem hagyja el és Szasát sem. Az a tény, hogy a Távol-Keleten várja őt Szerafim, Moszkvában pedig Szofja Alekszandrovnának meg Szasának is szüksége van rá, egészen fellelkesítette: lám, milyen érdekes, különleges teremtés vagyok!

Varja remekül mulatott. Nagyszerűen táncolt Szerafimmal, az összes magas rangú tiszt feleségestül őket nézte. Varja igyekezett minél hosszabb ideig ott pörögni-forogni, ahol Tuhacsevszkij állt.

Makszim Nyinával táncolt. Pisze orrú, kerek képéről csak úgy áradt a jóakarat. Ha katonabajtársai lekérték Nyinát, jóságos mosollyal várt a lányra a sarokban. Magas volt és széles vállú, roppant erős és, mint az erős emberek általában, került minden konfliktust, nem akart senkiben és semmiben kárt tenni.

Kazánfűtő apja erősen ivott, és delírium tremensben halt meg. Liftesnő anyja magára maradt a négy gyerekkel. Makszim volt a legidősebb. Nyomorúságos gyermekkorából hozta takarékos természetét, amit iskolatársai fukarságnak véltek. Sokat csúfolódtak akkurátusságán. Fésűjét bőrtokban tartotta, a papírpénzt levéltárcában, a fémpénzt pedig erszényben, ceruzájára fémkupakot húzott, hogy ne törjön le a grafithegy, noteszát a telefonszámokkal és a címekkel évekig megőrizte, szerette a tartós holmikat, az egyszerű és laktató ételeket, de sok pénzt nem adott értük, ha kellett, éhezni is tudott.

Mivel gyakorlatias volt, az iskolában mindent az ő nyakába varrtak. Jegyzőkönyvet vezetett, beszedte a tagdíjat, lefűzte a területi Komszomol-bizottság instrukcióit, elkészítette a beszámolókat. Elmenni, értesíteni, hirdetményt megírni, plakátot ragasztani, piros anyagot szerezni az ünnepségre, színházjegyet vásárolni, összeírni a jelentkezőket különböző körökre és szemináriumokra, összeszámlálni a szavazatokat, mindez őrá hárult. Nem azért, mintha ennél többre képtelen lett volna. Egyszerűen csak így alakult a dolog, így szokták meg.

Egy vagy két esztendővel idősebb volt társainál, így csak nevetett vitáikon, s jóindulatával mindenkit lefegyverzett. Fürge paraszti eszével ki tudta kerülni a szirteket és zátonyokat, ha kellett, tudott ravaszkodni is, de sohasem engedett meggyőződéséből és társai iránti hűségéből. Az évek során kifejlődött és állandósult benne valamiféle egyszerű, katonás, erőteljes és hajlíthatatlan vonás. Katonaiskolára sorkatonai szolgálat után ment – ez anyagi biztonságot nyújtott, tudott segíteni családján, beteg és az életbe belefáradt anyján. Azonkívül Makszim szerette a rendet. Tetszett neki a katonaélet: a Vörös Hadsereg parancsnoka, fiatal, erős, tanult. Az ő helye ott van a csapatoknál, a határon, ahol érlelődik a konfliktus. És mégis szomorúan hagyja el Moszkvát. Szomorú elválni a *cimboráktól*, Nyinától, Szasa Pankratovtól, Lena Bugyaginától, Vagyim Maraszjevicstől. Ezek a gyerekek testesítették meg az életet, ahová ő és hozzá hasonlóan sok ezren a sötét, nyirkos pincékből emelkedtek fel.

Makszim kölyökkorában néha anyja helyett végigtakarította a lépcsőházat. Nyina

segített neki. Nem azért, mert Makszimnak egyedül nehéz lett volna, hanem hogy a lakók lássák, ez a munka sem megalázó. Komszomolistához illő tett volt, baráti gesztus, amiből Makszim jobban megértette az új élet lényegét, mint akármilyen könyvből. Aztán, amikor már a kilencedik osztályba jártak, szörnyű dolog történt... Apja ellopta tőle és elitta azt a pénzt, amit a Moszkvai Komszomolista elnevezésű repülőgép építésére létesített alapba gyűjtöttek össze. Körülbelül harminc rubelt, ami akkoriban nagyon komoly összeg volt. Makszim öngyilkos akart lenni, hol vesz ő harminc rubelt, mit tud a mentségére felhozni? Nyina észrevette, milyen állapotba került, rávette, hogy mondjon el neki mindent, és azonnal tájékoztatta a dolgokról Szasát.

– Szép kis alak vagy – mondta neki Szasa –, olcsón adod az életedet.

És átadta neki a pénzt, tizenöt rubelt az anyjától kért, tizenötöt pedig Mark Alekszandrovicstól. Ilyen barátoktól szakad most el. Szasa megvédte őt, de lám, ő nem tudta megvédeni Szasát.

Nyina már akkor tetszett neki, amikor még bújócskát játszottak a hátsó udvaron, és tetszett neki az iskolában is: magas, erőteljes, határozott. Tetszett neki a lány ügyefogyottsága, védtelensége és makacssága. Abban pedig, hogy Nyina őt nem szereti, egyáltalában nem hitt: csak még nincs tisztában az érzelmeivel. Szerafimot szándékosan vitte el hozzájuk, menjen hozzá feleségül Varja; rendes fiú, jó eszű, jóképű. És akkor elhárul a legfőbb akadály, amire Nyina hivatkozik: addig semmiben sem dönthet, amíg Varját a saját lábára nem állította.

Nyina pedig így gondolkodott: a hadsereg parancsnokai valóban impozáns személyek, de hát ők politikusok, stratégák, államférfiak. Makszimból azonban nem lesz se stratéga, se politikus, a katonákat oktatja majd a gyakorlótéren... Egy-kettő!... Egy-kettő!... Most is ott áll a sarokban, rá vár; széles vállú, pirospozsgás, szőke haját gondosan elsimította, a csizmája ragyog, gombjai is csillognak, nyikorog az új derékszíja, és amikor táncol, csizmájának vasa kopog a parketten. Ügybuzgó parancsvégrehajtó lesz belőle. Milyen kár! Többre lenne képes. Ha kitör a háború, mindenki harcolni fog, de addig élni és dolgozni kell. Mindezt kerek perec megmondta Makszimnak, még akkor, amikor a fiú a katonaiskolába jelentkezett. De Makszim nem hallgatott rá. Kérem! Makszimnak joga van, hogy saját véleménye legyen.

Ám neki, Nyinának is joga van dönteni a sorsa felől. És ő eltökélte, hogy nem megy férjhez Makszimhoz, és nem utazik el Moszkvából.

28

A Vahtangov Színház bemutatta a *Hamletet* a kis, kövér Gorjunovval a főszerepben. Jura Sarok szerette ezt a színházat és a színészeit, felhívta Vagyim Maraszjevicset, megkérte, szerezzen neki jegyet az előadásra, és közölte, hogy este majd fölugrik hozzájuk a Sztarokonyusennij közbe.

Maraszjevics professzor, a híres moszkvai belgyógyász egy hónapban egyszer

konzíliumot tartott a Gagarin közben levő CEKUBU* rendelőintézetben, egy félévvel korábban kellett bejelentkezni hozzá. A Pirogov utcán álló klinikát Maraszjevics professzor klinikájának hívták, az orvosi egyetemen a tanszéket Maraszjevics professzor tanszékének. Otthon csak a legközelebbi barátait fogadta. Maraszjevics, valamelyik ukrán hetman kései leszármazottja tősgyökeres moszkvai volt, régi és megalapozott kapcsolatokkal rendelkezett moszkvai értelmiségi körökben szintén orvosprofesszor édesapja révén. A Sztarokonyusennij közben álló otthonában megfordult Igumonov, Sztanyiszlavszkij, Prokofjev, Nyezsdanova, Gelcer, Kacsalov, Szumbatov-Juzsin, Mejerhold, és fel-felkereste Lunacsarszkij is. Egyetlen vendégszereplésre érkezett nyugati művész vagy divatos színész sem kerülte el ezt a főúri, bár rendezetlen lakást. A vendégeket a házigazda világszép lánya fogadta, elővették a baccarat-kristálypoharakat, az asztalra ropogósra keményített terítők kerültek. Fiatal színészek, akik gyakran felugrottak közvetlenül az előadás befejezése után, nagy élvezettel estek neki a borjúhúsnak és a sápadt rózsaszín lazacnak. A fiatalok mindenkit tűzbe hoztak, időnként már az asztalnál elkezdődtek a rögtönzések, kis jeleneteket adtak elő. Vagyim nyomban értékelte a színjátékot, Maraszjevics professzor véleménye szerint elég szellemesen. Vagyim befejezte az egyetemet, művészettörténész diplomát szerzett, előadásokat, időnként tárlatvezetéseket tartott, mostanság pedig színikritikával próbálkozott.

Maraszjevics professzor ásványvizet kortyolgatott, szívesen elmondott egy-két mulatságos történetet saját vagy édesapja orvosi gyakorlatából. De tizenkét óra után már nem üldögélt tovább a vendégekkel, mindenkinek jó éjszakát kívánt, közölve, hogy az ő szakmájában a pihenés elengedhetetlen.

Vika is a színház és a film világában próbált érvényesülni, de egyelőre semmi érdemleges nem sült ki a dologból, hacsak nem számítjuk különböző szerelmi kapcsolatait neves színészekkel, ígéretes rendezőkkel, törtető újságírókkal. Ezek a románcok rendkívül emelkedetten indultak, virágokkal és levelekkel, éttermekkel, nagy taxizásokkal, majd vitákkal, szemrehányásokkal és hosszú telefonbeszélgetésekkel értek véget.

Csak Jura Sarokkal kezdődött és fejeződött be egyszerűen a kapcsolat. Véletlenül összefutottak az Arbaton, sétáltak a tavaszi napsütésben. Majd Jura azt mondta:

– Gyere, menjünk föl, nézd meg, *hogy* élek én!

Vika nagyon jól tudta, mit jelent az, felmenni és megnézni, *hogy* él Jura. De a meghívásnak ez a módja nem zavarta. Meg aztán mindig is féltékeny volt Lena Bugyaginára. Arról, hogy Jura és Lena már nem találkoznak, nem tudott.

Megismerkedése azzal, *hogyan* él Jura, minden felesleges szó és magyarázkodás nélkül zajlott, mintha kapcsolatuk már sok éve tartana. Ha összehasonlította Jurát többi tapasztalt udvarlójával, a fiú igazán nem vallott szégyent. No de ez a szoba, ez a nyomorúságos lakás, a frissen vasalt szövet szaga egyre csak arra emlékeztette Vikát, ki is Jura apja...

---

* A tudósok életkörülményeinek javításával foglalkozó központi bizottság.

Vika arra gondolt, hogy Jura minden bizonnyal tolakodó lesz, és *le kell majd·ráznia,* egyébként a lány ezt ugyanolyan könnyedén csinálta, mint amilyen könnyedén felment a magányos férfiakhoz. De Sarok *tisztességes* embernek bizonyult. Nézzenek oda, pedig csak egy szabó fia!

Egyébként Jura tapintatosságának nagyon egyszerű magyarázata volt: közönyös maradt Vika iránt – hideg és ostoba lány. Amikor összehasonlította Lenával, az összehasonlítás nem Vika javára dőlt el. És micsoda nyugalommal fekszik bele egy idegen ágyba! A kispolgár dühe támadt fel benne, aki minden feslett asszonyban a saját feleségét látja.

Aznap fölugrott Vagyimhoz a *Hamlet* ügyében.

– Harapjunk valamit! – javasolta Vagyim.

Átmentek az ebédlőbe, nagyobb volt, mint Sarokék egész lakása.

A vastag ajkú, hiúzra emlékeztető apró szemű, rövid és borzas szemöldökű Vagyim mohón falta az ételt. Külsejéhez nem illő férfias, zengő, kulturált hangja mindenkit megigézett.

Vagyim, bár levest kanalazott, mégis vastagon megkente a kenyerét vajjal.

– Összekeveri a jurisdictiót a jurisprudentiával, a raritást a paritással, a precedenst a pretendenssel. De hát ő az *új* ember, nevezheted akárminek is: élmunkás, kiemelt káder. A maga témáját viszi tovább, jegyezd meg, a *fő* témáját és a saját hősét, jegyezd meg, a *jövő* hősét. Lehet, hogy jövőnket elcseréljük tíz deka vajra?! – és ezzel Vagyim ellökte maga elől a vajtartót. – Pedig a *búslakodók* éppen emiatt a tíz deka vaj miatt búsulnak.

Vagyim elmélkedését a jövő hőseiről Jura higgadtan hallgatta. Hiszen ez is hozzásegítette e számára ismeretlen világ megértéséhez. Nemrégiben Vagyim még éppen az ellenkezőjét mondta, mint most, szidta a rossz ízlést, és egekig magasztalta a felkészültséget. Bámulatosan jó szimata volt, mindig vonzódott a nála erősebb egyéniségekhez, az iskolában Szasa Pankratov körül forgolódott, az egyetemen meg valaki más körül. Most pedig ott nyüzsög az ismert kritikus mellett, aki az *eszelős* költészetről írt nagyhangú cikkeket. De Jura nem akarta rábizonyítani Vagyimra következetlenségét. Tetszett neki Maraszjevicsék otthona, a benne megforduló színészek, a vidám, gondtalan, híres emberek. E'sikertől elkényeztetett egyénekkel folytatott beszélgetésekből kiérzett valamit, ami könnyű és cinikus, amitől aztán dicsőségük is könnyűnek, elérhetőnek, a véletlen szülöttének, ügyeskedésnek tetszett. A felületesnek látszó emberek mégis megközelíthetetlennek bizonyultak.

Maraszjevics professzor is tetszett neki: úriember, ápolt arccal, szép szakállal, puha kézzel, és ő is megközelíthetetlen.

Mostanában szinte mindennap találkozott Vagyimmal. Vagyim bevitte őt a színházba. De nélküle is eljárt, vagy a fiú telefonált, hogy engedjék be, vagy új ismerősei, akikkel Vagyimnál ismerkedett össze.

Csodálatos időszak! Jura Sarok sokáig emlékezett harmincnégy tavaszára. Jelölését az ügyészségre még nem hagyták jóvá, de Malkova megígérte, hogy hamarosan elintéződik. Jura a szabad, gondtalan élet utolsó hónapjait élte, és igyekezett minél érdekesebbé tenni. Csak a Lenával kapcsolatos emlékei nem hagyták nyugton.

Amikor bement a színházba, mindig szemügyre vette a nézőteret, egyszerre tartott tőle és remélte, hogy meglátja a lányt.

Lena a betegsége óta egyetlenegyszer sem volt színházban. Jóformán ki sem mozdult otthonról, senkinek sem telefonált, még barátait sem látta azóta, hogy összegyűltek nála, s levelet készültek írni Szasa ügyében.

Ma váratlanul eljött hozzá Gera Tretyjak, aki szintén diplomatagyerek. Régen sűrűn találkoztak, időnként együtt voltak Londonban, Párizsban és Berlinben, de Moszkvában jóformán szem elől tévesztették egymást.

Gera csípős nyelvű, szellemes, csinos, barna fiatal lány volt, még semmiségekről is mulatságosan tudott beszélni. Lena csak hallgatta és mosolygott. Felidézték utazásukat Dél-Walesbe, ahol Cardiffban megszálltak egy olcsó kis szállodában. Ugyanitt laktak valami skót futballisták, és két futballista azt ajánlotta nekik, szökjenek meg velük valahova, egy olyan országba, ahol a nők már tizennégy éves korukban férjhez mehetnek. Lena és Gera éppen csak hogy betöltötték akkor tizenötödik évüket. Azt is felidézték, amikor a fontainebleau-i kastélyban jártak, és az idegenvezetőnő Napóleon ágyát megmutatva közölte a császár magasságát is: százötvenkét centiméter. Gera ezen roppant elcsodálkozott, biztosan téved, inkább százhatvankettő. Az idegenvezető nagyon megbántódott, és közölte, hogy a férje százötvenkét centiméter magas, és köztudomású, hogy ugyanannyi, mint Napóleon. Ezt most különösen mulatságosnak találták, és jóízűen kacagtak. Lena örült, hogy Gera nála töltötte az estét. Búcsúzáskor átölelte a lányt, megcsókolta, és arra kérte szomorúan: „Ne feledkezz el rólam."

29

Azon az estén, amikor Varja, Nyina és Maksz a Vörös Hadsereg Házában táncolt, Jura pedig Vagyim Maraszjevicsnél vacsorázott, és Lena Bugyaginához vendégségbe jött Gera Tretyjak, ezen az estén úgy nyolc óra tájt Szofja Alekszandrovnát felhívták telefonon és közölték vele, hogy másnap reggel tízkor jelenjen meg a Butirka parancsnokságon, beszélőre a fiával, Pankratov Alekszandr Pavloviccsal. Hozzon magával meleg holmit, pénzt és élelmet. A hang, amely ezt közölte, nyugodt volt, olyan ember beszélt, aki megszokta, hogy lakonikusan és világosan minden áldott nap elmondja ugyanazt. S amikor mindent elmondott, kérdésre sem várva letette a kagylót.

Szofja Alekszandrovna megijedt, hogy a férfi nem mondott el mindent, elfelejtett közölni valami fontosat, lényegeset, ami miatt majd nem tudja úgy megcsinálni a dolgokat, ahogy kellene. Félt elfelejteni, félt összezavarni valamit, lázasan próbálta megjegyezni mindazt, amit ő mondott: „Holnap, tízkor, a Butirkában, beszélőre, meleg holmit, élelmet és még valamit... Úristen, elfelejtettem, hogy mit... Igen, igen, pénzt az útra..." S hogy el ne felejtsen valamit, Szofja Alekszandrovna mindent fölírt egy cédulára. A pénz és az élelem száműzetést jelent, a meleg holmi Északot vagy Szibériát.

Egyetlen éjszaka alatt kell mindent összeszednie és előkészítenie, így aztán Szofja Alekszandrovnának nem maradt ideje a kétségbeesésre. Csak azt nem tudta megbocsátani magának, hogy nem szedett már össze előre mindent, de rossz előjelnek tartotta volna idő előtt fölkészíteni a gyereket egy ilyen útra. Szasa télikabátban, füles sapkában, pulóverben és meleg sállal ment el, nemezcsizmája, igaz, nincs, de bárhova száműzzék is, most áprilisban úgy sincs rá szükség. Majd csak télre kell, addigra meg majd utána küldi. Most csizmára lenne szüksége, mert hogy *ott* minden csupa sár, latyak, semmire se megy cipőben, csizma az, amire szüksége lenne, ez mentheti meg az életét. De Szasának nincs csizmája. És az üzletek zárva vannak már, meg aztán csizmát csak utalványra adnak, az meg neki nincs. Az ócskapiacon lehetne venni elképesztő áron, de megvan a veszélye, hogy bőr helyett papírból készültet sóznak rá. Ilyenkor azonban az ócskapiac is zárva van.

Akkor eszébe jutott, hogy Verának, a nővérének kint a nyaralóban van egy negyvenes, Szasa méretének megfelelő durva csizmája. Majd vesz neki helyette másikat, kerül amibe kerül, ezt pedig oda kell adni Szasának.

Felhívta Verát telefonon. Vera a férjével, Vologyával kiment a nyaralóba, és csak holnapután jönnek haza. Micsoda balszerencse!

A húgának, Polinának nincs telefonja, csak a szomszédjuknak van. Szofja Alekszandrovna tudta ezt a telefonszámot abból az időből, amikor Polina még jóban volt ezzel a szomszéddal, de már jó néhány esztendeje nem hívják a telefonhoz, és Polina kérte is, hogy ne telefonáljon hozzájuk. Szofja Alekszandrovna mégis felhívta őket.

Eleven, életvidám férfihang szólt bele a kagylóba.

– Bocsásson meg, kérem – kezdte Szofja Alekszandrovna –, igazán nem szívesen zavarom önöket, de az ügy nem tűr halasztást... Nem tudná a telefonhoz hívni Polina Alekszandrovnát?

– Miféle Polina Alekszandrovnát?

– A szomszédasszonyukat, a huszonhatos lakásból. Kérem, nagyon kérem, ne haragudjon, a nővére vagyok.

– No hát, tudja...

De a férfi nem tette le a kagylót, egy nő vette át tőle.

– Kivel akar beszélni?

– Nagyon kérem, ne haragudjon – mondta neki is Szofja Alekszandrovna. – A szomszédjuk, Polina Alekszandrovna nővére beszél. Tudja, olyan nagy bajban vagyok, nagyon sürgős lenne a dolog. Kapcsolatban van... Hívja a telefonhoz a testvéremet, kérem, legyen olyan jó.

– Rögtön – felelte kelletlenül az asszony.

Szofja Alakszandrovna sokáig várt, végre odajött a telefonhoz Polina, roppant izgatottan, megsejtette, hogy baj van Szasával.

– Szasa holnap indul a száműzetésbe – közölte Szofja Alekszandrovna. – Ki kell menni Verához a nyaralóba, behozni a csizmát.

– Rettenetes – sápítozott Polina. – Igor lázas, Kolja pedig csak tizenegy után jön haza. Mi csináljunk? Amint Kolja hazajön, átmegyek hozzád, de a nyaralóba már nem jutok ki.

– Jól van, gyere, majd segítsz összerakni a holmikat – mondta Szofja Alekszandrovna –, a csizmával majd kitalálok valamit.

– Mit hozzak?

– Semmit, minden van itthon.

Magának kell kimennie, bár nem tudta, megtalálja-e éjszaka az utat ezen az új kis nyaralótelepen, ahol utcák helyett még csak ösvények húzódnak, senki nem ismerte a nevüket, a házszámok összekeveredtek, és még nincsenek kint a nyaralók, nincs kitől kérdezősködni. Akkor is menni kell. Viszont ha a nyaralóba megy, ki szalad le a boltba? Fölhívta Varját. De Varját nem találta otthon, és Nyinát sem. Kérje meg Milica Petrovnát? Nem, ő biztosan nem vállalkozik rá, óvja a szívét, még egy tejeskannát sem hajlandó cipelni. Sok élelmiszert kell vásárolnia: kenyeret, kétszersültet, cukrot, sűrített tejet és citromot, Szasa nem kap semmi vitamint, meg füstölt kolbászt, sajtot, sonkát... Mindezt fölírta egy papírra, és bekopogott Mihail Jurjevicshez. A férfi háziköntösben az asztal fölé görnyedve ragasztgatott valamit.

– Igazán röstellem, de nem tehetek mást. Itt a cédula és tessék, itt a pénz, ha nincs füstölt kolbász, vehet felvágottat is. Ilyen időben nem fog megromlani, és jó volna valami halféle is, csak ne legyen nagyon sós.

Mihail Jurjevics csiptetőjén keresztül komoran nézett rá.

– Hogy megy el a városból éjszaka? És mikor jön vissza?

– Majd az éjszakai vonattal, egy óra után indul...

– Akkor már nem lesz villamosa.

– Valahogy csak hazajövök.

– Menjen le a boltba – döntött Mihail Jurjevics –, én meg kimegyek a testvéréhez.

– Jaj, dehogyis, Mihail Jurjevics! Nagyon messze van, negyvennyolc kilométer. Az állomástól húsz perc gyalog, a telep ki sincs világítva, se úttest, se járda, mindenütt csak sár, jaj, dehogyis, dehogyis! Még leütik magát.

– Írja fel a címet! – mondta határozottan Mihail Jurjevics. – Ha tudja, rajzolja le az útvonalat, mindjárt felöltözöm.

Szofja Alekszandrovna lerajzolta, ahogy tudta, és el is magyarázta, merre kell menni. Az állomás mellett egy kis bódé áll, télire beszegezik ajtaját, ablakát, a lényeg az, hogy a bódénál nyomban jobbra kell fordulni, akkor mindjárt a megfelelő ösvényre ér. A legfontosabb, hogy megtalálja az ösvényt. Onnan aztán a harmadik kiépített utca balra, úgy is hívják, hogy Harmadik Zöld utca, csak nincs kint tábla, mert a gyerekek a nyáron leszedték. A nyaraló a huszonhatos számú ház, ki is van írva a kapura. Könnyű megismerni a léckerítésről. Előtte is tömör a kerítés, utána is, a kettő között helyezkedik el ez a léckerítés, az Veráék nyaralója. De a lényeg, hogy a bódénál rögtön jobbra forduljon. Mihail Jurjevics gumicsizmában, kucsmában, komoran és régimódi cvikkerében roppant tekintélyesen állt előtte, de ha az ember arra gondol, hogy hamarosan ott dagasztja a sarat a névtelen kis telepen, igencsak gyámoltalannak látszott. Egész éjszaka keresi majd a nyaralót, pedig reggel munkába kell mennie.

Szofja Alekszandrovna az órára nézett és elszörnyedt. Negyed tíz! Az egyetlen későig nyitva tartó üzlet is tízkor zár.

A villamos zsúfolásig megtelt, Szofja Alekszandrovna tilos helyen, a második kocsi első peronján szállt fel, nem bánja, ha megbüntetik is, le nem szállítják, de senki nem büntette meg, továbbadta a pénzt a jegyre, és ott maradt a peronon. Arra gondolt, hogy az üzlet után még mennyi dolga lesz, mi legyen a bőrönddel, nem tudja, hol a kulcsa, jó-e a zárja, hisz régóta nem használták már. Márpedig muszáj lezárni. Szasa köztörvényesek közé kerülhet, mindent ellopnának tőle.

Arra a gondolatra, hogy Szasa köztörvényesek közé kerülhet, hogy meglophatják, bánthatják, megverhetik, megint átérezte annak a szerencsétlenségnek a teljes súlyát, ami fiára zúdult: megbélyegzett, üldözött, kitaszított, jogfosztott.

Moszkva, amelyen most keresztülvillamosozott, a tengernyi utca, a fények, terek, autók, kirakatok, villamosok; mindez valószínűtlennek hatott. Minden mozgott, sietett valahova, minden olyan irreális, természetellenes és ködös, mint valami nehéz álom, mint a kirakatbabák viaszfigurái a villamosok tompa fényében.

Az Ohotnij rjadon szállt le a villamosról. Háromnegyed tíz. A megállóból látta, hogy a bolt ajtajában emberek mozognak. Nyitva! Sietett, egészen kifulladt. S amikor odaért, az üzlet előtt összeverődött tömeget már nem engedték be, az emberek morogtak, bosszankodtak. Egyesek próbáltak befurakodni az üzletbe, de hiába. Egy kövér eladónő tartotta az ajtót.

Szofja Alekszandrovna is megpróbált előrefurakodni, de neki sem sikerült. Elsodorta ez a nem nagy, de feldühödött tömeg. Aztán az emberek szétszéledtek, mind ritkábban jöttek ki vevők az üzletből, bent leoltották a villanyt. Lassan mindenki elment. Csak Szofja Alekszandrovna maradt ott. Ahányszor csak nyílt az ajtó, mindig megkérte az eladónőt, engedje be.

Az eladónő, ez a kövér, vörös képű asszony nyers hangon förmedt rá:

– Menjen innen, mama, ne zavarjon, mama!

– Legyen olyan jó, nagyon kérem!

Az üzletből kitódult egy csapat vidám fiatalember, az egyikük fiatal, üde hangon odakiáltott:

– Engedjék be a nyanyát a fél liter vodkájáért!

És a vidám társaság végigfutott az Ohotnij rjadon.

– Nagyon kérem magát, hiszen még lehetne – könyörgött Szofja Alekszandrovna, amikor ki-kinyílt az ajtó.

Az eladónő ügyet sem vetett rá, minden estére akad néhány kuncsorgó, amíg le nem lakatolják az ajtót.

– Ne erőszakoskodj! Eredj az ajtóból!

A takarítónők már a padlót söpörték, sárga fűrészport szórtak föl, az eladónők az árut szedegették a polcokról, siettek. De Szofja Alekszandrovna nem mozdult. Az eladónő kiengedte az utolsó vevőt is, és elhagyta őrhelyét. Szofja Alekszandrovna belökte az ajtót, és bement az üzletbe.

– Hová mégy?! – futott utána az a kövér asszony.

– Nem megyek el innen – közölte halkan Szofja Alekszandrovna.

– Mindjárt átadlak a rendőrnek! – fenyegette az eladónő.

– A fiamnak kell a börtönbe – Szofja Alekszandrovna ránézett erre a durva,

agyonfagyott arcra, az asszony kint a hidegben árulta a pirogot meg a fagylaltot. – Holnap indítják, csomagot kell készítenem neki.

Az elárusítónő nagyot sóhajtott.

– Mind hazudnak, mind mondanak valamit. De nekünk is kell a pihenés.

Szofja Alekszandrovna hallgatott.

Az asszonyok szedelőzködtek, kabátjukat vették, táskájukat szedték elő.

– Mihejeva, szolgáld ki a vevőt! – kiáltotta az elárusítónő az üzlet túlsó végébe.

Megérkezett Polina, és egészen késő éjszaka Mihail Jurjeviccsel együtt megjött Vera is, elhozta a csizmát. Kiderült, hogy nem is negyvenes, hanem negyvenegyes, de akkor is megfelel.

– Nem krómbőrből készült ünneplő csizma, hanem olyan gyaloglásra, munkára való – mondta Vera –, gyapjúzoknival pompás lesz: meleg és kényelmes.

A csizmán kívül Vera még egy hátizsákot is hozott, széles hevederjét rövidebbre és hosszabbra lehetett állítani.

– A hátizsákba teheti az élelmiszert, a bőröndbe a holmiját.

A nővérek között Vera volt a legenergikusabb és leggyakorlatiasabb. A férje vadász- és horgászember, a gyerekek síelők és természetjárók, kint laktak a nyaralóban, a kertben, a veteményesben tevékenykedtek. „Túlságosan szelíd természet vagy te" – vetette szemére Szofjának, s annak idején próbálta rábeszélni, hogy váljon el a férjétől. Szofja védelmére kelt, összeveszett Pavel Nyikolajeviccsel, nem tudta elviselni örökös dohogását, és végül már nem is járt el Pankratovékhoz.

Vera maga csomagolt be mindent ügyesen, nagy hozzáértéssel, villát, kanalat, kést és egy bögrét is kért. Szofja Alekszandrovna erről egészen megfeledkezett, mint ahogy a borotváról is. Azt készítette össze, amit csomagban szokott küldeni, de ezek a holmik most az útra kellenek, most már mindent küldhet, mindent megengednek.

– Sok pénzt ne adj – oktatta Vera –, útközben ellophatják tőle. Jobb lesz, ha postán küldesz neki, ha majd megérkezik. A beszélőn mondd meg neki: amint megérkezik, rögtön táviratozzon, és te majd poste restante elküldöd neki a pénzt. Semmi baj, majd meglátod, kibírja, hiszen fiatal.

Szofja Alekszandrovnát nem annyira a szavak nyugtatták meg, hanem Vera tevékenysége, energiája, hozzáértése, mert ez jelentette az életet, és ez készítette fel Szasát is az életre.

30

Nyina nem figyelt fel arra, hogy Szofja Alekszandrovnánál ég a villany, Varja azonban észrevette, ő mindig mindent észrevett. De nem tulajdonított neki jelentőséget, Szofja Alekszandrovna néha egész éjszakára égve hagyta a villanyt, ezt ő maga mesélte neki. Meg aztán Varja gondolatait egészen más kötötte le: másnap este Nyinával együtt kimennek az állomásra Maksz és Szerafim búcsúztatására.

A Vörös Hadsereg Házában éjjel kettőig tartott a tánc. Sokan már korábban

elmentek, hogy még elcsípjék az utolsó villamost, Nyina is el akart menni, de Varja és Szerafim addig kérlelték, amíg maradt. Maksz csak szelíden mosolygott. Miután így leszavazták, Nyinka beadta a derekát.

Gyalog vágtak neki az éjszakai, hideg Moszkvának, Varja sárcipő nélkül, könnyű fátyolkendővel fején. Szerafim a vállára borította esőkabátját, fejére tette tiszti sapkáját, s amikor Varja az utcai lámpa fényénél megnézte magát a tükörben, a sapka, bár homlokára csúszott, nagyon jól állt neki, egy csinos, fiatal kiskatonához hasonlított. Ő és Szerafim hátul ment, a fiú keze Varja vállán pihent, és amikor Maksz és Nyina befordult egy sarkon, akkor ők mindig csókolóztak. Szerafim úgy csókolt, hogy belesajdult a szája. Varja *igazából* még sohasem csókolózott, és most semmi örömet nem talált benne, egyszerűen csak fájt. De azt megértette, hogy ez mit jelent. Azt jelenti, hogy Szerafim nagyon *szenvedélyes*. Nyina feltehetően megsejtette, miért marad le időnként Szerafim és Varja, de úgy tett, mint aki nem veszi észre. És otthon sem prédikált neki, csak meghagyta, hogy feküdjön le minél hamarabb és oltsa el a villanyt, mert másnap munkába kell mennie.

Reggel Nyina hagyott az asztalon egy cédulát Varja osztályfőnökének: „Kérem, hogy a harmadik óra után családi okok miatt Varja Ivanovát engedje el." A családi ok: Maksz és Szerafim kikísérése. De Varjának esze ágában sem volt iskolába menni. Csinosan akart megjelenni az állomáson. Végzősök utaznak el, sokan kísérik ki őket, ott lesznek majd azok a szép, jól öltözött fiatal lányok, akiket a Vörös Hadsereg Házában látott. És Varja szeretett volna csinosan felöltözni, felnőttnek és elegánsnak látszani, hiszen leendő férjét kíséri ki. Nem feketébe, hanem szolid, de mégis csinos ruhába akart öltözni. Meg kell csinálnia a frizuráját, ki kell kozmetikáznia magát. Ha csak a harmadik óra után jönne el, miután délutános, hát semmire se maradna ideje.

Gyorsan elkészítette Nyina ebédjét, fogta a tankönyveit és átment Zojához. Ő se ment iskolába, segített Varjának felkészülni, megfésülködni, kipödöríteni szempilláját. Adott Varjának egy fémcsatos, divatos cipőt, de ami a legfontosabb, odaadta anyja fókabundáját, amit nagy ritkán anyja engedelmével ő is felvehetett. És most Varja vette fel, és Zoja szerint fantasztikusan festett: egy felnőtt, csinos hölgy fókabundában, divatos, csatos cipőben, fején fehér kendővel, ami ugyancsak Zoja édesanyjáé.

Öt órára Varja végre elkészült, és felhívta Nyinát.

– Odamegyek egyenest a villamosmegállóba.

– Honnan beszélsz?

– Az iskolából.

Egyszerre érkeztek mind a ketten a villamosmegállóba.

Nyina nem ismerte meg a húgát...

– Mi ez a maskara?

– A ruhatár zárva volt, így aztán felvettem Zoja kabátját és kendőjét.

– És Zoja?

– Majd fölveszi az enyémet.

– És hol vannak a könyveid?

– A padban hagytam őket, csak nem fogom kicipelni az állomásra!

A ruhatár az órák alatt valóban zárva lehetett, de Varja mégiscsak hazudik: hiszen

Zoja kabátját is bezárták volna, amennyiben a kabát valóban az övé. De nem akaródzott faggatnia, lelepleznie. Elvégre már nem kislány, nemsokára férjhez megy, még az a szerencse, hogy ehhez a rendes Szerafimhoz. Legyen Varja élete olyan, amilyennek akarja, búcsúztassa el a Szerafimját is úgy, ahogy akarja.

Az állomás zsúfolt volt, a peronon egy gombostűt sem lehetett leejteni. Nyina és Varja tétován toporgott a vágányokhoz vezető kijáratnál. De Maksz és Szerafim már futott is feléjük, integettek, és aztán együtt végigmentek a szerelvény mellett, a fiúk kocsijáig; áttörték magukat a tömegen, féltek, hogy elvesztik egymást a szintén siető, szintén hozzátartozóikat kereső emberek között, férfiak és útravalóval teli kis batyukat vivő asszonyok, a virágot tartó lányok között, akik átölelték és csókolgatták ezeket a nagyszerű fiúkat, a Vörös Hadsereg új parancsnokait, akik mind derékszíjjal leszorított zubbonyt viseltek, de sapka nélkül álltak ott, mert köpönyegüket és sapkájukat a vonaton hagyták... Fiatalok, vidámak, élénkek és ezzel együtt komolyak, ők a szövjet állam rettenthetetlen katonai ereje! És Nyina megértette, hogy ezek az erőtől duzzadó, pirospozsgás fiúk elsőnek mennek majd a harcba, elsőként zúdul majd rájuk minden. És arra gondolt, hogy feltehetően ott lenne a helye az erős és nyugodt Makszim mellett. És amikor majd a fiú elutazik, nagyon fog hiányozni neki nyugalma és jószándékú szelídsége.

Varja pedig élvezte, milyen szerelmes tekintetet vet rá Szerafim, és hogy nézi őt a többi parancsnok. Ő itt most a legszebb, és majdnem olyan magasnak látszik, mint Nyina. És senki sem visel ilyen pompázatos fókabundát, és senkin sincs ilyen kendő. Kipirult, tűzbe hozta a nyüzsgő állomás, a hosszú, ismeretlen és hívogató utat ígérő mozdonyfüttyök. Maksz azt mondta, hogy olyan, mint egy filmszínésznő, Szerafim pedig odasúgta neki, hogy jobban szereti őt az életénél, és még Nyina is mosolygott, elégedett volt a húgával.

És ahogy ez már egy felnőtt nőhöz, menyasszonyhoz illik, Varja csak az övéit nézte, Nyinát, Makszot és Szerafimot, más senkire még egy pillantást sem vetett, nehogy azt gondolják, hogy kacérkodik. Ha körül is nézett, szórakozott tekintetet vetett a vonatokra és a vonatokhoz sietők emberekre.

És amikor átnézett a szomszéd vágányra, meglátta Szasát.

Két katona között haladt, előttük egy hosszú köpönyeges, alacsony parancsnok sietett, gondterhelten utat nyitott a tömegben, és mögötte két katona között ment Szasa, hátán hátizsákkal, kezében bőrönddel.

Szasa megérezte, hogy nézik, hátrafordult, és Varja meglátta falfehér arcát és cigányos, göndör, fekete szakállát. Szasa tekintete végigsiklott a végzős katonaiskolásokon, Makszon, Nyinán és Varján, de nem ismert meg senkit, elfordult, és továbbment a vonathoz, amelyik valahol, egy távoli vágányon állt. Mögöttük és előttük zsákokkal, bőröndökkel, kis ládákkal megpakolt emberek siettek, lehagyták őket, és Szasáék eltűntek a tömegben.

De Varja még mindig arra nézett, ahol Szasa eltűnt. Nem hallotta az indítást jelző kongatást, nem látta, hogy mindenki gyorsan búcsúzkodni kezd, hogy Nyina homlokon csókolja Makszot, azt sem látta meg, hogy Szerafim közel hajol hozzá és megpróbál a szemébe nézni.

– Varja, ébredj fej! – szólt rá Nyina.

– Szasát láttam itt az előbb.

– Miket beszélsz összevissza?! – kiáltott fel Nyina, de hirtelen felfogta, hogy Varja igazat mond.

– Két katona kísérte és szakálla van – motyogta Varja, s nem tudta levenni a szemét a szomszéd vágányról, mintha a hátizsákos és bőröndös futó emberek tömegében még mindig ott menne, igen, még mindig ott menne Szasa, és ő újból megláthatná... Szakálla van, szakálla, mint egy öreg embernek.

Varja a könnyeit nyeldeste.

– Egészen, egészen öreg lett...

– Hagyd abba, összetévesztetted valakivel – mondta Nyina, de a hangja remegett.

És Makszim, aki szintén nagyon izgatott lett, de igyekezett megőrizni nyugalmát, hozzátette:

– Tévedsz, Varja. *Így* nem indíthatták el.

– De igen! Ő volt az... – Varja hangja elcsuklott. – Megismertem. Hátrafordult és rám nézett, egészen sápadt és egészen öreg...

A megzavarodott Szerafim kezet nyújtott neki.

– A viszontlátásra, Varja!

– Sápadt, sápadt, mint egy halott! – zokogott Varja. – És cipelte a bőröndjét, azok csak ott mentek mellette, ő meg cipelte a bőröndöt....

Szerafim zavartan és fülig vörösen megcsókolta Varja könnyes és a szempillájáról lemosódott festéktől fekete csíkos orcáját.

A vonat lassan távolodott, a katonaiskolások a lépcsőkön álltak, az előtérben zsúfolódtak össze, integettek, kísérőik szintén integettek nekik, és valamit kiabáltak utánuk, és ott futottak a vonat mellett. Maksz is integetett és Szerafim is integetett.

Varja meg csak állt a peron közepén, sírt, zsebkendőjével törölgette az arcát, elkenve rajta a festéket, fuldokolva nyelte könnyeit. Az ijedt és döbbent Nyina vigasztalni próbálta:

– Hagyd abba, mit lehet csinálni most már. Rögtön elmegyünk Szofja Alekszandrovnához, mindent megtudunk tőle.

Elment mellettük egy öregasszony, megállt, ránézett Varjára, és együttérzően megcsóválta a fejét.

– Siratják a lányok a katonákat.

1

Az Angarához vezető régi út, amelyet még az első telepesek tapostak ki a tajgában, Tajsetben kezdődik. Az új út Kanszkból indul, itt végződik a vasút, a száműzöttek innen már gyalog mennek tovább.

A csendes kis városka deszkajárdáival, kertek nélkül álló házaival sztyeppi településre emlékeztetett. Újból kék ég borul Szasa fölé, és az élet bódító illata veszi körül. Nincs többé cella, Gyjakov, börtönudvar, álmos pillantással figyelő fegyveres őrrel. Szinte hihetetlen, hogy mindez valaha is volt. Itt olyan vagy, mint a többiek, szabadon mész az utcán, cipeled a bőröndödet, melletted Borisz Szolovejcsik lépdel, s azon szomorkodik, hogy nem sikerült Kanszkban maradnia.

– Falura küldeni egy ilyen szakembert, mint én vagyok? Mi haszna ebből az államnak?

Itt a posta: tornácos kis ház, mellette rögtön a takarékpénztár. A háziruhába öltözött, ragasztótól és tintától maszatos ujjú fiatal lányok ismerik Szolovejcsiket: a rokonszenves, barátságos moszkvai poste restante kapja a leveleit.

„Egészséges vagyok kanszki körzet Bogucsani falu poste restante csókol Szasa" – az első távirat a mamának.

A lány megszámolta a szavakat, közölte az összeget, megírta a nyugtát és elvette a pénzt. Vidámak errefelé a lányok és szépek...

Szolovejcsik szállásadónője, egy sovány, szelíd arcú, fiatal asszony megterített. Ugyan mi késztette arra, hogy összeálljon Borisszal? Elmegy innen és elfelejti. Megtetszett volna neki? Megsajnálta a száműzöttet? Az asszony mellett Borisz a maga léhűtő modorával szánalmasnak tűnt.

Szasa elővett bőröndjéből egy doboz sprottnit, már csak ez maradt anyja csomagjából. Borisz kinyitott egy üveg vodkát. Saját poharai, de még szalvétái is voltak, itt is emberhez méltón akart élni. Minden úgy volt, mint a hétköznapi életben. Csak ha eszébe jutott az embernek, kik is ők, akkor az egész olyan furcsa, vad és ijesztő, egyébként már nem is olyan nagyon ijesztő.

Az első pohárkától Szasa megszédült.

– Így van ez a börtön után – jegyezte meg Borisz. – Majd belejön! Az Angaránál tiszta szeszt fogunk inni, azt olcsóbb odaszállítani, mint a vodkát. Hatszáz kilométer málhás lovakon. No de meglátja, jól megleszünk. Bogucsani nagy falu, találok majd szakmámba vágó munkát, maga is már majdnem kész mérnök, lesz ott traktor, vetőgép, cséplőgép.

– Nem értek a traktorhoz, se a vető- meg a cséplőgéphez.

– Ha akarja, hipp-hopp, már ért is hozzá. Régen a jobb családból való fiatalemberek külföldre utaztak, mi magával a jegesmedvékhez megyünk. Persze, hogy jobb volna Moszkvában, de hát mit csináljunk? Sírjunk és zokogjunk? Én a magam részéről a Tervbizottság elnöke akartam lenni, jobban mondva az elnökhelyettese, mivel pártonkívüli vagyok. Én egy amolyan igavonó baromnak számítok. Senkit nem

zavartam, mindenkinek a hasznára voltam. De keresztezte utamat egy írásjel, megállított egy kettőspont. Jól jegyezze meg, a száműzetésben nem akad ember, aki igazat mondana magának: aki megérdemelten ül, az úgy tesz, mintha ok nélkül lenne itt, akit pedig ok nélkül ítéltek el, úgy tesz, mintha valamit elkövetett volna. De nekem hihet. Szóval így történt. A hivatalban nálunk kint lógott egy jelszó: „A technika a rekonstrukció idején minden eldönt. Sztálin." Ismeri ezt a jelszót? Ismeri. Nagyszerű. Én ezt egyszer hangosan elolvastam egy bűbájos lány jelenlétében. És rajtakapott, hogy nem ismerem az interpunkciót. Hallgassa csak figyelmesen! Azt hitte, hogy én a következőképpen olvasom ezt a jelszót: „A technika: a rekonstrukció idején mindent eldönt Sztálin." Roppant művelt leányzó volt, nem tudta elviselni az én nagyfokú tudatlanságomat, és bánatát megosztotta azzal, akivel kellett. Nekem mindig rossz volt a kiejtésem, és azt gondoltam, jókora megrovást kapok majd ezért az ügyért. De rám húzták az ötvennyolcas cikkely tizes pontját: ellenforradalmi agitáció és propaganda. Még az a jó, hogy kiszámították: három év elég lesz nekem a helyesírás megtanulására. Elég jól elhelyezkedtem itt: közgazdászként dolgozom a Prémbegyűjtőnél. Remélem, nincs kétsége afelől, hogy közreműködésemmel nem csökkent a begyűjtött prémáru. De úgy látszik, hogy az írásjelek elsajátítására Kankszk város túlságosan zsíros hely. Az első induló csoporttal, vagyis magával együtt megyek az Angarához. Arról álmodom, hogy könyvelő legyek a Prémbegyűjtő bogucsani irodájában. Amit itt megpróbálunk elérni, Szasa, semmiségnek tűnik egy moszkvai jampec számára. De nekünk kettőnknek az életben maradást jelenti.

Lehet, hogy Borisznak igaza van. De a maga számára Szasa más utat választott. Odamegy, ahova küldik, azon a helyen fog élni, amit kijelölnek számára. Harcolni valamiért, azt jelentené, hogy elismeri Gyjakovék jogát arra, hogy itt tartsák. De nem volt hajlandó elismerni ezt a jogukat.

– Hol lakott Moszkvában? – kérdezte Borisz.

– Az Arbaton.

– Az se rossz. Én a Petrovkán, abban a házban, ahol a korcsolyapálya van. Tudja, melyik az?

– Tudom.

– Mint ahogy azt már megsejtette, ifjúkorom az Ermitázs-kertben telt el. Néhány igazán kellemes estét töltöttem ott. De ahogy azt az én cadik nagyapám szokta volt mondani... Tudja, hogy mi a cadik? Nem tudja. A cadik valahol a bölcs és a szent között helyezkedik el. Egyszóval az én cadik nagyapám ilyen esetekben azt szokta mondani: Genug! Hogy mit jelent ez a „genug", azt se tudja? A „genug" azt jelenti, hogy „kész", „elég". Ezért mondom azt, hogy: genug emlékezni, genug a könnyeinket hullajtani.

Még aludtak, amikor reggel a háziasszonyuk munkába ment. A reggelijüket betette a kihunyt kemence tűzterébe.

– Hát igen. Ez a nagy előnye egy egyszerű asszonynak – jelentette ki Borisz –, mert miért váltam el én a feleségemtől? Tudja, nem akaródzott neki korán felkelni, és nem volt hajlandó meleg reggelit adni nekem. És mit ért el vele? Elveszítette a férjét.

Egyébként mindenképpen elvesztett volna engem. Hát akkor induljunk a Prémbegyűjtőbe, ebbe a mindenható trösztbe elintézni a felmondásunkat. Végkielégítésre nem számítok, de egy Bogucsaniba szóló levelet kicsikarok tőlük. Borotválkozik?

– Nem.

– Hallgasson rám, Szasa! Vágja le a szakállát, minek az magának? Mindjárt kimegyünk az utcára, és meglátja, micsoda lányok vannak itt.

Szasa már látta ezeket a lányokat. Gyönyörűek. Karcsú, magas, vörösesszőke szibériai nők. Erős testalkat, erős láb. Úgy képzelte, hogy remeteként fog élni Szibériában, franciával, angollal, politikai gazdaságtannal foglalkozik, ez a három év nem veszhet kárba. De most elfogta a kétség. Feltehetően nemcsak ez lesz az életében.

– Semmiféle kozmetika. Mindent természetesen – folytatta közben Borisz. – A csoportot három nap múlva indítják, addig még marad időnk egy kis mulatozásra. De ezzel a szakállal, drága barátom, csak itthon ücsöröghet.

– Nincs kedvem borotválkozni.

– Hallgassa meg egy tapasztalt ember tanácsát! Maga száműzetése első napját tölti itt, én a harmadik hónapot. Ha az életet mindaddig halogatja, amíg kiszabadul, akkor magának vége. Csak egy módon tudjuk megőrizni magunkat: ha úgy élünk, mintha mi sem történt volna. Akkor van esélyünk arra, hogy megússzuk.

Alacsony szoba, kifakult tapéta, a mennyezet fehér papírja felhólyagosodott, sárga vízfoltok ütöttek ki rajta, a falon túl gyerek sír. De kölni- és púderszag árad. Két szokványos borbélyszék, a mesterek fehér köpenyben, bár csizmát viselnek, arcuk akár a moszkvai mestereké, szigorú, előzékeny borbélyarc.

A homályos, repedezett tükör visszaverte Szasa sápadt arcát, fekete, hullámos szakállát, amely oly egyenletesen nőtt, mintha éppen most formázták volna meg.

– Egészen vágjam le?

A borbély töprengve megcsattogtatta ollóját a levegőben, majd egy határozott mozdulattal levágta Szasa szakállát. A szőrcsomók a piszkos borbélykendőre hullottak. Sercegett a borotva, Szasa arcát átmelegítette a langyos szappanhab. Eszébe jutott az arbati fodrászüzlet, az illata, a ragyogó fénye, az ünnepek előtti kapkodás.

– Maga lenne az, vagy mégsem? – ámuldozott széttárt karokkal Szolovejcsik. – Micsoda nyalka dalia lett magából!

Újból az utcán lépdeltek. Szasa bátran nézegette a lányokat, és azok visszanéztek rá.

– Ha itthagynának bennünket, sokat javítanánk a helybéli fajtán – közölte Borisz. – Kanszkban nagyon sok száműzött él, legfeljebb kettővel több lenne.

– Kit hagynak a városban?

– „Tak"... Hagy-tak! Betegeket, sokgyermekeseket, nagyon öregeket. Itt jön, de ne nagyon meresztgesse rá a szemét, egy mensevik, a pártvezérek egyike.

Botjára támaszkodva lassan közeledett feléjük egy öregember. Kabátot, kalapot viselt, hosszú ősz haja a gallérjára hullott. Szolovejcsik meghajolt. Válaszként az öreg is meghajolt, nem túl magabiztosan, így szoktak köszönni annak, akit nem ismernek föl. Aztán megismerte, megemelte a kalapját, és barátságosan elmosolyodott.

– Megy jelentkezni – közölte Borisz, büszkén arra, milyen tisztelettel köszöntötte az öreg. – Ötödikén és huszadikán kell jelentkezni. Mit gondol, hány éves lehet?

– Hatvan.

– És ha azt mondom, hetvenkettő? Itt aztán mindenfélével találkozhat: mensevikkel, eszerrel, anarchistával, trockistával, különféle elhajlóval. Akadnak köztük régi híresség is.

Szasa sohasem gondolta volna, hogy a Szovjetunióban még találhatók mensevikek és eszerek. A trockistákra már jól emékszik. Na de hát ezek? Lehet, hogy nem értik a helyzetet? Miben reménykednek... Folytatják, amit elkezdtek? Vagy talán nem is folytatnak semmit?

A Prémbegyűjtő étkezdéjében ebédeltek. Az alacsony szuterén helyiségben csupasz négyszögletes asztalok sorakoztak. A széles téglalap alakú tálalóablak mögött volt a konyha... A tűzhelyen három hatalmas alumíniumfazék, fölötte gőz gomolyog, mellette nagy merítőkanállal a kezében kipirult szakácsnő áll.

– Üzemi konyha – magyarázta Borisz –, csak a dolgozók számára főznek. De megtűrik az idegeneket is. Kell nekik egy kis mellékes. Saját hizlaldájuk van, disznók, nyulak, szárnyasok. A száműzöttek fele itt eszik. Ha majd azt mondja magának valaki, hogy én szereztem be ide, elhiheti neki.

Amikor a szakácsnő meglátta Boriszt, letette a merőkanalat, megtörölte a kezét a kötényébe, és kijött a konyhából.

– Borscs van ma, Borisz Szaveljevics, meg Sztroganov-falatok pürével, de ha vár egy kicsit, süthetek krumplit is mellé – egészen közel hajolt a férfihoz –, akad hozzá egy kis tütü is.

– Süssön krumplit – engedélyezte nagylelkűen Borisz.

– Elutazik, Borisz Szaveljevics?

– El – felelte komoran Borisz –, a korpát meghozták?

– Négy zsákkal már hoztak, és megígérték, hogy holnap még hoznak. A kalkulációt megint elvétették: nyolc kopejkával olcsóbban megy a gulyás. És a kályhással sem tudtak megegyezni, úgy füstöl a kályha, hogy az ember szeme belefájdul.

Az asszony úgy beszélt Borisszal, mint olyan emberrel, akinek az idejében minden jó volt, de mihelyt kitette a lábát, elkezdődtek a bajok. És Borisz egész fellépése azt fejezte ki, hogy ennek így kellett történnie, és jólesik látnia, hogy bár ő itt már senki és semmi, mégis változatlanul tiszteletben tartják.

– Én csak fecsegek itt, maguk pedig biztos már enni akarnának – kapott észbe a szakácsnő.

– Előttem öten dolgoztak az étkezdében – mesélte Borisz –, most már csak ketten: egy konyhai munkás meg ez az asszony. Ő a szakácsnő, a pénztáros, a felszolgálónő és egyben az igazgató is. Megjegyzem, ez az étkezde-ügy jelentéktelen apróság. Hosszasan beszélhetnék magának arról, mi mindent csináltam én itt az elmúlt két hónap alatt. De ez most már senkit sem érdekel. Nálunk nincsenek pótolhatatlan emberek: ma én dolgozom itt, holnap te. Bár ha jól belegondolunk, értelmetlen szavak ezek. Ha a könyvtárban nincs benn Puskin-kötet, kicserélhetem Tolsztojjal, de ez akkor már Tolsztoj lesz, nem pedig Puskin. Az én helyemre kineveztek valaki mást, de az már egy másik Puskin lesz.

Félénken bejött az étterembe egy alacsony emberke. Fiatal, de görnyedt, ápolatlan, borostás, sapkájának ellenzője törött, hosszú, gyűrött zekéjét mocskos ingre vette fel, néhány gombja hiányzik, cipősarka félretaposva. Esetlen, tűzött, vattabéléses nadrágja kitérdesedett, talpallója ítityegett.

– Á, Igor! – köszöntötte Borisz. – Na gyere csak ide, gyere!

Igor zavart mosollyal odament. Szasa meglátta kék szemét, vékony, fehér nyakát.

– Vedd le a sapkádat, étteremben vagy! – szólt rá Borisz.

Igor kezében gyűrögette a sapkáját, ápolatlan, szőke haja égnek állt.

– Hogy vagy? – kérdezte Borisz.

– Megjárja, elég jól.

Igor mosolygott, elővillant ritkás fogsora.

– Ha megjárja, az megjárja. Ha elég jól, az elég jól van. Megint kidobtak?

– Nem, dehogyis! Csak nem engednek el az expedícióval.

Kellemes, kulturált hangjában volt valami nagyon sajátságos, de hogy mi, Szasa nem tudott rájönni. A hangot mindenesetre megjegyezte.

– Igor a leltározó irodában dolgozott – magyarázta Borisz. – A munka nem piszkos: fel kell mérni az épületeket, tervrajzokat kell készíteni róluk. Teljesítménybérben fizetik, elég jól lehet keresni vele. De ez az úriember nagyon lusta, meg aztán nagy zsírfoltokkal szállítja le a rajzokat. Talán bizony akad otthon zsír vagy olaj? Akkor kend kenyérre, ne a rajzokra. Azt pedig, hogy nem engednek el az expedícióval, csak lódítod! A csoport fele Kanszkban marad, te is itt maradhatnál, ha rendes ember lennél.

Igor bűntudatosan mosolygott, tovább gyűrögette kezében a sapkát.

– Na jól van – fejezte be Borisz a kioktatást. – Éhes vagy? Persze, hogy az! Pénzed van? Persze, hogy nincs!

– A napokban kell megkapnom a pénzt nyolc rajzért.

– Erről a nyolc rajzról már két hónapja hallok...

Borisz odakiáltott a szakácsnőnek:

– Marja Dmitrijevna, etesse meg Igort, én fizetem!

A szakácsnő komoran kiadott az ablakon egy tányér borscsot és egy darabka kenyeret. Igor zsebébe gyűrte a sapkáját, hóna alá szorította a kenyeret, és ügyefogyottan elindult a tányérral egy távoli asztalhoz.

– Ki ez az ember? – kérdezte Szasa.

– Figyelemre méltó személyiség, jellegzetes figura. Költő. Egy fehér emigráns fia. Lelkes komszomolista lett belőle Párizsban, visszajött a Szovjetunióba, és tessék, már ide is került Kanszkba.

– Miért került ide?

– Naiv kérdéseket tesz fel. A lázadást csírájában fojtjuk el. Ha én egy nem megfelelő tréfát mondtam el, ez azt jelenti, hogy gondolkodásom iránya téves, és megfelelő körülmények között kész lennék szovjetellenes tevékenységre. Maga elkészített egy helytelen tartalmú faliújságot, holnap kiadhat egy illegális folyóiratot, holnapután meg már röpcédulákat gyárt. S ezt még humánusnak is nevezhetjük: a faliújságért három évre ítélték, a röpcédulákért ki kellene végezni. Így tehát megóvták

az életét Igor Párizsban nőtt fel, emigráns gyermekként, vagyis egy olyan ember gyerekeként, aki sokat szenvedett a forradalom miatt, így aztán bármire képes Tehát el kell zárni a világtól a saját érdekeben

Igor a sarokban ult es mohón evett

Borisz elnézte, és így folytatta

– Az egyszerű ember rendet tesz maga utan, ezért aztán mindenutt ember marad Az arisztokrata megszokta, hogy takarítsanak utána, s ha nincs, aki takarítson, elállatiasodik A monsieur nem ohajt dolgozni, maradékért kuncsorog az étteremben, a lakásáról elkergetik, mert rendetlen! Mindenkitől kolcson kér, és senkinek sem adja vissza No és mint maga is tudja, a száműzottek kozott nincsenek krőzusok De igaz, maguk a száműzottek rontották el korulvették, teljesen belehabarodtak Nem tréfadolog ez, egy költő! Párizsból! Párizs! Franciaország! A három testőr! Idősebb Dumas! Ifjabb Dumas! Egyedul csak tőlem tart akik korulvettek, zabálni nem adnak neki, de en adok El kell tűrnie az erkolcsi prédikációimat, bár a lelke mélyén megvet engem, mint plebejust és pimasz alakot Most aztán, hogy elmegyek az Angarához, éhen doglik! De nem ez a legérdekesebb Dulcineáját varja Ha eljon, olyan látványban lesz része, mint meg soha Lám, mar meg is jott

Az étkezdébe belépett egy harminc ev koruli, elbűvolően szép istennő, nagy, makacs ajka éles rajzolatú Nyugodt tekintettel nezett végig az éttermen, kozonyosen biccentett Borisznak, aki tartózkodó méltósággal meghajtotta a fejét Aztán az asszony meglátta a sarokban ulő, tányérja folé gornyedő Igort

– És ennek az elfajzott alaknak egy ilyen nő jutott – dunnyogte bánatosan Borisz

– Ki ez?

– Leningrádból jott, a szaműzott férjet keresi, es beleszeretett ebbe a madarijesztőbe Mindennap itt ulnek, ez a verseit szavalja neki, az asszony meg úgy néz rá, mint Dorian Gray arckepére

Az asszony valamit mesélt Igornak, az vihogott, osszeszedegette a morzsákat az asztalról, és bekapta őket Rendetlen, hebehurgya emberke, semmi vonzó nincs benne Aztán az asszony felállt, odament a talalóablakhoz, és a szakácsnő kelletlenul neki is adott egy tanyér borscsot Igor megrándult, segiteni akart neki, de mégis ulve maradt Amikor az asszony újból elment kenyérért és evőeszkozért, megint utana indult volna, de aztán visszault a helyere

Az asszony evett, most Igor meselt neki valamit, arca egyszerre volt fiatal és elnyűtt Az asszony hallgatta, néha bólogatott Aztán odahozta a második fogást is, a felét áttette a tányérjára, amiből a levest ette, a tobbit Igornak adta

– Feneketlen bendő! – haborgott Borisz – Reggeltől estig zabálna, elszed mindent a szeretett asszonytól Az emberek még rosszabb korulmények kozott is emberek tudnak maradni Ez a párizsi ficsúr meg lám, mivé lett És ne gondolja, hogy jámbor lelek Egyáltalán nem az! Pimasz, cinikus, lelke mélyen kineveti azokat, akiket kifoszt Parazita! Kíméli magát, és onmagunkat kímélni azt jelenti, hogy nem kímélunk másokat Így mondta ezt még az én cadik nagyapám Idejott a Szovjetunioba! Azt gondolta, micsoda megtiszteltetés ez a Szovjetunionak, de kiderult, hogy itt dolgozni kell Nem akart dolgozni, így aztán a tarsadalom kilokte, kivetette magából

Szasa mosolyogva jegyezte meg:

– Helyesebb lett volna Párizsba visszalökni.

Eközben az asszony befejezte az evést, eltolta maga elől a tányért, az asztalra könyökölt, tenyerébe hajtotta az állát, és Igorra nézett.

Az mogorván hátradőlt a széken, lehajtotta a fejét, és valamit motyogott... Versét mondta, anélkül, hogy felemelte volna a hangját, és Szasához csupán csak egyes szavak jutottak el: kereszteslovagok, Jeruzsálem fala, sárga romok, perzselő napsütés, asszonyok a lovagokra várnak, akik soha nem térnek vissza.

– Hogy tetszik magának? – kérdezte halkan Borisz. – Hős lovagok és elbűvölő hölgyek. No? Kanszkban, a Prémbegyűjtő étkezdéjében?!

Valóban mulatságos. De mégis volt valami varázslatos ebben a helyzetben, Igor elidegenedett arcában, az elmélyült tekintetű, gyönyörű asszonyban.

Szasa elnyomta magában a pillanatnyi ingerültséget. A türelmetlenségből fakadt, amiben felnőtt.

És azt mondta Borisznak:

– Legyünk elnézőek.

2

A Moszkva rekonstrukciójának átfogó tervét megvitató értekezletre Sztálin akkor érkezett meg, amikorra ez a megbeszélés már a végéhez közeledett. Sztálin tudta, mit mond majd bevezető szavaiban Kaganovics, olvasta Bulganyin beszédét is. A rekonstrukcióval kapcsolatos minden véleményt és javaslatot már elébe tártak, mindezt kétszer megvitatták a Politikai Irodában, saját véleményét már kialakította. Ezt a véleményt fejezi ki Moszkva rekonstrukciójának átfogó terve. Ez az átfogó terv az ő személyes véleményét tükrözi.

Amikor Sztálin megjelent az elnökségben, mindenki felállt, kitört és egyre nőtt a szokásos tapsvihar. Sztálin üdvözletképpen felemelte a kezét, aztán nyomban leült, erre buzdítva a többieket is.

Valaki a szónoki emelvényen állva már felszólalásának végén tartott. Sztálin úgy tett, mint aki figyelmesen hallgat, s közben egy papírlapra a régi ateni templomok romjait rajzolgatta, egy kis faluban állnak ezek vagy tíz kilométerre Goritól, apjának, a csizmadia Dzsugasvilinek a megrendelői laktak ott. Apja elvitte nekik az elkészült munkát, de néha egy-két napig ott is dolgozgatott.

Gyakran magával cipelte a kis Ioszifot is. Kora reggel indultak el Goriból, a Tana partján haladtak, a szőlők mellett, amíg csak el nem érték a régi ateni templomok romjait. Ebben a kis faluban kilenc vagy tíz templom állt egykoron, közöttük a Sion-kolostor kupolás kis temploma is, amelyet a legendák szerint még a hetedik században építettek. Homlokzatán megmaradtak a kor jelentős figuráinak szobrai. A templom belsejét freskók díszítették, azok is történelmi személyeket ábrázoltak.

A legjelentősebb emlékművek az építészeti emlékek: anyaguk örök, a szabadban állnak, bárki megtekintheti őket, sokszorosíthatók képeslapokon és fényképeken.

A szobrok jelentőségének a monumentális propagandát követelő Lenin is tudatában volt. De Lenin a néptömegek történelemszemléletét kívánta a szobrok segítségével formálni. Pedig a monumentális propaganda igazi feladata a kor megörökítése. Vajon hány maradt fönn az akkoriban létrehozott ötven emlékműből? Egy? Kettő?

Az Ő korszakának emlékműve Moszkva lesz, a város, amelyet Ő teremt újjá. Csak a városok élnek örökké. A húszas évek szerény építészete tévedésnek bizonyult. A forradalmi aszketizmus szembeállítása a nép hivalkodó pompájával csak a klasszikus hagyományokat elutasító formalista építészet fedezékéül szolgált. Pedig mindenekelőtt a klasszikus hagyományokat kell felújítani.

I. Péter megértette ezt, és Pétervárt a klasszikus példákat követve teremtette meg, ezért aztán Leningrád építészeti szempontból – város. De régimódi, földhözragadt. Moszkva égbe törő városként áll majd az utódok előtt. Magas épületek klasszikus elemekkel – ez a jövő stílusa. Az első magas épület a Szovjetek Palotája lesz. Ennek építését Kirov javasolta huszonkettőben, az I. szovjetkongresszuson. De hát ki emlékszik erre? A Szovjetek Palotáját Ő építi meg, mint az új Moszkva építészeti központját, új főútvonalakat nyit rajta, megépíti a metrót, új lakóházakat és középületeket emel, új hidakat és rakpartokat teremt, szállodákat, iskolákat, könyvtárakat, színházakat, klubokat, kerteket és parkokat hoz létre. Mindez az Ő korszakának hatalmas emlékműve lesz.

Ilyen gondolatokat váltott ki Sztálinból a régi ateni templomok romjainak emléke.

De akkor, gyermekkorában ezek a félig romba dőlt templomok kongó ürességükkel, távoli titkaikkal döbbentették meg.

És most, az elnökség hosszú asztalánál ülve, ezeknek a templomoknak a körvonalait rajzolta egy darab papírra. Nem tudott rajzolni, de vonalzó nélkül is szabályos egyeneseket húzott; biztos keze volt.

– Sztálin elvtársé a szó – jelentette Kaganovics.

Megint mindenki felállt, megint felcsattant a megszokott taps, a szokásos ováció.

Sztálin kiment az emelvényre, felemelt kezével véget vetett a tapsnak, és csendesen megszólalt.

– Elég sokat beszéltek már Moszkva rekonstrukciójának szükségességéről. Nincs miért megismételnem mindezt. A régi, fából épült Moszkva keskeny utcáival, közeivel, zsákutcáival, kaotikus beépítésével, nyomorúságos viskóival, komor bérkaszárnyáival, a közlekedés özönvíz előtti eszközeivel már nem elégíti ki Moszkva dolgozóit.

Rövid szünetet tartott, hallgatta a feszült csendet; semmi mozgás, egy sóhaj sem hallatszik.

– A szovjethatalom évei alatt – folytatta Sztálin még halkabban – igen sokat tettünk a moszkvai dolgozók életkörülményeinek megjavításáért. Pincékben meghúzódó munkásokat normális lakásokban helyeztünk el, összébb költöztetve a volt kizsákmányoló osztályok képviselőit. Számtalan iskolát építettünk munkásgyerekek számára, és munkásklubokat meg kultúrpalotákat emeltünk. Eredményeink ezen a téren óriásiak, mindez joggal ébreszt büszkeséget a szovjet emberek szívében. De kötelességünk a jövőre is gondolni. Vezetni azt jelenti: előre látni. Évtizedekre előre kell terveznünk. Ez lesz majd Moszkva rekonstrukciójának átfogó, nagy terve.

Sztálin előjött a szónoki emelvény mögül, végigment a színpad előterén, a termet változatlanul néma csend ülte meg

Aztán visszament a szónoki emelvényre, és így folytatta

– E terv megvalósításához két fronton kell harcolnunk az ellen, hogy Moszkva „nagy falu" maradjon, és a mértéktelen urbanizáció ellen Nekünk nem szabad vakon lemásolnunk a nyugati példákat Moszkva szocialista város, egy szocialista állam fővárosa, ez kell, hogy meghatározza külsejét Nem olyan város ez, ahol a gazdagok palotákban élnek, a munkások pedig nyomortanyákon, hanem ellenkezőleg olyan város, ahol éppen hogy a munkások számára teremtették meg a legnagyobb, a legteljesebb kényelmet biztosító életet

A terv első feladata tehát a várost minél kényelmesebbé tenni Új, kényelmes lakótömböket kell létrehoznunk, lehetőség szerint parkos területen Kényelmes és szép házakkal kell beépítenünk a Moszkva és a Jauza folyó partjait, és ez újabb ötven kilométernyi rendezett utcát jelent majd nekünk Új házakat kell építenünk a város főutcáin, lebontva minden régit és elavultat, a főutakat ki kell szélesítenünk ötven-hetven méteresre, és ezzel megoldjuk a város közlekedési gondjait is mégint csak a dolgozók érdekében

Sztálin újból szünetet tartott Tudta, hogy ismert dolgokról beszél, de ezzel együtt azt is tudta, hogy akik hallgatják, úgy fogadják szavait, mint valami kinyilatkoztatást, merthogy ezt Ő mondja

– Áttérek a második feladatra – kezdte újból Sztálin – A második feladat: a világ első szocialista államának fővárosa szép kell, hogy legyen Meg államiságunk hajnalán a nagy Lenin irányítása alatt kidolgoztak a nagyarányú propagandatervet, a nagy Lenin azt akarta, hogy korunk századokra szóló emléket hagyjon maga után, és Lenin végakaratát teljesítenünk kell és tovább kell fejlesztenünk De akkor, azokban az években még szegények voltunk, arra kényszerültünk, hogy beérjük szerény építészeti megoldásokkal Sajnálatos módon ez tág teret engedett a formalista művészetnek, de a formalista művészetet nem értik a tömegek, ez a művészet idegen tőlük Most már elég gazdagok és erősek vagyunk, és elsősorban a klasszikus örökséget kell felhasználnunk Természetesen a klasszikus örökséget sem kell vakon lemásolnunk, ahogy ezt a pétervári városépítők tették A klasszikus formába új szocialista tartalmat kell öntenünk

Hosszú szünetet tartott, majd így folytatta

– És végül, elvtársak, az utolsó kérdés milyen irányban kell fejlődnie Moszkvának?

Az első javaslat szerint hagyjuk meg Moszkvát olyannak, amilyen, tekintsük múzeumnak, és az új Moszkvát építsük fel új helyen E javaslat szerzőivel az iránt érzett tiszteletünk ellenére sem tudtunk egyetérteni Moszkva, Oroszország történelmi központja egyesítette és teremtette meg Oroszországot, nem tudunk, nem merünk lemondani róla

A másik javaslat szerint hagyjuk meg érintetlenül Moszkva jelenlegi központját, körülbelül a Szadovaja körút határain belül, vegyük körül nyolc szatellita kerülettel, építsünk fel nyolc lakónegyedet, ebből lesz majd az új Moszkva Nem nehéz meglátni, hogy ez csupán az első javaslat variánsa

Miből indul ki mind a ket javaslat? Mindenekelőtt abból, hogy nem hisznek bennunk, kétségbevonják, hogy képesek vagyunk Moszkvát rekonstruálni Termeszetesen konnyebb felépíteni egy új várost, de nekunk, bolsevikoknak van erőnk a legbonyolultabb feladatok megoldására is, átépíteni Moszkvankat, helyén hagyni Moszkvánkat, meghagyni Moszkvát hazánk kozpontjanak, a világforradalom kozpontjának Ezért aztán ugy dontottunk, hogy Moszkvát a tortenelmileg kialakult sugaras-korutas alaprajz szerint fejlesztjuk tovább Épitészeti kozpontját a Szovjetek Palotája képezi, melyet Vlagyimir Iljics Lenin grandiozus alakja ékesít majd A Szovjetek Palotájától sugarasan indulnak majd ki Moszkva főútvonalai, szélesek, kényelmesek, és mindegyiken magas épuletek fognak sorakozni Moszkva a magasba, felfelé tor majd Égbe toró Moszkva klasszikus, de szocialista tartalommal megtoltott épitészeti megoldasokkal – ez lesz a varos eljovendő képe, a jovendő Moszkvájának kepe

Háromnegyed tízkor az ertekezletről visszaterve Sztalin bement a dolgozószobájába Poszkrjobisev jelentette neki

– Ioszif Visszarionovics, Sumjackij meghozta a filmet

– Jól van – felelte Sztálin –, Sumjackij hazamehet Szóljon Kliment Jefremovicsnak, jojjon filmet nézni!

A moziterem Sztálin dolgozószobája mogott helyezkedett el, kozvetlenul az őrség szobája mellett A helyiség kicsi volt, mindossze hét széksorral, minden sorban nyolc ulőhellyel

Sztalin tobbnyire a Politikai Iroda valamelyik tagjaval nézte a filmet Ebben az esetben feltette a szemuvegét, az utolsó, a hetedik sorban ult le, a szélére, hogy a vetítőgep sugara ne zavarja, meg ne is kattogjon a gép a fule mellett Néha, bár nagyon ritkán, csak ha vendégek voltak, Sztalin a második sor kozepére ult le, és nem tette fel a szemuvegét Soha nem mutatkozott szemuvegben, szemuvegesen soha nem is ábrazolták

Ma Sztálin utasítására Chaplin *Nagyvarosi fenyek* című filmjet hozták el Sztálin most nézte meg harmadszor Nagyon szerette Chaplint, apjára emlékeztette, az egyetlen emberre, akit igazán kozel erzett magahoz A chaplini hősben néha felfedezett valami hasonlóságot onmagával is, az is ugyanolyan magányos ezen a világon De elhessegette magától a gondolatot, nem felelt meg a valóságnak Chaplin apjára emlékeztette, egyedul csak az apjára Szegény Charlie lassan távolodott az úton, hatranézett, vedtelenul mosolygott Sztálin megkonnyezte, és zsebkendőjével megtorolte a szemet

Vorosilov odahajolt hozza

-- Koba, mi van veled?

– Rólam szól ez a film – felelte ridegen Sztálin

De ez a film nem róla szólt, hanem az apjáról, az ugyefogyott csizmadiáról, Visszarion Dzsugasviliról Amikor elindult pénzt keresni, tobbnyire Telavíba vagy valahova máshova, ő is éppúgy nézett hátra az úton, mint Chaplin, és ilyen szomorú, vedtelen mosollyal intett búcsut Ioszifnak

Abban az időben a szintén csizmadia Kulumbegasvili házában éltek A ház két

szobából állt, az egyikben laktak Kulumbegasvilıék, a másikban ők, Dzsugasvilıék húzták meg magukat A kıs házat szınte átıtatta a csızmadıaműhely szaga, Kulumbegasvılı ott dolgozott, de az ő apja rıtkán tartózkodott otthon, ınkább Kahétıát járta, bolyongott, nem jott kı a feleségével Anyja uralkodó természetű asszony volt, hamısítatlan grúz nő, igazı „kartvelı", ahogy a grúzok nevezık magukat, apja pedıg mıntha a délı oszétek kozul kerult volna kı, ezek a Gorı kornyékén laktak Osei asszımılálódtak, és nagyapja a „Dzsugajev" vezetéknév oszét „jev" végződését megváltoztatta a grúz „svılı"-re

Anyja mosnı és takarítanı járt egy Egnatosvılı nevű gazdag ozvegyemberhez A papneveldében azt beszélték, hogy ő Ioszıf apja, ő helyezte el a gyereket a papneveldében ıs, ha Dzsugasvılı csızmadıa fia lenne, akkor az a csızmadıamesterségre tanítaná fiát, és nem csavarogna mındenfelé Grúzıában

Mındenkı hazudık, senkınek sem szabad hınnı A kıs Ioszıf nagyon jól tudta, hogy az ő apja Visszarıon Dzsugasvılı csızmadıa, ez a csendes, jóságos ember, bár anyja mındıg szıdalmazta apját, mondván, hogy mıatta ılyen szegények, ő tette tonkre az életuket Ioszıf ezekért a szemrehányásokért nem szerette az anyját

Vıtathatatlan, hogy anyja jót akart nekı, azt akarta, hogy pap legyen belőle, ıstennek akarta szentelnı őt És Egnatosvılıhoz ıs csak azért vıtte el, hogy táplálobb, jobb falatokhoz jusson De ő nem akart hozzájuk mennı Azok gazdagok, ő pedıg szegény, kıhoznak nekı az udvarra egy tányér harcsót* és mellé kukorıcamálét, ők maguk meg a szobában uldogélnek, bort ısznak, beszélgetnek Amıkor Egnatosvılıékhoz mentek, anyja ıgyekezett rendesen feloltoztetnı őt De hát mınek? Az oltozkodéssel egyesek a gazdagságukat akarják hangsúlyozni, mások meg a szegénységuket ıgyekszenek takargatnı De ő nem szégyellte a szegénységét Elrongyolodott a nadrágja? Futyult rá! Másık nadrágja nıncsen Félretaposta a cıpője sarkát? Más cıpője nıncsen Tıflıszben, a szemınárıumban még buszke ıs volt toprongyos kulsejére, ıgy kell kınéznıe egy ıgazı férfınak! Most ıs úgy oltozkodık, mınt egy egyszerű katona

Sosem akarta alávetnı magát anyja akaratának Apját szerette, de az ő akaratának sem vetette magát alá, abból az egyszerű okból kıfolyólag, hogy apjának nem volt akarata Anyjának bezzeg volt, mındenkı azt mondta, hogy tőle orokolte a természetét, de anyjának akarata és jelleme ráment a betévő falat megszerzéséért folytatott kuzdelemre Apja nem óhajtott gornyedezni néhány kopejkáért, szeretett énekelnı, tréfálnı, asztal mellett uldogélnı a cımboráival Ezekben a pıllanatokban ıgazı férfı volt, rokonszenves, elbűvölő és vıdám Anyja mellett pedıg kıcsınek, szánalmasnak, szótlannak látszott Gyenge ember!

Aztán jott a levél, hogy apját megolték Telavıban részeg dulakodás kozben Megınt csak hazudnak Apja sohasem verekedett, csendes, békeszerető ember volt Ugyan kı és mıért olhette volna meg? Apja egyszerűen csak meghalt A papneveldében a fiúk csúfolták Ioszıfot apja nem tudta megvédenı magát De Ioszıf jól tudta, hogy ez nem így van, mındez hazugság, nem ıs válaszolt nekık, csak mosolygott, otthagyta

---

* Harcso dıoval es fűszerekkel elkeszıtett husetel

őket, megvetette mindannyiukat, az iskolatársait, megvetette a gazdagokat, akik gazdagságukkal hencegtek és megvetette a szegényeket is, amiért szégyellik a szegénységüket.

Apját ott is temették el, Telaviban, hogy hová, senki sem tudja. Még ő, a fia sem. Pedig hogy szerette az apját, s az apja is szerette őt, sohase büntette, nem is szidta meg, csak kedvesen összeborzolta a haját, meg énekelt. Tőle örökölte a muzikalitását. A papnevelde kórusában mindig a felső sorban állt a kicsik között. Az Ő hangját tartották a legjobbnak, a karnagy azt mondta, hogy a hallása is kitűnő. Mindezt apjától örökölte, rá is hasonlít, az is ilyen kis termetű, vöröses hajú volt, az anyja meg magas és fekete. Apja szerette és értette a tréfát, anyja nem értette, mogorva asszony volt.

A földijei róla, Sztálinról akarják elnevezni születési helyét, Gorit. Nem kell! Inkább nevezzék el róla Chinvalit, Dél-Oszétföld fővárosát, ez majd emléket állít az apjának és egész oszét rokonságának. Anyja majd észbe kap, ha megtudja, milyen tiszteletben tartja apja, Visszarion Dzsugasvili csizmadia emlékét. Anyja nem buta asszony, meg fogja érteni. Nem kétséges, a szovjet nép szemében példamutató fiúnak kell látszania, ez emberibbé, szeretetre méltóbbá teszi az alakját! De a gyermekkort elsősorban az apja jelenti számára.

Megint eszébe jutott, hogyan mentek együtt Ateniba, arrafelé a parasztok szőlőműveléssel foglalkoztak, lábbal taposták a szőlőt, óriási agyagkorsóba töltötték a pompás Atenuri bort.

Esténként apja is ateni bort ivott a barátaival, együtt énekeltek; szívszorító, sokszólamú grúz énekszó. Jól énekeltek és jól ittak, grúz módra, a bortól jóságosak és vidámak lettek, nem úgy, mint az orosz parasztok, akik a vodkától lerészegednek, verekszenek, bicskáznak. De ez az orosz nép lélekszámát tekintve óriási, csak velük lehet történelmet csinálni. Csak Oroszországhoz csatlakozva maradt fenn a grúz nemzet, így lett a grúz szocializmus az összorosz szocializmus része.

De azért az oroszok nem grúzok. A papneveldében és a szemináriumban soha senki nem bántotta rossz karja miatt. Ebben is a velük született grúz nemeslelkűség nyilvánult meg. Később azonban az emberek már nem vették figyelembe ezt a fizikai gyengeségét, sem Bakuban, sem Batumiban, sem Szibériában. Durvák és kíméletlenek voltak hozzá. Nem hagyta magát, még nagyobb durvasággal felelt meg nekik. Lenin megrótta őt durvasága miatt, de csak így lehet vezetni: az apparátus durvasága kordában tartja a nép durvaságát. Csak az értelmiség bánik kesztyűs kézzel a néppel, őket aztán a végén kihajítják, mint valami felesleges kacatot. Még akkor, ifjúkorában rájött, hogy a demokrácia Oroszországban csak a durva erők szabadjára engedése. A durva ösztönöket csak erős hatalommal lehet elnyomni, ezt a hatalmat nevezik diktatúrának. Ezt nem értették a mensevikek, akik nem ismerték a népet, de értették a bolsevikok, akik ismerték a népet. Ezért aztán az orosz szociáldemokraták többsége a bolsevikok mellé, a nem orosz szociáldemokraták pedig a mensevikek mellé álltak. A bolsevizmus orosz jelenség, a mensevizmus nem orosz. A *jelentős* grúzok közül egyedül csak Ő értette meg az orosz népet, és állt a bolsevikok mellé. A többi grúz: Zsordanija, Cereteli, Csheidze és a többiek nem ismerték az orosz népet, és a

mensevikekkel tartottak Igaz, Ó akkor ellenezte a fold államosítását Kinek volt igaza *abban az időben,* neki vagy Leninnek, nem tudni Hogy kinek volt igaza a múltban, arra a történelem nem ad egyértelmű választ A győztesnek van igaza. De O nem helyezkedett szembe Leninnel O a bolsevikokkal es Oroszországgal tartott, csak így lehetett belőle számottevő politikus Nagyon sokat foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, és biztosan tudja a nemzetiségek kozott, eppúgy, mint az emberek kozott, az erősebb győz, a népek kozott éppúgy, mint a politikusok kozott vannak vezetők, és vannak, akiket vezetnek A Szovjetunióban, ahol tobb mint száz nép él, csak egy lehet, egy nép lehet a vezető, az orosz, ők teszik ki az ország lakosságának tobb mint a felét Az orosz nagyhatalmi sovinizmus ellen kíméletlen harcot kell HIRDETNI, mert kiváltja a helyi nacionalizmust De soha egy pillanatig sem szabad megfeledkezni arról, hogy a legfőbb osszefogó erő az orosz nép Az orosz nép számára neki orosznak kell lennie, mint ahogy a franciák számára francia volt a korzikai Bonaparte Napóleon.

Sztálin elégedett volt az értekezlettel Nemcsak ugy szólalt fel, mint Moszkva rekonstrukciójának kezdeményezője és szervezője, Ó őrizte meg Oroszország számára ezt a várost, amelynek neve drága minden orosz ember számára O őrizte meg Moszkvát olyannak, amilyennek az orosz ember ismeri és szereti Nem ezek a teremben helyet foglaló magas homloku értelmiségiek, akik Oroszország kultúrájáról szavalnak, hanem Ó, igen, O, és egyedul csak Ó tanusított Moszkva iránt mély orosz szeretetet és tiszteletet Ezért aztán mostantol kezdve ez az O városa, és a jovő Moszkvája az O emlékműve Kirov, ez az orosz ember Leningrádban hadonászik, Leningrád rekonstrukcióját harsogja, ugyan mi szorul ott rekonstrukcióra? Leningrád egy kialakult város, kőtomb, amivel nem lehet mit tenni, s amivel Kirov sem kezdhet semmit

De mint mindig, amikor rendkívuliséget demonstralta, melysegesen magányosnak érezte magát Felállnak és tapsolnak, de nem szeretik őt, felnek tőle, azért állnak fel és tapsolnak Sokkal nagyobb elvezettel, diadallal és orommel taposnának rajta, ha megbukna Nem tudnak és nem akarnak egyetérteni felsőbbrendűségével, rendkívuliségével, egyedulállóságával Számukra plebejus Még „harcostársai" is félnek a hatalma megerősodesétől, folyton csak a kollektiv vezetesről beszelnek meg a KB szerepéről, és minden eshetőségre készen Pokrovszkij iskolájára hivatkoznak, amely tagadja a személyiség szerepét a történelemben, s ezzel elsősorban az Ó szerepét akarják kisebbíteni a párt és Oroszország történetében.

Nem fog sikerulni nekik O nemcsak Oroszország új történelmét teremti meg, de új kritériumokat is kidolgoz majd a történelmi események értékelésére, csak ezzel lehet biztosítani a jelenlegi és az eljovendő nemzedékeknek, hogy helyesen vélekedjenek a korszakról Az O korszakáról

Caesar és Napóleon nem becsvágybol lett császár, hanem történelmi szukségszerűségből. Csak az egyeduralkodó Caesar tudott megkuzdeni a barbárokkal, csak Napóleon császár tudta meghódítani Európat A legfelsőbb vezetésnek királyian fenségesnek kell lennie, csak egy ilyen hatalom előtt hajol meg a nép, csak ennek fog engedelmeskedni, csak ez tud kiváltani benne félelmet és tiszteletet Az orosz

történettudomány Rettegett Ivánt gonoszként állítja be Rettegett Iván valójában kiváló államférfiú volt, Oroszországhoz csatolta Kazanyt, Asztrahánt és Szibériát, Oroszország történetében először, de az is lehet, hogy nemcsak Oroszországében először, bevezette a kulkereskedelem monopóliumát, és az orosz cárok kozul először tette legfőbb elvvé az államiság elvét minden alárendeltetik az állam érdekének A bojárok gatolták a hatalmas kozpontosított állam megteremtését Ezért Rettegett Iván tévedese nem abban rejlett, hogy kivégeztetett bojárokat, hanem abban, hogy keveset végeztetett ki, hogy nem irtotta ki a négy legfőbb bojárnemzetség irmagját is Az okorban elők ebben az értelemben messzebbre láttak, ellenségeiket harmad- es negyedízíglen kiirtották, egyszer s mindenkorra

A történettudomány helytelenul értekeli az opricsnyina szerepét is Kulonbséget kell tenni az opricsnyina és az opricsnyik fogalma kozott Az opricsnyina Rettegett Iván gárdája, haladó testulet, amelyet a bojárság ellen vívott harcra hoztak létre Az opricsnyik parancsvégrehajtó, szukségképpen hóhér is A halálos ítéletre vonatkozó torvényeket humánus parlamentek, magas képzettségű torvényhozók fogadják el, de a halálos ítéletet hóhérok hajtják végre

I Péter nagy államférfiú volt, megteremtette az új Oroszországot De mit ír róla Pokrovszkij? Emlékezzunk csak soraira „Péter, akit a hízelgő történészek Nagynak neveztek, kolostorba záratta feleségét, hogy elvehesse Katalint, aki annak előtte egy esztországi lelkész szobalanya volt Saját kezűleg végezte fia kínvallatását, aztán megparancsolta, hogy titokban végezzék ki a Péter–Pál-erőd kazamatájában Szifilisz-ben halt meg, de előzőleg még megfertőzte második feleségét is " Hát ez minden, amit Pokrovszkij Péterben látott!

És ezt az ostobaságot a „történeti iskola feje" hozta ossze Azt persze, hogy Péter atalakította Oroszorszagot, nem vette észre! Lám, milyen ostobaságot állíthatnak egyesek, lám, hová vezet a marxizmus doktrínaszerű értelmezése és a történelmi személyiség szerepének tagadása a történelemben! És ezt a primitív szociológust Lenin emelte piedesztálra, dicsérte *Az orosz történelem diohejban* című művét, ezt a tehetségtelen munkát, amely Oroszország minden történelmi személyiségét hit-vany alaknak állítja be Hogy dicsérhette őt Lenin? Az a Lenin, aki pontosan tudta, mi a személyiség szerepe a történelemben!

Pokrovszkij a leninizmus őrzőjének, Lenin nézetei egyedüli értelmezőjének akarta feltuntetni magát De nem! Vlagyimir Iljics Lenin nézeteinek egyetlen letéteményese csak az utódja lehet, csak ugyének folytatója, csak az, aki utána az országot vezeti Utódja és ugyének folytatója – Sztálin, az ország vezetője Egyedul csak Sztálin lehet a lenini orokség letéteményese, ideszámítva a történelem teruletét is, hiszen O CSINÁLJA ezt a történelmet És mégis, az elmúlt tíz esztendő alatt Pokrovszkij elvtárs egyetlen szót sem ejtett arról, *mit* tett Sztálin elvtárs a társadalomtudományok teren Pokrovszkij elvtárs talán nem értette, hogy egy országot vezetni azt jelenti, hogy kidolgozzuk az államiság elméletét Megértette Csak nem akarta elismerni Sztálin elvtársat sem mint tudóst, sem mint elméleti szakembert

Pokrovszkij antimarxista „történeti" iskoláját szét kell verni Lenin tekintélyének azt kell szolgálnia, amire a pártnak szuksége van ma, és amire szuksége lesz holnap És

Lenin tekintélyét az utódjának is orokolnie kell Sztalin a jelen Leninje Ha Sztálin meghal, utódját a jelen Sztálinjának nevezik majd Csak igy lehet a hatalom utódlását, megingathatatlanságát és állandóságat biztosítani A tortenettudománynak azt kell bizonyítania, hogy Sztálin Lenin igazi utódja, mas utodja nem lehetett volna, mindazok, akik igényt tartottak a leninI orokségre, csak szanalmas onjeloltek, politikai kalandorok és intrikusok A történettudománynak meg kell erősítenie, hogy mindig Sztálin állt Lenin mellett Nem Zinovjev, aki az emigracio idején mindossze Lenin titkára volt, nem is Kamenyev, aki ugyanott az emigracioban csak egyszerű referensként dolgozott Lenin mellett, hanem igenis O, aki Oroszországban a gyakorlati munkában teremtette meg a pártot Ezért is nevezik Lenin–Sztálin pártjának Az apró véleménykulonbségeket Sztálin es Lenin kozott el kell felejtenI, orokre ki kell hajítani a történelemből A történelemben csak az maradhat fenn, ami Sztálint napjaink LeninjéveI teszi A legfőbb feladat erős szocialista allamot teremtenI Ehhez erős hatalom szukségeltetik Sztalin e hatalom vezetője, ezek szerint Leninnel egyutt ő állt ott a kezdet kezdetén, Leninnel egyutt ő irányította az októberI forradalmat John Reed másként világítja meg az oktoberI fordulatot De egy ilyen John Reedre nekunk nincs szukseguk

Ez a tortenelem meghamisitása lenne? Nem, nem az Az októberI fordulatot a part hajtotta vegre, és nem a Párizsban, Zurichben, Londonban elő emigránsok Azok ott kedvukre vitázhattak, megtanultak fecsegni es gyülesezni a párizsI kávéházak teraszain, míg Oroszország forradalmáranak hallgatniok kellett, vagy csak suttogva beszélhettek De eppen ők, ezek az egyszerű, szereny partmunkások, ők vitték harcba a tomegeket a dontő órában a forradalomert, majd a forradalom védelmében És O kepviseli ezeket a pártkádereket, es ezért szerepuk oktober történetében az O szerepe Ebben nyilvanul meg a néptomegek igazi szerepe es a személyiség igazi szerepe a történelemben A polgárháborút nem a katonai szakértők nyerték meg, ők csak okvetetlenkedtek, a polgárhaborut a kommunistak tizezrei, a pártmunkások nyerték meg Akik megteremtették a hadsereget es a hadosztályokat, az ezredeket és az osztagokat O képviseli ezeket a káderekt, szerepuk a polgárháborúban az O szerepe, s egyben a párt szerepe is

Igen, igy, ilyen elvek alapján kell letrejonnie a történelemnek, mindenekelőtt a párt történetének Az úgynevezett kollektiv vezetés – mítosz Az emberiség történetében semmifele „kollektiv vezetés" nem létezett A romai szenatus? Mivel ért véget Caesarral A francia triumvirátus? Napoleonnal Igen, az emberiség tortenete az osztalyharc tortenete De az osztályt a VEZER képviseli, ezert az emberiség története az emberiseg vezéreinek es kormányzóinak tortenete Ez nem idealizmus A korszak szellemét e korszak irányitója hatarozza meg I Péter kora – Oroszország történetének egyik legragyogóbb időszaka, híven tukrozi Peter ragyogo személyiségét III Sándor korszaka a leghalványabb, tokéletes masa az uralkodo jelentéktelenségének

3

Reggel Borisz elment, hogy megegyezzen a fuvarossal, Szasa pedig leült levelet írni.

„Drága Mama!"

Az ítéletet ugyanabban a szobában hirdették ki, ahol kihallgatni szokták. Egy magas börtöntisztviselő fölolvasta a Különleges Tanács határozatát. Ötvennyolcas cikkely, tízes pont, adminisztratív száműzés Kelet-Szibériába, három évre, az előzetes letartóztatásban töltött idő beszámításával.

– Írja alá!

Szasa elolvasta a papírt. Hátha megírták benne, miért adják neki ezt a három évet? De semmit sem írtak erről. Ez még csak nem is ítélet, hanem valami általános jegyzékből kiemelt pont, ahol ő az ötödik, huszonötödik, de az is lehet, hogy háromszázhuszonötödik.

Szasa aláírta a papírt. Az ítéletet reggel hirdették ki, nappal beszélőt engedélyeztek az anyjával, este már indították is.

Előző nap megjelent egy fegyőr, átnyújtott egy darab papírt és ceruzát.

– Kit hív beszélőre?

Felírta anyja és apja nevét... És Varja? Felírhatja: Varja Ivanova, a menyasszonyom. A menyasszonyt kötelesek beengedni. De miért éppen Varját hívná? Talán szereti ő ezt a lányt, vagy Varja őt? És mégis őt akarta volna látni. „Oh, Rose Marie, te drága, szívem csodás virága." Ez a gyengéd hangocska hiányzott neki. De aztán mégse írta föl Varját: vajon akar-e találkozni vele a lány, várja-e őt, kell-e ő neki?

A fegyőr elvezette Szasát egy cellába, aztán kiment, s az ajtót bezárta. Szasa az asztalnál ült, és arra gondolt, hogy elszörnyed majd a mama, ha meglátja őt szakállal, és milyen félelmetes lesz neki végigmenni a börtön folyosóin.

Nyikordult a kulcs, feltűnt a fegyőr arca, mögötte a mama arca, ősz feje. A fegyőr oldalra állt, hátával elzárta az utat Szasa felé, hogy a mama ne tudjon odamenni hozzá, és helyet mutatott neki az asztal túlsó oldalán álló székre. És a kicsiny, ősz hajú mama a kijelölt helyre sietett, lehajtotta a fejét, nem nézett Szasára. Csak amikor már leült, akkor nézett fel, és többé le sem vette tekintetét Szasáról. Ajka remegett, feje reszketett.

Szasa mosolyogva nézett rá, s közben a szíve majd megszakadt. Hogy megöregedett a mama, milyen szerencsétlennek látszott, mennyi szenvedés ül a szemében! Öreg, kopott átmeneti kabátjában jött, amit csak úgy hívott, hogy „az én gabardinom", és erről rögtön eszébe jutott Szasának, hogy már tavasz van, és januárban látta utoljára a mamát.

Az ablaküveg alsó részét fehérre mázolták, de felül besütött a tavaszi nap, sugarai a távoli sarokba estek, ahol közönyös arccal ült a fegyőr.

– Meg akartam borotválkozni, de nem sikerült, ma nem volt borbély – mesélte vidáman Szasa.

Anyja némán nézett rá, ajka reszketett, feje remegett, és azon igyekezett, hogy sírva ne fakadjon.

– A borbélyunk amolyan botcsinálta mester, szörnyen kaparja az ember képét, senki nem akarja vele borotváltatni magát, de talán jól is áll nekem a szakáll, ne hagyjam meg?

Anyja hallgatott, csak nézte a fiát.

– Hogy vannak? Jól, egészségesen?

Szasa a barátaira gondolt – rendben van-e velük minden?

Szofja Alekszandrovna megértette a kérdést.

– Mind jól vannak, mind egészségesek.

De a gondolat, hogy mind jól megvannak, egyedül Szasa nem, elviselhetetlen volt. Szofja Alekszandrovna sírva fakadt, fejét kezére hajtotta.

– Hagyd abba, mondanom kell neked valamit.

Anyja elővette zsebkendőjét, letörölte könnyeit.

– Fellebbezek, az ügyem teljesen jelentéktelen, az egyetemmel kapcsolatos.

A fegyőr közbeszólt.

– Az ügyről ne beszéljenek!

De a mama nem ijedt meg, mint régebben, ha durvasággal találkozott. Arcán megjelent a Szasa számára oly ismerős makacsság, feszült figyelemmel hallgatta végig a fiát. Valami egészen új volt, amit Szasa most az anyjában meglátott.

– Novoszibirszkbe megyek, minden rendben lesz,.

Szasa nem akarta azt mondani, hogy „Szibériába", ezért mondta azt, hogy „Novoszibirszkbe".

– Amint megérkezem, táviratozok, aztán írok neked. Dolgozni fogok, ne küldj pénzt!

– Leadtam számodra százötven rubelt.

– Miért ilyen sokat?

– Meg élelmiszert és csizmát.

- A csizma jól jön, de az élelmiszer felesleges volt.

– És meleg zoknit meg sálat is – fiára emelte tekintetét. – Mennyire ítéltek?

– Igazán nem sokra. Három év száműzetés szabadlábon. De fél év múlva visszajövök. A papa nem utazott fel?

– De, még januárban. Most nem tudtam idehívni, mert csak tegnap telefonáltak. Egészséges vagy?

– Mint a makk! Nem voltam beteg, a koszt kitűnő, akár egy üdülőben!

Tréfálkozott, hogy lelket öntsön anyjába, de anyja jól látta, hogy szenved, és ő maga is szenvedett, elgyötörten mosolygott fia tréfáin, szerette volna ő is buzdítani valamivel Szasát, hadd tudja, nincs egyedül, törődnek vele.

– Vera sajnálta, hogy az ő nevét nem adtad le, idejött velem, de nem engedték be, és Polinát se.

Szasának valahogy nem jutottak eszébe a nénikéi. Szofja Alekszandrovna agyában összekeveredett mindaz, amire előre felkészült, meg ami most hirtelen az eszébe jutott.

– Vigyázz magadra! Miattam ne nyugtalankodj, elmegyek dolgozni.

– Hova?

– Mosodába, fehérnemű-átvevőnek a Zubov bulvárra Egeszen kozel van, már meg is egyeztem veluk

– Szennyes fehérneműt fogsz válogatni?

– Már megegyeztunk Nem most állok be, hanem azután, ha mar jartam nalad

– Miért utaznál oda?

– Meglátogatlak

– Jól van, majd levélben megbeszéljuk – mondta bekítón Szasa – Az egyetemről járt nalunk valaki?

– Az a kicsi bandzsa

Runocskin! A tobbiekkel tehát minden rendben

– Mit mondott?

– A rektorhelyettesről mesélt

Krivorucsko! Ezek szerint itt van Gyjakov igazat mondott

– Az egész dolog miatta történt – mondta Szasa

A fegyőr felállt

– A beszélőnek vége

- Minden miatta történt – ismételte Szasa –, mondd meg Marknak!

Szofja Alekszandrovna hevesen bólogatott, jelezve, hogy érti Szasat a rektorhelyettes miatt tartóztatták le, ezt meg kell mondania Marknak O megmondja neki bár tudja, hogy felesleges Minden felesleges Legyen minden ugy, ahogy van, csak ne legyen rosszabb A három év egyszer csak elmúlik, igen, egyszer csak elmulik

– Azt is mondd meg neki semmiféle vallomást nem tettem

A fegyőr kinyitotta az ajtót

– Menjen, polgártársnő!

Szasa felallt, átolelte az anyját, az asszony a vállára borult

– No látod – Szasa anyja puha, ősz hajat simogatta –, minden rendben van, te meg sirsz

– Menjen már, polgártársnő!

Nem szabad olelkezni, nem szabad egymáshoz lépni, mégis mindenki odamegy a masikhoz, átolelik, megcsókolják egymást

– Gyerunk, gyerunk – a fegyőr rutinos mozdulattal az ajto felé lokodte anyjat – Mondtam már, hogy menjen!

Szasa megírta a mamának, hogy jól van, egészséges, vidam, ne kuldjon neki semmit, levelét a kanszki korzet Bogucsani falujába címezze poste restante

Borisz roppant haragosan érkezett vissza, senki sem akarja elvinni őket, félnek a rossz úttól, eszméletlen pénzt kérnek De a parancsnokság nem vár – juss el, ahogy tudsz! Utikoltségre csak garasokat adnak, még a fél útra sem elegendő Megint a Prembegyűjtőben ebédeltek A sarokban álló ures asztal mellett ott kuporgott Igor

– A gróf elfoglalta őrhelyét – jegyezte meg Borisz – Dulcineát varja es engem Dulcineát azért, hogy elszavalja neki a versét, engem meg az ingyen ebédert De varhatja, én magam is munkanélkuli vagyok

A szakácsnő most nem jott ki Szolovejcsikhez, hangosan zorogve húzogatta a labasokat, az alumíniumtányérokkal csorompolt

– Borisz Szaveljevics, nagyon ideszokott ez az alak, reggeltől itt ül, nagyon kínos nekem a dolgozók előtt, nem templomtornác ez, ahol koldulni lehet.

– Mindjárt beszélek vele.

Borisz már nem volt főnök itt, de a szakácsnő éppúgy, mint előző nap, ma is dupla adag tejfölt tett a tányérjára.

– Meg kell érteni ennek az asszonynak a helyzetét – magyarázta Borisz. – Koldusok nem jöhetnek be az étkezdébe, ezért ő felel.

– De hát éhes – felelte Szasa.

– Nézze, Szasa – csattant fel dühösen Borisz –, a száműzötteket én szereztem be ide. Természetesen most már fütyülhetek erre, hiszen elutazom innét. De azoknak, akik itt maradnak, ez létkérdés. Azzal végződhet, hogy kitiltják őket innen. Figyelmeztettem: két óra tájban jöjjön, amikor a dolgozók már megebédeltek, ne hangoskodjon, csendben, békésen húzza meg magát! De nem! Ő már reggel idejön, itt tölti az egész napot, koldul, a verseit szavalja, és tudja, sokféle vers és sokféle verskedvelő van... Ért engem?

– Párizsban az emberek kávéházban találkoznak, ott fecsegnek, Igor megszokta ezt.

– Én is megszoktam az angol vécét – csattant fel Borisz –, a fürdőszobát, a telefont és az éttermet. És amint látja, egész szépen leszoktam róla.

– Etessük meg még utoljára – javasolta Szasa –, én fizetem, maga csak hívja ide!

Borisz vállat vont, elkomorodott, és ujjával odaintette Igort.

Az várta a hívást, sietve, ügyefogyottan kikecmergett az asztal mellől, és behízelgően mosolyogva odajött hozzájuk.

– Nos, megkaptad a pénzt a rajzokért? – kérdezte Borisz.

– Azt ígérték, a napokban megkapom.

– És hol a hölgy?

– Valerija Andrejevna elutazott Leningrádba.

– Végleg?

– Végleg.

– „Ég áldja, hogy szeresse más is így"* – dünnyögte Borisz. – No hát ülj le!

Igor sietve leült, gyűrött sapkáját az asztalra tette, aztán észbe kapott, és a térdére rakta.

Borisz Szasa felé biccentett.

– Holnap bennünket...

Igor kissé felemelkedett ültéből, és meghajolt Szasa felé. Szasa rámosolygott.

– Szóval – folytatta Borisz –, holnap elküldenek bennünket az Angarához. Megbeszéltem a dolgot, téged is és a többieket is változatlanul beengednek majd ide. De itt az ideje, hogy megértsd: nem a Montmartre-on vagy egy kávéházban.

– Értem – suttogta mélyen az asztal fölé hajolva Igor.

– Ez egy üzemi étkezde. Megebédeltél, és már menj is! Ha nincs pénzed, ne gyere

---

* Puskin: *Szerettem önt.* Franyó Zoltán fordítása.

ide. Itt ez a rend. Te pedig megsérted ezt. Ha csak téged tesznek ki innen, az még hagyján, de miattad kitehetik innen a többieket is, a te száműzött bajtársaidat. Megértettél?

– Megértettem, de én nem vagyok száműzött – felelte sietve Igor.

– Hát ugyan mi vagy, szíveskednél közölni velem? – gúnyolódott Borisz.

– Engem nem ítéltek el, csak behívtak, és azt mondták: utazzon el Kanszkba, ott fog élni.

– Időnként köteles vagy jelentkezni a parancsnokságon?

– Igen.

– Személyi igazolványod van?

– Nekem sohasem volt szovjet személyi igazolványom.

– Jogod van elutazni innen?

– Nincs.

– Tehát pontosan olyan vagy, mint mi. Most pedig gyerünk!

Borisz és Igor odament a tálalóablakhoz, majd visszajöttek; Igor egy tányér borscscsal, Borisz kenyérrel és evőeszközökkel.

– Egyél! – utasította Borisz. – De ne siess, senki nem veszi el tőled!

Igor szótlanul evett, mélyen a tányér fölé hajolt.

– Te művész vagy, portrékat is készíthetnél.

Igor letette a kanalat, ujjával megtörölte a száját.

– Nem kell senkinek. Azt mondják, a fénykép jobban hasonlít és olcsóbb.

– Festegethetnél tájképeket – erősködött Borisz. – Errefelé ezt szeretik, és a klubban is lehet egy kis pénzt keresni ünnep előtt, ott mindig akad valami munka. Csak az embernek használnia kell az eszét, és nem kell arisztokratának tartania magát.

– Én nem tartom magam annak – suttogta Igor.

– Hazudsz, annak tartod magad! Engem meg plebejusnak.

Igor megrázta a fejét.

– Nem, nem plebejusnak.

– Hát akkor minek?

Igor lehajtotta a fejét, kanala megállt a levegőben.

– Bunkónak tartom magát.

És még mélyebben hajolt a tányér fölé.

Szasa nem tudta elfojtani mosolyát.

Borisz elsápadt.

– Ez nem újság számomra. Pimasz alak, plebejus, bunkó, ez egy és ugyanaz. Legalábbis Oroszországban. Hogy Párizsban hogy van ez, azt nem tudom. De miután a plebejusok, vagyis bocsánat, a bunkók kötelesek etetni a nemes urakat, hát itt hagyok neked hét rubelt – Borisz pénzt vett elő a zsebéből, és leszámolt hét rubelt. – Tíz ebédre. A pénzt a konyhán hagyom, különben egy nap alatt fölzabálod az egészet. És aztán majd, ha elpusztítottad ezt a tíz ebédet, vagy találsz egy másik bunkót, de ez kizárt dolog, vagy dolgozni fogsz, ami valószínűtlen, vagy felfordulsz éhen, ez a legvalószínűbb.

Odament a tálalóablakhoz, megbeszélte a dolgot a szakácsnővel, és atadta neki a penzt Az asszony elégedetlen arccal dobta a pénzt a kasszakent szolgáló tányérba

Szasa felallt az asztaltól Igor is felállt, sapkája leesett, lehajolt erte és felvette

Szasa kezet nyújtott neki

– A viszontlatasra! Remélem, hogy végul is talál majd munkat

– Igyekezni fogok – felelte Igor bánatosan

– Ég veled! – biccentett hűvosen Borisz

Reggel odaállt házuk elé a szakadozott ruhajú, zsiros fules sapkat, felretaposott bőrcsizmát viselo fuvaros Ráncos képén voros borosta Nyugtalanul es gondterhelten pislogott nem kért-e keveset?

Szasa és Borisz feltette a szekérre a holmit A háziasszony hozott egy kis batyuban elelmiszert, és tekintetével sokáig kovette őket a tornácrol

Borisz a szekér mellett lépdelve szomorúan jegyezte meg

– Akárhogy vesszuk is, nagyon sokat tett értem ez az asszony

A parancsnoksagon már várták őket a tobbiek, akikkel egyutt mentek tovább Vologya Kvacsadze, egy magas, szép grúz vadonatúj fekete zekében, a munkatabori idejének letelte előtt egy hónappal adták ki neki, egyebként ot évre ítélték, Ivaskin, az idős nyomdász Minszkből, Karcev, az egykori moszkvai Komszomol-vezető, akit tiz napos éhségsztrájk után szállítottak at ide Kanszkba a felső-urali politikai elkulonítóból

Borisz bekopogtatott a kisablakon, es kozolte, hogy megjott a szekér és hogy ő, Szolovejcsik és Pankratov Alekszandr Pavlovics szinten megjott

– Varjanak!

A kisablakot becsapták

Vologya Kvacsadze dolyfosen álidogált, és komoran hallgatott Karcev szintén nem elegyedett beszélgetésbe senkivel, a padon ult, szemet lecsukta, gyenge volt, elgyotort es kozombos minden iránt

– Az utak még jóformán járhatatlanok, ezért a fuvaros száz rubelt ker – kozolte Borisz – Mi pedig csak otvenet kaptunk útikoltsegre A tobbit ossze kell adnunk

– Szó se lehet róla – tiltakozott Vologya – Fizessék ki *ok*

– Annyit adnak, amennyi jár – magyarázta Borisz – Nyáron természetesen el lehet menni ennyi pénzért

– En mehetek nyáron is, nekem nem surgős – felelte Vologya – Egyébként is kár a szoert, nincs pénzem

– Nekem sincs – szólt halkan Karcev, anelkul, hogy kinyitotta volna a szemét

– Nekem sincs – vallotta meg bűntudatosan Ivaskin

Kinyílt a kisablak

– Ivaskin! Írja alá!

Ivaskin zavartan korulnézett

Kvacsadze félretolta, és bedugta a fejét az ablakon

– Tiz rubelt adnak fejenként, de a szekér százba kerul

– Annyit adtunk, amennyi jár

Borisz is odahajolt az ablakhoz.
– Nem mindenkinek van pénze, mit csináljunk?
– Törjék a fejüket, hogy mit csináljanak – jött a válasz.
– Maguknak kell ezen törniük a fejüket! – kiáltotta Vologya. – Maguknak! – Kvacsadze öklével verni kezdte az ablakot.
– Mit pimaszkodik?
– Hívja a parancsnokot!
Ivaskin megfogta a ruhája ujját.
– Nem kell botrányt csinálni, fiúk!
Vologya megvető pillantást vetett rá.
Megjelent egy jól táplált férfiú, gallérján két stráfot viselt.
– Ki lármázik itt?
– Nem tudjuk, és nem is vagyunk kötelesek kifizetni a szállítóeszközt – szólt félvállról Vologya Kvacsadze.
– Menjenek gyalog.
– És a holmink? Majd maga cipeli?
– Kivel beszélsz te?
– Nekem teljesen mindegy, kivel beszélek... Azt kérdeztem, ki cipeli majd a holmit?
– Az útiköltség-normát a belügyi népbiztos hagyta jóvá – közölte a parancsnok alig-alig türtőztetve magát.
– Hát akkor utazzon a népbiztos ilyen útiköltséggel.
– Mi az, vissza akarsz menni a lágerba?
Vologya leguggolt a fal mellé.
– Küldjön vissza!
– Vissza is küldjük!
– Kérem, tessék!
– Őrség! – kiáltotta a parancsnok.
Bejött két őr, felemelték Kvacsadzét, és hátracsavarták a karját.
– Attól, hogy megkötözik, még nem lesz pénze – közölte Szasa.
– Te is a sorsára akarsz jutni? – kiáltotta vörös képpel a parancsnok.
– És nekem se lesz ettől pénzem – folytatta nyugodtan Szasa.
A parancsnok elfordult, és kiadta az utasítást:
– A szekereket állítsák be az udvarra!
Kvacsadzét bevezették a parancsnokságra.
Ivaskin köhögött.
– Erre még ráfizetünk, fiúk!
Karcev nem nyitotta ki a szemét.
Nyílt a kisablak.
– Szolovejcsik!
Borisz odalépett.
– Adják oda a fuvarosnak az útipénzüket, a többit majd kifizeti a bogucsani megbízott. Átadja neki ezt a csomagot, ebben vannak a magukra vonatkozó iratok. Induljanak!

Kimentek az utcára. A parancsnokság kapuján kigördült a szekér, mögötte lovon két puskás őr. A szekéren ott feküdt a megkötözött Vologya Kvacsadze, kérlelhetetlenül nézett rájuk villogó fekete szemével.

A csoport elindult.

4

A téglafalnál sorakoztak a fiúk, a tanárok a padokra ültek, a lányok a földre, mind szépen felöltözve, boldogok, ünnepélyesek. Befejezték a kilencedik osztályt, befejezték az iskolát. Csak Varja nem jött el.

Nem jön el egy ilyen napon! Nyina fuldoklott a felháborodástól. Nem búcsúzik el az osztálytól, a pajtásoktól, akikkel együtt töltött kilenc esztendőt, s még egy fényképet se hagy magáról. Nem gondol arra, milyen helyzetbe hozza őt, a nővérét, a tanári kar előtt.

Néhány nappal ezelőtt a tanáriban odajött hozzá a matematikatanár, és nagyon dicsérte Varját – „tehetséges kisasszony". Ez a szó, hogy „kisasszony", kellemetlenül érintette. Húgában az utóbbi időben valóban megmutatkozott valami hangsúlyozottan régimódi, haját középen választotta el, de nem elég, hogy a tarkóján összefogta, hanem még a fülére is simította, mint a régi fényképeken látható asszonyok. És felvette azt a szokást, hogy félrefordítja a fejét, mintha mindent csak külső szemlélőként figyelne.

A „kisasszony" szót Nyina osztályidegennek tartotta, ezért sértőnek is, és már felkészült arra, hogy visszavág a matematikatanárnak, de a férfi jóakaratúan nézett rá, és a fizika- meg a kémiatanár is csupa jót mondott Varjáról, amire a matematikatanár egyetértően bólogatott. Varjának nem kell tartania a felvételitől, egyikük sem kételkedett abban, hogy bejut az egyetemre.

Nyina csak úgy általánosságban válaszolt mindenre: Varja jól rajzol, kitűnő műszaki rajzokat készít, és ha egy embernek sok mindenhez van tehetsége, akkor nehéz önmagára találnia... Nem vallhatja be nekik, hogy a húga ügyet sem vet rá, úgy él, ahogy akar, úgy viselkedik, ahogy akar.

Dohányzik. Arra a kérdésre, hogy hol szerezte ezt a drága cigarettát – Hercegovina flor, keskeny kis csomag, tíz darab lehet benne –, nagy nyugalommal azt válaszolta: „Vettem." És arra a kérdésre, miért jár ilyen későn haza, hol marad ilyen sokáig, kurtán ennyit válaszolt: „Ismerősöknél." Hogy hol szerezte a pénzt cigarettára, és miféle ismerősöknél üldögél reggelig, erről nem beszélt. S amikor Nyina megkérdezte tőle, kitől kapja a külföldi hanglemezeket, pimaszul kacsintott. „A japán kémszolgálatnak dolgozom. Te nem tudod?"

Kihívóan mondta, botrányt akart kirobbantani. Nyina türtőztette magát, elmosolyodott, mint valami jó tréfán.

– Azt gondolom, hogy a kémszolgálatnál többre értékelik a magasabb képzettségű embereket. Nézz körül, Varjusa, milyen időben élünk! Mindenki képezheti magát, hát nem ez a legfontosabb? Miért hagynád veszendőbe menni az éveket? Mindenki tanul!

– Nem érdekel, érted?

– És mi érdekel? – Nyina már kiabált. – A kapuban ácsorogni?

Maga sem tudta, hogy jött a nyelvére ez a „kapuban". Jól tudta, hogy most nem erről van szó, és szidta magát, amiért felcsattant.

Mit akar Varja? Műszaki rajzoló akar lenni? Gépírónő? Vagy elutazik Szibériába Szasához? Mindenre képes, az ég világon mindenre.

Mikor ott az állomáson meglátta az őrök által kísért Szasát, hisztériás rohamot kapott. Csak zokogott, se nem látott, se nem hallott. A villamoson mindenki őket nézte: egy fiatal lány, szemmel láthatólag valaki másnak, egy dámának a fókabundájában, kendőjébe temetett arccal zokog.

Otthon Nyina megpróbálta rábeszélni, ne menjen el Szofja Alekszandrovnához, és Varja teljesen váratlanul szót fogadott neki, lefeküdt, rázta a hideg. Nyina meleg takarót tett rá: kialussza magát, megnyugszik, minden elmúlik. Varja átaludta az estét és az éjszakát, nem hallotta, hogy Zoja átjött a nyomorult fókabundáért, azt sem hallotta, ahogy Nyina reggel iskolába készülődött. Nyina nagyon aggódott, korábban ért haza, de Varját nem találta otthon.

A kislány későn jött meg, közölte, hogy Szofja Alekszandrovnánál volt. És aztán éppen úgy, mint az előző napon, lefeküdt a meleg takaró alá, és a következő napot megint Szofja Alekszandrovnánál töltötte.

Kis idő múltán Nyina is meglátogatta Szofja Alekszandrovnát. Az asszony hűvösen fogadta, nem a szokásos szívélyességgel, mintha csak Nyina tehetne arról, hogy Szasát száműzték, míg mások szabadon járnak-kelnek. Valahogy így lehetett értelmezni a dolgot. Varja a díványon ült, olvasott, és amikor Nyina belépett, éppen csak rápillantott. A beszélgetés akadozott. Szofja Alekszandrovna kurtán, jóformán félszavakkal válaszolt. A szünetekben hallani lehetett, ahogy Varja lapoz. Bizonyára ő is úgy tartja, hogy Nyina elárulta Szasát, semmit se tett érte.

Hát csak gondolja! Nyina nem járt Szofja Alekszandrovnához, és most már többé nem is jön el. Varjának meg aztán igazán nem fog magyarázkodni. Nincs miért magyarázkodnia, ő nem tehet semmiről.

De megmaradt a kellemetlen szájíz, az az érzés, hogy kitették a szűrét valahonnan. Ő idegen, Varja pedig családtag. Hát innen ez a kérlelhetetlenség, ebből ered minden.

Mit sugalmazhat neki Szofja Alekszandrovna? Hiszen ő a másik oldalon áll, mert Szasa is a *másik oldalon* áll. Bármilyen volt Szasa az iskolában, a megható iskolai barátság nem elegendő a politikai bizalomhoz. A gyermekkor az gyermekkor, az élet az élet. Mi maradt meg a társaságukból? Szasát száműzték. Maksz a Távol-Keleten szolgál. Minden bizonnyal megnősül majd, családja lesz. Sarok az ügyészségen dolgozik. Ez is milyen vad dolog. Jurka Sarok sorsok eldöntője, ügyész; ez a szó Nyina számára a forradalom iránti lovagi hűséget jelenti. Szasa Pankratov pedig száműzött ellenforradalmár!

És a történetnek mégis megvan a maga kegyetlen, rendíthetetlen logikája. Ha egy kommunistát csupán személyes tulajdonságai alapján ítélnénk meg, akkor a párt átalakulna szépelgő értelmiségiek alaktalan tömegévé.

Ezek szerint ki maradt meg? Vagyim Maraszjevics? Változatlanul roppant barátsá-

gos, ha összefutnak az Arbaton. Cikkei megjelennek az újságokban, folyóiratokban, sikeres éppúgy, mint az egész családja, pedig a szovjethatalmat csak fennállásának tizenhetedik évében ismerték el.

Varja kurta, kifakult szarafánban, mezítláb állt az ablakpárkányon, és az ablakot mosta. Sötét cseppek gurultak le a kezén, végig az üvegen, s tócsában álltak meg a rámák között.

– Miért nem jöttél el fényképezkedni?

– Elfelejtettem. Amikor meg eszembe jutott, már késő volt.

– Hála istennek, hogy legalább más dolgaid időben eszedbe jutnak.

Varja ledobta a rongyot a vízzel teli tálba, leugrott az ablakból.

– Nem fényképeztettem le magam – kirángatta a fiókokat, fényképeket szedett elő, és kitette az asztalra. – Tessék! Ez itt a hatodik osztály, ez a hetedik, ez meg a nyolcadik. Egyébként itt a kilencedik osztályos is, ősszel vettek le minket. Nem nagyon változtunk egy félév alatt. Magad is meggyőződhetsz róla.

Nyina nem nézett a fényképekre, hűvösen közölte:

– Két nap múlva elutazom továbbképzésre. Döntsd el, mit szándékozol tenni. Csak akkor tudlak segíteni, ha egyetemre jelentkezel. Ellenkező esetben magadnak kell gondoskodnod önmagadról.

– Azt hiszem, nincs okod nyugtalanságra – felelte Varja –, elmegyek dolgozni.

Az a megrendülés, amit Varja átélt az állomáson, amikor meglátta Szasát, nem múlt el. Megrendítette, hogy őrök kísérték, és elszörnyedt azon, hogyan festett Szasa: sápadt, megöregedett arcát benőtte a szakáll, elszörnyedt azon is, hogyan futottak el mellette az emberek a peronon, csak azzal törődtek, hogy hamar, minél hamarabb felkapaszkodhassanak a vagonba, és minél jobb helyhez jussanak. Az is bántotta, hogy ezek a vidám, piros képű, fiatal parancsnokok még csak egy pillantást sem vetettek az őrök által kísért emberre, és hogy úgy utaztak el a Távol-Keletre, azzal a mély meggyőződéssel, hogy minden a lehető legnagyobb rendben van.

Még jobban megdöbbentette Varját az, hogy milyen megadóan ment Szasa, *maga* cipelte a bőröndjét, a *maga lábán* ment a száműzetésbe.

Miért nem verekedett, miért nem ellenkezett? Miért nem megbilincselve vitték? Hogyha verekszik, kiabál, tiltakozik, ellenáll, ha kezén-lábán megbilincselve viszik, akkor nem két őr, hanem egy egész szakasz kíséri, nem rendes kocsiba, hanem egy rácsos ablakú vagonba ültetik, és akkor talán az emberek sem futnak el mellette ilyen gondtalanul a peronon. Ha így történik, ezek a vadonatúj egyenruhás Makszimok és Szerafimok sem lennének ilyen önelégültek, korlátoltak és engedelmesek.

Szasa megadta magát.

Amikor Varja a csomagot hordta neki a Butirkába, úgy gondolta, hogy ezeket a magas, vastag, áthatolhatatlan falakat Szasa miatt építették – tartanak tőle a felfegyverzett emberek. De nem igaz, nem félnek tőle, nem félelmetes a számukra, *ők* a félelmetesek Szasának. Ezért lépdelt olyan megadóan a két fiatal őr között, akiket fél kézzel leteríthetett volna, de nem tette.

Változatlanul nagyon sajnálta Szofja Alekszandrovnát, mindennap eljárt hozzá, mesélt neki, igyekezett elszórakoztatni. És amikor Szofja Alekszandrovna a mosodában dolgozott, ő váltotta be a jegyeit az üzletekben.

Szofja Alekszandrovna dicsérte Szasát, becsületesnek, bátornak, rettenthetetlennek mondta. Varja nem tiltakozott, bár ő maga már nem tartotta bátornak a fiút. Ha engedte, hogy *így* megalázzák, akkor Szasa is csak olyan, mint a többiek. És mindig is olyan volt, mint a többiek, végrehajtotta azt, amit megparancsoltak neki. Most azt parancsolták, hogy menjen száműzetésbe, ezért aztán el is ment a száműzetésbe, engedelmesen lépdelt a peronon, cipelte a bőröndjét.

Szofja Alekszandrovna elhatározta, hogy kiadja Szasa szobáját. Varja segített neki, hogy kitakarítsák az új lakó számára. A szekrényben ott hevert Szasa elnyűtt, magas szárú cipőjére szerelt valódi német korcsolyája. A hosszú fűző itt is, ott is csomóra kötve. Szofja Alekszandrovna kivette a korcsolyát, és elsírta magát, mert Szasa gyerekkorára emlékeztette.

Varjának a korcsolyapálya fagyos levegője jutott eszébe: a sápadt fényfoltok a jégen, a kagyló alakú emelvényen játszó zenekar, a büfé forró teája és a zsúfolt vetkőzőhelyiség. Az ő cipőfűzőjén is ilyen ügyefogyott csomók vannak, és sokáig kell veszkelődnie vele.

És az is eszébe jutott Varjának, amikor az Arbat-pincében vacsoráztak, és ő hívta Szasát, hogy menjenek el együtt jégpályára. Akkor minden nagyszerű volt, Szasa mindenkit legyőzött. Mulattak, tangót, rumbát táncoltak, a zenekar a *Mister Brown*t, a *Fekete szemeket*, az *Ó, citromok, szép kis citromok*at és a *Járhattam virágzó rétekent* játszotta. És Szasa megvédett egy ismeretlen lányt, roppant bátran viselkedett.

Akkor, ott az Arbat-pincében hősnek látta. De most rájött, hogy Szasa nem hős. És hogy nincsenek hősök. Csak ez a levegőtlen, napfényt sosem látó, hatalmas ház van, amelynek pincéjéből a befülledt káposzta és a rothadó krumpli szaga árad. Zsúfolt társbérleti lakások, vitákkal, veszekedésekkel. Macskaszagú lépcsőházak, kenyérért, cukorért, margarinért sorban álló emberek. Beválthatatlan élelmiszerjegyek. Kulturált férfiak foltos nadrágban. Kulturált asszonyok mocskos pulóverben.

És mellettük az Arbat és a Szmolenszk tér sarkán ott áll a fényes üzlet, ahol *minden* kapható, de csak arannyal vagy külföldi valutával rendelkezők számára. És itt van a Plotnyikov közben egy zárt áruelosztó, ahol szintén *minden* kapható. És itt van az Arbaton az Arbat-pince, ahol szintén *minden* van, de csak nagypénzűek számára. Tisztességtelen és igazságtalan!

A hatodik osztályban Varja színjátszó körbe járt. Egy nyugdíjas színésznő, Jelena Pavlovna vezette. Az aktivisták azt hozták fel ellene, hogy Osztrovszkijt és Gribojedovot tanít be a gyerekeknek, nem pedig szovjet szerzők haladó színdarabjait. Jelena Pavlovnát elbocsájtották, pedig beteg lányát is neki kellett eltartania. Varja megdöbbent attól a kegyetlenségtől, amivel ezt az idős asszonyt megfosztották falatnyi kenyerétől. Azóta három év telt el, a színjátszó kör nem működött, mert nem tudtak vezetőt találni ilyen kis fizetésért. Varja mindig megszökött az iskolai gyűlésekről, hiszen a döntéseket már jó előre meghozták, és így megalázó volt szavazni. Nyinka védi őket, de hát Nyinka ostoba bolond, minden kérdésre kész válasszal rendelkezik.

A kérdések különbözőek, a válaszok egyformák.

Varja egyetlen mentsvárának az udvarbéli lányok és fiúk bizonyultak, akik pont olyan nyughatatlanok voltak, mint ő. Cigarettázni nem szabad, de a fiúk cigarettáztak. A kislányok pedig, hiába tiltották, festették, púderezték magukat, hosszú hajat növesztettek, csipkés harisnyát, rikító kendőket hordtak.

De most már ez sem érdekelte. Az a megrázkódtatás, amely a pályaudvaron érte, arra késztette, hogy a függetlenség más útjait keresse. Annál is inkább, mert ekkorra már új társaság vette át a régi helyét az udvaron.

Varja egyszer véletlenül összefutott Vika Maraszjeviccsel, és kísérőjével, egy piperkőc, negyven körüli, roppant utálatos férfival.

Régebben Vika ügyet sem vetett Varjára, de most megállt, és még meg is ölelte. Vikából különleges parfümillat áradt.

– Jó barátom, Vitalij, ő pedig Varja, volt osztálytársam.

Varja felfigyelt erre az apró pontatlanságra, a mindössze öt osztálynyi különbségre.

– Lám, milyen szép lányok teremnek nálunk az Arbaton – folytatta Vika –, ugye? Mit szólsz hozzá, Vitalij?

Vitalij megvonta fura szemöldökét, széttárta karját, nem talált szavakat.

– Teljesen eltűntél. Se nem telefonálsz, se nem jössz hozzánk.

Varja sohasem telefonált Vikának, és soha nem is járt náluk.

– Mi van Nyinával?

– Megvan, dolgozik.

– Nyina a nővére – magyarázta Vika a kísérőjének –, hívj föl, majd én is hívlak.

Vika elővette táskájából a noteszát, belelapozott, és ellenőrizte a számot.

– Nem változott meg?

– Nem.

– Hát akkor ne tűnj el megint!

Két nap múlva Vika telefonált, és meghívta magához.

Varja elment.

Vika minden bizonnyal akkor kelhetett fel, még pongyolában volt, harisnyája, selyem fehérneműje, ruhája a karosszéken hevert, semmibe se vette ezeket a rongyokat, nem reszketett értük.

Vika megmutatta a ruhatárát: szoknyák, kosztümök, kabátok, cipők, hat vagy hét pár. A háromrészes tükör polcán különböző üvegcsék és tégelyek között egy kis fadobozka állt. Apró kulcsocskával kinyitotta, fülbevalóit, gyöngysorait, brosstűit tartotta benne. Nem hencegni akart, hanem csak megmutatta, hogy mi a divat, mit hordanak külföldön, majd átlapozott különböző külföldi képeslapokat: a képekről testszínű harisnyát, lakkcipőt, szőrmebundát viselő, fázós szépségek néztek rájuk.

Aztán leültek a heverő mellé tolt kisasztalhoz, kávét meg cseppnyi pohárkákból benediktinert ittak, és aranyvégű, hosszú cigarettákat szívtak.

Hát igen, ez egészen más világ! Ott sorban állnak, hogy beválthassák az élelmiszerjegyeket, itt kávét isznak, cigarettáznak, és a külföldi divatban gyönyörködnek.

– Nyina tudja, hogy eljöttél hozzám?
– Nem.
– Mondtad neki, hogy találkoztál velem?
– Köteles vagyok mindenről beszámolni neki?
– Nagyon jól tetted – dicsérte Vika. – Igazán becsülöm a nővéredet, kilenc évig jártunk együtt az iskolába. De valahogy olyan férfias az észjárása. Neki minden közömbös, ami a nőket érdekli, megvet engem, jól tudom, Nyina egy kékharisnya. Nem rovom ezt fel neki, tisztelem a törekvéseit, temérdek társadalmi munkát végez, és ez nagyon jó, nagyon gyönyörű, de nem mindenki született ilyennek.
– Nyina azt akarja, hogy mindenki úgy éljen, mint ő – mondta Varja.
– Ki a kedvenced? – kérdezte Vika, miközben felhúzta a gramofont. – Melehov? *Mondjátok meg, lányok, a barátnőtöknek...* Hát meddig lehet ezt nyúzni?
Feltett egy Vertyinszkij-, aztán egy Lescsenko-lemezt.
– Vitalijnak remek lemezei vannak. Alkalomadtán majd elmegyünk hozzá meghallgatni.
Varja nagyott nevetett.
– Ahhoz az alakhoz?!
– Miért, mi kifogásod ellene?
– Elhiszem, hogy az ember a majomtól származik, de hát miért kellene elmenni hozzá?
– Ne légy butuska! Vitalik nagyon befolyásos ember.
– Másoknál érvényesítse a befolyását.
– Nem jelentkezel a színművészeti főiskolára?
– Az idén sehova sem felvételizek. Dolgozni megyek.
– Hova?
– Valahova műszaki rajzolónak.
– Varja! – kiáltott fel Vika. – Vitalij egy perc alatt elhelyez téged. Egész Moszkva a barátja. Mindjárt fel is hívom.
Odahúzta a hosszú zsinórú telefont a heverőhöz, és tárcsázott.
– Vika vagyok.
A kagylóból dzsesszzene hallatszott.
– Állítsd le a verklidet! – parancsolt rá Vika. – Itt van nálam Varja – folytatta. – Tudod, az a volt iskolatársnőm az Arbatról... Jó – Vika Varjához fordult –, üdvözöl téged...
– Merci!
– Idefigyelj! Műszaki rajzolóként szeretne elhelyezkedni... Az iskolában... műszaki rajzot is tanultunk, és Varja nagyszerűen rajzol. Tessék? Ki van nálad?... Nem, nem érdekes... És honnan fogod előkaparni? (Feltehetően olyasvalakiről beszéltek, akinek kedvéért Vika hajlandó lett volna odamenni.) Nem! Beszéljük meg holnaputánra, szombatra, de Erik okvetlenül legyen ott, elmegyünk a Metropolba... Mindjárt megkérdezem... Varja, ráérsz holnapután?
– Igen.
– Ráér. És Erik legyen ott... Mondtam már, hogy legyen ott! Különben nem megyünk el. Okvetlenül ott kell lennie, ezt ne felejtsd el...

Vika letette a kagylót.

– Még valaki lesz velünk, Eriknek hívják. A Magnyitka építkezésével kapcsolatosan ügyködik.

Varjára pillantott.

– Gyere ide hozzám holnapután hatra, majd tőlünk indulunk. Megbeszéljük és elrendezzük az ügyedet, és egy kicsit szórakozunk is.

Vika elmosolyodott, és felborzolta Varja haját.

– Elvihetlek Pavel Mihajlovicshoz, csinál neked egy szép frizurát.

Pavel Mihajlovics híres fodrász, üzlete közvetlenül a Prága étterem mellett áll, és a Paul nevet viseli. Annak idején a kliensei így is szólították: „Paul úr". Azzal, hogy Vika apai és keresztnevén szólította, hangsúlyozta közeli ismeretségüket.

5

Mit fog felvenni holnap, miben megy el szórakozni? Varja Vika mellé képzelte magát; egy kopott pulóveres kislány. Minden holmija régimódi, csúf darab. És a harisnya? Meg a cipő? Átkutatta a szekrényét, felöltözött, levetkőzött, csak a régi kék ruhája állt rajta elég tisztességesen. Nincs más hátra, újból kölcsön kell kérnie Zojától azt a magas sarkú cipőt.

Vikán egy gyönggyel kivarrt ruha volt, elöl eltakarta a térdét, de hátul csak combja közepéig ért, és az egyik oldala is hosszabb volt a másiknál. A ruha szorosan rásimult mellére és derekára. Magas, világosszőke, mutatós, sima bőrű, nagy szürke szemű nő.

Levetette a ruháját, tearózsa színű fehérneműjében ült le a tükör elé, megváltoztatta a frizuráját, nem sietett, bár a találkozót hét órára tűzték ki, és már nyolc felé járt.

Csöngött a telefon, mire hosszú és bonyolult megbeszélést folytatott Vitalijjal. Az sehogy sem tudta megtalálni Eriket, és azt javasolta, jöjjenek át hozzá. De Vika közölte, hogy ők itt is kitűnően érzik magukat.

– Veled még nagyszerűbb lenne, de hát sajnos neked telefonügyeletet kell tartanod.

Vika változatlanul egy szál fehérneműben ült a hármas tükör előtt.

– Lenka Bugyagina jár hozzátok?

– Szilveszter óta nem volt nálunk.

– Jurkához jár?

– Nem láttam. Jurka rendőrspicli, szörnyen utálom!

Vika feléje fordult a forgó székben, és haragosan nézett rá. Az ő otthonukban nem beszélnek így. Vika, a fivére, az édesapja, az egész *ismeretségi körük* úgy fogadta el a valóságot, mint ami adott, amiben élniük kell. Ennek az elfogadásnak a lényege: tiszteletteljes tartózkodás, semmiféle kétértelműség, viccek, célzások – nagyon jól tudták, mivel végződhet az ilyesmi.

– Varja, jegyezd meg, én fontos emberekkel hozlak össze. Igen sokra kötelezi őket a társadalomban elfoglalt helyük. Mérlegre kell tenni a szavaidat.

– Miért, hát mit mondtam?

Vika nem akarta megismételni azt, hogy Jura rendőrspicli.

– A jelzőid olyan aszfaltszagúak!

Varja felcsattant:

– Igen, én az utcán nőttem fel!

– Félreértettél. Nem ezt akarom felhánytorgatni. De néhány dologtól és egyes szavaktól jobb, ha tartózkodsz. Jura a munkáját végzi, ehhez mi nem értünk.

Varja hallgatott. Ugyan hol is tanulhatta volna meg mindezt... Legfeljebb a börtön előtti sorban... De Vikának igaza van, ez egy új, ismeretlen világ, itt másképp kell viselkedni.

– Egyszerűen csak nem szeretem Sarokot, olyan utálatosan néz az emberre.

Vika átölelte.

– Okos lány vagy. „Az élet rövid" – banális kifejezés, de van benne valami igazság. A többi pedig nem ránk tartozik. Igaz?

Amikor Varja megérkezett Vikához, a lakásban teljes csend honolt. Kilenc óra tájt azonban megelevenedett a ház, hangok hallatszottak, valaki végigment az előszobán, ajtók csapódtak, Vika ügyet sem vetett minderre: itt mindenki a maga életét éli, senki sem törődik a másikkal, még Vagyim se nézett be egyetlenegyszer sem a nővéréhez. És Varja összehasonlította ezt az ő társbérleti lakásukkal, a szobájukkal, ahol együtt lakik Nyinával, annak megunt, terhes felügyelete alatt.

Tízkor telefonált Vitalij, és kérte, hogy tizenöt perc múlva menjenek le a kapu elé.

Vika kényelmesen megigazította a haját, újból kirúzsozta a száját, és felvette gyöngyökkel kivarrt ruháját.

Erik magas, nyúlánk fiatalember volt, csillogó fekete haját hátrafésülte. Az öltönyéről, meg ahogy ezt az öltönyt viselte, könnyen ki lehetett találni, hogy külföldi. Kiszállt a kocsiból, kinyitotta ajtaját Vika és Varja előtt, egy herceg elegáns modorában, amikor az felkéri a pásztorlánykákat, hogy foglaljanak helyet a hintóban. Aztán beült a volán mögé, és egész úton meg se szólalt. A Metropol előtt kisegítette a lányokat a kocsiból.

Az étterem bejárata előtti sor szétvált, a sujtásos formaruhát viselő portás kinyitotta előttük az ajtót, nyomban ott termett a fekete ruhás főpincér, a zsúfolt teremben rögtön akadt számukra szabad asztal, a pincér máris megterített. A portással, ruhatárossal, főpincérrel és pincérrel Vitalij beszélt, de Varja jól látta, hogy mind Erik kedvéért igyekeznek, legfőképpen maga Vitalij. Vitalij törzsvendégnek számított itt, megnézte az étlapot, és tanácsokat adott, mit kérjenek, a pincér pedig felírótömbbel és ceruzával a kezében fogadta a rendelést.

Vika teljesen átalakult. Az étterem előtti hosszú sor, a portás, a ruhatáros, a főpincér figyelmessége, a pincér szolgálatkészsége, mindez nem érintette. Azt a rövid kis utat, amit a termen át megtett, diadalmenetté változtatta, a ráirányított tekinteteknek bizonyítaniok kellett szépségét, és ezzel erősíteni a benyomást, amelyet Erikre akart gyakorolni. Egyenesen maga elé nézett, nem akart senki ismerőst látni, aki bizalmaskodással kompromittálhatná – ma ő dönti el, kivel akar érintkezni.

Leult az asztalhoz, kozonyos, bár mindent látó tekintettel végignézett a termen, és odabiccentett egy miniatűr termetű kis szőke nőnek, aki egy alacsony, testes, sotét szemuveges japán férfival ult

– Megismered Noémit?

Mint akkor az Arbaton, most is ugy viselkedett Varjával, mintha bizalmas barátnője lenne Varjának fogalma sem volt arrol, ki ez a Noémi, csak azt hallotta, hogy egy órával ezelőtt Vika megbeszelte vele, hogy majd találkoznak a Metropolban

Aztán egy bájos kis kínai nőre mutatott

– Nézzétek, Szibilla is itt van

Vitalij, mikozben a surgolődő pincert figyelte, elmondta Varjának és Eriknek, hogy Szibilla Csen, a kínai kulugyminiszter lánya hires táncosnő, másnap kezdi meg vendégszereplését Moszkvában, aztan Leningrádban folytatja, majd turnéra indul Európába és az Egyesult Államokba Megnevezett még néhány színészt is De hát majd egy félóra múlva lesznek igazan sokan, amikorra befejeződnek az előadások Tizenegytől játszik majd Utyoszov zenekara, de Utyoszov nélkul, mert ő étteremben nem énekel

Sok fiatal lány uldogélt itt kulfoldi ferfival Varja tudta, hogy e lányokat divatos holmikkal ajándékozzák meg, autóba ultetik, feleségul veszik és elviszik őket kulfoldre Varját nem érdekelték a kulfoldiek, de az etterem, a szokőkút, a zene és koroskorul a híres emberek Nem ide torekedett-e az egyhangú társbérleti életből?

Ropogósra keményitett asztalterítők és szalvéták, csillárok ragyogása, ezust és kristály Metropol, Savoy, National, Grand Hotel Bár tősgyokeres moszkvainak számított, mégis csak hallomasból ismerte ezeket a helyeket, de most elérkezett az ő órája Az arbati udvaron felnőtt jo megfigyelő, eleven eszű fiatal lány mindent eszrevett Azt is, hogyan néznek ra a ferfiak, es hogyan siklik le róla a nők tekintete Nem veszik komolyan, mert rosszul van oltozve Nem tesz semmit, majd másképp neznek rá, ha egyszer ő is kicsipi magat Hogy milyen módon jut majd szép holmikhoz, ezen Varja nem torte a fejet Az biztos, hogy nem fogja eladni magát kulfoldieknek, ő nem prostituált Meg aztan vannak itt másfélék is Ott is, tőluk két asztalra ul egy társaság, egyetlen uveg ital mellett, pénzuk nincs, eljottek táncolni, ő is megtalálja majd a saját tarsasagát

Megvitatták, milyen bort igyanak Vitalij Château-Yquemet ajánlott, de Vika Barsacot kovetelt Erről a borról Varja most hallott először Erik inkább egy pohár vodkát és kaviárt kért Arcárol nem tűnt el az udvarias mosoly, elég jól beszélt oroszul, bár némi akcentussal, és néha torte a fejét, hogy eszébe jusson a megfelelő szó A apja svéd, egy híres telefonceg tulajdonosa, kulonleges távbeszélőkkel szereli fel a moszkvai gyárakat, és Erik, aki mérnok, apja cégenek képviseletében tartózkodik itt Anyja Oroszországban szuletett, a Baltikumban, megtanította Eriket oroszul, még az apja is beszél oroszul, mert cége jóval a forradalom előtt szerelte fel az első telefonokat Oroszországban Varja mosolygott, és azt mondta, hogy egy skandinávnak kék szeműnek, szőkének kell lennie Erik változatlanul nagy komolyan magyarázta, hogy anyai nagyanyja grúz hercegnő, egy balti báróhoz ment feleségul, egy orosz szolgálatban álló tábornokhoz Meg is mondta a nevét Varja osztályába is járt tobb

régi nemesi családból származó fiú és lány. De Erik családfája nemcsak egy évszázadon vonul keresztül, hanem országokon át, és olyan különös, mint maga a történelem, amely széttördelte a régi családokat, és szilánkjaikat szertedobálta a világba.

– Ne forduljatok meg rögtön – szólt halkan Vika –, majd később nézzetek oda! Mögöttünk jobbra a második asztalnál, ahol ketten ülnek, egy olasz és vele egy fiatal lány...

Mindannyian lopva odapillantottak. Egy olasz férfi ült az asztalnál és vele egy magas, sovány lány, marslakóra emlékeztető arccal; óriási szem, nagyon fehér bőr.

– Nyina Seremetyeva – közölte Vika.

– A híres Seremetyev családból? – vonta fel szemöldökét Erik.

Vika észrevette Eriknek a grófnő iránti érdeklődését, és így felelt:

– Igen, abból, de nem a hercegi, hanem az elszegényedett ágból.

– Először egy fotoriporterhez ment feleségül, aztán egy színészhez, de a színész visszament a feleségéhez, kíváncsi vagyok, mivel végződik ez a kaland az olasszal – tette hozzá Vitalij.

Vika kiprovokálta ezt a leleplezést, és most, hogy már megtörtént, szükségesnek tartotta bemutatni, milyen tapintatos.

– Tudjátok, hogy a szép nőkről mindig pletykálnak.

Leoltották a csillárokat, a fényszórók a szökőkutat világították meg, megszólalt a zenekar. Varját egy középmagas fiatal fiú nézte, arca mint egy kerubé, szabályos, kissé ovális, magas homlok, gondosan fésült gesztenyebarna haj, egyenes, kicsit rövid orr és jóakaratot sugárzó, mosolygó kék szem. Az öltöny, ing, nyakkendő, cipő minden kifogástalan, tökéletes, szinte túlságosan is az, sehol egy ránc, egy porszem, akárha egy divatlapból lépett volna elő. Varja eldöntötte magában: biztosan színész. Ilyen szép és elegáns csak egy színész lehet. Nagyon egyszerűen táncolt, nem figurázott, nem cifrázta a lépéseket – ez a legutolsó divat. Vitalij pedig régimódian táncolt, s Varja szégyellte magát. A kerub rámosolygott, nem pimaszul, hanem olyan jópajtás módjára, mondván, de pompás is, hogy itt táncolunk a Metropolban, látszik, hogy magafajta fiú, nem külföldi. Egy kicsit jampec ugyan, és bennfentesnek tűnik itt az étteremben.

A zene elhallgatott, mindenki leült a helyére. A kerub Varja mellett ment el, megint rámosolygott, aztán leültette hölgyét, megköszönte a táncot, és visszament az asztalához, amely ugyanazon az oldalon helyezkedett el, ahol Varja ült, csak közelebb a szökőkúthoz. Nem lehetett egészen pontosan rájönni, hány ember és kik ülnek vele egy asztalnál, mindenféle fiatalemberek jöttek oda hozzá, egy időre leültek, egyesek ott maradtak, mások eltávoztak, és helyükbe újak jöttek. A kerub és az asztalnál ülő csinos, szeplős, kissé duci leányzó – akire ha ránéz az ember, máris jókedvre derül – egyetlen táncot sem hagyott ki. A lány a társasághoz tartozókkal táncolt, a kerub pedig különböző fiatal lányokat kért fel. S amikor a zenekar rázendített egy rumbára, ott termett Varja asztalánál, könnyed meghajlással köszöntötte a mellette ülőket, majd Vitalijhoz fordulva engedélyt kért, hogy táncra kérje a hölgyet. Varja ezt a kérését csak afféle éttermi formaságnak tartotta, hiszen ő maga dönti el, kivel táncoljon. Fölállt, és a kerub előtt megindult a táncparkettre.

A rumbát a fiú ugyanolyan lépésekkel járta, mint a foxtrottot, egy sima, egy csúsztatott lépés, egy sima, egy csúsztatott lépés. Varja még a rossz partnerrel is remekül táncolt, hát még egy ilyennel...

– Ismerem ám magát – szólalt meg a fiú mosolyogva, hófehér fogai kivillantak, de amikor mosolygott, látszott, hogy az egyik foga ferde.

Az ismerkedésnek az *érdeklődést felkeltő* módja: feltenni a provokatív kérdést, és megkapni rá a kívánt választ. Roppant primitív! Varja könnyű kis fintort vágott, mondván, ha ismer, hát nagyszerű.

– A barátnőjét Vikának hívják.

Varja megint ugyanolyan kis fintorral válaszolt erre is: miért ne ismerné Vikát? Itt feltehetően mindenki ismeri.

– Maga az Arbaton lakik – folytatta a fiú mosolyogva, megint kivillant ferde foga, amitől mosolya valahogy még kedvesebb lett. A hangja is nagyon szép volt.

– Miután tudja, hogy Vika az Arbaton lakik, nem nehéz kitalálni azt sem, hogy én hol lakom.

– A másik barátnőjét pedig Zojának hívják.

A kerub diadalmasan mosolygott: játszottak, játszottak, s lám, ő nyert.

Varja egy kicsit elhúzódott tőle, és egyenest az arcába nézett. Tehát ez mégsem játék volt. Hol láthatta őt Zojával?

– Honnan ismeri Zoját?

A fiú titokzatos mosolya azt jelentette, hogy bizony sokat tud, de ilyen egyszerűen nem mondja meg, most rajta az őszinteség sora.

– Engem Ljovának hívnak. És magát?

– Varjának.

– Megengedi, hogy a következő táncra is fölkérjem?

– Tessék.

Varja egy időben érkezett vissza az asztalhoz Vikával és Erikkel, Vitalij üldögélt, nem táncolt.

– Gyere, Varja, járjunk egyet – hívta Vika.

A nők ajkukat rúzsozták, púderozkodtak, fésülködtek, a toalett egy női fodrászszalon lerakatának látszott. Egy lány gombot varrt az övére. Tűt és cérnát a nénitől lehetett kapni, aki a papírt osztogatta. Kis tányérba pénzt tettek oda neki.

– Hogy tehetsz ilyet? – kérdezte Vika. – Velünk jöttél ide, és mindenkivel elmész táncolni. Nem érted, hogy ezt nem lehet?

– De hát Vitalij megengedte.

– Azt engedte meg, hogy *felkérjenek*, de neked vissza kellett volna utasítanod. Milyen helyzetbe hoztál engem, mit gondol Erik? Most majd mindenki odajön az asztalunkhoz, találtak egy lányt, aki senkit sem utasít el.

– És ha én nem akarok Vitalijjal táncolni?

– Akkor azokkal gyere ide, akikkel táncolni akarsz! De ha velünk jöttél ide, akkor táncolj Vitalijjal, Erikkel, vagy végső esetben a mi ismerőseinkkel. De elmenni táncolni akárkivel?

– Egyébként ő nem *akárki*, ismer téged.

– Igen, ismer engem. Névről. És én is ismerem őt. *Ljovocska!* Mindenki ismeri őt itt. – Vika megvetően elhúzta a száját. – Műszaki rajzoló egy tervezőirodában.

Lám, honnan ismeri Zoját, a lány is tervezőirodában dolgozik. Ott láthatta őt, amikor benézett Zojához. Megjegyezte, emlékszik rá, s ő még azt gondolta, hogy színész. De hát végül is annál jobb, hogy rajzoló, hiszen ő maga is műszaki rajzoló akar lenni.

– Egy táncos fiúcska – folytatta Vika –, egy biliárdjátékos nyakán lóg folyton, az ő számlájára eszik és iszik. Ha tetszik neked, legközelebb eljöhetsz vele, táncolhatsz vele is meg a barátaival is, de ma, légy szíves, ne hozz engem ilyen ostoba helyzetbe.

Visszamentek a terembe, Erik és Vitalij felálltak, hogy alájuk tolják a széket.

Ljova a saját asztalánál ült, de már nem háttal Varjának, mint eddig, hanem arccal feléje fordulva, s amikor megszólalt a zene, kérdő tekintetet vetett a lányra. Varja alig észrevehetően tagadón intett a fejével. Ljova egy másik asztalhoz lépett. Vika Erikkel kiment a táncparkettra. Varja pedig azt mondta Vitalijnak, hogy nincs kedve táncolni.

Az este elromlott. Vitalij haragudott Vikára: ő igazán becsületesen beszervezte Eriket, és őrá meg kit sóztak? Homályos elmélkedésbe kezdett az önző, másokat kihasználó emberekről. Vika úgy tett, mint aki nem érti a célzásait, Varja meg igazán fütyült Vitalikra.

Éjjel három óra körül léptek ki az étteremből. Vitalij azt ajánlotta, menjenek el hozzá lemezeket hallgatni. De Vika közölte, hogy fáradt, és már későre jár.

– Neked mi a véleményed? – kérdezte Vika Varját.

– Nekem már régen otthon kellene lennem.

Erik közölte, hogy ő egy sofőr, aki kész minden parancsot teljesíteni. Vitalij nem ült be a kocsiba. Közel lakik, a Gorkij utcában, hazamegy gyalog. Nagyon köszöni a kellemes estét!

Vika gúnyosan búcsút intett neki.

Egészében Vika elégedett volt Varjával. Az ilyenre számítani lehet, nem valami olcsó portéka, nem egy üres fejű baba, rendes, becsületes lány, naivsága Vikára is jó fényt vet majd, épp ilyen barátnő kell neki. Jól is festenek így egymás mellett: az egyikük szőke, a másikuk barna, egyforma magasak, mind a ketten szépek. Varját csak fel kellene egy kicsit öltöztetni, rendes frizurát csináltatni neki, és jó modorra tanítani.

Erikkel megbeszélték, hogy másnap találkoznak a Nationalban.

Vika elhozza magával Varját és még egy jó ismerősét, egy neves építészt, aki nemrégiben első díjat nyert egy pályázaton. Erik nagyon örült a javaslatnak, jól ismerte az építész nevét.

Férjhez akar-e menni egy külföldihez, hogy elmenjen vele innen, mint ahogy erre a többi Metropol-beli leányzó törekedett? Vika ezt még nem döntötte el. Úgy nőtt fel, hogy mindent utált. Gyerekkorát befelhőzte egy elviselhetetlen pimasz alak, akit beköltöztettek hozzájuk. Ez a koszos munkás hajnalban járt haza az éjszakai műszakból, összemocskolta a fürdőszobát, birtokba vette a konyhát. A lakás tulajdonosában csak egy véletlenül életben maradt ellenforradalmárt látott. És az ő apja, a világhírű

professzor arra kényszerult, hogy honoráriumként lisztet, lekvárt, ragacsos cukrot fogadjon el – és még ezt is titkolták a szomszédok elől, nehogy burzsujok hírébe kerüljenek Ez volt a felejthetetlen gyermekkor

Most minden megváltozott A lakást visszaadták, az apja mesés honoráriumokat kap, első osztályú ellátmányt, otthonuk híres emberek találkozóhelye, mindene megvan, ruhák, kozmetikai cikkek Itt sem rossz neki, Moszkva egyik híres szépségének

De hogyan lesz tovább? Egy professzor? Vagy híres művész? Esetleg magas beosztású vezető ember? Válás, gyermek, tartásdíj A fiatalok a nullától indulnak, négyszáz rubellel, nem az ő stílusa ingyenélőt vinni a hazba Igaz, megjelent egy új elitréteg pilótak, repulőgép-tervezők, őket dedelgeti a kormány, gyonyorű lakásokat kapnak és kitűnő fejadagot, fizetést, amelynek egy részét a valutaboltban vásárolhatják le Vodopjanov, Kamanyin, Doronyin, Ljapigyevszkij, Levanyevszkij, Molokov, Szlepnyov – ők a leghíresebb férfiak Moszkvában No de merre találhatók ezek a pilóták? Bizonyára nősek És merre lehetnek ezek a titokzatos konstruktőrok?

Egyszóval még semmit sem dontott el Az biztos, hogy az illető nem lesz se japán, se amerikai – túlságosan messze lenne, se pedig német – arrafele nyugtalan az elet Nem lesz elökelő angol, gazdag francia, de meg konnyelmű olasz sem, vagyis se Párizs, se Róma Svéd lenne a megfelelő – egy gyufakirály orokose, vagy pedig holland – egy olajmágnás fiacskája Egy svéd vagy holland állampolgár, aki valójában Londonban meg Párizsban él Ha feleségul menne Erikhez, a lanyok elsárgulnanak az irigységtől, hiszen számukra már egy torok sasliksutő is mesebeli királyfi

Mindenesetre étterembe csak kulfoldivel mehet az ember, akkor rendesen kiszolgálják, keresik a kedvét, valutáért minden kapható Holnap délután elmegy a Nationalba, azt még nem tudja, folmegy-e utána Erikhez, hiszen Varjára hivatkozva el is odázhatja a dolgot Így egyszerre lesz tapintatos és erényes

És Vika Varjával egyutt ott ult a National éttermeben, egy kis asztal mellett, Erikkel és az ismert épitésszel, Igor Vlagyimiroviccsal, egy sovány, harmincot év koruli, ideges arcú, halk szavú férfival Varja a rádióban hallott róla beszelni Vika egyszerűen csak Igornak szólítja

A hosszú teremben négy személyre terített asztalok sorakoznak, a pincerek teát szolgálnak fel A teáspohár-tartókon rajta a National étterem emblémája A cukortartókon és a porcelánedényeken úgyszintén Sutemények, borok Minden nyugodt, rendezett, méltóságteljes

Varja felfedezett a Metropol tegnap esti vendegei kozul néhányat Noemit a japánnal, Nyina Seremetyevát az olasszal, a szeplős ducilányt, de Ljova nélkul A nők most nem hosszú ruhát viseltek, hanem rovid nappali oltozéket, sokan kosztumot Noémi egy puspoklila kosztumben volt, antilop ovvel, ezust csattal, a kabáton katonai váll-lapra emlékeztető betét

A zenéről es a balettról beszélgettek Erik Sztravinszkijről, Gyagilevről, Pavlováról meselt, kulfoldon élő orosz zenészeket és előadóművészeket emlegetett

Varja szerette a zenét, barátnőivel gyakran járt koncertre, de amikor Igor Vlagyimirovics megkérdezte, milyen zenét szeret, azt válaszolta

– Hangosat.

Igor Vlagyimirovics és Erik nagyot nevetett. Miután ők nevettek, Vika is nevetett.

Megszólalt a zenekar: hegedű, gordonka, zongora, trombita és egy ütőhangszer. A zenekar előtt kis parketten táncoltak.

Igor Vlagyimirovics nem olyan professzionista módon táncolt, mint Ljovocska, de azért jól, fel is figyeltek rájuk, a férfi híres volt, sokan ismerték az arcát. A kis duci lány rámosolygott Varjára, értésére adva, hogy felismerte és hogy társaságuk felfigyelt rá.

– Remekül táncol – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics –, magával roppant könnyű táncolni.

– Magával is.

Igor Vlagyimirovics úgy viselkedett, ahogy egy idősebb, jól nevelt férfinak egy fiatal lánnyal viselkednie kell, de Varja érezte, hogy tetszik neki.

Vika Erikkel táncolt, a férfi meghívta, hogy majd menjen fel hozzá a szobájába. Visszautasítani meggondolatlanság lett volna: már negyedszer találkoznak, tovább nem lehet húzni a dolgot.

Nem kis szerepet játszott ebben a döntésben Noémi püspöklila kosztümje. Micsoda darab! Vikának pedig a tegnap este viselt gyöngyös ruhán kívül semmi más igazán jó holmija nincs. Lekoppintja azoknak a ruháknak a fazonját, amelyeket a diplomata-feleségek hoznak haza külföldről, és megvarratja őket moszkvai varrónőknél. De hát hogy tudnak azok varrni?

El kell szánnia magát. Még ma. Nem éjszaka, hanem most, mint aki az érzéseinek enged. Nappal senkinek sem tiltják meg, hogy felmenjen egy szállodai szobába. De mi legyen Varjával? Ha magával viszi a szobába, aztán elküldi, kínos, hisz teljesen világos, hogy ő miért marad ott. Hazavinni és utána visszajönni – még rosszabb. Végül is azt javasolta, cseréljenek partnert, és tánc közben megkérte Igort, kísérje haza Varját.

– El kell mennem a varrónőmhöz, Varja remek lány, de amikor a varrónőről van szó, akkor még a legjobb barátnőtől is meg kell szabadulni.

Kiléptek a Nationalból.

– Sétáljunk egyet a Sándor-kertben, ha van még egy kis ideje – javasolta Igor Vlagyimirovics.

A kert bejáratát valamiért eltorlaszolták egy paddal, pedig még nem járt későre.

– Küzdjük le ezt az akadályt!

Igor Vlagyimirovics félrehúzta a pad sarkát, és elindultak a vaskerítés, a magas hársfák és nyírott bokrok mellett az esőtől nedves úton. Langyos este volt, még nem sötétedett, a Kreml tornyait még megvilágította a lenyugvó nap visszfénye.

– Valaha itt folyt a Nyeglinka – mondta Igor Vlagyimirovics –, aztán lettek a tavak, s csak később alakultak ki a kertek. Bove, a nagy építész tervezte őket.

– Bizony, volt egy ilyen – helyeselt gunyorosan Varja.

Igor Vlagyimirovicsnak eszébe jutott, mit mondott a lány a zenéről, és elhallgatott.

– A Manyezst meg a Kis Színházat is ő építette – folytatta Varja –, a tűzvész után

a Nagy Színházat is és a GUM homlokzatát is... Meg még mit is? A Diadalkaput, az Első Városi Kórházat, a Gagarin hercegek palotáját a Novinszkij bulváron.

– Honnan tudja ilyen jól?

– Tanultuk az iskolában.

– Tudja, hogy milyen különös a szeme vágása – mondta a férfi..

– Tatár vér folyik bennem.

– Nem – tiltakozott a férfi –, nem mongolos vágású, ilyen szemet, mint amilyen a magáé, perzsa miniatúrákon lát az ember.

– Tatár miniatúrák pedig nem léteznek – vágta rá a lány.

Ezen mindketten jót nevettek.

Majd a férfi így folytatta:

– Sajnálom, hogy a hangos zenét szereti, én a halkat.

– A jó zenét szeretem – felelte Varja.

A távolban feltűnt a parkőr.

– Most majd elkergetnek bennünket innen? – kérdezte Varja.

– Kimagyarázzuk magunkat – felelte a férfi hősiesen.

– Jobb, ha elszaladunk.

A pocsolyákon keresztülugrálva futottak a kijárat felé. Mögöttük sípszó harsant. De akkorra már eltolták a padot és kiszaladtak a kertből.

Varja féllábon ugrálva nekidőlt a kerítésnek, és levette az egyik cipőjét.

– Átázott? – hajolt hozzá a férfi.

– Még rosszabb, lefutott a szem a harisnyámon.

A férfi ott állt mellette, nem tudta, mit tegyen, mélyen átérezte a lány bánatát. Varja nagyon nekikeseredett. Ez volt az egyetlen pár tisztességes harisnyája.

Igor Vlagyimirovics fölvette a cipőt, elővette a zsebkendőjét, kívül-belül áttörölte vele. Varja a kert kerítésének támaszkodva állt.

– Hányas cipőt visel?

– Harmincötöset – Varja fölhúzta a cipőjét. – Minden rendben, mehetünk.

Megindultak a villamosmegálló felé.

– Megengedi, hogy felhívjam? – kérdezte a férfi, amikor Varja fellépett a villamosra.

– Kérem, tessék.

6

Június huszonkilencedikén kezdődött a Központi Bizottság plénuma. És harmincadikán érkezett meg a hír Németországból, hogy Röhmöt, az SA vezérkari főnökét és a rohamosztagok sok más vezetőjét meggyilkolták. A történelembe a hosszú kések éjszakája néven bekerült akciót személyesen Hitler irányította.

A Pravdában és más lapokban már július elsején különböző cikkek jelentek meg, többek között Zinovjev és Radek írásai, melyek az eseményben a fasiszta rendszer elkerülhetetlen bukásának előjelét látták.

Sztálin nem tiltakozott az ilyetén értelmezés ellen: az idegen hatalom gyengesége

mindig hangsúlyozza saját hatalmunk erejét. Bár nagyon jól tudta, hogy a szakadás nem gyengíti a politikai mozgalmat, ellenkezőleg, szélesíti társadalmi bázisát. A szakadárok elleni harcban lehet igazán megerősíteni a fő vonalat. Gondoljunk a keresztény egyház történetére!

Lenin az államhatalom *megszerzéséig* nem félt a szakadástól, de tartott a párton belüli szakadástól. Ez magyarázza úgynevezett végrendeletét. Az államhatalom Lenin szerint olyan tényező, amely összefogja az embereket, e hatalom megőrzésének és megszilárdításának érdekében. Valójában azonban a hatalom elválasztó tényezőként jelentkezik, hiszen mindenki a hatalom megszerzésére törekszik. A hatalom csak akkor válik konszolidáló tényezővé, amikor *olyan* kézben összpontosul, amelyből senki sem képes kiragadni, de még csak gondolni se mer erre.

Ezért aztán azt a meggyőződést kell elültetni a népben, hogy ez a hatalom megdönthetetlen, és meg kell semmisíteni mindazokat, akik képesek lennének ellene törni.

Lenin vezette a forradalomhoz pártját, amelyet ő is teremtett meg, és senki sem próbálta elvenni tőle a vezetést. Most azonban más a helyzet. Ő, Sztálin olyan körülmények között kell, hogy megszilárdítsa hatalmát, amikor erre sokan formálnak jogot, akik mélyen meg vannak győződve arról, hogy sokkal több joguk lenne Lenin örököpe lépni, mint NEKI. Még legyőzötten sem vesztik el reményeiket. Például ez a Zinovjev... Talán bizony nem érti, hogy Röhm meggyilkolása nem gyengíti, hanem erősíti Hitlert? Igazán nem újonc a politikában. És ez az agyafúrt Radek is jól tudja ezt. De el akarják hitetni, hogy minden szakadás gyengíti a hatalmat, hogy az ellenség fizikai megsemmisítése csak a fasizmusra jellemző, míg a bolsevizmus éppen ellenkezőleg, mindig igyekezett tömöríteni a sorait. Ők jelentenék az erőt? Már régen távozniuk kellett volna a politikai életből. De nem távoznak. Írnak, felszólalnak, hallatnak magukról, szem előtt akarnak lenni, a felszínen, kapálóznak, várják, hogy elérkezzen az órájuk, és háborúval ijesztgetnek! Sőt mi több, kiprovokálják ezt a háborút. Hogyan lehetne másképp értékelni a Bolsevik című folyóirat szerkesztőségének szándékát, hogy közzétegye Engels cikkét, *Az orosz cárizmus külpolitikáját*? Mi jutott eszükbe egyszerre? Negyven évvel a megírása után? A világháború kitörésének huszadik évfordulója alkalmából, ugye! Ez Zinovjevnek, a Bolsevik szerkesztőbizottsági tagjának primitív cselfogása, és ennek bedőlt a főszerkesztő, az ostoba Knorin.

Cikkében Engels azt állítja, hogy Oroszországot katonai hatalmának tetőfokán tehetséges külföldi kalandorok irányították, többségükben németek: II. Katalin, Nesselrode, Lieven, Giers, Benkendorf, Dubelt és mások. Miért kell éppen most hangsúlyozni ezt? A németek felmagasztalásával miért kell ütőkártyát adni a hitleri propagandának? Egyáltalában, miért kell hangsúlyozni a nem orosz elemek szerepét Oroszország vezetésében? Nem célzás-e ez ÖREA, az ő grúz származására? Persze Zinovjev és Knorin sem orosz. De hát ki gondol rájuk, kinek kellenek ők? Csakis Sztálin elvtárs jut az emberek eszébe, és ők erre is számítanak. Ezt az egész teóriát a nem orosz elemekről egy valódi orosz ember számára dobják fel, Kirovnak, belé helyezik minden reményüket, mint annak idején Sztálin elvtársba azért, hogy eltávolítsák Trockijt.

De most sokkal tovább mennek, sokkal tovább. Engels cikkében nemcsak a nem

orosz elemek szerepét látták meg Oroszország vezetésében. Engels Oroszországot az európai reakció támaszának nevezi, terjeszkedéssel vádolja, és az Oroszország ellen folytatott eljövendő háborút majdhogynem felszabadító háborúnak mondja, szerinte Németország győzelme a forradalom győzelme. Ha Oroszország háborút indítana, akkor előre az oroszok és szövetségeseik ellen, legyenek azok bárkik! És egy szóval sem tesz említést az Anglia és Németország között fennálló nézeteltérésekről, pedig ez volt a világháború legfőbb tényezője. Ezek szerint nem mindent látott előre Engels.

Ilyen formában a cikk közlésének legfőbb indítéka: meg akarják mutatni Hitlernek, hogy a Szovjetunióban léteznek még olyan politikai erők, amelyek a háborút várják, a háborúban reménykednek, hogy megdöntsék a jelenlegi vezetést, ezért aztán hajlandók egyezkedni Hitlerrel, egy s másban engedni neki, megadni számára a külpolitikai győzelem illúzióját, amelyre azért van szüksége, hogy a revansizmus eszméjét igazolja, hiszen ebben az eszmében rejlik minden ereje, ezzel egyesíti nemzetét.

De a szovjet népnek nem kell a háború. A Szovjetunió nincs felkészülve a háborúra, az ország ipari rekonstrukciója még nem fejeződött be. A háború *nekik* kell, csak *nekik,* mivel más út nincs az Ő megbuktatására, nem látnak más lehetőséget a hatalom megszerzésére. Szavakban Zinovjev és Radek Hitler kibékíthetetlen ellenfeleként lép fel, de amikor most megpróbálják Engels cikkét közzétenni, voltaképpen Hitlert támogatják, ötleteket adnak neki, hogy egyezzen meg a Nyugattal az Ő háta mögött, az Ő számlájára.

Sztálin fogott egy ív papírt, bemártotta tollát a tintatartóba, és apró betűs, de jól olvasható írásával levelet intézett a Politikai Iroda tagjaihoz Engels cikkéről. De csak a cikk lényegéről. Zinovjevvel, Radekkel és Kirovval kapcsolatos elképzeléseit nem fejtette ki, nevüket meg sem említette. A levelet így fejezte be:

„Ezek után, amit kifejtettem, vajon meg kell-e jelentetnünk Engels cikkét a Bolsevikban, a mi harcos orgánumunkban mint iránymutató vagy legalábbis tanulságos írást, avagy világos, hogy ha megjelentetjük, kimondatlanul is ilyen ajánlást adunk Hitlernek?

Úgy gondolom, erre nincs szükség. Sztálin."

Ezek után átment a dolgozószobáján, kinyitotta a fogadószobába vezető ajtót, amely egyben Poszkrjobisev irodája volt. Sztálin ritkán használta a csengőt, ha valamiért kellett neki Poszkrjobisev, kiszólt neki. Poszkrjobisev mindig a helyén volt, ha nagy néha rövid időre eltávozott, Dvinszkij helyettesítette.

Poszkrjobisev a helyén ült. Sztálin odalépett a falon lógó kimutatáshoz. Naponta jelölték rajta az adatokat, tavasszal a vetésről, nyáron a betakarításról, ősszel a beszolgáltatásról. Mint mindig, most is figyelmesen áttanulmányozta a kimutatást, és mint mindig, most sem fűzött hozzá kommentárt. Az ajtóból odaszólt Poszkrjobisevnek:

– Jöjjön be!

Poszkrjobisev követte Sztálint a dolgozószobába, és óvatosan betette maga mögött az ajtót (Sztálin nem szerette, ha nyitva marad, de azt sem szerette, ha becsap-

ják). Néhány lépésnyire az asztaltól megállt úgy, hogy ne közvetlenül Sztálin mellett álljon (Sztálin ezt sem szerette), de azért elég közel ahhoz, hogy jól hallja Sztálin halk hangját, és semmit se kelljen visszakérdeznie (Sztálin nem szerette, ha visszakérdezik).

– Fogja ezt a levelet! – mondta Sztálin.

Poszkrjobisev odalépett hozzá, hogy átvegye a feléje nyújtott papírlapot.

– Ismertesse a levelet a Politikai Iroda tagjaival. A levéllel együtt küldje szét a Politikai Iroda tagjainak a következő határozati javaslatot: Knorin elvtársat mentsék fel a Bolsevik című folyóirat főszerkesztői tisztéből. Új főszerkesztőnek Sztyeckij elvtársat nevezzék ki. Zinovjev kikerül a Bolsevik szerkesztőbizottságából, helyébe Tal elvtárs lép.

Poszkrjobisev fél szóból is megértette, mit akar Sztálin elvtárs. Most Sztálin elvtárs a következőket akarja: 1. Leveléről ne készüljön másolat, miután a Politikai Iroda tagjai elolvasták, kerüljön vissza a páncélszekrénybe. 2. A levél csak a Politikai Iroda tagjainak ad magyarázatot a Bolsevik szerkesztőbizottságában végbemenő változásokról. 3. Hivatalos magyarázat e változásokra nem lesz.

– Igenis! – felelte Poszkrjobisev.

De nem távozott. Sztálin arcáról mindig pontosan le tudta olvasni, mikor kell távoznia.

Sztálin felvett az asztalról egy sötétvörös szattyánbőr irattartót, és átnyújtotta Poszkrjobisevnek.

– Vegye magához a postát is.

Poszkrjobisev most már tudta, hogy távozhat, néhány lépést hátrált, aztán megfordult, kiment a dolgozószobából, s megint csak alaposan és óvatosan csukta be maga mögött az ajtót.

Poszkrjobisev leült az asztalához, és átnézte a Sztálintól kapott szattyánbőr mappában levő postát.

Sztálin elvtársnak csak a legfontosabb postát adták be. Poszkrjobisev meg tudta különböztetni a fontosat a lényegtelentől, a szükségeset a szükségtelentől. Természetesen fizikai képtelenség lett volna részéről, hogy egyedül olvassa el mindazt a postát, ami Sztálin nevére érkezett, ezzel egy egész osztály foglalkozott a Titkárságon, ők válogatták szét a leveleket, és adták át Poszkrjobisevnek azt, amit lényegesnek tartottak. Ezekből válogatta ki ő azt, amit fontosnak tartott. A Titkárság dolgozói értették munkájukat, tudták, mit kell tenniük, tudták, hogy azokat a leveleket, amelyek kapcsolatban állnak a KB tagjaival, különösen a Politikai Iroda tagjaival, okvetlenül be kell nyújtaniuk. A postát Poszkrjobisev tette Sztálin elvtárs asztalára minden reggel ebben a bizonyos vörös szattyánbőr irattartóban. Akkor hozta ki, amikor Sztálin, mint ahogy ma is, a kezébe nyomta.

Poszkrjobisev a visszakapott postát szétválogatta: az egyik halomba kerültek azok a levelek, amelyekre Sztálin elvtárs ráírt valamit, a másikba azok, amelyekre egy tollvonást se húzott. Az első csomót nyomban átadta a Titkárságnak, hogy iktassák őket és tegyék meg a szükséges intézkedéseket, amelyeket Sztálin kíván. A második csomót, vagyis a jelzés nélküli leveleket nem iktatták, hanem a páncélszekrénybe tették mindaddig, amíg Sztálin elvtárs be nem kérte őket.

Létezett egy harmadik csoport levél is, azok, amelyeket Sztalin nem adott vissza rogton, sőt néha egyaltalaban nem adott vissza, magánál tartotta vagy megsemmisítette őket Ezek kulonlegesen fontosak voltak

Amikor Poszkrjobisev reggelenként Sztálin asztalara tette a postát, megszámolta és foljegyezte, hány levelet adott be Amikor visszakapta a leveleket, újból megszámlalta őket, ilyenformán tudta, hany levelet tartott magánál Sztálin Azt is tudta, hogy pontosan melyikeket tartotta maganál Kitűnő memóriája volt, úgy tette le reggelenként a leveleket Sztalin asztalara, hogy tudta, mit tartalmaznak

Ez alkalommal mindet visszakapta, kivéve a Jagoda jelentését tartalmazó lezárt postacsomagot Ezeket a csomagokat Sztalin mindig maganál tartotta

7

Mark Alekszandrovics június huszonkilencedikén reggel érkezett Moszkvába, egyenest a KB ulésere, és július elsején este, amint a plénum befejeződott, már utazik is vissza Nagyon sietett Most készultek a hengersor beindítására, ha sikerul, megvalósul élete fő műve teljes kapacitással uzemelni fog a világ legnagyobb kohászati kombinátja

Egy pillanatra sem tavozott el a plénumról A megvitatott kérdések – a gabona- es húsbeszolgáltatás, az allattenyésztés fejlesztése – része a part gazdaságpolitikájának, és neki mint e gazdasag egyik vezetőjének ismernie kell a gazdaság minden aspektusát Még a nepbiztosságra se ment be a legfőbb feladat – a hengersor beinditasa – nem Moszkvában dől el, hanem a gyárban

Csupán egyetlen magantermeszetű dolog allt még Mark Alekszandrovics előtt talalkoznia kell Szonyával Szasat elitélték, száműzték, rajta már nem lehet segíteni Az itelet meghozatala előtt is hiaba probálkozott, most aztán végképp nem segíthet a Kulonleges Tanács itélete ellen fellebbezésnek helye nincs Az, hogy Rjazanov, a KB pottagja kozbenjart a fiu érdekében, nyilván eljutott a legfelsőbb forumokig Szasat mégis elítéltek, ezek szerint csak belekeveredett valamibe Persze ez nem katasztrófa Szasa fiatal, a három ev hamar elrepul, még előtte az élet

Mark Alekszandrovicsot valahogy mégis nyomasztotta Szasa sorsa Az ő életében is akadtak nehézségek, de politikai téren mindig minden a lehető legnagyobb rendben volt, tiszta, vilagos kep, soha semmiféle elhajlas, semmiféle frakciózás, sem nála, sem kozeli hozzátartozóinal Csaladjukban soha senki sem politizált, csak ő, Mark lett párttag Nővérei, sógorai mind pártonkivuliek Szasában látta kovetőjét, a leendő párttagot és kommunistat És lám, mi történt Szasával! Elítélték az otvennyolcas cikkely alapján ellenforradalmi agitáció és propaganda Mark Alekszandrovics úgy érezte, hibát kovetett el nem figyelt eleggé, nem vette észre a dolgot, s ez rossz fényt vet ra Ha ez kozvetlenul a forradalom utan történik, még érthető lenne a forradalom számos családot megosztott De meg ha a huszas években tortent volna, azt is meg lehetne magyarázni a huszas evek a vezetesben végbemenő változások évei, az elhajlások és oppoziciok evei Az ifjusag egyes csoportjait, kulonosen a tanuló

ifjúságot magával ragadta Trockij demagógiája. De most, kilencszázharmincnégyben, amikor végérvényesen leszámoltak az ellenzékkel, amikor megerősödött az új pártvezetés, stabilizálódott a párt irányvonala, amikor a párt és a nép között sosem látott egység és összeforrottság uralkodik, akkor az, ami Szasával történt, vad és gyalázatos dolog, s rossz fényt vet őrá is.

Mi hiányzott Szasának? Mindene megvolt. Moszkva, az otthona, az egyetem és a ragyogó jövő. A könyvviteltanárral kirobbant konfliktusért és a faliújságért nem tartóztathatták le, nem ítélhették el. Ezek szerint volt még valami más, amit elhallgatott. Valakinek a hatása alá került volna? De hát nem gyerek már, huszonkét éves, felnőtt fiú, köteles gondolkodni! És nemcsak önmagára kell gondolnia. Hanem az édesanyjára is, és gondolhatott volna a nagybátyjára is, aki apja helyett apja; végig kellett volna gondolnia, milyen fényt vet majd ez rá, gondolhatott volna az ő helyzetére, hírnevére, ám nem gondolt rá! Nem vette számításba. De miért nem? Filozofált, okoskodott a taknyos, azt latolgatta, milyennek kellene lennie Sztálinnak! Mark Alekszandrovics gyárában tizenegyezer komszomolista fiú és lány dolgozik, de azok tényleg dolgoznak! Amikor a második kohóművet építették, napi tizenhat órát dolgoztak, pihenőnap nélkül, télen, csontig ható fagyban, jeges szélben. Amikor visszatért Moszkvából (ahova Ordzsonikidze hívatta fel néhány napra), jelentették neki, hogy a homok, a kavics és a cement belefagy a vagonokba. Így nem lehet betont keverni. És ezek a fiúk és lányok, akik jóformán akkor kerültek fel faluról, rájöttek a megoldásra: mozdonyokat görgettek oda, csöveket erősítettek rájuk, és ezeken éjjel-nappal adagolták a gőzt és a meleg vizet, igen, így dolgoztak azért, hogy a második kohóművet Komszomol-építkezésnek nevezzék el! Az ételt tábortűzön főzték, a lovak belesüppedtek az agyagba, a talicskák lecsúsztak a pallókról, legfőbb fegyverük a lapát volt, legfőbb szállítóeszközük a lovaskordé, mindenütt munkagödrök és munkagödrök, földhányáshegyek, égig szálló por, zaj, dübörgés, lám, ebből a káoszból született meg a hatalmas, modern gyár. És ezek a lelkes fiatalok nem kímélték magukat, nem elmélkedtek a nehézségekről. Nem komfortos lakásban laktak az Arbaton, hanem sátrakban, földkunyhókban, barakkokban, egyetlen ágyon, egyetlen szénával megtömött matracon egy egész család. És volt minden. Tetvek, bolhák, csótányok, kiütéses tífusz... Nem akadt elég tanító. A gyerekek ugyanazokban a barakkokban tanultak, ahol aludtak, a filmeket a grundokon vetítették, az üzleteket a pajtákban rendezték be, és a polcok többnyire üresek voltak. Az élmunkásokat utalványokkal jutalmazták meg, amelyen nadrágot, szoknyát vagy bakancsot vehettek, de megesett, hogy csak egy csomag savanyú cukrot. És ők büszkék voltak erre a kitüntetésre. Tudták, hogy a szocialista ipar bástyáját építik fel, leküzdik az ország évszázados elmaradottságát, megerősítik védelmi készültségét, gazdasági függetlenségét, egy új szocialista társadalmat építenek.

Ezt értették meg ezek a fiúk és ezek a lányok. Ők semmit sem vetettek Sztálin szemére, Sztálin életük, példátlan erőfeszítésük, munkájuk szimbóluma. Ezek a fiúk és lányok csinálják a történelmet, nem pedig az ő unokaöccse, Szasa, aki a börtönig, a szibériai száműzetésig züllött.

Mark Alekszandrovics odaért az ismerős házhoz, amelyben nővére lakott

Az épulet homlokzatát fehér csempével rakták ki, az Arbatszkij Arsz mozi felett szél cibálja a színes plakátokat, a szorosan egymás mellett allo épulettombok mely udvart képeznek Szasa gyakorta játszott itt, s karját kitárva futott elébe, ha meglátta, és vele egyutt ment fel a lakásba, boldogan kiáltozva „Megjott Mark bácsi, hurrá!" – tisztán kimondta az „r" hangot

Hát igen, nem felhőtlen az élet, bajok, gondok kísérnek bennunket, most Szonyára tortek, legszelídebb, legvédtelenebb nővérére elhagyta a férje, száműzték a fiát Nagyon sajnálta a nővérét, de nem tudott segíteni rajta akkor sem, amikor a férje elhagyta, és nem tud segíteni rajta most sem Csak a szeretetéről es egyutterzeséről biztosíthatja Rendíthetetlennek és bátornak kell lenni A szerencsétlenség nem orok, az is elmúlik egyszer

Eszébe jutott nővérenél tett legutolsó látogatasa Milyen szanalmas volt az arca, milyen alázatosan beszélt vele, kapkodva keresett valami papirokat, ideges ujjakkal simogatta ki őket Még be se lépett a lakásba, már erezte, hogy hasogatni kezd a tarkója Most megint mindjárt meglátja a nővére aggodalmas tekintetét Semmit sem lehet tenni Szasáért, itt az ideje, hogy megértse es beletorődjon Szasa három év múlva kerul haza

Szofja Alekszandrovna most jott meg a munkabol, az ebédjet melegitette Nyugodtan, kimérten udvozolte occsét Ezelőtt mindig nagyon készult Mark latogatasára, suteményt sutott, szépen feloltozott, de ma magányos dolgozo nő otthonába jott, és ez az asszony mindennap eljár, így aztán nincs ideje sutemenyekre, vendégeskedésre Udvozolte az occsét, felajánlotta, hogy ossza meg vele ebédjét, bár nem volt biztos afelől, hogy Mark megeszi a gyongykása-levest, a sózott marhahúst, a margarinon pirított krumplit Kozonyos pillantást vetett a csomagra, amit Mark hozott, meg az aktataskából előkerult kis dobozra is Mark elégedetten nyugtazta, hogy a munka jót tesz a testvérének Korábban csak feleség, anya és haziasszony volt Most a munkás élet, a kollektíva, a házon kívuli elfoglaltság kitagitotta világát, állhatatossa és erőssé tette

Mark Alekszandrovics nagyon orult a változásnak a látogatás nem lesz olyan nehéz, mint ahogy tartott tőle

De azt is látnia kellett, hogy mikozben Szonya új, szerinte igen pozitív tulajdonságokra tett szert, elveszített valamit, ami számára kedves, ami kozel áll hozza, s ami messzi múltjukban gyokeredzik a szelídséget és a jóindulatot Eltűnt az asszony lakásából a megszokott és vonzó otthonosság, a rend és rendezettség, eltűntek a kedves, apró haszontalanságok Csak a legszukségesebb dolgok maradtak meg, látszott, hogy itt most sietnek, kapkodva élnek Szonya a serpenyőből ette a krumplit, a serpenyő egy kis vasrács alátéten állt, az asztal sarkán, ahonnan csak úgy felhajtotta a terítőt Szonya nem engedte el magát, ellenkezőleg, mozgékonyabb, gyakorlatiasabb lett De az otthona elvesztette számára az értelmét Hiányzott belőle a fia

Szonya beszámolt mosodai munkájáról A ruhaátvétel nem túl bonyolult, bár akadnak nehéz ugyfelek is, de hát nincs mit tenni, mostanában mindenki ideges és zaklatott Bent a mosodában is vannak hiányosságok néha tonkremegy, sőt el is vész

valami. Ilyenkor persze nehéz: magyarázkodás, vita, jegyzőkönyv, az emberek a sorban várnak, morognak. A konfliktust a vezetőnek kellene rendezni, hogy őt ne vonják el átvevői munkájától, de a vezető nem jön elő, soha sincs a helyén, napokat távol van valahol, igazán rejtélyes dolog. Szonya még most is tudott tréfálkozni, humorérzéke sosem hagyta cserben.

De egy szóval sem említette Szasát. Udvariasságból beszélgetett Markkal, hogy ne hallgassanak, de nem nézett rá, kerülte a tekintetét, s a férfi érezte, hogy az asszony közölni készül valamit. És közölni is fog valamit. Egyelőre azonban még habozik, és ebben a határozatlanságban, meg ahogy kerüli a tekintetét, Mark Alekszandrovics a régi Szonyát látta.

Egyszer csak abbahagyta a mesélést:

– Igaz is, most jut eszembe, Mark, ki fogom adni a kisszobát. Így aztán, ha itt akarsz maradni éjszakára, akkor csak az én szobámban tudlak elhelyezni.

– Kivettem szobát a szállodában – felelte Mark Alekszandrovics.

Arról, hogy nővérének sikerült megtartania a szobát, tudott. Hivatalosan nem vált el a férjétől, így aztán Szasa letartóztatása után Pavel Nyikolajevics fenntarthatta a maga számára, mint ideiglenesen vidéken dolgozó szakember. De hogy nővére kiadja a szobát, ettől az újságtól egyáltalán nincs elragadtatva, a szobáért a lakbérnél többet nem lehet kérni, és formálisan ez is lakásspekulációnak számít. Bár manapság nem nagyon figyelnek az ilyesmire, súlyos lakáshiány van, az embereknek nincs hol lehajtani a fejüket, de mégsem akarta, hogy az ő nővére a szobája bérbeadásából éljen. Mindig is támogatta, s most is jóval nagyobb összeget adhatna neki, mint amennyit a szobáért kap.

– Muszáj megtenned?

A nővére nem értette.

– Mit?

– Kiadni a szobát.

– Igen, szükségem van pénzre.

– Mennyit kapsz érte?

– Ötven rubelt.

– És kik a lakóid?

– Csak egy idős asszony.

– És hogy került hozzád?

– A szomszédok ajánlották... Miért? – A nővére végre a szemébe nézett. – Úgy gondolod, helytelenül tettem?

– Nem ismered... A szomszédok ajánlották... Mi szükséged erre? Az egész huzavona a házkezelőséggel, a bejelentéssel, magyarázkodni, hogy mit miért... Ismétlem: mi szükséged erre? Én nem ötvenet, hanem százötvenet ajánlok neked havonta. Most is hoztam neked ötszáz rubelt. Tudod jól, nekem nincs szükségem pénzre.

Szofja Alekszandrovna hallgatott, töprengett.

– Nem fogadom el a pénzedet – szólt nyugodtan. – Nekem nincs szükségem rá, megkeresem, ami a megélhetésemhez kell. Ami pedig Szasát illeti... Szasának van apja, van anyja, majd azok gondoskodnak róla.

Kár a szóért, meggyőzni úgysem lehet, Mark nem is akart vitába szállni vele. Fölajánlotta neki a pénzt, de ő inkább kiadja a szobát. Az ő dolga, bár láthatja, hogy ez neki, Marknak nem tetszik. De ez még nem az, amit Szofja mondani készült. Hát csak mondja meg, amit akar, elég volt a bújócskázásból.

– Hogy van Szasa? – kérdezte Mark Alekszandrovics.

– Szasa... – felelte kisvártatva a nővére. – Az utolsó levelét Kanszkból kaptam. Bogucsani falut jelölték ki a számára, de onnan még nincs hírem róla. Nem tudom, hogy jutott el oda, járművön-e vagy gyalog? Megnéztem a térképen. Bogucsani az Angaránál van, semmiféle út nem vezet oda, feltehetően gyalog vitték. – Majd hirtelen gunyorosan elmosolyodott. – Nem tudom, manapság hogy hajtanak valakit kényszermunkára. Ezelőtt Sztolipin-vagonban vitték az embereket, de hogy manapság hogy csinálják, nem tudom...

– Szonya! – szólt rá Mark Alekszandrovics. – Megértem, milyen nehéz neked. De azt akarom, lásd világosan a dolgokat. Először is nálunk nincs kényszermunka. Másodszor pedig Szasát nem lágerbe küldték, hanem csak száműzték. Én a legmagasabb fórumokhoz fordultam. Próbáltak segíteni, de semmit nem tudtak tenni. A törvény az törvény. Szasa valamit csinált, feltehetően nem túl nagy jelentőségű a dolog, de valamit mégiscsak csinált. Szigorú időket élünk, nincs mit tenni, három évre száműzték, egy taluban fog lakni, falvakban milliók élnek, majd elhelyezkedik, dolgozni fog. Fiatal, a három esztendő gyorsan elrepül. Meg kell békülni a körülményekkel, nyugodtan és türelmesen kell várni.

Szofja Alekszandrovna hirtelen elmosolyodott, majd újabb mosoly futott át az arcán, Mark jól ismerte ezt a mosolyt.

– Ezek szerint keveset kapott – mondta Szofja Alekszandrovna –, mindössze három évet.

– Miért, én talán azt mondtam, hogy többet kellett volna kapnia? Szonya, térj észhez! Én azt mondom, hogy manapság ez semmiség. Három év száműzetés!... Agyon is lőhették volna...

Nővére csak mosolygott, úgy rémlett, mindjárt hangosan felnevet.

– No lám... Nem lőtték agyon... A faliújságra kitett versekért nem lőtték agyon, mindössze három évre száműzték Szibériába... Köszönjük szépen! Három év, mi az nekünk, semmiség! De hiszen Joszif Visszarionovics Sztálin sem kapott három év számüzetésnél többet, pedig ő fegyveres felkelést, sztrájkokat, tüntetéseket szervezett, illegális újságot bocsájtott ki, illegálisan külföldre utazott, és akkor is csak három évet kapott, megszökött a számüzetésből, *visszatelepítették* ugyanerre a három esztendőre. De ha Szasa szökne meg most, ő a legjobb esetben tíz évet kapna lágerban. – Szofja Alekszandrovna már nem mosolygott, egyenesen és szigorúan nézett Mark Alekszandrovicsra. – Hát igen! Ha a cár a *ti* törvényeitek szerint ítél el benneteket, akkor még ezer évig uralmon maradt volna...

Mark öklével az asztalra csapott.

– Miket beszélsz? Ostoba liba! Honnan szedted ezt? Azonnal hagyd abba! Hogy mersz így beszélni? Az én jelenlétemben! Igen, nálunk diktatúra van, és a diktatúra erőszak. De ez a többség erőszaka a kisebbség fölött. A cár alatt pedig a kisebbség

nyomta el a tobbséget, ezert nem merte a cár alkalmazni azokat a szelsőséges eszkozoket, amelyeket mi alkalmazunk a nép neveben és a nép erdekében A forradalomnak meg kell védenie magat, csak akkor ér valamit Teged nagy bánat ért, de ez még nem jogosít fel arra, hogy kispolgarra változzál Nem tudod, mit beszélsz Ha te mások előtt ilyeneket mondasz, jogosan kerulsz lágerbe Legalább Szasa kedvéért tartsd ezt szem előtt, igazán nincs szuksége arra, hogy az anyját elveszítse

A nővére szótlanul hallgatta, ujja begyével az asztal lapjához nyomogatta a morzsákat

– Először is – mondta nyugodtan – arra kérlek, hogy az én házamban ne verd az okloddel az asztalt Nem szeretem az ilyesmit Meg aztán szomszedaim is vannak, szégyellem előttuk korábban a ferjem verte nekem az asztalt, most pedig az ocsém Ez tobbet ne forduljon elő! Ha nagyon akarod az asztalt verni, tedd a dolgozószobadban Ezt jegyezd meg, kérlek! Ami pedig a lágert illeti, ne fenyegess vele, én már semmitől se félek, elég volt, féltem eleget, most már elég! Mindenkit nem zárhattok be, nincs elég bortonotok A jelentéktelen kisebbség Hogy tudsz ilyet kimondani? „Falvakban milliók élnek" Láttad, hogyan élnek? Emlékszel, valamikor fiatal korodban szeretted énekelni azt, hogy „Van-e benned egy táj, van-e rejtek, Van-e bárhol is egy szegelet, Ahol árva panaszt sosem ejtett A te hűszivu foldmívesed"* Szépen, nagy átéléssel énekelted, szántad a szegény parasztot Hát akkor most miért nem szánod? Kiről énekeltél te akkor? „A nep nevében és a népért" Hát Szasa nem a nép? Oszinte, tiszta fiú, s lam, Szibériába kuldik, agyonlőni nem lehet, hát akkor menjen Szibériába Mi maradt meg a ti dalotokbol? Imádjatok ezt a ti Sztálinotokat

Mark Alekszandrovics felállt, odébb tolta a széket

– Draga nővérem

– Ne hangoskodj és ne izgasd magad – folytatta nyugodtan a nővere – Még csak annyit akarok mondani neked, Mark penzt ajánlottál fel nekem, de pénzzel nem tudod megváltani magad Aki kardot emel az ártatlanokra, a védtelenekre, az e kard altal vesz el – Félrefordította ősz fejét, komoran nezett az occsére, és intőn felemelte az ujjat – És ha majd elérkezik a te órád, Mark, akkor eszedbe jut Szasa, elgondolkozol mindezen, de már késő lesz Nem védtel meg egy ártatlant Téged sem fognak megvedeni

8

A csapat mind mélyebbre hatolva a tajgába már negyedik napja úton volt Elol ment a szeker, mogottuk a falusi kísérő – álmos fiatal legény lóháton, vadászpuskával

Falusi kísérőnek lenni szolgálat, a parasztok végzik, s minden faluban váltják egymast A szibériai parasztnak egyeb kotelességei kozott ez is mindig feladata volt

---

* Nyekraszov *Gondolatok egy palota fobejaratanal* Fodor Andras forditasa

Ugyanígy kísérte a száműzötteket a fiatal lovas apja, nagyapja és dédapja is, az ükapját pedig magát hajtották így.

Ez az őrkíséret formális dolog, a csapatot mindenféle jegyzék, aláírás nélkül veszik át és adják tovább. Az igazi őr maga a tajga, itt nem lehet megbújni, itt harminc versztről kiszagolják az idegen embert. Az igazi őrség: annak a lehetetlensége, hogy valaki illegálisan létezni tudjon olyan időkben, amikor mindenkit ellenőriznek.

Ha nagy ritkán szökésre kerül sor, akkor a kijelölt helyről szöknek, amikor a száműzött annyira vágyódik a szabadságra, hogy hanyatt-homlok menekül, nem gondol arra, mi vár rá. Megszökik tavasszal, amikor a tavaszi illat, amely oly egyforma minden délkörön, legyőzhetetlen honvággyal gyötri a szívet, vagy kora ősszel, amikor elviselhetetlenné válik a gondolat, hogy előttük állnak a szibériai tél hosszú, szürke, fénytelen hónapjai. De megesik, hogy télen is elszökik valaki, egy hónappal a büntetési idő lejárta előtt: minden gondolata otthon jár, nincs ereje tovább várni, és retteg az órától, amikor elmegy a szabadulópapírért, és további büntetést szabnak ki rá. Az ilyen téli szökevényt aztán tavasszal megtalálják az elolvadó hó alatt, azért is hívják őket „hóvirágoknak".

De az útról, a szállítmányból nem szoktak megszökni. Akkor kerülnek ki a börtönből, a kényszermunkatáborból, a fülledt vasúti vagonból, mennek szabadon, a holmijukat szekér viszi, titokban nem vehetik le onnan. Meg aztán papírt is csak egyet adtak az egész csoportra, ha valaki megszökik, mindenkire bajt hoz, mindenkit elővesznek, nyakukba varrják a bűnpártolást. Ha szökni akarsz, légy tisztességes, szökj a kijelölt helyről.

A mélyen fekvő helyeken már az utolsó hó is olvadozott, fent a magasban áttörtek a nap sugarai, de az ösvény homályos és nyirkos maradt. Szél döntötte fák, lehullott gallyak, lábon kiszáradt, szürke mohával benőtt fák, korhadt, redves tönkök, se egy bokor, se egy virág, csak helyenként ütközik ki a múlt évi megsárgult fű, és mindenütt kiégett foltok, mintha megfékezhetetlen erdőtűz tombolt volna erre. Végtelen, csüggesztően egyhangú erdő: vörösfenyő meg vörösfenyő, néha erdeifenyő, cirbolyafenyő és lucfenyő, még ritkábban akad egy-egy nyír- vagy nyárfa is. Az életet csak a magas fák koronájában lehetett megsejteni, zúgott bennük a szél, madarak csiripeltek, fáról fára ugráltak a mókusok, nyomukban megzördültek a tobozok. S előttük ugyanaz a véget nem érő, sűrű erdő, hegyhátak és nyúlványok.

Kanszk közelében sűrűn követték egymást a falvak, mindegyikből igyekeztek minél előbb tovább indítani őket, nehogy ott maradjanak éjszakára. Késő este értek a szálláshelyre, és kora reggel indultak tovább. Szitkozódott a gazda, zörgött a nyíló ajtó retesze, sírt a felébresztett kisgyerek, morgott a gazdaasszony, miközben ledobott a földre néhány rongyot, de az is megesett, hogy azt sem dobott le; aludjatok, ahogy tudtok. A csupasz föld hideg hálóhelynek bizonyult, gyötrelmesen köhögött a beteg Karcev, bánatosan sóhajtozott Ivaskin, felesége és gyerekei jutottak eszébe.

De a tajgában már gyérebben voltak falvak, álló napig gyalogoltak. Az első tajgai faluba még sötétedés előtt érkeztek el, és végre kialhatták magukat.

Vologyáról az őrök, amint elhagyták Kanszkot, levették a köteléket.

– Menj gyalog!

Vologya kinyújtóztatta elzsibbadt tagjait, aztán megindult könnyedén, nem fáradt el, nem panaszkodott, dühödten és engesztelhetetlenül nézett maga elé. Sok mindenre megtanította a munkatábor: a legapróbb dolog is az életedbe kerülhet, résen kell lenned, azonnal kell döntened, semmiben nem engedned, senkitől sem szabad félned, ellenkezőleg, úgy kell tenned, hogy tőled féljen mindenki. Elnéző volt Borisszal, Szasával és Ivaskinnal, „a sztálini rendszer véletlen áldozataival", de megvetette Karcevet mint „kapitulánst", nem beszélt vele, és észre sem vette. Szasát ámulatba ejtette, hogy tudja valaki így levegőnek nézni azt az embert, akinek az oldalán lépdel, akivel egy helyen alszik és akivel azonos a sorsa.

Vologya Kvacsadze ment elöl. A beteg, ziháló Karcev leghátul vánszorgott, gyakran megállt. Ilyenkor a csoport is megtorpant. Vologya csak állt, nem fordult hátra, azon mérgelődött, hogy feltartják őket. Karcev testi gyöngeségét lelki gyöngeséggel magyarázta, ebben látta megalkuvásának okát is. És azt, aki Karcevet támogatta a nehéz úton, gyanakvóan nézte, mint egy ellenséges kémet.

Szasának tetszett Vologya vakmerősége, a főnökséggel szemben tanúsított ellenállása, önérzetessége, ahogy viselkedett, de azt a hibát, hogy képtelen elfogadni a mások gondolkodásmódját, Szasa erősen helytelenítette. Már az első nap közölte Kvacsadzéval:

– Vologya, csak hogy ne legyen köztünk félreértés: én egyetértek a párt vonalával. Mindketten tartsuk meg magunknak a véleményünket! Nincs értelme a fölösleges vitának.

– Nekem aztán igazán semmi kedvem Sztálin-rajongókkal vitázni – felelt dölyfösen Vologya. – De attól, hogy ide hajtanak engem, még nem foghatják be a számat.

Szasa elmosolyodott.

– Nem én hajtom magát ide, engem is hajtanak.

– Nem ismertek a fajtájukra. Mert maga legalább olyan jól csavarná hátra a kezeket, mint azok a kanszkiak.

– El tudom képzelni, mit tenne velünk, ha a maga kezében lenne a hatalom – jegyezte meg Szasa.

– Maga a mi uralmunk alatt is föltartaná mind a két kezét – közölte megvetően Kvacsadze.

– Fiúk, ne veszedjenek – szólt közbe Borisz. – Ez a politikai elítéltek legnagyobb baja, örökké csak vitáznak. Bezzeg a bűnözők összetartanak, velük nem tudnak elbánni a táborvezetők.

– A köztörvényesek gazemberek! – jelentette ki Vologya. – Rohadt önző alakok, hóhérok. Egy csajka üres löttyért eladnák a társukat. Ők a táborvezetés legfőbb támaszai, segítőtársai. Ha megölted a feleségedet, kapsz érte nyolc évet, de jó magaviseletedért még azt is felezik. Ha meg kihozol a gyárból egy pár cipőtalpat, tíz évet vágnak rád.

A tajga mind sűrűbb lett. Ugyanazok a sűrű erdővel benőtt csúcsok, fennsíkok, szakadékok és dombok, madárcsiripelés a fák koronái közt, homály és nyirkosság az ösvényen. A nyíresben egyszer egy pillanatra feltűnt egy hatalmas, hosszú lábú jávorszarvas, majd száraz gallyak ropogása közt elfutott.

Reggel óta langyosan sütött a nap. Sugarai jóformán nem jutottak el az ösvényre, de mégis vidámabban, könnyebben haladtak tőle.

Délben kis időre megpihentek egy téli szállásnál: cseppnyi erdei kunyhó, sötét füstös falakkal, mennyezete nincs, ablaka se, kemencéje nincs, földpadlója letaposott, összeégett – télen itt rakják a tüzet, a füst a tető nyílásán távozik. A sarokban egy nyaláb száraz rőzse hever, a távozó mindig hagy tűzrevalót annak, aki majd utána jön, hiszen megeshet, fagyban, hóban, hóviharban érkezik, nem tud száraz fához jutni, nem tud tüzet gyújtani, ott fagy meg a letaposott földön. Rendes ember nemcsak száraz ágakat hagy a kunyhóban, hanem elrejt egy doboz gyufát is.

Tüzet gyújtottak, vizet hoztak a forrásról, köleskását főztek meg teát.

A kölest Borisz szerezte tegnap a falusi szövetkezeti boltban. Ismerte a boltost, aki éjjel kinyitotta az üzletet, kölesen kívül egy csomag dohányt is adott neki, szerzett valahonnan egy üveg házi pálinkát, amit még aznap este nyomban megittak.

Az a tudat, hogy még itt, ebben az isten háta mögötti tajgai kis faluban is ismerik, s hogy a fiúk nélküle elveszettek lennének, visszaadta Borisz önbizalmát, lendületét, és megerősítette annak biztos tudatában, hogy Bogucsaniban sem lesz utolsó ember.

Rendezte az éjszakai szállást, a vacsorát, mindenki helyett fizetett, a fiúknak nincs pénze, csak Szasának van, de hát nem lehet tudni, sikerül-e majd munkát találnia. Őt, Boriszt pedig biztos munka várja Bogucsaniban. Akár egy főnök: lehajtott gallérú, négyzsebes katonai zubbony, nadrágja jó minőségű csizmájába gyűrve. Esőkabátot, khaki színű tányérsapkát viselt. És egy művelt főnök halk, de mégis parancsoló hangján beszélt, akivel nehéz vitába szállni, mert úgyis addig beszél, amíg neki lesz igaza, jobb mindjárt megtenni, amit követel.

Most is parancsokat osztogatott, valakit elküldött vízért, egy másikat gallyakért, már lehet száraz ágakat szedni az erdőben, ezért úgy döntöttek, nem nyúlnak a kunyhóban gyűjtött rőzséhez. Csak Karcevet nem küldte sehova. Karcev leült egy tönkre, lehunyta a szemét, és sápadt, szenvedő arcát a nap felé fordította.

A boltos elintézte azt is, hogy soron kívül egy jóakaratú, szolgálatkész, ügyes kezű kísérő őr menjen velük tovább. Pihenő közben nyírfakéregből csinált is nekik kanalakat. Ez a lenszőke hajú legény mellettük gyalogolt, kantárszáron vezetve a lovát. Szasa egészen a pihenőig mellette maradt. A legény odaadta neki a puskáját, hogy lőjön egy császármadarat, de Szasa nem találta el.

– Ha a medvét nem találod el, abból nagy baj lesz ám! – nevetett a fiú.

– Te már jártál medvevadászaton?

– Jártam, háromszor is. A medvét a barlangban terítjük le. Amint a kutyák kiszagolják a vadat, vastag ágakat vágunk, azzal bökdjük a barlangot, a medve megpróbál kitörni, és akkor leterítjük. Van, aki lándzsával megy a medvére, van, aki késsel, mifelénk azt tőrnek hívják. A medve nagyon ravasz állat, az emberre ráront, de a lóra vagy más baromra lesből, rejtőzködve csap le.

Mosolygott, amikor Szasa közölte vele, hogy léteznek a medvénél erősebb állatok is: oroszlán, tigris, elefánt... Nem hitt neki.

Ugyanígy mosolyogva mesélte azt is, hogy egy évvel ezelőtt a tisztáson, amely mellett éppen elhaladtak, megöltek három száműzetésre ítélt bűnözőt.

– Itt hajtották őket, de előtte a faluban leültek kártyázni. A falubéli fiúk meglátták a pénzüket. Idejöttek utánuk, és lövöldözni kezdtek. Azok befutottak a sűrűbe, de eltalálták őket, testüket belepte a hó, meg aztán szörnyű fagy is jött az idő tájt. A mieink azt gondolták, hogy majd felfalják őket a vadállatok, sok akad belőlük mifelénk. De éppen akkor járt erre a begyűjtési megbízott, és a kutyái kiszagolták a tetemeket. Nemsokára elfogták a fiúkat, és Novoszibirszkbe kísérték őket. Ott aztán a börtönben megölte őket a többi bűnöző.

– És sok pénzt vettek el a meggyilkoltaktól?

– Tíz rubelt biztos elvettek.

A tűz körül megint szóba került ez a történet. Ismerte Borisz, a száműzöttek mesélték Kanszkban, és ismerte Kvacsadze is, a munkatáborban hallotta. Mind a két fiút még azon az éjszakán megölték, ahogy bekerültek a börtönbe: hírük hamarabb elért odáig, mint ők maguk. A cella nagy volt, összetartó, sohasem tudták meg, kik követték el a dolgot.

– Nagyon jó, hogy végeztek velük – jegyezte meg Vologya. – Legfeljebb öt évre ítélték volna őket, de egy év múlva már szabadultak volna, hiszen csak száműzötteket öltek meg. Így most tudni fogják a helybéliek: a börtöntávírda jobban működik a kincstárinál. Az állam nem véd meg bennünket, magunk fogunk védekezni. Más kiút nincsen.

– Vologya – szólalt meg Szasa –, hiszen maga mondta, hogy a köztörvényesek nem emberek! Hogy lehet akkor megengedni nekik, hogy ítélkezzenek?

– A száműzetésnek megvannak a maga törvényei, majd maga is kitanulja őket – legyintett Vologya. – Ez csak amolyan értelmiségi töprengés.

– Miért kell támadni az értelmiséget? Ők is érnek valamit – mondta Szasa.

Vologya magasba emelte az ujját.

– Egyes képviselői.

– De hiszen maga is értelmiségi!

– Miért gondolja, hogy büszke vagyok rá?

– Az első értelmiségi – mondta Szasa – az az ember volt, aki először csiholt tüzet. Kortársai természetesen megölték. Az egyik megégette a tűznél az ujját, a másik a sarkát, a harmadik pedig egyszerűen csak azért ölte meg, hogy ne lógjon ki a sorból! Már a kőkorszakban is érvényes volt: ne lógj ki a sorból!

– Megszavazom Szasának az első prémiumot logikából – jelentette ki Borisz. – Vologya, egyetért azzal, hogy Szasa kapja az első prémiumot?

– Adja csak neki, ha van miből adnia – felelte Kvacsadze.

Mindannyian békés hangulatban voltak. A nap már lebukott a fák koronája mögé, de még érezték a melegét. Valamennyien egy szál ruhában gyalogoltak, kabátjukat, sapkájukat a szekérre dobták. Egy szolgálatkész legényke kíséri őket, a puskát is odaadja nekik, hogy lőjenek vele, egyáltalán nem olyan, mint egy kirendelt kísérő, az egész nem is olyan, mint amikor száműzötteket hajtanak. Most először nem idegen asztalnál esznek, hanem az erdőben, szabad tűznél. A fenyőágak ropogása, gyantás illatuk, az odakapott kása szaga, fenyőtűk a teában – mindez a gyermekkorba vitte vissza őket. Hiszen nem olyan régen üldögéltek úttörőként a lobogó tábortűznél.

Karcev a nap felé tartotta beteg arcát, arra fordította a fejét, amerre a bágyadt napsugár elúszott.

Ivaskin helyeselt Vologyának is, Szasának is, szerette az *értelmes* beszélgetéseket, a saját szakmáját különlegesnek, értelmiséginek tartotta. Csak egy kicsit kapkodj, máris kész a sajtóhiba, máris hajtanak Szibériába, még ha nem is te szedted a szöveget. Sztálin elvtárs beszédében a „leleplezni" helyett tévedésből „leplezni"-t szedtek. Hat embert tartóztattak le érte. Ivaskinnak felesége, három kislánya maradt otthon.

A kísérő legényke szintén hallgatta a beszélgetésüket, mosolygott hozzá. Éppen csak hogy evett egy kis kását, nem akarta megrövidíteni őket.

A fuvaros barátságtalanul viselkedett, a kását is visszautasította, a teát is, valamit rágott ott magában a szekéren, bóbiskolt, várta, hogy megpihenjen és egy kis füvet tépdessen a lova. Aztán befogta a szekér elé. A tűznél elbágyadt kis csapat nem szívesen tápászkodott fel. Elindultak.

Vagy öt kilométert tehettek meg, amikor hirtelen süvíteni kezdett a szél a lombok között, nyomban besötétedett, megindult a havazás, hóförgeteg támadt.

A fuvaros a lovát biztatta, a kísérő legényke is megszaporázta lépteit, sietett, hogy még az éj leszállta előtt megérkezzenek a Csuna folyóhoz. A havazás éppen olyan váratlanul állt el, mint ahogyan elkezdődött, csak fehér sapkákat rakott a bokrokra, és végleg tönkretette az anélkül is rossz utat. A fiúk meg-megtolták a szekeret, változatlanul gyorsan haladtak.

Csak Karcev nem tudott lépést tartani velük, kifulladt, meg-megállt, s a fáknak dőlve köhögött.

– Karcev, ülj fel a szekérre! – mondta neki Szasa.

De a fuvaros nem engedte:

– Nem arra szegődtem, hogy embereket vigyek, nem bírja a ló, nagyon rossz az út.

– Nincs neked lelked – szólt Ivaskin.

Szasa megragadta a ló kantárját.

– Állj! Karcev, ülj fel!

– Ne nyúlj a lóhoz, fiú! – kiáltotta a fuvaros. – Visszafordulok, majd adnak nektek lázadást!

– Papa, ezen nem fogunk vitatkozni – jelentette ki főnöki hangon Borisz, és felültette Karcevet a szekérre.

Két könnyebb bőröndöt le kellett emelniök a szekérről, és a kísérő felerősítette őket lovának nyergére. Csak Vologya Kvacsadze nem szólt egy szót se, közönyösen várta, hogyan végződik a dolog. Nem áll ki egy „kapituláns" mellett, még akkor se, ha az a szeme láttára fordul fel.

A Csunán dereglyén keltek át. Nem jöttek egészen a partig, a gázlón mentek ki, magukkal cipelve a holmit, kivonszolva a szekeret. Teljesen átnedvesedett rajtuk minden.

Jókora, de roppant szegény faluba jutottak, megroskadt, megfeketedett házakkal,

kifosztott istálókkal Nagy mulatozás folyt, a házakban a koran gyújtott lámpások fénye világított, részeg kiabálas, enekszó hallatszott, dulongelve jártak az utcán a parasztok, tajgalakók, erdőmunkások, termetuk, hajszinuk kulonbozó, egyáltalán nem hasonlitottak a sztyeppvideki kemeny kotésü, szőke szibériaiakra A házak tovében ronkfakon lanyok és fiuk ultek, nevetgeltek, odakialtottak a kíserőnek, mondván, hogy ma van a bucsú, a templom vedőszentjenek unnepe Az őrnek egyszerre surgős lett a dolog, elszaladt megkeresni az elnokot, hogy minél hamarabb megszabaduljon a csapattol

Amíg az elnokre vártak, odajottek hozzájuk a helybéli száműzottek egy dalias termetű, nyugodt mozgasú, figyelmes tekintetű, dús hajú férfi, Szasa jól ismerte ezt a fajtát, a szovjetek otos szamú házában laktak ilyen állami tisztségviselők, és egy sovány, voros hajú, szigoru, elgyotort arcu nő Megerkezett az olvadás utáni első száműzottszallítmany, idesiettek, hogy megtudjak nem akadt-e koztuk *magukféle*

– Jó napot, elvtársak – koszontották őket

Az asszony tekintete megakadt Kvacsadzén, akinek pillantásából kiolvasta, hogy kozéjuk tartozo, veluk egy nézeteket vallo valaki Vologya megmondta a nevét, a név ismerősnek tűnt nekik, és Vologya is ismerte az ő nevuket Osszeolelkeztek, osszecsókolóztak, de a tobbiekkel nem ismerkedtek meg A férfi elég barátságosan mosolygott, de senkinek nem nyújtott kezet, mert megeshet, hogy annak nyújtja, akinek nem kellene, vagy aki nem fogadja el Az asszony még csak el sem mosolyodott

Magukkal vitték Vologyát Ott ment kozottuk, fekete zekéjében, magas, karcsú, vállán vitte zsakját, kérdéseikre felelgetett, feltehetően sok kérdést tettek fel neki, hiszen már két hónapja nem jott ide posta

– Agyő! – kiáltotta utanuk a megbántott Borisz, Vologya a politikai szolidaritásnál magasztosabb szolidaritas ellen vétett

Futva érkezett hozzájuk egy kerek kepű, félreszeg, hebehurgya legény, szemét kimeresztette

– Kik itten a szaműzottek? Mán ezek? No hiszen, de feketék! Oroszok csinálták magukat erre a világra? No, gyerunk!

A falu szélen álló, elhagyott kunyhóba vitte őket, ahol a kemence osszedőlt, pedig át kellene melegedniuk, meg kellene szaritaniuk a ruhajukat, és melegben kellene lefektetni a beteg Karcevet is De amig korulnéztek ebben az elhagyatott házban, a kerek kepűnek nyoma veszett A fuvaros is elment, miután ledobta a foldre a motyójukat

– Nyomast gyakorolunk a helyi hatalomra – jelentette ki Borisz –, gyerunk, Ivaskin!

– Ugyan hova mennénk? Az egész falu mulat

– Majd en beszelek, maga meg segít elhozni a harapnivalót – nyugtatta meg Borisz

Elmentek Szasa a bőrondből elővett egy valtas tiszta feherneműt, gyapjuzoknit, inget, és odanyújtotta Karcevnek

– Oltozzon át!

Szasa megdobbent, milyen sovany a ferfi Bőre ráfeszult a bordáira, térde hegyes, lábán egy csepp hús sincs, hosszú, erőtlenul lelógo kez, lapockaja úgy kiáll, mint levágott szarnyak csonkja

– Nagyon lefogyott az ehsegsztrajkban – jegyezte meg Szasa

– Szondan keresztul taplaltak, mestersegesen – Karcev ugyetlen kezzel gyűrte be inget az alsonadragba –, aztan atvittek korhazba, tejjel itattak de en folvagtam az ereimet, sok vert vesztettem

Szeme csillogott arca csupa voros folt bizonyara lazas lehet, de hat nincs homerojuk, meg aztan miert is mernek holnap igy is ugy is folytatni kell az utat Nagy nehezen atoltozott, beburkolodzott Szasa flaneltakarojaba, leult a locara, nekidolt a falnak, es behunyta a szemet

– Miert vagta fol az ereit? – kerdezte Szasa

Karcev nem felelt, nem hallotta, de az is lehet, hogy elaludt

Szasa szemugyre vette a kemencet A tuzterbol es a hamuterből drotok logtak ki valaki, ugy latszik mar kitephette az ajtajat Szasa be akart gyujtani, de aztan meggondolta magat Borisz talan felhajt egy masik helyiseget

Borisz es Ivaskin egy vekni kenyeret meg egy nyirfakereg korso tejfolt hoztak, mast nem tudtak szerezni Jobb helyiseget sem tudtak kiharcolni, mindenki reszeg, nincs kivel beszelni, es senki sem akarja befogadni őket ejszakara

Ivaskin talalt az udvaron egy kis fat, forgacsot hasitott belole, de nem tudtak langra lobbantania tuzet, csak a gyufat pazaroltak el

A sotetben megettek a tejfolt a kenyerrel

– A hideg vacsora is jobb, mint a semmi – jelentette ki bolcsen Borisz

Karcev visszautasitotta az etelt, inni kert De vizuk nem volt

– Elmegyek Vologya barataihoz, fogadjak be Karcevet erre az ejszakara – mondta Szasa

Borisz ketkedve csovalta a fejet

– Nem fogadjak be Persze meg lehet probalni Magaval megyek

– Tokreszeg az egesz falu, es ezek a ronkon ulo fiuk nagyon harciasak

Az utcan vilagosabb volt, mint a hazban, telihold ragyogott a felhőtlen egen A ronkokon valtozatlanul ott uldogeltek a fiuk es a lanyok Az egyik fiu, feltehetoen a helyi mokamester es fo verekedő valami mulatsagosat meselhetett, hevesen gesztikulalt hozza, szavaira kitoro nevetes volt a valasz Amikor meglatta Szasat es Boriszt odakialtott nekik

– He te elfelejtett, elveszejtett gyere ide!

– Ugyet se vessen ra – sugta halkan Borisz

– Miert ne? – Szasa odament a ronkokhoz – Mit akarsz?

– Mit boklaszol itt az utcan? Lanyokat keresel? Hat egy jokora dorong a hatadra nem kene?

A ronkon uldogelt fiatal kiserojuk is szotlanul mosolygott Teljesen nyilvanvalo volt ha utni kezdik oket akkor is ugyanigy fog mosolyogni

Szasa Boriszhoz fordult

– Igaz nezze csak, milyen szepek itt a lanyok!

– Szepek de nem nektek! – kialtotta a legeny

– Csak neked egyedul? – mosolygott gunyosan Szasa – Aztan megbirkozol-e a feladattal?

A ronkon ulok nevettek

– Nono – jott zavarba a fiu – Csak aztan jol vigyazz

– Aztan aztan – csufolta Szasa – hogy az a magassagos uristen tegye

Es Szasa ugy elkerekitette hogy akarmelyik rakodomunkas megirigyelhette volna azok kozul akikkel egyutt dolgozott hajdan a vegyigyarban Es ezzel tovabbment

– Nem kell kotozkodni fiuk ideje megkomolyodnotok – jelentette ki Borisz es megindult Szasa utan

Menet kozben azt mondta neki

– Ha itt nem olik meg magat hosszu eletű lesz Valahogy tud hatni az emberekre

A haz ajtajat nyitva talaltak Vologya a ferfi es az asszony az asztalnal ult A szobaban petroleumlampa egett

– Ez itt Pankratov es Szolovejcsik Mar meseltem maguknak roluk mondta Vologya

Feltehetően valami jot mondhatott mert a ferfi rajuk mosolygott

– Uljenek le elvtarsak teazzanak velunk!

– Koszonjuk!

Szasa nem ult le Vologyahoz fordult

– Mit csinalunk Karcevval?

– Miert mit kellene csinalni vele?

– Te ugy latom itt akarod tolteni az ejszakat Nem adnad at neki a helyet?

Vologya helyett a ferfi valaszolt

– Nekem is van beleszolasom hogy ki ejszakazik nalam

– Mit gondol kinel lehetne elhelyezni egy ejszakara? – kerdezte Borisz

– Itt senki sem fogad be atmenoket Legkevesbe beteget

A no Vologyahoz fordult

– Mikor talalkozott utoljara Iljinnel?

Mar az utcan bandukolva Szasa keseruen megjegyezte

– Es maga meg azt mondja hogy tudok hatni az emberekre

– Draga baratom – felelte Borisz – itt politikai szenvedelyek izzanak es azok a legfektelenebbek

9

Estefele Poszkrjobisev letette Sztalin asztalara az Engels-cikkről szolo levelet amelyet a Politikai Iroda tagjai elolvastak Mindannyian egyetertettek abban, hogy a cikket nem kell megjelentetni Es egyhangulag elfogadtak a Bolsevik cimű folyoirat szerkesztőbizottsagaban vegrehajtando valtozasokat is

Sztalin nem ketelkedett abban hogy meglesz mind a ket hatarozat ez a lepes Sztyeckijjel helyes volt Sztyeckij Buharin embere es Buharin a tartalekemberuk ot egyelore meg nem adjak ahogy az elmult evben nem akartak adni Szmirnovot Tolmacsovot es Ejszmontot es mint tavalyelőtt Rjukint sem

De mégis, az ellenseget, a múltbelit, a jelenlegit es az eljovendőt meg kell semmisiteni, és ő meg is fogja semmisíteni A világ egyetlen szocialista országa csak úgy maradhat fenn, ha a jovőben rendíthetetlenul szilard lesz belulről, mert ez a záloga annak, hogy a kulvilagban is szilard lehet Egy államnak hatalmasnak kell lennie háboru esetén, egy államnak hatalmasnak kell lennie, ha beket akar, az kell, hogy féljenek tőle

Ahhoz, hogy egy paraszti országot a lehető legrovidebb idő alatt ipari országgá alakítsunk, hatalmas anyagi és emberáldozat szuksegeltetik És a nepnek ezt vallalnia kell De pusztán csak lelkesedéssel semmire sem jutunk A nepet kényszeriteni kell, hogy áldozatot hozzon Ehhez pedig rendkívul erős, felelmetes hatalom kell A felelmet minden módszerrel fenn kell tartani, es a nem szűnő osztályharc elmélete erre lehetőséget ad Ha ezenkozben elpusztul néhány millio ember, a tortenelem majd megbocsatja Sztálin elvtarsnak De ha vedtelenné teszi, pusztulasra itéli az államot, azt a történelem soha sem bocsátja meg neki A nagy cel orias energiát kovetel, és egy elmaradott nép óriási energiáját felszínre hozni csak nagy kegyetlenseggel lehet Minden nagy uralkodó kegyetlen volt Kamenyev, aki most az Akagyemija Konyvkiadó igazgatoja, nem veletlenul adta ki Machiavellit NEKI adta ki, NEKI akarja bizonyítani, hogy azok a módszerek, amelyeket O alkalmaz, már a XV es a XVI században is ismertek voltak Kamenyev téved Machiavelli javaslatai mar elévultek Persze azt sem tudni, hogy a XV. szazadban hasznalhatok voltak-e? Élesek, de feluletesek, nem dialektikusak, hanem sematikusak „ mivel az emberek akaratától fugg, szeretik-e az uralkodót, viszont a fejedelem akaratatol, hogy felnek-e tőle, igazodjék a bolcs uralkodó aszerint, ami tőle fugg, s nem aszerint, ami masoktol"* Ez csak részben igaz valóban nem lehet *csak* a nép szeretetére épiteni De *csak* a felelmere sem A szilárd hatalom a felelemre és a szeretetre egyaránt epul Az a nagy egyéniség, aki a felelmen keresztul szeretetet tud ébreszteni maga iránt Olyan szeretetet, amikor a kormanyzás minden kegyetlenségét a történelem nem az ő, hanem a vegrehajtók szamlajára irja

Trockij száműzetése kulfoldre humanus cselekedet volt, tehat hibas Trockij szabadon van és tevékenykedik Zinovjevet és Kamenyevet nem fogja kulfoldre kuldeni, ők lesznek az első kovek a felelem bastyajaban, amelyet okvetlenul fel kell epitenie, hogy megvédje a népet és az orszagot Szovetsegeseik majd kovetik őt Buharin, a szovetsegesuk titokban orokke Kamenyevhez futkosott, titkos megbeszéléseket folytatott vele, azt mondta, hogy szívesebben latna a Politikai Irodában Sztálin helyett Zinovjevet és Kamenyevet Maga kereste es talalta meg szovetségeseit, hat osztozzon a sorsukban

A politikában nincs helye a sajnálatnak Ha valakit sajnál, az egyetlen ember Kamenyev Sajnálja abban az ertelemben, hogy Kamenyev nem vele tart, hanem Zinovjevvel „Kellemes" ember Lágy, engedékeny, azonkivul Tifliszbe valo, ott járt gimnáziumba, hosszú évekig elt is Tifliszben Van benne valami a zsido es a grúz

---

* *A fejedelem* Lutter Eva forditasa

ertelmiségiből, a kedvessége, a tapintatossága, a nyíltsága, egy kicsit cinikus, de jóindulatúan cinikus Művelt, jól kiismeri magát a különféle politikai helyzetekben Szabatosan es világosan fogalmazza meg a következtetéseket, amiért okkal becsulte őt Lenin Nem becsvágyo, nem torekszik vezéri babérokra, hagyomanyosan *masodik* ember Ilyen volt Lenin idejében is, ilyen maradhatott volna Sztalin elvtárs idejeben is De nem akart! NALA tobbre értékelte ezt a fecsegő Griskat! Pedig valamikor nagyon jol egyuttmúkodtek, kitűnően megértették egymást Eppen Kamenyev javasolta őt, Sztálint a part főtitkaranak De csak azért javasolta, hogy Trockijt kiusse, Zinovjevvel egyutt talalta ki, furkósbotot kell csinálni a pártapparatusbol Trockij ellen Megszokták, hogy más kaparja ki a gesztenyét Nem értették meg a leglenyegesebbet a partapparátus nem furkósbot, a pártapparátus a hatalom kormanyrudja Amikor kezébe adták ezt a kormányrudat, akkor teljes egészében átadták neki a hatalmat is Az O zsenialitasa abban rejlik, hogy ezt megértette Egyébként ezt Lenin is megertette, csak nem rogton, hanem majdnem egy esztendő múltan, de akkor már késő volt! Igaz, Kamenyev még akkor sem értett meg semmit, amikor Lenin azt kovetelte, hogy váltsak le OT a főtitkárságból, és azt javasolta a kongresszusnak, ne vegyék figyelembe Lenin levelet Csak Lenin halála utan jott ra mindenre, amikor félretolták, és kimaradt a lenini orokségből, és nemcsak Trockij, de ő, Kamenyev is Zinovjevvel egyutt Akkor jott el a helyes politikai választás oraja, akkor kellett volna neki egyutt az egész párttal kovetnie Sztálint De ezt a senkiházi Griskát kovette Miért? Talán hitt Griska óriási tehetségében? Ostobaság! Azért tevedett, mert valojában soha nem értette meg ÓT, nem értette hogy Sztálin elvtárs ugynevezett primitívsege es úgynevezett középszerűsége voltaképpen a vezér egyszerűsége, aki nemcsak előadásokat tart a Kommunista Akadémian, de mindenekelőtt a tomegekkel beszelget, őket vezeti

A zsidók sohasem értették meg, mi az, hogy VEZÉR Sohasem tudták igazán alárendelni magukat valakinek, ez náluk évezredes orokség, ebben rejlik nemzeti tragédiájuk is Minden nép engedelmeskedett Rómának, és így megőrizte magát mint nemzetet Egyedul a zsidók nem engedelmeskedtek Minden vallasban emberi alakot olt az isten Krisztus, Mohamed, Buddha Csak a zsidóknak nincs istenített vezéruk, csak a zsido vallás tiltja, hogy az isten emberi alakot oltson Számukra nincs abszolút tekintély, ezert nem tudták megőrizni államiságukat Egy országban a vezetésnek a vezérben kell testet oltenie A zsidók végigvitatkozták egész történelmuket, szamukra a demokracia a vita lehetőségét jelentette, hogy kulonvéleményuket szembeszegezhessék a tobbség vélemenyével

Természetesen akadnak olyan zsidók, akik képesek elismerni a vezert és szolgálni őt, ilyen például Kaganovics Éppen Kaganovics volt az, aki elsőnek nevezte OT vezérnek, még 1929-ben, amikor felszólalt a Voros Akadémián De Kamenyev előnyben reszesített egy idegen, feluletes tudást és ékesszólást És elszámította magat. A tudás és az ékesszólás még kevés egy vezér szamára Ugyan hová lett az értelmiség soraiból es az „irodalmárok" kozul kikerult osszes forradalom előtti „vezér"? Ezek a Lunacsarszkijok, Pokrovszkijok, Rozskovok, Goldenbergek, Bogdanovok, Kraszinok? Hat a Noginok, Lomovok es Rikovok? Nincsenek, és semmi sem maradt belőluk

Trockij rendelkezett a vezer bizonyos tulajdonsagaival De intellektualis folenye elviselhetetlenne tette szemelyet a partkaderek szamara Minden lepesnel hangsu lyozta szellemi felsobbrenduseget es az emberek nem szeretik ha ostobanak tartjak oket Az emberek akkor ismerik el a szellemi felsobbseget ha az egyutt jar a hatalom felsobbsegevel is A szellemi felsobbseget csak a *vezetoben* fogadjak el merthogy ugye ok az *okos* vezetonek engedelmeskednek ez nem alazza meg oket eppen ellenkezoleg felemeli igazolja szemukben a feltetel nelkuli engedelmesseget azzal vigasztaljak magukat hogy nem az erőnek hanem az esznek engedelmeskednek De amig egy vezer nem a hatalom egyeduli birtokosa addig tudnia kell ervelni azt a hatarozott magabiztos erzest kelteni az emberekben mintha onkentes szovetsegesei lennenek mintha o csak kifejezne megfogalmazna a gondolataikat Trockij ezt nem ertette meg mint ahogy az apparatus jelentoseget sem fogta fel Vezernek tartotta magat ugy velte hogy o maga egyedul ekesszolasaval intellektusaval magaval tudja ragadni a tomegeket De ez nem igy van! Ahhoz hogy az ember hatalmaba keritse a tomegeket nem elegendok a ragyogo beszedek ahhoz szerszam is szuksegeltetik es ez esetben a szerszam az apparatus Adjanak nekunk egy forradalmarokbol allo szervezetet es kifordítjuk sarkabol Oroszorszagot! Ezt a legfobb lenini tetelt Trockij sohasem ertette meg Ebben rejlett az o nem bolsevizmusa amirol Lenin beszelt vegrendeleteben

Talan bizony Lenin komolyan vette a kollektiv vezetes gondolatat? Nem! Lenin megertette a vezer jelentoseget A szovjet szocialista demokratizmus egyaltalan nem mond ellen az egyszemelyi vezetesnek es diktaturanak az osztaly akaratat olykor diktator valositja meg aki neha egymagaban tobbet tesz es gyakran szuksege sebb is Ha valaki odaig megy hogy a tomegek diktaturajat *altalaban* szembeallitja a vezerek diktaturajaval ertelmetlenseget ostobasagot kovet el amin csak nevetni lehet Lenin megertette ezt de europai modszerekkel kepzelte el Oroszorszag iranyitasat es BENNE Sztalinban egy azsiait latott

Lenin megertette az apparatus jelentoseget De o az allamapparatus megerositeset kivanta amire maga is tamaszkodott mint az allam feje es nem kivanta a partapparatus megerositeset amire Sztalin elvtars tamaszkodott Eppen ezert javasolta akkor hogy valtsak le ot a fotitkari posztrol Valahol a tavolban perspektivikusan a nep mellett feltehetoen szeleskorubb valtozasokat is elkepzelt mert hiszen ha a paraszt gazdasagokra epitenenk akkor a paraszt megkovetelne majd a maga jogait Az ilyen manoverekre Lenin sokkal megfelelobbnek talalta Trockijt Zinovjevet Kamenyevet Buharint de meg Pjatakovot is es egyaltalan nem talalta megtelelonek OT Sztalin elvtarsat Sztalin elvtarsban a legfobb funkcionariust latta es tartott az apparatus megerosodesetol Okkal Az apparatus eltorzulhat az apparatus amelyet sokeves kapcsolatok kovacsolnak egysegesse motor helyett fekke valtozhat mumiava A hatalmas elmaradott paraszti es soknemzetisegu orszagban szukseg van a hivatalra a forradalom vivmanyainak megtartasahoz De ebben a hivatalban fenyegetes rejlik magara a forradalomra nezve is A hivatal hatalma mindent atfogova hatalmassa es kontrollalhatatlanna valik Lenin joggal tartott ettol es ezert hangoztatta azt hogy

„A legrosszabbakat kaptuk oroksegbe a cari Oroszorszagtol a burokraciat az oblomovizmust amitol szo szerint fuldoklunk" Igy igaz De ez korantsem jelenti azt hogy az apparatust meg kell semmisiteni, hogy politikai egyensulyt kell teremteni A politikai egyensuly a proletariatus diktaturajanak VEGET jelentene Az apparatust meg kell orizni, az apparatust meg kell erősiteni, de csirajaban el kell pusztitani benne az onallosagot, allandoan cserelni kell az embereket, nehogy tulontul szilardda valjanak a kapcsolatok, az allandoan valtozo apparatus nem rendelkezik onallo politikai erovel de hatalmas erő marad a vezer kezeben, a teljhatalmu vezető kezeben Ennek az apparatusnak, mint a hatalom fegyverenek, felelmet kell keltenie a nepben de a vezer elott neki maganak is reszketnie kell

Rendelkezik-e ő ilyen apparatussal? Nem, nem rendelkezik Mar regota valtoztatni akar a KB osszetetelen, de keptelen ra, meg az ő diadalmas XVII kongresszusan sem tudott Allitolag nem volt ok a levaltasokra, igy bent kellett hagyni a KB-ban azokat akik mar nem odavalok Működesbe lepett a klikkszellem, osszefonodottsagukat nem tudta megbontani Kesz! Efolott az apparatus folott mar eljart az idő, ebben a formajaban neki nincs tobbe szuksege ra, mas apparatus kell, amely nem topreng egy torvenyt ismer csupan az ő akaratat A jelenlegi apparatus eloregedett, megfaradt Ezek a regi kaderek nagyon mely gyokereket eresztettek, ezek tartanak ossze a leginkabb, ezek nem hagyjak el a helyuket egykonnyen, őket *el kell tavolitani* De ezek mindorokre megbantott, mindorokre bosszut forralo, potencialis halalos ellensegei maradnak, akik barmely pillanatban amelle fognak allni, aki fellep OELLENE Meg kell oket semmisiteni Akadnak majd kozottuk a multban nagy erdemeket szerzett emberek is, a tortenelem ezt majd megbocsatja Sztalin elvtarsnak Az ő multbeli erdemeik most karosak a part ugyenek, azt hiszik magukrol, hogy ok az allam sorsanak iranyitoi Ezert le kell őket valtani, levaltani, vagyis megsemmisiteni

Sztalin ujbol jarkalni kezdett dolgozoszobajaban, s megallt az ablak elott Hat igen Az oktoberi forradalmat Lenin iranyitotta, es Lenin is valositotta meg Ebben rejlik tortenelmi erdeme De amikor megvalositotta a forradalmat es a polgarhaboru tuzeben megvedte az uj hatalmat lenyegeben olyan uton indult el, amelyet egy ortodox marxista tapasztalata sugallt neki a nep csak az ut kezdetet jelentette Szelsoseges forradalmi modszerekkel fejezte be Lenin a polgari forradalmat, megtisztitotta szamara az utat, megsemmisitve a feudalis foldbirtokrendszer maradvanyait De Lenin meghalt A tortenelem nagy rendező Időben elvitte Lenint, es adott egy uj vezert aki majd az igazi szocialista uton fogja vezetni Oroszorszagot Ehhez meg egy forradalom szuksegeltetik Egy forradalmat, amely nem kevesbe jelentős, mint az oktoberi volt, mar vegrehajtott Likvidalta az egyeni parasztgazdasagokat, likvidalta a kulaksagot, likvidalta a lehetőseget is annak, hogy a falu kapitalista fejlődes utjara lepjen Ekozben elpusztult sok millio ember – a tortenelem ezt majd megbocsatja neki Vegbevitte a masodik forradalmat is, elinditotta Oroszorszagot az iparosodas, az ipari fejlődes utjan, korszerű ipari, katonai szempontbol hatalmas orszagga alakitotta Draga aron alakitotta at sok elet ment ra, de a tortenelem ezt majd megbocsatja Sztalin elvtarsnak, a tortenelem azt nem bocsatotta volna meg neki, ha ellensegei előtt gyengenek es kiszolgaltatottnak hagyta volna Oroszorszagot Most pedig a

hatalom egy új, sajátos apparátusát kell megteremteni És megsemmisíteni a régit A régi apparátus megsemmisítését azokkal kell kezdeni, akik már felszólaltak ELLENE, Zinovjevvel és Kamenyevvel, ők a legkonnyebben sebezhetők, már harcoltak a párt ellen, s oly sokszor elismerték tévedéseiket, hogy a jovőben is el fogják ismerni, ők bármit elismernek És senki sem meri majd megvédeni őket, még Kirov sem

Kirov kilenc éve van Leningrádban Mit tett ezalatt, mit tett annak érdekében, hogy a leningrádi pártszervezet a Kozponti Bizottságnak ne látszolagos, hanem valóságos támasza legyen? Úgy dontott, hogy lecsendesíti ezt az orokké elégedetlenkedő, forrongó várost, ahelyett, hogy szétzúzta volna Szétzúzta volna, vagyis a régi apparátust újra cserélte volna, a régi kádereket újakra Lecsondesíteni, ez azt jelenti, hogy érintetlenul hagyni a régi apparátust, meghagyni helyukon a régi kádereket, csak a saját oldalára állítani őket Erre az útra lépett Kirov elvtárs De miért erre? Nem értette meg a feladatát? Nagyon jól megértette Éppen hogy a saját feladatát értette meg, s nem a pártét Leningrádot nem a párt, hanem a saját támaszává tette Nem ó nyerte meg őket a párt számára, hanem ők nyerték meg maguk számára, új vezért csináltak belőle

Sztálin megint odament az asztalhoz, és megint elolvasta Jagoda jelentését Hát igen Jagoda védence, Zaporozsec nem képes megváltoztatni a helyzetet Leningrádban. Tehetetlen ember, egy senki!

Sztálin kinyitotta a fogadószobába vezető ajtót, és utasította Poszkrjobisevet, rendelje be másnapra Jagoda elvtársat, a belugyi népbiztost

10

Délben jutottak el az Angarához. A hatalmas folyó fölé emelkedő óriási sziklák vörhenyes, sárga, vörös mészkőrétegei felfedték a föld ősi titkait.

Egy óra múlva értek be Bogucsaniba. Itt kell majd élniük.

A parton füstös fürdőházak sorakoztak, tartófákra kiterített hálók és csölöpökhöz kikötött csónakok pihentek. A széles utca mindkét oldalán szürkésfekete gerendaházak álltak. Zsindelytetejüket zöld moha nőtte be. A házak között magas, tömör kerítések húzódtak. A tornácok befelé, az udvarra nyíltak, az utca felé kékre vagy lilára festett, faragott tokos ablakok néztek.

A fuvaros beállt egy nagy udvarra; benne istálló, szénapajta, csűr és fedetlen karám a jószágnak, bár jószág nem volt, csak tyúkok kapirgáltak egy kis trágyakupacban. A fuvaros benyitott a tágas parasztházba – orrukat savanyú szag csapta meg, egy durván megmunkált nagy asztalt láttak bent, a falak mellett lócák húzódtak – nyomorúságos özvegyi hajlék.

A háziak: a kampós botos, görnyedt hátú öregasszony, egy széken ült, és nyugtalan tekintettel kísérte a lakók minden mozdulatát, a lánya, negyven körüli, beesett mellű, megereszkedett hasán mocskos kötényt viselő asszony úgy hallgatott,mintha néma lenne; és végül a gyerek, tizenhat év körüli, kis termetű, csúnyácska kamasz.

Lerakták a holmijukat, és elmentek az NKVD körzeti megbízottjához. Egy Baranov nevű, kövér férfi volt az illető, jóllakott kincstári képpel, látszott rajta, hogy átaludta az egész telet, még most is aludna, de sajnos nem engedik meg az államügyek. Fölnyitotta a neki szóló küldeményt, elkomorodott, elolvasta, és mindenkinek kijelölte, hogy hol kell letelepednie. Ivaskin itt marad Bogucsaniban, Vologya Kvacsadzét az Angarán lefelé küldte, a többieket fölfelé: Karcevet Csadobecbe, Boriszt és Szasát egy másik körzetbe, Kezsma faluba, az ottani megbízott rendelkezési állományába.

– Nézze, kérem – magyarázkodott Borisz –, engem ide helyeztek a Prémbegyűjtő helyi kirendeltségéhez. Itt van nálam Hohlov elvtárs Koszolapov elvtársnak írt, erre vonatkozó rendelkezése.

Hohlov a Prémbegyűjtő területi irodájának vezetője volt, Koszolapov pedig a bogucsanié. De Borisz nem mutatta meg Hohlov levelét, attól tartott, Baranov elveszi.

– Nem helyes, hogy Hohlov mások dolgába üti az orrát – vonta össze szemöldökét Baranov –, ha megérkezik a postacsónak, elmennek vele Kezsmába.

Vologya elindult, hogy megkeresse a barátait.

Ivaskin roppant komoly képet vágott, lám, neki milyen különleges szakmája van: Bogucsaniban nyomdát nyitottak, nincs elég szedőjük, a szedő mindenütt hiánycikk.

– Honnan tud a nyomdáról? – csodálkozott Szasa.

– Még Kanszkban hallottam – válaszolta kitérően Ivaskin, és elfutott szállást keresni magának.

Kellemetlen volt, hogy az egész hosszú úton hallgatott erről, attól tartva, hogy esetleg valaki elfoglalja a helyét.

Borisz nagyon letörtnek látszott. Ez a távoli Kezsma jó háromszáz kilométerre van tőlük, ki tudja, akad-e ott számára állás; micsoda hülye, hogy nem jutott eszébe egy oda szóló levelet is beszerezni.

– Azért mégiscsak elmegyek Koszolapovhoz – közölte Borisz –, talán tud valamit csinálni. Ez a Baranov* teljes mértékben rászolgál a nevére.

Szasa és Karcev hazament. Karcev már annyira legyengült, hogy alig tudott elvánszorogni a házig, végigdőlt a lócán, csak úgy rázta a hideg, és inni kért, Szasa betakarta, és megkérdezte az öregasszonyt:

– Van forró vizük?

– Felfőtt víz? Ott a kondérba' talál.

Az asszony úgy ült a sarokban, akár egy bagoly.

– Átfútta a szél az úton, de nem baj, kikecmereg a nyavalyából, fiatal még. Ehetnének?

– Majd ha megjönnek a többiek.

Elsőnek Vologya érkezett meg, fogta a zsákját, és közölte, hogy egy ismerősénél, az iskola melletti harmadik házban talált szállást, azzal elment.

Aztán megjött Borisz. Koszolapov tehetetlen, minden Baranovtól függ. Hogy egy ilyen ostoba baromtól függjön az életük! De hát vigye el az ördög!

– Tudja, Szasa, még örülök is ennek. Úgy megszoktam már magát. Együtt kezdtük az utat, együtt is fejezzük be.

Már azon elmélkedett, hogyan helyezkedik el Kezsmában, elhelyezi Szasát is, eszébe jutott néhány, a kezsmai körzetre vonatkozó számadat, amellyel majd megnyeri az ottani prémbegyűjtő vezetőjét.

Előkerült Ivaskin, közölte, hogy talált magának lakást ellátással együtt, elég olcsón, a fizetés is jó lesz, éjszakai pótlék jön hozzá, ebből még haza is tud küldeni, de az is lehet, hogy idehozatja a családját. Nem maradt ott ebédre, az aznapi kosztját már kifizette.

– Futok, fiúk, mert kint vár az emberem.

Azt se kérdezte, mikor indulnak tovább, a címét sem hagyta meg, nem kérte, hogy írjanak neki, maga se ígérte, hogy írni fog... Futok, fiúk, vár az emberem.

---

* Baran: oroszul birka.

– Lám, így válnak el az emberek – jegyezte meg Borisz.

– Még csak nem is zokogott a maga keblén – mosolygott gunyorosan Szasa.

– Maga is észrevette? Derék dolog, tehetséges gyerek.

Krumplikását ettek közös tálból, aztán elmentek a postára, írtak egy papírt arról, hogy mindent küldjenek utánuk Kezsmába. Szasa megírta az anyjának, hogy remekül érzi magát, hogy az Angara óriási folyó, hogy semmire nincs szüksége, és hogy Kezsmába írjon neki poste restante.

Aztán hazamentek, az utcákon lajka kutyák hevertek, farkuk karikába gömbölyödött. Még csak a fejüket sem emelték fel, ha elment mellettük egy asszony, vállán vízhordófával, vagy valamelyik kapun kirohant az utcára egy csapat gyerek.

– Nem látok egyetlen számításba jövő nőszemélyt sem – állapította meg Borisz –, az a lány is milyen ott a postán, és ő még a helybéli elithez tartozik. Megjegyzem, itt nagyon elterjedt a közvetett fertőzés útján szerzett szifilisz, legyen óvatos! És trachoma is van, isten óvja az embert, hogy a törülközőjüket használja! De hogy visszatérjek a fő kérdésre: észrevette azt a fiatal lányt, aki ott sündörög a házunk körül? Tatárképű, elég szemrevaló kislány.

Szasa látta a lányt, a háziak fiával beszélgetett.

– Szemet vetett magára – tette hozzá Borisz.

– De hiszen még egész kislány!

– Miért? Lehet tizenhat esztendős, a legmegfelelőbb kor. Mert aztán férjhez mennek, és igavonó barom lesz belőlük. Nézze csak meg jól azt a kislányt!

– Fiatalkorúak megrontása – nevetett Szasa –, nekem éppen elegendő a magam ötvennyolcas cikkelye is.

A ház melletti földhányáson ott üldögélt a kislány, akiről beszéltek. Alacsony, karcsú, egyenes tartású, erős formás lábú, szoborszerű arcocskája szép vonású, homloka előreugrik, ajka telt. Picit előreálló foga távoli tunguz vagy mongol vicsorgásra emlékeztetett. Végig gombos kabátkát viselt, hosszú falusi szoknyája fél lábszárig eltakarta mocskos, megkeményedett sarkú, meztelen lábát. Gyantadarabkát rágcsált, és nem túl nagy, nevetős barna szemével Szasára nézett.

– Mit nevetsz? – kérdezte Szasa.

A lány szája elé tette a kezét, belenevetett a tenyerébe, felugrott és elszaladt, becsapva maga mögött a kiskaput. Szasa azonban látta, hogy a kerítés hasadékán tovább figyeli őt.

– Vadóc, de elbűvölő, akár egy kis szobor – állapította meg Borisz.

Vacsorára párolt karórépát és árpaciberét kaptak. Most is mind, beleértve a háziasszonyt és a fiát is, egy közös tálból kanalaztak. Az öregasszony panaszkodott: nincs se tej, se hús, még hal sincs a háznál, mert hogy nincs férfi, nincs, aki halásszon.

Vacsora közben megint előkerült a szomszéd kislány. Benyitott, meglátta Szasát, újból becsukta az ajtót, meghúzta magát a pitvarban.

– Mit bújsz el, te áspis?! – kiáltotta neki az öregasszony. De a lány csendben tovább állt a pitvarban. – Kelekóla ez a jány – magyarázta az öregasszony. – Lukerjának hívják. Lukeska – kiáltott megint hangosan –, gyere be! Ezeknél a városiaknál olyan étek van, amit még sose láttál.

Szasa felkarikázta a maradék kolbászt Karcevnak.

Lukeska bejött, és megállt az ajtóban.

– Macurka ez a lány – mondta az öregasszony, a lány kis termetére célozva. – Mindkét ágról macurka, az apja is meg az anyja is ilyen... Hol vannak a fivéreid?

– A manó tudja – felelte Lukeska Szasára sandítva –, gondulom, az erdőbe.

– Tuskóirtáson gebesztik magukat, vagy részegeskednek, merthogy a pohár a' nagyon csábító. Apád is velük van?

– Velük.

Lukeska Karcev felé intett.

– Beteg?

– Beteg – felelte az öregasszony –, folyton csak motyog. Hogy mit motyog? Búcsúzik a lélek a testtől. Mit állsz ott? Ülj ide, beszélgess, látod, hogy ez itten milyen barátságos – intett Szasa felé.

De Lukeska nem ült le, tovább állt az ajtóban, rágta a gyantát, nevető szemével Szasára tekingetett, csak állt ott, mezítláb, hosszú szoknyában, gombos kabátkájában. Hajlékony testéből víz-, folyó- és szénaillat áradt. A falusi ifjúságnak azt a rövid időszakát élte, amikor a lányt még nem csigázta el a munka, a háztartás, a gyerekek, ügyes és erős és mindent tud, a közös szoba nevelte, ahol együtt alszanak anyja az apjával, fivérei a feleségükkel meg a durva falusi utca; nyílt, naiv, szemérmetlen.

Szasa odanyújtott neki egy falat kolbászt.

– Kóstold meg!

Lukeska nem moccant.

– Vedd el, te manók lánya, egyé! – mondta neki az öregasszony.

Lukeska elvette a kolbászt.

– A tieid halászni mentek harmadnapja? – kérdezte az öregasszony.

– Oda.

– Sokat fogtak?

– Két vederre valót.

– Hány esztendős vagy? – kérdezte Szasa.

– Kicsoda? – kérdezte Lukeska.

– Te hány éves vagy?

– Ki tudja azt... Gondulom, tizenhat.

– Miket beszélsz – torkolta le az öregasszony. – A mi Vanykánk tizenöt éves, te is tizenöt vagy.

Lukeska megdörzsölte vállát az ajtófélfán, és nem válaszolt semmit.

– Lukeska!!! – hallatszott az utcáról.

– Téged kiáltanak! – mondta az öregasszony.

– Engem – felelte Lukeska, de nem moccant.

– Lukeska!

– Ej, te börtöntöltelék! – szitkozódott Lukeska, aztán kiment, és becsapta maga mögött az ajtót.

– Szemrevaló jány – mondta az öregasszony Szasának –, ajándékozz neki egy féruhát, akkor elcicerézhetsz vele.

– Mi az a féruha?
– Hát kendő, ahogy ti mondjátok.
– Érdekes – somolygott Szasa.

Karcev egész éjszaka nyögött, fulladt, kérte, hogy ültessék föl, magától már nem tudott felülni.

Reggel Szasa és Borisz elment a kórházba. Hosszú sor várakozott az orvosra. A folyosón, a tornácon mindenütt emberek ültek. Szolovejcsik egyenest bement a rendelőbe. Szasa követte. A fiatal orvos meghallgatta Boriszt, és amikor megtudta, hogy egy száműzöttről van szó, közölte, hogy hozzanak utasítást az NKVD körzeti megbízottjától.

– Haldoklik egy ember – támadt rá dühösen Szasa –, miféle utasításra van szüksége ehhez?

– Baranov tudja, hogy mifélére – felelte az orvos.

Baranov kiment hozzájuk az udvarra, álmosan, barátságtalanul kérdezte, hogy mit akarnak, és kelletlenül leírta egy darab papírra: „Körzeti orvosnak. Vizsgálja meg a Karcov nevű beteg száműzöttet."

Visszamentek a kórházba. Borisz megint bement soron kívül, és átadta a papírt. Az orvos közölte, hogy a rendelés után kimegy.

Este eljött, megvizsgálta Karcevet, megállapította, hogy tüdőgyulladása van, és az általános disztrófia következtében tödőödéma lépett fel nála. Szükség lenne oxigéntömlőre, de nincs, kórházba kellene szállítani, de a kórház mindössze tízágyas, és így is húsz ember fekszik bent. Felírt valami orvosságot, és meghagyta, hogy éjszakára itassanak a beteggel meleg tejet. Az orvos szigorú, zárkózott tekintetéből Szasa megértette, hogy számára Karcev már halott.

Karcev reggelre egy kicsit jobban lett, és megkérte, hívják el hozzá Baranovot.

– Mi szükséged rá? – ámult el Szasa.

– Csak menj, és mondd meg neki! – mondta zihálva és köhögve Karcev. – Van oxigén is, minden van. Csak menjetek, menjetek, hogy jöjjön ide!

Elindultak érte. Borisz azt javasolta, szóljanak be Vologya Kvacsadzéért.

– Ő tud velük beszélni.

Vologya nyugodtan, sőt mi több, együttérzően hallgatta őket. Ezzel akarja feledtetni tettét, hogy ott Csunában kint hagyta Karcevet a fűtetlen házban? Nem valószínű... Inkább az, hogy lehetősége nyílik jót veszekedni a főnökséggel, hogy lássák, ki ő, és erre itt a komoly ok: nem akarnak orvosi segítséget nyújtani egy száműzöttnek.

– Karcev azt kérte, hogy Baranov jöjjön el hozzá.

– Micsoda?! – Vologya Szasához fordult, arca ijesztő volt. – Azt kérte, hogy Baranov menjen el hozzá?!

Hangja remegett, és mint mindig, ha izgatott lett, most is nagyon erősen érződött beszédén a grúz akcentus.

– Merthogy ő ilyen állapotban nem tud elmenni hozzá.

– Azt kérte, hogy Baranov menjen el hozzá?! – ismételte Vologya, és gyűlölettel nézett Szasára. – És maguk elvállalták ezt a megbízatást?

Szasának elege lett Vologya türelmetlenségéből.

– Mit nézel így rám, most látsz először?

– Vologya nyugodjon meg – szólalt meg Borisz. – Szasa nem tehet a dologról.

Vologya kis ideig hallgatott, majd komoran kijelentette:

– Karcev provokátor.

– Miért lenne az?! – döbbent meg Szasa. – Három évet ült a politikaiak elkülönítőjében, éhezett, felvágta az ereit.

– Ült, éhezett, felvágta az ereit – kiáltotta Vologya föl-alá futkosva a szobában. – Mindenfélék ülnek ott, a legkülönbözőbb emberek, és mindnek együtt kell éheznie... Vajon miért vitték fel őt Moszkvába?

– Száműzetésre ítélték – jegyezte meg Borisz.

– No és aztán?! – kiabált megint Vologya. – A száműzetésben is kellenek ilyenek. „Észhez tért, beismerte a hibáit? Nem, bocsáss meg, ez kevés. *Tettekkel bizonyíts!* Nekünk *referensek* kellenek..."

– Ha így lenne – tiltakozott Szasa –, akkor Baranov nem küldené el Csadobecbe, hanem itt tartaná, Bogucsaniban.

– Baranov semmit sem tud! A küldeményben, amit hoztunk, csak a ránk vonatkozó adatok szerepeltek. Az *ilyesmi* később érkezik, különleges postával. Karcev meg akarja neki magyarázni, hogy ő közéjük tartozik, őt gyógyítani kell, meg kell menteni. A verhnyeuralszkiakat mind szétszórták, munkatáborokba, börtönökbe, csak őt vitték fel Moszkvába. Miért? Meg akarták mutatni neki a Tretyjakov Képtárat?

– Aki nem ért egyet veled, az mindenki vagy gazember, vagy provokátor – jelentette ki Szasa. – Mi elmegyünk Baranovhoz.

– Ahogy tetszik – szólt fenyegetően Vologya. – Csatlakozzatok ehhez a munkához, csak csatlakozzatok!

– Ne ijesztegess! Nálad nagyobb kutyákat is láttunk már.

– Kit láttál te?! – Vologya megint kiabált. – Nem láttál te még semmit. Te mama kedvence! Nem irtottál még erdőt negyven fokos hidegben. Nem láttad, hogy döglenek meg az emberek a hóban. Hogy köpnek vért. Megsajnáltad Karcevet! És azokat nem sajnálod, akiket az ilyen Karcev-félék küldenek a halálba?

– Mindenekelőtt téged sajnállak – mondta Szasa.

Amikor odaértek Baranov házához, Borisz megállt.

– Szasa, gondoljuk végig józanul a dolgot! Nem kell egyetérteni Vologyával, de van némi logika abban, amit mond. Mi szüksége lenne Karcevnek Baranovra? Hogy befeküdhessen a kórházba? Ezt mi is követelhetjük helyette. Akkor meg minek? Maga, Szasa, csak most kezdi ezt az életet, én azonban már megedződtem itt. Nincs szörnyűbb az ilyen gyanúnál, ez egy szempillantás alatt elterjed. És egy egész élet sem elég arra, hogy az ellenkezőjét bebizonyítsa az ember. Én hajlandó vagyok elmenni a kórházba, ápolni Karcevet, bármit megtenni érte, cipelni az ágytálat utána. De megszervezni a találkozását Baranovval, ezt nem akarom.

– Akkor magam megyek – mondta Szasa.

Borisz elgondolkozott, majd azt javasolta:

– Tudja mit, csináljuk a következőt: követeljük Baranovtól, hogy szállíttassa kór-

házba, de azt, hogy Karcev hívatja, nem mondjuk meg neki. Aztán majd a kórházban, ha szüksége van Baranovra, akkor kérje oda hivatalosan az orvoson keresztül.

– Tegnap már adtam maguknak orvost, mi kell még? – kérdezte ingerülten Baranov.
– Karcevet be kell szállítani a kórházba.
– Megmondták maguknak: nincs hely.
– De hát haldoklik.
– Nem fog meghalni.
– Nos jól van, ha meghal, akkor jelentjük Moszkvába, hogy maga megtagadta a kórházba szállíttatását.
– Nagyon rosszul kezdi itt az életet, Pankratov – mondta fenyegetően Baranov.

Jó három óra múlva odaállt a házhoz a kórház szekere. Szasa és Borisz kihozta Karcevet.

Vége felé járt a meleg júniusi nap, a folyó felől könnyed szellő fújdogált. Karcev lehunyt szemmel feküdt, egyenletesebben, nyugodtabban lélegzett.

Este Lukeska megint ott ült a földhányáson, cseppnyi lábára ráfeszült a puha bőrből készült, vízhatlan csizma. Tarka kendő takarta a fejét és a vállát.

Egy kissé odébb húzódott, ezzel a mozdulattal szólította fel Szasát, hogy foglaljon helyet mllette.

Szasa leült.
– Hát mesélj valamit, Lusa! Mert ugye Lusának hívnak?
– Lukeskának.
– Mifelénk az Lusa. Én majd Lusenykának hívlak.
A lány kendője sarkával eltakarta a száját.
– Hogy tetszik, Lusenyka?
A kislány elemelte a kendőt a szájáról, a szeme csak úgy nevetett.
– Dolgozol vagy még tanulsz?
– Már kijártam az iskolát.
– Hány osztályt?
– Hát hármat.
– Írni, olvasni tudsz?
– Tudtam, de elfelejtettem.
– Dolgozol?
– Szakácsnő vagyok. Hol fogsz lakni?
– Kezsmában.
– Ó... – mondta csalódottan a lány. – Az messze van. Mifelénk is laknak száműzöttek, sokan.
– Jártál már Kezsmában?
– Nem. Az erdőn túl még sose mentem.
– Nem félsz a medvétől?

– De félek. Egyszer is elmentünk az erdőre vadgyümölcsöt szedni, hát csak előttünk termett, úgy bömbölt, hogy még a tölgy is meghajlott tőle. Mi elvisítottuk magunkat, usgyi, futottunk a csónakhoz. Sajnáltuk a gyümölcsöt, amit szedtünk, de hát nehéz volt a kosár, elhúzott volna bennünket. Ott hagytuk. A medve meg csak gyün utánunk talpasan. Nekiveselkedtünk az evezőnek, a medve meg utánunk a vízbe... Alig tudtunk elevezni, egyre csak visítottunk, majd meghaltunk... Micsoda idők... Üres kézzel értünk haza. Most aztán nem is járunk ki a szigetről, félünk.

A kislány elevenen beszélt, nevetgélt hozzá, meg közben zavartan el-eltakarta a száját a kendő sarkával.

– Eljössz velem Kezsmába? – kérdezte Szasa.

A lány felhagyott a nevetéssel, ránézett:

– Ha elviszel, veled megyek.

– És mit fogsz ott csinálni?

– Együtt élünk. Meddig kell Kezsmában maradnod?

– Három évig.

– Három évig élünk együtt, aztán elmégy.

– És te?

– Még hogy én? Hát ott maradok. Itt mind így csinyáják, együtt élnek valakivel, aztán elutaznak. Vagy lehet, hogy itt maradsz az Angaránál?

– Nem, nem maradok itt.

– Holnap kimegyünk a Szergunykov-szigetekre. Gyere velünk!

– Minek?

– Az éjszakát is ott töltjük – közölte a lány naiv szemérmetlenséggel.

– Lukeska! – hallatszott a szomszéd udvarról.

– Hát akkor jössz?

– Meg kell gondolni.

– No csak aztán gondultuk-gombultuk legyen belőle! – nevetett Lukeska, és elszaladt.

A koporsóban forgácsok hevertek. Szasa ki akarta dobni őket, de Borisz rászólt:

– Nem szabad kidobni, maga ezt nem tudja?

Szasa nem tudta, életében először temetett valakit.

Az őr és a kocsis lement a pincébe, a hullaházba.

Az orvos kijött a tornácra, ugyanolyan szigorú tekintetet vetett Szasára, mint előzőleg a haldokló Karcevra, és közölte:

– A halotti igazolást átküldték a körzeti megbízottnak.

Szasa és Borisz nem válaszolt. Mi szükségük lenne nekik a halotti bizonyítványra, kinek küldenék el?

Az orvos nem ment el, ott állt, őket nézte. Egykorú volt velük.

Az őr és a kocsis kihozta a holttestet, és betették a koporsóba.

Rászögezték a fedelet. A szekér kigördült az udvarról. Oldalt ment egy középtermetű parasztember, a kocsis, a koporsó mögött pedig Szasa és Borisz haladt. Végigmentek a hosszú falusi utcán, a szürkésfekete gerendaházak között, aztán befordul

tak egy másik utcába, ahol ugyanilyen szürkésfekete házak álltak, elhagyták a falut, megindultak felfelé a kaptatón, a beszögezett fatemplom irányába. Mögötte húzódott a temető.

Fogták az ásókat, dolgozni kezdtek. A föld csak fenn bizonyult puhának, amikor mélyebbre értek, kemény lett, fagyos jégrétegek húzódtak benne.

Immáron befejeződött véletlen útitársuk, Karcev életútja. A Sarló és Kalapács Gyár munkása, Komszomol-aktíva, a verhnyeuralszki politikai elkülönítő foglya, száműzött. Igaza lehet-e Vologyának? Mi vitte rá erre Karcevet, talán, hogy jóvátegye a bűnét, hogy megbánásának őszinteségét bizonyítsa? Vagy talán szabadságot ígértek neki? Vagy talán csak a gyengeség?

E kérdésekre a válasz Karcevvel együtt szállt a sírba, a távoli Szibériában, a világ végén.

Még ha így lenne is, ezt a Karcevet Szasa nem ismerte. Ő csak egy beteg, szenvedő embert ismert.

A kocsis letette az ásót.

– Elég lesz! A medve már nem kaparja ki.

Levették a szekérről a koporsót, ráhelyezték a kötelekre, óvatosan átemelték a friss földhányáson, és leeresztették a gödörbe. Aztán kihúzták a köteleket, és betemették a sírt. Minden befejeződött. A kocsis fölugrott a szekérre, megrántotta a kantárt, és a lovak ügetve megindultak a falu felé. Szasa és Borisz ott maradt a sírnál.

– Legalább egy táblát kellene idetenni a nevével – mondta Borisz.

De nem akadt náluk se fadarab, se ceruza.

A hegyről messzire ellátszott az Angara, ott hömpölyögtette hullámait a sziklák és erdők között, távoli ismeretlen földekről távoli ismeretlen földekre. A horizontnál a víz olyan színű volt, mint az ég, eggyé olvadt vele, mintha az Isten még nem teremtette volna meg a szárazföldet, hogy elválassza vele a vizet a víztől.

Keserű, mégis örömteli érzés hatotta át Szasát. Ahogy itt bánatosan, nekikeseredve állt az elhagyott temetőben, egyszerre hirtelen teljesen világosan felismerte, milyen jelentéktelen a saját baja, szenvedése. Ez a *hatalmas öröklét* megerősítette hitét valami sokkal magasztosabban, amiben és amiért mind ez ideig élt. Azok, akik száműzetésbe küldik az embereket, tévednek, ha azt hiszik, hogy ilyen módon meg lehet törni egy embert. Megölni lehet, megtörni nem.

11

– Olvassa el!

Amíg Jagoda a saját legutolsó jelentését olvasta, Sztálin szemügyre vette: vöröses téglaszínű, durva vonású, sovány arc, orra alatt cseppnyi bajusz, mint Hitlernek, komor gyanakvó tekintet. Nem túl előnyös külső!

Még 1929-ben választotta ki magának Jagodát. Menzsinszkij súlyos beteg volt, gyakorlatilag már nem foglalkozott az ügyekkel, és a XVII. pártkongresszuson a

Kozponti Bizottságba Jagodát, a helyettesét vették be Felmenthették volna Menzsinszkij elvtarsat az OGPU elnoksége alól, és kinevezhették volna a helyére Jagodát, de ezt egyesek esetleg helytelenul értelmezik Menzsinszkijben mindenki Feliksz Dzerzsinszkij utódját látta Egy honappal ezelőtt Menzsinszkij meghalt Abban a pillanatban eletbe lépett a Politikai Iroda régen előkészített dontése a Belugyi Népbiztossag felallitasárol Hozzá tartoznak a belbiztonsági szervek, a milícia, a határőrség, a belbiztonsagi őrség, a nevelő munkatáborok és kolóniák, valamint a tűzoltóság meg az anyakonyvi hivatalok Belugyi népbiztosnak Jagodát nevezték ki

Jagoda jelolese nem váltott ki tiltakozást a Politikai Irodában Régi párttag, régi csekista, nem politikus, „semleges" személy, nem fogja megbontani a pártvezetés egyensulyat

Szverdlov, akinek unokahúgát vette feleségul Jagoda, annak idején nem volt valami nagy velemennyel rokonának tehetségéről először a Gyerevenszkaja Bednota* szerkesztősegebe kuldte dolgozni, majd a Csekaba, egyszerű beosztottnak Persze Szverdlov nem volt kulonosen jo emberismerő, feleslegesen dicsekedett azzal, hogy jegyzetfuzete teljes egeszében helyettesíti számára a Kozponti Bizottság személyzeti osztalyat Hiszen Szverdlov OT is „individualistának" tartotta, s ezt egyenest a szemébe is mondta, meg ott, a turuhanszki száműzetésben, de O nem haragudott meg ezert, Szverdlov egyszerű, rendes fickó, de nem személyiség Ezért is nevezte ki őt Lenin az Osszoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság elére, ahol csupán reprezentálni kell Szverdlov halala után Lenin Kalinyint, az egyszerű tveri parasztembert valasztotta ki erre a helyre – „osszoroszorszagi sztarosztának"

A megboldogult Dzerzsinszkij se nagyon szerette Jagodát, a második vonalban tartogatta ugyintezőként Na de bármily érdemeket szerzett is Dzerzsinszkij elvtárs, megis nemesi csaladból származott

Termeszetes, hogy Menzsinszkij, aki szintén nemes ember volt, s raadásul poliglott is, tizennégy nyelven tudott (ugyan minek egy bolseviknek tizennegy nyelv?), kozelebb állt hozza, mint Jagoda, a Nyizsnyij Novgorod-i patikus És elévulhetetlen érdemei mellett, őszintén meg kell mondani, hogy Dzerzsinszkij elvtárs nem volt híján bizonyos pozőrsegnek Éppen azért nem szerette Trockij se, mivelhogy ő még nagyobb pozőr volt Termeszetes, hogy ez a félművelt „hivatalnok" nem túlságosan imponált a „Vaskezű" Feliksznek

De az OGPU-nak nem kellenek angyalok, szepségek se kellenek, a vezetés művészete abban rejlik, hogy a szukseges embert a szukseges helyre állítsák, majd aztán, es ez a lenyeg, hogy ha nem lesz rá szukseg, félreállitsak Jagoda egyelőre még a helyen van Felfogja az igazi értelmét annak, amit az ember mond neki

A gyanú, miszerint Jagoda a cári titkosrendőrségnek dolgozott, lehet, hogy nem megalapozatlan De ezek az ugyek olyan bonyolultak és zavarosak, hogy az ilyen gyanút ellenőrizni gyakorlatilag lehetetlen A kozvetett bizonyítékok mindig bizonytalanok es megbízhatatlanok, másfajta bizonyítékok pedig jóformán nem léteznek

---

* Falusi szegenyparasztsag

A cári titkosrendőrség a forradalom kitörése utáni első órákban megsemmisítette jóformán a teljes irattárát. Talán bizony sok volt besúgó nevét kaptuk meg? Amit megkaptunk, az is keveset bizonyít: a titkosrendőrség értett a nyomok összekeveréséhez, a tévútra vezetéshez. Egyébként is, aki a csendőrséggel érintkezett, és lavírozni volt kénytelen, hogy megőrizze magát a párt számára, szükségszerűen került olyan helyzetbe, ami most, ennyi év után gyanúsnak tűnhet.

Bebizonyítani, hogy egy ember kapcsolatban állt a titkosrendőrséggel, nagyon nehéz. Még nehezebb bizonyítani azt, hogy nem állt kapcsolatban vele, ha ez a gyanú felmerült, és van némi anyag a kezünkben. Bizonyos Jagodára vonatkozó anyag előkerült. Ez az anyag közvetett, nem meggyőző, de ahhoz elegendő, hogy *ha akarjuk,* provokátorsággal vádolhassuk Jagodát. Azzal a személlyel, aki ezt az anyagot benyújtotta, közölte, hogy a párt nem találja meggyőzőnek a bizonyítékokat, és utasította, hogy soha és sehol ne térjen vissza erre a kérdésre. Az anyagot azért magánál tartotta. Jagoda tud erről. És azt is megparancsolta, hogy az anyagot benyújtó emberhez ne nyúljanak. Jagoda ezt is tudja. Félelmében hűségesen fogja szolgálni, és ez sokkal jobb hűség, mint a meggyőződésből fakadó: a meggyőződés változik, a félelem nem múlik el soha.

Jagoda letette a papírt az asztalra, és némán várakozott – Sztálin még nem kérdezett semmit. Nem is nézett Sztálinra, mert Sztálin elvtársra nézni azt jelentette, hogy feltesz neki egy néma kérdést, beszélgetésre szólítja fel, és Sztálin ezt nem szereti, ő tudta, mikor és mit kell szólnia. Sztálin a tulajdon jelentését mutatta meg neki, egyelőre azonban nem világos, hogy mi van emögött.

Sztálin fejével alig észrevehetően a szék felé biccentett, amely mellett Jagoda állt. Hellyel kínálta, tehát a beszélgetés hosszú lesz, és amint ezt már Jagoda sejtette, komoly is, abban az értelemben, hogy jó néhány rébuszt kell majd megfejtenie benne.

Sztálin dolgozószobájában fel-alá járva megszólalt:

– Mit bizonyít a jelentése? Azt bizonyítja, hogy Zaporozsec elvtárs nem birkózik meg a teendőivel. Ha a Zinovjev-féle oppozíció likvidálása Leningrádban egyszerű dolog lenne, a feladatot rá lehetne bízni Medvegy elvtársra és apparátusára. De Medvegy elvtárs Kirov embere, és sajnos, Kirov elvtárs nem méri föl, milyen nagy veszélyt jelent ez a Zinovjev a pártra és személy szerint őrá is. Helytelenül értékeli a leningrádi helyzetet.

Sztálin halkan, nesztelenül járkált föl s alá a szőnyegen.

– Mi a sajátossága ennek a helyzetnek? – folytatta. – A leningrádi helyzet sajátossága nem abban rejlik, hogy a leningrádi pártszervezetben sok zinovjevista maradt. A lényeg az, hogy a leningrádi pártszervezet vezetőségében sok maradt belőlük, Kirov elvtárs környezetében maradt sok belőlük. Kérdem én, hova lett az a sok tízezer ember, aki Zinovjevre szavazott a párt XIV. kongresszusa előtt? Ugyanott vannak Leningrádban, ugyanazokon a helyeken, ugyanazokban a beosztásokban. Kirov elvtárs azt állítja, hogy ezek az emberek most a párt fővonalát támogatják, hogy a KB mellett állnak. Vajon így van-e? Igen. Kirov elvtárs mellett állnak, de ez még nem jelenti azt, hogy a KB mellett is! Miért is ne állnának Kirov mellett, ha ez a Kirov elvtárs

épen és sértetlenül megőrizte őket Leningrádban? Természetes, hogy Kirov mögött állnak, természetes, hogy hűségesek Kirov elvtárshoz. De vajon Kirov elvtárs nem véli-e az iránta tanúsított hűséget a párt iránti hűségnek? Nem tesz-e Kirov elvtárs egyenlőségjelet önmaga és a párt között? Nem *túl korán* teszi-e ezt? Csoda, hogy a becsületes leningrádi kommunisták elégedetlenek a leningrádi pártszervezetekben kialakult helyzettel? Nem csoda. Az effajta elégedetlenség teljesen törvényszerű, különösen, mint ahogy ezt maga is nagyon helyesen írja jelentésében, a fiatal kommunisták között, akik már a Zinovjev-féle időszak után nőttek fel s váltak érett emberré. Ők tiltakoznak az ilyen helyzet ellen, annál is inkább, mert fejlődésük útjában, előrehaladásuk útjában idős Zinovjev-káderek állnak, akik természetesen a *saját embereiket* léptetik elő, nem adnak szabad utat másoknak, az idegeneknek, és persze az idegenek az ő számukra a KB becsületes és őszinte védelmezői.

Sztálin elhallgatott, lassan és nesztelenül tovább sétált a dolgozószobájában, majd újból megszólalt:

– Miben állt Zaporozsec elvtárs feladata? Abban, hogy megváltoztassa a leningrádi helyzetet, hogy megváltoztassa a leningrádi szervezet viszonyát a zinovjevistákhoz, és megmutassa a trockista, zinovjevista veszély méreteit. És mit tett Zaporozsec elvtárs? Semmit. Panaszkodik, hogy Kirov és Medvegy nem *hagyja* dolgozni. Az ilyen panaszok nem méltók egy igazi csekistához. Panaszkodik, hogy az apparátus nem alája tartozik, hanem Medvegy alá. Ostoba alak! Vagy szervezzen magának saját apparátust, vagy ismerje be a tehetetlenségét.

Sztálin hirtelen megállt Jagoda előtt.

– Zinovjev és Kamenyev híveivel egyszer s mindenkorra végezni kell. Kirov elvtárs körülvette magát Zinovjev-követőkkel, hát azok majd meg fogják hálálni neki minden jótéteményét. Kétségtelen – Sztálin folytatta sétáját a szobában –, kétségtelen, hogy a jelen helyzetben Kirov eltávolítása nem kedvező a zinovjevistáknak, hiszen Kirov megőrzi káderjaikat Leningrádban. De ha élesebbé válik a hatalomért folytatott harc, a kiélezett helyzetben Kirovra már nem lesz szükségük. A helyzet akkor is kiéleződhet, ha a háború veszélye fenyeget. A háború kizárólag a KB ellenségeinek előnyös, mert a háború utat nyitna a hatalomváltáshoz. Most Zinovjev és Kamenyev igyekszik felhasználni Kirov elvtársat a Központi Bizottság elleni harcban, de elérkezik az óra, amikor már nem lesz szükségük rá, és elteszik útjukból, hogy válsághelyzetet teremtsenek az országban. Kirov keblén melengeti Sztálin ellen ezt a trockista kígyót, de vajon nem fogja-e ez a kígyó megmarni magát Kirov elvtársat?

Felemelte az asztalról, és odadobta Jagodához a jelentését.

– A pártnak nem papírokra, hanem tettekre van szüksége. Elmehet.

Sztálin elbocsátotta Jagodát. Vajon megértette-e őt? Mindent megértett. Egyébként az lenne a legjobb, ha Kirov beleegyezne, hogy áttelepül Moszkvába. A KB titkára, hát dolgozzon itt a KB titkáraként. Akkor szem előtt lenne. Igaz, ott lesz Ordzsonikidze is mellette, de majd meglátjuk, mivé lesz az ő gyengéd barátságuk, ha Kirov mint KB-titkár alá fog tartozni az egész ipar, ezen belül a nehézipar is, vagyis Szergo a teljes apparátusával. Ordzsonikidze nem túlságosan okos, ebben a kapcso-

latban ő a második ember, mégsem lesz nagy kedve *nyíltan* alávetni magát Kirovnak – nos, az egészséges bizalmatlanság a közös munka legjobb alapja.

Sztálin kiment, és utasította Poszkrjobisevet, hívja be hozzá Jezsov elvtársat.

Jezsov huszonhétben került a KB apparátusába. Alacsony termetű volt, majdhogynem törpe. Sztálin szerette az alacsony embereket, hiszen ő is mindössze százhatvan centi magas volt.

Ritka eset, Sztálin elfelejtette, ki ajánlotta neki Jezsovot. Mehlisz? Poszkrjobisev? Tovsztuha? Valamelyik közülük. Korábban Jezsov pártmunkás volt Kazahsztánban.

Nagyon jól bevált a Titkárságon, tudta, ki, hol, mikor, merre dolgozott, több száz nevet tartott fejben. Született személyzetis. 1930-ban Ő csinált belőle KB személyzeti osztályvezetőt. És nem tévedett. Jezsov tíz perc alatt kimerítő adatokkal szolgált bármilyen beosztású, bármelyik dolgozóról, köztük a Politikai Iroda bármelyik tagjáról is; Jezsov kartotékrendszerében mindenki szerepelt, ez a törpe nem ismert tekintélyt, számára a pártban eltöltött évek száma, a származás, a múltbeli érdemek semmiféle szerepet nem játszottak. Mindezeket a fogalmakat elavultnak, sőt károsnak tartotta, mert a kiváltságosság illúzióját kelthetik tulajdonosukban. Amikor Jezsov a Politikai Iroda tagjairól szolgáltatott adatokat, ibolyaszínű szeme közönyössé vált, számára a Politikai Iroda tagjai nem különböztek az egyszerű beosztottaktól. Az egyetlen ember a Titkárságon, akinek nincsenek személyes kapcsolatai, egy senki által nem ismert pártmunkás a távoli Kazahsztánból, éppen ezért nem szerette a szilárd, régi kapcsolatokkal rendelkező káderekt, ezeket a „csoportokat" kíméletlenül szétrombolta, kiemelve belőlük a legfontosabb láncszemeket, végrehajtva az Ő politikáját, az apparátusbeli emberek szétválasztására vonatkozóan. Jezsov természetesen csak egy magányos személy, aki megpróbált a felszínen maradni ezekkel a hatalmas erőt képviselő „csoportokkal" szemben. Vitathatatlan, hogy a vak gyűlölet rossz tulajdonság a politikában, akadályozza a helyes döntéseket. De a rossz jellemvonásokat kitűnően fel lehet használni. Jezsov nem „fehér kesztyűs", Jezsov „tüskés kesztyűs", s az ügy szempontjából ez is hasznos. Nem töpreng, hanem cselekszik, nincsenek erkölcsi gátlásai, morális dilemmái, látszólag szerény, de nagyon becsvágyó, irányítani akarja az embereket, dönteni akar a sorsukról, de titokban, hivatali szobájában az asztala mellett, aktacsomóival és mindenható kartotékjaival. Gyakorlatilag máris ellenőrzés alatt tartja az NKVD-t, és Jagoda gyűlöli. Itt megvan az egyensúly. A XVII. kongresszuson behozta a KB-ba, egyike azon kevés változásoknak, amiket sikerült végrehajtania. Most már csak a Titkárságba kell behozni, hogy ellenőrzése alatt tartsa az NKVD-t, a bíróságokat és ügyészséget. Akkor véglegesen megerősödik az egyensúly. Jezsov és Jagoda, e két egymást gyűlölő ember felől már teljesen nyugodt lehet.

Sztálin a szék felé biccentett.

Jezsov leült, és kitette maga elé jegyzetfüzetét.

– Van egy javaslat – kezdte Sztálin. – Meg kell változtatni a KB struktúráját, új osztályokkal kell kiegészíteni a KB apparátusát.

Amikor Sztálin elvtárs azt mondta: „Van egy javaslat", ez azt jelentette, hogy a javaslat magától Sztálin elvtárstól ered.

– Miért született ez a javaslat? – tette fel a kérdést mintegy magának Sztálin.

És maga válaszolt is:

– Úgy gondolom, hogy ésszerű meggondolásból.

Jezsov a jegyzetfüzetét nézte, írásra készen tartva kezében a ceruzát.

– Annak idején megbocsátottuk Rjazanov elvtársnak, amit tett – folytatta Sztálin –, azért bocsátottuk meg, mert tettét Pjatakov provokálta ki. De ettől a tett még felháborító marad. Letartóztatni a központból érkezett bizottságot! Erre egyetlen területi párttitkár sem vetemedett volna, és lám, egy gyárigazgató megtette, s még csak meg sem tanácskozta a dolgot a városi pártbizottság titkárával. Ez nagyon komoly jelzés.

Sztálin szünetet tartott. Jezsov nem emelte fel a fejét, csak írt.

– Miről tanúskodik ez a jelzés? – kérdezte megint önmagától Sztálin.

És megadta a választ:

– Ez a jelzés arról tanúskodik, hogy az ipar vezető káderei fölött nincs ellenőrzés. Az ipari apparátus szovjet apparátusból átváltozik technokrata apparátussá. És ez nagyon veszélyes.

Ezen a helyen Sztálin *jelentőségteljes* szünetet tartott, amely azt előlegezte, hogy most mindjárt kimondja azt az *összegező mondatot,* amelyet a nyilvánosság tudomására kell hozni. Jezsov koncentrált, hogy mindent pontosan feljegyezzen.

– A technokrácia apparátusa gazdasági uralomra törekszik, de a gazdasági uralom egyben politikai uralmat is jelent, ez a marxizmus alaptétele. Átengedni a gazdasági, következésképpen a politikai uralmat a technokratáknak, ez az, amit nem engedhetünk meg, ez a proletariátus diktatúrájának végét jelentené.

Sztálin várt, amíg Jezsov ezt leírja, majd így folytatta:

– Sajnos, Ordzsonikidze elvtárs alábecsüli ezt a veszélyt.

Jezsov abbahagyta az írást: a Politikai Iroda tagjairól mindent a fejében kellett elraktároznia.

– Egyébként Ordzsonikidze elvtárs megismétli sok más, magas pozícióban lévő vezető hibáját, akik saját apparátusuk személyük iránt tanúsított odaadását úgy fogják föl, mint ennek az apparátusnak a párt és állam iránti hűségét. A technokrata apparátus valóban odaadó híve Ordzsonikidze elvtársnak. Miért is ne lenne az? Ordzsonikidze elvtárs minden módon védelmezi ezt az apparátust, oltalmazza, kivonja a pártellenőrzés alól, támogatja önállósági törekvéseit, tiltakozik bármelyik kártevő mérnök letartóztatása ellen, mint ahogy még az Iparpárt* elleni pert is helytelenítette. Természetes, hogy ilyen körülmények között a technokrata apparátus hűséges hozzá. De csak ideig-óráig, ameddig meg nem erősödik. Amikor majd erőre kap, meglesz Ordzsonikidze elvtárs nélkül is! Rjazanov letartóztatta, majd kidobta a bizottságot, amelyet Pjatakov küldött ki. Pedig Pjatakov Ordzsonikidze elvtárs helyettese! Hol a garancia arra, hogy holnap Rjazanov elvtárs nem zavarja-e el azt a bizottságot, amit maga Ordzsonikidze elvtárs rendel ki? Azzal, hogy elzavarta a

---

* 1925–1930-ig működő – a későbbi vádirat szerint – szovjetellenes tevékenységet folytató illegális mérnökszövetség.

Moszkvából jött bizottságot, Rjazanov elvtárs politikai tettet hajtott végre. Miért nem egyeztette ezt a politikai lépést a politikai vezetéssel, Lominadze elvtárssal, a városi pártbizottság titkárával? Lominadze elvtárs talán bizony nem elég tekintély Rjazanov elvtárs számára? Tegyük fel! De bármilyen legyen Lominadze elvtárs, mégis csak ő a pártszervezet vezetője, és megengedhetetlen, hogy bárki megkerülje a pártszervezetet...

Attól kezdve, hogy Sztálin már nem Ordzsonikidzéről, hanem Rjazanovról beszélt, Jezsov folytatta szavai feljegyzését.

– Rjazanov elvtárs – mondta Sztálin – már nem veszi figyelembe sem Moszkvát, sem a helyi pártvezetést. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy a technokrácia apparátusa úgy érzi, szabadon és büntetlenül cselekedhet. Miért?

Sztálin megint egy kis szünetet tartott, amely az *összefoglalást* előlegezte, Jezsov mélyebbre hajolt a jegyzetfüzete fölé.

– A gazdasági apparátus – folytatta Sztálin – azért érzi úgy, hogy nem ellenőrzik, mert hiányzik az *egyenértékű* pártellenőrzés. Ugyan milyen szerepet játszhat a pártszervezet a Nehézipari Népbiztosságon, ha a népbiztosság élén a Politikai Iroda valamelyik tagja áll? Milyen szerepet játszhatnak a pártszervezetek a főigazgatóságokon, trösztökben, gyárakban és üzemekben, ha a főigazgatóságok vezetői és a gyárigazgatók a területi pártbizottság tagjai, vagy esetleg még KB-tagok is, a pártszervezetek titkárai pedig legjobb esetben is legfeljebb a kerületi vagy járási pártbizottság tagjai? Így a pártszervezetek szerepe gyakorlatilag a nullával egyenlő. Rjazanov ügye arra késztet bennünket, hogy létfontosságú döntést hozzunk: a gazdasági apparátus ellenőrzését *egyenértékű* pártszinten kell megvalósítani. A pártapparátusnak ellenőriznie kell az ország *minden* apparátusát, közöttük a nemzetgazdasági jelentőségűeket, mindenekelőtt az ipari apparátust, amely a legönállóbb, legképzettebb és *legfennhéjázóbb* káderekkel rendelkezik.

A „legfennhéjázóbb" szóra Sztálin sárgás szemében düh villant meg, majd kis szünet után hozzátette:

– Minden kísérletet, amely arra irányul, hogy országunkban megteremtse a technokráciát, gyökerestől kell kiirtani, szét kell verni. Ezért az a javaslat született, hogy a KB jelenlegi osztályai mellé tervezzünk még három osztályt: iparit, mezőgazdaságit és közlekedésit. Ily módon a népgazdaság alapvető ágazatai, az ipar, mezőgazdaság és a közlekedés közvetlen kapcsolatba kerül a párt Központi Bizottságával. Ily módon a pártnak lehetősége nyílik még jobban támogatni a népgazdaság legfontosabb területeit. Az új osztályok vezetőinek legalább olyan, de esetleg még nagyobb formátumúaknak kell lenniük, mint a népbiztosoknak, akkor lesz súlyuk és tekintélyük. Készítse el a pártszervek reorganizációjára vonatkozó határozatot, és mutassa meg nekem! Jelöljön embereket ezeknek az új osztályoknak az élére, és mutassa meg a listát nekem! Minden osztályt KB-titkár vagy a Politikai Iroda valamelyik tagja felügyeljen! Az ipari osztályt, mint a leginkább fontosat, feltétlenül a Politikai Iroda valamelyik tagjára kell bízni. Mondjuk például Kirov elvtársra. Ha jól emlékszem, műszaki végzettséggel rendelkezik. Erről jut eszembe, hozza be nekem a személyi anyagát!

Sztálin felállt, Jezsov is, becsukta jegyzetkönyvét, és felső zsebébe tette a ceruzáját.

– Ha annak idején megbüntetjük Rjazanovot – mondta Sztálin –, ez azt jelentette volna, hogy helyeseljük Pjatakov provokatív fellépését. De a demokratikus centralizmus elvét akkor sem szabad megsérteni, ha a központnak nincs igaza. Foglalkozzon ezzel a kérdéssel most a területi pártbizottság! A területi pártbizottság kérjen magyarázatot, folytassa le a vizsgálatot, és az anyagot küldje be magának. Ennek az incidensnek nyoma kell, hogy maradjon.

12

Még tavasszal, mielőtt befejezték volna az egyetemet, Sarokot felhívta Malkova, és másnap reggelre berendelte az Igazságügyi Népbiztosság személyzeti osztályára.

Ezek szerint döntöttek a sorsáról. Amennyiben a gyárba küldik, az nagyszerű, ha azonban bíróságra vagy ügyészségre, az feltétlenül Moszkvát jelenti, különben nem hívnák be a népbiztosságra. Az egyetemen már mindenkit elirányítottak vidékre, az isten háta mögé.

Másnap a kitűzött időpontban Jura megjelent Malkovánál. Amikor az asszony meglátta, felállt az asztal mellől, s kurtán, szárazon így szólt:

– Menjünk!

Átvitte Sarokot egy jóformán üres, csupasz falú kis szobába, ahol mindössze egy tintapecsétes zöld papírral letakart, kopott íróasztal és három szék állt. A mennyezetről egy szál dróton csupasz égő lógott; elhagyott, ki tudja, milyen célt szolgáló szoba.

A régen nem tisztított, homályos ablaknál középtermetű férfi állt. Mikor beléptek a szobába, feléjük fordult. Malkova előreengedte Sarokot, maga pedig nyomban el is ment, határozottan becsukva maga mögött az ajtót.

Ők ketten egy ideig némán méregették egymást. Az ablaknál álló férfi szenvtelen, gyermekes arcának valahogy természetellenes felnőttességet kölcsönzött hatalmas, szarukeretes szemüvege. Jura mindig kerülte az ilyen száraz, érzéketlen alakokat – gyengék, de sértődékenyek és bosszúállók. A férfi megmondta a nevét, Gyjakovnak hívják, hellyel kínálta Jurát, és maga is leült vele szemben.

– Sarok elvtárs, maga hamarosan befejezi az egyetemet – kezdte Gyjakov –, most dől el, kit hova küldünk dolgozni, ezért szeretném, ha közelebbről megismerkednénk. Beszéljen magáról!

Annak idején pontosan erre kérte Malkova is. Nem túlságosan eredetiek ezek a személyzetisek. És Sarok ugyanúgy válaszolt Gyjakovnak, ahogy annak idején Malkovának: egy hajdani kisiparos, jelenlegi ruhagyári munkás gyermeke, az egyetemen ilyen és ilyen társadalmi munkát végzett. Van némi gond az életében: a bátyját lopásért elítélték. Egyszóval úgy fogalmazta meg a választ, hogy semmi kompromittálót ne mondjon magáról, ugyanakkor mégis alkalmatlannak mutassa magát arra, hogy bíróságon vagy ügyészségen dolgozzék – engedjék csak a gyárba!

Malkovával ellentétben Gyjakov nem tartott neki prédikációt a bátyjával kapcsolatban, minden bizonnyal tájékoztatták már a dologról. Viszont nagyon részletesen

faggatta másról: hova valók a szülei, kik a rokonaik, hol élnek, milyen lakással rendelkezik Sarok, és végül is mik a tervei az egyetem elvégzése után.

– Vissza szeretnék menni a gyárba.

Gyjakov megértően bólogatott.

– Az én dolgom az, hogy tisztázzam a szándékait, a többit a főnökség dönti el. Majd felhívom telefonon.

Eszerint vagy a népbiztosságra, vagy az ügyészségre akarják tenni, csak az nem világos még, hogy milyen munkára. Az egész évfolyamból őt választották ki, ez természetesen nagyon hízelgő, de felborítja a terveit. És bár a népbiztosság vagy az ügyészség a Moszkvában maradást jelentené, mégis úgy döntött, megpróbálja elérni, hogy a gyárba küldjék.

Néhány nap múltán Gyjakov telefonált, és kérte, hogy menjen be az Igazságügyi Népbiztosságra. Gyjakov a portán várta. Liften felmentek a harmadik emeletre, és ugyanabba a szobába léptek be, ahol Gyjakov előző alkalommal fogadta.

Az ablaknál testes férfi ült, újságot olvasott, katonai egyenruhát viselt, ingzubbonyának paroliján négy rombusszal. A paroli málnaszínű volt, tehát OGPU-alkalmazott. Jura összerezzent – rájött, milyen munkára akarják felvenni.

– Berezin elvtárs – közölte Gyjakov.

Berezin leengedte az újságot, Jura meglátta bronzszínű, eszkimó arcát, és megint végigfutott rajta a nyugtalanság. Berezin hellyel kínálta Jurát.

Gyjakov tovább álldogált, csak később ült le, amikor Berezin neki is intett, hogy helyet foglalhat.

Berezin hosszasan fürkészte Jurát, majd lassan, kimérten így szólt:

– Az egyetemi pártszervezet az NKVD-ben végzendő munkára javasolta. Tanulmányoztam a káderlapját. Fivérét köztörvényesként elítélték. Ismerte azokat, akiket a fivérével együtt elítéltek?

– A tárgyaláson láttam őket először.

– Jó barátságban volt a fivérével?

– Négy évvel idősebb nálam. Nekem megvoltak a magam barátai, neki is a sajátjai.

– Kapcsolatot tart a fivérével?

– Rendszeresen ír apánknak és anyánknak... Ők válaszolnak... Mindig átadják neki az üzenetemet, hogy mielőbb töltse le büntetését, és térjen vissza a becsületes munkáséletbe. Hogy használni fognak-e a tanácsaim, azt nem tudom.

Berezint nem a fivére érdekelte, hanem ő maga, ezt Jura nagyon jól tudta. És úgy kell a kérdésekre felelnie, hogy ne merüljön fel kétség az őszinteségét illetően, egyben mégis úgy, hogy ne vegyék fel az NKVD-be. Nekik kell őt visszautasítaniuk. Berezin soha sem fog hinni neki, ugyanaz a fajta, mint Bugyagin, a *vasöklűek csapatából* való.

– És kik a barátai? – kérdezte Berezin.

– Igazán közeli barátom nincsen – kezdte óvatosan Sarok; megint felfogta, hogy ez itt most a legfőbb kérdés. Vajon kiről akar tudni Berezin: Szasa Pankratovról-e vagy Lena Bugyaginárol? De régóta nem a barátja se Szasa, se Lena... – Igazán közeli barátom nincsen – ismételte. – Vannak ismerőseim, az egyetemről, az iskolából meg a házból, ahol lakom.

– A Hetes számú iskolába járt?

Minden világos... Vagy Szasáról, vagy Lenáról van szó.

– Igen, oda.

– A Krivoarbatszkij közbe?

– Igen.

– Nagyon jó iskola. És a volt iskolatársai közül kikkel szokott találkozni?

Szasa Pankratov felé kanyarodik. Hallgassa el? Ugyan mi értelme lenne? Úgyis tudnak róla. És mit tudnak felróni bűnéül? Semmiféle barátság nem volt közöttük, ellenkezőleg, inkább ellenségeskedés. Persze az ellenségeskedésről sem kell beszélni, mert még azt gondolják, rágalmazza a letartóztatottat. Semmi sem volt köztük, se barátság, se ellenségeskedés. Egy házban laktak, egyidősek, tehát egy iskolába is jártak, aztán ugyanabban a gyárban dolgoztak, de hát ez már régen volt...

– Nézze, kérem – kezdte Jura, gondosan megválogatva minden szavát –, lényegében már nem találkozunk. Igazság szerint régebben is csak véletlenül futottunk össze, hiszen egy házban laktunk. Most végleg elváltak útjaink. Kosztyin Makszim például befejezte a katonaiskolát, és elutazott a Távol-Keletre. Pankratov Alekszandrt letartóztatták, hogy miért, őszintén szólva nem tudom. Ivanova Nyina tanítónő, néha összefutunk az udvaron: szervusz, viszlát... És ott van még Maraszjevics Vagyim, ő nem a mi házunkban lakik, de itt az Arbaton néha találkozunk, belőle filosz lett... Ki van még? Lena Bugyagina, az ötös számú házban lakik, vele se találkozom jóformán soha.

– Iván Grigorjevics lánya? – kérdezte Bezerin.

– Igen.

– Van menyasszonya vagy barátnője?

Ez a kérdés, amelyet rögtön az után tettek fel neki, hogy Lenát megemlítette, azt bizonyította, hogy mindent tudnak róla. Kell is, hogy mindent tudjanak. És a kérdések célja nem annyira az, hogy részleteket tudjanak meg az életéből, hanem hogy ellenőrizzék, mennyire becsületes.

– Egyelőre nincs szándékomban nősülni – mosolygott Jura.

– Szereti a színházat, mozit, szeret *táncolni*...

Tudják, hogy Lenával éttermekbe járt.

– Szeretek táncolni.

– Csinos lányokkal?

– Hát csinosakkal jobban.

Berezin kis ideig hallgatott, aztán megkérdezte:

– Említette a Pankratov nevet. Ő Pankratov Alekszandr Pavlovics?

– Igen, de mi egyszerűen csak Szasának hívtuk. Ő volt a Komszomol-titkárunk, de most letartóztatták...

– Miféle embernek tartja?

Sarok megint csak vállat vont.

– Mindez olyan régen volt már! Nyolc év telt el azóta, *akkor* úgy tűnt, hogy rendes fiú, becsületes – elmosolyodott – Komszomol-vezér. De hogy mi történt vele később, azt nem tudom.

Mást nem felelhetett. Helytelenítő, sőt még visszafogott hangú jellemzéssel is kérdéseket váltott volna ki, amikre nem tudna válaszolni, de nincs is miért. *Akkor* Pankratov rendes fiú volt, akkor töltötte be tizenötödik esztendejét, akkortájt ő, Sarok is még mindenre egy fiatal ember *hiszékeny* szemével nézett. Egyébként most is ilyen hiszékeny szemmel néz a világba, nem valószínű, hogy szükségük lenne egy ilyen nyílt, nyitott valakire, akinek ráadásul bűnöző a testvére.

Sarok nem is sejtette, hogy éppen Szasa Pankratovról mondott jóakaratú, „őszinte" véleménye döntötte el a sorsát. Berezin Sarokra is rávetítette Szasa iránt érzett rokonszenvét, és éppúgy, mint Pankratovban, benne is egy rendes, becsületes fiatalembert látott. Ezért a súlyos tévedésért Berezin később drágán fizetett.

Egyelőre csak ennyit mondott:

– Majd megfontoljuk a jelölését. De mindenekelőtt magának kell eldöntenie: akar-e nálunk dolgozni vagy sem? Ez igen nagy megtiszteltetés, a Cseka a párt fegyveres csapata. Erővel senkit sem kényszerítünk ide, ha visszautasítja, nem fogunk megharagudni.

Újból Gyjakovhoz fordult.

– Adja meg Sarok elvtársnak a telefonszámát.

– Igenis – Gyjakov felállt.

– A kérdés még nem dőlt el – közölte Berezin –, ez a beszélgetés pedig köztünk marad.

– Értem – felelte Sarok.

Miért éppen őt választották? Végül is csak egy *közepes,* nem is kitűnő tanuló. Társadalmi munkában sem jeleskedik, csak a megbízásokat teljesíti. Úgy látszik, épp az ilyen közepesek kellenek.

Megpróbálta elképzelni a róla folytatott beszélgetést. Berezinnek kétségei lesznek. Miért bűnöző a bátyja? Ő maga miért jár éttermekbe? Bizonyára a bűnöző testvére is szeretett nagy lábon élni, ezért tört be az ékszerüzletbe. Miért kellene pont egy ilyet idevenni hozzánk? De Gyjakov majd védelmébe veszi, ő javasolta, hát ki kell tartania a véleménye mellett. Jura érezte, hogy kettőjük között kialakult valamiféle kapcsolat, talán valami kölcsönös megértés. Vele tudna együtt dolgozni.

De Berezinnel...

– Ki szokott menni apjával a lóversenyre? – kérdezte Berezin.

– Nem, nem szoktam.

Ezt a kérdést érezte Jura a legkellemetlenebbnek. Ezek mindent tudnak róla, ezek mindenkiről mindent tudnak. És ő még Bugyagintól félt! Nem Bugyagintól kell félnie, hanem Berezintől. Bugyagint ismerik. Berezint nem, és mégis ő képviseli a legfőbb erőt. Titkos hatalmuk lévén ott állnak azok mögött, akik a hatalom látható birtoklói.

És Gyjakov is az erőt képviseli, bár mindannyiszor felugrott ültéből, ha Berezin hozzá fordult. Jurának eszébe jutott első beszélgetésük, Gyjakov akkor milyen kényelmesen elterpeszkedett a székben. Nem, nem a középszerűeket kereste Gyjakov az egyetemen, mi szüksége neki középszerű emberekre? Gyjakov választása nagyon átgondolt volt. Igen, ő, Sarok erre a munkára született, igen, ő, nem pedig a naiv

Makszim Kosztyin, nem a puhány értelmiségi Vagyim Maraszjevics, és nem a túlságosan önálló Szasa Pankratov. Sarok markából senki sem tud szabadulni, senki sem tudja bebizonyítani neki ártatlanságát, mert ő senki őszinteségében nem hisz, hiszen lehetetlen őszintén hinni *mindebben*. Aki azt bizonygatja, hogy hisz, hazudik.

Kész. A döntés helyes. A sorsra kell bízni a dolgot. Ő igent mond, aztán majd döntenek. Ha akarják, ideveszik, ha nem akarják, nem. Itt lenne a legnagyobb biztonságban. Itt senki sem bánthatja, ellenkezőleg, ő bánthat mindenkit.

Jura felhívta Gyjakovot, és közölte vele, hogy igent mond.

– Jöjjön el este! – mondta Gyjakov.

Jura a belépőcédulával a kezében ment végig a hosszú folyosón, a szobák számát nézte. Lehetséges, hogy ő is itt fog dolgozni?

Gyjakov egy kis hivatali szobában fogadta, de ez az övé, itt otthonosan viselkedett. Egyenruhában, ingzubbonyának paroliján három stráffal. Bármilyen furcsa, jól állt neki az egyenruha, tekintélyessé tette jelentéktelen külsejét.

– Helyesen döntöttél.

Letegezte, barátságosan beszélt vele, mintha már közéjük tartozna, íróasztalából elővett egy irattartót.

– Ez a te személyi anyagod, most mindjárt kitöltjük.

Jura érezte, hogy rokonszenves Gyjakovnak.

– Figyelj csak ide, Sarok! – kezdte Gyjakov. – A múltkor megemlítetted Pankratov nevét. Miféle ember ez?

– Hát, amit tudtam, már elmondtam... – Jura megvonta a vállát. – Az iskolában ő volt a Komszomol-titkárunk. Akkor becsületes ember benyomását keltette. De hibájául rónám fel, hogy igyekszik okosabbnak, nagyobb tudásúnak és jólértesültebbnek látszani másoknál.

– Lehet, hogy tényleg jólértesültebb volt?

– Elképzelhető – helyeselt Jura. Most már mindent értett, és most már tudta, mit kell mondania. – A nagybátyja, Rjazanov egy nagy építkezés vezetője; a mi iskolánkban sok felelős beosztású dolgozó gyereke tanult. Pankratov megfordult náluk. Azt mondanám róla: szeretett parancsolgatni, első lenni.

– Hát igen, ez az – szólalt meg komolyan Gyjakov –, ebből lett a baj. Maga is belekeveredett valamibe, meg más rendes, becsületes fiatalokat is magával rántott.

– Azt beszélik, valami faliújságot csinált.

– Ez is volt, meg más irányú kapcsolata is felmerült... Mondd csak, milyen felelős beosztású emberekhez járt?

Bugyagin érdekli, de nem mondja ki a nevét, túlságosan nagy név ez ehhez. Jura se fogja kimondani, tőle nem származhat egy *ilyen* információ, Berezinnel folytatott beszélgetésében már megemlítette Lenát, ennyi elég!

– Az ötös számú házban lakó gyerekek tanultak az iskolánkban, hát hozzájuk járt.

Gyjakov sanda pillantást vetett Sarokra.

– Töltsd ki a kérdőívet, és írj egy önéletrajzot... – Majd vidáman hozzátette: – Azt hiszem, jól fogunk együtt dolgozni.

Jura azonnal megszokta az új körülményeket, nagyon megfelelt ennek az intéz-

ménynek, még díszére is vált fiatalságával, nyájas mosolyával, nyílt orosz arcával, amely az évek múltával már-már skandinávosan szabályos lett. Délceg volt, ügyes, mindehhez még jó felfogású, ügybuzgó és visszafogott. Ezeket a tulajdonságokat kellően értékelte Gyjakov is, Berezin is.

Berezin pártfogása gyors előmenetelt ígért Saroknak, Jura mégis tartott ettől a pártfogástól, félt Gyjakovtól. Berezin magas posztot tölt be, hetekig nem is látja Jurát, csak akkor jut eszébe, ha a szeme elé kerül. Gyjakov pedig itt van a közvetlen közelében, bármelyik pillanatban kihasználhatja Jura tapasztalatlanságát, aki így kitörheti a nyakát. Berezin csak egy van, a Gyjakovok viszont sokan vannak. Gyjakov ravaszsága közelebb állt Jurához, mint Berezin egyenessége. Berezin hitt, de Jura az égvilágon semmiben sem hisz. Gyjakov pedig úgy tesz, mintha hinne.

De Gyjakovval nagyon résen kell lennie, intrikus alkat, Sarok erre rögtön rájött, és nagyon óvatos volt vele. Gyjakov átadott neki egy csomó embert, akikkel *dolgozott*, köztük Vika Maraszjevicset is.

Véletlenül adta át, vagy pedig tud valamit a kapcsolatukról?

Sarok mindenesetre megjegyezte:

– Ismerem ezt a Vika Maraszjevicset, egy iskolába jártunk. Én a fivérével egy osztályba, ő pedig vagy egy osztállyal feljebb, vagy eggyel lejjebb, erre már nem emlékszem.

Gyjakov nem mutatta, hogy tud erről a dologról vagy sem, szenvtelenül magyarázott:

– Ez a hölgyike külföldieken bukott le, ha átnézed a dossziéját, meglátod. De apjánál, Maraszjevics professzornál gyakran megfordul Glinszkij, erre a vonalra kell ráállni. A Maroszejkán fogadod, az ő napja kedd, tizenegy óra. Pontosan érkezik, nem késik el.

Vika valóban pontosan tizenegy órakor érkezett. Jura ajtót nyitott neki. Amikor Vika meglátta Sarokot, néhány lépést hátrált a lift felé. Tudta, hogy Jura az NKVD-nél dolgozik, de az meg sem fordult a fejében, hogy éppen ő fogja *irányítani*.

– Gyere csak, gyere, kedvesem, ne tarts semmitől! – Jura fülig érő szájjal mosolygott. – Rég láttuk egymást.

Betessékelte a lányt a szobába, udvariasan odatett neki egy széket. Karcsú, magas, jó kiállású a katonai egyenruhájában. Minden, amit viselt, a derékszíj, a rombuszok az ingzubbonyán, a csizmája vadonatúj, fényes és csillogó. Az erő, a hatalom és a siker megtestesítője. Roppant barátságosan, mondhatni vidáman beszélt a lánnyal, mintha Vikának *ebben* a szerepében semmi különös nem lenne. És hogy egy ilyen helyzetben találkoztak, abban sincs semmi különös.

Amikor aztán legközelebb Vika egy szorosan csípőjére simuló, kivágott nyári ruhában jelent meg, és egy ügyes mozdulattal leengedte a vállpántját, megmutatva gömbölyű fehér vállát, Jura közönyös tekintettel végigmérte, majd egyenest a szemébe nézve kijelentette:

– Egy iskolába jártunk, és ha a szünetekben néha titokban csókolóztunk is, ez senkit sem érdekel. Semmi más nem volt közöttünk. Világos?

Vika visszahúzta a vállpántját, és zavartan mormogta:

– Igen, igen, persze.

Annak idején Gyjakov azért vonta be a munkába Vikát, mert be kellett jutni Maraszjevics professzor otthonába, ez egyébként a Lominadze-ügy kapcsán merült fel.

Glinszkij, Lominadze cinkostársa gyakran megfordul Maraszjevicséknél – földijük vagy rokonuk –, és ott külföldiekkel találkozik. Miért ne lehetne rajtuk keresztül titkos kapcsolatot létesíteni Lominadze külföldi kommunista pártokban működő híveivel?

Ez az első pillantásra olyan váratlan elgondolás lehetőséget nyújtott egy *verzió* kidolgozására: így alá lehet támasztani Cser bizonytalan vallomását, és meg lehet támogatni olyan emberek nevével, akiknek nincs közvetlen kapcsolatuk a Kominternnel, ám a közvetett kapcsolatok sokrétűvé és meggyőzővé teszik az ügyet. Ilyenkor már minden tény jelentős súlyt kap, még Vika teljesen érdektelen vallomása is, ha kapcsolatba hozzák ezzel a *verzióval,* ha Glinszkij neve azoknak az embereknek a neve mellett szerepel majd, akikre mint Lominadze futárjaira Cser mindenképpen *emlékezni fog.* Másrészt pedig Glinszkij felesége egy olyan egyetem rektora, ahol egy illegális trockista csoport működött, helyettese, Krivorucsko vezetésével.

Sarok még az iskolából ismerte Glinszkij fiát, Jant, hallotta, amikor apja előadást tartott náluk, elmondta Leninnel kapcsolatos emlékeit, látta az anyját, ezt az előkelő dámát, aki később annak az egyetemnek lett rektora, ahol Szasa Pankratov tanult, és ahonnan éppen ő zárta ki. Ez az ostoba liba nem tudta, hogy Szasa ügye a későbbiekben a férje ügyének része lesz, majd még később az ő saját ügyének része.

És mindezzel most ő, Sarok foglalkozik.

A találkozás itt, ebben az új világban ezekkel az ismerős nevekkel mintegy összekapcsolta a múltat a jelennel. Most először érezte meg Sarok, hogy bosszút állhat mindazokon, akik életének korábbi szakaszában megalázták és megvetették. Szasa Pankratov már megkapta a magáét, nem tőle, de megkapta. És a többiek is meg fogják kapni.

13

A lakás, ahol Jura Vikát fogadta, Gyjakové volt, Gyjakov azonban a feleségénél, Revekka Szamojlovnánál lakott – a kövér, kissé púpos, mellbevágóan csúnya, ám politikailag rendkívül képzett nő politikai gazdaságtant tanított. Gyjakov is neki köszönhette politikai képzettségét, bár Sarok megfigyelése szerint Sztálinnak *A leninizmus kérdései* című művén kívül mást nem olvasott.

Revekka nem tetszett Saroknak. Ha őszinték akarunk lenni, egyáltalán nem szerette a zsidókat. Házuk udvarán és az iskolában senki sem tett különbséget zsidó és nem zsidó között, de Jura igen. Apja és anyja is különbséget tett.

A Sarok család antiszemitizmusa a messzi múltból, még az Ohotnij rjadon töltött időkből eredt. Emlékezetükben felmerült valamiféle zsidóember, még abból az időből, amikor az apa és a nagyapa a Moszkvoreckaja utcán szabóként dolgozott, és közvetlen közelükben, a Zarjagyje mellékutcáiban, mindjárt a Glebov-féle vendégfogadó mellett zsidók laktak, és ott állt a zsinagógájuk is. Ezeket a szabókat, kalaposo-

kat, szűcsöket sokat csúfolták az üzletekben dolgozó legények. Most pedig ezek a senkik egyszerre csak előléptek vezetőkké. Apja bátyja, Ivan, ez az írni-olvasni alig tudó parasztember, szintén hatalomra jutott, és ez tűrhetetlen. De még tűrhetetlenebb, hogy ezt a hatalmat megosztja Jankellel. Az öreg Sarok az új rend elleni tiltakozását zsidógyűlöletben fejezte ki. Közvetlenül a rendszer ellen fordulni veszélyes lett volna.

Azt, hogy Gyjakovnak Revekka a felesége, Sarok jószerivel Gyjakov alkalmatlanságának bizonyítékának tartotta. Egyébként Gyjakovnak soha sem beszélt a zsidókról, általában nem beszélt róluk. Még otthon is csak somolygott, amikor apja ezzel a témával foglalkozott.

A családja most komoly problémát jelentett a számára. Anyját hamar ráncba szedte, megtiltotta neki, hogy az udvaron fecseréssen. Meg aztán most nem is maradt ideje az udvaron üldögélésre: mindennap elment a zárt élelmiszer-elosztóba, hol ezt adnak, hol azt. Az udvaron nem állt meg, semmi szükség arra, hogy az emberek tudják, mit visz a szatyrában. Az apjával már bonyolultabb volt az ügy. Az öreg Sarok változatlanul varrt otthon. Nem sokat, két-három kosztümöt egy hónapban, de ez az adóellenőrök előtt titkolt foglalatosság lehetőséget nyújtott az öregnek arra, hogy kijárjon a lóversenypályára és fogadjon. Mindez kompromittálja Jurát, tönkreteheti a karrierjét.

Az öreg semmi pénzért nem volt hajlandó lemondani az otthoni munkáról. Ezzel némileg függetlenedett ettől az átkozott hatalomtól. A gyárban ő egy senki, egy egyszerű munkás, de itthon maga a gazda. A legelegánsabb moszkvai hölgyek törték magukat, hogy bejussanak hozzá, de nem tudtak bejutni, hízelegtek neki, nem mertek alkudni. Az öregnek tetszettek a csinos nők, azsúros harisnyába bújtatott lábuk, kacérságuk, még ha csak azért kacérkodtak is vele, hogy szabói kegyeit elnyerjék. Elsősorban a fiatal és szép megrendelőket kedvelte, néha még egy-egy szép zsidó nőnek is hajlandó volt varrni, olyan fekete szépségek akadnak köztük, hogy az ember majd hanyatt esik tőlük! A nő csak legyen fiatal, üde, az élettől majd kicsattanó! Szerette a faros-begyeseket, ám öregasszonyoknak nem volt hajlandó varrni, de még középkorúaknak sem, nincs derekuk, nem mutat rajtuk a ruha.

Apja volt az egyetlen ember, akit Jura tisztelt, akihez ragaszkodott, akinek értékelte az életbölcsességét. Jól tudta, hogy apja is egyedül csak őt kedveli. Vologykát az apja kegyetlenül gyepálta, de Jurához soha még csak egy ujjal se nyúlt. Ők ketten, akik úgy hasonlítottak egymásra – szépek voltak és szerették az életet –, mindig szemben álltak anyjával, az udvar hírhedett botránycsinálójával meg a bűnöző bátyjával. Az öreg Sarok semmivel sem adta jelét annak, miként viszonyul fia új helyzetéhez. Ahogy annak idején se meg nem rótta, se meg nem dicsérte, amiért belépett a Komszomolba, majd a pártba, nem ítélte el és nem helyeselte kapcsolatát, se később a szakítását Lenával. Ez nem közönyből fakadt, hanem bizalomból. Mindenki dolgozik valahol, most minden állami, másutt nem lehet dolgozni, hát akkor csinálja mindenki úgy, ahogy tudja. Ő személy szerint a sarkára állt, megtartotta az önállóságát, és nem hagy föl a szakmájával. Ha csak egy szót ejtene is neki erről, vérig sértené, amit az apja soha nem bocsátana meg.

kínosnak érezte. És ha Galja kihívja a rendőrséget, és kiderül, hogy Kosztyának nincs bejelentett lakása Moszkvában, akkor mi lesz? És bár Szofja Alekszandrovna igazán nem akarta elszomorítani Varját, mégis úgy döntött, hogy beszél vele. Erre hamarosan alkalom kínálkozott.

Varja nem érezte jól magát. Kosztya ételhordóban ebédet hozott haza az étteremből, különben sem engedte meg Varjának, hogy főzzön, nem akarta, hogy konyhaszagú legyen és hogy tönkretegye a kezét. Roppant drága ételeket hordott haza, és nemcsak Varja, hanem Szofja Alekszandrovna számára is.

Az ételt általában Varja szokta megmelegíteni, de most Szofja Alekszandrovna felajánlotta, hogy majd ő megcsinálja.

Kirakta a borjúszeleteket a serpenyőbe, s a konyhát elárasztotta a finom illat.

Galja gúnyos mosollyal megjegyezte:

– Micsoda illat... Kicsordul az ember nyála...

Szofja Alekszandrovna úgy tett, mint aki nem veszi észre az iróniát, csak ennyit mondott:

– Varja beteg. Konsztantyin Fjodorovics hozta neki az étteremből.

– Pompásak ezek a burzsujebédek – folytatta Galja változatlanul gúnyosan mosolyogva. – Mi meg örökösen csak tőkehalat eszünk. Az ő ebédjük minden bizonnyal belekerül nyolc vagy akár még tíz rubelbe is...

– Nem tudom, mibe kerül – mondta hűvösen Szofja Alekszandrovna, és a tűzhely felé fordult.

– Ugyan honnan veszik az emberek a pénzt? – Galja csak nem hagyta magát. – Éjszaka dolgozik, éjjeliőr lenne? De hát az éjjeliőrök a házmesternél is kevesebbet keresnek.

– Hagyja abba, Galja, nagyon kérem, fejezze be – szólt Szofja Alekszandrovna –, maga rendes, jólelkű asszony. Mi szüksége erre?

– A jókat csak kihasználják – felelte dühösen Galja. – A jókat igába fogják, a jókkal vizet hordatnak. A jók félnapokat állnak sorba, mégsem tudják beváltani az élelmiszerjegyüket, a villamoson a lépcsőn lógnak, majdhogy a kerekek alá nem esnek, a rosszak pedig taxival furikáznak, éttermekben tanyáznak.

Szofja Alekszandrovna nem felelt, bevitte a szobába az ebédet. Varja észrevette, hogy bántja valami.

– Mitől ilyen rosszkedvű, Szofja Alekszandrovna?

– Galja morgott a konyhában: burzsujebédeket esznek, vendéglőben mulatnak. Hajnalban járnak haza...

– S neki mi köze hozzá?

– Bizonyára irigykedik...

– Micsoda szemét! – csattant fel Varja.

– Az is lehet, hogy szeretné elfoglalni Szasa szobáját.

– De hiszen maga írást kapott róla, hogy megtarthatja!

– Talán úgy képzeli, ha bebizonyítja, hogy üzletelek a szobával, akkor elveszik tőlem.

– Maga fél Galjától?

– Nem félek tőle, de ezek a botrányok...

– Aljas perszóna! – dühöngött Varja. – Majd megkapja tőlem a magáét, befogom a mocskos száját.

– Ne tegyél semmit, Varenyka, bajba kerülhetsz!

– Ugyan mit árthat nekem?

– Ha nem neked, akkor Konsztantyin Fjodorovicsnak.

– Miért, ő talán szélhámos, tolvaj?

– Varja, miket beszélsz összevissza? De be kell látnod, igen kétes a helyzete. Sehol sem dolgozik, sehol nincs alkalmazásban.

– De igen, dolgozik – tiltakozott Varja. – A szövetkezetben. Az pedig, hogy biliárdozik – végül is egy állami biliárdszalonban játszik. Ez senkinek sincs megtiltva.

– Varenyka! Nekem semmi kifogásom Konsztantyin Fjodorovics ellen. De Galja érvelhet azzal, hogy nincs bejelentve.

– Én sem jelentkeztem be.

– De te ebben a házban vagy bejelentve.

– Ő pedig egy másik házban. Mi a különbség?

– Biztos vagy benne, hogy be van jelentve valahol Moszkvában?

– Hát persze!

E látszólag magabiztos választ Szofja Alekszandrovna nem érezte igazán meggyőzőnek. Mégsem tudta rászánni magát, hogy megkérdezze: látta-e a saját szemével a bejelentést. Csak ennyit mondott:

– És a kettőtök kapcsolata sem rendezett.

Varja gúnyosan mosolygott.

– A mi országunkban a tényleges házasság egyenértékű a hivatalos házassággal. Közös háztartásban élünk, egy ágyban alszunk, férj és feleség vagyunk.

– Varja, miket beszélsz? – ráncolta a homlokát Szofja Alekszandrovna.

– Miért, mi van ebben? Nemrégiben a bíróságon jártam, egy gyermektartási ügyet tárgyaltak. A bíró így tette fel a kérdést: közös háztartásban éltek? Egy ágyban aludtak?

Szofja Alekszandrovna továbbra is a homlokát ráncolta.

– Szofja Alekszandrovna, mondja meg őszintén: kellemetlen magának, hogy itt lakunk? – kérdezte komolyan Varja. – Fél valamitől?

Szofja Alekszandrovna komolyan felelt:

– Amíg nem találtok jobbat, nem lesz saját lakásotok, addig csak lakjatok nálam. De úgy kell megoldani, hogy ebből ne legyen semmi kellemetlenség. Egyetértesz velem?

– Egyetértek, és majd gondolkodom a dolgon.

– Még valamit szeretnék mondani, Varenyka. Fegyvert láttam a szobátokban, méghozzá kettőt is.

– Vadászpuskák. Kosztya vadász.

– Az mindegy. Meg kell, hogy értsél engem. Az Arbat kiemelt útvonal a Kremlbe tartó kocsik számára, és az *én helyzetemben* nem engedhető meg, hogy fegyver legyen a lakásomban. – Szofja Alekszandrovna hangja határozottan csengett. – Az

ilyesmit most nagyon szigorúan veszik. A saját lakásában Konsztantyin Fjodorovics felelne a fegyverért, de itt, az én lakásomban én felelek érte.

Egy kis időre elhallgatott, majd hozzátette:

– Meg kell őriznem ezt a szobát Szasa számára, ez Szasa szobája, óvakodnom kell minden veszélytől.

– Rendben van – felelte Varja. – Nem lesz tovább fegyver a lakásban.

Varja saját szemével nem látta, hova van Kosztya bejelentve. A Krímben, a szállodában Varja személyi igazolványával együtt a magáét is bemutatta, kitöltötte a bejelentőlapokat, beírta az állandó lakásuk címét: Moszkva és így tovább, vagyis beírta azt, ami a személyi igazolványában szerepel, hiszen az adminisztrátor ellenőrzi az adatokat.

Varja még soha sem tartotta saját kezében Kosztya személyi igazolványát. S mi van, ha téved? Ha a férfi nem azt írta be, hogy: „Moszkva", hanem valami más várost? Neki ez igazán mindegy, de Szofja Alekszandrovnát nem hozhatják kellemetlen helyzetbe. Ezért aztán még aznap este szólt Kosztyának:

– Szofja Alekszandrovnát nagyon nyugtalanítja, hogy van-e neked állandó moszkvai lakásod.

– Hiszen már mondtam neki, hol van a lakásom, talán nem hisz nekem?

– De igen, hisz. Csakhogy Galja, a társbérlője áskálódik ellene, szeretné megkaparintani a szobát, mindenütt azt kiabálja, hogy Szofja Alekszandrovna nyerészkedik a lakásán. S ha neked nincs állandó bejelentett lakásod Moszkvában, akkor Szofja Alekszandrovnának kellemetlensége lehet.

– Mutassam meg neki a személyimet?

– Ez lenne a legjobb.

– És mikor? Hazajövök, már alszik, felébredek, már elment munkába.

– Hagyd itt nálam, majd én megmutatom neki.

Kosztya sanda pillantást vetett rá.

– Nem hagyhatom itthon a személyimet; szükségem van rá. Ébressz fel holnap reggel jó korán, majd én megmutatom neki!

– És még valamit. Azt kéri, hogy ne tarts fegyvert a házban.

– De hiszen ezek vadászpuskák, azt szabad tartani.

– Mindegy. Galja ezekért a puskákért is feljelentheti.

– Mondd meg neki, hogy van hozzá papírom, engedélyem.

– Az engedély egy puskára szólhat, de neked több van itthon.

– A vadászpuska tartását nem tiltja a törvény, Szofja Alekszandrovna pedig ne idegeskedjen, szedjen inkább nyugtatót – csattant fel ingerülten Kosztya.

– Számunkra itt egy törvény létezik, és ez Szofja Alekszandrovna – mondta Varja. – Ő itt a háziasszony. Vagy teljesítjük a követeléseit, vagy szedhetjük a sátorfánkat.

– Legyen, ahogy akarjátok – morogta kelletlenül Kosztya.

Reggel fölkelt, ásított, nyújtózkodott, nem szokott hozzá a korai felkeléshez, felvette a köntösét, zakója zsebéből elővette a személyi igazolványát, bekopogott Szofja Alekszandrovnához, bement hozzá, majd visszajött.

– Minden rendben.

És megint lefeküdt.

Varja magában megállapította, hogy Kosztya nem adta ki a kezéből a személyi igazolványt, de nem akart erre gondolni. A rövid idő alatt, amióta együtt élt Kosztyával, beletörődött a gondolatba, hogy Kosztya egy bonyolult sorsú, bonyolult helyzetben lévő ember, semmiről nem kell faggatni, mert amit nem akar elmondani, arról sohasem fog beszélni. Szüleit – eloroszosodott görögök, azovi-tengeri halászok – a kuláktalanítás során száműzték Mariupolból. Kosztya akkor a kereskedelmi flottánál szolgált, hajójával külföldi úton volt, csak ezért kerülte el szülei sorsát. És amint ezt Varjának bevallotta, amikor visszatért a hajózásból, és megtudta, hogy családját száműzték, nagyon sajnálta, hogy nem maradt Pireuszban vagy Isztambulban, most élhetné a világát. A kereskedelmi flottát otthagyta: gondosan ellenőrzik a külföldi hajóútra menőket, ha rájönnek, hogy szüleit a kuláktalanítás során száműzték, őt magát is száműzik. Feljött Moszkvába, a fővárosban könnyebb eltűnni, szerelőként dolgozott, gyakran cserélte a munkahelyét, feltalálta azt a bizonyos foncsort, belépett egy szövetkezetbe, de a legfontosabb a biliárd volt számára. Felfigyelt rá Bejlisz, Moszkva leghíresebb biliárdjátékosa, bevezette a legjobb biliárdszalonba, ahol megkopasztották a „frájerokat", a vastag pénztárcájú vidékieket meg a hivatalos pénzzel rendelkező kiküldetésben járókat. Velük Kosztya kíméletlenül elbánt, először hagyta, hogy nyerjenek, utána pedig teljesen kifosztotta őket.

Ljovocska egyszer azt mondta, ha Kosztya Amerikában élne, milliomos lenne. Erre Ika gúnyosan megjegyezte, hogy Amerikában nemcsak a cipőpucolókból lesznek milliomosok, hanem a maffiózókból is. Varja felcsattant, azt tanácsolta Ikának, hogy fogja be a száját. Kosztyának nem mesélte el ezt a beszélgetést, mert bizonyára nem bocsájtotta volna meg Ikának ezt a cipőpucolót.

Azzal, hogy Varja férjhez ment Kosztyához, átugrott minden lépcsőfokot, magasabbra emelkedett Vika Maraszjevicsnél, Nyina Seremetyevánál, Noéminél, mert azok a szeretőiktől függenek, de ő az étterembe a férjével jár, akit mindenki ismer, és akinek mindenki a kegyeit keresi. A külföldi rongyokat se irigyelte, amiket ezek a lányok egymásnak adogattak el. Kosztya elvitte őt a legkiválóbb moszkvai szabókhoz, a legjobb cipészekhez és szűcsökhöz. A kabátját Lavrov varrta, a ruháját Nagyezsda Petrovna Lamanova, Alekszandra Szergejevna Ljamina, Varvara Sztyepanovna Danyilova, de még Jefimova is, a melltartóit Lubenyec, a öveit az arbati Koske, a kalapjait Tamara Tomaszovna Amirova, a cipőit Barkovszkij, Gutmanovics, Duskin készítette. Az olcsó mestereket Kosztya lenézte, öltönyeit Zsurkevics, Moszkva legdrágább szabója varrta.

Ily módon minden pompásnak, ünnepinek és elegánsnak tűnt. De Varja érezte, hogy kapcsolata Kosztyával nem lesz hosszú életű. Hogy miért nem? Maga sem tudta. A múltban sok mindent nem fogadott el, de ott mégis minden világos és érthető volt. A mostani életéből épp ez a világosság hiányzik, nem tudja, hová megy, merre sodródik. Kosztya majd tíz esztendővel idősebb nála, de semmit se olvasott, még *A három testőr*t sem. Puskintól csak ezt a négy sort ismerte: „Aztán egész nap szótlanul A biliárdnál kalkulálva, Egy tompa dákóval megállva Két csontgolyót lök és

figyel".* De okos volt, s nem azért idézte a sorokat, hogy ezzel bizonyítsa, Puskin nem áll távol tőle, hanem arra utalt, hogy Puskintól sem állt távol a biliárd.

Szerette-e Kosztyát? Erre nehéz válaszolni. *Az a dolog* a jaltai szállodában történt meg. Nem ellenkezett, talán azért, hogy megismerje azt az ismeretlen érzést, amiről a többi lány mesélt, vagy talán azért, mert szeretett volna nő lenni a szó igazi értelmében.

De még *után* sem kerültek egymáshoz igazán közel, valami elválasztotta őket. Talán a korkülönbség? Kosztya kitűnően úszott, Varja mégsem érezte igazán jól magát vele a strandon: zömök, széles vállú, ám kurta lábú (az öltöny ezt jól leplezte), keze, lába, háta csupa szőr, a mellén tetoválás, egy nagy sas, a strandon Kosztya sokkal idősebbnek látszott... Amikor visszamentek a szállodába, Kosztya kulcsra zárta az ajtót, ölelte, csókolta őt, a nyakát, a mellét, Varja azonban szégyenkezett a nappali világosságban, félt, hogy amikor majd lemennek az étterembe, mindenki leolvassa az arcáról, hogy az imént *az* megtörtént. Lefekvéskor Varja leoltotta a villanyt, szégyellt levetkőzni Kosztya előtt, szégyellte dédelgetni, ölelni, csókolni. És nem is kívánta igazán.

Az új élet nem rendítette meg, nem emelte az egekbe. Az, ami annak előtte elérhetetlennek látszott, egyszerre elérhetővé, megszokottá vált – mintha mindig így élt volna. Változatlanul vonzották az elegáns éttermek, tetszettek a szép ruhák, de unta az elhúzódó próbákat, ingerültté tette a szabók pontatlansága, a hosszú, gyötrő várakozás Paulnál, a fodrásznál, noha ott gyűlt össze Moszkva színe-java.

A fodrászszalon az Arbaton állt, a Prága étterem mellett. Annak idején Kosztya szerelte fel a hajszárító burákat, így Varja, mint a többi törzsvendég, az udvar felől, a lakáson keresztül járt be. Paul, a fodrász, vagyis Pavel Mihajlovics Kondratyjev és felesége, Vera Nyikolajevna, a manikűrösnő egyébként kitüntető figyelemmel kezelte Varját. Akkor jött divatba a tartós hullám, ám Pavel Mihajlovics nem volt hajlandó bedauerolni Varja haját:

– Még hogy tönkretenni egy *ilyen* arcot?!

Ezt meghallották a tartós hullámra váró hölgyek, és persze megbántódtak. Varja fütyült rájuk. Neki megvan a saját ismeretségi köre, ugyanaz a Kosztya-féle társaság. Az étteremben változatlanul egy asztalnál ültek, és Varja csak velük táncolt. Kosztya néha egy rövid időre kijött a biliárdteremből, felhajtott egy kupica vodkát, valamit harapott hozzá, gyengéden átölelte Varja vállát, mintegy jelezve, hogy ez a szépség az ő felesége, és ez a társaság az ő társasága, az ő számlájára esznek, isznak. Varja még azt is gyanította, hogy Ljovocska az ő számlájára öltözködik, mert ilyen drága szabókra Ljovocskának nem telhet. De Ljovocska feddhetetlen fiatalember, nem biliárdozik, bort is alig iszik, udvarias, szelíd, előzékeny, és ráadásul műszaki rajzoló, dolgos férfiú. Kosztyának szüksége volt erre a társaságra, jó családból származó kulturált fiatalokra, mint ahogy feleségnek is ilyen tiszta, rendes fiatal lányt választott.

---

* *Anyegin*. Áprily Lajos fordítása.

Ez adja az erkölcsi súlyát, mutatja helyzetét a társadalomban és tekintélyét önmaga szemében. Bár soha nem olvasott semmit, mindig tudta, hogy mit olvasnak mások, ki a divatos író ma, ki híres és ki nem, nem akart műveletlennek látszani, ezért jól megjegyezte a neveket.

Egy alkalommal az asztalnál üldögélve Ika olyan hangon, mintha csak társasjátékot játszanának, feltett egy kérdést:

– Reményteljes rendező, két filmje kezdődik „A" betűvel. A neve?

Kosztya még időben elkapta Ika tekintetét, visszafordult, és azonnal rávágta:

– Barnet.

Kosztya nem szerette a mozit, nem viselte el a levegőtlenségét, jobban kedvelte az esztrádműsorokat, az operettet, a balettot, Barnet filmjeit nem látta, Ika kérdésére mégis ő adta meg elsőként a választ. És aztán barátságos biccentéssel köszöntötte Barnetet.

– Együtt vadásztunk – jegyezte meg hanyagul.

– Igen, igen, már emlékszem – kapott a szón gúnyosan Ika. – Mesélted is nekünk ezt a történetet: együtt terítettetek le egy farkast.

– Nem vele, hanem Kacsalovval – felelte Kosztya kissé elhúzva a száját. – És nem egy farkast, hanem egy egész farkascsaládot. Véletlenül rábukkantunk egy farkastanyára, előbb lelőttük a hímet, aztán a nőstényt, majd megfogtuk a három kölyköt. Te már láttál farkast, ugye? Ha nem, akkor menj ki az állatkertbe, és nézd meg őket, de nehogy eszedbe jusson megsimogatni valamelyiket, mert leharapják a kezedet!

Fölhajtott még egy kupica vodkát, odahajolt Varjához, és halkan a fülébe súgta:

– Drágám, te szemrehányást teszel a fegyvereimért, ezek meg – kezével körbemutatott a termen – mindent odaadnának azért, ha elmennék velük vadászni. Menjünk el holnap a Művész Klubba, majd meglátod, hogy körüludvarolnak.

– De hát oda csak színészek járnak!

Kosztya őszintén elámult.

– Te nem hiszel nekem? Holnap odamegyünk!

Másnap Kosztya korán jött haza, hogy megtanácskozza vele, mit vegyen föl. Varja először felpróbálta a kék selyemkosztümjét, a szoknya pliszírozott fodorban végződött, gallérja is pliszírozott volt. Aztán felvette aranyszállal kivarrt, szürke atlasz kazakját, amelyhez magasan felsliccelt szűk szoknya illett. Majd egy kivágott barna ruhát. Varját megdöbbentette, hogy a minden iránt közönyös Kosztya milyen hosszasan tudott gyönyörködni ruháiban, milyen elragadtatással tudta nézni őt, úgy örvendezett, akár egy gyerek.

– Sikkes, nagyon sikkes.

Varja bízott az ízlésében, de mi lesz, ha az ottani hírességek lekezelik Kosztyát? Hiszen ki ő a számukra? Egy biliárdjátékos. Most még kiderült, hogy vadászmester is. És ő, mint a vadászmester felesége, milyen ostobán fest majd, ha túlságosan kiöltözik!

Aggodalma feleslegesnek bizonyult.

A klubban ismert és ismeretlen egyének egyaránt megfordultak, és mind úgy tettek, mintha jól ismernék egymást, hogy ezzel is hangsúlyozzák a színésztársada-

lomban uralkodó demokráciát. Két biliárdasztal is volt a klubban. De Kosztya keveset játszott. Ott állt Zahar Ivanovics, a híres markőr mellett, aki szintén jó barátja volt, tanácsokat adott a játékosoknak, s ha be is szállt a játékba, akkor is csak kis tétekkel, nehogy megbántsa híres barátait. Itt, a Sztaro-Pimenovszkij közben pihente ki magát, itt nem foglalkozott a munkával, vidám volt és kedélyes, ezért Varja szívesen jött ide vele. A klub egy hajdani főúri villa kényelmes, régi bútorokkal berendezett szuterén helyiségében volt. Oldalt páholyok húzódtak, nyolc-tíz emberre méretezett, nyitott kis fülkék. Kosztya néha magával hozta a klubba Ljovocskát és Rinát is, ilyenkor egy négyszemélyes asztalhoz ültek. A páholyokban a nagy társaságok üldögéltek. Kosztya megmutatta Varjának Iljinszkijt és Klimovot, Varja azonnal rájuk ismert, mert látta őket a *Per a hárommillióért* című filmben. Felismerte Szmirnov-Szokolszkijt is, miután az gyakran fellépett az Ermitázs-kert esztrádszínpadán. Szmirnov-Szokolszkij egy kopasz, bajszos férfi társaságában ült, valamit magyarázott neki, közben kezével eltakarta a száját, vagy nem akarta, hogy a többiek hallják, mit mond, vagy kért tőle valamit. A kopasz hallgatott, összehunyorította zsírpárnák közt ülő ravasz szemét, olyan volt, mint egy jóllakott kandúr.

– Gyemjan Bednij – magyarázta Kosztyá.

Varjának minden nagyon tetszett itt. Vodkát, bort nem szolgáltak föl, csak ásványvizet és gyümölcslevet, amire egy plakát is felhívta a figyelmet: „Narzan ásványvizet kupicában nem szolgálunk fel." De a konyha egyszerűen felséges volt, kitűnően főztek, az éttermet Moszkva legjobb szakácsművésze vezette, Jakov Danyilovics Rozental, akit mindenki csak Szakállnak hívott.

Az intézmény tisztességét hangsúlyozandó a falon a következő felirat díszelgett:

Jegyezz meg egy csekélységet:
Hozd magaddal feleséged,
Ne kövesd a burzsuj módit:
Ne a másét, a valódit!

Rina azt bizonygatta, hogy az első két sort Tretyjakov írta, a második kettőt pedig Majakovszkij, nem sokkal halála előtt.

A lánynak legalább annyi ismerőse volt itt, mint Kosztyának. Barátságos természet lévén, mindenkivel jól kijött, de ahhoz is értett, hogy távol tartson bizonyos embereket. Varja valójában semmit sem tudott róla, csak azt, hogy az Osztozsenkán lakik, a Zacsatyjevszkij kolostor mellett, egy kis faházban, senkit sem hív meg magához, nevetve szokta mondani: „Bármelyik pillanatban összedőlhet a ház." Rina nélkülük is eljárt a klubba, de soha nem látták, hogy kivel jön vagy kivel megy el. A vendégek tizenegy körül kezdtek szállingózni, amikor a színházban befejeződtek az előadások, és hajnali két-három óra tájt mentek haza. Éjszaka fiákerek várakoztak rájuk a kis közben.

– Hazavigyünk? – kérdezte Kosztya Rinát.

A lány kacéran felvonta szemöldökét.

– Hazakísérnek...

Kosztya beültette Varját, a lány hátradőlt az ülésen, kényelmesen elhelyezkedett. A Sztaro-Pimenovszkij közből kigördültek a Malaja Dmitrovkára, onnan a bulvárokra.

A város most ismeretlennek tűnt: kihaltságában, a sötétben, az alvó házak csendjében valami nyugtalanító rejtőzött. Varja hallgatott, emlékezetében újra lepergette az est benyomásait.

Gyakran megesett, hogy az étterem vendégei felmentek a pódiumra, hogy szórakoztassák a közönséget. Többnyire a színészek írták a paródiákat, jeleneteket, rövid kis bohózatokat, néha írók, s mindezt ragyogóan adták elő, cigányok énekeltek, Ruszlanova énekelt, ilyent nem láthat az ember egyetlen színházban sem. Egyszer Szergej Obrazcov lépett ki a színpadra, kezében egy ősz szemöldökű, ősz szakállú bábot hozott. A teremben tapsvihar tört ki, mindenki Feliksz Kon, a művészeti főigazgató és a klub vezetőségének elnöke felé fordult. A báb döbbenetesen hasonlított rá. Obrazcov Kon hangját utánozva bejelentette, hogy most egy előadást fognak hallani „a szovjet bölcsődalról". „A szovjet bölcsődal – a báb Kon mozdulatával a nézőtér felé bökött mutatóujjával – nem burzsoá dalocska, ennek fel kell ébresztenie a gyermeket..." Nem történt semmi, megúszta a dolgot. Ahogy Varja megállapította, ezeknek az embereknek általában sokat megengednek.

Kosztya közölte, hogy egy héten legfeljebb egyszer mehetnek el a klubba; nem ott keresem a pénzt, ezt megértheted. És nagyon szigorúan tartotta magát ehhez a szabályhoz, csak egyszer engedett Varjának, amikor a *Bíróság elé a női szerepeket nem író szerzőket!* címmel tartottak előadást. A bíró szerepében Natalja Szac lépett fel, a vádlottak Katajev, Olesa és Janovszkij voltak, az ügyész pedig Mejerhold.

Varja és Kosztya a hetedik sorban ült, ugyanott foglalt helyet Alekszej Tolsztoj és a két grafikusművész, Gyenyi és Moor. Egy pillanatra feltűnt Vika Maraszjevics is, Varja most látta itt először. A fivére, Vagyim, akiből irodalmi és színházi kritikus lett, törzsvendég volt, a híresség körül téblábolt. Most is itt baktat a nézőtéren, rövidlátóan hunyorog, szabad helyet keres. Mögötte – feltehetően ő hívhatta meg őket – Jura Sarok és Lena Bugyagina. Lena ismerte Varját, barátságosan biccentett feléje, ezt követően Jura is odapillantott, de Varja elfordította a fejét, utálta Sarokot.

Nyomban eszébe jutott a szilveszter este, Szasa és Jura vitája. És most Szasa Szibériában van, száműzték, de Jura, Vagyim, Lena Bugyagina és Vika Maraszjevics itt szórakozik ebben a ragyogó klubban.

Varja úgy eltöprengett ezen, hogy nem hallotta, mit mondott Natalja Szac. Akkor figyelt föl, amikor beszólították a „vádlottakat". Elsőnek Katajev lépett elő. Hangja kellemetlen volt, kissé orrhangon beszélt, mintha meg lenne fázva. A közönség elég lanyha fogadtatásban részesítette, csak gyér tapsot kapott, ilyen gyéren tapsolták meg Janovszkijt is. Ezzel szemben Olesa minden replikáját kitörő nevetés fogadta. A magas, nagy orrú Mejerhold héjaként csapott le Olesára. Az apró termetű, lobogó hajú Olesa villámsebesen visszaverte az ütéseket. A Varja előtt ülő Jaron folytonosan hátrafordult Alekszej Tolsztojhoz, örömmel hunyorgott rá, lám, milyen remek ez a Jurocska, de közben Varjára sandított. Az ítélet után felállt, Varja felé fordult, valami furcsa, esetlen testtartásba merevedett, a többieket akadályozta abban, hogy kimenjenek a sorból, majd közölte: „Hátranéztem egy szépségre, és kővé váltam, mint Lót felesége." Ez olyan mulatságosan hangzott, hogy Varja elnevette magát.

– Maga színésznő? – kérdezte Jaron. – Hogy lehet, hogy nem ismerem?

– Nem vagyok színésznő, azért nem ismer – felelte Varja hűvösen. Nem akarta, hogy nevetését Jaron biztatásnak vegye.

Varja nem lelkesedett ezekért a hírességekért, nem osztotta Kosztya és Rina elragadtatását: komédiások, ezért aztán megengedik nekik, hogy többet fecsegjenek. Ő jobban szereti a színpadon látni a színészeket. Ott teljes szívből tud tapsolni nekik, mert a tehetség az tehetség. De összeismerkedni velük? Ugyan minek? Kosztyának tetszett Varja álláspontja, lelke mélyén ujjongott, de egyedül se a klubba, se más nyilvános helyre nem engedte el Varját, legfeljebb moziba mehetett el Zojával vagy Rinával.

4

Mikor Vika Maraszjevics a Művész Klubban összefutott Jura Sarokkal, úgy döntött, hogy többé nem megy oda. Miért kerüljön feleslegesen a férfi szeme elé? Ugyan miért? Teljesen elegendőek számára a találkozások a Maroszejkán. Elvitte neki a soron lévő jelentést: ilyen és ilyen napon, ebben és ebben az étteremben, ezek és ezek az emberek ültek, erről meg erről beszéltek. Sarok megkövetelte, hogy Vika szóról szóra írjon le minden elhangzott kijelentést, noha ezek megjegyezhetetlenül üres beszélgetések voltak. Vika ezért aztán áttért a hírek közlésére.

...Noémi változatlanul a japánjával jár együtt. De egy bizonyos olasz feleségül óhajtja venni, és el akarja vinni Olaszországba...

...Feltűnt két új német, Szuszanna és Katya, a két Metropol-beli lány jár velük. Hogy kik ezek a németek, arról a lányok nem beszélnek.

...A szépséges Nelli Vlagyimirova elvált a cigány Poljakovtól, és feleségül ment Georges-hoz, a gazdag francia kereskedőhöz: óriási lakás, szőnyegek, antik bútorok, porcelánok, autó...

Vika igyekezett találkozásait Jurával ilyen nagyvilági fecsegéssé változtatni. Egy szabó fiának kell, hogy imponáljon ez a stílus. Vika azonban hamarosan meggyőződött arról, hogy a férfit mindez igen kevéssé érdekli. Az is lehet, hogy Sarok semmi különöset nem vár tőle: lebukott a külföldieken, hadd dolgozzon egy kicsit...

De nem, valamit mégis vár tőle... Ugyan mit? Agyába véste a férfi minden szavát, azt is, hogyan reagál az általa szóba hozott nevekre... És végül megfejtette a talányt... Juzik Liberman! Hát ő érdekli! Ezt a magas, vastag ajkú fiatalembert első osztályú besúgónak tartották, nyíltan mesélte szovjetellenes vicceit, megengedte magának, hogy igen kockázatos tréfákat, adomákat adjon elő, a külföldiek nem érdekelték, viszont (feltehetően anyja révén) rendkívül kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett felelős beosztású vezetők körében, személyes és igen bizalmas kapcsolatokkal. Juzik Liberman a felelős beosztású emberekhez fűződő kapcsolata miatt kell Saroknak, mert róluk gyűjt anyagot. Nem az a lényeg, hogy miről beszélnek. Csak Juzik Liberman fecseg összevissza, de a közös nagy asztalnál fecseg, és mind nevetnek

rajta, vagyis reagálnak rá, aminek következtében azt mondhatjuk, hogy mind fecsegnek.

Amint erre rájött, Vika igyekezett minél közelebb kerülni Juzikhoz, az pedig szívesen vitte magával, így aztán nagyon pontos jelentéseket írhatott arról, hogy kinél, mikor kit látott, mit hallott. Ez érdekelte Sarokot, pontosan erre volt szüksége, bár Juzik jelentései mellett Vika feltehetően semmi újat nem közölt vele, úgy látszik azonban, hogy így, ebben a minőségben is kell neki Vika.

Nem volt annyira ostoba, hogy kimutassa Sarok előtt, megfejtette, ki ez a Juzik Liberman, és hogy tudja, milyen célt állított eléje. Nem állt szándékában emelni az értékét e hivatal szemében, sokkal inkább korlátolt, ostoba teremtésnek kívánt látszani, akitől semmi komoly munkát nem lehet várni.

E ravaszkodása következtében el tudta leplezni Sarok előtt a legfontosabbat: a neves építészek társaságát, akikkel régi barátja, a szintén építész Igor Vlagyimirovics hozta össze.

Azokról az álmairól és terveiről, hogy egy híres repülőhöz, a Szovjetunió Hőséhez menjen feleségül, már régen letett: ugyan hol találhatók ezek a repülők, meg aztán a feleségeik, azok a Marfutkák a legkisebb dolognál is futnak a pártbizottságra, a parancsnokokhoz, magához Sztálinhoz, és ha mégis sikerülne elválasztani valamelyiket, az ilyen „hősnek" már nincs semmiféle jövője, elküldik egyszerű pilótának a Csukcs-félszigetre. A külföld szintén mulandó álom. Erik? Kellemes férfi, de semmi különös, szokványos külföldi. Naponta fürdik, naponta borotválkozik, naponta cseréli a fehérneműjét, jó illat árad belőle. Hogyan tovább? Nem siet a lánykéréssel, a papa és a mama nélkül nem tehet ilyesmit. A cég becsülete! Legjobb esetben egy esztendő múlva kerül elő a papa, a nemes szívű atya, de addigra ő, Vika már huszonnégy éves lesz.

Vikának egy nagy jövő előtt álló emberre van szüksége. És létezik is ez az ember, a neves építész, a Szovjetek Palotája – Moszkva legnagyobb építkezése, Sztálin kedvenc gyermeke – egyik tervezője. Még nem is öreg, negyvenhárom éves, nagyon fiatalos, karcsú, nyúlánk, hosszú éveket töltött Olaszországban, igazi európai! Ez lenne a nagy szövetség! Nem egy csizmás pilóta, hanem egy világhírű építész és Vika, a híres professzor lánya, egy tősgyökeres moszkvai értelmiségi a felesége. Egy ilyen szövetség ellen semmiféle Sarok, semmiféle Gyjakov nem ágálhatna, hamar helyretennék őket.

„Rendben van, Ioszif Visszarionovics – mondaná ellenkező esetben a férje Sztálinnak –, ha nem bíznak meg bennem, ellenőriztessenek. De a feleségemet kényszeríteni, hogy figyeljen engem, erkölcstelenség."

Akkor aztán majd futkoshatna Gyjakov is meg Sarok is, repülnének a helyükről, és az olyan helyekről, mint az övék, messzire szoktak repülni.

Igaz, az Építésznek van felesége. A felesége éppúgy, mint ő, odesszai, együtt éltek Olaszországban, ott kicsiszolódott, kikupálódott: sovány, nagy orrú, barna nő, vékony, hosszú szipkában cigarettát szív, hunyorog, mert rövidlátó, de nem hord szemüveget. Első házasságából két nagy, már felnőtt gyereke van, nyolc évvel idősebb az Építésznél, az negyvenhárom éves, ő pedig ötvenegy. És ez a mocsok nő

fűvel-fával csalja a férjét. A mostani szeretője Kolja Krilov, szinte kölyök még, igazi külvárosi szépfiú, most kellene bevonulnia a hadseregbe, az asszony megpróbálja beszerezni valami magas rangú katona mellé adjutánsnak. Sehova nem jár együtt a férjével, megunták egymást az elmúlt húsz esztendőben. A férfi egész nap a műtermében tartózkodik, néha még ott is alszik, gyakran utazik külföldre, a felesége azt csinál, amit akar. Amikor az Építész elutazik Szuhanovóba, az építészek alkotóházába, a szeretői ott alszanak az asszonynál, a férfi feltehetően tudja ezt, váratlanul sose megy haza, nem akar megalázó botrányt. S ahogy Vika meggyőződött erről, a felesége mint nő már egyáltalában nem érdekli.

Igazán nem lesz nehéz kiütnie ezt a félig olasz, félig odesszai hölgyet. A kapcsolat mindenesetre már kialakult, a férfi belegabalyodott Vikába, mámoros órákat töltenek az ágyban. Vika fiatal, gyönyörű, tapasztalt és gyengéd, a férfi pedig erőteljes, temperamentumos. Minden áldott nap találkoznak, vagy legalább telefonon beszélnek.

De ez a kapcsolat mindenki előtt titokban maradt. Csak Igor Vlagyimirovicsot ismerik, mint Vika régi barátját, mint „a múlt egy darabkáját", tudják, hogy vele jár az Építőművészek Házába, Plevako ügyvéd volt villájába, a Novinszkij bulvárra. Leányzók még nem járnak oda. Az Építőművészek Háza még nem jött divatba, bár ott is van étterem, igaz, harmadosztályú. Itt állítják ki az elkészült terveket – kit érdekel ez?

Vika ily módon könnyen titokban tarthatta kapcsolatukat. Az Építőművészek Házában mindig csak Igor Vlagyimirovics oldalán jelent meg, ott csatlakozott hozzájuk az Építész. Bár a férfi túlzottnak találta ezt a konspirációt, értékelte Vika tapintatát, értékelte, hogy a lány mennyire érdeklődik munkája iránt; Vika mindig eljött azoknak a terveknek a vitájára, amelyekben az Építész részt vett, és figyelmesen hallgatta az érveléseket.

Ezeken a vitákon megjelentek idős építésznők is, Vikát ők nem nyugtalanították, annál inkább a férfi műtermében dolgozó csinos műszaki rajzoló nők, de Igor Vlagyimirovics megnyugtatta, hogy egy vezető beosztású építész, helyesebben egy Főépítész, nem kezd ki saját műtermének dolgozóival.

– Az ellenállás első törvénye kimondja – tréfálkozott Igor Vlagyimirovics –, hogy minden kapcsolat korlátozza a szabadságot. Egy építésznek pedig a saját műtermében tökéletesen szabadnak kell lennie.

Vika nagyszerűen játszotta a szerepét. Még Igor Vlagyimirovics is elhitte neki, hogy szerelmes a barátjába.

Az Építész számára ez nagyon nehéz időszak volt, dúlt a harc a különféle építészeti irányzatok, iskolák, tendenciák és tradíciók között. Ő, aki Olaszországban tanult, sok országot bejárt, és jól ismerte a modern nyugati építészetet, annak az iskolának az élére állt, amely a klasszikus hagyományokra támaszkodott, de szem előtt tartotta a korszerű, mindenekelőtt magas szerkezetű építményeket. Ezért sokan támadták, de Vika kijelentette, hogy zseni, épületei, tervei, eszméi zseniálisak, és ezt mindenkinek, a férfi barátainak és ellenségeinek egyaránt mondogatta is. Az Építész zseni! Nem az a fajta zseni, akit majd ötszáz év múltán fognak értékelni, hanem a létező, az elismert zseni. Minden, amihez csak hozzáér, zseniális!

Hát igen, ez helyesen megválasztott szerep volt, és Vika mesterien játszotta. Semmiben nem mondott ellent az Építésznek, soha nem szállt vitába vele, nem szeszélyeskedett, nem bántódott meg – egy nagy emberrel így kell viselkedni.

– Nekem sok hibám van – mondta Vika az Építésznek –, de tudod, a kisszerű női praktikák teljesen idegenek tőlem. Erre büszke vagyok, azt akarom, hogy könnyű legyen neked velem, hogy soha semmiben ne legyek a terhedre. A legfontosabb, hogy te nyugodt légy.

Ha az Építész nem tudott eljönni a találkájukra, akkor telefonon jelezte neki, és ilyenkor együttérzően megkérdezte:

– Mit fogsz most csinálni?

Vika megnyugtatta:

– Kedvesem, ne nyugtalankodj, heverészem, olvasok valamit, elmegyek a barátnőmhöz, esetleg beugrunk egy moziba. Holnap reggel okvetlenül hívjál fel!

Természetesen egyáltalán nem heverészett a díványon, nem ment el a barátnőjéhez, nem ugrott be egy moziba, megvoltak a maga ügyei: varrónők, cipészek, Juzik Liberman és Sarok, ezen a vonalon mindent szigorúan betartott, itt mulasztásról szó sem lehet. Az Építésznél sem lehet szó mulasztásról. Legyen meggyőződve arról, hogy ő hűséges, igaz társa. Mégiscsak egy professzor lánya, mégiscsak hetman nemzetségből származik! Nem tehet arról, hogy itt született, mindenféle faragatlan népek között, ő igazi arisztokrata, az ördögbe is!

Csak egyszer engedte meg magának Vika, hogy felcsattanjon.

A Szépművészeti Múzeumban történt a dolog, ott állították ki a Szovjetek Palotájára kiírt pályázatra beérkezett terveket. A múzeum reggeltől estig zsúfolt volt, hosszú sor húzódott előtte a Volhonka utcán. Az építészek, köztük külföldiek is, ott álltak a terveik mellett, többnyire a feleségükkel, magyarázták a tervüket, válaszoltak a feltett kérdésekre. Vika mindennap elment a kiállításra, ott találkozott az Építésszel, már sok ismerőse akadt ebben a világban, és lehet, hogy valaki talán megsejtette, milyen szerepet játszik az Építész életében, de Vika nagyon tartotta magát.

Zajlott az élet, nyüzsgött a közönség, a látogatók csak nem akartak elfogyni, csupán egy ember nem tette be a lábát a múzeumba egyszer sem: az Építész felesége.

– Ne szidd őt – mentegette az Építész –, közös életünk húsz esztendejében éppen elég tervemet látta már, elege lehet belőlük.

– De hát ez a te legfontosabb terved, életed fő műve!

– Majd ha elfogadják a tervet és átadják a róla szóló oklevelet, akkor majd itt lesz – tréfálkozott az Építész.

– Hát persze! Akkor majd itt fog állni melletted, és osztozik a diadalban!

A férfi ránézett Vikára, megértette a célzást: ő szeretne akkor mellette állni, ő szeretne osztozni vele a dicsőségben.

Vika érezte, hogy baklövést követett el, és megfogta a férfi kezét.

– Én semmire sem tartok igényt. De elviselhetetlennek érzem ezt az irántad és a munkád iránt mutatott közönyt. Melletted állni, de csak a dicsőség napjaiban, hát tudod... – Vika megvetően elhúzta a száját. – Bocsáss meg nekem, de egyszerre úgy elfogott a keserűség!

Másnap reggel az Építész telefonja ébresztette fel. Aznap zárt körű bemutató lesz a múzeumban, ne jöjjön oda, várja otthon a telefonját.

A zárt körű bemutató azt jelentette, hogy Sztálin és a kormány több más tagja látogat el a kiállításra.

Vika egész nap otthon ült, el nem mozdult volna a telefontól. Az Építész estefelé telefonált.

– Jövök hozzád!

Egy üveg pezsgővel érkezett, győzelmének, a kettőjük győzelmének napja volt ez. Sztálinnak tetszett a terve.

Másnap reggel két hétre elutaztak Szuhanovóba.

5

Sztálin a nyaraló verandáján ült, egy fonott karosszékben, arcát süttette a nappal. Szerette Szocsit, hiszen az ő teremtménye volt, szerette a délszaki nyarat, bár az orvosok az őszi pihenést javasolták. De hát mit tudnak ezek az orvosok? Már gyermekkorában is szerette ezt az időt, szeretett felmászni a Gorisz-Cihe romjaira, ezt a régi erődöt fent a hegyen még a bizánci császárok építették. Ott esett el, és ott sérült meg a keze. Szocsi Gorira emlékeztette, bár ott nincs tenger és nincs ilyen növényzet. Sztálin előtt az asztalon könyvek hevertek: Szolovjov, Kljucsevszkij, Pokrovszkij meg a referensek által benyújtott *Megjegyzések „A Szovjetunió története" tankönyv tervezetéhez*. Ezt a munkát Zsdanov irányította.

Zsdanov az Ő választása volt. Az idén hozta fel Gorkijból, és KB-titkárt csinált belőle. Nem azért, mert Zsdanov sikeresen vezette a területi munkát és a gorkiji autógyár építését. A többi területi titkár is megbirkózik a feladattal. Nem is azért, mert Zsdanov mindössze harmincnyolc éves, hisz a többi titkár se öreg még: Hruscsov, Varejkisz, Ejhe negyvenéves, Hatajevics negyvenegy, Kabakov negyvenhárom. De Zsdanov művelt ember, ért az irodalomhoz, a művészethez. Nem a Lunacsarszkij-féle mindentudó értelmiségi, nem fitogtatja a műveltségét, nem kérkedik idegen szavakkal, nem tart igényt teoretikusi szerepkörre, mint Buharin, mégis igazi értelmiségi. Ilyen művelt emberre szüksége van a vezetésben. Zsdanov alkalmas rá. Az első nagyobb szabású feladatot – az írószövetség létrehozását – úgy látszik, jól készíti elő. Az előttük álló kongresszus fordulópontot jelent majd a párt és az értelmiség viszonyában: az írók, az értelmiség élcsapata mindig jogot formáltak a nép szellemi vezetésére.

A hatalomért folytatott harcban Lenin az értelmiségre támaszkodott. Ez helyes volt: az értelmiség mindenkor a másként gondolkodás megtestesítője, a másként gondolkodás pedig kitűnő fegyver a hatalomért folytatott harcban. Ha azonban a hatalom birtokába jutottunk, már nem szabad az értelmiségre támaszkodni, a hatalom fegyvere nem a másként gondolkodás, hanem az egyetértés. A RAPP és a többi csoportocskák megosztották az értelmiséget. Olyan szervezetre van szükség, amely az egyetértést tudja biztosítani, ilyen lesz majd az írószövetség.

Gorkij kitűnő alany az írók egyesítésére. Lényegében baloldali szociáldemokrata, aki erősen hajlik a kispolgári liberalizmus felé. Lenin sokat vesződött vele, és nagyon helyesen tette. Gorkijnak neve van és kitűnő kapcsolatai jelentős nyugati írókkal. Sok mindent nem tart elfogadhatónak. De az emigrációban eltöltött évek bebizonyították neki, hogy külföldön nincs perspektívája. Egy igazi írónak szülőhazájában kell élnie és meghalnia. Victor Hugo kivárhatta III. Napóleon bukását, mert külföldön írott műveit kiadták Franciaországban. Az orosz emigránsokat nálunk nem adják ki és nem is fogják kiadni, az, ami Arkagyij Avercsenkóval történt, nem ismétlődik meg. Vagy nézzük Bunyint! Mit ért el? A Nobel-díjat hatvanhárom esztendős korában, de kinek van erre szüksége? Ki olvassa Bunyint? Ismeretlenségben fog meghalni, az ő Párizsában, mind ott fognak meghalni, egyikük neve sem marad fenn az orosz irodalomban. Ám Gorkij fenn akar maradni, emlékműveket akar magának a hazájában. Meg lehet érteni. És meg is kapja majd az emlékműveket. És összegyűjtött műveinek kiadását is megkapja. És a honoráriumot valutában úgyszintén. Ő maga is valutát jelent most, tisztelik a nyugati írók is, a mieink is, még a volt Szerapion testvérek, Fegyin és Tyihonov is – ezek az igazi írók, tehetségesek és tapasztaltak, elsősorban nekik kell szolgálniuk majd a szocializmus ügyét. A RAPP pedig kiszorítja őket az irodalomból, első helyre a „proletár" rímfaragókat helyezi. Ugyan mit érnek ezek a rímfaragók? Milyen irodalmi emléket hagynak hátra ezek az Ő korszakából? Gyemjan Bednij? Gyemjanból csak a könyvtára marad meg, azt mondják, nagyszerű könyvtár. Majakovszkij tehetséges ember, verseit fel kell használni, de ez már inkább politika.

Valamikor Ő is beleesett a versírás bűnébe. Szeminarista korában elvitte Ilja Csavcsavadzének, az Iverija szerkesztőjének a versét, a *Reggelt*, Szoszelo néven írta alá, merthogy szemináristáknak tilos volt saját nevükkel jegyezni a verseket. Annak idején Csavcsavadze öt vagy hat verset közölt tőle, visszaemlékezéseit Gorira, az apjára, az Atenibe vezető útra, apja mulatozásaira a barátaival. De többet nem írt, a versek nem az Ő világa. Hogy jók voltak-e ezek a versek? Soha nem olvasta el őket újból. Arra azonban emlékszik, hogy Ilja Csavcsavadze dicsérte a *Reggelt*.

A nyíló rózsabimbó reáhajolt az ibolyára,
S fenn az égen a pacsirta rázendített trillájára...

Aztán húsz év múlva, 1916-ban Jakob Gogebasvili elemi iskolák számára írt grúz tankönyvében megjelent a *Reggel*, ugyanazzal a Szoszelo aláírással. És ha az első megjelenés után húsz esztendővel Jakob Gogebasvili kiválasztotta a tankönyv számára, akkor abban a versben lehetett valami, érhetett valamit! De ő akkor sem a költészet számára született, a költő nem lehet harcos, a költészet ellágyítja a lelket. Az újságírás már harci eszköz, s tolla jól szolgálta a forradalmat. Sokat írt a legkülönbözőbb álneveken: David, Nameradze, Csizsikov, Ivanovics, Beszosvili, Kato, Koba... Koba lett a fedőneve is, ez a név tetszett neki. Koba Kazbegi nemes lelkű hőse az *Apagyilkos* című regényben. De ezen a nevén jól ismerte a rendőrség, így már nem írhatta alá cikkeit, újra visszatért a különböző álnevekhez: K. Sztyefin, K. Sztálin, K. Szolin, míg végre ezerkilencszáztizenhárom januárjában a Szocial-gyemokrat című

lapban így írta alá a cikkét: I. Sztálin. Ez lett aztán a neve, ezen a néven ismeri most már az egész világ.

Felhagyott a verseléssel, nem lett író, de szeretett olvasni, és sokat olvasott. Nem emlékszik már, kiket szeretett legjobban ifjúkorában, ezek összekeveredtek a későbbiekkel; olvasott a börtönökben, a száműzetésben – a forradalmár szakma elegendő időt hagy az olvasásra, sőt mi több, kötelez is rá.

A papneveldében a klasszikus gimnázium ismeretanyagát sajátította el. Tanultak latint, görögöt, hébert, franciát, angolt, németet. De az idegen nyelvekkel sosem tudott megbirkózni, a száműzetésben sem foglalkozott velük, csak időpocsékolás lett volna. Az oroszt azonban kitűnően elsajátította, a papneveldében oroszul folyt a tanítás, és ő öt évig járt oda. Csak grúz akcentusa maradt meg gyermekkorából, nem is próbált megszabadulni tőle. Az akcentuson nem múlik semmi. Látott ő már olyan oroszt is, aki se a vesszőt, se a hangsúlyt nem tudta helyesen kitenni.

Másodrendű, másodrangú írókat nem olvasott. Kinek kellenek azok? A klasszikusokat olvasta, azokra van szüksége egy orosz forradalmárnak... Gogol, Szaltikov-Scsedrin, Csehov, Gorkij – őket fel lehet használni a hatalommal folytatott harcban, az ellenzék is őket használta fel a vitákban – ismerni kell őket! A parasztírókat, ezeket a zlatovratszkijokat, levitovokat, karonyinokat, de még Nyekraszovot, Nyikityint és Szurikovot sem kedvelte, nem is olvasta, ők sajnálták a parasztot, pedig a paraszt senkit sem sajnál. Ő ezt igazán jól tudja, a saját bőrén tapasztalta.

Tolsztoj nagy művész, de nem értette a hatalom lényegét, idealizálta az embert, tanított, oktatott, ezzel kisebbítette a saját művészetét. „Az orosz forradalom tükre" – mi mindent nem mond az ember, hogy a művelt liberálisok kedvére tegyen! Dosztojevszkij is csapnivaló filozófus, akárcsak Tolsztoj, nem ismerte ki magát a társadalmi és az állami rend mechanizmusában. De Tolsztojjal ellentétben nem idealizálta az embert, megértette nyomorúságát, aljas lényegét, a szenvedés eszméjét hirdette, a szenvedés eszméjével pedig hatni lehet az emberekre, roppant ügyesen él ezzel az egyház is. Kár, hogy Dosztojevszkij nagyon unalmasan ír, nagyon rosszul, egyáltalán nem művészien.

A legnagyobb orosz író: Puskin. Mindent értett, mindent megsejtett, mindent meg tudott csinálni. Vegyük csak Péter alakját! Zseniális! „Magasba Oroszhont így ágaskodtatta a hajdani vas-zabola!"* De alkotói útjának tetőpontja a *Borisz Godunov:* „Hiszékeny, ostoba a nép, ámul csodán és újdonságokon, bojáraink hiszik: Godunovval fölérnek... Ha te ravasz vagy és erős..." Milyen nagyszerűen megfogalmazta! „Hiszékeny és ostoba" – ez a nép lényege. „Ravaszság és erősség" – ez az Ő hatalmának lényege. „Hiszik: fölérnek vele" – ez az Ő ellenfeleinek lényege. *Borisz Godunov* már ifjúkorában lenyűgözte, különösen Otrepjev alakja... „Papi méltóságától megfosztott, szökött szerzetes. Kora 20 év... Növésre pedig kicsiny, széles mellű, egyik karja rövidebb, mint a másik, haja vörösszőke."** Lehetséges, hogy Puskint még

---

* *A bronzlovas.* Kormos István fordítása.

** Németh László fordítása.

a szemináriumban olvasta. Puskin a tananyaghoz tartozott, de a *Borisz Godunov*ot igazából, alaposan később olvasta el, a tifliszi csillagvizsgálóban, ahol statisztikusként dolgozott, miután kizárták a szemináriumból. Most azt írják róla, hogy marxista propagandáért zárták ki a papneveldéből, annak idején ő is azt írta be egy kérdőívre: „Marxista propagandáért kizártak a tifliszi egyházi szemináriumból." Másért zárták ki. Mert nem fizette be a tandíjat, bár édesanyja minden hónapban átutalta neki az Egnatosvilitől kapott pénzt. De nem akarta elvégezni a papneveldét, nem akart pap lenni, az idő tájt már kapcsolatban állt egy marxista csoporttal. Ez a változat, hogy marxista propagandáért zárták ki, helyes változat, ez jól illik egy vezér alakjához, és ennek következtében a forradalom ügyét szolgálja.

Ebben a csillagvizsgálóban olvasta el újból a *Borisz Godunov*ot. „Papi méltóságától megfosztott, szökött szerzetes. Kora 20 év... Növésre pedig kicsiny, széles mellű, egyik karja rövidebb, mint a másik, haja vörösszőke." Ő is akkor volt húszéves, és a papnevelde befejezése előtt egy esztendővel mondott le az egyházi karrierről, ő is kis termetű, széles mellű, a haja is vöröses, és az egyik keze nehezen mozog. Nem volt már gyerek, sem üres ábrándokat kergető kamasz, természetesen semmiféle párhuzamot nem vont önmaga és Otrepjev között, nem is nagyon vonzotta ezt a sikertelen alak. Mégis megdöbbentette a külső hasonlatosság. És az is megdöbbentette, hogyan ragadja meg Puskin Otrepjev sikertelenségének okát: fecsegő, nagy titkát elmondja egy könnyelmű lengyel nőnek, széplelkű és lelkiismeretes, irtózott azoktól a módszerektől, amelyekhez minden politikusnak nyúlnia kell. „Ellenségnek a szép Moszkvában mutatom a szentül őrzött utat." Romantikus kalandor, de nem politikus! Minden megvolt benne: akarat, becsvágy, merészség, kockázatvállalás, a győzelem akarása és e győzelem megszilárdításának képtelensége, a győzelem eredményeivel élni nem tudás. Megszerezni a legfőbb hatalmat és nem tudni megtartani, ez a sikertelen politikusok sorsa; a hatalmat megtartani sokkal nehezebb, mint megszerezni, Otrepjev nem tudta megtartani. Ez nem történt volna meg, ha trónra lépése után csak tizedét megteszi annak, amit az a cár tett, akinek a fiaként lépett fel.

Ezt most gondolja így. Hogy akkoriban miként gondolkodott, arra már nem emlékszik. Csak arra emlékszik tisztán, mennyire megdöbbentette a külső hasonlóság. Megdöbbentette a szökött szerzetes sorsa, aki eljutott a világi hatalom csúcsára. Idővel ez a kép megfakult emlékezetében, kiszorították más történelmi alakok, akik megejtették képzeletét. Tudata mélyén azonban tovább élt ez az alak. Vajon nem került-e felszínre, akaratlan is, amikor Bakuban találkozott Szofja Leonardovna Petrovszkajával, egy ősi lengyel arisztokrata család sarjával? Az asszonynak tetszett az illegális proletár forradalmár, a rojtos nadrágú, borotválatlan, mogorva, zárkózott, határozott és erős carbonari. Egyszer elment az asszonyhoz, de nem találta otthon, s amikor legközelebb meglátogatta, az asszony nevetve mesélte neki:

– A szomszéd kislány azt mondta nekem: Szofja Leonardovna, egy ijesztő bácsi kereste magát.

Akkor mosolygott ezen, de a jellemzéssel elégedett volt. Akarta, hogy féljenek tőle.

Szofja gyengéd, együttérző teremtés volt, törődött vele, tulajdonképpen ez az asszony volt élete legnagyobb szerelme. Az eszerekkel rokonszenvezett, de sosem

vitatkozott vele, semmi sem volt benne a pártfunkcionárus nők kérlelhetetlenségéből, nem erőltette rá a saját véleményét, ellenkezőleg, kerülte a politikai vitákat, látta, hogy a vita mindig felingerli. Ez az asszony nem bosszantotta, ő volt az egyetlen asszony, aki nem bosszantotta. Kapcsolatuk azonban megszakadt. Az asszony meghalt tüdőbajban.

Ő természetesen nem Otrepjev, és az asszony sem volt Marina Mnyisek. Mégis, ma már úgy véli, hogy az első ösztönző motívumokat éppen ezek a tudatának oly távoli zugában szunnyadó alakok hívták elő: a lengyel arisztokrata nő, az ismeretlen, félbemaradt pap, az illegális munkás még homályos, de már nagyratörő tervekkel.

Szeptemberben a sihovói temetőben adták meg a végtisztességet Hanlar Szafarali-jev olajmunkásnak, akit a feketeszázak öltek meg. Nagyszabású tüntetés lett belőle, üvöltöttek a gyárszirénák, az oszlopban ott haladt Ő is, ott ment még Saumjan, Jenukidze, Azizbekov, Ordzsonikidze, Dzsaparidze, Fioletov. Ő tartotta a beszédet, ott volt Szonya is. Fél év múlva az asszonyt is itt temették el. Akkor nem volt tüntetés, nem üvöltöttek a gyárszirénák. A koporsó mögött szomszédasszonyok, ismerős lengyelek lépdeltek. Leengedték a sírgödörbe, betemették földdel, és elmentek. Ő akkor ottmaradt, nem akart ismeretlenekkel visszamenni, nincs mit beszélnie velük. Maradt, leült a friss hant tövében.

A sziklás Sihovo-fok mélyen benyúlt a tengerbe, ott magasodott a fúrótornyokkal zsúfolt Bibi-Ejbat felett. Nem látni mellettük munkásokat, de a himbák fürgén járnak fel s alá, szivattyúzzák az olajat. A tavasz még csak ébredezett, de a nap már melegen sütött. Egyedül ült a hegyen, a sziklás Sihovo-fokon, a Kaszpi-tenger partján, elnézte az öblöt, a megszámlálhatatlanul sok fúrótornyot. Eltemette Szonyát, az egyetlen asszonyt, akit igazán értékelt, de nem taglózta le a bánat. Megjárta a börtönöket – a batumit és a kutaiszit is –, mögötte volt már a kelet-szibériai száműzetés és a szökés ebből a száműzetésből, már eltávoztak harcostársai a Meszame Dasziból*, elpusztult a börtönben Kechoveli, meghalt Culukidze is. Mindenki elmegy és mindenki el is fog menni, az emberi élet mindössze egy röpke pillanat ebben a körforgásban. Csak a MA létezik, ez is mindössze egy pillanat, de a forradalmár számára az igazi élet pillanata. Csak a forradalmár és csak az uralkodó érti az emberi élet rövidségét és jelentéktelenségét, és csak az uralkodónak van joga kímélnie magát. Az életed semmit se ér, amíg a hatalomért küzdesz, de amikor már birtokolod ezt a hatalmat, akkor az élet a győztesnek kijáró jutalom. Most Ő a győztes, meg tudja őrizni életét, mert meg tudja őrizni a hatalmát.

Minden forradalmár kockáztatja az életét. Ő is kockáztatta, de azért óvatos volt. Amikor megérkezett Bakuba, lement Baladzsarahra, és a tengerparton a fúrótornyok mellett gyalogolt be a városba. Ha elfáradt, lepihent az ösvényen, és, mint most is, süttette az arcát a nappal, lenézett az útra, a fúrótornyokra és a tengerre.

Mi irányítja a forradalmárt, mi vezeti rögös útján? Az eszme? Az eszmék sokakat

---

* Szociáldemokrata jellegű szervezet.

vonzanak, mégsem lesz mindenkiből forradalmár. Az emberszeretet? Az emberszeretet a puhányok, a baptisták és a tolsztojánusok osztályrésze. Nem! Az eszme csupán ürügy a forradalmár számára. Az általános boldogság, az egyenlőség és a testvériség, az új társadalom, a szocializmus, a kommunizmus, ezek mind csak jelszavak, amelyek harcba viszik a tömegeket. Forradalmárnak lenni jellem kérdése: tiltakozás a megaláztatás ellen, önmegvalósítás. Ötször tartóztatták le, száműzték, megszökött a száműzetésből, bujkált, éhezett, alig aludt. Mindezt miért? A parasztokért, akik a trágyán kívül semmiről sem akarnak tudni? A „proletariátusért", ezekért a rabszolgákért? Bakuban gyakran töltötte az éjszakát a Rotschild-féle bailovói munkásbérkaszárnyákban. Eleget látta a „munkásosztályt". Abban a bakui korszakban már jeles pártvezetőnek számított, ő irányította a bakui bolsevikokat. Ezt hiába próbálják tőle elvitatni. Véget vet az efféle kísérleteknek. Sztálin felállt a karosszékből, feje fölött valahol egy darázs repkedett, ott döngicsélt közvetlenül a fülébe, Sztálin elhessegette, az elszállt, leült az asztalra, megindult a hamutartó felé, s Sztálin a Kljucsevszkij-kötettel csapta agyon.

– Aljasság – mondta grúzul –, aljasság! – Megint visszaült a karosszékbe, gondolatban visszatért a régi időkbe, és Avel Jenukidze aljas brosúrájára.

Ebben az irományában Jenukidzének egyszerre csak eszébe jutott elmondani a Bakuban hajdan Nina fedőnév alatt működő illegális nyomda történetét.

A nyomdát Lenin irányította, Krupszkaján keresztül, és Kraszin, Jenukidze meg Kechoveli vezette. És ahogy ezt Avel írja, más senki, egyetlenegy ember sem tudott erről a nyomdáról, ennek következtében nem tudott róla Ő, Sztálin sem. NEKI, Sztálinnak még csak nem is beszéltek róla!

Kraszint, ezt a rotschildokat és mantaseveket kiszolgáló mérnököt meg lehet érteni. Lenin a legszigorúbb konspirációra kényszerítette. Rá nem is haragszik: Kraszin már régen meghalt. És Kechoveli is meghalt. És nem ez a kis nyomda döntötte el a forradalom sorsát. Akkor ilyen volt a helyzet.

Most másként áll a helyzet. NEKI nincs szüksége bakui, tifliszi, kaukázusontúli babérokra. NEKI a párt igaz történetére van szüksége, és a párt igaz története csak az lehet, amely az ő vezetői érdekeit és tekintélyét szolgálja.

Ha Ő nem tudott arról, hogy Bakuban, a közvetlen közelében létezett egy illegális nyomda, akkor hogy lehet most azt állítani, hogy Ő vezette a pártot Oroszországban? Ha Ő vezette a pártot, akkor *tudnia kellett* a nyomda létezéséről. Ha ezt tagadja valaki, ez azt jelenti, hogy tagadja az ő szerepét, mint Lenin első számú segítőtársáét. Hogy nem érti ezt Avel Jenukidze elvtárs? Értenie kell. De akkor miért adta ki a brosúrát, amiből az derül ki, hogy Sztálin elvtárs semmiféle kapcsolatban nem állt a Nina nyomdával? Mi szüksége erre Jenukidze elvtársnak? Ugyan miért vonzza most úgy a történelem? És ő erre az emberre bízta a Kremlt, erre bízta a saját életét! Miért ez a sok régi párttag a Kreml őrparancsnokságán? Talán bizony ilyen elvek alapján választják ki az őrséget? Ha egy őrszolgálatosnak az őrzés politikai feladat, akkor az ilyen őr nem megbízható: a politikai nézetek változhatnak. Még a személyes rokonszenv sem elegendő! A rokonszenvet az ellenszenvtől mindössze egyetlen lépés választja el. Az őr olyan hűséggel kell, hogy szolgálja gazdáját, mint egy vadászkutya.

Igen, ilyen az igazi őr. Csak egyet tud: a legkisebb hibáért, a legjelentéktelenebb figyelmetlenségért életével fizet, és ezzel együtt elveszti javait és kiváltságait. Így kell kiválogatni az őrségét. Jenukidze elvtárs pedig Peterszont állította oda a Kreml őrparancsnokának, Trockij vonatának volt parancsnokát, Trockij emberét. Talán bizony palotaforradalmat terveznek? Jenukidze *velük* tart, ez kitűnik hitvány kis brosúrájából, amellyel leleplezte magát!

Ezt az aljas, provokatív brosúrát pozdorjává kell zúzni! Avel természetesen majd megtagadja, sírni fog, mindent megbán, de a *mindent megbánó* ember politikailag bukott személy. Hogy fizikailag létezik-e ezek után, az már senkit sem érdekel, rokonain, közeli hozzátartozóin kívül. A rokonok és a közeli hozzátartozók ezt is túlélik.

Kire bízhatná, hogy írjon erről a brosúráról? Jobb lenne valaki a régi bakuiak közül. De ki maradt közülük?

Ordzsonikidze járt Bakuban, a balahani járásban Samszi Aszadulajev olajkitermelő telepén dolgozott felcserként egy kis házban, Ramanov külvárosában. Ő jól emlékszik erre a házra: két szobából állt, Szergo az egyikben lakott, a másikban rendelt. Kitűnő illegális lakásnak bizonyult, roppant kényelmes, hiszen a felcserhez mindenki eljárhat. Feltehetően egy évig dolgozott ott Szergo, nemegyszer járt bent Bakuban is. Igazi tanú, kitűnő tanú, de elfoglaltságára fog hivatkozni, azonkívül jó barátja Avel Jenukidzének, nem fog tanúskodni a barátja ellen.

Visinszkij? Alávaló csirkefogó. Egész életében mensevik volt, érthető is, a mensevikek között megengedhette magának, hogy semmit se csináljon, csak fellengzősen beszéljen. 1908-ban Balahaniban a Népházban törvényt ültek a bakui zubatovisták – a Sendrikov fivérek – felett. Ki szólalt fel a védelmükben? Visinszkij. Egy éjszaka alatt ötször is felszólalt, annyira megittasult saját szónoki művészetétől a demagóg! Tizenhét nyarán ő volt Moszkvában az arbati rendőrség feje, elfogató parancsot ragasztott ki a falakra Lenin ellen, és az ostoba bolond még alá is írta: „A. Visinszkij". Az októberi fordulat után kiharcolta NÁLA, hogy fogadja, mindent megbánt, sírt. De egy szót sem ejtett arról, hogy megosztotta vele a kapott csomagjait a bailovói börtönben, ahol egy cellában ültek. Megértette, KIVEL beszél, tudta, hogy ha emlékeztetné erre, Ő ezt nem bocsátaná meg neki, és hogy e szerény csomagokért cserében megkapja az életét. 1920-ban Ő segített neki belépni a pártba, 1925-ben, hogy a moszkvai egyetem rektora lehessen, 1931-ben, hogy az Oroszországi Föderáció főügyészévé lépjen elő; Visinszkij most a Szovjetunió főügyészének helyettese, de a bakui ügyek tanújaként nem megfelelő, a pártban megvetik.

Marad Kirov. A forradalom előtt nem járt Bakuban, de a forradalmat követően öt éven át Azerbajdzsán gazdája volt, hozzáfért minden irattári anyaghoz, alaposan áttanulmányozta a bakui pártszervezet történetét, kínosan pontos ember. Ő válaszolhatna Jenukidze brosúrájára, tekintélyével megcáfolhatná a párt számára kellemetlen változatot, helyette a pártvezetés tekintélyét bizonyító változatot erősítené. Szóban magasztalja Sztálin elvtársat, ám ez kevés. Ezért is hívatta Kirovot ide, Szocsiba, dolgozzon csak egy kicsit mellette, mutassa meg, milyen most. Ők hárman jó

társaságot képeznek majd. Például mindhárman szeretik a zenét: Ő egyszeruen csak szereti, Zsdanov zongorázik is, Kirov meg már szinte zenebolond, eljár az operába, s nem a kormánypáholyban ül, hanem a földszinten, mert mindennek a tetejébe még demokrata is! Mindig is értelmiséginek akart látszani, ifjúkorában egyetemi színpadok amatőr előadásain lépett fel, bár csak ipariskolába járt. Valahol látta fiatalkori képét, talán Szergónál vagy magánál Kirovnál otthon, a felesége, Markusz, vagy hogy is hívják, igen, Marja Lvovna mutatta meg: fiatal fiú, egyengombos zubbonyban, kokárdás egyensapkában, rajta keresztbe tett kalapács és franciakulcs, az ipariskola jelvénye, de a beavatatlanok szemében olyan, mint a gimnazisták, sőt mint az egyetemisták egyenruhája.

Csakhogy Kirov nem akar eljönni! A betegségére hivatkozik, az orvosok Minyeralnije Vodit ajánlják neki. Mi a bajod? Gyomorégés... Ugyan már, kinek nem ég a gyomra? Már ez is betegségnek számít, gyere, itt majd kigyógyítunk belőle, és közben dolgozol velünk egy keveset. „De hát mit értek én a történelemhez..." – „És mi mit értünk hozzá? Dolgozunk, dolgozz te is velünk!"

Lakjon csak itt nála egy darabig, legyen a szeme előtt, hiszen még sohasem voltak együtt. A forradalom előtt alig találkoztak, a polgárháborúban két-három ízben látták egymást. Szorosabb kapcsolat akkor alakult ki közöttük, amikor Kirov az azerbajdzsáni pártszervezet élére került, többször felutazott Moszkvába, pártkongresszusokra, KB-ülésekre vagy egyszerűen csak a dolgait intézni. Kedvező benyomást tett rá, Ordzsonikidze is jó véleménnyel volt róla. Külföldön nem járt, nem tartozik az emigránsok közé, hivatásos pártmunkás, Trockij, Zinovjev, Kamenyev, Buharin engesztelhetetlen ellenfele, bár ez utóbbihoz baráti szálak fűzik. Ő vitte előre. A X. kongresszuson KB-póttagságra jelölik, a XII-en beválasztják a KB tagjai közé, 1930-ban beviszi a Politikai Irodába. Ő küldte el Leningrádba, rábízta, hogy megtörje az ellenállás, a kevélység és az ellenzékiség örök támaszát. De nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem törte meg a várost, ellenkezőleg, az élére állt, olcsó népszerűségre tett szert, és most országos népszerűségre törekszik, Sztálin elvtárs ellenében mérsékelt nézeteket valló, igazságos és nagylelkű embernek igyekszik mutatni magát. A Politikai Irodában felszólalt Rjutyin, majd később Szmirnov, Tolmacsev és Ejszmont kivégzése ellen. És a Politikai Iroda többi tagját is magával ragadta. Még Molotov és Vorosilov is habozott. Csak Lazar állt ki fenntartás nélkül az agyonlövés mellett.

A legyőzöttek iránti nagylelkűség veszélyes dolog: az ellenség sohasem fog hinni a te nagylelkűségedben, politikai manővernek tartja majd, és az első adandó alkalommal támadni fog. Csak naiv ember gondolhatja másként. Kirov veszélyes idealista, anyagi jólétet követel a munkásosztály számára, nem érti meg, hogy a jólétben élő ember nem képes áldozatokra, lelkesedésre, nyárspolgár lesz belőle. Csak a szenvedés hívja életre a nép nagy energiáját. Az emberi szenvedés elvezet az Istenhez, a keresztény vallásnak ezen az alapigazságán nevelődött a nép évszázadokon keresztül, a vérébe ivódott. Ezt kell felhasználnunk nekünk is. A szocializmus földi mennyország, sokkal vonzóbb a mitikus égi mennyországnál, bár ehhez is csak szenvedéseken keresztül lehet eljutni. Persze a népben élnie kell a meggyőződésnek, hogy szenvedése időleges, a nagy cél elérését szolgálja, a legfelsőbb vezetés ismeri gondjait, törődik

vele, megvédi őt a bürokratáktól, bármilyen beosztásban legyenek is. A legfelsőbb vezetés MINDENT LÁT, MINDENT TUD és MINDENHATÓ.

Miről is gondolkodott tegnap ezzel kapcsolatban? A lakosság ellátásáról? Az élelmiszerjegyek eltörléséről? Ez már eldöntött kérdés, január elsejével eltörlik az élelmiszerjegyeket. Akkor mégis miről? Megvan! Az észt kertésszel, Arvo Ivanoviccsal folytatott beszélgetéséről gondolkozott. Arvo Ivanovicsot a Vorosilov Szanatóriumból hozták át a kormány nyaralójába, helybéli, és ahogy jelentették neki, teljesen megbízható ember, a felesége orosz, s egész életében itt élt Szocsiban, a legjobb kertész hírében áll. A Kaukázusban Sztálin nem találkozott észtekkel, bár tudta, hogy a század elején pár száz észt átköltözött a Baltikumból Szuhumi közelébe, és a Fekete-tenger partján három vagy négy észt falu alakult ki. Az észtek ugyanazzal foglalkoztak, mint a helybeliek: kertészkedtek, állatot tenyésztettek, csakhogy az állataik nagyobbak lettek, mint a helybélieké. Arról azonban, hogy Szocsiban is élnének észtek, nem tudott. Arvo Ivanovics jó ötvenesnek látszott, zömök, világosbarna hajú, világos szemű férfi volt, ő is, mint minden észt, mellényben és zekében járt, de bő buggyos nadrágját kaukázusi módra puha talpú cipőjébe gyűrte. Akcentussal beszélt oroszul, és néha mulatságosan törte a szavakat. Tegnap a virágokkal foglalatoskodott. Sztálin figyelte, hogyan dolgozik, maga is szerette a virágot. Arvo Ivanovics komoran mormogott valamit maga elé, és Sztálin megkérdezte tőle, mi baja? Arvo Ivanovics azt felelte, hogy a feleségét az üzletben először becsapták a mérésnél, aztán még a számolásnál is. Sztálin este szólt az őrparancsnoknak: Arvo Ivanovics feleségét becsapták a mérésnél és a számolásnál. Mondják meg a városi párttitkárnak: a vétkeseket szigorúan büntessék meg!

Az orosz kupec mindig szélhámos volt, szélhámos a mai utódja is. Az augusztus 7-ei törvény óta az államtól félnek lopni, lopnak hát a lakosságtól. A nép látja ezt, de tehetetlen. A nép helyett tehát NEKI kell cselekednie. Bár nem jár boltba, jól ismeri népe gondjait és sérelmeit. Sztálin felállt, és a verandáról bement a szobába. A nagy titkári asztal mögött Tovsztuha ült, Ő hozta magával Szocsiba. Tudósok – történészek – dolgoznak most itt, szükségük lehet az értelmiségi Tovsztuhára, a Marx–Engels–Lenin Intézet igazgatóhelyettesére, aki jól ismeri a történelmet, és érti, milyen történelemre is van most szüksége a pártnak. Ami a folyó ügyeket illeti, Tovsztuha azokban is jól kiismeri magát – évekig dolgozott mellette mint a titkára. Ráadásul tüdőbeteg, hadd süttesse magát egy kicsit a napon, lám, milyen sovány, görnyedt, köhécsel, komoran néz, az orvosok szerint nem húzza már sokáig. Kár érte, hűséges ember!

– Készítsen elő egy KB-határozattervezetet – fordult hozzá Sztálin. – A vásárlók... nem, a fogyasztók súlycsonkítás és más mérés útján történő megkárosítása elleni harcról... És a téves számolásról... Helyesebben így: a kiskereskedelem árdrágításáról. Tényekkel kell alátámasztani, rá kell mutatni arra, hogy ez ellentétes a párt szándékával, hiszen a párt a fogyasztók széles rétegeiről kíván gondoskodni. E tényekért kapjon fegyelmi büntetést Mikojan kereskedelmi népbiztos, Zelenszkij, a Fogyasztói Társaságok Központi Szövetségének elnöke és Svernyik, a Szakszervezetek Központi Tanácsának elnöke – a szakszervezeteknek is figyelniük kellene arra, hogy a dolgozókat ne csapják be, ne sértsék érdekeiket. A határozat legyen nagyon szigorú, a Központi

Végrehajtó Bizottság adjon ki törvényerejű rendeletet: súlycsonkításért és téves számolásért tíz év büntetés jár!

– A tények összeszedése eltart egy ideig.

– Akkor írja egyszerűen így: a KB-hoz beérkezett adatok... Nem! A KB olyan tények birtokába jutott. Így írja.

Sztálin visszament a verandára, leült a karosszékbe, arcát a nap felé fordította, és újra eltöprengett Kirovon. Utódnak nevezik. Pedig Ő mindössze hét évvel idősebb Kirovnál, ugyan miféle utódlásról lehetne szó? Ki tudja, ki hal meg előbb, a kaukázusiak hosszú életűek. Ezek szerint nem a halála utáni, hanem még a halála előtti utódlásra gondolnak. Azt leshetik! Neki nincs szüksége Konventra, mely a guillotine alá küldte Robespierre-t. Robespierre végzetes hibát követett el, amikor meghagyta a Konventot. Napóleon bezzeg szétkergette, és helyesen tette, ezért nagy ember Napóleon, Robespierre pedig hiába volt kegyetlen, megmaradt fecsegő ügyvédnek.

Egyszer, amikor egy alkalommal Kirov megint Moszkvában járt, összegyűltek Ordzsonikidzénél. Ott volt Ő, Szergo, Kirov, Vorosilov, Mikojan, s bár Szergo nem hívta, Kaganovics is. Szergo ki nem állhatta ezt az embert. De ő azt mondta neki: gyere, Lazar, Szergo vacsorára hív! Nem emlékszik már, milyen apropóból mesélte Kirov, hogy szerette a matematikát, a fizikát, a kémiát, kitüntetéssel végezte az ipariskolát, majd beiratkozott a tomszki műszaki főiskola előkészítő tanfolyamára, mérnök szeretett volna lenni. Mellesleg: nem ott ismerkedett meg Ivan Bugyaginnal? Bugyagin is erre a tanfolyamra járt, minden bizonnyal ott kötöttek barátságot.

Kirov, ha nem is felsőfokú, de bizonyos műszaki képzettséggel rendelkezik, vonzódik a technikához – hát akkor tartozzon hozzá az ipar! És tagolja szét az ipart gépgyártásra, vegyiparra, építőiparra és így tovább. Meg kell bolygatni az összehangolódott emberek apparátusát, az összeszokott emberek csoportjait: keverni, keverni, keverni kell a kártyát. Irányítsa az ipart Kirov, mint a Politikai Iroda tagja és mint KB-titkár. Semmi szégyellni való nincs abban, ha valakire a gazdaság fő láncszeme, az ipar irányítását bízzák: az ország iparosításának korszakában. De ha Kirov elvtárs nem hajlik erre, és nem hajlandó átköltözni Moszkvába, azt jelenti, hogy független, önálló akar maradni, a saját külön vonalát akarja folytatni.

6

Ilyen keserűséget Szasa nem érzett sem a Butirkában, sem a száműzetés, sem a fogolyszállítás alatt. A Butirkában éltette a remény, hogy kivizsgálják az ügyét, szabadlábra helyezik, a kényszerű utazás alatt is ott lebegett előtte a cél – elérni a kijelölt helyre, letelepedni, türelemmel kivárni, míg letelik a büntetés ideje. A remény emberré tette, a cél élni segítette. De itt nincs már számára se remény, se cél. Segíteni akart az embereknek, hogy használni tudják a szeparátort, erre szabotázzsal vádolták. Alfjorov vaslogikával be is bizonyította neki. És Alfjorov bármelyik percben eltiporhatja, ha elóveszi és felhasználja Ivan Parfjonovics feljelentését. Hát lehet így

élni? Mi szüksége a francia nyelvkönyvre, amit úgy vár Moszkvából, meg a politikai-gazdaságtan- és filozófiakönyvekre? Kinek fogja előadni, amit tanult belőlük, kivel fog franciául társalogni? A medvékkel a tajgában? Ha Alfjorov békén hagyja is, hogyan és miből fog megélni? A nemezcsizma-talpalást tudja megtanulni. Ez jutott neki osztályrészül. Mindent, de az égvilágon mindent el kell felejtenie! Az eszméket, amelyeken felnőtt, kisajátították a baulinok, lozgacsevek, gyjakovok, lábbal tiporják őket, és azokat az embereket is, akik hisznek bennük. Ezelőtt úgy gondolta, hogy e világon legyen az embernek erős keze és töretlen akaratereje, különben elpusztul, de most már megértette: éppen hogy az erős kéz és a töretlen akaraterő miatt pusztulhat el, mert az akaraterő összeütközésbe kerülhet egy még töretlenebb akaraterővel, és a kéz még sokkal erősebb kezekkel, azokéval, akik a hatalmat birtokolják. Ahhoz, hogy az ember életben maradjon, alá kell vetnie magát az idegen akaratnak, az idegen erőnek, óvakodnia, alakoskodnia kell, úgy kell élnie, akár a nyúl, amelyik még az orrát is fél kidugni a bokor alól, csak ilyen áron tudja megőrizni magát. Érdemes így élni?

Szasa otthon ült, olvasni próbált. Az öreg valamit javított az udvaron, csattogott kezében a fejsze, egyhangú kopogása csak elmélyítette a fiú bánatát. Az öreg elment az udvarról, de Szasa mégsem tudott tovább olvasni, félrehajította a könyvet. Nem, nem tudja elviselni ezt az életet! Leheveredett az ágyra, elaludt, de álmában is baljós előjelek gyötörték, kalapáló szívvel riadt fel.

Mit akar tőle Alfjorov? Jóindulata nem lehet véletlen, nem ok nélkül hagyta őt itt. A dolgok logikája szerint nyakába kellett volna varrnia ezt az ügyet, hogy ezzel is igazolja itteni létét. De Alfjorov visszaengedte Mozgovába, célzott arra, hogy esetleg áthelyezik Kezsmába, hogy a gépállomáson dolgozzon tovább, és cserébe nem követelt tőle semmit. A rokonszenvét kívánja felébreszteni, vagy ellenkezőleg, demoralizálni akarja? Végsőkig akarja feszíteni a húrt, bizonytalanságban, feszültségben, örökös félelemben akarja tartani, mondván, hogy a rád vonatkozó terhelő anyag itt hever nálam, várd, hogy mikor hívnak be újra, nem lesz egy perc nyugalmad. Iszonyú, iszonyú...

Az öregasszony bekiáltott a csukott ajtón...

– Gyüssz enni?

– Fáj a fogam, nem kérek – felelte Szasa.

Két napig ki sem lépett a házból, az udvaron üldögélt, segített az öregnek. Tudta, hogy Zida várja, nyugtalankodik, de őt sem akarta látni, az asszony szemtanúja volt szégyenének, s ha vigasztalni próbálná, megalázónak érezné. Különben is minden és mindenki közömbös a számára. Kész, vége! Ebből a körből nem tud kitörni... De mi lesz akkor a mamával? Nem élne túl egy ilyen csapást, így hát neki tovább kell húznia az igát, hogy a mama tudja, megvan, hogy a mama ne veszítse el a reményt.

Harmadnap eljött hozzá Vszevolod Szergejevics.

– Mi van magával? Miért nem látjuk? Beteg?

– Egészséges vagyok.

– Alfjorov készítette ki?

– Bebizonyította, hogy szabotőr és a kolhozrendszer megdöntője vagyok. Logikusan bizonyította be, meggyőzően.

Vszevolod Szergejevics felnevetett.

– Miért csodálkozik ezen? Alfjorov képesítésére nézve filozófus.

– Igazán?

– Úgy bizony. Ne vezesse félre a beosztása! Jelentős személyiség, három, de az is lehet, hogy négy rombuszt viselhetne a paroliján, többet, mint a főnökei Kanszkban, ezért nem vesz fel egyenruhát. Egyébként külszolgálatban dolgozott. Attól tartok, hogy kollégánk és társunk lesz. Persze lehet, hogy megint kiemelik, minden valamiféle magasabb, maga és énelőttem ismeretlen körülményektől függ. Mindenesetre logikusan bebizonyította magának, hogy a kolhozelnök feljelentésére ízzé-porrá zúzhatja. Tönkretette a szeparátort, és ostoba bolondnak nevezte az elnököt. Ezzel vádolta?

– Ezzel.

– No látja! Szeretném megnyugtatni. Már aznap elszállították a szeparátort Kezsmába, mindent megcsináltak úgy, ahogy maga mondta, aztán visszahozták, és most pompásan működik. Maga is meggyőződhet róla.

– Eszem ágában sincs.

– Látja, Szasa, ez helyes. Azt tanácsolom, többé hozzá se nyúljon. Szóval a szabotőrség vádja elesik. Ne nyugtalankodjon!

– Nem nyugtalankodom. Csak undorodom az egésztől.

– Megértem. S ha megengedi, hogy nyíltan beszéljek, néhány dolgot mondanék magának. Megengedi?

– Természetesen.

– Maga, Szasa vitathatatlanul igazi ember. Szovjet ember! Ez nem bók, hanem ténymegállapítás. Nagyszerű dolog igazi, elvhű szovjet embernek lenni. De maga ilyen akar maradni még e sajátos helyzetben is, úgy akar cselekedni, ahogy egy szovjet embernek cselekednie kell. Ezt nem szabad, Szasa: a környezete számára maga nem szovjet, hanem szovjetellenes ember. Így néznek itt magára és minden cselekedetére. Megy az utcán, és látja, hogy a szeparátor nem működik, s miután ismeri a szerkezetét, azonnal odamegy és megjavítja. De a kolhozelnök és a meghatalmazott, nem Alfjorovra gondolok, hanem egy másikra, egy szokványosra, azok másként gondolják: miért nyúlt a szeparátorhoz? Világos: hogy tönkretegye. Az ellenség ott árt és követ el aljasságot, ahol csak tud. Remélem, tudja, kinek a szavai ezek.

– Tudom.

– Maga nem akar másnak mutatkozni, mint ami, mégis számolnia kell a helyzetével. Ostoba bolondnak nevezte a kolhozelnököt – ez a legfőbb hibája. Ha elküldi a fészkes fenébe, akkor semmi sem történt volna. De az, hogy *ostoba bolond,* sértő, megalázó, ebből fölény érződik, miszerint maga okos, ő pedig ostoba. Alfjorov nem ajánlotta fel, hogy költözzön át egy másik faluba?

– De igen.

– És? Visszautasította? Nurzida Gazizovna miatt?

– Nem utasítottam vissza, és nem is egyeztem bele. Azt mondtam neki, döntse el maga – nem akarok a lekötelezettje lenni, nem akarok tartozni neki, az adósa lenni.

Vszevolod Szergejevics elgondolkodott, és kisvártatva kijelentette:

– Lehetséges, hogy helyesen cselekedett. Bár egy másik faluban nyugodtabban élhetne. Itt már egyszer összeütközésbe került a volt háziasszonya fiával, most meg a kolhozelnökkel, ezek után nincs valami jó híre. Reméljük, hogy mindezt megússza. Tudja, Szasa, ez most egy olyan idegösszeomlás-féle magánál. Az idegei nyomás alatt voltak, akár egy rugó: letartóztatás, börtön, száműzetés. Mozgova, a lakás, a különböző gondok, bajok. És amikor minden elrendeződött, a rugó elpattant az első újabb terheléstől. Mindannyian átestünk ezen. A legfontosabb, hogy ne váljon krónikussá. Persze maga kemény, eltökélt fiatalember. Egyetlen következtetést azonban le kell vonnia: ne kerüljön konfliktushelyzetbe senkivel, és legyen körültekintőbb a tanítónővel való kapcsolatában, mostantól kezdve figyelni fogják, fenekednek magára. Még ezt is felhozhatják majd maga ellen.

Odament az ágyhoz, és vállon veregette Szasát.

– Elég volt ebből! Keljen fel! Menjünk preferanszozni.

– Rosszul játszom.

– Nem érdekes. A kártya a mi legfőbb vigaszunk: a bűnözők huszonegyeznek, mi preferanszozunk. Borotválkozzon meg, nézze, milyen borostás a képe, öltözzön fel, és menjünk! Itt az ideje, hogy megismerkedjen a helybéli értelmiséggel.

Nem nagyon fűlt a foga a dologhoz, de Vszevolod Szergejevics nem tágított, és Szasa maga is úgy gondolta, hasznos lehet megnéznie, mások hogy birkóznak meg errefelé az élettel.

Mihail Mihajlovics Maszlov negyvenöt év körüli, komor, elgyötört arcú férfi, egy évvel ezelőtt érkezett ide a Szoloveckij-szigetekről. Testtartásáról arra lehet következtetni, hogy katonatiszt volt.

– Már lemondtunk magáról – szólt epésen Vszevolod Szergejevicsnek, amikor az Szasával együtt betoppant hozzá.

– Maradt még idő, hogy kifosszon minket – jegyezte meg jóindulatúan Vszevolod Szergejevics.

Játék közben Mihail Mihajlovics nem tűrte a hosszú töprengést, siettette a játékost, és egy-egy rossz dobásért szemrehányást tett. Csak Szasának nem tett szemrehányást, őt egy másik, ellenséges világból való egyénnek tartotta, s ezt visszafogottságával jelezte. Szasa nem találta rokonszenvesnek Mihail Mihajlovicsot, nem szerette az ilyen ingerlékeny, kötekedő embereket, apja példájából tudta, hogy ez nem a sors, hanem a jellem kérdése.

A negyedik kártyapartner egy hajdani kereskedő volt, a Voronyezsi területen lévő Sztarij Oszkol városából. Büntetését Narimban kezdte, és itt fejezte be az Angaránál. Jó hatvanesztendős, rövidre nyírott, ősz szakállú, zömök, széles vállú, széles mellkasú férfi, csizmába gyűrt nadrágot és kopott zakót viselt, könyöke, hajtókája zsírosan fénylett. Ő volt az egyetlen ember errefelé, aki szívesen beszélt balszerencséjéről.

– Amikor megtiltották, akkor nem kereskedtem – mesélte Pjotr Kuzmics –, amikor

megengedték a kereskedést, akkor árultam, ami a parasztnak kell: kaszát, sarlót, villát, mindenféle festékárut, mindazt, amihez egyébként már gyerekkorom óta hozzászoktam. Szövetkezeti bolt is volt a faluban, de a paraszt hozzám jött, nálam mindent megkaphatott idejében, tudom én azt, mi kell a parasztnak. Aztán meg, jól tudjuk ugye, jön az egyik adóellenőr, azt követi a másik, kihozzák, hogy mennyi az adóm, hol az adókivetéssel jönnek, hol a végrehajtó papírral. A börtönben aranyat követeltek tőlem, de hát honnan lenne aranyam? Az én aranyam a vas, a mindenféle kereskedelmi forgalomban lévő vasáru: laposvas, abroncsvas, tetőlemez. Aranyat ezelőtt is csak cári öt- meg tízrubelesben láttam.

Pjotr Kuzmics mindezt nagyon megértően mesélte; végtére a vizsgálóbírótól is megkövetelik, hogy tegye a dolgát.

– Jó, én kereskedő vagyok, polgári jogaitól megfosztott személy, de mi közük ehhez a gyerekeknek? Ők választották meg apjukat, anyjukat? A gyerekek is élni akarnának úgy, mint a többiek, úttörők meg komszomolisták szeretnének lenni, de mindenhonnan csak elzavarják őket. Aljoska, a kisebbik fiam talpraesett gyerek, elment Moszkvába, elhelyezkedett egy gyárban, és közzétette az újságban: „Ez és ez vagyok, szakítottam az apámmal, nem tartom vele a kapcsolatot." Fáj. Felneveltem, etettem, itattam, és lám, megtagad. De nem tehetett mást. Meg aztán őszintén hitte is, hogy kereskedni rossz dolog, mert ugye a kereskedő mások munkájából él... De pakolnád csak a boltban az olajoshordókat, az ekevasakat vagy a szöggel teli ládákat, rögtön megtudnád, milyen a mi munkánk... Egye fene! Elment Aljoska az egyetemre, agronómusnak akart tanulni, vonzódott a földhöz. Ott lakik Moszkvában a diákszálláson, a feleségem meg éjszakákat nem alszik miatta, éhezik a gyerek. Feladott neki harminc rubelt, de a fiú visszaküldte, merthogy ilyen elvhű. Jól van, ha elvhű vagy, hát csak éhezzél! Az anyja szíve továbbra is meg akar hasadni, földijeinkkel küldött neki egy darab szalonnát meg otthoni bélest, és meghagyta, ne mondják meg, hogy ő küldi. A földijeink elmentek a diákszállásra, Aljoskát nem találták otthon, otthagyták a küldeményt az éjjeliszekrényen, mindenkinek az ágya mellett állt egy éjjeliszekrényke, négyen laktak együtt. Hazajött Aljoska, meglátta a küldeményt: ki hozta? A földijeid hozták – magyarázták neki. Nem, felelte, a szüleimtől jött, ezt visszaküldöm. A fiúk meg mondják neki: miért küldenéd vissza, eszünk egy jót ebből a kulákszalonnából, mert hát fiatalok, egészségesek, örökké éhesek. El is tüntették a szalonnát is, a bélest is az utolsó morzsáig. Aztán az egyikük, aki két pofára zabálta a bélest, megírta a Komszomolba, hogy Alekszej csomagot kap a szüleitől, szóval hazudott, amikor azt mondta, hogy szakított velük. Kizárták Aljoskát a Komszomolból, az egyetemről, most újra a gyárban dolgozik. Az övéit megtagadta, és akikhez átpártolt, azok is megtagadták őt...

– Százszor hallottuk már ezt – szakította félbe Mihail Mihajlovics. – A kártyát figyelje inkább!

– Miért ne meséljem el a fiatalembernek? – ellenkezett szelíden Pjotr Kuzmics. – Lehet, hogy őt érdekli. Élnek a szülei?

– Élnek – felelte Szasa.

– Nem bántották őket?

– Miért bántották volna?

– Ha akarják, megtalálják, hogy miért. De hát így se könnyű nekik: száműzték a fiukat. Akkor már inkább maguk gyötrődnének itt Szibériában.

– Nem jól szerették a gyereket – jegyezte meg szemrehányóan Mihail Mihajlovics –, csomagot küldtek neki, s ezzel tönkretették az életét. Nem halt volna éhen a csomagjuk nélkül, a többi diák is megvan valahogy. És nagyon helyes, ha a gyerekek megtagadnak bennünket, nekünk már nincs jövőnk. „A forradalom a történelem mozdonya" – a kerekei alá kerültek, béküljenek meg a gondolattal!

– Ezek szerint a fiú nem fiú, az apa nem apa.

– Pontosan így van – folytatta egyre ingerültebben Mihail Mihajlovics. – „Tiszteld atyádat és anyádat" – így rendeli az Isten, de az Istenre senkinek nincs szüksége. Az ő vallásuk az egyenlőség. És így lesz ez most már mindenütt, véghezviszik a világforradalmat, és mindenkit egyenlővé tesznek.

– Eltúlozza a dolgot ezzel a világforradalommal – szólt Vszevolod Szergejevics –, maguk a bolsevikok is lemondtak róla. Az állam – ez az orosz ember vallása, az uralkodóban tiszteli az Istent, és engedelmeskedik. És nem akar semmiféle szabadságot. A szabadság általános tömegmészárlásba torkollott volna, a nép pedig a rendet kívánja. Sztyepan Razinnál és Jemeljan Pugacsovnál szívesebben fogadom el Lenint, de akár Sztálint is.

– Azért vagyunk most itt.

– Igen. Mert Sztyopkánál vagy Jemelkánál már a nyárfán lógnánk. A bolsevikok megmentették Oroszországot, megőrizték ezt a nagy államot. Az úgynevezett szabadság alatt Oroszország széthullott volna. Az új diktátor megerősíti Oroszországot, ezért tisztelet és dicsőség neki, aztán majd meglátjuk, mit ad az Isten!

– Az államnak meg kell védenie polgárait, de a maguk állama harcol velük – közölte Mihail Mihajlovics –, velem, magával, Pjotr Kuzmiccsal, harcol a paraszttal, aki pedig az állam támasza, még vele – intett fejével Szasa felé –, a közibük valóval is harcol. Orosz vagyok, én is Oroszország mellett állok, de nem ilyen Oroszország mellett.

– Más pedig nem lesz – nevetett Vszevolod Szergejevics.

A Mihail Mihajlovicsnál tett látogatás nem vonta el Szasát komor gondolataitól, nem enyhített súlyos elkeseredésén.

Az effajta ideológiai eszmefuttatásokat jól ismeri, nem érdekesek a számára. Csak Pjotr Kuzmics története nevezhető emberinek. Tényleg nem lehetett volna túlkapások nélkül felszámolni a nepet? És tönkretenni egy fiatalember életét azért, mert társai rábeszélték, egye meg az anyja által küldött szalonnát! Micsoda szörnyűség...

Elkeseredettségéhez az anyja iránti aggódás társult – mind ez ideig egyetlen levelet sem kapott otthonról.

Szerdánként a száműzöttek összegyűltek az Angara partján, a postacsónakot várták; ez volt egyhangú életük legnagyobb eseménye. Az asszonyok ruhát öblítettek, a gyerekek fürödtek, a hidegtől reszketve jöttek ki a vízből, a száműzöttek pedig

a parton járkáltak fel s alá, a ködös messzeséget fürkészték. Végre feltűnt egy kis pont, az izgalom ilyenkor felerősödött, vajon a postacsónak jön-e? A hátradobott kapucnis, vitorlavászon köpenyes postások kidobták a partra a postazsákot, rajta a kis furnér jelzőtáblácskával: „Mozgova", kiosztották a postát, és átvették a leveleket.

Szasa is lement a partra, a többiekkel együtt várta a postát, de csak Szolovejcsiktől kapott levelet: „A száműzött Napóleonnak", így címezte meg a borítékot, még mindig tréfálkozott ez a szerencsétlen, majd szétvetette az optimizmus, beadott egy kérelmet, hogy vagy őt helyezzék át Fridához, vagy Fridát hozzá. Moszkvából, a mamától Szasa semmi hírt nem kapott. Még májusban táviratozott neki Kanszkból, akkor írta meg az első levelét is. Tételezzük fel, hogy a válasz egy hétig jött Kanszkba. Tételezzük fel, hogy akkor érkezett meg, amikor a posta már elment Bogucsanyba, tehát még egy hétig elhevert Kanszkban. Aztán Bogucsaniban is elfeküdt egy hétig a kezsmai továbbításra várva. Ez együtt három hét, de ő már több mint egy hónapja itt van.

– Az első levélre mindig sokáig kell várni – nyugtatta Vszevolod Szergejevics. – Maga a saját elképzelése szerint számolja az időt, de a postahivatal erre ügyet sem vet. Moszkvából a levelek néha három hétig jönnek, néha meg három napig, senki sem tudja, miért. Tévedésből más zsákba hajították, eltörött a szekér, ledobták a postát a tanácsházán, a fele elveszett. A postás beleejti a zsákot az Angarába, s akkor aztán élete végéig várhat rá. És a mi drága Alfjorov elvtársunk is majd belepusztul az unalomba, ezért aztán nagy élvezettel olvassa a leveleinket, és ha valamelyik különösen megtetszik neki, mondjuk irodalmi értéke miatt, akkor akár egy hónapig is magánál tartja, de az is megeshet, hogy végleg. A maga időszámítása hibás, akár rosszul is adhatták le Kanszkban a táviratát, első levele valamilyen okból talán el sem jutott az édesanyjához, így aztán csak a második levelét kapta meg, jó másfél hónap múlva várja csak a választ. Legyen türelemmel, kedves barátom!

Hitt Vszevolod Szergejevicsnek, mégis idegeskedett, amikor látta, hogy a többiek kapnak levelet, újságot, csomagot, ő pedig nem. Minden postával küldött két-három levelet anyjának, megírta, hogy jól van, a lakása kitűnő, az emberek is mind nagyszerűek, semmit ne küldjön, semmire nincs szüksége.

Bánatosan baktatott hazafelé a partról, végig a falusi utcán, az emberek köszöntötték, mintha mi sem történt volna, mintha nem őt vádolták volna szabotőrséggel és nem őt hívatták volna Kezsmába. Megértette, hogy a falu számára valóban semmi sem történt, senkinek nincs köze őhozzá, ahogy idehajtották, úgy majd tovább is hajtják innen, százszámra láttak ezek az emberek ilyeneket, mint ő. Hozzászoktak a halottakhoz, a meggyilkoltakhoz, az eltűntekhez, még a kuláktalanítás során idekerült gyerekeknek se nyújtottak menedéket.

Ivan Parfjonovics, a kolhozelnök sem törődött Szasával, közönyösen pillantott rá: ő jelentette a dolgot, ahová kellett, foglalkozzanak az üggyel azok, neki van elég gondja-baja.

Néhányszor összefutott Zidával, az asszony kérdő tekintettel nézett rá, Szasa csak biccentett neki, nem állt meg. Esténként látta, hogy az asszony szobájában ég a lámpa, mégsem ment be hozzá. Sajnálta Zidát, de semmit sem tehetett, képtelen volt bárkivel vagy bármivel foglalkozni.

Csak Fegyával váltott pár szót, bejárt hozzá a boltba, hol ezért, hol azért. Fegya változatlanul barátságos volt, és egy alkalommal megkérte, javítsa meg a biciklijét.

– Azt már nem – tiltakozott Szasa –, én többet nektek semmit sem csinálok, javítsátok meg magatok!

– Csak nem a szeparátor miatt? – kérdezte Fegya.

– Pontosan azért!

– Talán még megúszod a dolgot – vigasztalta bizonytalanul Fegya.

Szasa összerezzent. Ezek szerint a faluban is tudják, hogy ez az ügy még nem zárult le. Talán megússza... De lehet, hogy nem ússza meg. Tudják, ha rábizonyítják a szabotőrséget, azt nem úszhatja meg...

– Azt gondolom, megúszod – folytatta a hangos töprengést valamivel magabiztosabban Fegya –, a szeparátor működik, elvitték a gépállomásra, ott is azt mondták, hogy kikopott a menet. Tehát neked volt igazad. Meg aztán hidd el, nem rossz ember.

– Kicsoda?

– Hát Ivan Parfjonovics, a kolhozelnökünk. Nem rossz ember, őt is meg lehet érteni. A mókus följebb húzódott, a tehenek elhullottak, kenyérgabonát nem szállítanak ide, a férfiak mind elszegődnek az építkezésekre, asszonyokkal kell megoldania mindent. Az asszonyok meg átharapják a torkát a szeparátorért, nem mondanak le róla. Igaz, szidta az anyádat, de túlélted volna, mit kell háborogni!

– Jól van – szakította félbe Szasa –, add ide a cigarettát, a gyufát, töltsd ki a petróleumot, aztán megyek is!

– De Szaska, igazán, tedd meg nekem, leugrott a lánc, nem tudom szorosabbra venni, aztán majd felhajtunk egy kupicával, füstölt halam is van, én mi rosszat csináltam neked? Még Ivan Parfjonovicsnak is megmondtam: igazán nem kellett volna így lehordani, ez egy városi fiú, moszkvai, csak jót akart, figyelmeztette is az asszonyokat, de hát ezek az asszonyok akár a tuskók! Minden jóra fordul, Szasa...

– Jól van – adta be a derekát Szasa –, mutasd azt a biciklit!

Fegya a bolton keresztül kiment vele az udvarra, kihozta a házból a biciklijét. Miközben Szasa a biciklit nézegette, átvizsgálta a kerékagyat, a fogaskerekeket, a lánc szemeit, a csavarokat, eszébe jutott a saját gyermekkori biciklije, egy öreg női kerékpár, amelyet különböző márkájú gépek alkatrészeiből szereltek össze. Kitűnően biciklizett, a pedálon állva meg a kormánynak háttal fordulva, majd visszaült a nyeregbe úgy, hogy előre ugratta maga alatt a gépet. Makszim Kosztyin ott futott mögötte az udvaron is, az utcán is, Szasa engedte, hogy ő is forduljon néhányszor, néha meg Maksz a nyeregbe ült, Szasa pedig előtte állva hajtotta a pedált.

A kerékpárról Szasának eszébe jutott a Kljazma folyó menti nyaraló. Sok fiúnak és lánynak volt kerékpárja, igaz, nem olyan ócska tákolmány, mint az övé, hanem Dux vagy Einfield, nagyon sokba kerültek azok a gépek, de hát itt nem szegény emberek nyaraltak, hanem mindenféle „szakértők" meg orvosok és ügyvédek. A fiatalok lejártak fürödni a Kljazmára, de még gyakrabban a szélesebb Ucsára. Az ösvény a vasút mellett húzódott, hol leereszkedett a vízmosásba, hol közvetlenül a vasúti sínek mellett haladt, a murva felcsapódott a kerekek alól, süvítve vágott arcukba a szél.

Esténként a nyaralók a vasúti peronon gyűltek össze, sétáltak, várták a Moszkvából érkező szerelvényt; kivágott, könnyű nyári ruhát viselő, ápolt nők várakoztak a férjükre, degeszre tömött aktatáskát cipelő, nyerselyem öltönyös, tekintélyes férfiakra.

Szasa a kerékpárt maga mellett tolva jött ki a peronra; fekete hajú, meztelen felsőtestű, széles vállú, egyenletesen lebarnult fiú. Az asszonyok elnézték, mosolyogtak és megkérdezték: „Ki ez a csokoládégyerek?" Szasának tetszett ez, a kedvére volt, csak a „gyerek" sértette kicsit a hiúságát.

Esténként bújócskát játszottak az erdőszélen. Az egyik lány, a nevére már nem emlékszik, egy sovány, magas, hosszú lábú kislány együtt bújt el vele, mintegy véletlenül hozzásimult. Szasa érezte a lány forró testét, szerette volna magához szorítani, de nem merte, inkább rámordult: „Ne fészkelődj, nincs elég helyed?"

A vágy korán feltámadt benne, de elnyomta magában, ez a gyengeség nem méltó egy férfihoz, legalábbis így gondolta ezt akkor, tizenhárom esztendős korában. Az udvarbeli fiúk cinikusan beszéltek a lányokról, összevissza hazudoztak, hencegtek. Az ilyen beszédet Szasa utálatosnak találta, zálogosdit sem játszott csókban, ez is közönséges és kispolgári, az embernek más, ennél magasabbrendű dolgok iránt kell érdeklődnie. Nagyon büszke fiú volt, nem akart gyengének, gyávának látszani. Az iskolában, az udvaron is erősnek, bátornak tartották, senki sem tudta, mibe kerül ez neki, mit fojt el magában.

Visszautasította a hosszú lábú kislányt, mire az Jasa Raskovszkijhoz pártolt. Szasa mind a mai napig emlékszik a nevére, karcsú, nyúlánk fiú volt, egy neves moszkvai balett-táncos családból. Ő is a Nagy Színház balettiskolájában tanult, egy vagy két esztendővel lehetett idősebb Szasánál, Dux versenykerékpárja volt, ezzel nagyon kivált az ő kerékpáros társaságukból; ez a fiú egyszer azt javasolta, hogy ne az Ucsára, hanem a Kljazmára menjenek le fürödni, talált ott egy helyet, ahonnan remekül lehet a vízbe ugrani.

Lementek a Kljazmára, leszálltak a kerékpárról, levetkőztek, a fiúk úszónadrágra, a lányok fürdőruhára, de csak Jasa ugrott le. A meredély valóban pompás volt, kinyúlt a víz fölé, de nagyon magas, lehetett vagy tizenkét méter, a lányok még attól is féltek, hogy kiálljanak a szélére, csak hasra fekve néztek le a vízre. A fiúk se szánták el magukat, hogy leugorjanak. Jaska talpast ugrott, eltűnt a vízben, aztán fölbukkant, erőteljes nagy csapásokkal úszott a partra egy lankás résznél, majd az ösvényen felkaptatott a meredély szélére. A lányok elragadtatással nézték, a hosszú lábú is elragadtatott pillantásokat vetett rá. Jaska Raskovszkij, jól nevelt fiú lévén, nem hencegett az ugrásával, nem kérkedett, senkit sem erőltetett, hogy ugorjon le, hasra feküdt a homokban, a hátát süttette.

Szasa már ugrott vízbe kikötőpallóról, csónakból, de trambulinról vagy magas, szakadékos partról még soha. Ha viszont Jaska leugrott, miért ne tudna leugrani ő is? Le kell ugrania, le kell győrnie a félelmet. Kitűnően úszik víz alatt is; a legfontosabb, hogy egyenesen, vigyázz állásban ugorjon, nehogy a hasára vagy a hátára essen, a lábujja hegyével kell vizet érnie. Mindezt nem a vetélkedés szelleme sugallta neki, hanem a vágy, hogy legyőzze félelmét. Ha most nem ugrik le, nem lesz nyugovása, előbb-utóbb kijön ide és leugrik. Akkor jobb már most...

Felállt, nagyot nyújtózott.

– Meg kéne mártózni...

Odalépett a meredély szélére, leugrott, mélyen merült a vízbe, néhány gyors, sietős mozdulatot tett, hogy felbukjék, feljött a víz színére, hanyatt feküdt rajta, kifújta magát... Fentről, a meredély széléről mindenki őt nézte, Jasa és a hosszú lábú lány is...

Ezek a gyermekkori emlékek csak tovább gyötörték a lelkét: miért edzette akaratát, miért formálta erősre jellemét?

Valaki szólította, nyomban megismerte Zida hangját, hátranézett, az asszony a tornácon állt.

– Benéztem Fegya anyjához, gyógyszert hoztam neki.

Szasa tudta, hogy Zida Kezsmából szokott gyógyszert hozni, gyógyítja a falusiakat, segít, amiben tud, de azt is jól tudta, hogy a tanítványai gyakran nem mennek iskolába, van úgy, hogy végleg kimaradnak, az iskolának meg kevés a tankönyve, füzete, néha még ceruza sem akad. Zida igyekezett valamit felhajtani Kezsmában, ha nem tudott semmit se szerezni, beérte azzal, ami van, végigjárta a szülőket, megpróbálta rábeszélni őket, küldjék iskolába a gyereket, néha sikerült neki, néha nem. Természetesen igazán derék asszony, állhatatos, zokszó nélkül csinálja mindezt, de hát mi szüksége erre, ugyan miért kínlódik itt ezen az isten háta mögötti helyen?

– Miért nem jössz el hozzám? – kérdezte halkan Zida.

– Pocsék a kedvem!

– Gyere el, Szasenyka, nagyon hiányzol...

– Ha meglátnak, meggyűlik a bajod. Azt gondolod, nem tudják, kinek égeted a petróleumot éjszakánként?

– Nem gyújtok világot. Ha besötétedik, akkor gyere! Sütök friss halat meg lepényt.

Zida közelsége, a hangja, olcsó parfümjének ismerős illata felzaklatta Szasát.

– Inni fogunk Fegyával, hogy mehetnék hozzád részegen...

– Mindegy, jössz, ahogy jössz.

– Ne gondolj erre az ostoba históriára, ne gyötörd magad! – mondta Zida. – Alfjorov járt a gépállomáson, meghagyta, hogy javítsák meg a szeparátort, és még aznap meg is csinálták. Ő maga se akart ügyet csinálni a dologból.

– Honnan tudod?

– A gépállomás igazgatója mesélte, a felesége a barátnőm.

Az ő vigasztalására találta ki mindezt. Lehetséges, hogy Alfjorov járt a gépállomáson, hogy érdeklődött a szeparátor után, de minden bizonnyal az asszony kérhette meg az igazgatót, hogy minél hamarabb javítsák meg.

– Ha befejeződik ez a história, majd kigondolnak egy másikat – mondta. – Ki fognak találni.

– Mindaz, ami veled történt, csak véletlen, ilyesmi itt még sosem esett meg.

– Ide figyelj – bökte ki hirtelen Szasa –, ez a te igazgatód nem kérhetne át engem a gépállomásra? Bizonyára elkél ott a munkáskéz.

Az asszony felkönyökölt, ránézett, az arca egészen közel volt az övéhez, és a kis ablakon át besütő holdvilág fényében természetellenesen fehérnek látszott.

– Át akarsz telepedni Kezsmába?

– Kedvesem, valamit csak kell csinálnom, valamiből élnem kell – felelt Szasa.

Zida ledőlt a párnára, hallgatott. Nem akarja, hogy átköltözzön Kezsmába, fél, hogy elveszíti. A kis buta, hiszen mindenképpen elveszíti. Még ha szerencsésen le is tölti a büntetését, ha szabadlábra kerül, akkor sincs joga senkivel összekötni az életét. Megmarad a priusza, a gyjakovok soha nem fogják szem elől téveszteni; magára veheti-e a felelősséget még egy másik sorsért, egy másik életért, örökös szenvedésre, bolyongásra ítélve Zidát? Számára nincs más út, mint elveszni, felszívódni, nyomtalanul eltűnni, minden kapcsolatát megszakítani, mert megbélyegzett ember. Egyedül kell maradnia. Azt sem tudja, sikerül-e megóvnia a saját életét, abban azonban biztos, hogy kettőt már nem tudna megóvni.

– Csak tréfáltam, senkit nem kell megkérned miattam – mondta Szasa –, úgysem vesznek oda munkára, meg aztán Kezsmában több esélyem van rá, hogy belekeveredjek valami históriába. Ott mindent rám kennének.

Zida kinyújtotta a kezét a sötétben, kitapogatta Szasa fejét, és megsimogatta.

– Ne keseregj, fiatal vagy, még minden előtted áll. Mennyi van még hátra? Két év?

– Két év és négy hónap – pontosított Szasa.

– Majd meglátod, Szasenyka, milyen gyorsan elröpül az idő. Szabadlábra kerülsz, és elutazol innen.

– De hová? – kérdezte Szasa. – Moszkvába nem engednek vissza, tehát megint bolyonghatok a világban, vállamon az ötvennyolcas cikkely terhével.

– Talán el kellene utaznod valahova, például hozzánk, Tomszkba.

Szasa megérezte szavaiból, hogy valamit elhallgat.

– És akkor?

– Arrafelé nem ismernek... – felelte Zida, és Szasa megint úgy érezte, hogy elhallgat valamit: nem tudja elszánni magát, hogy egyből kimondja, amit akar.

– Nézd, a személyi igazolványomban jól olvashatóan bent lesz a nevem, és bejegyzik azt is, hogy büntetve voltam. Az ilyesmit így csinálják: a személyi igazolványnak abba a rovatába, hogy „Milyen iratok alapján töltötték ki", beírják: „A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa rendeletének II. pontja alapján ekkor és ekkor." Ezt a rendeletet a személyi igazolvány kiállításáról és annak különböző korlátozó feltételeiről hozták. Ilyenformán bárhova utaznék, legyen az Tomszk vagy Omszk, a büntetett előéletem elkísér, érted?

– Értem, de a személyi igazolványt el is lehet veszíteni.

Szasa felnevetett.

– Ha ilyen egyszerű lenne, akkor minden egykori elítélt rég megszabadult volna a személyi igazolványától és a büntetett előélettől. Azt hiszem, ez még senkinek sem sikerült. Mielőtt az új személyi igazolványt kiállítják, megkeresést küldenek, ahova kell, és minden kiderül.

– Ismerőseim vannak ott, mindent el tudnak intézni.

– Nincs szándékomban törvénytelenül, hamis személyi igazolvánnyal élni.

– Minden törvényes lesz, csak meg kell változtatnod a vezetékneved.

– Azt meg hogyan? Igazán érdekelne.

Zida megint felkönyökölt, és odahajolt hozzá.

– Ha a száműzetésed leteltével elutazunk innen és összeházasodunk, akkor a törvény értelmében felveheted az én nevemet, és új személyit adnak neked. Akkor abba a rovatba, amiről beszéltél, majd azt írják be: „Kiállítva a házassági anyakönyvi kivonat alapján." És így nem Pankratov, hanem Iszhakov leszel, ez sem rossz.

– Szóval muzulmán – nevetett Szasa –, és arra is köteleznek, hogy körülmetéltessem magam?

– Komolyan beszélek veled. Megbízható emberek dolgoznak ott, akikre számíthatok.

– Most találtad ki mindezt?

– Egész életemet itt, Szibériában éltem le, s tudom, hogy így csinálják. Nem akarok rád akaszkodni, csak azon töröm a fejem, hogy lehetne kikerülni ebből a helyzetből. Aztán ha akarod, elválhatunk. Te megmaradsz Iszhakovnak, de egy tiszta személyi igazolvánnyal. Egyszerűen *talak*ot csinálsz.

– Mi az, hogy *talak?*

– Válás, tatárul. Amikor egy férj elzavarja a feleségét, akkor háromszor hangosan azt mondja, hogy *talak!*

Szegény Zida, azt hiszi, boldogság vár rá, de nem lesz boldog se Zida, se ő. Gyáván megbújni idegen néven, idegen személyivel! Aztán egyszer találkozik valamelyik ismerősével, akkor meg kellene magyaráznia neki, hogy ő már nem Pankratov, hanem Iszhakov, mert ugye *férjhez ment*. És ha ezek a gyjakovok mégis rátalálnak, akkor majd nevetnek a markukba: barátocskánk, lám, megpróbáltál megbújni a feleséged háta mögött, de mielőlünk senki háta mögé nem rejtőzhetsz el. Nem véletlenül élsz hamis személyivel, egy becsületes szovjet embernek nincs szüksége hamis személyire, egy becsületes szovjet ember nem változtatja meg a nevét.

Nem akarta mindezt elmagyarázni Zidának. Miért bántaná meg?

– Nézd csak, Zida – mondta neki –, ha az ember munkába áll, ki kell töltenie egy kérdőívet, meg kell írnia az önéletrajzát, hol született, hol járt iskolába, kik a szülei és kik a szüleinek a szülei. Semmiképpen sem lehet elrejteni ezt a Pankratovot. Elküldik a megkereséseket, és minden kiderül.

Zidát nem lehetett meggyőzni.

– Elutazunk valami távoli vidékre, sofőrként vagy gépészként dolgoznál, azoknak nem kell kérdőívet kitölteni, megkereséseket se küldenek róluk sehová.

– Elég – csattant fel Szasa –, ennek a beszélgetésnek semmi értelme! Pankratov néven jöttem a világra, így fogok meghalni is. Nem változtatok rajta!

7

Az adóellenőr azzal vádolta Kosztyát, hogy eltitkolta a jövedelmét, s elképesztően nagy adót vetett ki rá. Ha nem fizet, börtönbe kerül. Egyelőre azonban csak leltárt vettek föl Kosztya ingóságairól bejelentett lakásán, Szokolnyikiban, bár a holmi, ahogy ezt bizonygatta, nem az övé, hanem a volt feleségéé, Klavgyija Lukjanovnáé. Így tudta meg Varja, hogy a férfi hivatalosan még nem vált el.

Ha a kezdet kezdetén Kosztya megmondja neki, hogy nős, és még nem tudott hivatalosan elválni, akkor Varja nem tulajdonít jelentőséget a dolognak. De a férfi elhallgatta, dugdosta előle a személyijét, ez már megalázó. Az első jelzés Kosztya másik, előtte ismeretlen életéből.

– Drágaságom – győzködte Kosztya –, nem tehettem másként! Klavgyija Lukjanovnával csak azért házasodtam össze, hogy letelepedhessek Moszkvában, és micsoda pénzt fizettem érte! Azért nem beszéltem erről neked, mert féltem, hogy nem fogod megérteni. Ilyen ügyleteket ezrével kötnek, különben az emberek nem kaphatnának letelepedési engedélyt Moszkvában. Ahhoz, hogy kijelentkezzem Klavgyija Lukjanovnától, valahova be kéne jelentkeznem. De hová? Kihez? Ki fogad be? Szofja Alekszandrovna? Milyen alapon? Hozzád jelentkezzem be? Nyina nem engedné meg, tudomást sem vesz rólam.

– Mi a megoldás? – kérdezte Varja. – Klavgyija Lukjanovna megmarad hivatalos feleségednek, én pedig a ténylegesnek?

– Egy rendkívül bonyolult elektromos berendezést szerelek be az egyik akadémiai kutatóintézetben – felelte Kosztya önérzetesen. – Lakóházakat építenek a munkatársaknak, nekem is ígértek egy szobát.

Kosztya, mint mindig, most is nagyon hatásosan érvelt: akadémiai kutatóintézet, bonyolult berendezés... De Varját nem győzte meg.

– Ha szobát akarnak adni, akkor státusba kell venniük.

– Rendben van – felelte Kosztya kimérten mosolyogva. – Nem akartam erről beszélni, de úgy látszik, mégiscsak kell... Mit gondolsz: a két szép szememért adják nekem a megrendeléseket? Nem, drágaságom! A pénz felét a megrendelőnek kell leadnom. S ahhoz, hogy megkaphassák a részüket, szerződést kell kötniök velem, méghozzá nagyon jelentős összegről, ami azonban csak a papíron jelentős, hiszen a felét le kell adnom nekik. Az adót azonban teljes összeg után fizetem. Képzelheted, mi marad nekem! Semmi! Egyetlen kopejka sem! Pedig nekünk is kell valamiből élnünk. Így aztán nem írtam be az adóbevallásba két kisebb összeget, amit valamelyik kórházban kaptam. Ebbe kapaszkodott bele az ellenőr. Higgyél nekem! Már régen hagytam volna az egészet a fenébe! Csak az intézet miatt, a szoba reményében csináltam mindent. Hála isten, hogy nem kötöttünk hivatalosan házasságot, mert akkor most hozzád jöttek volna összeírni a vagyontárgyakat.

– És Klavgyija Lukjanovna?

– Mi van vele?

– Nála miért írták össze a vagyontárgyakat?

– Klavgyija Lukjanovna miatt ne fájjon a fejed! Vigyáz ő magára, különb kutyaszo-

rítóból is kivágta már magát. Semmiért és senkiért ne nyugtalankodj, minden jóra fordul. Ha én valamit elhallgatok előled, azt csak a te nyugalmad érdekében teszem, mert nekem a te nyugalmad a legfontosabb!

Kosztya még sokáig beszélt, mert amikor meg kellett győznie valakit, ezernyi szót és érvet talált.

Hogy hitt-e neki Varja? Hinni akart, különben hogyan élhetne vele tovább? Mégis keserűen gondolt arra, hogy senki sem független, Kosztya sem az, az is lehet, hogy sokkal kevésbé az, mint mások. Ljovocska a munkahelyétől függ, amely bármily jelentéktelen, mégis legális, a fizetésétől, amely bármily kevés, törvényes. Kosztya száz körülménytől is függ, minden lépésnél veszély leselkedik rá. Ma gazdag, holnap mindenkinél szegényebb lehet, ma még magasba repítik a hullámok, holnap lehet, hogy a mélybe zuhan.

Varja nem tudta, hogyan vágta ki magát ebből a helyzetből Kosztya. De szemmel láthatóan kivágta magát. Két hétig jóformán haza se jött, nem fordult meg az éttermekben, a biliárdszalonokban, két hétig tartó lázas tevékenység után, amiről Varja semmit sem tudott, a férfi végre közölte vele, hogy kifizette az adótartozását. A szövetkezettel azonban örökre szakított. Hogy milyen tervei vannak a jövőre nézve, azt Varja nem tudta, a férfi nem avatta be, ő pedig nem kérdezte.

Kosztya csak annyit mondott, hogy a Herzen utcában dolgozik, egy írógépjavító műhelyben, ehhez a munkához jól ért. Megadta neki a műhely telefonját, de figyelmeztette, nagyon nehéz bent találni: reggel tízkor kimegy a különböző hivatalokba az írógépeket javítani, és néha, ha már előző nap megkapja a munkalapokat, akkor egyenesen otthonról megy a megrendelőkhöz. Varja nagyon hamar rájött, később meg is bizonyosodott róla, hogy Kosztya csak névleg a műhely alkalmazottja, az ő megrendeléseit, az őrá eső munkát más mesterek végzik el, azok is veszik fel érte a fizetését. Kosztya számára ez csak alibi állás. Egyetlen foglalatossága és egyetlen kereseti forrása a biliárd lett, egyedül csak a biliárd.

Ljovocska és Rina megígérte, hogy segít neki. A Moszkva Szálló terveit készítő irodában dolgoztak, ugyanott, ahol Zoja. Varja őszintén szólva el tudott volna helyezkedni segítség nélkül is: szerkesztőket, rajzolókat mindenütt keresnek, minden hirdetőtáblán ez áll. De jobb lenne ismerősökkel dolgozni. Ljovocska és Rina azt állítja, hogy a Moszkva Szálló a főváros legnagyobb és legfontosabb építkezése, közvetlenül a fővárosi tanács alá tartozik, a fizetések magasabbak, az étterme is kitűnő. Az új épületet összekötik majd a Grand Hotellal, és akkor ez lesz Európa egyik legnagyobb szállodája. Az irodában dolgoznak a legkiválóbb építészek, művészek, mérnökök, technikusok. Ljovocska és Rina nagyon dicsérte a közvetlen főnöküket, bizonyos Jigórt, nagyon tehetséges építésznek tartották, ha Varja beválik, akkor Jigór előléptetheti, mint ahogy Ljovocskát elő is léptette, most már technikus. Hamarosan Rina is technikus lesz. Az iroda a Grand Hotel negyedik emeletén helyezkedik el, az Ohotnij rjadon, ez az arbati házuktól a hetedik megálló, két villamos is jár arra, a négyes és a tizenhetes. Erre a körülményre Zoja hívta fel a figyelmét. Ő ugyanebben az irodában dolgozott, csak egy másik osztályon.

A Ljovocska által megadott napon Varja elment a Grand Hotelba.

Az Ohotnij rjad cseppnyi boltjait, a kis templomot, valamint a Grand Hotel és a Manyezs között lévő épületeket mind lebontották, az építkezést kerítéssel vették körül. Varja a Voszkreszenszkaja tér felőli bejáraton lépett be a szállodába. A libériás portás utána nézett, de nem kérdezte meg, hova megy. És a liftes sem kérdezősködött, aki fölvitte a negyedik emeletre.

Amikor Varja kilépett a liftből, balra fordult, ahogy ezt Ljovocska magyarázta neki, végigment a hosszú folyosón, fürkésző tekintettel vizsgálgatta a számokat, amelyek abból az időből maradtak az ajtókon, amikor ez az emelet még a szállodához tartozott. Amikor meglátta az 526-os számot, benyitott az ajtón.

Éppen ilyen szobában laktak Kosztyával Jaltában, az Orianda Szállóban, magas mennyezet, keskeny, magas ablakok. Csak a szállodai bútor helyett itt három egyszerű asztal állt, rajtuk megdöntött állványon rajztáblák.

Ljovocska az ablaknál dolgozott, amint megpillantotta Varját, barátságosan mosolygott, és letette a tuskihúzót.

– Eljöttél? Derék lány vagy!

– Hol van Rina?

– Kiment, mindjárt visszajön. Elhoztad az okleveled?

Átfutotta az iskola elvégzését tanúsító bizonyítványát.

– Rendben van! Menjünk!

Benyitott a szomszéd szobába.

– Bejöhetek, Igor Vlagyimirovics?

És választ sem várva belépett, maga után húzva Varját.

Amint meghallotta ezt a nevet Varja, abban a szempillantásban mindent megértett. Hogy is nem jött rá erre hamarabb? Jigórra változtatták a barátai az „Igor" nevet. Még csak eszébe sem jutott, hogy Igor Vlagyimirovicsról lehet szó, akivel Vika ismertette össze a Nationalban. Ha erre hamarabb rájön, be nem teszi a lábát ide! De most már késő. Igor Vlagyimirovics nyomban megismerte, csodálkozva felvonta szemöldökét, felállt, előjött az asztal mögül, barátságosan, ugyanakkor kérdően, sőt egy cseppet zavartan mosolygott rá.

– Igor Vlagyimirovics – mondta Ljovocska –, itt van az a lány, akiről beszéltem magának, vagyis Ivanova polgártársnő, okleveles műszaki rajzoló. Varja, mutasd meg az okleveledet!

Varja megint elővette táskájából a bizonyítványt, és letette az asztalra.

– Foglaljon helyet – szólt Varjához Igor Vlagyimirovics, és visszaült az asztalához.

– Én mehetek? – kérdezte Ljovocska.

– Igen, igen, menjen csak, köszönöm...

Ljovocska kiment a szobából.

Igor Vlagyimirovics megnézte Varja bizonyítványát.

– Dolgozott már valahol?

– Még nem.

– Igen, igen, hát persze, hiszen ez a bizonyítvány mindössze három hónapos – mosolygott Igor Vlagyimirovics. – Milyen váratlan is ez a találkozás! Ljova beszélt

nekem magáról, nagyon ajánlotta, de arra igazán nem számítottam, hogy éppen magáról van szó.

– Én sem számítottam arra, hogy magát találom itt – mondta Varja.

Első zavara elmúlt, de ki tudja, miért, elfogta a szomorúság. Csak egyszer találkozott Igor Vlagyimiroviccsal, három vagy négy hónapja, mégis úgy rémlett neki, mintha egy örökkévalóság telt volna el azóta... Sétájuk a Sándor-kertben, beszélgetésük Bovéról, ahogy elfutottak az őr elől, meg a leszaladt harisnya, mindez valahonnan a messziségből bukkant most elő.

– Egy kicsit megváltozott – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics –, jobban mondva felnőttebb lett.

– Férjhez mentem – magyarázta Varja. Úgy érezte, hogy ezzel a bejelentésével teljesen világossá teszi a kettőjük kapcsolatát.

– Ez a hír eljutott hozzám – mosolygott Igor Vlagyimirovics.

„Vikától tudhatja" – gondolta Varja.

– No jó – szólt határozottan Igor Vlagyimirovics –, térjünk a tárgyra! Mivel nincs gyakorlata, másolóként kell kezdenie.

– Tudom.

– Szeret rajzolni?

– Szeretek.

– Nagyszerű! Két lehetőség közül választhat: vagy a közös nagy rajzteremben fog dolgozni, vagy az én csoportomban, Ljovocskával és Rinával. Hogy dönt?

Varja nem szívesen dolgozott volna a közös rajzteremben, ahol Zoján kívül senkit sem ismert, sokkal inkább itt, Ljovával és Rinával. Persze ez azt jelentette volna, hogy Igor Vlagyimirovics mellett és az ő közvetlen felügyelete alatt kell dolgoznia. Természetesen ő igazán senkije, elüldögéltek egy kicsit a Nationalban, sétáltak egy keveset a Sándor-kertben, fecsegtek... azóta férjhez ment, de azért még most is tetszik a férfinak, ezt érezte, azt is látta, hogy zavarba jött, és hogy nem szívesen dolgozna vele együtt.

– Nem tudom – felelte. – Nekem teljesen mindegy.

– Kezdje nálunk – ajánlotta Igor Vlagyimirovics –, az első időben könnyebb lesz a barátai, Ljova és Rina mellett. És ha már körülnézett nálunk, mindennel megismerkedett, akkor döntse el, hol lenne jobb magának. Megegyeztünk?

Varja egyetértése jeléül bólintott. A férfi átnyújtott neki egy papírlapot meg egy tollat, és lediktálta a felvételi kérelmét. Aztán elolvasta, hozzátűzte Varja oklevelét, felállt, kinyitotta a szomszéd szobába vezető ajtót, és előreengedte Varját. Már Rina is ott volt, és biztatóan kacsintott Varjának.

– Ljova – szólt Igor Vlagyimirovics –, mindjárt visszajövök, te addig ismertesd meg Varjával az itteni munkát!

Ezzel kiment, Rina pedig felnevetett.

– Óriási megtiszteltetés, maga ment elintézni a felvételedet.

– Attól fél, hogy a személyzetis ráijeszt Varjára – jegyezte meg Ljovocska. – Minden rendben lesz. Rina előlép technikusnak, te fogsz a helyén dolgozni az én irányításom mellett.

Most jut eszébe, Rina látta őt a Nationalban Igor Vlagyimiroviccsal, nem erre célzott?

– A közös rajztermet ajánlotta nekem – közölte Varja, ezzel visszautasítva Rina célzását.

– Furcsa – mondta Ljova –, hiszen megbeszéltem vele, hogy itt fogsz dolgozni nálunk. Ezt Kosztyának is megígértem.

– Mit ígértél meg Kosztyának? Hogy szemmel tartasz?

– Ugyan már, Varja! Egyszerűen csak megígértem, hogy segítek neked a kezdeti időkben... No jól van! Itt az asztalod, nézd: rajztábla, fejesvonalzó, az egyéb eszközöket majd megkapod az ellátáson.

– Amíg nem lesznek saját holmijaid – jegyezte meg Rina.

– Előbb sok pénzt kell keresnie – tiltakozott a megfontolt Ljovocska. – A benti eszközökkel is nagyon jól lehet dolgozni.

Ljova kinyitott egy szekrényt, megmutatta a rajzokat, mit hol találhat, mit honnan vehet elő, közben Rina mulatságos megjegyzéseket tett, egyszóval az egész nagyon kedélyes, kellemes és vidám volt. Így talált rájuk a visszatérő Igor Vlagyimirovics.

– Ismerkedik a munkával?

– Természetesen.

– Varja, jöjjön be hozzám még egy percre!

Visszamentek a férfi szobájába. Igor Vlagyimirovics leült, és hellyel kínálta Varját is.

– A főnökség döntését már rávezették a felvételi kérelmére, holnap reggel munkába állhat. Tessék, itt az oklevele. És még ez is...

Az iskolai végzettségét igazoló papírral együtt átnyújtott neki egy hatalmas, négyoldalas kérdőívet, és gunyorosan mosolygott hozzá.

– Ezt majd otthon töltse ki, holnap hozza be, és akkor leadjuk a személyzeti osztálynak. Először áll munkába, még nem találkozott ilyen kérdőívvel. Ennél ostobábbat nem is lehetne kitalálni, de hát megkövetelik. A szülei élnek?

– Nem.

– Vagy úgy. Akkor egyszerűen csak írja be, mikor haltak meg, és semmiféle rájuk vonatkozó kérdést nem kell megválaszolnia. És volna még egy kérdésem... Ne értsen félre, tisztán csak az ügyintézés szempontjából teszem fel: hivatalosan is megesküdtek a férjével?

– Nem.

– Azért kérdezem, mert az íven nagyon sok kérdés szerepel a férjéről, annak rokonairól, a nagyapjáról, a nagyanyjáról, és mindezt nagyon bonyolult megválaszolni, sok mindenre se maga, de talán még a férje sem tudna válaszolni, írniuk kellene miatta valahová, felvilágosítást kellene kérni... De ha hivatalosan nem házasok és nincsen gyerekük, akkor nem kell válaszolnia a házastársára vonatkozó temérdek kérdésre.

Varja hallgatott. Nem tudott azonnal rájönni, mi rejtőzik a férfi szavai mögött. A legvalószínűbb, hogy komolyan beszél, és semmiféle hátsó gondolata nincs. Mégis sértőnek érezte. Biztosan Vika beszélte tele a fejét: férjhez ment egy biliárdoshoz, aki hol maszekol, hol valami szövetkezetben lopja a napot, szóval egy sötét figurához.

És most Igor Vlagyimirovics attól tart, hogy ez esetleg megnehezíti a felvételét. De ő fütyül az egészre! Mit képzelnek! Máshova is elmehet dolgozni, ahol nem fontoskodnak, ahol nincs semmiféle kérdőív.

Igor Vlagyimirovics, mintha csak a gondolataiban olvasott volna, kijelentette:

– Tegyen úgy, ahogy jónak látja. Mindenképpen idevesszük magát. Csak meg akartam könnyíteni a válaszadás kényelmetlen, piszmogó, vesződséges munkáját.

– Majd meglátom – felelte fegyelmezetten Varja.

– Azt tanácsolom, hogy előbb egy darab papírra írja le a válaszokat, mindent gondoljon végig, csak azután írja be a kérdőívre, hogy ne legyen benne javítás, kiigazítás, mert akkor újat kell kitöltenie.

– Jó, így fogom csinálni.

– Nagyszerű – Igor Vlagyimirovics felállt –, várjuk magát holnap. Kilenckor kezdődik a munka és négyig tart. Remélem, jól fogja érezni magát nálunk.

Varja gyalog sétált haza, az egyetem mellett, majd a Vozdvizsenkán, aztán az Arbaton.

Az a kellemetlen szájíz, ami a kérdőívről folytatott beszélgetése után maradt benne, nem tudta elhomályosítani az egész lényét betöltő örömet: végre kapcsolatba kerül az igazi élettel! Milyen remek gyerek is Ljovocska meg Rina! Nekik az étterem, az Ermitázs-kert csak másodrendű dolog, a legfontosabb az ezen a hatalmas építkezésen folyó munka, itt, Moszkva központjában. A rajzasztalok, fejesvonalzók, idomok, tuskihúzók, a tus szaga és a hegyes ceruzák az iskolát juttatták eszébe, a műszakirajzórákat, amelyeket sohasem mulasztott el. Mindez egy új, érdekes élet ígérete.

Ami Igor Vlagyimirovicsot illeti, neki, Varjának kár feszengenie, igazán semmit sem követett el ellene, éppen ellenkezőleg: nagyon becsületesen járt el, amikor nem volt hajlandó elmenni vele és Vikával a Kanatyikba, a férfit már akkor is rendes embernek találta, nem akarta felelőtlenül szédíteni. Meg aztán akkor öregnek látta, pedig egyidős lehet Kosztyával.

Azt tanácsolta neki, ne írjon a férjéről, nem akarja, hogy Varja elrontsa vele a káderlapját. Híres építész, és még ő is fél. Varja viszont senkitől sem fél. Bármilyen is Kosztya, esze ágában sincs hallgatni róla. Mi közük nekik a férjéhez és annak rokonaihoz, nem azok, hanem ő lép be hozzájuk, őt ellenőrizzék!

Otthon Varja leült az asztalhoz, kitette maga elé a kérdőívet és áttanulmányozta.

Kiderült, hogy nem négy oldal, hanem nyolc, először csak értetlenül olvasta a kérdéseket, aztán már felháborodva, sőt dühöngve, végül teljes letargiában.

Igor Vlagyimirovics tanácsa szerint odavett maga elé egy darab papírt piszkozatnak, és arra írta a válaszokat.

1. „Vezetéknév, utónév, apai név megváltozása esetén milyen vezeték- vagy utónevet viselt előzőleg." Ez teljesen világos: Ivanova Varvara Szergejevna, vezetéknevet nem változtatott.

2. „Születési hely, év, hónap, nap." Ez is világos: Moszkva, 1917. április 5.

3. „Nemzetisége és állampolgársága (ha idegen állampolgár volt, tüntesse fel)." Ez is tiszta ügy: orosz, szovjet állampolgár.

4. „A forradalom előtt milyen réteghez tartozott, milyen származású (paraszt, kispolgár, kereskedő, nemes, nagypolgár, pap, katona stb.)." A szülei tanítók voltak, az milyen réteg? Meg kell kérdeznie Nyinától. De milyen lehet a helyzete azoknak a szerencsétlen gyerekeknek, akiknek a szülei az egyház szolgálatában álltak – „pópalány", vagy ha katonák voltak – „tisztgyerek".

5. „Iskolai végzettsége." Egyszerű: műszaki szakközépiskolát végzett.

6. „Milyen idegen nyelveket beszél?" A válasz: németül meg tudom értetni magam.

7. „Párttag-e, és ha igen, mióta?" Pártonkívüli.

8. „Komszomolba való belépésének időpontja." Nem léptem be a Komszomolba.

9. „Ha korábban tagja volt a SZK(b)P-nek vagy a Komszomolnak, jelölje meg tagsága időtartamát és kimaradásának okát. Volt-e más párt tagja?" Varja leírta: Sem az SZK(b)P-nek, sem a Komszomolnak, sem más pártnak nem voltam tagja.

10. „SZK(b)P- vagy Komszomol-tagsága idején kapott-e megrovást (hol, mikor, kitől, milyet és miért), eltörölték-e később, és ha eltörölték, ki?" Válasz: miután egyiknek sem voltam tagja, semmiféle megrovást nem kaptam, nem is volt mit eltörölni.

11. „Az SZK(b)P irányvonalának végrehajtása során támadtak-e kétségei, részt vett-e ellenzéki és pártellenes csoportok tevékenységében (hol, mikor, milyenben)?" Erre azt válaszolja majd, hogy miután nem volt az SZK(b)P tagja, ezért sehol sem kellett foglalkoznia irányvonalának érvényesítésével, így nem is támadtak kétségei, ellenzéki és pártellenes csoportosulásnak tagja nem volt.

12. „Folytattak-e ön vagy rokonai ellen vizsgálatot, bírósági eljárást, bírói ítélettel vagy egyéb adminisztratív eljárás során volt-e letartóztatásban és büntetve, megfosztották-e választójogától, jelenleg nem folyik-e ön vagy hozzátartozói ellen bírósági eljárás vagy vizsgálat, és nem töltik-e valahol büntetésüket?"

Senkije sincs börtönben, bíróság előtt, vizsgálat alatt. Rokonai sincsenek, kivéve a Kozlovban lakó nénikéjét, lehet, hogy ennek a nénikéjének leültették valakijét, vagy megfosztották választójogától. Természetesen azt írja be, hogy „nem", de mégis úgy érzi, mintha valamit elleplezne, és majd ott, azon a titokzatos személyzeti osztályon felkutatják valamiféle letartóztatott rokonát, akinek a létezéséről eddig fogalma sem volt. Vajon amikor munkába állt, Szofja Alekszandrovna is kitöltött-e ilyen kérdőívet? És be kellett-e írnia Szasát?

13. „Járt-e külföldön, milyen országban, mettől meddig, s mivel foglalkozott ott..." Nem jártam.

14. „Önnek vagy a feleségének (férjének) jelenleg van-e vagy a múltban volt-e külföldön élő rokona (ki, hol), tartja-e (vagy a múltban tartotta-e) velük a kapcsolatot, van-e rokonai között külföldi állampolgár?"

Az iskolában együtt jártak vele az Arbat kis mellékutcáiban lakó volt nemesek gyerekei, nekik minden bizonnyal vannak külföldi rokonaik, hiszen Puskin és Tolsztoj leszármazottai közül sokan élnek a határon túl. Kíváncsi lenne rá, hogy felelnek erre a kérdésre azok a szerencsétlenek, mert hiszen be kell írni, hogy „hol", és ki tudja azt, hogy „hol", amikor ma mindenki fél a külföldiekkel levelezni.

15. „Volt-e ön, vagy voltak-e a hozzátartozói fogságban vagy internáló táborban

az első világháborúban vagy a polgárháborúban?" No, most már eljutottunk az első világháborúig.

16, 17, 18, 19, 20, 21. Szolgált-e a Vörös Hadseregben, volt-e partizán, részt vett-e illegális munkában, megsebesült-e, kapott-e légnyomást? Erre mind azt válaszolhatja: nem.

22. „Közölje, hogy rokonai közül (a 27-es pontban felsoroltakból) volt-e valaki más pártnak a tagja, szolgált-e a forradalom előtt rendőrségen, csendőrségen, ügyészségen, bíróságon, büntetésvégrehajtó intézménynél, határőrségnél vagy őrszolgálatnál?"

Hát akkor nézzük meg, kiket soroltak fel a 27-es pontban? „Feleség, férj, gyerekek, apa, anya, fivérek, nővérek. A férj jelölje meg saját rokonait, és feleségének minden rokonát, a feleség sorolja fel saját rokonait valamint férje rokonait..." Uramisten! Ezek szerint fel kell sorolnia nemcsak a saját, de még Kosztya rokonait is, és számba kell vennie, hogy a forradalom előtt nem szolgáltak-e a határőrségnél vagy őrszolgálatnál? Vajon maga Kosztya tudja-e mindezt? Miért kell valakinek felelnie a felesége vagy a férje rokonaiért?

23. „Családi állapota (nős, férjes, nőtlen, hajadon, özvegy). Sorolja fel a családtagokat, és jelölje meg életkorukat! Ha özvegy, elvált vagy másodszor házasodott, közölje előző felesége (férje) vezetéknevét, utónevét és apai nevét..." De hát mi köze van egy tervező irodának az esetleg húsz éve meghalt feleséghez? Milyen kapcsolatban lehet ez egy szálloda tervével?

24. „Jelenlegi címe." Ez világos...

25. „Minden előző lakáscíme egészen születéséig visszamenőleg..." Nála ez a dolog teljesen világos, hiszen ezen az arbati házon kívül sehol nem lakott. De ha ezt a kérdőívet egy idős ember tölti ki, hány címre kell emlékeznie születéséig visszamenőleg? És ha a szülei már meghaltak, honnan tudhatná, hol laktak gyermekkorában?

26. És ez itt a legfontosabb kérdés, amire Igor Vlagyimirovics figyelmeztette: „Legközelebbi rokonaira vonatkozó adatok (feleség, gyerekek, apa, anya, fivérek, nővérek, a feleség a maga kérdőívén közölje a férjére és annak legközelebbi hozzátartozóira vonatkozó adatokat), vezetéknév, utónév, apai név, rokonsági fok, születés éve, hónapja, napja, születési hely, nemzetiség, párttagság, munkahelye és címe, beosztása, állandó lakcíme, ugyanezek az adatok felsorolandók a feleség vagy a férj rokonaira vonatkozólag is." Ezek szerint mindezeket az adatokat nemcsak Nyináról és a megboldogult papáról meg mamáról kell megadnia, de Kosztya minden rokonáról is, és neki öt fivére és két nővére él a Szovjetunió különböző pontjain, az apját és az anyját pedig kitelepítették mint kulákokat.

Most már rájött: Igor Vlagyimirovics igazán jóindulatúan figyelmeztette. De ő képtelen ilyen megalkuvásra, nem fog alakoskodni, benne emberükre akadtak.

No jól van, mi maradt még hátra?

„Ismertetőjelek: magassága, haja és szeme színe, egyéb ismertetőjegyek."

Már csak az ujjlenyomat hiányzik. Nem, ez már igazán túlzás! A fenébe az egésszel! Nem válaszol ezekre a megalázó kérdésekre, majd talál magának olyan helyet, ahova nem kellenek ilyen kérdőívek, egyszerű, hétköznapi tervezőirodákban is szükség van

rajzolókra-másolókra. A legrosszabb esetben nem megy el dolgozni, felkészül az egyetemre, és a következő évben jelentkezik az építészmérnöki karra. Ha nem adnak neki ösztöndíjat, majd azt mondja Kosztyának: „Ne vegyél nekem drága holmikat, inkább tanulok azon a pénzen!" Az az ezüstróka kepp, amit nemrégiben kapott, legalább két vagy három évnyi ösztöndíjába kerülhetett. Ha minden rongyát eladja, abból is megélhet jó néhány esztendeig. És akkor egyetemi hallgató lesz, tanulni fog, és nem ellenőrzik keresztül-kasul, és majd ha okleveles építészmérnök lesz, akkor nem mernek ilyen kérdőíveket dugni az orra alá.

Varja összehajtotta a kérdőívet, aztán ledobta az asztalra, majd holnap megmutatja Kosztyának, hadd nevessen rajta.

Átöltözött pongyolába, és a ruháját beakasztotta a szekrénybe. Amikor már becsukta az ajtaját, hirtelen olyan érzése támadt, hogy valami hiányzik a szekrényből... Megvan, pontosan az ezüstróka kepp hiányzik, amelyet nemrégiben ajándékozott neki Kosztya. Temérdek pénzt érhet ez a kepp, hat vagy nyolc ezüstrókából készült. Varja egyetlenegyszer vette fel, amikor elmentek a Sztaro-Pimenovszkij közbe.

Kikapkodta a szekrényből a ruhákat, a kabátját, a kiskabátját, mindent felforgatott, de a keppet nem találta. Semmi más nem hiányzik, csak az a kepp. Varja először Galjára, a társbérlőre gondolt. Vagy a fia lehetett az, Petyka, a tizenöt esztendős széltoló.

Szofja Alekszandrovna már hazajött a munkából, Varja bekopogott hozzá, bement, becsukta maga mögött az ajtót.

– Szofja Alekszandrovna, eltűnt az ezüstróka keppem!

– Hogyhogy eltűnt? – kérdezte zavartan Szofja Alekszandrovna.

– Reggel még ott lógott a szekrényben, de most nincs ott.

– Jól megnéztél mindent?

– Az egész szekrényt feltúrtam. Ellopták!

– Ellopták? Kicsoda?

– Nem tudom, ki. Talán Galja vagy a fia, Petyka.

– Nekik nincs kulcsuk a szobádhoz... Már régóta lakom együtt velük, de ilyesmi soha nem fordult elő.

– Petyka időközben felnőtt, és elkezdett lopni, nincs ebben semmi különös.

– Telefonálni kell a rendőrségre – jelentette ki Szofja Alekszandrovna.

Varja nem akart Kosztya nélkül telefonálni a rendőrségre. Hogy miért? Maga sem tudta. De érezte, előbb meg kell beszélnie a dolgot Kosztyával, csak aztán értesítheti a rendőrséget.

– Meg kell várni Kosztyát!

– Mit képzelsz, Varenyka?! Konsztantyin Fjodorovics későn jön haza. Azonnal értesíteni kell a rendőrséget. Különben majd azt kérdezik: miért nem jelentették rögtön?

– Honnan tudnák, mikor nyitottam ki a szekrényt? Majd holnap elmegyek a rendőrségre, és azt mondom: most nyitottam ki a szekrényt, és most vettem észre, hogy eltűnt a keppem.

– Holnap már nehezebb lesz keresniük – erősködött Szofja Alekszandrovna –, a még forró nyomon kell elindulniuk, nem szabad halogatni a dolgot. Megértem, hogy ez nagyon kellemetlen, de nem tehetünk mást. A kepp egy egész vagyont ér. És ha Petyka lopta el, annál kevésbé szabad annyiban hagyni... Örökké retteghetünk tőle.

– Mindjárt megkeresem Kosztyát, és megtanácskozom vele a dolgot – mondta Varja.

Átöltözött, felkapta az esőköpenyét, és elindult hazulról.

Mi tartotta vissza attól, hogy felhívja a rendőrséget, mitől félt, miért fut most Kosztyához? Talán az adóellenőr miatt? Hiszen az összeírta Kosztya vagyontárgyait! A rendőrségen megkérdezhetik tőle, honnan van ilyen drága keppje, és meg kell mondania, hogy Kosztyától kapta ajándékba, tehát... Mi az, hogy tehát? Maga sem tudta, miért habozik. Csak azt tudta teljes bizonyossággal, hogy Kosztya nélkül nem fordulhat a rendőrséghez. Hiszen még azt sem tudja, honnan került hozzá ez a kepp. Kosztya hozta haza, és elébe tartotta.

– Próbáld fel!

Remekül állt rajta.

– Az én csekély ajándékom.

– Köszönöm. És mennyibe került?

– Nem mindegy? Nem kevésbe. Sokba.

A kepp vadonatúj. Vagy kéz alatt vette, vagy valami illegális szűcs készítette, de az is lehet, hogy a vàlutaüzletben vásárolta. Mindenesetre nem lopott holmi, mert ha az lenne, Kosztya nem engedte volna meg, hogy elmenjen benne a Művész Klubba. Mégsem mondta meg neki, hogy hol vette. Minden Kosztyával kapcsolatos dolog mélyén lappang benne valami félelem, nehogy bajt hozzon rá.

A Metropol biliárdszobájában találta meg Kosztyát. Varja utálta a biliárdszalonokat, nőnek nincs helye ott. Csak férfiak látogatják: józanok, részegek, félig részegek, egyesek kíváncsian, mások gúnyosan néznek az emberre, mint csak egy örökösen alkalmatlankodó feleségre, aki azért jött, hogy elcipelje a férjét. Vágni lehet a füstöt, nincs levegő, sápadt, izzadt arcok.

Kosztya nem vette észre Varját, semmit se látott, csak a golyókat meg a lyukakat az asztalon és a dákóját, az ellenfél lökéseit figyelte, valamit felírt a palatáblára, aztán mindjárt visszafordult az asztalhoz: feszülten, játékszenvedélytől fűtötten.

Hogy ki győzött a partiban, arra Varja nem jött rá. Kosztya valamit mondott a markőrnek, aki aztán újból felállította a golyókat az asztal közepére, Kosztya megint bekrétázta a dákóját, csak ekkor nézett körül a biliárdteremben, és látta meg az ajtóban álló Varját. De nem csodálkozott, mintha várta volna a jövetelét. Elkomorult, s anélkül, hogy letette volna kezéből a dákót, odament hozzá.

– Menjünk ki!

Kimentek a biliárdterem előtti folyosóra, ahol két kis pamlag meg karosszék állt. Feltehetően itt kellene dohányozni, gondolta Varja. Egyszerre megnyugodott: Kosztya arcáról leolvasta, hogy nem kell telefonálnia a rendőrségre...

– Mit akarsz? – kérdezte Kosztya, de nem nézett Varjára.

– Eltűnt a kepp.

– Miféle kepp?

– Az ezüstróka keppem, amit tőled kaptam ajándékba.

A férfi kis ideig hallgatott, elnézett mellette, mintha nem is értené, miről beszél. És Varja arra gondolt, hogy ezt a férfit egyáltalán nem ismeri.

– Veszek neked egy másikat, sokkal szebbet – szólalt meg nagy sokára Kosztya. – Az történt, hogy vesztettem, nem tudtam pénzt szerezni, így a te keppeddel kellett fizetnem, különben megöltek volna. Menj haza, hamarosan én is jövök!

Varja hazament.

– Nos, mi a helyzet? – kérdezte Szofja Alekszandrovna.

– Konsztantyin Fjodorovics elvitte a keppet egy szűcshöz, mert valamit igazítani kell rajta. Még jó, hogy nem telefonáltunk a rendőrségre.

Varja bement a szobájába, levetette az esőköpenyét, lerúgta a cipőjét, letelepedett a díványra, és eltöprengett.

Tehát eljátszotta a keppet! És azt se lehet tudni, hogy hol szerezte. Talán egy hasonszőrű játékostól nyerte el, aki úgyszintén a felesége keppjével fizetett.

Igazán nem sajnálja a keppet, fütyül rá! De ma a keppet játssza el, holnap a kabátját, holnapután a cipőjét. A részeges elissza a felesége holmiját, a játékos eljátssza. Vika, Noémi, Nyina Seremetyeva még lányok, és nem fenyegeti őket a veszély, hogy másokon látják viszont a saját holmijukat. Kosztya ma a holmiját játssza el, holnap talán már őt magát is. Milyen ostoba volt! Elkápráztatta a férfi látszólagos függetlensége. Már tudja, mit ér ez a függetlenség. Egész élete attól függ, hogyan gurulnak a golyók a biliárdasztalon.

Nem bűvöli el ez a sors, nem akar a férfitól függeni, nem akar olyan ajándékokat, amiket aztán az később eljátszik, nincs rájuk szüksége, és az is biztos, hogy Kosztya segítségével nem sikerül elvégeznie az egyetemet. Csak saját magára számíthat. Egye meg a fene a kérdőívet! Mindenütt ki kell tölteni kérdőívet, mindenütt előtte áll ez a procedúra, akkor jobb most túlesni rajta, ott, ahol barátok közé kerül, mint másutt, idegen és ismeretlen emberek között. Igor Vlagyimirovicsnak igaza van, Kosztyáról nem tesz említést, teljesen elegendő az, amit önmagáról ír. Miért is írna Kosztyáról? Most már minden világos előtte. Igaz, kezdetben sem érezte szilárdnak ezt a házasságot, sohasem hitte, hogy sokáig fog tartani.

Magáról könnyű írnia, minden fogas kérdésre nemmel válaszolhat! Ami pedig apjára és anyjára vonatkozik, arról meg kell kérdeznie Nyinkát, ő mindent tud.

Igaz, Nyinka elfordult tőle Kosztya miatt, nem jön el hozzájuk, nem telefonál, és ha az udvaron összefutnak, nem áll meg, csak hűvösen biccent. Az ő dolga! De a papával és a mamával kapcsolatos adatokat köteles megadni, elvégre nem csak az ő szülei voltak. Vajon otthon van-e most Nyina?

Varja tárcsázott, otthon találta Nyinát.

– Varja vagyok, átmennék hozzád, valamit meg kell beszélnem veled.

– Ha kell, gyere – felelte hűvösen Nyina.

Kár volt telefonálnia, úgy fest, mintha engedélyt kérne. Egyszerűen csak át kellett volna mennie.

8

Ha Varja rosszul megy férjhez, Nyina részvéttel lett volna iránta, védelmezte, vigasztalta volna. De az, ami történt, nem egyszerűen rossz volt, hanem elárulása annak a tisztaságnak és önzetlenségnek, amire szüleik nevelték őket.

Egy alkalommal Nyina összetalálkozott Jura Sarokkal az udvaron.

– A te Varjád összeállt egy tolvajjal – mondta neki Jura.

Nyina nem szerette Sarokot, de mivel Lena Bugyagina megint együtt járt vele, az ő kedvéért nem akart veszekedni. Pedig semmi szüksége Jura figyelmeztetésére.

– Miért járkál szabadlábon egy tolvaj?

– Majd leültetik, ha eljön az ideje – ígérte Sarok.

Nem tudni, igazat mondott-e vagy sem. Mindenesetre Varja úgynevezett férje sötét alak, egy másik világba tartozik, amelyet Nyina mélyen megvet, az éttermek, a játékosok, a spekulánsok és a csirkefogók világába. Varja meg ő a barikád szemközti oldalán állnak. És nem véletlen az sem, hogy Szofja Alekszandrovna befogadta Varjáékat, ő is a barikád túloldalán áll, nem tudja megbocsájtani a szovjethatalomnak Szasa száműzetését. Ha tévedés lenne is a dolog, a szovjethatalom akkor sem tehet róla, az ilyen tévedésektől egyetlen hatalom sem mentes. És amikor az országban ilyen heves osztályharc dúl, amikor a párt arra kényszerül, hogy likvidálnia kell az ellenséges pártok, frakciók és oppozíciók maradványait, akkor igazán elkerülhetetlenek az ilyen tévedések.

De hát milyen tévedésről beszélhetnénk Szasával kapcsolatban? Lena Bugyagina Jura Sarok szavait idézve a legnagyobb titokban elmesélte neki, hogy az egyetemen, ahova Szasa járt, szovjetellenes szervezet működött, Szasa hozzájuk csapódott, védelmébe vette őket, és a szervezet többi tagjával együtt letartóztatták őt is. Igaz, mindössze háromévi száműzetésre ítélték, mert tisztázták, nem ő a főkolompos, de a felelősségre vonást nem kerülhette el, annál is kevésbé, mert ahogy Sarok célzott rá, a vizsgálat alatt rendkívül kihívóan viselkedett, nem ismerte el hibáit, a nagyhatalmú bácsikájában, Rjazanovban bízott. De se Rjazanov, se Ivan Grigorjevics Bugyagin közbelépése nem segített rajta.

Szofja Alekszandrovnának meg kellett volna békülnie ezzel, felnőtt ember, fölérhetné ésszel. Ehelyett mindenkit meggyűlölt, azt akarja, hogy másoknak is rossz legyen, azzal, hogy befogadta Varját ezzel a fezőrrel, nyíltan szakított nemcsak Nyinával, hanem Szasa többi barátjával is.

Egyébként ha őszinték akarunk lenni, Varja már iskoláslány korában ezt az utat választotta: fiúk, szájrúzs, divatozás. Nyina akkor sem tudott mit kezdeni vele, mint ahogy most sem tud. Ezek szerint ennek így kell lennie! De történjék vele bármi, csak próbálja meg egyedül kivágni magát. Ne számítson arra, hogy a férje bejelentkezhet hozzájuk. Egy tolvaj biliárdjátékos számára ő egyetlen centimétert sem áldoz a neki jogosan járó lakótérből. Éljenek úgy, ahogy akarnak és ott, ahol akarnak. Varja minden bizonnyal a lakás miatt szeretne vele beszélni.

Varja egészen másért jött. Adatokra van szüksége a kérdőív kitöltéséhez, a kérdőív pedig a munkába álláshoz kell.

Varja dolgozni megy? Milyen váratlan! És milyen furcsa! Ez valahogy nem vág egybe a jelenlegi életvitelével.

– És hova mész dolgozni, ha nem titok?

– Miért lenne titok? A Moszkva Szálló terveit készítő irodába.

Nyina mindent megértett: Varja nem azért megy dolgozni, mert jól megy a sora, feltehetően rosszul áll a férjecskéje szénája. Nem kérdezett semmit, ha akarja, maga elmondja.

– Milyen adatok kellenek?

Varja átnyújtotta a kérdőívet, és rámutatott a 27-es pontra: „Közeli rokonaira vonatkozó adatok..."

– Írd le nekem egy darab papírra, aztán majd én beírom a kérdőívbe.

Varja leült, és körülnézett a szobában.

Csak egy új dolgot talált, Makszim Kosztyin fényképét a falon. Katonazubbony, hajtókáján rombuszok, jóindulatú, egyszerű, rokonszenves arc. Nyina ezek szerint levelezik Maksszal. Igazán hozzá mehetne feleségül, nagyon jól illenek egymáshoz. Nyinából idővel „ezredanya" lenne, ez a szerep neki való.

Minden más éppen olyan volt a szobában, mint ezelőtt. A könyvespolcon a gyermeklexikon mellett a bekeretezett fénykép: a papa és a mama ifjúkorukban; a felpattogzott viaszosvászonnal leterített asztal, Nyina ágya alatt a félretaposott házicipő. Varja ágyán a tarka kendővel leterített párna, mellette izmos, kinyújtott kezében lámpát tartó bronz atléta. Varja még az ágyneműjét és a gramofonját se vitte át Szofja Alekszandrovnához, nem volt rá szüksége. Újat vett mindenből. Csak egyszer jött át ebbe a lakásba, a bizonyítványáért, de Nyinka nem volt otthon, hála istennek, nem volt otthon.

Most, ahogy itt ült és elnézte a szobát, az ismerős holmikat, beszívta a megszokott illatokat, újból a régi kislánynak érezte magát, szívét elszorította a bánat, és világosan látta, bármilyen unalmas alak is Nyinka, mégis egyedül itt érzi magát nyugodtnak, ez az otthona, más otthona nincsen és nem is lesz egyhamar.

Nyina átnyújtotta a teleírt papírlapot.

Varja összevetette a kérdőívvel. Minden rendben, Nyina minden kérdést megválaszolt.

– Jó, köszönöm... Hát akkor viszlát.

– Ég veled.

Vajon helyesen viselkedett-e a húgával? Ugyan, hogyan viselkedhetett volna? Ugrándozzon örömében attól, hogy Varja dolgozni megy? Mindenki dolgozik. Ez elemi dolog. Ezzel Varja senkit sem tesz boldoggá. Tovább tanulhatott volna, de inkább másolóként akar dolgozni, mindenki a maga feje után megy. Sokat beszélünk a női méltóságról, mégis azonnal elfeledkezünk róla, amint megjelenik az életünkben egy férfi.

Varja még csak hagyján, az utca, az udvar nevelte... De Lena Bugyagina, istenem, Lena már felnőtt nő, és micsoda családban nevelkedett! Nyina ma már tudja, hogy akkor télen Lenka elvetélt, Jurkától esett teherbe, majdnem meghalt, és Jura, az a

csirkefogó egyszer sem látogatta meg a kórházban. Csak fél esztendő múlva került elő, és Lenka most újból együtt jár vele. Nem látja, miféle ember? Az NKVD-ben nemcsak igazi csekisták dolgoznak, vannak ott karrieristák is, és Jurka ilyen. Nem lehet, hogy Lena ne tudja ezt! No meg ez az új história, egy új tragédia. Kiderült, hogy Jurkának Lenán kívül van még valakije. És Lena ahelyett, hogy elfelejtené azt a hitvány alakot, megint csak kínlódik, gyötrődik. Nyina gyűlölte, ha a nők kiszolgáltatják magukat egy férfinak, ahogy saját húga is, és attól, hogy Varja most elmegy dolgozni, a lényeg nem változik. Így aztán semmiféle ünnepről, semmiféle diadalról nincs szó egyelőre.

Azt, hogy Jura megcsalja, Lena egy elkeseredett pillanatában vallotta meg Nyinának. További részleteket nem közölt. „Megcsal engem" – csak ennyit mondott.

A részletek, jobban mondva az egyetlen részlet, ami tudomására jutott, hogy Jura Vika Maraszjeviccsel csalja. Összefutottak a Maroszejkán, a lépcsőpihenőn. Lena kilépett a liftből, és Vika abban a percben csukta be maga mögött annak a lakásnak az ajtaját, ahova Lena készült. Néhány pillanatig zavartan meredtek egymásra, aztán Vika azt mondta, hogy „szervusz", válaszként ugyanezt motyogta Lena is. Vika belépett a még nyitott liftbe, és behúzta maga mögött az ajtót.

Lena először el akart szaladni, le is futott a lépcsőn, egy emelettel lejjebb megállt, hogy kifújja magát, és fülelt... Hallotta, hogy lenn becsapódik a liftajtó, tehát Vika elment. Csak menjen minél messzebbre... Lena lassan lement még egy emeletet... Uramisten! Ezek szerint akkor, azon a szilveszter estén nem véletlenül alakultak úgy a dolgok, régóta tarthat már a kapcsolatuk, mindenki tudta, csak ő volt vak. És Nyina még botránnyt is csapott Jurának, Szasa pedig egyenesen Jura előtt kérdezte meg tőle: „Mocskosabb alakot nem találtál magadnak?" Jura nem kímélte őt, még most is elfogja a hányinger, ha az őrölt mustármag szagára gondol. A kórházban azt mondták neki: „Csodával határos módon maradt életben." És Jura gyáva volt, megbújt, egyszer se látogatta meg. És ma abban az ágyban várt rá, amelyikből éppen most kelt ki Vika. És ebben az ágyban nyilván nem csak ő fordul meg. Jura még attól sem riadt vissza, hogy Vikával egy napon, majdnem ugyanabban az órában hívja ide őt.

S csak ekkor jött rá Lena, hogy négyre érkezett ide, pedig Jura ötre hívta. Ő elfeledkezett erről, és most is négyre jött, mint máskor. Jura egy órát pihen! Gazember, züllött alak! Megeshet, hogy azt követeli, mind a ketten egyszerre feküdjenek be vele az ágyba. Szakít vele mindörökre. És magyarázat nélkül. Nem óhajtja végighallgatni a hazug mentegetőzését.

Este Jura felhívta, és szeszélyes hangon megkérdezte, miért nem jött el a randevúra.

– Bent kellett maradnom a munkahelyemen.

– Kedden el tudsz jönni?

– Nem.

– Hát akkor mikor?

– Nem tudom. Ha tudok, majd felhívlak. De te ne telefonálj nekem többet! Viszontlátásra, Jura.

Ugyan miért húzta fel az orrát? Sarok nem értette a dolgot. Úgy látszott, mintha

minden rendben lenne, nem túl gyakran találkoztak, mert hát ilyen az ő munkája, eljártak színházba, moziba, a Művész Klubba, kiállításokra... Ugyan miért haragszik rá? Furcsa!

Sarok nagyon hamar megtudta, miért dühös rá Lena.

Miután Lenával összefutottak, Vika csak egy pillanatra jött zavarba. Jól tudta, hogy Lena nem abban a minőségben jár ide, mint ő. Vagyimtól hallotta, hogy Jura és Lena felújították kapcsolatukat. És Sarok megengedte, hogy Lena meglássa őt itt ezen a titkos lakáson! Kiadta! Lena minden bizonnyal magyarázatot fog követelni Jurától, és akkor Sarok majd bevallja neki, hogy ez a lakás nem csak intim találkozások céljára szolgál. Pedig a titkos munkatársakat nem szabad kiadni, ezért Saroknak felelnie kell, hisz az ő hibájából jött létre ez a találkozás.

Ahogy ezt végiggondolta, Vika rögtön megnyugodott, rájött, milyen lehetőséghez jutott: most aztán Jurocskának el kell engednie, ebből a csávából nem tud kimászni. Ma gúnyt űzött belőle, most majd fizet ezért a megalázó beszélgetésért.

A beszélgetés így folyt le:

– Jura, férjhez megyek – közölte Vika.

– Igazán? – kérdezett vissza Sarok vidáman. – Kíváncsi vagyok, kihez?

Vika megmondta az Építész nevét, Sarok jól ismerte ezt a nevet. De nem mutatta, hogy meglepné a dolog.

– Gratulálok! Híres ember.

– Sztálinnak tetszett a terve.

– Láttam a kiállításon azt a tervet – felelte tartózkodóan Sarok, mintha egy szót se merne ejteni arról a tervről, amelyet maga Sztálin tartott jónak.

– Így aztán, Jura, el kell válnunk egymástól.

Jura úgy tett, mintha nem értené Vikát.

– Milyen értelemben?

– Most már asszony vagyok, s hogy kinek a felesége, tudod. Megváltozott az életem, vége az éttermeknek, szakítottam régi ismerőseimmel.

– Majd másokkal fogsz találkozni.

– Nem, a férjem rendkívül zárkózottan él. Reggel 9-től este 11-ig a műtermében dolgozik, én pedig otthon várom. Egyedül. De nem is ez a lényeg. Nem tudok, nincs jogom bármit eltitkolni előtte.

– Ne is titkolj el előtte semmit – felelte nyugodtan Sarok.

– Hogy értsem ezt... Meséljek neki a találkozásainkról?

– Mesélj, ha szükségesnek találod.

– De hát én írásba adtam, hogy erről nem fogok beszélni!

– A családi tűzhely érdekében megengedem neked, hogy beszélj róla – mosolygott gúnyosan Sarok.

– Azonnal elhagy engem.

Sarok vállat vont.

– Miért? Azért, mert teljesíted a kötelességedet?

Vika tágra nyílt szemmel meredt Sarokra. Nagyon jól tudja, hogy soha senkinek

nem fog erről beszélni. Nem akarja kiengedni a karmai közül, azt akarja, hogy a saját férjét is beárulja, és egy pillanatnyi kétsége sincs afelől, hogy erre is rá fogja bírni.

– Jól van, mindent elmondok neki – mondta megadóan.

– Mondd csak el neki, mondd csak el... Mi még meg is toldjuk. Felsoroljuk neki a te összes külföldidet – és Sarok megint gúnyosan mosolygott –, te majd elmondod neki, hogy is csinálják ezek a külföldiek... Velük jobb lefeküdni?...

– Jura, miket beszélsz?

Sarok öklével az asztalra csapott:

– Tudom, hogy mit beszélek! – ordította. – És, te szajha, lefekszel velük, feljársz a szállodai szobájukba, hozzákötötted magad a külföldi kémekhez! Nyakig ülsz a szarban. Hát majd meséld el a férjecskédnek, mi olyan vonzó bennük, hadd hallja meg ő is!

– Jura, hogy beszélhetsz így? Én ezekkel az emberekkel csak a fehér asztal mellett találkoztam.

– Hazudsz! Lefeküdtél velük. Legutoljára azzal a svéddel. Jól ismerjük azt is és a többit is, akik előtte voltak, mindet egyenként. Neked az orosz férfiak már nem is jók? Miért rosszabbak náluk, felelj!

Sarok lehetett volna udvariasabb, hiszen Vika vele, az orosszal is lefeküdt. Vika meg sem tudott szólalni, letaglózta Jura tájékozottsága.

Sarok gyűlölettel nézett a lányra, és így folytatta:

– Ó, ó, ezek egyszerűen csak a papa ismerősei, híresség̀ek... Kramer professzor, Rossolini, Kurt Sanderling – hangjából undor érződött. – „Tehetséges hegedűsök", ó, ó, Fritz, Hans, Michel... Egészen családiasan. A te kandúrjaid! De ezek a kandúrok a náci párt aktív tagjai, fasiszták, kémek! És a japánok, akikkel együtt mulatozol, azok is mind egytől egyig kémek, méghozzá fontos személyek, akad közöttük ezredes is. Nem tudod, miért járnak hozzánk? Miért szeretnek bennünket ennyire? Összeadtad magad velük, most meg idejössz: engedjenek el, különben mindent elmondok a férjemnek! Nem, kedvesem! Nem fogod elmondani neki, mi magunk fogjuk elmondani neki, és akkor majd meglátjuk, kitart-e melletted?

Vika tehetetlenül, kudarcába beletörődve hallgatott.

De most, ahogy a Maroszejkán lépdelt, nem érezte sem azt, hogy tehetetlen, sem azt, hogy kudarcot vallott. Elszámította magát ez a szabófiú! Az ő hibájából lepleződött le Vika. Ha nem győzték meg a férjével kapcsolatos érvek, akkor számolnia kell más érvekkel. Számolni bizony, Jurocska, számolni!

Vika vasárnap fölhívta otthon.

– Szervusz, Jura, Vika vagyok, minél előbb találkoznunk kell.

– Mi történt?

– Nem telefontéma, ha akarod, felmegyek hozzád, ha akarod, találkozhatunk az utcán, sétálhatunk egyet.

Vika félt elmenni a Maroszejkára. Félt kettesben maradni Sarokkal. Jura sem ajánlotta, hogy ott találkozzanak, mert ma másé a lakás. Úgy gondolta, hogy Vika megint a férje miatt fogja nyaggatni, tehát nincs ok a sietségre. Vika állhatatossága mégis nyugtalanította.

– Mi ez a nagy sietség? – dünnyögte. – Majd találkozunk a megadott időben, és akkor beszélünk.

– Nem tűr halasztást az ügy – erősködött Vika. – A te érdeked, hogy mielőbb beszéljünk.

– Értem ne aggódj.

– Kérlek – felelte hűvösen Vika. – Én figyelmeztettelek. Magadra vess, ha megbánod!

– Mi ez, fenyegetés?

– Vedd annak, aminek akarod. Utoljára kérdezlek: le tudsz most jönni az Arbatra?

– Most rögtön?

– Jöhetsz egy óra múlva vagy akár kettő múlva is, jelölj meg egy időpontot.

– No jól van, találkozzunk egy óra múlva a Szobacsja téren, úgyis arra van dolgom.

– Üljünk le – ajánlotta Vika a kis téren álló üres padra mutatva.

– Nem – tiltakozott Sarok –, menjünk végig ezen a közön, nekem a Vorovszkij utcába kell mennem.

Elindultak a Trubnyikov közön.

– Mi történt?

– Hogy mi történt? – kérdezett vissza Vika gúnyos mosollyal. – Az történt, Jurocska, hogy azt a lakást, ahol találkozni szoktunk, nem kell szerelmi légyottjaid színhelyéül is használnod.

Sarok rögtön megértette: Vika összefutott Lenával.

De hogy időt nyerjen, megkérdezte:

– Micsoda?

– Az ajtód előtt összetalálkoztam Lena Bugyaginával. Még köszöntöttük is egymást, elvégre iskolatársak voltunk. Természetesen rájött, miért járok hozzád, hiszen tudja, hol dolgozol. Tehát felfedtek, többé nem dolgozhatok neked. Így hát váljunk el barátsággal!

Sarok némán lépdelt Vika mellett, próbálta átgondolni a helyzetet. Teljesen világos: Lena egy órával hamarabb érkezett, összekeverte az időpontot a liba! Összefutott Vikával, megbántódott, ezért nem akar vele találkozni, de hát vigye el az ördög! Folyton csak bosszantja. Azért Vika se szabadul ilyen könnyen. Őt akarja megzsarolni ez a másik liba!

Vika hirtelen karon fogta Sarokot, elmosolyodott, és kedvesen a szemébe nézett.

– Ne haragudj, Jurocska! Ez ugyan egy kis gondot jelent a számodra, de te olyan okos vagy, mindent elrendezel, senki nem tud meg semmit. Nekem sokkal rosszabb: sehol nem jelenhetek meg, mindenki kerülni fog, ülhetek otthon.

Sarok nem húzta el a karját. Ügyes nőszemély, kár tagadni, pimasz és könyörtelen. Pont egy ilyen nőre lenne szüksége, és nem arra a buta libára! Ezzel messzire jutna. Az Bugyagin lánya, és Bugyagint már várja egy cella a Butirkában, ez meg egy semleges professzorcsaládból való... Most már késő erre gondolni.

– Más nem jutott az eszedbe: Lena meglátott téged, és azt hiszi, hogy a szeretőm vagy?

Vika megállt, meg kellett állnia Saroknak is. A lány már nem mosolygott, szürke szemével könyörtelenül nézett rá.

– Ne nézz hülyének! Engedtem Gyjakovnak, mert elvesztettem a fejem, és aláírtam az elém rakott papírt. De te nem vagy Gyjakov, végül is gyermekkorunk óta ismerjük egymást, a bátyám barátja vagy, sűrűn megfordulsz nálunk, és még le is feküdtünk egymással... Megkímélhettél volna, de nem kíméltél meg. Most én sem leszek kíméletes hozzád, ezt tartsd szem előtt. Levelet küldök Jagodának, amelyben megírom, hogy a Sztaroszadszkij közben bordélyházat rendeztél be, és felfedtél engem az egyik szeretőd előtt, és ez a szeretőd egy népbiztos-helyettes lánya, és az én gyerekkori barátnőm. Ez a levél kész, megírtam. Hiába tartóztatsz le, ez a levél elmegy. Erre számíthatsz.

– Letartóztatni téged – dünnyögte megvetően Sarok –, ugyan kinek kellesz?

És megindult előre. Vika ott lépdelt mellette, de már nem karolt belé.

– Ha nem kellek, annál jobb, akkor elválunk. Én a végsőkig elmegyek, senki előtt nem hátrálok meg, nem lépek vissza.

– Jaj de félek!

Vika ügyet sem vetett rá, így folytatta:

– Én becsülettel megtettem mindent. Undorító emberekkel találkoztam, ezzel a Liebermannal, de te kiadtál engem a szerelmi ügyecskéid miatt. Majd meglátjuk, hogy fog tetszeni a főnökeidnek.

– Ne fenyegess, ne fenyegess! – mosolygott gúnyosan Sarok. – Ez nem segít rajtad, csak árt neked.

– Te se fenyegess engem, én nem félek semmitől. Férjhez mentem, rendeztem az életemet, és a végsőkig fogom védelmezni. Lehet, hogy belepusztulok, de a te karrierednek is vége, ezt nem bocsájtják meg neked. Ha okosan viselkedsz, akkor minden köztünk marad. Elhiheted nekem.

– Figyelj ide – állt meg most Sarok. – Lena valóban látott téged, jelenetet rendezett nekem, és én bevallottam neki, hogy szerelmi kapcsolat volt köztünk, mert ugye – volt? Szavamat adtam neki, hogy többé nem találkozom veled. És nyugodt lehetsz, Lena egyetlen embernek se fogja elmondani. E tekintetben semmi veszély nem fenyeget. Ami pedig a leveledet illeti, nem éri el a célját. Lena gyakorlatilag a feleségem, te véletlenül összefutottál vele, ilyesmi megesik. Előfordul, hogy aláíratunk a házastárssal egy papírt arról, hogy a házasságról nem beszélhet, s ezzel a dolog be is fejeződött. A leveleddel csak egyet érhetsz el: más valakinek adnak át és nem hiszem, hogy az jobb lesz neked.

Vika feszülten hallgatta, egyenest a szemébe nézett óriási, szürke, rezzenetlen szemével. Aztán határozottan, elszántan és dühösen kijelentette:

– Jól van, hát akkor mindketten megyünk tovább a magunk útján. Ég veled!

Sarok még nem engedte.

– Várj egy kicsit! Az ügynek van még egy másik oldala is. Múltkor arra kértél, mentsünk fel téged az együttműködés alól. Ezt a kérdést köteles voltam továbbítani a főnökömnek. Még aznap beadtam a jelentést. Hogy milyen eredménnyel fog járni, még nem tudom. Légy egy kis türelemmel!

– Meddig kell várnom? – kérdezte Vika, jól tudva, hogy Sarok mindezt csak most találta ki, még semmiféle jelentést nem adott be, de talán beadja, mert mégiscsak tél az ő feljelentésétől.

– Legközelebb megkapod a választ.

Tíz napig kell várnia! És megint menjen el abba a lakásba?

– Rendben van – mondta Vika –, várok tíz napig.

9

Vika nem fogja ennyiben hagyni a dolgot. Attól, hogy az Építész felesége lett, úgy képzeli, most az ő oldalán van az erő. Az erő természetesen a másik oldalon marad, de Vika pimasz, határozott, mindenre elszánt, és szó mi szó, Sarok ütőkártyát adott a kezébe.

Ezért aztán Sarok ésszerűnek találta, hogy Gyjakovhoz forduljon.

– Maraszjevics Viktorija Andrejevna férjhez ment az Építészhez, és szeretne jó kislánynak látszani az ura szemében.

– Kuncsorgott nálad?

– A Lieberman-féle társasággal szakított, régi barátaival már nem találkozik, az éttermeket sem látogatja, otthon ül. Új ismeretségekkel még nem rendelkezik. Érdemes lenne egy kis időre elengedni, szokja meg az új helyzetét. Új körben fog mozogni, új ismerősökre tesz szert, az Építész körül sok ember nyüzsög, méghozzá nagyon érdekes emberek.

– Ésszerűnek látszik – helyeselt Gyjakov –, fickándozzon egy kicsit. A helyzet az, Sarok...

Gyjakov a papírjait rakosgatta az asztalon, ez azt jelentette, hogy gondolatait rendezi, töpreng, hogy mit mondjon.

– Igen, a helyzet az – folytatta Gyjakov –, de ez maradjon köztünk – jelentőségteljesen nézett Sarokra –, hogy megérkezett Leningrádból Zaporozsec elvtárs, és a központi apparátusból magával akar vinni Leningrádba három-négy megbízható munkatársat. Természetesen magasabb beosztásba kerülnének, magasabb rangba és nagyobb fizetéssel. Te is a jelöltek között vagy. Hogy viszonyulsz a dologhoz?

Sarok megvonta a vállát.

– Hogy viszonyulnék? Ahova küldenek, oda megyek. Remélem, a moszkvai lakást megtarthatom.

– Természetesen, hiszen ott laknak a szüleid. Néhány esztendőt dolgozol vidéken. Egyébként mi az, hogy vidéken? A második fővárosban. Aztán visszatérsz magas rangban, magas beosztásban. Gondolkozz rajta! Ez nem parancs, önkéntességi alapon megy. Zaporozseccel sokan szívesen dolgoznának együtt, rendes fiú, vidám, mindig kiáll az embereiért. Csak puhatolózom. Beszélni ő fog veled, és lehetséges, hogy másra esik a választása. Gondolkozz a dolgon, én látok benne fantáziát.

Váratlan, de érdekes ajánlat. Úgysem ülhet egész életében a központi apparátus-

ban, ez nem szokás, egy ideig valahol vidéken kell dolgoznia, aztán lehet visszatérni Moszkvába, a vidéki gyakorlat tapasztalatával. Leningrád még a legjobb, mégse valami porfészek, vonattal egy éjszaka Moszkvában lehet. És valószínű, hogy Zaporozsec hamarosan leváltja az öreget, Medvegyet. És ekkor vele együtt ő, Sarok is előrelép. Egyébként is szüksége van valami pártfogóra. Gyjakov nem támasz, túlságosan kis ember. Berezin? Igen, ő jelentős személyiség, de nem jön ki Jagodával, minden bizonnyal át fogják helyezni a Távol-Keletre. Távol-Keletre menni igazán nincs kedve, akkor már jobb Leningrád.

Szóval az ajánlat tetszett Saroknak. Így megszabadul Lenától is. Meg a bátyjától is. A bátyja büntetési ideje már a vége felé jár, nemsokára hazajön, hát csak helyezkedjen el, ahogy tud, ő nem lesz a támasza.

Sarok jókedvűen fogadta Vikát a Maroszejkán.

– No, lányom, örvendezzél, szabadon engedünk, mehetsz, amerre akarsz! De nem Lena miatt. Jelentettem, hogy összefutottál a feleségemmel, ezzel ezt a kérdést rendeztük. Azért mondunk le a további találkozásokról, mert a főnökség ésszerűnek találta érveimet, otthon ülsz, ahogy ez egy példamutató feleséghez illik, mi hasznodat vehetnénk? Élvezd a mézesheteket!

– Köszönöm – felelte Vika tartózkodóan –, no és... A kötelezvényem?

– A papír, amit aláírtál? Lerakták az irattárba. Vissza akarnád kapni?

– Igen.

– Nem mondom, megéred a pénzed! Ugyan ki engedné meg, hogy egy ügyiratból kiemeljenek egy dokumentumot? Iktatták, leadták az irattárba, ott csak az egerek olvassák.

Vika nagyon jól tudta, hogy ezzel a papírral továbbra is a markukban tartják. De egyelőre szabad, aztán majd meglátja.

– Köszönöm, Jura – szólt és felállt. – Nagyon remélem, hogy *ilyen* körülmények között – körbemutatott a szobán – és ilyen szerepben többé nem találkozom veled.

– Soha – hagyta rá mosolyogva Sarok.

A válasza őszinte volt. Soha többet nem fog már foglalkozni Vika Maraszjeviccsel. Ha majd szükség lesz rá, és minden bizonnyal sor kerül rá, valaki más fog foglalkozni vele.

Ő maga gondolatban már a leningrádi utazásra készült. Soha nem járt Leningrádban. Sok iskolatársa utazott oda szünidőben – igen sikkes dolognak tartották a szünidőt Leningrádban tölteni, rokonaik, ismerőseik éltek ott, de neki senkije sem volt Leningrádban. Egyebek között ezért is irigyelte az arbati értelmiséget. Most ő is elutazik Leningrádba, de nem a rokonoknál húzza meg magát, felelős munkára megy, eleinte majd szállodában lakik, később adnak neki lakást.

Sarok még ugyanezen a napon bement jelentéstételre Berezinhez, bevitte hozzá aláírásra a különböző papírokat.

– Most folyik a hallgatók kiválasztása az NKVD főiskolájára – mondta Berezin, miután aláírta a papírokat. – Akar tanulni?

Sarok zavarba jött. A főiskola nagyon csábos, hiszen magas rangú beosztottakat képez. De mi lesz akkor Leningráddal?

– Nem tudom – felelte bizonytalanul –, mert Zaporozsec elvtárs magával akar vinni Leningrádba.

Berezin figyelmesen ránézett, aztán lehajtotta a fejét, hogy tekintetét elrejtse.

– Az más, akkor a kérdés tárgytalan.

Arcáról semmit sem lehetett leolvasni.

Sarok kiment a szobából. Berezin kulcsra zárta mögötte az ajtót. Ugyanezen a kulcskarikán megkereste a szoba sarkában álló páncélszekrény kulcsát, kinyitotta a szekrényt, mellé tett egy széket, rárakosgatta a páncélszekrényből kiemelt irattartókat.

Végre megtalálta a keresett mappát, félretette, a többit visszarakta a páncélszekrénybe, ugyanabban a sorrendben, ahogy előzőleg sorakoztak. A kiemelt irattartó helyére egy darab papírt dugott, hogy később majd ugyanoda tehesse vissza.

Figyelmesen átlapozta az iratokat, majd megállapodott annál a lapnál, amire szüksége volt... Rágyújtott.

A Saroktól kapott, teljesen véletlen információ megerősítette Berezin gyanúját: Leningrádban valami akció készül.

Gyanúját az keltette fel, hogy Alfjorovot Kelet-Szibériába küldték. Pedig Alfjorovot Kirov kérte maga mellé. Alfjorovot Leningrád helyett mégis az Angarához küldték, körzeti megbízottnak, mert állítólag meg kell még vizsgálni Kínában folytatott tevékenységének némely részletét. Addig meg csak maradjon Szibériában. Még azt sem engedték meg, hogy Moszkvába visszatérjen, utasították, hogy álljon meg Kanszkban, és onnan mindjárt az egyik járásba irányították.

Alfjorov helyett Ivan Zaporozsec ment Leningrádba. Magas, széles vállú, „jóképű férfiú", szellemes és tréfás ember, a bor és a nők nagy barátja, kitűnően énekel. Palihban lakott, egy alkalommal panaszkodott, hogy a lakásában nincs fürdőszoba, ezért sokat gyötri a felesége, a szépséges Roza Proszkurovszkaja...

Berezin újból az asztal fölé hajolt, tovább tanulmányozta Zaporozsec dossziéját. Baloldali eszer volt, mégis meg tudott maradni a Cseka központi apparátusában. Természetesen Jagoda mentette át, mindig együtt dolgoznak. Zaporozsec legjelentősebb akciója: beépülése Mahno törzsparancsnokságába. Sikeres kalandor. És most új kalandot készít elő. Zaporozsec egyik embere eljuttatta Berezinnek egy Nyikolajev nevű egyén elfogott levelének másolatát. Különös, nyugtalanító levél... Berezin újból elolvasta.

Leonyid Nyikolajev 1920-ban, tizenhat éves korában, a fronton lépett be a pártba. Munkáscsaládból származik, korábban maga is munkás. 1934-ig a leningrádi Munkás–Paraszt Felügyeletnél dolgozott, árellenőrként. Innen, ahogy ezt Nyikolajev írja, a területi pártbizottság apparátusába befészkelődött trockisták cselszövése folytán leváltották, és áthelyezték egy gyárba. De a gyári pártszervezet titkára, szintén trockista, káderátcsoportosítás ürügyén elirányította. Ő természetesen bárhol hajlandó dolgozni, ahova a párt küldi, de most nem a párt küldi, hanem a trockisták, akik el akarják üldözni Leningrádból. Megtagadta az engedelmességet. Ezért kizárták a pártból, és március óta munka nélkül van. Húsz levelet írt Kirov elvtársnak, hogyan

basáskodnak a leningrádi apparátusban a trockisták. Egyetlen levélre sem kapott választ. Vagy Kirov elvtárs nem tartja szükségesnek, hogy válaszoljon neki, vagy levelei nem jutnak el Kirov elvtárshoz. Ez is csak a trockista környezettel magyarázható, melyben Kirov elvtárs vakon bízik.

Ő, Nyikolajev életének harminc esztendejéből tizennégyet a pártban töltött el, a párt nélkül nem tudja elképzelni az életét, a végsőkig elgyötörték, mindenre képes...

„Mindenre képes..." Mit jelent ez?

Öngyilkosság? Tizennégy éve párttag, nagyon jól tudja, hogy ezzel a fenyegetéssel senkit sem ijeszt meg. Terrorcselekmény? Erről nem írna, ilyesmit nem jelentenek be előre, az ilyen fenyegetésért kivégzés jár. Ő mégis papírra vetette, fenyegetőzik. Elmebeteg lenne?

Kinek szól a fenyegetés? És ami a leglényegesebb: ezzel az emberrel együttműködik Zaporozsec. Mi szüksége van rá?

És Zaporozsec milyen minőségben viszi az új embereket Leningrádba? Kit kell majd leváltaniok? Mi célból? Mi ez a nagy titokzatosság? Még ő, Berezin, a kollégium tagja is csak véletlenül szerzett tudomást róla.

Sztálin elégedetlen a leningrádi helyzettel, ezt mindenki tudja. Azt követeli Kirovtól, hogy lépjen fel az úgynevezett zinovjevista ellenzék tagjai ellen, szabadjára akarja engedni a terrort Leningrádban. Miért? Ez lenne a gyutacs az egész országra kiterjedő terrorhoz? Kirov megtagadta ezt, és Zaporozsecnek feltehetően az a feladata, hogy egy olyan incidenst provokáljon, amely segít leküzdeni Kirov ellenállását. De bármit szervezzen is Zaporozsec, a nyomozást Leningrádban folytatják le. Kirov nem engedi ki a kezéből a nyomozást, ilyen dologban nem enged, a Politikai Iroda elé viszi a kérdést.

Zaporozsecnek tehát olyasmit kell szerveznie, ami mindenkit letaglóz, és ami Kirovot is meghátrálásra készteti.

Ugyan mi lehet ez? Diverzió, robbantás, vasúti katasztrófa? Kirovot ilyesmivel nem lehet átejteni! Valamelyik elvbarátját meggyilkolják? Csudovot, Kodatszkijt, Pozernt?... Erre tartogatják Nyikolajevet? Ez már hatásosabb, de Kirovot akkor sem lehetne kizárni a vizsgálatból.

Hát akkor mi?

Berezin nagyon jól emlékezett arra, mit mondott neki Sztálin 1918-ban Caricinban. Sztálin a cári hadsereg volt tisztjeiből lett katonai szakértők agyonlövését követelte. Berezin, aki akkor a különleges osztály parancsnoka volt, azt bizonygatta, hogy a vádak nem elég meggyőzőek, a kivégzés sok bonyodalmat és problémát okozna.

Erre Sztálin kioktatóan ezt válaszolta:

– A halál minden problémát megold. Ha már nem él valaki, nincsenek vele problémák sem.

És Sztálinnak igaza lett. Megjött az ítéletet hatályon kívül helyező távirat, de az embereket már kivégezték. És semmiféle probléma nem lett.

Ilyen ennek az embernek a filozófiája. Most is ezt alkalmazná? Igen, biztos, hogy igen. Ő, Berezin, nem léphet fel nyíltan, elég egyetlen óvatlan szó, és máris vége. Mégis tennie kell valamit.

Berezin este átment Bugyaginhoz. A szovjetek ötös számú házának más-más

szárnyában laktak, és bár alig ismerték egymást, ritkán találkoztak, mégis rokonszenveztek egymással: mindketten a régi bolsevikok azon harcedzett csapatához tartoztak, amelynek tagjai azonos életutat jártak be, és nem fűtötte őket a becsvágy.

Berezin egy szóval sem említette Bugyaginnak a gyanúját. Bugyaginnak elegendő volt, hogy Berezin eljött hozzá a lakására, most életében először, azzal az ürüggyel, hogy szüksége lenne egy, a Távol-Kelet közgazdaságára vonatkozó könyvre, amit egyébként bármely könyvtárból kivehetett volna. Felfogta annak teljes súlyát, amit Berezin mintegy mellékesen megemlített: Ivan Zaporozsec csapatot toboroz magának, Leningrádba viszi őket, és ezt az akciót a legszigorúbb titoktartás övezi.

Miután kikísérte Berezint, Bugyagin kiment a konyhába, és főzött magának egy erős teát. Kár, hogy Ashen Sztyepanovna elutazott, szerette volna megbeszélni vele Berezin közlését, ezt a roppant nyugtalanító hírt.

Reggel Bugyagin nem a saját irodájába, hanem Szjomuskinhoz ment, és Ordzsonikidze ajtajára mutatott.

– Bent van?

– Bent – felelte Szjomuskin.

Amikor elmondta Ordzsonikidzének, hogy Zaporozsechez új embereket irányítanak át Leningrádba, nem nevezte meg Berezint. Az ilyen ügyekben az informátor nevét nem szokás megemlíteni.

Ordzsonikidze elgondolkodott. Ha e megbízatások mögött csak az NKVD apparátusának megszokott hivatali intrikája rejtőzne, akkor Medvegy jelentette volna Kirovnak. De az érdekelt emberek Bugyaginon, a Politikai Iroda tagján, Kirov személyes jóbarátján keresztül közlik ezt vele. Ezek szerint a hír túlmutat a hivatalon, itt mindenkit érintő politikai kérdésről van szó.

– Te mit gondolsz? – kérdezte Ordzsonikidze.

– Leningrádban valami készül. A cél: kompromittálni Kirovot.

– Milyen formában?

– Nehéz lenne megmondani. Megtorlásra akarják kényszeríteni, kész tények elé állítják. Ha megint visszautasítja, elteszik Leningrádból.

– Minden bizonnyal – helyeselt Ordzsonikidze.

Még csak eszükbe sem jutott az, amit azonnal megsejtett Berezin, a régi csekista.

10

Megfájdult a foga. Már régóta mozgott, de a kivehető híd kapcsa alatt még elég szilárdan állt. Ám előző nap este, amikor Sztálin kivette a hidat, fájdalmat érzett. Újból betette a pótlást, s a kapocs rögzítette a fogat. De amikor nyelvével megérintette, mozgott, és az ínye is mintha belesajdult volna.

Sztálin lefeküdt, nem vette ki a kapcsos hidat, és nyugodtan töltötte az éjszakát. Reggel óvatosan kiemelte a pótlást, nyelvével meglökte a fogát, majd az ujjával is megérintette; a fog mozgott, a legszívesebben kirántotta volna, kilökte volna nyelvével a szájából. Sztálin kiadta az utasítást: hozassák le Moszkvából a fogorvost! Estefelé

jelentették neki, hogy Lipman doktor meg a technikus repülőgéppel megérkezett, és a hármas számú villában szállásolták el őket.

– Amint elhelyezkedett, jöjjön ide! – rendelkezett Sztálin.

Fél óra múlva megjelent a doktor: jóképű, jovális, negyven körüli zsidó ember. Már kezelte Sztálint, és Sztálin meg is volt vele elégedve. Egyszer még azt is mondta neki: „Sokkal finomabb a keze, mint Sapiróé."

Sapiro, Lipman elődje, szintén kitűnő szakember volt. Sztálin azonban nem szerette azokat az orvosokat, akik kikérdezik, végigtapogatják, meghallgatják a beteget, felírják a gyógyszert, de semmit sem magyaráznak meg, nem mondják, mi a bajod, mire szolgál az, amit előírnak, roppant jelentőségteljesen viselkednek, szakmájukat titokzatos, sejtelmes ködbe burkolják. A kis termetű, hallgatag Sapirónál különösen kellemetlenül jelentkeztek ezek a vonások.

Lipman, éppen ellenkezőleg, mindig elmondta, mit csinál, elemezte, milyenek Sztálin fogai, hogyan kell ápolni a kivehető hidat, és amikor először húzott fogat Sztálinnak, nem dobta ki az öblítőtálba, ahogy ezt Sapiro tette, hanem megmutatta Sztálinnak, azt is megmutatta, mivé lett a foggyökér, és miért kellett ezt a fogat okvetlenül eltávolítani. Nyugodt, közvetlen ember volt, Sztálin nevetve mondta róla: „Kihúzza a lyukas fogamat, és közben lyukat beszél a hasamba."

Látta, hogy Lipman fél tőle, nincs ebben semmi különös – tőle mindenki félt. De ha a fogorvosnak reszket a keze a félelemtől, az nem vezet jóra. Ezért aztán barátságos volt Lipmanhoz. Mint mindig, ma is megkérdezte:

– Hogy van, mi újság otthon? Minden rendben?

Noha Lipman otthonáról, családjáról az égvilágon semmit sem tudott.

– Minden rendben, Iosif Visszarionovics, köszönöm – Lipman kinyitotta a bőröndnek is beillő táskáját, elővette a műszereket és a fejtámlát, amelyet aztán a karosszékhez erősített. Az is tetszett Sztálinnak, hogy már előre felerősítette a fejtámaszt. Sapiro ezt mindig akkor csinálta, amikor Sztálin már a karosszékben ült, és Sztálint mindig zavarta, ha a háta mögött matatott valaki.

Miután felerősítette a fejtámaszt és ellenőrizte, elég biztosan áll-e, Lipman megkérte Sztálint, foglaljon helyet. Sztálin leült. Lipman nyakába tette a nyálkendőt, és finom mozdulattal a fejtámlára hajtotta Sztálin fejét.

– Elég kényelmes?

– Igen.

– Mi a panasz?

– Mozog a fogam, különösen akkor, ha nincs benn a hidam.

– Mindjárt megnézzük – Lipman egy pohár vizet nyújtott Sztálinnak. – Öblítsen, kérem... Így, jó... Most kérem, jól hajtsa hátra a fejét... Igen, nagyszerű...

Lipman óvatosan kiemelte a hidat, és megérintette a fogat. Ujjai puhák voltak, valami kellemes illat áradt belőlük, igen gondos orvos... Aztán egy ideig matatott az asztalra kitett műszerek között, majd kézbe vett egy nyelestükröt, újból megnézte a fogat, és közölte:

– Ezt a fogat ki kell húzni, nincs más lehetőség. Ez a fog csak kellemetlenséget okoz majd önnek, a hidat már nem tudja megtartani. Igen rossz állapotban van.

– Mennyi időt vesz ez igénybe?

– A seb, azt remélem, két-három nap alatt begyógyul, az új pótlást pedig egy nap alatt megcsináljuk. Gondolom, legfeljebb öt nap, nem több.

– És én öt napig fogatlanul járjak? – Sztálin elkomorodott.

– Miért fogatlanul – mosolygott Lipman. – Csak a felső zápfogai hiányoznak majd. Természetesen ideiglenesen át lehet alakítani ezt a hidat is – Lipman megforgatta kezében a régi pótlást –, akkor csak egy foga hiányzik majd. De ha egyszer melléharap, megsértheti az egészséges fogát – túlságosan nagy rajta a terhelés. Miért kellene kockáztatnia? Nem bírná ki néhány napig?

– Jól van – egyezett bele Sztálin. – Mikor kell kihúzni?

– Amikor kívánja. Akár most is.

– És ha holnap reggel csinálnánk?

– Lehet holnap reggel is.

– Ma vendégeim vannak, mégiscsak kínos fogatlanul fogadni a vendégeket. Nem gondolja?

– A vendégeknek – mosolygott Lipman –, ha enni akarnak, elsősorban a saját fogukra van szükségük.

Sztálin felállt. Lipman sietve leoldotta a nyakáról a nyálkendőt.

– Pihenjen – mondta Sztálin –, majd holnap reggeli után hívatom.

Kirov napközben érkezett meg. Sztálin meghagyta Zsdanovnak, hogy tájékoztassa a történelemkönyvvel kapcsolatos munkájukról, és hívja meg vacsorára.

Hármasban vacsoráztak: Sztálin, Kirov és Zsdanov.

– Jó, hogy itt vagy, Szergej Mironovics – mondta Sztálin, és a házigazda jogán leült az asztalfőre –, merthogy Andrej Alekszandrovics – Zsdanov felé biccentett – se nem iszik, se nem eszik, úgy ül az asztalnál, mint Jézus Krisztus, és engem is éhhalálra kárhoztatna. De én ebben a kérdésben Csehovval értek egyet: a betegségeket mind az orvosok találták ki. Mindent kell enni, persze mértékkel, józanul. Nagyon egészségesek a kaukázusi füvek: a kindzi, a tarhuna meg a dzsondzsoli saláta... Hasznosak a gyümölcsök, a száraz borok, a grúz bor nagyon jó. Egyél, igyál, mindez a hasznodra válik! Hogy mi van az asztalon, magad is látod, hiszen kaukázusi vagy. Vagy talán Leningrádban már elfelejtetted, mi is a hacsapuri, a lobio meg a szacivi*?

– Nem felejtettem el – felelte Kirov, és nevetve rakott a tányérjára mindegyik ételből. – Mindenre emlékszem, és mindent szeretek.

– Nem tudom, mostanság milyen konyha járta Leningrádban – folytatta elgondolkodva Sztálin. – Régebben a nemesség körében a francia konyha dívott, a nép körében a német: virsli, kolbászfélék. És most?

– Most a proletárkonyha – felelte Kirov. – Scsi, borscs, húspogácsa, makaróni. Amit a jegyre adunk, azt eszi a nép.

---

* Sajtos lepény, bab, diós pulyka.

– Igen, jegyek – mondta változatlanul valamin töprengve Sztálin. – Eltöröljük a jegyrendszert.

Kirov erre nem mondott semmit: már eldöntött kérdés, hogy január elsejével megszüntetik a jegyrendszert.

– Jó termésre számíthatunk az idén – folytatta Sztálin –, elégnek kell lennie a kenyérgabonának. Megkaptuk a jelentést Kazahsztánból, nagyszerű termés ígérkezik, írják, évtizedek óta nem volt ilyen, azt remélik, huszonöt mázsát takarítanak be egy hektárról. Attól tartok, hogy a te Mirzojan barátod nem tud megbirkózni egy ilyen terméssel.

– Mirzojan nagyon energikus ember, számítani lehet rá.

Sztálin mintha nem is hallotta volna Kirov ellenvetését, elgondolkodva folytatta:

– A gazdag termés természetesen nagyon jó dolog, de veszélyt is rejt magában: felkészületlenül éri az embereket, az önelégültség, a jólét és a gondtalanság hangulatát kelti. A gazdag termés akkor jó, ha be is takarítják, el is szállítják, ha nem lopják el, nem kallódik el.

Kirov jól tudta, hogy Sztálin soha semmit nem mond feleslegesen, s nem véletlenül hozta szóba Kazahsztánt. Terített asztal mellett általában nem beszél a munkáról, most mégis szóba hozta. Messziről kezdi, banális dolgokkal, ez a módszere, így szokta bevezetni a legváratlanabb döntéseit. Most megint a mezőgazdasággal hozakodott elő. Egy hónappal ezelőtt a KB júniusi plénumán Kirovot szigorúan megrótták, amiért nem teljesítette a már úgyis csökkentett gabona- és húsbeszolgáltatási tervet. Persze szó sem volt semmiféle csökkentésről. Csak a megszokott pontosítást végezték el, az egyik tervet csökkentették, a másikat megemelték. Sztálin ezekben a dolgokban nem ismeri ki magát igazán, nem ért a mezőgazdasághoz. Meg aztán szó sem volt még lemaradásról, a leningrádi területen a június még nem döntő hónap a beszolgáltatás terén. Kirov mégsem tiltakozott a határozat ellen, a párt a jegyrendszer eltörlésére készül, minden erőt összpontosítani kell, hogy az országnak elegendő gabonája legyen, mindenki elé szigorú követelményeket kell állítani, és ha már valakin el kell verni a port, akkor kezdjék egy vezető pártszervezettel, ez megfelelő figyelmeztetés mindenkinek. Nincs ebben semmi különös, Kirov nem is vette zokon, noha inkább lehetett volna a moszkvai, a fővárosi pártszervezetre hivatkozni. Ott sem teljesítették a tervet, pedig korábban kezdődött a begyűjtés. De a moszkvai pártszervezet élén Kaganovics áll, és Sztálin őt nem akarja bántani. Mindig is így taktikázott: az egyiket megbántani, a másikat kitüntetni, aztán egymásnak ugrasztani őket. „Kobának olyan az esze és a természete, akár egy kígyóé" – mondta hajdan Saumjan. Kirov fölötte állt az intrikának: amikor pártügyekről döntenek, nincs helye a személyes megbántottságnak. Azonkívül Kirov meg is vetette Kaganovicsot. A leningrádi lemaradásokra vonatkozó júniusi KB-határozatot értette még Kirov, de ezt a kazahsztáni begyűjtéssel kapcsolatos beszélgetést nem. Az, hogy vegyen részt a történelemkönyv munkálataiban, csak ürügy, ugyan miféle történész ő! Sztálin sem történész, de annak tartja magát. Vajon miért hívatták ide?

– No jól van – mondta váratlanul Sztálin –, miért is beszélünk most egyszerre a termésről, Kazahsztánról, Mirzojanról? Nekünk most csak egy dologgal kell foglalkoz-

nunk, a történelemmel! – Zsdanov felé fordult. – Tájékoztatta az ügyről Szergej Mironovicsot?

– Igen, tájékoztattam, csak úgy előzetesen – felelte Zsdanov.

– Kezünkbe kell venni a történelemtudományt – jelentette ki komoran Sztálin. – Különben idegen kezekbe kerül, burzsoá történészek kezébe. Egyébként a mi történészeink se sokkal jobbak náluk. Pokrovszkijról már nem is beszélek, lényegében ő is burzsoá történész.

– Nem vitatom, hogy Pokrovszkijnak akadtak hibái – mondta Kirov –, de Lenin másként értékelte őt...

Sztálin nem vette le Kirovról fürkésző tekintetét.

– És Lenin hogyan értékelte?

– Minden bizonnyal ismeri *Az orosz történelem dióhéjban* kapcsán írott levelet.

– Mi áll benne?

Nagyon jól tudja, mit írt Lenin Pokrovszkijnak, de még mennyire jól tudja, csak őt szeretné pontatlanságon kapni.

– Nem emlékszem szó szerint a szövegre... Meg lehet nézni, sokszor megjelent ez a levél. Lenin gratulált neki a sikeres munkához, megírta, hogy nagyon tetszik neki a könyv, és hogy le kell fordítani idegen nyelvekre is.

– Igen – helyeselt Sztálin –, Lenin valóban bókolt, valóban. Ugyanakkor azt is javasolta, hogy egészítse ki a könyvét időrendi mutatóval, hogy ne legyen felületes... És ebben rejlik Lenin értékelésének lényege...

– Nem vagyok történész – folytatta Kirov –, de én nem így gondolom. A könyv általános értékelése világos, pontos és dicsérő. Az a javaslat, hogy készítsen hozzá kronológiai mutatót, apróság csupán, amely nem változtat az egész mű pozitív értékelésén. Pokrovszkij 1920-ban írta ezt a művét, lényegében az ő könyve az első kísérlet Oroszország történelmének marxista–leninista értelmezésére. Lenin kérte fel e széles néptömegeknek szánt mű megírására. A könyv hibái ellenére is igen értékes: mindannyian ebből tanultunk. A tudomány azóta természetesen sokat fejlődött, ma már minden bizonnyal új tankönyvre lenne szükség, de lepocskondiázni Pokrovszkij munkáját, ahogy egyes történészek teszik, helytelen; üldözni, ahogy az utóbbi években üldözik, megengedhetetlen. Pokrovszkij tisztességét nem lehet elvitatni...

– No látod – mosolygott gúnyosan Sztálin –, s még azt mondod, nem értesz a történelemhez... Mindannyiunkat lepipálsz a történelem terén. Abban igazad van, hogy új történelemkönyvet kell írni. Éppen ezért hívtalak ide, és te nem akartál jönni, s lám, kiderül, hogy milyen nagy szükség van rád. De most nem Pokrovszkijról van szó. Egyes párttagokról beszélek, méghozzá régi párttagokról. Nagyezsda Konsztantyinovna elvtársnő is a történelemmel kezdett el foglalkozni. Olvastad Leninről szóló visszaemlékezéseit?

– Olvastam – bólintott Kirov.

– És Poszpelov cikkét a Pravdában a visszaemlékezésről?

– Azt is olvastam.

– Nagyon komoly, jó cikk – Sztálin hátrafordult, levett a kis asztalról egy irattartót, belelapozott, elővette a Pravdából kivágott cikket, tekintetével végigfutott a piros

ceruzával megjelölt részen. – Igen, itt van... Azt írja Poszpelov: „Krupszkaja kritikátlanul felnagyítja Plehanov szerepét pártunk történetében, és Lenint Plehanov tisztelettudó tanítványaként állítja elénk." Nagyon helyes gondolat. Hogy miért helyes? Azért, mert Krupszkaja a messzi távolból nézi ezeket a személyiségeket, Poszpelov pedig napjainkból tekint rájuk. És napjaink tapasztalatából kiindulva, bármennyire tiszteljük Plehanovot, bármilyen nagyra értékeljük is tevékenységét, *most* egy napon sem említhetjük Leninnel.

Kirov változatlanul figyelmesen hallgatta Sztálint. Nagyon jól emlékezett Poszpelov cikkére. Természetesen nem Plehanovról van itt szó. A bűnös gondolat Krupszkaja következő megállapításában rejlik: „Az októberi forradalom után azok az emberek törtek élre, akik a régi illegalitás feltételei között nem tudtak kibontakozni... Ezek közé tartozik Sztálin elvtárs is." Kirov pontosan el tudta képzelni, milyen dührohamot kapott Sztálin ezektől a soroktól, és azt is tudta, hogy hamarosan meglesz rájuk a válasz. Így is történt. Poszpelov válaszolt a Pravdában egy hosszú cikkben, amelyben az emlékirat különböző aspektusait bírálta csupán azért, hogy a következő magvas gondolatot leírhassa: „Az illegalitás idején nem külföldön, hanem Oroszországban tevékenykedő bolsevikok számára nyilvánvaló volt a kiváló szervező és irányító munkát végző Sztálin és Szverdlov *vezető* szerepe." Ez persze nem igaz, Sztálin azonban ragaszkodik ahhoz, hogy ő már a forradalom előtt is a második ember volt a pártban, hogy Lenin külföldről, ő, Sztálin viszont Oroszországból irányította a pártot. Ez ugyan nem felelt meg a valóságnak, de elősegítette, hogy a párt egységesen felzárkózzon az új vezetés mellé, és ezért Kirov sem ágált ellene. Persze más dolog elfogadni egy tézist politikai szükségszerűségként, és más őszintén hinni benne.

Sztálin gúnyosan mosolygott.

– Most egyszerre mindenki emlékiratot gyárt. Lám, még Avel Jenukidze is.

Sztálin újból a kis asztalhoz fordult, az előbbi irattartóból kivette Jenukidze brosúráját, és odamutatta Kirovnak.

– Olvastad?

Kirov olvasta, és pontosan tudta, mi nem tetszik benne Sztálinnak. Egy pillanatra felmerült benne, hogy nemleges válasszal elejét vehetné a beszélgetésnek. Csakhogy akkor Sztálin majd azt mondja neki, hogy olvassa el. A beszélgetést sehogy sem úszta meg.

– Igen... Átlapoztam... Kezembe került...

Sztálin azonnal látta, hogy ki akar térni a beszélgetés elől.

– Kezembe került, átlapoztam – ismételte. – Ebből a brosúrából az derül ki, hogy a Nina nyomda létezéséről mindössze három ember tudott: Kraszin, Jenukidze és Kechoveli. Ugyan honnan tudja ezt Avel Jenukidze?

– Ő volt a nyomda egyik vezetője.

– Pontosan az egyik. De ott volt még Kraszin és Kechoveli is. És Kechoveli tájékoztatott engem a nyomda tevékenységéről. Kraszin és Kechoveli már nincs az élők sorában. Egyedül csak Avel Jenukidze él, persze az a tény, hogy él, még nem jogosítja fel arra, hogy úgy állítsa be a nyomda történetét, ahogy neki tetszik, nem pedig úgy, ahogy az a valóságban volt.

– Jenukidze feltehetően nem tudott arról, hogy maga ismerte az ügyet – felelte Kirov –, minden bizonnyal mélyen meg volt győződve arról, hogy Lenin utasítását pontosan végrehajtották.

– Miféle utasítást? – kapta fel a fejét Sztálin.

– Azt az utasítást, hogy Kraszinon, Jenukidzén, Kechovelin és a szedőn kívül senki sem tudhat a nyomda létezéséről.

– Honnan tudsz te erről az utasításról?

– Közismert tény.

– Mi az, hogy közismert? Jenukidze találta ki, és mindenki elhitte neki. A nyomda valóban a külföldi központ alá tartozott. De miből következne az, hogy én nem tudtam róla? Igaz, hogy a nyomdát személyesen Lenin irányította, csakhogy ez még nem jelenti azt, amit Jenukidze írt: rajtuk kívül egyetlen ember sem tudott róla. És ha Jenukidze valóban ezt gondolja, akkor miért nem ellenőrizte ezeket a tényeket az akkori bakuiaknál? Miért most hozakodik elő ezzel? És miért éppen ezt a körülményt hangsúlyozza? Mi szükség minderre? Erre azért van szükség, hogy bebizonyítsák: a KB jelenlegi vezetősége nem Lenin örököse, hogy a forradalom előtt Lenin nem a párt jelenlegi vezetőire támaszkodott, hanem más emberekre, sőt mi több, azokban az emberekben bízott, a jelenlegi vezetőkben pedig nem bízott. Kinek a malmára hajtja a vizet Jenukidze elvtárs?

– Nem gondolnám, hogy Jenukidze elvtárs ezt a feladatot tűzte volna ki maga elé – tiltakozott Kirov –, úgy vélem, egyszerűen csak elmondta mindazt, amit tud. Arról a körülményről, hogy Kechoveli tájékoztatta magát, talán nem is tudott. Meg vagyok róla győződve.

– Nem látok alapot erre a meggyőződésre – felelte hűvösen Sztálin –, nem látok rá alapot. Jenukidze elvtárs nem újsütetű párttag, Jenukidze elvtárs a párt Központi Bizottságának tagja, Jenukidze elvtárs nem engedheti meg magának, hogy ne gondolja végig, milyen politikai következményekkel járnak tettei, nem lehet, hogy Jenukidze elvtárs ne értse, kinek az érdekét szolgálja az ő brosúrája. Ha ezt a brosúrát egy közönséges történész írja, napirendre térnénk fölötte: a történészek tévedhetnek, a történészek gyakran a csupasz történelmi tények fogságában élnek, a történészek általában mit sem konyítanak a dialektikához. De ezt a borsúrát nem egy történész írta, hanem a párt és az állam egyik vezetője. Mi célból írta? Szeretné megörökíteni az emlékeit? Túl korán teszi. Jenukidze elvtárs még fiatal ember, jóformán egykorúak vagyunk. Én még nem tartom magam öregnek, és nincs szándékomban megírni az emlékirataimat. Itt nem visszaemlékezésről van szó, hanem politikai akcióról. A pártunk történetének elferdítésére irányuló akcióról, a párt jelenlegi vezetőinek diszkreditálására irányuló akcióról. Ezt a célt tűzte maga elé Jenukidze elvtárs.

– Azt hiszem, túl sötéten látja a dolgot – komorodott el Kirov –, egyszerűen nem helyes, hogy Jenukidze ilyen brosúrákat írjon, hiszen se nem történész, se nem író. Kétlem, hogy le akarná járatni a párt vezetését. Becsületes, őszinte ember, és nagyon szereti magát.

Sztálin komoran, mereven nézte Kirovot, szeme megint sárgán égett, akár a tigrisé. Egyre ingerültebb lett, ezért aztán igen erős akcentussal beszélt:

– Becsületesség, őszinteség, szeretet – ezek nem politikai kategóriák. A politikában csak egyetlen dolog létezik: a politikai számítás.

A beszélgetés mind kínosabbá vált. Az utóbbi időben egyre nehezebben lehetett Sztálinnal beszélgetni, ha meg feldühödött, kiváltképpen.

– Jenukidze elvtársat ki lehet igazítani – mondta békülékenyen Kirov –, fel lehet hívni a figyelmét arra, hogy illetéktelenül szól hozzá történelmi kérdésekhez.

– Igen – kapott a szón Sztálin. – Ha mindezt egy történész írja, akkor most kiigazíthatná egy másik történész, de ezt egy KB-tag írta, az ország egyik tekintélyes vezetője. Tehát helyreigazítani is csak ezen a szinten lehet – Sztálin egyenesen Kirovra nézett. – Te öt évig álltál a bakui pártszervezet élén, a te fellépésed lenne a legnyomatékosabb.

Kirov megdöbbent. Ilyesmi még sohasem történt. Neki, a Politikai Iroda tagjának kellene nyilvánosan igazolnia, hogy Sztálin volt a vezetője a Nina nyomdának, amelynek létezéséről még csak nem is tudott, mert ebben Jenukidzének igaza van. Miért ő kapja ezt az ajánlatot? A lojalitását teszik próbára? Megtették elégszer, ha megint próbára akarják tenni, nem ilyesmivel kellene.

– Soha nem foglalkoztam történelemmel – mondta Kirov –, és nem is ismerem az adott kérdést. Meg aztán abban az időszakban, amiről szó van, nem is tartózkodtam Bakuban.

– Jó – felelte nyugodtan Sztálin –, ha nem, hát nem. Remélem, akadnak majd a pártban olyan elvtársak, akik képesek lesznek megfelelően válaszolni Avel Jenukidzének. – És Zsdanov felé fordult. – A párt Központi Bizottságának nem kell ezzel a kérdéssel foglalkoznia. Ez a kérdés nem az egész pártra tartozik, hanem csak az egyik szervezetére, a kaukázusontúlira. Foglalkozzon csak a kaukázusontúli pártszervezet a saját történetével. Hívassa be Berija elvtársat, és tájékoztassa őt a Központi Bizottság véleményéről. Ő a kaukázusontúli terület pártbizottságának titkára – ez őrá tartozik.

11

Másnap reggeli után Sztálin kiadta az utasítást, hogy hívják át az orvost.

Lipman megjött bőröndjével, kirakta a műszereket, előkészítette a tálat, leültette Sztálint a karosszékbe, és felkötötte rá a nyálkendőt.

– Hogy aludt? – érdeklődött Sztálin.

– Kitűnően – Lipman felszívta a fecskendőbe az érzéstelenítőt. – Jobban már nem is aludhattam volna. Csend, nyugalom – finom mozdulattal ráhajtotta Sztálin fejét a fejtámlára, és megkérte, nyissa ki a száját. – Nem tudom, más hogy van ezzel, de rám mindig jó hatással van a tenger moraja...

Sztálin mintha enyhe szúrást érzett volna az ínyén, de az is lehet, hogy csak úgy rémlett neki. Lipman arcán semmit sem lehetett észrevenni, változatlanul mosolyogva nézett Sztálin szájába. Majd hátradőlt, kezét térdére tette, és továbbra is mosolyogva kijelentette:

– Most várunk egy kicsit, amíg az érzéstelenítő hat, becsukhatja a száját, beszélhet is, sétálhat is, de jobb lenne, ha ülve maradna.

Az ínye elzsibbadt, elnehezedett, mintha valamivel feltöltődne. Sztálinnak már korábban is húztak fogat helyi érzéstelenítéssel, de nem emlékezett rá, mennyi ideig kell várni, amíg az érzéstelenítő hat.

– Sokáig kell várni? – kérdezte.

– Jó tíz percet. Nyissa ki a száját, megnézem.

A doktor benézett a szájába, valami fém műszert végighúzott az ínyén.

– Hamarosan elzsibbad, legyen még egy kis türelemmel.

Nyugodtan, barátságosan nézett Sztálinra, jól adta be az injekciót, nem okozott fájdalmat, Sztálin elvtársnak elégedettnek kell lennie.

Sztálin valóban értékelte azokat az embereket, akik értették és jól végezték a dolgukat. Ez az orvos minden bizonnyal száz évet is megér: elégedett a munkájával, az életével, a helyzetével. A Kreml kórházában dolgozik, a Politikai Iroda tagjait kezeli, nyilván kitűnő élelmiszer-fejadagban részesül, persze akadnak irigyei, hiszen irigyek mindig akadnak. De ez az orvos, úgy látszik, nem tulajdonít ennek jelentőséget. Nem becsvágyó – ilyen a földön élők többsége. Valamikor, még egészen fiatalon, őértük kezdte el a harcot; amíg meg nem értette a harc más, igazi indítékait. Most pedig Ő irányítja ezeket az embereket, úgy hisznek benne, mint az Istenben, az Istenben pedig csak vakon és feltétel nélkül lehet hinni. Apjuknak nevezik ŐT, és az emberek csak a kemény, szigorú, de erős és biztos atyai kezet tisztelik. És ez is itt őszinte híve, már csak attól is, hogy érintkezhet VELE; ilyen embereknek is kell lenniük a környezetében. Nemcsak farkasölő testőröknek, nemcsak becsvágyó segítőtársaknak, hanem egyszerű, szerény, ŐT szerető, odaadó híveknek is.

Lipman mellette ült, néha az órára pillantott, rámosolygott Sztálinra, időnként megkérte, hogy nyissa ki a száját, végighúzott az ínyén egy műszert, és az egyik ilyen szemle után odamutatta Sztálinnak a fogóba szorított, kihúzott fogat.

– Hát ezt mikor csinálta?! A világon semmit sem éreztem.

– Hiszen érzéstelenítéssel húztam ki. Ez a fog már annyira mozgott, hogy akár két ujjal is ki lehetett volna húzni.

– Hát akkor miért nem úgy húzta ki?

– Mert akkor bizony megérezte volna.

Sztálin hosszan elnyúló, véres nyálcsíkot köpött az eléje tartott tálba, kiöblítette a száját, majd újból köpött.

– Megkérem, hogy két órán át ne egyen semmit – Lipman átnyújtott neki egy tiszta törlőkendőt, Sztálin megtörölte az ajkát –, és egész nap ne egyen meleg ételt.

Lipman felvette az asztalról a hidat, és megforgatta a kezében.

– Kitűnő híd, jól csinálták meg, az anyaga is remek: arany, platina és palladium ötvözete. Erre nem lesz már szüksége, újat csinálunk. De tudja, Ioszif Visszarionovics, talán jobb lenne egyszerű pótlást csinálnunk.

– Mit jelent az, hogy egyszerű?

– Látja, itt a fogakat egy fémlemez kapcsolja össze, csinálhatnánk az egészet műanyagból.

– Mi szükség erre?

– A helyzet az, Ioszif Visszarionovics, hogy a fémhidat ezek a kampók – mi kapcsoknak hívjuk őket – tartják a fogakon; amíg a híd könnyű, a fogak is könnyen elbírják. De az ön hídja hét műfogból áll, ez már nehéz, túlságosan nehéz. Az új pótláson hozzájön ehhez még egy fog, ettől még nehezebb lesz. A terhelés is megnő tőle. A műanyag pótlás feltapad a szájpadlásra, és bármennyi fogat elbír.

– Maga vénemberes protézist akar nekem csinálni.

– Miért lenne ez vénemberes? Az öregek kivehető műfogsort hordanak, nekik nincs foguk, de önnek sok foga van. És adja isten, még nagyon sokáig lesz is.

Néhány évvel ezelőtt, amikor Sztálinnak kihúzták a zápfogát, és először javasolták, hogy csináltasson pótlást, nagyon elkeseredett: Kész, vége! Öregember, műfogsorral! Látta, amikor az öregek kiveszik a fogsorukat éjszakára, és egy pohár vízbe teszik. Így vette ki műfogsorát az akkor még nem is öreg Szolc, akivel együtt laktak Pétervárott egy konspirációs lakásban; Szolcnál látott először kivehető fogsort. Amikor Szolc beszélt, márpedig mindig izgatottan beszélt, folyton ki akart esni a fogsora, el-el kapta a nyelvével, pöszén beszélt tőle – igazán nem volt kellemes látvány.

De az orvosok megmagyarázták neki, hogy nem kivehető fogsort ajánlanak, hanem csak egy aranylemez pótlást, azon lesznek az új zápfogak. És akkor rendesen meg tudja majd rágni az ételt. Megcsinálták ezt a lemezt, meg is szokta, nem zavarta, nem érezte fogatlannak magát. Aztán amikor újabb két fogát kihúzták, javasolták neki ezt a bizonyos műanyag pótlást, amit most Lipman felvetett, ugyanezeket az érveket hozták fel akkor is, de ő elutasította, és megcsinálták neki ezt az aranyhidat, amit Lipman a kezében tart, és ami minden előzetes aggodalom ellenére nagyon jól szolgálta őt.

És most Lipman megint vénemberes műfogsort javasol. Ez a Lipman nem valami okos ember, pácienst lát BENNE, és elfelejti, hogy ERRE a páciensre milliók figyelnek, és Ő nem állhat eléjük mozgó fogsorral, nem beszélhet pöszén, vagy úgy, mintha kásával volna teli a szája.

– Csinálja meg aranyból! – utasította Sztálin.

Lipman nem mert tovább ellenkezni.

– Igenis, kérem. Ha a seb fájna, vegyen be egy pyramidont. Ha szükségét érzi, üzenjen értem! És engedje meg, hogy holnap megnézzem, hogyan gyógyul a seb.

– Holnap ugyanebben az időben hívatni fogom.

Lipman távozott. Sztálin odament a tükörhöz, kinyitotta a száját, és a fogait nézegette... Nem valami szép látvány, mindössze öt foga van felül, azok is sárgák, agyondohányzottak... Nem tesz semmit, Zsdanov elviseli őt néhány napig ezzel az öt fogával. És Kirov is.

Kirovra gondolva Sztálin összeráncolta a homlokát. Nem akar részt venni a harcban, nem akarja erősíteni a pártvezetést!

Ezen a napon Sztálin senkit sem fogadott, várta, hogy elmúljon az érzéstelenítés,

és egy kicsit gyógyuljon a seb. A doktor utasítása szerint két órán át nem evett semmit, ebédre hideg céklalevest tálaltak neki, langyos húspogácsával, nagyon helyes, hogy ezt főztek, hisz nincs mivel rágnia. A seb nem fájt, az ínye se, nem kellett bevennie pyramidont.

Reggel eljött Lipman, megnézte a sebet, és elégedetten közölte:

– Minden nagyszerűen halad, két nap múlva munkához láthatunk.

– Hogy tölti az időt? – kérdezte Sztálin. – Nem unatkozik?

– Dehogyis, Ioszif Visszarionovics. Van ideje az embernek unatkozni? Itt a tenger, a fürdőzőhely, meg aztán láttam, hogy az íróasztalon papír és kihegyezett ceruzák hevernek, leültem írni.

– Mit ír?

– Szakmunkát a fogpótlásról.

– Sok sikert!

Sztálin egyedül ebédelt és vacsorázott: nem volt kedve fogatlanul kimenni a közös étkezőasztalhoz. De dolgozni azért kell. Este eljött hozzá Zsdanov és Kirov. A verandán üldögéltek, az újságokat lapozgatták.

– Hitler tehát a német nép örökös Führere és birodalmi kancellárja.

– Még megérjük, hogy császárnak is kikiáltja magát – nevetett Kirov.

– Ezt az ostobaságot nem fogja elkövetni – jegyezte meg Zsdanov.

– Úgy van – helyeselt Sztálin. – Nem lenne semmi értelme: császár már volt elég, de örökös Führer csak ő egyedül. Azonkívül nincs gyereke, így aztán nem alapíthat dinasztiát. – Tekintete végigfutott az újságcikken. – Lám, Zinovjev már megint megeresztett egy cikket, mindennap ír egyet. Bármelyik újságot nyitja ki az ember, biztos megtalálja benne Zinovjevet, Kamenyevet, Radeket. Csak írnak, írnak, írnak...

– Nincs más dolguk, azért írnak – állapította meg Zsdanov.

– De ami a legérdekesebb – folytatta Sztálin –, minden cikkben Sztálin elvtársat magasztalják, ilyen meg olyan, nagy, zseniális és bölcs, majdhogynem több, mint Marx, Engels vagy Lenin. Miért magasztalják? Talán bizony Zinovjev őszintén magasztalhatja Sztálin elvtársat? Ezek szerint hazudik, nem azt írja, amit gondol. De miért hazudik? Hiszen jól tudja, hogy senki nem hisz neki, beleértve Sztálin elvtársat is. Fél? Ugyan kitől fél? Hiszen senki sem bántja.

– Bizonyítani akarja, hogy letette a fegyvert, és semmire nem tart igényt – mondta Kirov.

– Tegyük fel, hogy így van – bólogatott Sztálin. – Nagyon kétséges, de tegyük fel. Most azonban megalázkodik. És a megaláztatást soha senki nem felejti el. Mindent el lehet felejteni: a sértést, a megbántást, az igazságtalanságot, de a megaláztatást soha senki sem felejti el, már csak ilyen az emberi természet. A vadállatok verekszenek, üldözik, megölik és megeszik egymást, ám meg nem alázzák a másikat. Csak az emberek alázzák meg egymást. És egyetlen ember sem felejti el megaláztatását, és aki előtt megalázkodott, annak sohasem bocsájt meg. Ellenkezőleg, mindig gyűlölni fogja. És minél jobban magasztalja Zinovjev Sztálint, minél jobban megalázkodik előtte, annál jobban fogja gyűlölni Sztálin elvtársat. Radek is töri magát, ő is magasztal engem, de Radek fecsegő, komolytalan ember, tegnap Trockijt magasztalta, ma

Sztálint, holnap, ha a szükség úgy kívánja, Hitlert fogja magasztalni. Ha egy ilyennek a kezébe nyomsz egy mustárral vastagon megkent kenyeret, befalja, megnyalja utána a száját, és még meg is köszöni. De Zinovjev és Kamenyev nem ilyen. Őket más ambíciók fűtik, egész életükben vezérek akartak lenni, és most is azok akarnak lenni. Annál is inkább, miután megszaporodtak: csatlakozott hozzájuk Buharin és Rikov, a cimboráikkal együtt.

Kirov megvonta a vállát.

– Zinovjev és Buharin, ugyan miféle kapcsolat fűzné össze őket?

– Szergej Mironovics – szólalt meg behízelgően Zsdanov –, hiszen Buharin a hátsó ajtón lopakodott be Kamenyevhez, szövetségest keresett magának!

Kirov kedvelte Zsdanovot, de vannak kérdések, amelyeket a Politikai Iroda tagjai csakis egymás között tárgyalnak meg. Zsdanov nem tagja a Politikai Irodának. Sztálin szándékosan folytatja vele ezt a beszélgetést Zsdanov jelenlétében, hogy bizonyítsa, nem lát különbséget Kirov és Zsdanov közt.

– Nézze, Zsdanov elvtárs – tiltakozott hűvösen Kirov –, ez nyolc évvel ezelőtt történt, amikor a párt vezetése még nem stabilizálódott, amikor Zinovjev és Kamenyev még jogot formált a hatalomra. Most már nagyon jól tudják, hogy nincs rá esélyük, megbékéltek a helyzetükkel, a legyőzöttségükkel, ha másért nem, azért, mert sok éven át beismerték hibáikat, kompromittálták magukat, és úgy gondolom, most már semmire sem számítanak.

Zsdanov válaszolni akart, de Sztálin egy kézmozdulattal megállította:

– A politikusok mindig jogot formálnak a hatalomra. És minél jobban megalázkodnak, annál inkább remélik, hogy bosszút állhatnak megaláztatásuk miatt. Senkinek sem bocsájtják meg. Zinovjev hitbizományának tartotta Leningrádot, és a XIV. kongresszus előtt a leningrádi pártszervezet Zinovjevre szavazott, szembefordulva a párttal. Most nyolc esztendeje a leningrádi pártszervezet élén Kirov elvtárs áll, és a leningrádi pártszervezet követi Kirov elvtársat. A leningrádi pártszervezet már nem vesz tudomást Zinovjevről, számukra csak Kirov létezik. Megbocsájtja ezt neked Zinovjev? Nem, nem bocsájtja meg. És az első alkalommal bosszút áll.

– Számomra érthetetlen dolgokról beszél – Kirov vállat vont. – Nem értem, nem látom és nem sejtem, hogy milyen úton-módon akarnak bosszút állni rajtam.

– Az ilyen kezet mindig meg lehet találni – felelte Sztálin. – Egy ilyen ügyhöz mindig akad kéz. Még inkább akad Leningrádban, ahol a zinovjevistáknak sok a cimborájuk, akiket te nem akarsz kiirtani, hiszel mindazoknak, akik állítólag megbánták bűneiket.

Sztálin farkasszemet nézett Kirovval. Idegen szem, himlőhelyes arc. A himlőhelyek elcsúfítják az arcot. Kellemetlen érzés fogta el. Az ember azt hihetné, nem olyan nagy dolog a himlőhely! De lám, milyen kellemetlen látvány! Kirov himlőhelyeiről eszébe jutott, hogy ő is himlőhelyes.

– Sztálin elvtárs! – kezdte határozottan Kirov. – Kilencszázhuszonötben a leningrádi pártszervezet Zinovjevre szavazott, de huszonhatban már ránk, a Központi Bizottságra adta le szavazatát. Ezek egyszerű párttagok. Kilencszázhuszonötben a párt vezetői, mondjuk ki nyíltan, utasították őket, hogy a leningrádi vezetésre szavazzanak. Ha nem arra szavaznak, azt jelentette volna, hogy megsértik a pártfegyelmet.

Sajnos ezzel jár a demokratikus centralizmus: bármelyik pártszervezetet tévútra vezetheti a saját vezetősége. Az egyszerű párttagok erről nem tehetnek, nincs jogunk ezért büntetni őket.

– „Egyszerű párttagok" – Sztálin gúnyosan elmosolyodott –, nagyon rossz párttagok ezek, ha a kerületi pártbizottság titkára szembe tudja állítani őket a párttal, a párt Központi Bizottságával. A leningrádi kommunisták egyáltalán nem olyan naivak, mint ahogy te most itt nekünk be akarod állítani őket. Mind a mai napig a forradalom bölcsőjének tekintik városukat, magukat pedig az orosz munkásosztály élcsapatának. Azonkívül: nemcsak azok maradtak Leningrádban, akik pártfegyelemből szavaztak így, hanem azok is ott élnek, akik rávették őket erre a szavazásra. Ők is bűnbánóan járnak-kelnek, de bűnbánatuk semmiben sem különbözik Zinovjev és Kamenyev bűnbánatától, várják, mikor üt az ő órájuk, jól tudják, mihelyt a legkisebb zavar támad a pártban, az országban, az államban, eljön az ő idejük. Elegendő eltenni láb alól engem, téged, a Politikai Iroda két-három tagját, hogy zűrzavar támadjon, és ők majd nyomban kihasználják ezt, hiszen tapasztalt politikusok. És te meg én nem várhatunk tőlük semmiféle kíméletet. Ha megkaparintják a hatalmat, még az unokáinkat is kiirtják. Te mégis bízol bennük, engedékeny vagy velük. Azt hiszed, megköszönik neked? Nem, barátom! Te szabadon sétálgatsz az utcákon, a színházban a földszinten ülsz. Óvatlanság, nagyon nagy óvatlanság. Lehetséges, hogy nem érted? Lehetséges, hogy a Politikai Irodának különleges határozatot kell hoznia a te védelmedről?

– Nagyon kérem, semmilyen határozatot ne hozzanak! – mondta sietve Kirov. – Én biztonságban vagyok.

– Ez a te véleményed – tiltakozott Sztálin. – A Politikai Iroda azonban másként ítélheti meg a dolgot. A Politikai Iroda tagjainak szem előtt kell tartaniuk bizonyos előírásokat, egyedül te szeged meg őket.

– Nyolc esztendeje élek Leningrádban – mondta Kirov –, és ez alatt a nyolc év alatt semmi sem történt. Semmi jele sem volt ilyesminek.

– Tegnap nem volt, ma sincs, holnap megeshet – ellenkezett megint Sztálin. – Semmi sem örök, semmi sem végtelen. Hitler hatalomra jutása gyökeresen megváltoztatja a helyzetet. Most az ellenzék támogatásra lel Németország militarista törekvéseiben. Ezek a militarista törekvések kétségkívül elsősorban a Nyugat ellen irányulnak. A Nyugat azonban megpróbálja ellenünk fordítani őket. Az események ilyetén fordulása krízishelyzetet teremthet nálunk. És kik fogják ezt legelőbb felhasználni? Az ellenzék... És milyen ellenzéki erőket találhatunk országunkban? Monarchistákat? Kadetokat? Eszereket? Mensevikeket? Ezek már nincsenek, örökre elsöpörtük őket, nem tudnak újjászületni. A nép örökre összeforrott a szovjet rendszerrel. A szovjet rendszerben a párton belüli ellenzék jelenti tehát az egyetlen veszélyt. És kik ezek? Trockisták, zinovjevisták, buharinisták. Tudják ezt ők maguk is? Kétségtelenül tudják. Addig pedig helyezkednek. Legfőbb feladatuk megőrizni magukat, a kádereiket. Hogy kevesen vannak? Mindössze néhány ezer ember? És mennyien voltunk mi, bolsevikok, tizenhétben? Szintén csak néhány ezren. De mi helyesen ismertük fel a lehetőséget, és ezért győztünk. Milyen alapon gondolhatnánk azt, hogy az ilyenek, mint

Zinovjev, Kamenyev, Buharin, nem fogják felismerni a kedvező lehetőséget, nem is néhány ezer, hanem több tízezer alattomosan rejtőzködő, meggyőződéses hívükkel? Talán bizony nem fogják támogatni Zinovjevet a hajdani mensevikek? Talán bizony nem támogatnák Buharint a kuláktalanítás alá esett parasztok, eszerek és kadetok? Ugródeszkának fogják tekinteni Zinovjevet és Buharint, ideiglenes figuráknak, akikre az adott krízishelyzetben építhetnek: ismeri őket a nép és ismeri őket a párt. Arra, hogy bánták bűneiket és elismerték hibáikat, arra senki sem emlékszik. Micsoda hibákat követett el Zinovjev és Kamenyev tizenhétben, és mégis mindent megbocsájtottak, mindent elfelejtettek nekik. Trockij tizenöt évig harcolt Lenin ellen, de amint csatlakozott a bolsevikokhoz, azonnal mindent megbocsájtottak, mindent elfelejtettek neki. A népet egy politikai személyiségnek nem a múltja érdekli, hanem az, mit képvisel most, az adott pillanatban. Zinovjev, Kamenyev, Buharin ezt kitűnően tudja – elemi stratégia. Számukra a legfontosabb fennmaradni, kivárni, amíg elérkezik az ő órájuk. E tekintetben ravaszabbak Trockijnál. Trockij rossz politikus, erőszakkal tört előre, és a káderei is erőszakkal törtettek előre, mindet ismerjük, mindet ellenőrizni tudjuk. Zinovjev és Buharin sokkal ravaszabb. Időben megadták magukat, nem leplezték le kádereiket, azok megbújtak, és bármelyik percben készek támadásba lendülni. Sokan vannak, nagyon sokan: mindenki, akit állítólag bántott a párt, az ország. Nagy és veszélyes erőforrás ez. És „mi" ezt az erőforrást óvjuk, védjük, nem hagyjuk bántani.

– Leningrádra céloz? – kérdezte Kirov.

– Igen – vágta oda keményen Sztálin. – Leningrádra gondolok, mint az ellenzékiség megdönthetetlen bástyájára, és Kirov elvtársra, arra az emberre, aki nem óhajtja lerombolni ezt a bástyát.

– Ez nem így van – tiltakozott Kirov nyugodtan. – A párt története másra tanít bennünket. A pártban mindig léteztek véleménykülönbségek stratégia és taktika kérdésében, voltak viták. De amikor a párt döntést hozott, a viták befejeződtek, semmiféle ellenzékiség nem létezett tovább, és a korábbi ellenzékiek közül senki sem határolta el magát a párttól. Ellenkezőleg! Lenin arra tanított bennünket, hogy kíméletesen és elvtársiasan bánjunk azokkal, akik ilyen vagy olyan kérdés megítélésében tévedtek. Teljes felelősséggel állíthatom: semmiféle trockisták, zinovjevisták, buharinisták nem léteznek a leningrádi szervezetben. Kétségkívül találkozunk pártellenes, szovjetellenes beállítottsággal, de ez lényegében a burzsoá osztályoktól indul ki, és nincs kapcsolatban a volt ellenzékkel. A leningrádi kommunista munkások, akik huszonötben Zinovjevre szavaztak, már régen szakítottak vele, régen elfelejtették őt. És megtorló intézkedéseket hozni ellenük nyolc év után azért, mert a pártfegyelem szellemében a saját vezetőségükre szavaztak, ezt nem tehetem, és nem is fogom megtenni. Ha helytelennek tartja a politikámat, visszahívhat Leningrádból, de ameddig én Leningrádban dolgozom, nem változtatok ezen a politikán.

A feszültség, amely mindvégig érződött Sztálinon, most egyszerre eltűnt, nyugodtan, szinte közönyösen beszélt:

– A pártnak nem lehet minden városban saját külön politikája, a pártnak egyetlen egységes politikája van az egész országra, és minden területi pártbizottsági titkárnak

alá kell vetnie magát ennek a politikának. A volt zinovjevistákkal kapcsolatos irányvonal kérdését majd megvitatjuk a Politikai Irodában. De amíg megvitatjuk, azt akarom, legyél óvatos, ne feledkezz meg figyelmeztetésemről: a zinovjevisták aktivizálódnak. Én sokkal több információval rendelkezem, mint te. Túlságosan hiszékeny vagy, Szergej Mironovics. Vigyázz, nehogy ez a túlzott hiszékenységed bajba sodorjon!

– Milyen értelemben?

– Te Zinovjevet és Kamenyevet csak a kongresszusok emelvényein láttad, de én elfogyasztottam velük egy pud sót, Kamenyevvel együtt voltunk a száműzetésben. Hazugok, képmutatók, csalók és farizeusok. Ne higgy nekik, mindenre képesek! És gyűlölnek téged. Minél elnézőbb leszel velük, annál jobban fognak gyűlölni. Egyébként ezért is szeretném, ha átjönnél Moszkvába. Ha egy másik ember kerül a te helyedre, és ugyanolyan jól elirányítja Leningrádot, mint te, akkor megértik, és a leningrádi kommunisták nem egyszerűen Kirov elvtársat szeretik, hanem a pártot. Akkor az utódodra már nem fognak fenekedni. Hiszen te KB-titkár vagy, már régen át kellett volna költöznöd Moszkvába, egy KB-titkárnak Moszkvában kell élnie. Megszünteted Leningrádban a jegyrendszert, hadd fűződjön ez a te nevedhez a leningrádiak emlékezetében, legyen ez a te, úgymond, búcsútetted, és költözz át Moszkvába!

Kirov legyűrte feltámadó dühét, és lesütötte a szemét. Nagyon durva célzás volt ez arra, hogy ő mohón vágyik a népszerűségre. Minden világos: Sztálin el akarja hozni őt Leningrádból, azt akarja, hogy itt legyen a közvetlen közelében Moszkvában, teljes alárendeltséget kíván.

– Sztálin elvtárs – mondta Kirov –, kérem, ne hívjon vissza addig Leningrádból, amíg a város rekonstrukciója be nem fejeződik. Én kezdtem el, én is szeretném befejezni.

Kirov hangjából érződött, hogy ez végleges elhatározása.

Sztálin mindent értett.

– És mikorra kell befejeződnie a rekonstrukciónak? – kérdezte higgadtan.

– Remélem, hogy ennek az ötéves tervnek a végére.

– Nos hát akkor – tréfálkozott Sztálin –, igyekszünk négy év alatt befejezni az ötéves tervet, hogy minél hamarabb Mokszvában láthassunk téged.

12

Varja pont kilenckor jelent meg a munkahelyén, feltette a rajztáblára a Whatman-papírt a rajzzal, amelyet majd le kell másolnia, ráhelyezte a kékes színű másolópapírt, mindezt műszaki rajzszögekkel fölerősítette, a papírt egészen vékonyan áttörölte gépolajjal, ahogy Ljovocska tanította, ettől a másolópapír olyan áttetsző lett, akár az üveg, kitűnően látszott a rajz, és nem mázolódott el rajta a tus. A rajzot Ljovocska készítette el, most, hogy technikus lett, áttért a *ceruzás* munkára, ezt kívánta „magas" beosztása. Rendes fiú, de nincs műszaki képzettsége, ezért aztán nagyon büszke tervezőtechnikusi címére. Igor Vlagyimirovics megcsinálta a vázlatot, annak alapján

készítette el Ljovocska a Whatman-papírra a rajzot, Varja pedig lemásolta. A másolatot elküldték fénymásolásra, ott készült róla a kék másolat, a munkarajz, amit aztán átadtak az építkezésre. A szálloda ott épült mellettük. Ljovocska rajzai alapján könnyen lehetett dolgozni, ahogy itt mondták, „magas fokú grafikai készséggel" rendelkezett, roppant biztonsággal, tiszta vonalvezetéssel dolgozott. Amikor Ljovocska átadta Varjának a rajzokat, nagyjából elmagyarázta neki a rendeltetésüket; ablakok, ajtók, a szálloda halljának részlete, emeleti társalgó, az étterem bankettterme, de részletekbe nem bocsátkozott. Részletekbe Igor Vlagyimirovics bocsátkozott. Kijött a dolgozószobájából, megállt Varja mellett, a rajz fölé hajolt: ez a vonal itt ezt jelenti, az a vonal pedig azt.

– Ha nem ért valamit, kérdezzen, ne szégyellje magát! – biztatta barátságosan.

Ljovocska és Rina mesélte, hogy Igor Vlagyimirovics nekik is így magyarázott, amikor még egyszerű másolók voltak, azt akarta, hogy ne gépiesen másoljanak, hanem értsék a munkájukat. Vannak olyan főnökök, akik odamennek, megnézik a munkát, és azt mondják: „Ej, barátom, elrontottad! Vedd le és csináld újra!" Igor Vlagyimirovics sohasem beszélt így, nem egyszerűen csak főnök volt, hanem pedagógus is. Kiderült, hogy pontosan úgy bánik Varjával, mint a többiekkel, nem tünteti ki figyelmével. Varja mégis úgy látta, hogy a férfi másképp viselkedik vele, mint a többiekkel, ezért aztán, hogy ne biztassa, mindent Ljovocskától vagy Rinától kérdezett.

A munkát hamar megtanulta, nem izgult, nem félt, nem bizonytalankodott. Az eszközöket – a fejesvonalzót, a háromszögvonalzót, az idomvonalzót, a körzőt, a tuskihúzót – még az iskolából ismerte, kitűnően ki tudta feszíteni a másolópapírt, a tust egy kicsit oldalt tartotta, hogy amikor bemártja a tollat, nehogy pacát ejtsen a rajzon, és ha mégis rápöttyentett egy cseppet, akkor nagyon ügyesen leemelte a pengével, úgy, hogy nyoma sem maradt, ezen még Ljovocska és Rina is csodálkozott. Azon is elámultak, hogy vékony tollal idomvonalzó nélkül is tud görbéket rajzolni.

Tizenkettőkor vidám csapatban ebédelni mentek a Tverszkaja és a Belinszkij utca sarkán lévő zárt étterembe. Az ebéd – franciasaláta, scsi vagy valami más leves, kása egy darabka hússal vagy húspogácsával, hideg kompót – mindössze negyven kopejkába került, és élelmiszerjegyet sem kellett leadni érte. A büfében elvitelre is lehetett vásárolni kolbászos, sajtos vagy heringes szendvicset, ezt is élelmiszerjegy nélkül. Az irodában vagy negyven ember dolgozott, ennek a fele lány, fiatalok, csinosak, némelyikükkel találkozott is Varja az Ermitázs-kertben, a Nationalban, a Metropolban. Aki hamarabb odaért, sorba állt a pénztárnál, mindnyájan jóban voltak, tréfálkoztak, és a fiatal lányok főnökei – építészek, mérnökök és technikusok – is roppant egyszerűen, barátian viselkedtek.

Kettesével, hármasával tértek vissza az irodába, ki mikor fejezte be az ebédet. Zoja rámutatott az elkerített szállodaépítkezésre – az alapozási meg egyéb más föld alatti munkák folytak –, és tágra nyílt szemmel mesélte:

– A múlt évben bontották le az Ohotnij rjadot, ezeket a boltokat, kis üzleteket, nyüzsögtek bennük a patkányok, mert hiszen ott húst meg halat árultak. S képzeld el, a patkányok mind bevették magukat a Grand Hotelba, ellepték az emeleteket, a

szobákban futkostak a kövér, óriási, macska nagyságú dögök. Szörnyűség! Majd meghaltunk a félelemtől, a lányok felmásztak az asztalokra. Különleges osztagok irtották ki a patkányokat, egy időre még be is kellett zárni a szállodát.

Zoja semmit sem változott. Izgága, izgatott, kicsit egzaltált, bőbeszédű teremtés. Senki nem barátkozott vele itt az irodában, senkit sem érdekelt Zoja. Varját sem érdekelte, de hát nem tudta lerázni, türelmesen végighallgatta a fecsegését, mert Zoja mindig tele volt hírekkel.

– A szálloda tervét Igor Vlagyimirovics és még egy másik építész készítette – mesélte –, első díjat nyertek a pályázaton. És ekkor a nyakukba varrták szerzőtársként Scsuszev akadémikust, de ez még nem elég, Scsuszevet nevezték ki főnöknek. Ez persze nagyon bántja őket. Scsuszev még csak nem is itt dolgozik, hanem a saját műtermében, a Brjuszov közben, tudod, abban a házban, ahol Kacsalov meg a többi híres színész lakik. Tudod, melyik az?

– Nem tudom, de te honnan tudod, vendégségbe jársz Kacsalovhoz? – kérdezte gúnyosan Varja.

– Nem járok hozzá vendégségbe, de hogy hol lakik, azt tudom. Többször vittem oda rajzokat Scsuszevnek.

Varja látta már Scsuszevet, az építész jóformán mindennap megfordult az irodában, hatvan év körüli, rokonszenves öregember. Egyszer bejött az ő szobájukba is. Ljovocska éppen a szálloda perspektivikus rajzát készítette valami nagyfőnök számára. A munka nagyon sürgős volt, éjjel-nappal dolgozott.

Scsuszev megnézte a rajzot, és elismerően bólogatott.

– Nagyon jó, csak egy kicsit keskenyebbre kell venni az ablakot.

Ezzel kiment a szobából.

Ljovocska kétségbeesve lehuppant a székre.

– Mi bajod van? – kérdezte Rina.

– Az ablakok köze téglával van kirakva. Ha keskenyebbre veszem az ablakot, az összes téglát újra kell rajzolnom. Ez még egy éjszaka.

– Ha akarod, segítek – ajánlkozott Varja.

De nem kellett segíteni Ljovocskának, mert Igor Vlagyimirovics kijelentette:

– Hagyja úgy, ahogy van! Holnap pedig mondja neki azt, hogy megcsinálta.

Másnap Scsuszev megint benézett hozzájuk.

– Megcsinálta?

– Igen.

– No látja, így már egészen más.

Később sokat nevettek ezen az eseten. Általában sokat tréfálkoztak Scsuszeven. Ő tervezte a szálloda Manyezs felé néző oldalhomlokzatát, oszlopos formában, ezek tartották azt a dobozt, amelyben majd az étterem helyezkedik el. A dobozt az irodában csak „ládának" nevezték, kicsit csúfondárosan, de azért szeretettel. Itt mindenki óriási lelkesedéssel dolgozott, elszomorodtak, ha valami javításra szorult, a sikereknek örvendeztek. Nagyon összetartó társaság volt ez.

Igor Vlagyimirovics sohasem bírálta Scsuszevet, és másoknak sem engedte meg, soha nem vitatta az utasításait, bár mindent a saját feje szerint csinált, éppúgy, mint

azt a bizonyos ablak dolgot. Ez tetszett Varjának, hiszen Scsuszev mégiscsak Scsuszev! Ha Igor Vlagyimirovics ironizált volna rajta, csak magát alacsonyítja le. Igor Vlagyimirovics azonban nem olyan. Amikor átnézte beosztottjai vázlatait, rajzait, szénnel néhány vonalat húzott rájuk, ezek voltak az utasításai, amelyeket mindenki zokszó nélkül végrehajtott. Korrekt volt, visszafogott és elegáns. A lányok közül sokan szerelmesek voltak belé, de e tekintetben is feddhetetlennek bizonyult.

Egy alkalommal négyesben jöttek vissza az étteremből: Varja, Igor Vlagyimirovics, Rina és Ljovocska. Rina és Ljovocska egy kicsit előresietett. Igor Vlagyimirovics és Varja egymás mellett lépdelt. Igor Vlagyimirovics felnézett a National ablakára.

– Magát semmire sem emlékezteti ez a hely? – kérdezte.

Varja naponta kétszer szaladt el a National mellett, amikor ebédelni ment, meg amikor visszajött az irodába. Őszintén szólva semmire sem emlékeztette. Csak egyszer járt itt Vikával, régen, még a tavasszal, és az akkori benyomásokat elhomályosították más éttermekben szerzett benyomásai, amelyekben Kosztyával fordult meg.

– Emlékszem – felelte nyugodtan Varja –, itt ismerkedtem meg magával, Vika Maraszjeviccsel voltam itt akkor.

– És a Sándor-kertre emlékszik? A paddal elzárt bejárat, az őr füttye... Ahogy elszaladtunk... A maga lefutott szemű harisnyájára...

Látszik, hogy kedvesek számára ezek az emlékek. Varjának is elszorult a szíve: más idők, más élet, más remények. Igor Vlagyimirovics hangjából valamiféle várakozást érzett... Miért? Neki férje van! Még sokáig? Talán már nem sokáig. Azért mégis...

– Hát igen – felelte közönyösen Varja –, így volt...

Igor Vlagyimirovics vitathatatlanul tetszik neki. De csak mint ember. Már akkor, ott, a Nationalban rájött, hogy a férfi nem olyan, mint Vika és a barátai. És most látja munka közben, híres emberek társaságában. Megfordult itt Scsuszev, Lanszere, az ismert festőművész, ő készítette a Kazanyi pályaudvar freskóit, ő fogja festeni az új szálloda éttermi részében a nagyterem mennyezeti freskóit, járt ide egy amerikai, aki hűtőgépekkel és egyéb modern konyhai berendezésekkel foglalkozott, jöttek építészek, mérnökök fordultak meg, hogy egyeztessék a terv részleteit, később Ljovocska megmondta a nevüket: mind csupa híresség.

Varjának esténként nem volt kedve otthagyni a munkahelyét, nem volt kedve hazamenni, nem tudta Kosztya életét élni, nem szereti a férfit, csak sajnálja. Akkor azt mondta neki: „Melletted talán belőlem is ember lehet" – üres szavak, nem lett és nem is lesz belőle ember.

A kepp ügy után Kosztya úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna: már csak ilyen a játékos élete, egyszer hopp, máskor kopp, de hát nincs mit tenni, türelemmel le kell küzdeni az átmeneti kudarcokat, Varja hallgatott, Kosztya tudta, hogy nem fogadja el érvelését, látta, hogyan idegenedik el tőle, hogyan zárkózik mind jobban magába. És mégis, makacsul megpróbálta Varját magához kötni. Egy alkalommal arany karkötőt hozott, felcsatolta Varja csuklójára, és hanyagul odavetette:

– Viseld!

Varja levette a karkötőt, és az asztalra tette.

– Nem viselem.

– Miért?

– Sohasem hordtam semmiféle aranyholmit, eztán sem fogok.

Kosztya dühös pillantást vetett rá, de türtőztette magát.

– Ha nem akarod, ne viseld, de akkor is a tied.

Kosztya a karkötőt egy dobozba tette, gondosan becsomagolta papírba, aztán berakta a zárható asztalfiókba, és ráfordította a kulcsot.

– Egy hölgynek kell, hogy legyen ékszerdoboza – jegyezte meg tréfásan. – Miután neked nincs, legyen itt.

Varja nem válaszolt, jól tudta, hogy ez a karkötő éppen olyan váratlanul tűnik majd el itthonról, mint ahogy idekerült. Kosztya aznap pénzt is tett az asztalfiókba. Varja nem nyúlt hozzá, azt sem tudta, mennyi pénzt rakott be a férfi.

– Miért nem veszel ki pénzt? – kérdezte egyszer Kosztya.

– Minek nekem? Te nem eszel itthon, én is a munkahelyemen ebédelek.

– Az ebédért is kell fizetni.

– Arra elég a fizetésem.

Hamarosan eltűnt a pénz és eltűnt az arany karkötő is. Varjának nincs szüksége a pénzre, az arany karkötőre sem, mégis meg kell mondania Kosztyának, hogy eltűntek a fiókból, nehogy valami félreértés legyen.

– Drágaságom – szólt Kosztya kedvesen –, bocsáss meg nekem ez alkalommal is, majd visszanyerek mindent, minden a helyére kerül megint, ne izgasd magad.

– Egyáltalán nem izgatom magam, és semmit sem kell visszahoznod. Nincs szükségem se a pénzre, se a karkötőre. Csak mivel eltűntek a fiókból, szükségesnek tartottam közölni veled. Igaz, tudtam, hogy te vetted ki.

Kosztya felemelte a hangját:

– Ha tudtad, hogy elvettem, akkor miért kellett közölnöd velem?

– Nem kellemesek neked az ilyen közlések? Ne hozz ide többet drága holmikat meg pénzt. Másutt őrizd őket!

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Ez itt nem zálogház, nem is takarékpénztár. Ott nagyobb biztonságban lesznek, itt mi felelünk érte Szofja Alekszandrovnával.

– Nem akarod megérteni az én életemet.

– Valóban nem akarom. Ezt az életet sem megérteni, sem elfogadni nem tudom.

– Úgy beszélsz velem, mint egy idegennel.

Varja egyenesen a szemébe nézett.

– Igen, idegen emberek vagyunk, és a leghelyesebb lenne elválnunk.

– Hát így állunk! – A férfi elhúzta a száját, lassan ejtette ki a szavakat. – Amikor sikeres vagyok, akkor kellek, de most, hogy nem megy a játék, már nem.

– Nagyon jól tudod, hogy nem így van. Nem én erőszakoskodtam, hogy vigyél el a Krímbe, nem kértem se ezüstrókákat, se arany karkötőket. Egyszerűen rájöttem, hogy nem tartozunk egymáshoz, és soha nem is fogunk.

– Kezdődik a regény az építésszel? – kérdezte Kosztya megvetéssel.

– Bolond vagy – felelte hanyagul Varja, de magában megállapította: valaki pletykált. Ugyan ki? Ljovocska vagy Rina?

– Persze, hogy bolond vagyok – folytatta a férfi a szavakat elnyújtva és dühét visszafogva –, mert ugye nem tetszenek neked az éttermek. De hát hol ismerkedtünk meg, talán nem étteremben?

– Azt akarod mondani, hogy egy étteremben szedtél fel, hogy én egy éttermi szajha vagyok?

Kosztya fegyelmezte magát.

– Csak azt akarom mondani, hogy étteremben ismerkedtünk meg, nem kell kiforgatni a szavaimat.

– Én nem forgatom ki a szavaidat, és nekünk nincs mit megvitatnunk. El kell válnunk, most azonnal! Még ma itt kell hagynunk ezt a szobát.

Kosztya csodálkozva, sőt gúnyosan vonta fel szemöldökét.

– Még ma? Nagyon érdekes... És hova költözünk?

– Én haza. Neked pedig van bejelentett lakásod.

Kosztya megint elhúzta a száját.

– Mondtam már neked, az a bejelentés teljesen formális, ott nem lakhatom. És sehova nem költözöm innen, nekem itt nagyon megfelel.

Szélesen, diadalmasan mosolygott, tudta, milyen csapást mér ezzel Varjára, örvendezett a lány zavara láttán. Varja valóban zavarba jött. Nem hagyhatja Kosztyát Szofja Alekszandrovnánál. Nem bírna vele. A milícia segítségével pedig félne kilakoltatni, félne a botránytól, félne, hogy elveszik tőle a szobát. Istenem, milyen könnyelmű volt, milyen szörnyű históriába keverte Szofja Alekszandrovnát!

– Szofja Alekszandrovna nekem adta ki ezt a szobát.

Kosztya félbeszakította:

– Nekünk! Nem neked, hanem nekünk. Egyébként meg kell jegyeznem, én fizetek érte.

– Visszaadom neked a pénzt.

– Hát akkor most jól figyelj rám – szólt kioktatóan Kosztya –, amikor megismerkedtünk, még akkor ott a Savoyban, említetted nekem ezt a szobát, megígérted, hogy beszélsz a háziasszonnyal, tehát az én számomra vetted ki. Most meg ugye azt akarod, hogy szedjem a sátorfámat. Hova menjek? Az utcára? Nem. Nem fogok az utcán lakni, itt fogok lakni. Te pedig ott, ahol akarsz.

Varja lehajtott fejjel ült... Kegyetlen, eszközökben nem válogató ember, senki iránt nem elnéző, és ő ezt az embert mondta a férjének. És ami a legszörnyűbb, kénytelen mindent elviselni, nem hagyhatja, nincs joga itt hagyni Szofja Alekszandrovnára.

Kosztya élvezte Varja tehetetlenségét, megalázottságát.

– Ha nem akarsz velem élni, a te dolgod, nem vagyunk házasok, ki-ki mehet a maga útján. Nem akarok rád akaszkodni. – Hangjából megint büszkeség csendült ki. – Egyébként sem akaszkodom senkire, Szofja Alekszandrovnára sem. Elmegyek innen, de előbb találnom kell egy megfelelő szobát a központban, telefonnal, minden kényelemmel. Ebbe beletelik két-három hónap. Hogy egyedül maradok-e itt, vagy mind a ketten itt maradunk, az nekem mindegy, nem zavarjuk egymást. A kikötésem:

két-három hónap. Egyébként, ha hamarabb találok szobát, akkor hamarabb elmegyek – megint gúnyosan mosolygott –, ha neked olyan fontos, segíts nekem új lakást találni!

Időt akar nyerni, abban reménykedik, hogy rendeződik a kapcsolatuk, reménykedik, hogy Varja végül is megbékél az életével, de hiába reménykedik. Persze, gyilkos marokkal szorítja, Varja csapdába került, nincs kiút. Sohasem fogja Szofja Alekszandrovnát cserben hagyni.

– Lakásügyben nem tudok rajtad segíteni – mondta Varja –, de hajlandó vagyok két hónapot várni.

– Két-három hónapot mondtam – helyesbített Kosztya.

– Jól van, legyen két-három hónap. De ígérd meg, hogy két-három hónap múlva elköltözünk.

Kosztya elmosolyodott, a régi széles, elbűvölő mosolyával.

– Már meg is egyeztünk. Miért kellene vitatkozni, egymás idegeit nyúzni? Tehát béke! Hurrá! Ne igyunk valamit ennek örömére, talán elüldögélhetnénk valahol?

– Többé sehol nem fogunk együtt üldögélni. Csak Szofja Alekszandrovna kedvéért maradok itt, az ő nyugalma érdekében. Minden mást felejts el. Ezen a kis heverőn fogok aludni.

– Ezen a kis heverőn? – nevetett Kosztya. – És elférsz rajta?

– Elférek, ne aggódj.

– Te tudod.

Hogyan hagyhatta így becsapni magát? Nem vette észre, nem sejtette, mi rejlik a férfi látszólagos nagyvonalúsága és függetlensége mögött. Horogra akadt ezen a banális mondaton: „Melletted talán belőlem is ember lehet." Pedig a férfi éppen önmagát tartja igazi embernek. Az iskolában, az osztályban Varja volt a legszebb, a legtehetségesebb, a legsikeresebb, a többi lány a nyomába sem lépett, mégsem kerültek ilyen helyzetbe, az okos arbati lányok közül egyet se tudott volna megtéveszteni egy biliárdjátékos.

Önvizsgálatot kell tartania, tisztáznia kell végre, milyen ember is ő.

Varja újból elolvasta Zujev-Inszárov grafológus elemzését – abban a borítékban őrizte, amelyikben megérkezett, a bélyegen hármas profil: sportsapkás munkás, bugyonovkás vöröskatona és sildes sapkás, szakállas parasztember.

„Rendkívüli képességű, igen tehetséges ember. Kritikus elme. Noha van akaratereje, tetteit indulatai vezérlik. Önállóan cselekszik, tanács és segítség nélkül dönt. Intelligens, eligazodik a tudomány kérdéseiben. Mivel nem elég céltudatos, alkotó tehetsége nem került még felszínre. Jószívű, nagy áldozatoktól sem riad vissza, de bizonyos nézeteltérések után gyökeresen megváltoztatja az emberekhez való viszonyát. Hiú, minden sérelemre érzékenyen reagáló egyéniség, aki, ha egyszer valamit elhatározott, nem hagyja többé lebeszélni magát. Lobbanékony, élesen fogalmaz. Bátor, nem mindig óvatos. Mély érzéseit magába fojtja. Környezetével szemben kissé uralkodó természetű. Nagyvonalú, szereti az élet örömeit. A magabiztos embereket kedveli, a puhányokat nem tűri. Anyagi ügyekben kínosan tisztességes, gyakran önmaga

kárára is. Haragtartó, de nem bosszúálló, ellenségeit megvetéssel sújtja. Idegrendszere rendkívül érzékeny. A mély megrázkódtatásokat leplezi, magában szenved. Kétarcú, változékony karakter, az életöröm nála a búskomorsággal váltakozik. Intim kapcsolataiban nem túri a bizalmaskodást és az egyhangúságot. Büszkeségében képes akár jelentéktelen okból is mindent felrúgni. Zujev-Inszárov grafológus."

Ami a tehetséget és képességeket illeti, ehhez Varja nem tud hozzászólni, a grafológus nyilván mindenkinek ilyen szépeket mond. Igaz, Zojának nem ezt írta. Ez a jellemzés sok mindent megmagyaráz a házasságban... Szereti a magabiztos embereket, mindenben maga dönt, nem túri, ha ellentmondanak neki, nem óvatos természet, az élet örömeit nem képes magától megtagadni, ezen vesztett rajta. A jellemzés nagyon hízelgő, csak azért nem mutatja meg senkinek, mert túlságosan sok jót mond róla. A leghelyesebb megállapítás az, hogy a súlyos megrázkódtatásokat leplezi. Most is magában rágódik.

Kosztyával mostanában jóformán nem is látják egymást. A férfi szokása szerint éjfél után jár haza, Varja a kis heverőn alszik, és reggel, amikor munkába megy, a férfi még alszik. Kosztya nem zaklatta, barátságos volt, mintegy elnéző a női szeszélyeskedéséért, az asztalfiókban megint pénz jelent meg, és egyszer a szekrényben is látott egy szőrmével bélelt cipőt az ő méretében. Kosztya türelmesen várt. Csak a munkaszüneti napok lehettek volna gyötrelmesek, de Varja nem maradt otthon. A többi hivatalhoz hasonlóan az irodában is folyamatos volt a munka, a munkaszüneti napokat később le lehetett csúsztatni. A munka nagyon sok, a főnökség mindig örvendezett, ha a munkatársak nem vették ki a szabadnapjukat. Ezt a szabadnapot majd a szabadságához csapják. Otthonra is vitt különmunkát. Igyekezett minél többet keresni, hogy ne kelljen Kosztyától függenie, még moziba se járt el Zojával.

Szabad estéin Varja átment Mihail Jurjevicshoz, akinek szobája zsúfolva volt szekrényekkel meg könyvekkel, albumokkal, mappákkal teli polcokkal. A könyvespolcok között, az egyik mélyedésben keskeny ágy állt, a másikban íróasztal, telis-tele tégellyel, festékes és ragasztós tubussal, ecsettel, tollakkal, ceruzákkal. Volt ott még olló, borotva és sok egyéb szerszám, amivel Mihail Jurjevics dolgozott. Az asztal mellett egy megroskadt ülésű, magas támlájú karosszék állt. Ebbe telepedett Varja felhúzott lábakkal.

A szobában otthonosságot árasztott a festék- és ragasztószag, és otthonos, barátságos jelenség volt Mihail Jurjevics is, ez a régi vágású, cvikkeres agglegény. Valahol dolgozott, korán reggel járt el hazulról, és pontosan hatkor jött haza, ha meg egy kicsit elmaradt, akkor egy újonnan szerzett könyvvel, metszettel vagy reprodukcióval érkezett meg. Ez volt az élete értelme. Maga kötötte újra a könyveket, beragasztotta a kiesett oldalakat, bonyolult katalógusrendszert fektetett fel, ennek alapján a temérdek polcon gyorsan megtalált mindent, amire szüksége volt. Varja kezébe vett egy könyvet, Mihail Jurjevics féltékeny, vigyázó tekintettel figyelte, hogyan tartja kezében, hogyan lapoz bele, visszateszi-e oda, ahonnan elvette.

A könyveket Mihail Jurjevics kevéske fizetéséből szerezte be, mindent megvont magától, télen és nyáron egyaránt ugyanabban a könyökén és hajtókáján kifényesedett öltönyben járt.

– Mindabból, amit az ember feltalált – mondta Mihail Jurjevics, miközben vékony, áttetsző papírra ragasztotta a félig már elmállott könyvoldalt –, a könyv a legnagyszerűbb dolog, és a földön járó emberek közül az író a legbámulatosabb jelenség. I. Miklóst és Benkendorfot csak azért ismerjük, mert az a megtiszteltetés érte őket, hogy egy időben éltek Alekszandr Szergejevics Puskinnal. Mit tudnánk az emberiség történetéről a Biblia nélkül? Hát Franciaországról Balzac, Stendhal és Maupassant nélkül? A szó az egyetlen, ami örökké él.

– És a piramisok meg a templomok, az építészet emlékei és a reneszánsz nagy festői? – kérdezte kétkedve Varja.

– Hogy az ember kedvére gyönyörködjön Michelangelo és Raffaello műveiben, ahhoz el kell mennie Rómába, Firenzébe, Drezdába, meg kell látogatnia a Louvre-t vagy a mi Ermitázsunkat, de Dantéhez vagy Goethéhez nem kell eljárnunk, ők mindig velünk vannak – Mihail Jurjevics végighordozta tekintetét a könyvespolcokon és -szekrényeken.

– Ez a könyvtár a maga erődje, ebbe vette be magát – mosolygott Varja, és elmesélte, hogyan vásárolt egy Pilnyak-kötetet.

– Azt mondják, jó író – felelte tartózkodóan Mihail Jurjevics –, mostanában nagyon sok érdekes író van! Zoscsenko, Babel, Tinyanov... De az én koromban, Varenyka, az emberek már szívesebben tartják a régi ismeretségeket. A számomra ismerős szerzővel úgy érzem magam, mint egy kipróbált baráttal, s ha újraolvasom a művét, visszatérek ifjúkoromba, gyermekéveimbe, végigutazom az életemet.

Mihail Jurjevics időnként zsákvászonnal letakart kosarakat húzott ki az ágy alól vagy az asztal alól, kibontotta, és folyóirat-kötegeket vett elő: Mir Iszkussztva, Veszi, Apollon, Zolotoje Runo, pompázatos papírra nyomták őket, nagy mesterek készítette fejlécek, kolumnadíszek ékeskedtek rajtuk.

– Ez feltehetően már soha többé nem tér vissza – mondta a férfi bánatosan –, a szimbolizmus virágzása, az orosz művészet virágzása... Benua, Szomov, Dobuzsinszkij, Bakszt...

– Én szeretem a peredvizsnyikeket* – mondta Varja –, mind nagyszerű művészek voltak, műveik mióta élnek elevenen, de a „miriszkusznyikok"-ra** már jóformán senki sem emlékszik.

Mihail Jurjevics cvikkerén keresztül a lányra pillantott.

– Most nem ismerik el, nem propagálják őket, de vitathatatlan érdemeik vannak: nagyszerű grafika, választékos ornamentika, kifinomultság.

Nem kellett volna Varjának azt mondani, hogy ma már senki sem ismeri az „miriszkusznyikok"-at. Mihail Jurjevics nagyon elszomorodott rajta.

– Mihail Jurjevics, órákat el tudnék magával üldögélni, nem zavarom?

– Dehogyis, Varja, egy csöppet sem! Örülök, ha jön.

A férfi gyakran emlegette Szasát.

---

* Vándorkiállítási Társaság: haladó szellemű képzőművészek egyesülete (1870–1922).

** Mir Iszkussztva: képzőművészeti társulás (1898–1924).

– Szasa művészalkat, nyílt szívű, szemlélődő, kitűnő megfigyelő, amit az olvasmányairól mond, kitűnő ízlésre vall. De a kor természetének aktív oldalát ösztönözte, nem azon az úton haladt, amely rendeltetett neki. Nagyon sokat olvasott, állandóan használta a könyvtáramat.

– Milyen könyveket szeretett Szasa?

– Kitűnően ismerte az orosz klasszikusokat, különösen Puskint. Oldalakat tudott fejből idézni tőle, jól ismerte Tolsztojt, Gogolt, Csehovot, Szaltikov-Scsedrint. Dosztojevszkijt nem szerette.

– Én sem szeretem Dosztojevszkijt – közölte Varja –, az ember beleiben vájkál.

– Idővel talán még megszereti... Igen, ami Szasát illeti, nagyon szerette a francia írókat, különösen Balzacot és Stendhalt, jól olvasott franciául.

– Igazán? – csodálkozott Varja. – A mi iskolánkban németet tanítottak.

– Szasa, azt hiszem, jó öt esztendővel előbb fejezte be az iskolát, mint maga, akkor még franciát és németet is tanítottak. Később csak a német nyelv maradt meg. Nekem egész szép francia nyelvű könyvtáram van, és így Szasa eredetiben olvasta a műveket. Sajnos, nem ment bölcsészkarra, úgy vélekedett, hogy az országnak mérnökökre van szüksége. Megjegyzem, a körülmények, amelyek közé került, esetleg megváltoztathatják életútját: a szenvedés fogékonyabbá teszi a lelket, továbbfejleszti a művészi adottságokat, meg aztán a száműzetés után nem valószínű, hogy visszatérhet a régi munkájához.

– Talán felülvizsgálják az ügyét, talán szabadon engedik, hiszen nem bűnös.

– Szabadon engedik? Ilyenről még nem hallottam. Jó, ha akkor szabadon engedik, ha letöltötte az idejét – csóválta a fejét kétkedve Mihail Jurjevics.

– Hogy értsem ezt? – csodálkozott Varja.

– Nem állítom, de feltételezem: megeshet, hogy nem engedik szabadon, ismerek ilyen eseteket, a politikai elítélteknek rátesznek még az idejére. A mi lépcsőházunkban lakik Travkina, ismeri ezt az asszonyt?

– Találkoztam már vele. A lányát ismerem.

– A fiatalabbik lányát – az idősebbiket száműzték, ha jól emlékszem, huszonkettőben, vagy a Szoloveckij-szigetekre, vagy Narimba. A lány egyébként eszer, nem akarja megtagadni nézeteit, lehetséges, hogy ezért nem engedik szabadon. Elképzelhető, hogy Szasával is előfordul ilyesmi.

A férfi most is a cvikkerén át sandított Varjára.

– Szofja Alekszandrovnának erről nem kell beszélnie, reméljük, hogy Szasával minden rendben lesz.

– Természetesen nem mondok neki semmit, megölném vele, csak egy dolog élteti: viszontlátni Szasát, ez az életének értelme.

– Akkor jól van. Mi is várni fogunk. Szasa visszatér, és idővel kiteljesíti tehetségét, amellyel a természet megáldotta. A politika számára Szasa túlságosan naiv, hiszékeny lélek, oda más tulajdonságok kellenek. Amikor kizárták az egyetemről, azt tanácsoltam neki, utazzon el az apjához vagy a nagybátyjához, megmenekülhetett volna, elfeledkeztek volna róla. De nem hallgatott rám, szentül hitt az igazságban, látja, ez újabb tanúbizonysága Szasa naivságának.

Megeshet, hogy Szasát nem engedik szabadon?! Ez megdöbbentette Varját. Eszébe sem jutott, hogy többé esetleg nem látja a fiút. Ott lakik a szobájában, a holmijai között, az édesanyja mellett, s azt, hogy Szasa nincs itt, csak ideiglenesnek, véletlennek fogadják el. De hogy soha ne térjen vissza? Milyen ostobaság! Becstelen, igazságtalan, törvénytelen dolog!

Mi lesz akkor Szofja Alekszandrovnával? Számolja a napokat, mikor jön már haza Szasa, életében a legfőbb esemény a fia levele. Felolvasta őket Varjának, a levelek szűkszavúak, szellemesek, teli anyja iránti gyengédséggel és igyekezettel, hogy tartsa benne a lelket, hogy megvigasztalja. Semmire nem panaszkodik, semmit nem kér, gyakran ír, de a levelek nem szabályos időközökben érkeznek. Szasa beszámozta a leveleket, és megesett, hogy a későbbi számozásúakat hamarabb kapták meg. Szofja Alekszandrovna ilyenkor nagyon izgult: a meg nem érkezett levelekben valami fontos lehet, azért nem jöttek meg. Varja nyugtatgatta, arra hivatkozott, milyen bonyolult a szibériai postai út. És neki lett igaza, a levelek megérkeztek.

Varja segített Szofja Alekszandrovnának csomagot készíteni téli holmikból. Szasának meg kell kapnia, mielőtt az őszi esőzések járhatatlanná teszik az utakat. Télikabátja, füles sapkája van, ez vele volt, amikor számúzték. Szofja Alekszandrovna nemezcsizmát küldött neki, két váltás gyapjú fehérneműt, gyapjúzoknikat, sálat, pulóvert. Varja mindezt betette egy kis furnérlemez ládikába, bevarrta zsákvászonba, tintaceruzával ráírta a címet, hogy ne a postán kelljen majd vele bajlódnia. Amíg csomagolt és föladta a küldeményt, újból eszébe jutott, hogy járták a börtönöket Szofja Alekszandrovnával, hogy keresték Szasát, hogy tárult szeme elé a börtön előtt sorakozó emberek szenvedése és gyötrelme.

Eszébe jutott, hogy Szasa ugyan elítélte azt a lányt ott az Arbat-pincében, mégis a védelmére kelt. Ilyen Szasa. És szilveszter este is beolvasott annak a csirkefogó Jura Saroknak, nem hagyta, hogy megbántsa Nyinát, mindenki hallgatott, de ő nem. Szibériába is azért került, mert nem volt hajlandó aljasságra. A faliújságon többen dolgoztak, ő mégis mindent magára vállalt. Hogy engedelmesen ment az őrök között? Mit tehetett volna? Egyedül volt, fegyvertelenül, azok pedig hárman, puskával. Akkor sajnálatra méltónak látta. Milyen ostoba volt! A kereszt, amely Szasa osztályrészéül jutott, nem lealacsonyította, hanem inkább felmagasztalta. Most, hogy más embereket is megismert, Varja pontosan tudta ezt.

Az asztalfiókokban ott hevertek Szasa egyetemi jegyzetei, ceruzák, tollak, valamiféle csavarok és anyák, feltehetően a bicikliről, az asztal alatt súlyzó állt, a szekrényben könyvek sorakoztak, lehetséges, hogy nemcsak a sajátjai, hanem szüleié, egy könyvtár, amely évtizedek alatt gyűlik össze a családban. De azért Varja mégis megtalálta Szasa könyveit... Jules Verne, Fenimore Cooper, aztán *A vakmerő kapitány* és az *Ezüstkorcsolya,* kisgyermekkorának könyvei, az 1912-es hatkötetes Puskin, az egykötetes Gogol és Lermontov, Tolsztojtól a *Háború és béke,* a *Till Eulenspiegel,* a *Kalevala,* a *Hiawatha,* Blasco Ibáñez *Vérző arénája,* Panait Istrati *Kyra Kyralinája,* s azon kívül még Ilf–Petrov, Zoscsenko, Babel, Solohov művei és a tízkötetes Kis Szovjet Enciklopédia.

Varjának eszébe jutott, hogy az Arbat-pincében meg szilveszter este tánc közben hogy hozzásimult Szasához, és még most is elfogta az izgalom. Szasa természetesen

tetszett neki. Az is lehet, hogy szerelmes volt belé, de nem fogta fel, mert túlságosan felnőttnek látta a fiút. Nem, mégiscsak felfogta, hiszen azért hívta a korcsolyapályára, mert kézenfogva akart vele korcsolyázni...

Szasa minden levelében üdvözletét küldte neki. Két szó a levél végén: „Üdvözlöm Varját." Talán csak udvariasságból tette, azért, mert tudta, hogy jóban van Szofja Alekszandrovnával. Mégis, amikor üdvözletét küldte, csak Varját nevezte meg, a többieket nem: „Üdvözlöm a rokonokat és minden ismerőst." Ennek különös jelentősége volt, valami, amit nem mondtak ki, de amit mind a ketten értenek. Megkérte Szofja Alekszandrovnát, hogy továbbítsa Szasának az ő üdvözletét is.

– Írj neki pár szót – javasolta egyszer Szofja Alekszandrovna.

Varja nem volt felkészülve erre, üres frázisokat írni szégyellt volna, azt meg, hogy „gyere haza minél előbb", butaság lett volna írni, hiszen ez nem Szasától függ. Arra pedig nem tudta rászánni magát, hogy valami fontosat írjon, hogy értésére adja, sokat gondol rá, hiányzik neki.

- Ugyan miről írnék? – kérdezte. – Az irodáról? Érdekli az?

13

Mihail Mihajlovics Maszlovhoz megérkezett a felesége, Olga Sztyepanovna. Kalinyinból Krasznojarszkig vonattal jött, a Jenyiszejen hajóval, onnan pedig alkalmi csónakokon, fel az Angarán, csorgókon és zuhogókon keresztül. És mindezt azért, hogy három napig együtt lehessen a férjével.

Barátságos tekintetű, megfontolt, kellemes asszony. Hét éve nem találkoztak. Két gyermekük van. Hol, mikor és milyen körülmények között házasodtak össze? A férfi volt katonatiszt, az asszony könyvelő.

Ahogy Szasa elnézte az asszonyt, egyszerre tisztán maga előtt látta a jóképű, fiatal Mihail Mihajlovicsot, s mellette az ifjú, csupa reménység és öröm Olga Sztyepanovnát, nyúlánk alakjukat, boldogságtól sugárzó arcukat. És ugyanilyen tisztán és világosan, a legapróbb részletekig maga előtt látta e szörnyű hét esztendő által megnyomorított életüket is.

Olga Sztyepanovna reggel érkezett meg a postacsónakkal, estére pedig Mihail Mihajlovics mindenkit meghívott preferanszozni. Szasa nagyon elcsodálkozott ezen, azt hitte, hogy Mihail Mihajlovics és Olga Sztyepanovna kettesben tölti majd ezt a három napot. Egy új ember itt, méghozzá a szabad életből, természetesen nagy esemény, de azért mégis... Hány esztendeje nem látták egymást, ki tudja, meddig nem fognak újra találkozni, és a férfi mégis preferanszozni hívja őket.

Még jobban megdöbbentette Szasát az az ingerültség, ahogy Mihail Mihajlovics a feleségével beszélt. Még csak nem is a tőle megszokott epés hangon, hanem hangsúlyozottan durván; hideg tekintete szikrát hányt.

Az asszony nem játszott, a férje mellett ült, a lapját nézte, hallgatott, de látszott, hogy tud játszani. És csak egyszer szólalt meg, az után, hogy Mihail Mihajlovics vesztett:

– Jobb lett volna nem tromfolni.

Mihail Mihajlovics összerándult.

– Kéé-rem, ne oktasson engem! Magam is tudom, hogy kell játszani.

– Nem tanácsoltam semmit, a parti ezzel úgyis befejeződött – felelte az asszony szelíden mosolyogva, megbocsájtva férjének és mintegy kérve a többieket is, bocsássanak meg ennek az élettől megnyomorított embernek.

Mindenki roppant kínosan érezte magát. Pjotr Kuzmics krákogott, Vszevolod Szergejevics másra terelte a szót, és csak Szasa, akit fojtogatott a düh, de türtőztette magát, állt fel és kérte, hogy számolják el a partit.

Szasával együtt Vszevolod Szergejevics is távozott.

– Ez a Maszlov egy disznó! – mondta útközben Szasa. – Micsoda utat tett meg az asszony a kedvéért, hű hozzá, ő meg hogy beszél vele.

– Igen, nagyon áldozatos asszony – helyeselt Vszevolod Szergejevics. De azért szokásos kétértelmű mosolyával hozzátette: – Persze, hogy hű-e hozzá, azt nem tudjuk.

– A kikapós anyósnak a menye is mindig...

– Rám céloz? – somolygott Vszevolod Szergejevics.

– Magára.

– Rosszul ismer engem – tiltakozott Vszevolod Szergejevics. – Én nagyon nagyra értékelem Olga Sztyepanovna tettét. Csak hát gondolja végig, milyen lehet az élete ott Kalinyinban. Fiatal, szép, magányos...

– Mocskos dolgokat beszél.

– Maga romantikus lélek, Szasa – mondta minden harag nélkül Vszevolod Szergejevics. – Egyébként éppen ezért szeretem magát. Ártatlanságában van valami azoknak az elsőknek az önzetlenségéből... Olga Sztyepanovna vitathatatlanul áldozatos asszony, ez a legnemesebb nőtípus. De ne felejtse el, hogy két gyermek anyja, dolgoznia kell, és a mi munkaadónk nemcsak az ellenforradalmárokat nem kedveli, hanem a feleségüket, a gyerekeiket sem. Ilyenkor aztán elgondolkozik az ember, kedves Szasa! Különösen, ha a gyerekek enni akarnak, jegyezze meg, nem is egyszer, hanem naponta háromszor. Maga, drága barátom, még nem ismeri a való életet, a fellegekben jár.

– Vannak dolgok – vitatkozott tovább Szasa –, amire nem szánhatja rá magát az ember, semmilyen körülmények között sem. Magának nincs semmi alapja arra, hogy azt állítsa, Olga Sztyepanovna bármiben is letért a helyes útról.

– Én nem állítom, csak elképzelhetőnek tartom.

– Erre sincs semmi alapja. Csak egyet tudunk biztosan: nem hagyta el Maszlovot, nem tagadta meg, nem ment férjhez máshoz, megtett egy ilyen rettenetes utat azért, hogy találkozzon vele, és akkor a férje legorombítja.

– Igaza van – helyeselt Vszevolod Szergejevics –, nagyon neveletlenül viselkedett. És megpróbálom megérteni, miért.

– Mi van ezen megértenivaló? – mosolygott gúnyosan Szasa. – Pimasz alak, és kész. Maga azt mondja, hogy a körülmények kényszerítik az asszonyokat, hogy erkölcstelenek legyenek. De engedje már meg, ugyan milyen körülmények késztetik

Maszlovot arra, hogy ilyen pimasz legyen? Ne varrjon mindent a szovjethatalom nyakába, annak ehhez semmi köze! Maszlov kihasználja a felesége gyengeségét; az asszony csak azért gyengébb nála, mert minden tapintatos ember gyengének bizonyul, ha szembekerül egy pimasz, durva alakkal.

– Nem győzök csodálkozni magán, Szasa – jelentette ki Vszevolod Szergejevics –, nemzedékére nem jellemző fogalmakat őrzött meg magában. Vajon nem ezért került-e ide? Mindig ilyen volt, vagy itt lett ilyenné?

– Semmiben sem különbözöm a társaimtól – vitatkozott Szasa –, maga nem ismer bennünket. Lenin sem tagadta meg az örök igazságokat, ő is azokon nevelkedett. A sajátos osztályerkölcsre vonatkozó szavait az adott pillanat követelte meg, a forradalom háború, és a háború mindig kegyetlen. De a mi eszméink lényegében emberségesek és humánusak. Az, ami Lenin számára csak időleges volt, amit a kegyetlen szükségszerűség váltott ki, azt Sztálin állandósította, végérvényessé, dogmává merevítette.

– Sztálinról maga nem beszélt, én ezt nem hallottam – nevetett újra Vszevolod Szergejevics. – Ami pedig Maszlovot illeti, attól tartok, hogy sok mindent leegyszerűsít. Az élet nagyon bonyolult, és semmiféle sablont nem lehet ráhúzni. Különösen az ilyeneké, mint ez a Maszlov. Magának, Szasa, bármilyen nemes lélek is, van egy gyönge pontja: hitének széttört darabkáiból új edényt akar formálni, de ebből semmi sem lesz – a széttört darabok csak a régi formába illeszkednek. Vagy visszatér a hitéhez, vagy mindörökre megtagadja.

Vszevolod Szergejevics lakása előtt elbúcsúztak egymástól.

Szasa meglátta, hogy Zida ablaka világos, az asszony várja őt. Lement a folyóhoz, többnyire onnan szokott Zidához menni. De most nem érzett kedvet hozzá. A szerelem örömet hoz, megszépíti az életet. Ha valakinek nincs élete, akkor semmiféle szerelem nem szépíti meg.

No jól van, elüldögél egy kicsit itt a parton, aztán talán mégiscsak elmegy hozzá. Mostanában gyakran üldögél itt a partnál a csónakban, elnézi a folyót, a holdfény ezüstös villódzását a víz tükrén.

Amit Zida javasol neki, nem megoldás. Zida kevéssel beéri, ez nagy erénye, de miért él itt az isten háta mögött? Ki ez az asszony? Meghúzza magát ebben a távoli zugban, megbújik valaki vagy valami elől, és azt szeretné, ha ő is, akár a csótány, meghúzná magát egy sarokban. Nem, ő nem akar csótányéletet élni. Belőle nem csinálnak csótányt.

Lépteket hallott. Csak nem Zida? A hold csak ritkán bukkant elő az alacsonyan úszó felhők közül. Szasa nem tudta kivenni a parton közeledő alakokat, csak amikor odaértek, akkor ismerte fel Maszlovot és Olga Sztyepanovnát. Ők nem vették észre Szasát, megálltak a cölöpökre kiaggatott hálók mellett.

– Olga, könyörgök, hallgass meg...

Szasa nem tudta, mit csináljon. Nem állt fel rögtön, arra gondolt, hogy Maszlovék majd továbbmennek, de azok nem messze tőle megálltak, és most már kínos lett volna, ha észreveszik, hogy hallja a beszélgetésüket.

– Érts meg engem, könyörgök! – folytatta Mihail Mihajlovics. – Mást nem tehetek. Hagyj el engem, törölj ki az életedből, tagadj meg a gyerekekért, magadért! Menj férjhez, változtasd meg a neved, a gyerekekét is, szabadulj meg az én nevemtől. Miért kellene nektek is velem pusztulnotok? Éjszakákon át nem alszom, csak rád gondolok meg a gyerekekre, elküldenek a munkahelyedről, száműznek téged is. Szabadíts meg engem ettől a györtelemtől! Nekem már nem sok maradt hátra, de nyugodtan szeretnék meghalni, tudnom kell, hogy te és a gyerekek biztonságban vagytok.

– Istenem, istenem, hogy tudsz így beszélni?!

– Én bármit beszélhetek, mert az életen kívül állok. Miért jöttél ide? Hogy fogod ezt ott megmagyarázni? Írásba adom neked, hogy hajlandó vagyok elválni, és te majd azt mondod, hogy csak ezért jöttél ide. Elítélttől való váláshoz erre nincs szükség, de te ezt nem tudtad, azt gondoltad, hogy kell, ezért jöttél ide.

– Nem én gyötörlek téged, hanem te engem – mondta Olga Sztyepanovna. – Menjünk, fázom!

Végre levél jött otthonról. S ahogy ezt Vszevolod Szergejevics nagyon pontosan megjövendölte, rögtön egy egész paksaméta, nyolc darab, a mama mindennap írt, és mindet Bogucsaniba címezte. Szasa a feladási keltezés szerint sorba rakta és így olvasta el őket.

Anyja magáról jóformán semmit sem írt: „Velem minden rendben van, dolgozom, a munkahelyemen is minden rendben." Apjáról egyáltalán nem írt, ezek szerint feléje se néz. Markról sem írt, bizonyára nem járt fönn Moszkvában, Nyináról és Szasa többi barátjáról sem írt, tehát nem járnak hozzá, csak a nővéreit említette meg, azoknál is minden rendben van. A levelekben a legfontosabb helyet a kérdései foglalták el: „Hogy érzed magad, milyen a szállás, eszel-e rendesen, mire van szükséged, okvetlenül írd meg, ne restelld, mindent megszerzünk neked, mindent elküldünk." Teljesen nyilvánvaló, hogy anyját csak a vele kapcsolatos gondolatok éltetik, vágyódik utána, szenved miatta. De talpon maradt, nem törték meg a csapások, őérte él, és Szasának is élnie kell, mert amíg ő él, addig anyja is élni fog. És a mama nincs egyedül, minden levelében említi Varját. „Varjával együtt jártunk nálad", ez azt jelenti, hogy együtt keresték a különböző börtönökben. „Amikor Varjával sorba álltunk", Szasa jól tudta, milyen sorban álltak ők ketten.

Minden barátja elhagyta. Csak Varja, a kis Varja nem hagyta el az anyját. Szasa maga elé idézte a lányt. Keskeny, áttetsző arcát, ferde vágású szemét, magas homlokába lógó hajfürtjeit, a tekintetét, amivel a tizenöt esztendős kislányok zavarba hozzák a fiúkat, a csupasz térdét, arra szokta írni az iskolában a puskákat, kicsike, kecses, szép leányka. Felidézte, hogyan álldogált Varja hanyagul felhajtott gallérú, sötét kabátjában a kapu alatt, a hozzá hasonló kamaszokkal együtt. Eszébe jutott, hogy örült a lány annak, hogy ott üldögélhet az Arbat-pincében, eszébe jutott, hogyan táncoltak együtt... „Járhattam bárhol, virágzó réteken, csak arról álmodtam, hogy ott vagy énvelem..." És hogy simult hozzá a lány, bevetve a csábítás általa elgondolt teljes fegyvertárát!

Egyedül Varja nem hagyta el az anyját, ott állt mellette a legnehezebb napokban.

Éppen egy ilyen erős jellemű, rettenthetetlen emberre van szüksége a mamának. Ki küldte számára ezt a támaszt? Szasa egész lényét áthatotta e bátor kislány iránt érzett gyengédség. Ő meg prédikált neki, Nyina szemével nézte. Milyen szemellenzős volt!

Lépcsőházukban lakott az idős Travkina a kisebbik lányával. Az idősebbik lányát a Szoloveckij-szigetekre száműzték, eszer lehetett vagy mensevik. Travkinékkal senki sem barátkozott. A sovány, egyenes tartású, fekete kabátos, régimódi fekete kalapos öregasszony némán vágott keresztül az udvaron. És a kisebbik lánya is szótlanul haladt át az udvaron. Eleven szemében volt valami sajnálatra méltóan esdeklő kifejezés, de a viszontpillantásokból csak közönyt vagy kárörömöt olvashatott ki.

Szasa is csak rosszindulatúan nézett rá – az ellenség családja.

Ilyen tekintetek kereszttüzében jár most az udvaron az ő anyja, az ellenség anyja is. Még sincs egyedül, ott van mellette Varja, megosztja vele a bajokat, enyhíti gyötrelmeit.

A posta hetente érkezett. Szasa hazavitte a leveleket, néha a fehér vászonba varrt, barna pecsétviaszos csomagokat, a csomagolópapírba csavart, megszáradt ragasztótól csíkos, keresztkötéses postaküldeményeket, rajtuk jól olvashatóan szabványbetűs címzés, amit természetesen Varja írt: „Kanszki körzet, kezsmai járás, Mozgovaja falu". Így címezték a leveleket is. Szasa megírta az anyjának, hogy „nem Mozgovaja, hanem Mozgova", anyja azonban továbbra is csak így címezte a küldeményeket, mert így tartotta helyesnek.

Hogy minél tovább tartson az élvezet, Szasa átnézte a leveleket, átlapozta az újságokat, elolvasta belőlük a legérdekesebb részeket, aztán félretette őket, és kinyitotta a csomagot. Keksz, cukorka, kakaó, aszalt gyümölcs vagy befőtt: mindez temérdek pénzbe kerül. Szasa megtiltotta az anyjának, hogy élelmet küldjön neki, mégis küldött.

Amikor mindent átnézett, és felmérte, micsoda élvezet vár rá, elkezdődött maga az élvezet, az egész héten várt ünnep. Újból, most már lassan és nagyon figyelmesen elolvasta a leveleket. Anyja mindennap folytatólagosan írt neki, gondosan feltüntetve a dátumot és beszámozva a leveleket, de sajnos, nem mind érkezett meg. Minden levélben olvashatta, hogy Varja üdvözli, a lány azonban nem írt neki. Miért? Szasa is üdvözletét küldte neki, és egyszer anyjának szóló leveléhez hozzáírta: „Kedves Varja, köszönök neked mindent", ezután talán írni fog neki a lány.

Mikor elolvasta a leveleket, nekilátott az újságoknak. Ezt az élvezetet két napra nyújtotta, ha még folyóirat is akadt köztük, akkor egy egész hétre. Az újságokat már kiolvasták előtte, nem áradt belőlük a friss nyomdafesték szaga, mint Moszkvában, amikor kora reggel megvásárolta őket az Arbat és a Plotnyikov köz sarkán álló bódéban. Néha hiányzott egy szám, de Szasa legyintett, nem szabad a mamára haragudnia, mindent megtesz érte, csak azért bosszús, mert világéletében türelmetlen volt. A mama szórakozottsága az otthonára emlékezteti, a gyermekkorára, és ez minden hiányzó újságnál drágább.

Az Arbaton megszűnt a villamosközlekedés, az utcát leaszfaltozták. Szasa nehezen tudta elképzelni az Arbatot villamos nélkül. Az Arbat téren metróállomást építettek,

de jó is lenne saját szemével látni... Az ötéves terv második évében jártak, egymás után gördültek le a futószalagról az autók és a traktorok, a kohókból ömlött a nyersvas, a martinkemencékből az acél, az emberek példamutató lelkesedéssel dolgoztak, és közben zajlottak a bírósági perek, egyre fokozódott a megtorlás, rendeletet hoztak, miszerint külföldre szökésért főbelövés jár, a szökevény családjának pedig tíz év börtönbüntetés, felelniük kellett a bűnért, amit el sem követtek. És mindezt egyetlen ember hatalmának megszilárdításáért! És ez az ember az új élet jelképe, mindannak a jelképe, amiben a nép hisz, amiért harcol s amiért szenved. Ezek szerint minden, ami az ő nevében történik, igazságos?

Jött egy levél az apjától is: „Bocsáss meg, hogy sokáig nem írtam, sehogy sem tudtam kideríteni a címedet." A szokásos célzás a mama korlátoltságára, aki még a fia pontos címét se tudta közölni. Az apja el sem tudta képzelni, hogy az anyja nem tudja, hol található Szasa, úgy fogta fel a dolgot, mint egy újabb kísérletet arra, hogy eltávolítsák a fiától. Ez is egyike a számtalan szemrehányásnak, amelyet Szasa azóta hall, amióta az eszét tudja.

Apja azt írta, hogy nagyon jól tudja, milyen csapás érte Szasát, de Szasa még fiatal, minden előtte áll, majd rendeződnek a dolgok, csak ne csüggedjen. Bármilyen helyzet alakult is ki a családjukban, nem az ő hibájából történt, ő nemcsak apja, hanem őszinte, igaz barátja is, s ezt neki, Szasának tudnia kell.

Szasa félretette a levelet. Kínosan érezte magát, mint mindig, ha apjával került kapcsolatba. Apját sohasem érdekelte az ő élete, csak egy élet foglalkoztatta: a sajátja. És ha most át is éli a Szasára zúdult csapást, csak azért történhet meg, mert ez kellemetlenséget hozott az életébe, felborította megszokott rendjét, pedig a rend életének lényege és filozófiája.

Amíg Szasa kicsi volt, be-bement a szobájába, villanyt gyújtott, felébresztette a gyereket, megfordította, mert egészségtelen a bal oldalán fekve aludni, már gyermekkorban meg kell tanulnia, hogyan kell helyesen aludni. Szasa könyveit és füzeteit elrendezte az asztalon, csoportosította őket, mert mindennek meg kell, hogy legyen a maga helye. És este kell mindent előkészíteni, mert reggel az ember már siet a munkahelyére, és mindezt már gyermekkorban meg kell tanulni. Szasa szeretett volna aludni, ezért aztán nem mondott ellent az apjának; nem is lett volna értelme, mert apja rosszul hallott, mindent visszakérdezett, egyre ingerültebb lett, meg volt győződve, hogy Szasa őt akarja bosszantani halk beszédével.

Rend, rend, rend! Maga is ehhez tartotta magát, és ugyanezt követelte meg másoktól is – otthon, az utcán, a munkahelyén – ez a méltatlankodó, ingerült és agresszívan pedáns férfiú. A selejt kiküszöbölése a termelésben, ez volt fő témája újítói és feltalálói tevékenységének. A sikeres termelés záloga (élelmiszer-technológus volt) a tisztaság. Ez a tisztaság záloga a fizikai egészségnek, az egészséges erkölcsnek, záloga a tisztességnek és a hosszú életnek. Aki rendetlen, az nem megbízható! Rend, tisztaság, higiénia! A gyümölcsöt, éppen úgy, mint a zöldséget, több vízben kell megmosni, aztán meg kell tisztítani a héjától még akkor is, ha abban hasznos tápanyagok találhatók. Az alma héját lassan, hajszálvékonyan hámozta le, lassan is eszegette, nagyon odafigyelve, gondosan megrágta az ételt, mindent megevett az

utolsó morzsáig, és a kis Szasát is arra kényszerítette, hogy az utolsó morzsáig mindent egyen meg. Semmi sem veszhet kárba, semmi sem maradhat a tányéron!

Ruháit, cipőit évtizedekig hordta. Cipőjét minden éjszaka kitette az ablakpárkányra, hogy kiszellőzzön, előzőleg pedig az előszobában kitisztította; a keskeny előszobában apja a cipőivel, keféivel, cipőpasztás dobozaival, a földre terített újságpapírjaival mindenkit csak zavart, maga is tudta ezt, és már előre felkészült a visszavágásra. Senki nem szólt neki, nem akartak ujjat húzni vele. Ő viszont nem hagyta megjegyzés nélkül a legkisebb rendetlenséget sem. Hangosan, hogy az egész lakás harsogott tőle, háborgott azon, hogy nem oltották le a villanyt a vécében, vagy nem zárták el teljesen a csapot a fürdőszobában. Mindenki csendben meghúzta magát a saját szobájában, aztán végül valaki elvesztette a türelmét, kirohant az előszobába, követelte, nevezze meg, kire gondol, ebből aztán jókora veszekedés kerekedett, kölcsönös szemrehányásokkal, vádaskodásokkal.

Ez az otthonában ostoba és elviselhetetlen harcos pedantéria a munka iránt érzett tiszteletének a fonákja volt. Rendkívül jó munkaerőnek, jól képzett szakembernek ismerték, szerette a dolgát, hallatlanul munkabíró volt, de a főnökökkel nem tudott kijönni, és a munkatársakkal is állandó konfliktusba keveredett, neki mindenki naplopó, lusta csirkefogó volt. Munkáján, feltalálásain és újítói javaslatain kívül semmi sem érdekelte, semmi másról nem tudott beszélni. Szasa sajnálta, szeretett volna kapcsolatot találni vele, de nem sikerült, minden kísérlete kudarccal végződött. Amikor a munkahelyi kellemetlenségeiről beszélt, megkövetelte, hogy Szasa osztozzon ellenségével szembeni gyűlöletében. Szasa feje majd szétment a számtalan, számára ismeretlen vezeték- és utónévtől, meg is kérdezte: „Hát ez ki?", apja meg méregbe gurult: „Tavaly meséltem neked róla, persze, téged nem érdekelnek az apád ügyei!"

Cikkeit odaadta Szasának, hogy stilizálja őket, bár Szasa mit sem értett az élelmiszeripar terminológiájához. Ahelyett, hogy megmagyarázta volna neki őket, az apja csak morgott: „Ezek elemi dolgok." Szasa, ha tehette, nem olvasta el apja írásait, s ez még jobban elidegenítette őket egymástól.

A lakás minden lakója más-más módon tért haza. Galja csapkodta az ajtókat, végigfutott az előszobán, Mihail Jurjevics csendesen, tapintatosan, szinte alig hallhatóan érkezett meg. Apja meg ingerülten forgatta a zárban a kulcsot, valami mindig dühítette: nem csukták be rendesen a belső ajtót, s a meleg kiszökik a lépcsőházba, a lábtörlő nem ott áll, ahol kellene. Hát még az a lábtörlő is zavarhat valakit? Micsoda emberek!

Komor arccal lépett be a szobába, nem köszönt, mert ugye, istennek hála, reggel már találkoztak, borúsan körülnézett, kereste a rendetlenséget, de nem talált semmit, mert a mama mindig gondosan rendet rakott, mielőtt a férje hazaért volna. Szótlanul levetkőzött, vállfán beakasztotta kabátját a szekrénybe, levetette a zakóját, felvette a házikabátját, kiment kezet mosni, a fürdőszobából behallatszott elégedetlen morgása, majd leült az asztalhoz, komor tekintettel kísérte anyja minden mozdulatát, undorodva vette szemügyre a tányért, villát, kést, kanalat, mindet gondosan áttörölte szalvétával, majd szótlanul és nagy figyelemmel evett, ez volt az egyetlen pillanat, amikor nem tett megjegyzéseket, semmi sem szabad, hogy elvonja az ember figyel-

mét a táplálék felvételétől. Ha hamarabb kiürült a tányérja, mint az anyjáé, akkor komoran megkérdezte: „Második fogás nem lesz? Á, vagy úgy, lesz, köszönöm!" Így szokott beszélni.

És mégis az apja! Mindegy, jó-e vagy rossz az apja, élete része, gyermekkora egy darabkája, részese mindannak, amit Szasa most vágyakozva és meghatottan idézett fel magában. Nem tartotta kegyetlennek az apját, az önzése volt kegyetlen. Csak a saját munkája, egészsége és kényelme érdekelte. Ezért magány a büntetése, bár ő nem érti ennek valódi okát, az emberi gonoszság számlájára írja. És ettől még magányosabb lesz. Szasa sajnálta apját, különösen most, amikor maga is megtudta, milyen a magány.

Véget ért az augusztus, beköszöntött a kurta ősz, a tajga lassan sárga színt öltött. Nappal még meleg volt, szél sem fújt, az éjszakák viszont már hidegek, sőt fagyosak, a föld kiszikkadt, megkeményedett, és Szasa nagy csodálkozására helyenként, ki tudja, miért, kivörösödött, vékony jégkéreg húzódott a sekély vizű Mozgova folyócska partjai mentén, ropogott az ember lába alatt az utakon, a keréknyomokban és a kátyúkban. Esténként az Angara partján nyulak futkároztak, a tajgából szarvasbőgés hallatszott. Majd egy újabb hét múltán a tajga ledobta leveleit, csupaszon, holtan meredezett. A tavakon rikoltoztak a vadlibák, V-alakba felsorakozva délre költöztek. A nap csak rövid időre sütött ki, az esték téliesen hosszúra nyúltak.

Aztán kásajég vonta be az Angarát, nem jöhetett posta egészen télig, amikor majd szánnal lehet közlekedni. Megszakadt az egyetlen kapcsolat a világgal, az otthonnal, a mamával és Varjával. Bár a lány egyszer sem írt neki, Szasa mégis minden levélben érezte a jelenlétét. Levél nélkül, újságok nélkül, a Varja kedves írásával megcímzett postai küldemények nélkül még keservesebb lett az élet. Zida szokott hozni neki egy-egy régi, már olvasott könyvet a kezsmai könyvtárból, néha akadt közöttük újdonság is: Makarenko *Pedagógiai hősköltemény*, Bruno Jasieński *Az ember váltja a bőrét*, Gladkov *Energia* című műve. Zida vagy a falujukba tartó szekéren hozta a könyveket, vagy maga cipelte őket. Szasa haragudott érte: miért kell cipekednie? De Zida csak nevetett: segített neki valaki, meg nem is volt nehéz.

Szasa nappal ment el a könyvekért, nem azért, mintha vesztett volna óvatosságából. Kapcsolatuk változatlanul titokban maradt, azt azonban mindenki tudta, hogy ismerik egymást. Szasa úgy is viselkedett, mint egy jó ismerős: nappal nézett be Zidához, esténként meg néha Vszevolod Szergejeviccsel együtt üldögélt nála. Ha nála éjszakázott, akkor most is csak hajnalban ment el a kertek alatt, és a falu túlsó végéről tért haza.

Zida érezte, hogy Szasa elhidegül tőle.

– Ne gondold, hogy feleségül akarom vetetni magam veled – mondta egyszer. – Neked bizonyára van valakid Moszkvában, én csak a bánat meg az unalom miatt kellek neked. Én így is örülök a boldogságomnak.

Szasa gyengéden megsimogatta Zida arcát, de nem mondott ellent: lényegében ez az igazság, és jó, hogy az asszony megérti. S ami azt illeti, hogy van valakije Moszkvában, igaz, valóban ott van neki Varja, ez a kislány belopta magát a szívébe.

Szasa el sem tudta képzelni, hogyan bírja ki a tél beálltáig posta nélkül. Pedig mások kibírják, akár nyár van, akár tél, beletörődtek, megszokták a helyzetüket, miért nem tud ő is beletörődni? Mindenkit egyaránt sújt ez a sors, miért nem tudja, miért nem akarja ő is cipelni a maga keresztjét, ahogy a többiek cipelik? Miért nem tud tűrni, ahogy a többiek?

Nem akar beletörődni, nem tudja elviselni, mert a beletörődés, a türelem mindig idegen volt tőle, a gyengeség jelének tartotta. Korábbi elképzelései szerint az erős emberek egészen mások, hozzájuk akart hasonlítani, közéjük sorolta magát. És itt éppen az ellenkezője történt: akiket lenézett, azok erősebbnek bizonyultak nála, pontosan azért, mert tűrni tudnak és szenvedni. Ő erős volt az erősek között, de amint kiragadták megszokott életéből, megfosztották környezetétől, rögtön kiderült, hogy nincs mire támaszkodnia, egyedül, önmagában egy senki. A többiek pedig csak magukra támaszkodnak, a saját erejükre, legyen az bármilyen kicsi is, mégis elegendő számukra ahhoz, hogy zokszó nélkül viseljenek el minden megpróbáltatást, és éltesse őket a reménység.

Szasa ilyen önmaga számára kíméletlen következtetésekre jutott. És mégsem tudta legyűrni kétségbeesését, ami ugyancsak a lelkierő hiányáról tanúskodott. Semmi másra nem tudott gondolni, csak saját elkeseredésére. Mi köze neki a falusi újdonságokhoz, a járási oktatási osztály gondjaihoz, a lusta tanítványokhoz? Érdektelen, idegen és unalmas...

Kora reggel házigazdája öreg sörétes puskájával és Bogár nevű kutyájával kiment az erdőbe császármadarat lőni, és déltájt jött haza, majd az alkonyat beállta előtt két-három órával megint visszament az erdőbe, még csak nem is azért, mert ezt tartották a legjobb időnek a vadászatra. Meg akarta hajszolni magát a sok járással, hogy valahogy megszabaduljon átkozott gondolataitól. A sörétes puska öreg volt, de a sörét nagyon jófajta, hatos méretű, a legmegfelelőbb. És Bogár is kitűnő kutya, farkasvér is lehet benne: hegyes pofa, sötétben vöröses fényben égő, ferde vágású szem, hegyes, felálló fül, erős, izmos nyak, bolyhos karikába pöndörödő farok. Értelmes állat, hamar felriasztotta a császármadarat, az felrepült a fára, hozzásimult a törzséhez, szinte teljesen észrevétlenné vált, különösen, ha zuzmós fenyőfára szállt le. Bogár egyfolytában ugatta, magára vonva ezzel a figyelmét. Szasa ekkor jó tizenkét lépésről lőtt a madárra, az leesett, Bogár odarohant hozzá, és foga közt hozta elő a zsákmányt. Szasa minden vadászatból öt-hat császármadarat vitt Zidának, aki tejfölösen készítette el, roppant ízletesen. Szasa nagy élvezettel fogyasztotta el, különösen, ha sikerült Fegyától egy kis alkoholt is szerezni hozzá, és többnyire sikerült, mert Szasa neki is vitt császármadarat.

– Nagyon sok császármadarat lősz – mondta egy alkalommal Fegya Szasának –, de túl mélyre merészkedsz az erdőben, vigyázz, mert majd széttép egy medve!

Szasa megvonta a vállát.

– Nem találkoztam még medvével, bizonyára elfeledkezett a mi vidékünkről.

– Akad, amelyiknek eszébe jut – felelte Fegya titokzatosan, de Szasa nem tulajdonított jelentőséget a dolognak: a helybéliek szeretnek tréfálkoznia száműzöttekken, nem tartják őket vadászoknak.

Másnap Szasa megint az erdőbe készült, Bogárt azonban nem találta se az udvaron, se az utcán, pedig a kutya minden reggel eljárt vele vadászni, türelmetlenül ugrándozva várta. Szasa füttyentett neki, de nem kapott választ. Talán a háziasszony vitte magával az állattenyésztő telepre, vagy a házigazda Kezsmába? Szasa úgy döntött, hogy kutya nélkül is elmegy, nem lesz ugyan túl eredményes a vadászat, de a szeme már nagyon gyakorlott, meglátja, hova repül a felriasztott madár.

Az ismerős ösvényen kiment az ismerős tisztásra, ez a császármadarak kedvenc helye... Lába alatt zizegett a száraz, elsárgult levél, ropogtak a gallyak. Felröppent egy császármadár, letelepedett egy fára. Szasa úgy hallotta, mintha mellette felrepült volna egy másik is, de nem nézett hátra, félt szem elől téveszteni az elsőt. Tisztán látta a madarat, sőt úgy rémlett neki, hogy az kíváncsian néz rá, nézi, hogyan emeli fel a puskát, hogyan veszi célba. Szasa lőtt, és ebben a pillanatban egy másik lövés is eldördült, közvetlen közelében sivított el a golyó. Szasa egy fa mögé ugrott. Rálőttek, ez golyó, nem sörét, és amit ő egy másik császármadár felröppenésének vélt, egy ember lépte volt.

Ezek a gondolatok egy szempillantás alatt futottak át az agyán, ott állt a fához simulva, lélegzetét visszafojtva hallgatózott az erdő irányába... Teljes a csönd. Szasa oda akart lőni, ahonnan rálőttek, de puskájának csak az egyik csöve volt töltve, ha most elsüti, fegyvertelenül marad. Leengedte a fegyvert a földre, óvatosan megtöltötte a másik csövét is, a patronok ott lapultak a zsebében... De alighogy megmozdult, eldördült a második lövés is, a golyó a fába fúródott.

Szasa gyors mozdulattal felhúzta a ravaszt, és megint csöndben várakozott. Aztán neszt hallott, ágak ropogását, majd végül lábdobogást, elszaladt, aki rálőtt... Minden elcsöndesedett...

Szasa még egy ideig várakozott, hallgatózott, nem szánta rá magát, hogy előjöjjön rejtekhelyéről. Aztán jól összehúzva magát elindult. Nem az ösvényen ment tovább, hanem az erdőn tört keresztül, a fák alacsonyan csüngő ágai között, ki az Angarához. A partra nem ereszkedett le, az erdő szélén óvakodott el a faluig.

Ki lőhetett rá? Egy véletlenül arra járó csavargó, hogy megszerezze a fegyverét? Nem valószínű. Aki rálőtt, annak volt saját puskája. A faluból lehetett valaki. Tyimofej lőtt rá, egészen biztos! Nem véletlenül óvta Szasát Fegya – hát ilyen medvére gondolt! Tyimofej nyilván azzal kérkedett, hogy bosszút áll Szasán. Errefelé pedig lesből leadott lövéssel, golyóval vagy egy darabka medvének szánt ólommal állnak bosszút. Fegya figyelmeztethette volna, hogy Tyimofej azzal fenyegetőzik, megöli, de nem figyelmeztette, nem akart belekeveredni az ügybe, attól tartott, ha Szasa megtudja, mivel fenyegetőzik Tyimofej, hivatalos helyre fordul, és őt nevezi meg tanúnak. Ha Tyimofej megöli Szasát, mindenki hallgatott volna. Ki nekik Szasa? Ma itt van, holnap már nincs itt, de Tyimofejjel és a rokonságával együtt kell élniük. Fegya is hallgatott volna. Senki sem foglalkozott volna a dologgal, leírták volna Szasát, mint elhunytat. Ugyan kinek van kedve nyomozni itt a világ végén?!

Csak akkor értette meg Szasa, micsoda szakadék szélén állt, amikor hazaért, és végigzuhant az ágyon. Az élet, amelyet véget nem érőnek hiszünk, egyetlen szempillantás alatt megszakadhat: egy golyótól, felfordult csónaktól, kimerítő meneteléstől,

véletlen betegségtől Senki se jon a segítsegere, senkit sem érint az ő halála, senkinek nincs rá szuksége, senki nem vedi meg, nincs kinek panaszkodjék! Alfjorovnak? Megkérdezné tőle miert eppen Tyimofejre gyanakszik? Vagy úgy, egyszer jól osszeverte? Nem kell osszeakaszkodni a helybéliekkel, ők is emberek, bennuk is van onérzet, itt mások a szokások, ezzel számolni kell És azt is megkérdezné joga van-e magának ilyen messzire elmenni a kijelolt száműzetési helyétől? Joga van-e puskát használni? És attól, hogy hiaba tesz panaszt, még védtelenebbé válik, ellenségei vérszemet kapnak

Ha világgá kurtoli a dolgot, semmit se nyer Magának kell megvédenie magát De hogyan? Ne menjen ki az erdőbe? Tyimofej meglesheti ot az Angara partján, de akár itthon is megolheti, belő az ablakon Hogy éljen igy, orokké attól rettegve, hogy golyót kap a hátába? Már csak ez hiányzott! Micsoda ostobaság! Maga tehet róla! Miért állt szóba Tyimofejjel? Miért ment el vele szenát kaszálni? Minél távolabb kell tartania magát ezektől az emberektől, és ő ugy viselkedett, mintha egyenrangúak lennének Tyimofej úgy velte, pártfogót keres, fel tőle, erre úgy dontott, csúfot űz belőle És nem viselte el, hogy Szasa szembeszallt vele Elhatarozta, hogy bosszút áll Nem kell fenn hordania az orrat, de dorgolőznie sem kell az emberekhez, mert az emberek nem egyformák

Este Szasa elment Fegyához a boltba, megvárta, amig a vevők szétszélednek

– Igazad volt, akadnak medvek a mi erdőnkben – mondta

Fegya elfordította a tekintetet

– No látod

Nem faggatózik, tudja, milyen medveről beszél Szasa

Szasa kiment a boltból, s amikor elhaladt Tyimofejék háza mellett, lelassította a lépteit Menjen be? Vessen egy pillantást arra a fattyúra? Nem, uralkodnia kell magán, nem kovethet el meggondolatlansagot

Egyedul Vszevolod Szergejevicsnek mesélte el a históriát, és egyúttal figyelmeztette Zida nem tud a dologról

Vszevolod Szergejevics elkomorult

– Ez sokkal komolyabb, mint gondolja

– Én mindent nagyon jól ertek Azt is, hogy buntetlenul megolhetne

– Legyen nagyon óvatos – tanácsolta Vszevolod Szergejevics –, ne járjon ki egyedul az erdőbe, ha akarja, magaval megyek

– Jól van, majd meglátjuk – tert ki a válasz elől Szasa

Otthon megkérdezte a házigazdáékat, hol volt reggel Bogár Kiderult, hogy nem vitték magukkal

– Én meg azt gondoltam, magaval ment ki az erdőbe – felelte a háziasszonya

Világos, ez is Tyimofej keze munkája, elrejtette Bogárt az a csirkefogó

Bogár pedig a tornácon fekudt, tekintetét a háziasszonyról Szasára vetette, érezte, hogy róla beszélnek Szasa meglapogatta a kutya pofáját

– Készulj, Bogár, holnap medvevadászatra megyunk!

Szasa a gazda kamrajában talalt egy ólomtombot, apró darabokat vágott belőle Az egyik csovet sortére toltotte, a másikba ólmot tett Jojjon csak Tyimofej!

Szasa mégsem tudott kimenni az erdőbe.

Korán reggel, amikor még az ágyban feküdt, jött egy parasztember a tanácstól, és átnyújtott neki egy papírt:

„Pankratov A. P. politikai száműzöttnek. E levél vétele után azonnal jelentkezzék Kezsma faluban, a kezsmai körzet NKVD megbízottjánál, Alfjorov V. G.-nál" – és Alfjorov kézjegye, a már ismerős, egyszerű aláírás.

14

Ljovocska közölte Varjával, hogy ideje belépnie a szakszervezetbe. Formaság, de szükség van rá. Varja beadta a kérelmet.

Kiderült, hogy mégsem csak formaság. A felvételről taggyűlés döntött, és ugyanazokat a kérdéseket tették fel a jelentkezőknek, mint amik a kérdőíven szerepeltek. Varja dühöngött, és arra a kérdésre: „férjezett-e", azt akarta válaszolni, „igen, férjezett vagyok", de miután a kérdőívre mást írt, s nem akarta, hogy faggassák, hisz ez még jobban megalázná, azt felelte: „Nem, nem vagyok férjnél." Látta, milyen csodálkozva néz rá Zoja meg néhány más lány is, igaz, senki sem faggatta. Politikára vonatkozó kérdéseket is feltettek: ki a Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának és az OSZSZSZK Minisztertanácsának elnöke, mi a különbség a szocialista társadalom felépítése és a szocialista társadalom alapjainak lerakása között, és melyik valósult meg. Varja megdöbbent: jó ismerősnek számító emberek, akikkel naponta találkozott és akikkel a lehető legbarátibb kapcsolatban volt, egyszerre gyanakvóvá váltak, mintha isten tudja, milyen felelősségteljes állami feladatot teljesítenének. Még Rina és Ljovocska, de még Igor Vlagyimirovics arca is roppant feszült volt. Ostobaság, hiszen mindenképpen felveszik a szakszervezetbe, a kérdőív alapján már ellenőrizték, és mindent rendben találtak. Ez valamiféle rítus, a megvitatás látszata, az ügy látszata.

A faggatózás befejeződött. Felállt Igor Vlagyimirovics, és közölte, hogy Ivanova az ő műtermében dolgozik, kötelességét becsülettel elvégzi, és méltó arra, hogy a szakszervezet tagja lehessen. Varját teljesen meglepte a hivatalos hang, ahogy Igor Vlagyimirovics beszélt.

Varja felvételét egyhangúlag megszavazták. Ezzel véget is ért a dolog.

S amint az emberek felálltak a helyükről, arcuk megváltozott: a formális, komolykodó kifejezés eltűnt, a vonások kisimultak. Eleget tettek társadalmi kötelezettségüknek, gratuláltak Varjának, siettek haza.

Igor Vlagyimirovics azt ajánlotta, menjenek le a szálló földszinti éttermébe, ünnepeljék meg Varja felvételét. Rina kijelentette, hogy nincs megfelelően öltözve, és azt javasolta, menjenek inkább a Kanatyikba, az sokkal meghittebb és gyorsabban is szolgálnak ki. Ljovocska helyeselt neki: miután Igor Vlagyimirovicsnak kell majd fizetnie, nem szabad hagyni, hogy nagy költségbe verje magát. Varjának sehova sem volt kedve elmenni. Rinát, Ljovocskát még megérti, kis beosztottak, reszketnek az

állásukért. De Igor Vlagyimirovics?! Miért nem tudott más lenni, mint a többiek? Mitől kellene félnie neki, a híres építésznek?! És mégis ugyanazokat hajtogatja, mint a többiek, bár felfogja ezeknek a szavaknak a banalitását és ennek az egész procedúrának az ostobaságát. Hirtelen az jutott az eszébe, hogy Szasa Pankratov, aki talán még hitt is az ilyen gyűlésekben, bizonyára hű maradt volna önmagához. Ő, ha feláll, azt mondta volna: miért kell feltenni ezeket a kérdéseket, amikor minden benne van az önéletrajzában, kár az időt pocsékolni, persze, hogy ezt mondta volna, mert ő egyéniség, Igor Vlagyimirovics pedig nem az!... Ezért nem akaródzott Varjának sehova se mennie, csakhogy a lakomát az ő tiszteletére csapnák, kínos lenne visszautasítani.

Kanatyiknak a Rozsgyesztvenka és a Tyeatralnij utca sarkán levő másodosztályú éttermet hívták Ivan Fjodorovnak, az orosz könyvnyomtatás atyjának szobrával szemben. Az étterem a pincében helyezkedett el, falain kihúzott, nem túl vaskos kötelek csüngtek, erről kapta a nevét is.* Varja még sosem volt a Kanatyikban, itt nincs biliárdszoba, Kosztya nem jár ide. Ha jól emlékszik, Vika egyszer már hívta ide, méghozzá Igor Vlagyimiroviccsal együtt, de akkor ő nem tartott velük, inkább Ljovocska társaságát választotta, és lám, most itt van Igor Vlagyimiroviccsal együtt.

Az étteremben nem akadt ismerős. Rina közölte, hogy mindenki péntekenként jár ide „sült kappanra". A *mindenki* alatt Rina az éttermi törzsvendégeket értette.

– Azért elég szépen összeverődtek – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics, ahogy végignézett az alacsony árkádos termen.

– Itt a központban munka után mindig sok a vendég – magyarázta Ljovocska.

– A dolgozók most végeztek, a kurvák most kezdenek – kapott a szón Rina, egyáltalán nem zavartatta magát Igor Vlagyimirovics előtt. Itt nem főnök, hanem az asztaltársaság egyik tagja.

Vendégek jöttek, mentek, belépett három fiatal nő, leültek egy tőlük nem messze álló asztalhoz. Varja csak azért figyelt fel rájuk, mert észrevette, hogy Rina és Ljovocska nyugtalan pillantást vált egymással.

A lányok amolyan éttermi törzsvendégek voltak, akikre Rina azt mondta, hogy most kezdődik a munkanapjuk. Az ő számukra a legnagyobb ünnep *a dolog előtt* így elüldögélni az étteremben, férfitársaság nélkül, enni valamit a *saját* pénzükért, megbeszélni női dolgaikat, borravalót adni a pincérnek, hogy ugyanolyan nőnek érezhessék magukat, mint a többiek.

Egyikük háttal ült nekik. A szomszédja odahajolt hozzá, valamit súgott neki, a nő Varjáék asztala felé fordult, hanyagul biccentett Rinának és Ljovocskának. Ők válaszképpen szintén biccentettek, és mosolyt erőltettek az arcukra. De a nő nem rájuk nézett, hanem Varjára, gúnyosan elmosolyodott, aztán társnői felé fordult, valamit mondott nekik, amin mind hangosan nevettek. Sovány, szőke nő volt közel ülő szemekkel, talán huszonöt esztendős lehetett, sápadt arcán látszott, hogy valaha csinos volt, elég rendesen öltözött, de minden sikk nélkül.

---

* Kanat: kötél.

Varja megint észrevette, hogy Ljovocska és Rina nyugtalanul összenéz, és valahogy ő is kényelmetlenül érezte magát: túlságosan makacsul, csúfondárosan, szinte gúnyosan nézett rá ez a nőszemély.

– Ki ez a nőcske? – kérdezte Varja.

– Valahol már találkoztunk, de nem emlékszem, hol – felelte Rina fesztelenül, de ez a fesztelenség nem volt természetes. Meg aztán Ljovocskát is ismeri ez a leányzó, tehát nem csak úgy véletlenül futottak össze.

Igor Vlagyimirovics is megérezhette a feszültséget, órájára pillantott, értésükre adva, hogy nincs ideje sokáig elüldögélni.

– Gratulálok, Varja, mostantól teljes jogú dolgozó, sok sikert kívánok! – mondta poharát emelve.

Erre ürítették poharaikat.

A leányzók az asztaluknál megint hangosan felnevettek valamin, amit a szőke nő mondott nekik.

Igor Vlagyimirovics újból az órájára pillantott.

– Siet? – kérdezte Rina, akin látszott, hogy ő is szívesen távozna.

– Hát igen, úgy gondolom, itt az ideje...

– Így igaz – helyeselt Ljovocska is.

A szőke nő hátrafordult.

– Ljovuska!

Ljovocska odament az asztalukhoz, lehajolt a szőkéhez, és váltottak pár szót. Ljovocska kedvesen mosolygott, barátságosan vállon veregette a szőke leányzót, aztán visszatért az asztalukhoz. A szomszéd asztalnál pedig megint kitört a nevetés, a szőke leányzó valami mulatságosat mondhatott.

Miután Ljovocska visszaült, kedvesen beszélni kezdett Szkomorovszkijék dzsesszzenekaráról – most kezdték meg vendégjátékukat Moszkvában. Rina figyelmesen hallgatta fecsegését, de Varja látta rajta, hogy nyugtalan.

A szőke leányzó felállt, odament az asztalukhoz, futó pillantást vetett Varjára és Igor Vlagyimirovicsra. Ujjai között cigarettát tartott.

– Nincs véletlenül gyufájuk?

Minden mozdulata szándékosan visszafogott és udvarias, mégis kihívó volt. Igor Vlagyimirovics odanyújtott neki egy doboz gyufát. A nő végighúzott egy gyufaszálat a dobozon, rágyújtott, majd hirtelen Varjához fordult:

– Hogy éldegélsz Kosztyával?

– Klava, Klava! – Ljovocska megfogta a nő könyökét.

– Miért, mi van ebben? Érdeklődöm. Ő az új feleség, én a régi, én vagyok a sorban a kétszázadik, ő meg a kétszázegyedik. Nos, hogy éldegéltek? Még nem ajándékozott meg semmivel?

Varja először nem értette a kérdést, arra gondolt, hogy a nő a terhességre céloz.

– Klava, azonnal hagyd abba! – szólt rá szigorúan Rina.

– Te csak fogd be a szádat! – torkolta le durván a szőke.

Varja végre megértette, mit akar mondani a nő.

– Prostituált polgártarsnő, takarodjék innen! – mondta nyugodtan.

Mindenkinek elállt a lélegzete és a szava, várták a botrányt.

– Azonnal menjen el az asztalunktól! – kiáltotta Igor Vlagyimirovics váratlanul magas, vékony hangon – Ne szemtelenkedjen! Régen toltotte már az éjszakát a milicián? Mindjárt bevitetem

– Jaj, de megijesztett! – nevetett hisztérikusan a szőke nő

A barátnői felugrottak, megpróbálták visszarángatni az asztalukhoz, a nő teljes erőből ellenallt

– Úgy beszéltem vele, mint egy rendes nővel, és erre mit mond nekem ez a mocsok? – kiabálta – Alighogy befejezte az iskolát, máris kiállt a placcra, és még engem mond mindenfélének!

Igor Vlagyimirovics szólította a pincért, és fizetett

– Azt gondolja, hogy ő a feleség, az meg a férje – őrjongott a szőke nő – Egy vagonnyi meg még egy szekérderéknyi ilyen felesége van otthon, és mind trippert kapott tőle Kérdezze csak meg Rinától, őt is megfertőzte! És most egy ilyen fiatal pipit dugott az agyába Mind kurva!

Vegre kiértek az étteremből

– Én balra megyek – mondta Ljovocska, aki a Szretyenkán lakott – Ne toródjetek vele, bolond ez a nő! Hát akkor, viszlát!

Varja, Rina és Igor Vlagyimirovics lefelé tartott a Tyeatralnaja tér felé

– Micsoda mocsok! Hogy mit ossze nem hordott! – háborgott Rina

– Nem kell ilyen helyekre járni – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics

– Ezzel a pszichopata nőszeméllyel bárhol osszefuthattunk volna

– Ne bánkódjék – mondta Igor Vlagyimirovics Varjához fordulva – Ne tulajdonítson jelentőseget a dolognak, ezek az élet apróságai

– Nem bánkódom – felelte komoran Varja

Varja hazaért Este tíz óra van, dolgozni már késő, ideje lefekudni Persze, ha nem járna ilyen későre, akkor se tudna dolgozni, megdobbentette, fejbe verte, ami a Kanatyikban történt Nem Rinára és Ljovocskára gondolt, ők Kosztya barátai, és a jelek szerint Rina tobb is volt, mint barát, szerepel a „listáján", már csak ilyenek Kosztya világának erkolcsei Igor Vlagyimirovics számára természetesen váratlan az *ilyen* igazság az ő házasságáról Ot is váratlanul érte Igor Vlagyimirovics magatartása a gyulésen és az ijedségtől vékony hangja az étteremben Ha Varjával huliganok szemtelenkednek, a férfi nyilván akkor is ezen a vékony hangon kiáltott volna segítségért Birkatermészet, ráadásul gyáva is Szasa egész másként védte volna meg. Így aztán nem tartozik Igor Vlagyimirovicsnak Saját maga előtt szégyellte magát, ez az éttermi ringyó úgy beszélt vele, mintha egyenrangúak lennének, mert ezelőtt ő élt Kosztyával, most pedig Varja Ilyen megaláztatásban még soha nem volt része Hogy megy ezek után holnap munkába, hogy néz majd az emberek szemébe?

Mit tegyen, uramisten, hová legyen? Futyuljon mindenre, koltozzon Nyinához? Nem teheti meg, nincs joga ilyen helyzetbe hozni szegény Szofja Alekszandrovnát Kosztya a pimaszságával végleg tonkretenné az életét. Bekoltoztetni valahova egy kalandort, aztán megszokni onnan, ezt nem bocsájtaná meg magának Csináljon

botranyt? Semmit sem er el, csak felveri a hazat, amivel meg nagyobb kellemetlenseget okoz Szofja Alekszandrovnanak

Kopogtak

– Tessek!

Szofja Alekszandrovna kopogott

– Jo estet, Varja

– Jo estet, Szofja Alekszandrovna Foglaljon helyet, hogy van?

Szofja Alekszandrovna leult, figyelmesen nezte Varjat

– Miert vagy elkeseredve?

– Egyszerűen elfaradtam, taggyűles volt, felvettek a szakszervezetbe

– Csak formalitas, de at kell esni rajta

Szofja Alekszandrovna tovabb furkeszte Varjat

– Varenyka! Azt szeretnem mondani Konsztantyin Fjodorovics ma hazajott egy emberrel, meg a szoba ajtajat se csuktak be fegyvereket nezegettek, a ravaszt csettintgettek Varenyka, ebben megegyeztunk, hogy lehet, hogy megis fegyver van a haznal?

Varja kinyitotta a szekreny ajtajat A ruhak mogott ket vadaszpuska allt

Leroskadt az agyra

– Sulyos hibat kovettem el, Szofja Alekszandrovna Nem volt jogom idehozni őt a maga lakasaba

– Hisz a felesege vagy!

– A felesegè Milyen felesege vagyok neki es milyen ferjem ő nekem?! Nem is ertem, hogy tortenhetett ez meg Nincs egy kozos gondolatunk joforman nem is latom, mar regen nem elunk ugy, mint ferj es feleseg

Szofja Alekszandrovna hallgatott

– De semmit sem tudok tenni, csapdaba kerultem – folytatta elkeseredetten Varja

– Csapdaba? – csodalkozott Szofja Alekszandrovna – Nem ertelek teged milyen csapdarol beszelsz? Hivatalosan nem eskudtetek meg szabad ember vagy, el tudod tartani magad

– Ez igaz De megsem tudok elmenni innen

– Miert?

– Mert akkor ő sose megy el magatol Meg is mondta nekem te elmehetsz, de nekem ez a szoba nagyon megfelelő Igaz, megigerte, hogy keres maganak egy masik lakast, de hazudik, biztos nem fog keresni En meg nem hagyhatom őt itt, maga nem birna vele Latja, hogy az en jelenletemben is hazahordja ezeket a puskakat, ha en nem lennek itt, akkor mar nem is teketoriazna, be se engedne magat ebbe a szobaba

Szofja Alekszandrovna megsimogatta a lany fejet es elmosolyodott Es Varja eszrevette, hogy pontosan ugy mosolyog, mint Szasa Es a szemuk is egyforma

– Varenyka, Varenyka – szolt gyengeden Szofja Alekszandrovna – miattam aggodsz, te jo lelek Miattam nem kell Ha tenyleg ugy dontottel hogy elvaltok

– De hiszen mi mar reges-regen elvaltunk!

– Kislanyom, vannak nezetelteresek, amelyeket a fiatal emberek tulsagosan a szivukre vesznek, elvalnak, aztan ujbol osszekerulnek

– Nézeteltérés... – Varja hangja elcsuklott. – Eljátssza a holmimat! Emlékszik a keppemre? Én akkor hazudtam magának. Eljátszotta biliárdon. És engem is eljátszik, ha úgy adódik. Minden ügye sötét, ezek a lámpák, elektromos berendezések mind csak szélhámosság, lefoglalták minden holmiját, attól féltem, hogy ide is eljönnek, de hála istennek, nem jöttek, a szeretői sértegetnek engem, rá se tudok nézni, és maga még azt mondja, nézeteltérés! – Varja elsírta magát.

Szofja Alekszandrovna újból megsimogatta a fejét.

– Kislányom, nyugodj meg, nem szabad így nekikeseredni, hidd el nekem, ez még nem katasztrófa. Miért nem mondtad el már hamarabb?

– Szégyelltem magam – felelte könnyeit nyelve Varja.

– Nagyon rosszul tetted, te kis buta, én már öreg, tapasztalt asszony vagyok, ketten együtt hamar megtaláltuk volna a kiutat, réges-régen megtaláltuk volna. Mondd csak, haza akarsz menni, vagy inkább itt maradnál nálam?

– Természetesen inkább itt maradnék. De ez lehetetlen, Szofja Alekszandrovna, lehetetlen. Ha én itt maradok, ő nem megy el, de ha el is menne, akkor is telefonálna, botrányt csinálna, megkeserítené a maga életét. Nekem nagyon fontos, hogy megszabadítsam magát tőle.

– Ne nyugtalankodj! – felelte hidegvérrel Szofja Alekszandrovna. – Megszabadulok én magam tőle, ha te végleg elszántad magad...

– Szofja Alekszandrovna!

– Jól van, jól... Akkor szedd össze a holmidat, és menj vissza Nyinához. A többit elintézem.

Varját lenyűgözte az asszony határozottsága és nyugalma. Pontosan ilyen volt Szasa is. Uramisten, egyáltalán nem ismeri ezt az asszonyt, mindeddig csak a bánattól sújtott anyát látta benne, és ez teljesen elfedte előle Szofja Alekszandrovna igazi természetét.

– Semmit se viszek magammal, amit ő vett nekem.

– Te tudod, tégy, ahogy akarsz, csak igyekezz, mert bármelyik percben hazajöhet!

Kosztya sohasem szokott ilyen korán hazajönni, de Varja sejtette, hogy Ljovocska vagy Rina értesíti őt a Kanatyikban történt botrányról, és valóban bármelyik pillanatban itt lehet.

– Egyszerre nem tudok mindent elvinni – mondta Varja, holmiját rakosgatva a bőröndbe –, itt van még a rajztáblám és a fejesvonalzóm is. Megengedné, hogy néhány dolgot betegyek a szobájába?

– Ez csak természetes.

Varja fölvette a kabátját, egyik kezébe a bőröndöt fogta, a másikba a rajztáblát a fejesvonalzóval.

– A hátsó bejáraton menj ki, nehogy összefussatok!

– Fütyülök rá! Én csak magát féltem.

– Már mondtam neked, miattam ne aggódj – jelentette ki nagyon határozottan Szofja Alekszandrovna. – De azért mégiscsak a hátsó kijáraton menj ki, nincs szükség botrányra a lépcsőházban.

– Jó – Varja megcsókolta Szofja Alekszandrovnát.

– Köszönök mindent, és bocsásson meg nekem!
– Gyermekem, mit bocsássak meg neked? Én köszönöm, hogy nem hagytál el. Ha minden rendeződik, gyere vissza, nagyon fogok örülni.

Varja kinyitotta lakásuk ajtaját, a szoba nem volt bezárva, Nyina az asztalnál ült, füzeteket javított.
Meglátta Varját kabátban, bőrönddel, rajztáblával a kezében.
– Vége a családi boldogságnak?
Varja letette a földre a bőröndöt, a rajztáblát az ágyra fektette.
– Vége.

15

Varja idegeskedett, azt várta, hogy Kosztya korán ér haza és felhívja telefonon. De nem telefonált. Ezek szerint most is későn ért haza, mint mindig.
Másnap az irodában két órával a munkaidő befejezése előtt Igor Vlagyimirovics kiszólt a szobájából, és telefonhoz hívta Ljovocskát. Ilyen még nem volt.
Néhány perc múlva Ljovocska visszajött, és közölte Varjával, hogy őt kérik a telefonhoz.
– Kosztya?
– Igen.
– Honnan tudja ezt a telefonszámot?
Ljovocska válasz helyett megvonta a vállát.
– Nem szokás nálunk Igor Vlagyimirovics telefonját használni, ott a központ, tudja a számát.
Ljovocska megint csak a vállát vonta.
– Azt mondta: sürgős, azonnal beszélni akar veled. Megkérdeztem Igor Vlagyimirovicsot, behívhatlak-e, azt mondta, igen.
– Menj és mondd meg neki, hogy hívjon a központi számon!
– Menj és mondd meg magad, nem vagyok üzenetközvetítő.
– Igazán? Akkor vajon ki számolt be neki a Kanatyikról? Nem te?
Varja csak úgy vaktában mondta ezt, de egyenesen telibe talált.
Ljovocska visszament Igor Vlagyimirovics szobájába, aztán kijött, és komoran közölte:
– Ma ötkor vár a Kultúrpark bejáratánál.
– Talán bizony hintázni akar? – kérdezte gúnyosan Varja.
– Én csak átadtam, amit mondott.
– Összeveszteték? – kérdezte Rina anélkül, hogy fölnézett volna az előtte heverő rajzból.
– Mi közöd hozzá?!
– Csak kérdeztem...
– Jobb, ha hallgatsz!

Varja, mihelyt hazaért, rögtön felhívta Szofja Alekszandrovnát, nagyon aggódott miatta.

– Szofja Alekszandrovna, mi újság?

– Minden rendben.

– Elköltözött?

– Igen.

– A holmiját is elvitte?

– Igen.

– Hogy sikerült rávenni?

– Sikerült... Ha átjössz, majd elmesélem.

Nem akar telefonon beszélni erről, igaza van. Varját gyötörte a kíváncsiság, hogy sikerült Szofja Alekszandrovnának kitennie Kosztya szűrét, de meg kell várnia Nyinát, s meg kell beszélniük, hogy fognak tovább együtt élni, nem lenne helyes, ha mindegyikük külön háztartást vezetne, mit szólnának a szomszédok.

Varja kipakolta a bőröndöt, berakta a ruháit a szekrénybe a régi megszokott helyükre, megnézte asztala fiókjait, mindent úgy talált, ahogy hagyta, Nyina semmihez nem nyúlt, nem tette odébb, mintha tudta volna, hogy vissza fog költözni. Mégiscsak a testvére, s ez mégiscsak az otthona, a szülői ház. Feltette rajztábláját az asztalra, és munkához látott.

E foglalatossága közben találta őt a hazatérő Nyina. Varja rámosolygott, megkérdezte, nem éhes-e, rámutatott a szendvicsekre, amelyeket a munkahelyéről hozott. Nyina is nagyon békésnek mutatkozott, odalépett a rajztáblához, megkérdezte, mit rajzol Varja, és figyelmesen végighallgatta húga magyarázatát. A háztartásra vonatkozóan Nyina azt mondta, hogy miután mind a ketten a munkahelyükön ebédelnek, ez nem jelent problémát. De Varja tiltakozott: fizetni kell a lakásért, a telefonért, a gázért, a villanyért, ehhez jönnek még a reggelik, a vacsorák. A kiadások felét ő akarja fedezni. Megegyeztek, hogy ezeket a költségeket feljegyzik, és majd hónap végén igazságosan elszámolnak.

Aztán együtt teáztak, megették hozzá Varja szendvicseit, fecsegtek, Varja mesélt a szállodaépítkezésről, a munkatársakról: Nyinának tetszett húga lelkesedése. Kosztyáról egy szót sem beszéltek. Nyina sem kérdezett róla, ha eljön az ideje, Varja úgyis elmond mindent.

Valamikor úgy tíz óra tájt az előszobában megszólalt a telefon. Nyina vette fel.

– Varja, téged keresnek.

Nyina izgatott, kérdő pillantást vetett a húgára. Varja rögtön megérezte, hogy Kosztya keresi.

Ő volt.

– Ljova átadta neked az üzenetet?

– Átadta.

– Akkor miért nem jöttél el?

– Már nem szoktam hintázni, kinőttem belőle.

– Beszélnünk kell.

– Tessék, hallgatlak.

– Ez nem telefontéma. Találkoznunk kell.
– Nekünk nincs miről beszélnünk, és nincs miért találkoznunk.
– Nagyon fontos. Nekem, neked és Szofja Alekszandrovnának is.
Természetesen hazudik, zsarolni akarja. Varját mégis elfogta a nyugtalanság.
– Jól van, holnap négyre gyere a Grand Hotelhoz, ott majd beszélünk.
– Nem, most azonnal kell beszélnünk. El sem tudod képzelni, mennyire fontos ez, holnap már késő lesz. Gyere ki néhány percre az Arbatra.
– Jó – felelte Varja. – Mindjárt lemegyek.
Visszament a szobába, és felkapta magára az esőkabátját.
– Hamarosan visszajövök.
– Ő volt? – kérdezte kurtán Nyina.
– Igen.
– Akarod, hogy veled menjek?
– Minek?
– Ki tudja, mi történhet...
Varja elnevette magát.
– Te csak ne nyugtalankodj!
Kosztya a házuk előtt sétált, kabátja gallérját felhajtotta, ellenzős sapkáját mélyen a homlokába húzta, olyan volt, mint egy detektív vagy mint egy genszter az amerikai filmekben. Varja ilyennek még nem látta. Ostoba maskara.
Elindultak az Arbaton.
– Ki vette fel a kagylót?
– A nővérem.
– Tudja, hogy hozzám jöttél le?
– Természetesen.
Befordultak előbb a Plotnyikov, majd a Krivoarbatszkij közbe, elsétáltak az iskolával szemben elterülő üres grundig, és ott leültek egy padra. Már egészen besötétedett, homályosan világítottak a lámpák, az ablakokból fény szűrődött ki, időnként ellépdelt mellettük egy-egy járókelő.
– Nem kell férj nélkül étterembe járni – kezdte Kosztya –, mert akkor kellemetlenségek érhetik az embert. Ha velem vagy, senki sem kötött volna beléd, de nélkülem mentél el, és lám, mibe keveredtél.
– Előtted, szóval míg nem volt férjem, senki sem kötött belém, senki sem sértett meg – felelte Varja. – Ez a nőszemély azért sértett meg, mert a te feleséged *voltam*, és engem is ringyónak nézett.
– Pszichopata – tiltakozott Kosztya. – Beteg ember...
– Mi a baja?
– Mondom neked: idegbeteg. A bolondok mindent összehordhatnak.
– Nem érek rá, Kosztya – szakította félbe Varja –, vár a nővérem. Nem érdekel ez az idegbeteg nő, mint ahogy az sem, ami a Kanatyikban történt. Mi elváltunk egymástól.
A férfi hallgatott, majd hirtelen elmosolyodott, és megpróbálta megfogni Varja kezét.

– Várjál, drágaságom, ne siesd el a dolgot! Megértelek, haragszol, de hát igazán nem éltünk rosszul mi ketten. Azt csináltál, amit akartál: dolgozni akartál, elmentél dolgozni, ha egyetemre akarsz menni, hozzásegítelek, olyan biztonságban érezheted magad velem, akár egy magas kőfal mögött.

Varja elhúzta a kezét.

– Ne építs légvárakat! Mindennek vége.

– Nem! Megígérted, hogy várni fogsz, amíg találok magamnak új lakást. De most az utcára kerültem, nincs hol aludnom – a férfinak dühösen megrándult az ajka.

– Nem igaz. Magad mondtad, hogy neked mindegy, hol fogok lakni, a nővéremnél-e vagy Szofja Alekszandrovnánál. A holmikat, amiket nekem vettél, otthagytam, vidd el, elbiliárdozhatod, vagy megajándékozhatod velük a barátnőidet. Ezek szerint rendeztük a számlát.

– Nem! – a férfi arca eltorzult. – Egyáltalán nem számoltunk el egymással, távolról sem. Mit mondtál rólam Szofja Alekszandrovnának?

– Én? Semmit.

– Hazudsz!

– Nem hazudok. Csak a keppről beszéltem neki, el kellett mondanom a dolgot, különben a rendőrséghez fordul, és ebből neked kellemetlenségeid származhattak volna. Egyébként sem kell neki semmit elmondani, maga is mindent lát. Megígérted, hogy nem hozol fegyvert a házba, tegnap mégis hoztál. Mindenből elegem lett, és elmentem. Te meg tégy, amit akarsz.

– Nagyon jól tudom, mit tegyek, miattam ne aggódj – jelentette ki komoran Kosztya –, ezzel a *madámmal* leszámolok, megkapja tőlem a magáét, de úgy, hogy vért fog köpni...

– Kiről beszélsz? – Varja nem értette a dolgot.

– A te Szofja Alekszandrovnádról, a vén bestiáról. Majd még eszébe juttatok egyet s mást. „Nálunk nincs törvény, csak törvénytelenség." Meg amit Sztálin elvtársról mondott! Leültették a fiacskáját, és ettől már szidalmazza a kormányunkat.

Varja igazán mindent várt, csak ezt nem.

– Kosztya, miket beszélsz? Térj észhez!

– Ahogy ti beszéltek velem, én is úgy beszélek veletek. Visszaadtad nekem a rongyaidat, azt gondolod, ezekkel a rongyokkal mindent jóvá teszel? Na nem!

– Te csirkefogó! – kiáltotta elfúló hangon Varja. – Hát még spicli is vagy! Csak próbáld meg! Semmit sem tudsz csinálni Szofja Alekszandrovnával, ezt jól jegyezd meg! Ha csak egy szót is szólsz róla, bizonyítani fogom, hogy nem ő, hanem te mondtad mindezt. Te, érted, te! Én vagyok az egyetlen tanú, és nekem fognak hinni, nem neked. Megmondom, hogy bosszúból mondod ezt róla, mert nem engedi meg neked, hogy fegyvert tarts a házban, pedig te azt tartottál ebben a kiemelt utcában. Ha egy ujjal is hozzáérsz Szofja Alekszandrovnához, eltaposlak! És senki sem fog segíteni rajtad, ezek a Rinák, Ljovocskák mind elárulnak!

Nem tudott tovább beszélni, fojtogatta a düh, a harag és a felháborodás.

– Beszélj, csak beszélj! Utoljára beszélsz, igen, utoljára – Kosztya suttogóra fogta a hangját –, igen, utoljára, mert most mindjárt lelőlek!

Amint a férfi kimondta ezt, Varja rögtön megnyugodott. Zsebében tartotta a kezét, revolver volt nála, egy Smith and Wesson, egyszer meg is mutatta neki, azt mondta, hogy az egyik híres barátjáé, javítani hozta el tőle, de persze hazudott, mindig hazudott. Varja egy csöppet sem ijedt meg tőle, nem lövi le, attól félne. És Szofja Alekszandrovnát se fogja feljelenteni, attól is fél. Varja vakmerő lett: tessék, próbálja csak meg!

– Igazán? – nevetett gúnyosan. – Le fogsz lőni? Értem, azért kérdezted, hogy tudja-e a testvérem, kivel találkozom. Tudja, tudja, hogy veled, lőj csak nyugodtan, halálra ítélnek érte, erre mérget vehetsz. Gyáva alak! – kiáltotta. – Lőj már, te gyáva, te gyáva alak, lőj!

Az ablakokban félrehúzódtak a függönyök, az emberek kinéztek a sötétbe...Varja tovább kiáltozott:

– Lőj már, miért nem lősz, te gyáva, szemét alak?!

– Hé, mi történik ott? – hallatszott valamelyik ablakból egy hangos férfikiáltás.

Az utcán megtorpantak a járókelők.

– Ne üvölts, te őrült! Akkor se szabadulsz a markomból!

Sarkon fordult, és gyors léptekkel elsietett.

– Már éppen a keresésedre akartam indulni – mondta Nyina, amikor Varja hazaért. – Mi történt, ha nem titok?

Varja elnevette magát.

– Semmi különös, megfenyegetett, hogy lelő.

– Hát ez meg miféle beszéd? – háborgott Nyina. – Elfelejtette, hogy hol él?

– Egyszerűen csak bolond, szemét alak.

Másnap közvetlenül munka után Varja benézett Szofja Alekszandrovnához.

Az asszony az asztalnál ült és levelet írt, feltehetően Szasának.

– Szofja Alekszandrovna, mondja el, hogy történt a dolog?

Szofja Alekszandrovna letette a tollat, és levette a szemüvegét.

– Közöltem vele, hogy távozzék. Előbb makacskodott, aztán elment.

– Nagyon kérem, mondja el részletesebben!

– Megmondtam neki: megtiltottam, hogy fegyvert hozzon a házba, ő mégis hozott, ezért szemrehányást tettem neked, és te elmentél a testvéredhez, én pedig kérem, hogy ő is hagyja el a lakásomat, annál is inkább,mert a lakótársak tiltakoznak, amiért miatta sohasem tehetjük fel a láncot az ajtóra. Erre gorombáskodni kezdett velem, fenyegetőzött, mindenféle ostobaságot hordott össze, hogy én lakásüzér vagyok...

– A gazember!

– Közöltem vele, hogy már ma este felteszem a láncot az ajtóra, és senki nem fog ajtót nyitni, és ha dörömböl, kihívjuk a rendőrséget, bejelentjük, hogy fegyverrel üzletel, hogy nincs rendes munkahelye, hogy minden lakótárs ellene van az ittlétének, és hogy a házkezelőségben is többször firtatták a kilétét, hogy a körzeti rendőr is érdeklődött utána. Erre megint ijesztgetni kezdett, amire azt mondtam neki: „A fiamat letartóztatták és száműzték. Ismerem az ügyészhez, a vizsgálóbíróhoz, az

ügyvédhez vezető utakat, engem semmivel sem tud megijeszteni, ha holnap reggel nem költözik el innen, magára vethet, én nem riadok vissza semmitől." Ezzel otthagytam. Reggel elköltözött minden holmijával.

– Hogyhogy holmijával? És az enyémmel mi lett?

– A tiedet itthagyta.

– Hogy legyen ürügye visszajönni értük.

– Talán azt reméli, kibékültök.

– Azt várhatja!

– Amire egyáltalán nem számítottam – jegyezte meg Szofja Alekszandrovna –, itthagyta a kulcsot is. Azt gondoltam, új zárat kell majd feltetetni.

– Nagyon előrelátó – mosolygott gúnyosan Varja –, ha valamit ellopnának a lakásból, akkor a gyanú arra terelődik, akinek kulcsa volt a lakáshoz, ezért inkább visszaadta.

– Lehetséges – mondta Szofja Alekszandrovna.

– A holmik miatt ne aggódjék, elviszem magammal, és ha eljönne értük vagy telefonálna, mondja meg neki: Varja elvitte a holmikat, forduljon hozzá.

– Nagyon helyes. Ez a te holmid, viseld is őket.

– Majd meglátjuk – felelte sejtelmesen Varja; magában már eltökélte, hogy Ljovocskán keresztül másnap eljuttatja a holmikat Kosztyához.

Gyengéden átölelte Szofja Alekszandrovnát.

– Bűnösnek érzem magam, olyan sok gondot okoztam!

– Ugyan, gyermekem, verd ki a fejedből, és ne félj tőle, az ilyenek, mint ő, csak a gyengébbel szemben erősek, és csak a félénkkel bátrak.

– Tudom – mosolygott Varja. – Tegnap este kihívatott az utcára, megfenyegetett, hogy megöl.

– Igazán?

– Igen, igen, de én kinevettem és otthagytam.

– Derék lány vagy, így kell ezt csinálni.

Varja maga is érezte, hogy derekasan helytállt, érezte erejét, függetlenségét. Igen, igen, végre független! Nem engedelmeskedik idegen akaratnak, át tudott lépni ezen az egész mocskon, ha megbotlott is, ha tévedett is. Végső soron a tévedésekből tanul az ember. Az egész világon küzdenek az emberek a falat kenyérért, helyükért a nap alatt, mindenütt igyekeznek alkalmazkodni a körülményekhez, a fontos az, hogy az ember ember maradjon, ne engedje meg senkinek, hogy lábbal tapossa méltóságát. Ő ezt elérte, erre büszke lehet.

– Szasának ír levelet?

– Igen, gyermekem, Szasának. Még holnap fel kell adnom, félek, nem ér oda, mielőtt az utak járhatatlanná válnak. Októberben és novemberben, amíg be nem fagy az Angara, nincs ott semmiféle közlekedési lehetőség. Azt akarom, hogy az utolsó postával okvetlenül megkapja a levelemet.

Varja maga elé képzelte Szasát, amint ott áll magányosan a távoli szibériai folyó partján, és neki is kedve támadt legalább néhány szót írni neki, hogy egy kis örömet szerezzen. Most, a rázúdult megpróbáltatások után, amelyeken túljutott, megint

könnyűnek érezte lelkét, és ettől könnyű lesz írnia Szasának, a legjobb embernek, akit ismert.

– Írhatnék neki pár szót én is?

– Hát persze, Varenyka – örvendezett Szofja Alekszandrovna. – Szasa boldog lesz, hiszen rajtam kívül senki sem ír neki.

Varja maga elé húzott egy levélpapírt, kis ideig gondolkodott, majd bemártotta a tollat a tintába, és írni kezdett:

„Szervusz, Szasa! Itt vagyok anyádnál, levelet írunk neked. Minden rendben, anyád egészséges, én a Moszprojektnél dolgozom..."

Megint egy kicsit gondolkodott, aztán még hozzáírta:

„Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz most!"

16

Kirovot nagyon nyomasztotta, hogy Szocsiban kell tartózkodnia. A tankönyvön végzett munkája teljesen formálisnak bizonyult: elolvasta, amit a referensek írtak róla, és helyeselte azt, amit Sztálin helyeselt. Jól látta, hogy Sztálin átalakítja a történelmet, nemcsak azért, hogy saját személyét felmagasztalja, hanem hogy igazolja múltbéli, jelenlegi és eljövendő kegyetlenkedéseit. Mégsem tudott ellentmondani neki, nem lett volna értelme harcba szállnia vele, miután ő se nem ideológus, se nem történész, Sztálin rendelkezésére pedig történészek és ideológusok légiója áll, akik bármit be tudnak bizonyítani. Ebbe az utcába nem kell besétálnia. És Sztálin kaukázusi szerepéről sem kell cikket írnia.

Kirov öt esztendeig állt az azerbajdzsáni pártszervezet élén, a lehető legalaposabban megismerkedett történetével, teljesen világos volt előtte, milyen szerepet játszott Sztálin Bakuban. Most visszamenőleg nagyítják fel bakui tetteit, mint egyébként sok mást is. Ő, Kirov is részt vett a múltszépítésben. Igaz, akkor nem konkrét kérdésekről volt szó, hanem azt kellett bizonyítani, hogy Sztálin Lenin ügyének folytatója. Mivel a pártnak erre okvetlenül szüksége volt, Kirov elfogadta a bizonyítást, még ha bizonyos pontokon el kellett is térni az igazságtól. Mostanra minden véget ért, a harc befejeződött, mi szüksége Sztálinnak a Nina nyomda vezetőjének babérjaira? Le akar számolni Jenukidzével? Ebben ő, Kirov nem fog segédkezni.

Minden utcát, minden házat, üzemet, fúrótornyot ismer Bakuban. Ahogy visszagondol, hajdan semmi sem kapcsolódott Sztálin személyéhez. Most pedig egész Baku átalakult Sztálin emlékhelyévé, az élő Sztálin emlékhelyévé. Utcák, kerületek, olajkitermelő-helyek, főiskolák, iskolák viselik a nevét. Még a bailovói börtönben is múzeumot nyitottak, bár senki nem tudta, melyik cellában ült Sztálin. Nem merték megkérdezni tőle, féltek, hogy megsértődik, még utóbb azt gondolja, hogy a bakuiak nem is biztosak abban, hogy szükség van egy ilyen emlékhelyre. Maguk döntöttek a dolgok felől, kiválasztottak egy cellát, amelyre könnyen ajtót vághattak kívülről, hogy a látogatók anélkül is megnézhessék, hogy be kelljen menniük magába a börtönbe.

Megnyitották a múzeumot, fogadják a látogatókat, bár Sztálin tudja, hogy mindez csak fikció. Kirov korábban is észrevette, sőt még beszélt is róla Ordzsonikidzével: Sztálin emlékezetében elmosódik a határ a valóság és a legenda között, ha saját múltjáról van szó.

Kirov emlékezetében ezek a határok megmaradtak, és nincs szándékában új legendákat teremteni. Sztálin követeli, hogy itt legyen vele Szocsiban. Ez sajnos merő időpocsékolás. Leningrádban lenne a helye, elő kell készítenie a jegyrendszer felszámolását. Négy hónap múlva a Szovjetunió állampolgárai szabadon vásárolhatják majd a kenyeret. Ez a kolhozrendszer életrevalóságát bizonyítja, amelyet annyi veszteséggel, szenvedéssel és áldozattal hoztak létre. Ebbe az intézkedésbe nem szabad belebukni, erre gondosan fel kell készülni, különösen a nem gabonatermelő körzetekben, mint amilyen Leningrád is. És ehelyett itt lógatja a lábát Szocsiban.

A történelemtankönyv vázlatához írott megjegyzéseket Kirov a tengerparton olvasta, nem is olvasta, csak átnézte, aztán félretette, nehezéknek követ tett a lapokra, nehogy elfújja őket a szél.

A sűrű, dupla drótkerítéssel övezett fürdőzőhely néptelen volt. A kerítésen túl jobbra és balra is tilos terület húzódott. A bejáratnál telefonos őrbódéban egy katona ült, a másik őr a külső kerítés mellett húzódó aszfaltutacskán járkált fel és alá. A fürdőzőhelyet csak a vendégek használták. Sztálin nem fürdött a tengerben, és nem is járt le a partra. A nyaralók személyzete és őrsége más helyen fürdött.

Csak egyetlen emberrel találkozott itt Kirov, a Moszkvából érkezett fogorvossal, aki tisztelettel viseltetett iránta, de nem hízelgett. Nyugodt volt és jóindulatú. A halk szavú, higgadt férfi kitűnően úszott, és láthatóan élvezett mindent, ami itt körülveszi: a tengert, a napsütést, a parti homokot. Kirovot mindig elégtétellel töltötte el, ha másokat örülni látott. Természetesen az emberek ezer évvel ezelőtt is örültek, és mindaddig örülni fognak, amíg a világ világ. Kirov azonban honfitársai örömét összekapcsolta azzal az állammal, amelyet ő is képvisel, azzal a rendszerrel, amelyért kiállt és most is kiáll, az épülő új társadalommal. A mosoly, amit látott, a nevetés, amit hallott, jutalom volt neki és pártjának, igazolta azokat a kemény és néha szigorú rendelkezéseket, amelyeket időnként meg kellett hozni. Mint marxista, nagy összefüggésekben gondolkodott, de az ezrek és milliók mögött mindig ott látta az egyedi embert. A hallgatóság számára soha nem volt arc nélküli. Amikor felment a szónoki emelvényre, arra törekedett, hogy minden egyes hallgatójával megértesse magát. Talán éppen ebben rejlett szónoki művészetének titka.

Sohasem hanyagolta el a személyes kapcsolatokat sem, szívesen elegyedett beszélgetésbe. Ez a fogorvos is érdekelte. A leghétköznapibb dolgokról társalogtak, a víz hőmérsékletéről, a tenger mélyéről feltörő kénes forrásokról, a macesztai víz hatásáról az emberi szervezetre. Kirovnak tetszett, hogy Lipman nem úgy beszél, mint egy orvos, még a fogakról, szakmájának tárgyáról is a legköznapibb dolgokat mondta: melyik fogkefe a jobb, a nagy vagy a kis fejű-e, mivel ajánlatos szájat öblögetni. Lipman nem hozta szóba, *kit* kezel, Sztálin neve egyetlenegyszer sem hangzott el.

– Maceszta csodákat tesz – mondta Lipman –, a társbérlőnk már nyomorék volt, járni se tudott, de Maceszta után úgy fut, mint egy tizennyolc éves.

– Milyen a lakása?

– Hogy is mondjam... Nagyon rendes társbérleti szoba, tizenkilenc négyzetméter, a Vtoraja Mescsanszkaján, nem messze a központtól, külön telefonnal. A bérlőtársak azt követelik, tegyem ki a telefont az előszobába, én nem is lennék ellene, hadd használják ők is, de a Kreml Egészségügyi Igazgatósága nem engedi. Ők adták ezt a telefont, ezen hívnak a beteghez.

Kirov tudta, hogy a Kreml orvosait nem hívják, hanem helybe viszik magas betegeikhez. És arról, hogy kihez viszik, nem beszélnek. Ordzsonikidze jót nevetett ezen: „Tudod, elhozzák hozzám az orvosomat, de a nevemet nem mondják meg neki. Persze az orvos úgyis tudja: Ivanov jött érte, tehát hozzám hozzák. Ha meg Petrov, akkor Kujbisevhez viszik. Hát ilyen játékokat űzünk mi..."

Feltámadt a szél, hullámzott a tenger.

– Sok a medúza a partnál, vihar lesz – jegyezte meg Kirov.

Így beszélgettek, miközben a homokban heverésztek, a tengerben úsztak, vagy fürdés után törülköztek. Az orvos látta a Kirov mellett heverő papírokat, nem akarta zavarni, tapintatosan viselkedett.

Kirov azonban nem merült bele a *Megjegyzések* olvasásába. Hogy milyen irányba történik a történelem átértékelése, enélkül is világos, a részleteknek nincs jelentősége. Sztálinról töprengett. Az utóbbi években sokat gondolkodott róla. De Leningrádban ezeket a gondolatokat háttérbe szorította a munka. Itt azonban nincs munkája, marad Sztálin. Kirov naponta találkozik vele, és szakadatlanul foglalkoztatja gondolatait.

Ezekben az években támogatta Sztálint, az irányvonalát, harcolt az ellenségeivel, erősítette a tekintélyét, és mindezt őszintén, meggyőződésből tette, noha Sztálin sok személyes tulajdonságát visszatetszőnek találta. De el kell határolni a személyes tulajdonságokat a politikaiaktól. Ő, Kirov nem nagyon bízott Sztálin ígéretében, hogy megfontolja Lenin kritikáját, és megváltozik. Kirov másban hitt: Sztálin természetének rossz oldalait a belső harc élezte ki. Ha az véget ér, többé nem lesz szükség szélsőségekre. És akkor Sztálin jellemének negatív vonásai átadják helyüket annak a jónak, amellyel egy hatalmas ország vezetőjének rendelkeznie kell, ha ki akarja érdemelni az utókor hálás emlékezetét. És Sztálin ki akarja érdemelni.

Kirov reményei nem váltak valóra. Ellenkezőleg, minél jobban megerősödött Sztálin helyzete, annál elviselhetetlenebb, szeszélyesebb, ingerültebb lett, intrikált, egymás ellen uszította a párt vezetőit, és a vezetés legfőbb fegyveréül az állambiztonsági szerveket tette meg; Kirovnál Leningrádban az NKVD vezetője, Filipp Medvegy a területi pártbizottság alá tartozik, de sok területi titkár elmondta, hogy a helyi állambiztonsági szervek egyre inkább függetlenednek a helyi pártvezetéstől, csak a saját központjuknak engedelmeskednek, behatolnak az államapparátus minden láncszemébe, legfőbb fegyverük a tájékozottságuk, még a kommunistákat is arra kényszerítik, hogy figyeljék egymást. Arról, hogy őket is figyelik, Marija többször nagy nyugtalansággal beszélt. Rendben van, Marija az ő felesége, ő nyugtalankodhat, no de a higgadt, következetes, elvhű Szofja, Marija nővére, aki 1911 óta párttag, ugyanezt állítja. Kirov nem osztotta nyugtalanságukat, Leningrádban erre nem kerülhet sor, Boriszov, testőrségének parancsnoka feltehetően sűrűn változtatja az emberek be-

osztását, ettől támadhatott az az érzésük, hogy figyelik őket. Egész más a helyzet Moszkvában, ott minden lépését ellenőrzik, ott a Politikai Iroda minden tagját figyelik, ki kivel találkozik, ki kihez jár, mindez roppant visszatetsző, soha nem volt ilyesmi a pártban, most mégis van, de nincs mit tenni. Sztálin gyanakvása egyre nő, senkiben sem bízik, nem lehet nyíltan beszélni vele, mert az ember nyíltságát bármelyik pillanatban kész felhasználni az illető ellen. Mindez bizonytalanná, nyugtalanná, sőt tehetetlenné tesz. Mégsem lehet fellépni Sztálin ellen. Ebben rejlik a tragédia. Módszerei elfogadhatatlanok, de irányvonala helyes. Hatalmas ipari országgá változtatta Oroszországot. Ha valaki fellépne Sztálin ellen, az ország és a párt ellen lépne fel. Senki nem támogatná. De ha támogatnák is, ugyan kit lehetne Sztálin helyébe ültetni? Sokan őt, Kirovot szeretnék látni a párt főtitkáraként. Ő azonban ezt nem óhajtja, nem érzi hozzá elég erősnek magát, nem elméleti ember, ő gyakorló forradalmár. Forradalmi ifjúságának talán legfényesebb emlékeként azt őrzi, amikor saját kezűleg készített el egy sokszorosító gépet, ezen nyomtatták a diákok a röplapokat. Annak idején roppant büszke volt erre a sokszorosító gépre, ez volt az első tárgyi, kézzelfogható hozzájárulása a párt ügyéhez. Mindig vonzották és örömmel töltötték el munkájának és az általa irányított emberek munkájának ilyen kézzelfogható és szemmel látható eredményei. Számára teljesen elegendő, hogy kommunista, párttag, és hogy a párt bizalmát élvezi. De Sztálin már nem veszi figyelembe a Lenin halála után történelmileg kialakult pártvezetést, azt a pártvezetést, amelyik megvédte a lenini örökséget Trockij és Zinovjev támadásaitól. Ezt a vezetést már nem nevezik kollektívnak, már csak így mondják: a párt vezetője Sztálin. A párt magja azonban megmaradt. Lenin is a párt és az állam vezetője volt, de mindig számításba vette az őt körülvevő embereket. Számolt velük, bármilyen nézeteltérések kerültek is felszínre. Sztálin megkerüli a Politikai Irodát, most az olyan emberek, mint Zsdanov, Malenkov, Berija, Jezsov, Mehlisz, Poszkrjobisev, Skirjatov, Visinszkij többet jelentenek, mint a Politikai Iroda tagjai. Nagyon világosan látja, milyen célt követ Sztálin, amikor azt kívánja tőle, alkalmazzon megtorló intézkedéseket a volt zinovjevistákkal szemben: terrort akar, pedig semmi ok a terrorra. Sztálin a félelem és csakis a félelem segítségével akar vezetni. A félelem segítségével akarja saját egyszemélyi hatalmát megerősíteni. Hogy hova vezet ez, nem tudni. Kirov keserűen látta, milyen hibát követett el a párt, amikor nem fogadta meg Lenin tanácsát, és nem váltotta le Sztálint a főtitkári posztról. Meg kellett volna tenni. Trockij nem tudta volna magához ragadni a hatalmat, ő idegennek számít a pártban. Zinovjev és Kamenyev sem tudott volna vezető szerephez jutni, a párt nem bízott meg bennük. Az igazi bolsevik mag vezette volna a pártot, a jelenlegi Politikai Iroda, amelyben helyet kaphatott volna Buharin is, Rikov is, sőt Sztálin is, de csak mint a vezetőség egyik tagja. Jóvátehetetlen hibát követtek el. Sztálint már nem lehet félreállítani. És meggyőzni sem lehet. Ha látszólag elfogadja az érvelést, az is csak taktika, politikai lépéseit hosszú távra kiszámítja. Első pillantásra ártatlannak tűnő ajánlata mögött, hogy ő, Kirov írjon cikket Jenukidze ellen, és költözzön át Moszkvába, messzire vezető politikai elképzelések állnak. Nagyon helyesen írta Lenin: Sztálin szeszélyes. De türelmes és állhatatos is, amit elképzelt, azt *mindig* véghezviszi. Ismeri a hatalom titkát. Primitív szemináriumi

logikája és dogmatizmusa imponál az embereknek. Sikerült elültetnie a népben azt a meggyőződést, hogy ő mindent tud és mindenre képes. A népnek tetszik a nagysága, tetszik, hogy az oly sok évig tartó felfordulás, polgárháború, pártküzdelem után végre rend lett, és ezt a rendet Sztálinnal azonosítja. Ezen már nem lehet változtatni. Saját tehetetlenségének tudatától Kirov kétségbeesett.

Amikor 1926-ban áttette székhelyét Leningrádba, Kirov pontosan felmérte, milyen bonyolult feladat előtt áll. Leningrád kommunistái Zinovjevre szavaztak. A Központi Bizottság minden szervezési és propagandaeszközét latba vetve rövid idő alatt meggyőzte őket, hogy szavazzanak a zinovjevi oppozíció ellen, a XIV. kongresszus határozatára, a KB irányvonalára. A párt történetében ez volt az első olyan akció, amikor a kommunisták tízezrei utasították el azokat a nézeteiket, amelyeket tegnap még vallottak, és olyanokra szavaztak, akiket tegnap még elítéltek. És ezt az akciót, ő, Kirov hajtotta végre. Keserű győzelem volt. Az elmúlt évek során minden erőfeszítése arra irányult, hogy helyreállítsa a leningrádi kommunistákban a belső méltóságot, hogy feledtesse a lelki megrázkódtatást. Igen, helyesli a párton belüli vasfegyelmet, de a pártnak nincs szüksége engedelmesen szavazó, néma tömegre; ilyen pártszervezetet nem kíván irányítani. A forradalmi Pétervár maradjon meg az októberi forradalom bölcsőjének, a pétervári munkások az orosz munkásosztály élcsapatának, Leningrád pedig a haladó európai tudomány, művészet és kultúra városának. Éppen ezért tiltakozott az ellen, hogy a Tudományos Akadémiát áthelyezzék Moszkvába. A Politikai Iroda tagjai azonban nem támogatták, mert őket az az egyszerű megfontolás vezérelte: a tudomány a szocialista építést szolgálja, ezért aztán a központban kell lennie, ahonnan ezt az építkezést irányítják. Kirov nem értett egyet az érveléssel, de nem támogatták, kinevették: Kirov még az agg akadémikusokat sem akarja elengedni Leningrádból. Sztálin is nevetett rajta, pedig Sztálin nagyon jól tudta, hogy Kirov mindent ellenez, ami a leningrádiak önérzetét sérti.

Mindenesetre Kirov politikája meghozta a gyümölcsét. Jó néhány éve rendkívül taktikusan és állhatatosan győzködte a leningrádi kommunistákat, hogy a XIV. kongresszus előtti szavazásukat véletlen epizódnak tartja, amely semmi következménnyel nem jár, hogy Sztálin iránti bizalmatlanságuk megalapozatlan, és Sztálin politikája az egyetlen helyes politika. Pedig nem volt könnyű meggyőznie erről a leningrádi kommunistákat. Ők politikailag igen képzettek. Ezekben az években folyt a mezőgazdaság kollektivizálása a túlhajtott kuláktalanítással és Sztálin nem meggyőző módszereivel annak kapcsán, hogy állítólag egyeseknek a „siker a fejükbe szállt". Ezekben az ínséges években, amikor szigorú normák szabályozták a fogyasztást, Kirov mindent megtett, hogy a leningrádiaknak elegendő élelem jusson. Emiatt gyakran került konfliktusba a moszkvai népbiztosságokkal. Persze Leningrád is teljesítette párttal szembeni kötelezettségeit, ezrével küldte a kommunistákat a „huszonötezrekbe"* falura, a gépállomások és a szovhozok politikai osztályaira, a vasúthoz és

* Huszonötezrek: az ipari központok haladó munkásai 1930 elején, a kollektivizálás időszakában tömegestül utaztak falura dolgozni. A párt 25 ezer résztvevőre számított, valójában 27 600 munkás utazott falura.

az ötéves terv kiemelkedő építkezéseire. Eltávozott Leningrád pártmunkásgárdájának jelentős része. Azzal, hogy a párt megkövetelte és elfogadta ezt az áldozatot, mintegy visszahelyezte jogaiba a vörös Pétervárt. A XIV. kongresszus előtti szavazás és az ezt követő bizalmatlanság tehát egyszer és mindenkorra a múlté.

És most, amikor a seb behegedt, Sztálin újból megbolygatja: nyolc év múltán úgy döntött, hogy emlékezteti a leningrádiakat erre az epizódra, hogy megbünteti őket és bosszút áll, mert a sztálini követelés mögött, hogy „felszámolni a megbúvó, fegyverét le nem tett" ellenséget, az az igyekezet áll, hogy megtörjék a leningrádi pártszervezetet. Kirov ezt nem engedi. A Politikai Iroda támogatni fogja ebben. Meg aztán Sztálin sem vállalná a kérdésben a nyílt konfliktust, jól tudja, hogy a Politikai Iroda nem támogatja. Sztálinnak nem fog sikerülni a Központi Bizottságot és annak Politikai Irodáját saját akarata végrehajtójává változtatni. Ez a biztosítéka annak, hogy Sztálinnak sohasem fog sikerülni a párt fölébe kerekednie.

Sztálin nagyon sokat tett az ország helyreállításáért, és mint a történelem nagy alakjai, rányomta a korra személyisége bélyegét. Lenin ezt a rekonstrukciót jóval elfogadhatóbb módszerekkel hajtotta volna végre. De Lenin már nincs, Sztálin van. Lenin félcipőben járt, Sztálin csizmában. Persze vitathatatlan, hogy Oroszország egyre inkább a világ ipari nagyhatalmává változik, a haladó tudomány, a technika és a kultúra országává. Ezt az országot nem lehet terrorral irányítani. Az erőszak gátolná az ország fejlődését. A marxizmus azt tanítja, hogy a történelem objektív törvényei az egyes személyiségek fölött állnak, erősebbek náluk. A történelmi fejlődés logikája kérlelhetetlen. Sztálin alá kell, hogy vesse magát e logikának. Utat kell engedni a történelemnek, dolgozni kell, fejleszteni az ipart, a tudományt, a kultúrát, és persze elfojtani a szélsőséges megnyilvánulásokat.

A legfontosabb... Kirov felállt, megunta a heverészést, igen, a legfontosabb megőrizni és megóvni a párt kádereit. Amíg a meghatározó bolsevik káderek élnek és erősek, addig a párt legyőzhetetlen.

– Egy kicsit leégett – szólt oda Lipman Kirovnak. – Vegye fel az ingét, aztán majd...

Nem tudta befejezni a mondatot, az őrbódéban megszólalt a telefon, Kirov is és Lipman is felkapta a fejét. Az őr Lipmanhoz sietett, és közölte, hogy kéretik az egyes számú villába.

– Aztán majd alkohollal kenje be a bőrét, akkor nem fog fájni – tanácsolta Lipman Kirovnak, miközben sietve felöltözött.

17

Amikor Lipman megnézte az ínyét, közölte Sztálinnal, hogy a seb szépen gyógyul, és két nap múlva már hozzá is láthatnak a pótlás elkészítéséhez.

– Nem lehetne holnap? – kérdezte Sztálin.

– Lehetne holnap is – mosolygott Lipman –, de jobb lenne holnapután.

– Tegye, ahogy jónak látja – Sztálin elkomorult. – Hogy halad a munkája?

– Csak akkor látunk munkához, ha már levettük a lenyomatot.

– A könyvére gondoltam – magyarázta ingerülten Sztálin.
– Bocsásson meg, félreértettem... Köszönöm, dolgozom rajta.
Sztálin felállt.
– Minden jót.

Nem az orvos miatt volt ingerült Sztálin, hanem Kirov magatartásától. Már nem vitatkoztak, és Kirov rendszeresen megjelent *A Szovjetunió története* tankönyv vázlatához készült *Megjegyzések* vitáin, némán egyetértett mindennel, de úgy viselkedett, mint az olyan ember, akit arra kényszerítenek, hogy számára érdektelen és szükségtelen dologgal foglalkozzék. Ezek a találkozások egyre nyomasztóbbakká váltak. Sztálin elküldhette volna Kirovot, de nem akart nyílt szakítást. Tűrni kellett, és Sztálin tűrt. De idegei a végsőkig feszültek. Egyedül csak ő tudta, mibe kerül neki a látszólagos nyugalom, hidegvér és szenvtelenség. Fegyelmezte magát, amikor egyedül volt, különben nem tudta volna fegyelmezni magát az emberek előtt. S ha mégis kirobbant, nem ingerültségének kiváltójára zúdult haragja. Ezúttal az orvos volt a bűnbak.

A megadott időben Lipman megjelent, és hozzálátott a gipszlenyomat elkészítéséhez. Sztálin nem szerette ezt a procedúrát, nem szerette, amikor az orvos kitördelte a gipszet a szájából, olyan érzése volt, mintha a gipsszel együtt kitörnék még megmaradt fogait is. Nem szerette a gipszmorzsákat a szájában...

– Úgy látom, rendben van – közölte végre Lipman. – Azt hiszem, elég jól sikerült. De Ioszif Visszarionovics, ne csináljuk meg mégis az egyszerű pótlást?

Sztálin öklével rácsapott a szék karfájára.

– Világosan megmondtam magának, hogy aranyból akarom!

– Jól van, jól – vágta rá sietve Lipman –, úgy csináljuk, ahogy mondta, reggelre kész is lesz.

Sztálin némán figyelte, ahogy Lipman reszkető kézzel összerakja a műszereit. Megijedt a fajankó! Micsoda népség!

Lipman hirtelen abbahagyta a műszerek összeszedését.

– Ioszif Visszarionovics, ki kell választanom a fogszínt, kérem, foglaljon helyet még egy pillanatra – kérte félénken.

Sztálin megint hátrahajtotta a fejét a fejtámlára, kinyitotta a száját, Lipman sokáig nézegette a fogakat, egyiket, másikat, harmadikat, gondterheltnek látszott, sőt kissé ijedtnek. Sokáig matatott, Sztálin elunta, hogy ott üljön nyitott szájjal.

– Befejezi végre?

– Mindjárt, mindjárt – húzta az időt Lipman, és tovább próbálgatta a különböző fogmintákat. Aztán szemmel láthatólag döntött. – Felkelhet, Ioszif Visszarionovics. Igyekszem reggelre mindennel elkészülni – mondta gondterhelten, és becsukta a táskáját.

Másnap reggel Sztálin szólt, hogy hívják az orvost.

– Sztálin elvtárs, a doktor még nem fejezte be a munkáját, azt mondta, hogy csak holnap reggelre készül el – közölte Tovsztuha.

Sztálin elkomorult.

– Hívják ide!

Néhány perc múlva megjelent a lihegő Lipman.

– Azt ígérte nekem, hogy mára meglesz a pótlás. Miért nem teljesítette az ígéretét?

– Nem sikerült, Ioszif Visszarionovics.

– Mi akadályozta? – Sztálin azzal a súlyos pillantással nézett az orvosra, amitől mindenki félt.

Lipman széttárta a karját.

– Mondja meg az igazat!

– A helyzet az – kezdte félénken Lipman –, hogy a műfogak közül, amiket magammal hoztam, egyetlen egy sem felel meg színben.

– És miért nem hozott olyanokat, amelyek megfelelnek?

– A teljes készletet elhoztam, köztük azt a színt is, amit ezelőtt már használtak önnél.

– Hát akkor?

– Az embereknek, különösen a dohányosoknak változik a fogszínük. Azok a fogak, amelyeket magammal hoztam, nagyon megközelítik az ön fogszínét, nagyon. De árnyalatnyi különbség azért mégiscsak van.

– Észrevehető?

– Nem nagyon. De a szakember észreveszi.

– Mit érdekelnek engem a szakemberek?

– Nem szeretném, ha valaki azt mondaná, rossz munkát végeztem.

Sztálin gúnyosan elmosolyodott.

– És a maga becsvágya miatt én járjak fogatlanul! És még hány napig kell fogatlanul járnom?

– Megkértem, hogy telefonáljanak Moszkvába, és küldjenek ide nekem még fogakat, katalógus szerint megadtam a számukat.

Sztálin merően nézett Lipmanra.

– De hiszen maga mindent elhozott, ami Moszkvában található!

– Szereznek...

– Hol szereznek?

– Berlinben – bökte ki Lipman lesütött szemmel.

– Berlinben?!

– Egy német katalógusból írtam ki őket.

– És miért nem mondta ezt nekem rögtön?

Lipman hallgatott.

– Megtiltották, hogy megmondja? – mosolygott gúnyosan Sztálin.

Lipman hallgatott.

– Ki tiltotta meg?

Lipman hallgatott.

– Tovsztuha?

Lipman alig észrevehetően bólintott.

– Vegye tudomásul – jelentette ki rendkívül szuggesztív hangon Sztálin –, Sztálin elvtársnak mindent meg LEHET mondani, Sztálin elvtársnak mindent meg KELL mon-

dani, Sztálin elvtárs előtt semmit NEM SZABAD elhallgatni. És még egyet: Sztálin elvtárs előtt SEMMIT SEM LEHET ELTITKOLNI. Sztálin elvtárs előbb vagy utóbb meg fogja tudni az igazat.

Ez a kis késedelem a fogpótlással végül is majd rendeződik. De az a tény, hogy az orvost hazugságra kényszerítették, felháborító. Környezetében senkinek nincs joga egyetlen valótlan szót kiejteni. A kis hazugságot követi a nagy hazugság. Ha a környezete apróságokban hazudik neki, akkor ez a környezet nem megbízható. Mindenkinek, kezdve a Politikai Iroda tagjain, végezve a szakácson, tudnia kell, hogy Sztálin elvtársnak csak igazat szabad mondani, csak az igazat, a színtiszta igazat.

Elküldte a doktort, és hívatta Tovsztuhát.

– Miért kényszerítette a doktort, hogy becsapjon engem?

– A helyzet a következő – kezdte Tovsztuha –, tegnap a doktor jelentette, hogy nem rendelkezik megfelelő színű fogakkal, ilyen fogakat csak Berlinben lehet szerezni. Én azonnal felhívtam Litvinovot, beolvastam neki a katalógus szerinti adatokat, Litvinov felhívta Hincsukot...

– Hát Hincsuk még mindig Berlinben van?

– Igen. Szuric csak ma indul.

– Úgy... és tovább?

– Litvinov közölte velem, hogy mindent beszereztek, és még ma megérkezik a küldemény Moszkvába. Remélem, estére megkapjuk, a doktor azt mondta, hogy egy éjszaka alatt elkészül vele.

– Éjszaka csak aludjanak, éjszaka semmi rendes munkát nem fognak végezni. De a kérdésem a következő: miért vették rá az orvost arra, hogy becsapjon engem?

A válasz meglepő volt:

– Attól tartottam, ön nem fogja engedni, hogy az anyagot Berlinből szerezzük be.

Tovsztuha a szerénységétől tartott. Finom hízelgés! De hátha tényleg így gondolta, és ezért vállalt mindent magára, a félelmet, a kockázatot? Kipróbált, hűséges ember. Ám a hazugságra nincs mentség.

– Maga tegnap mindezt az én tudtom nélkül csinálta, ennek következtében kész helyzet elé állított – közölte. – Ha elégedetlen lennék ezzel a tevékenységével, ma már késő lenne változtatni ezen. Miért vette rá az orvost, hogy elhallgassa az igazságot?

– Attól tartottam, hogy mindent elmond önnek, és ön megtiltja a dolgot.

Sztálin végigment a verandán, megállt, és hirtelen az jutott eszébe, nem ártana megint bevennie egy kis brómot. Jenukidze aljas cikke után mostanában rosszabbul alszik, Kirov nem igazolta reményeit, elhatárolta magát az ügytől, nem hajlandó cáfolni Jenukidze állításait, Kirov itt-tartózkodása Szocsiban nem szolgálja idegrendszerének megerősödését. De el kell választania a jelentős dolgokat a jelentéktelenektől. Nem szabad semmiségek miatt bosszankodnia. A Berlinből meghozatott fogak – apróság, semmiség! Tovsztuha őszintén beszélt, sőt meggyőzően. Mégis, a hazugságot csírájában kell kiirtani, egyszer s mindenkorra.

Sztálin megint elkomorult, odament Tovsztuhához, egészen közel hozzá, tekintetével szinte átfúrta. Tovsztuha elvörösödött, s egy lépést hátrált.

– Nem óhajtom, hogy hízelgők és csalók vegyenek körül, nekem *feltétlenül* bíznom kell az engem körülvevő emberekben! A környezetemben lévő emberek még apróságokban sem hazudhatnak nekem, meg sem fordulhat ilyesmi a fejükben!

Tovsztuha úgy vélte, hogy ezt az utolsó mondatot Sztálin már jóval békülékenyebb hangon mondta.

– Bocsásson meg, meggondolatlanul cselekedtem.

Tovsztuha tévedett, Sztálin újból fenyegető pillantást vetett rá.

– A legkisebb hazugságért is szigorúan megbüntetek mindenkit. Különösen szigorúan azokat, akik a rendelkezésemre álló személyzetet próbálják hazugságra bírni. Remélem, megértett?

– Igen, Sztálin elvtárs. Ez többé nem fordul elő.

Másnap ebéd után Tovsztuha jelentette, hogy az orvos elkészült a munkával.

– Akkor jöjjön!

Megérkezett Lipman, bűntudatosan mosolygott, köszönt, és kinyitotta a bőröndjét. Sztálin dolgozószobájában fel-alá járva figyelte az orvos ténykedését.

– Gondolkodott a tegnapi beszélgetésünkön? – kérdezte.

– Természetesen, Ioszif Visszarionovics.

– Beszéltem erről Tovsztuha elvtárssal, és kiderült, ő vette rá magát arra, hogy ne mondjon igazat.

Lipman szívére tette a kezét.

– Sztálin elvtárs, igazán nem akartunk nem igazat mondani önnek. Tovsztuha elvtárs csak megkért, *ne zavarjam* önt, nem akartuk elszomorítani egy ilyen apró bonyodalommal. Isten őrizzen, hogy ne mondjunk igazat önnek.

– Zavarás, elszomorítás, gyerekes beszéd, maga meg én már felnőtt emberek vagyunk.

Sztálin leült a karosszékbe, hátrahajtotta fejét a fejtámlára, Lipman megmártotta az új hidat a pohárban, lerázta róla a vízcseppeket, óvatosan, puha mozdulattal a helyére illesztette. A híd arany ívvel készült.

Aztán megkezdődött a szokásos procedúra, a pótlás utóigazítása, kék papírral... Harapjon össze... Nyissa ki a száját... Egyébként nem tartott sokáig, a híd kitűnően illeszkedett.

– Úgy látom, minden rendben – jelentette ki Sztálin.

Lipman, mielőtt elment, megkérte, másnap reggelig ne vegye ki a pótlást, és ha zavarja vagy nyom, üzenjen érte.

De nem kellett üzenni érte, a pótlás kitűnően illeszkedett, Sztálin elégedett volt, és amikor Lipman két nap múlva megjelent nála, közölte vele:

– A híd nagyon kényelmes, sehol nem nyom, nem zavar. Úgy érzem, mintha már régóta hordanám.

Lipman mégis megkérte, hogy üljön le, kivette a pótlást, megnézte az ínyét, majd újból visszatette a hidat.

– Igen, úgy látom, jól sikerült.

– Na látja, és maga ellenezte az aranyat – mondta Sztálin.

Lipman hallgatott, aztán némi habozás után megszólalt:

– Sztálin elvtárs, ha elégedett a munkámmal, akkor egy aprócska kérésem lenne.

– Tessék – komorodott el Sztálin. Nem szerette, ha közvetlenül hozzá fordulnak. Ennek megvan a maga rendje és módja, vannak emberei, akik előkészítik a kérdést, tudják, milyen kéréseket kell eléje terjeszteni, milyeneket nem. Kéréssel egyenest hozzá fordulni szerénytelenség.

A kérés meglepőnek bizonyult.

Lipman kivett a bőröndből egy kics csomagocskát, kibontotta. Egy műanyag híd feküdt benne.

– Nagyon kérem, Sztálin elvtárs, csak egy napig viselje ezt a pótlást! Próbálja ki, melyik a kényelmesebb, aztán döntsön.

Sztálin csodálkozva felvonta a szemöldökét. Hiszen világosan megmondta neki, aranyat akar, még a szék karfájára is rácsapott az öklével, úgy, hogy az orvosnak inába szállt a bátorsága. És mégis makacsul kitart az elképzelése mellett. Az ördögbe is, ki tudja, talán így a helyes.

– Jó – egyezett bele kelletlenül.

Lipman kicserélte a pótlást. Az igazítás procedúrája, mint előzőleg, most is gyorsan lebonyolódott. Látszólag minden a legnagyobb rendben.

– Kérem, holnap hívasson, és mondja meg, melyiket érzi kényelmesebbnek. Amelyiket jobbnak találja, azt hagyjuk bent – mondta Lipman.

Sztálin másnap délelőtt hívatta Lipmant.

– Önkritikát kell gyakorolnom, magának volt igaza. Ez a pótlás könnyebb és kényelmesebb. De eltörhet. Készítsen nekem tartalékot is!

Lipman boldogan mosolygott.

– Kérem, akár tízet is.

– Reggelizett már?

– Hogyne, természetesen.

– No nem baj, harapjon valamit velem is.

Sztálin átkísérte az orvost a szomszéd szobába. Az asztalon borok és hidegtálak sorakoztak.

– Vodka és konyak nálam nincsen, nem iszom, és másoknak se tanácsolom. De a bor egészen más. Melyiket szereti?

– Nem nagyon ismerem ki magam a borok között – Lipman zavarba jött.

– Nem helyes. A borokat ismerni kell. Kávét egyáltalában nem iszom, teát igen, de csak ritkán. A bort kedvelem. Két-három pohárka felpezsdíti az embert, ám az agyát nem homályosítja el – mondta Sztálin.

Bort töltött két kicsi, szinte kupicányi pohárkába.

– Éljen sokáig a híd, amit csinált. Harapjon valamit!

Lipman elvett egy pástétomos szendvicset.

– Akar még egy ideig itt, Szocsiban pihenni? – kérdezte Sztálin.

– Nagyszerűen érzem magam, de vissza kell térnem Moszkvába a munkámhoz. Természetesen csak akkor, ha önnek már nem kellek.

– Majd közlöm a főnökeivel, hogy én tartottam itt. Érezze jól magát, fürödjön, írja a könyvét!

– Várnak Moszkvában a betegeim. Van, akinek már elkezdtem a kezelését, levettem a hídját, kihúztam a fogát, nyitott szájjal ülnek és várnak. Mit tehetnék?

– Igaza van – helyeselt Sztálin. – Mikor akar indulni?

– Amilyen hamar csak lehet. Jó lenne már holnap.

Sztálin kinyitotta az irodába vezető ajtót, és behívta Tovsztuhát.

– Küldjék vissza a doktort holnap repülőgéppel Moszkvába, és lássák el mindennel – az üvegekre mutatott –, ilyen borral is.

Aztán kiment valahova, majd visszatért egy szőlővel teli nagy rostával, átadta Lipmannak.

– Elbírja? Ha nem bírja el, segítenek magának – Tovsztuhához fordult. – Várják a doktort Moszkvában, és vigyék haza. Viszontlátásra, doktor! Minden jót!

Miután kikísérte az orvost, Sztálin Kirovot és Zsdanovot kérette.

Zsdanov beszámolt a történelemkönyv újabb fejezetének kapcsán felmerült észrevételekről. Sztálin a szobában fel-alá járva hallgatta. Kirov a dohányzóasztal mellett ült, s egy darab papírra rajzolgatott. Ez nagyon ingerelte Sztálint, bár neki magának is az volt a szokása, hogy miközben hallgatott valakit, vonalakat húzott vagy rajzolgatott. Ő azonban koncentrált, Kirov pedig ellenkezőleg, unatkozott, jelezte, hogy a dolog igen kevéssé érdekli, hidegen hagyja.

Sztálin nem mutatta ki ingerültségét, sőt, amikor Zsdanov befejezte a jelentését, kijelentette:

– A megjegyzések komolynak tűnnek, azt gondolom, el kell fogadnunk őket. Neked mi a véleményed erről, Szergej Mironovics?

– Nincs kifogásom ellene – felelte Kirov anélkül, hogy felnézett volna a rajzból.

Sztálin elvette az asztalról a gabonabeszolgáltatásról szóló jelentést, és odanyújtotta Kirovnak.

– Nézd meg!

A jelentésben vörös ceruzával húzták alá Kazahsztánt: hetven százalékra teljesítették a tervet, szóval közepesen.

– Lemaradt Mirzojan – közölte Sztálin –, jogosnak bizonyultak a félelmeink.

– Nem ő van a legrosszabb helyzetben – felelte Kirov. – Hetven százalék... Persze össze kell szedniük magukat.

– E *közepes* teljesítmény mögött egyes területek nagy lemaradása bújik meg – ellenkezett Sztálin, újabb papírt vett fel az asztalról. – A kelet-kazahsztáni területen a beszolgáltatási tervet csak harmincnyolc százalékra teljesítették, holott ragyogó volt a termés. És ez a ragyogó termés, ahogy előre sejtettük, váratlanul érte és megnyugtatta a terület vezetőit. A Kazahsztánból érkezett jelentésekből kiderül, hogy nem használták ki a gépeket, hangulatot keltettek a gépesítés ellen, elherdálták és eltulajdonították az állam eszközeit, a mezőgazdaság apparátusába idegen, bűnös elemek, párttagsági könyvvel rendelkező szélhámosok furakodtak be. Most azonnal helyre kell hozni a hibát, különben késő lesz. Kazahsztánon megbukhat a beszolgáltatási terv, és ez súlyos következményekkel járhat az ország gabonaellátására, különösen most, hogy eltöröljük a kenyérnormákat. Azt gondolom, küldenünk kell valakit Mirzojan segítségére.

– Nem fog megsértődni? – aggodalmaskodott Kirov. – Azt hiheti, nem bízunk benne. Inkább írjunk neki, hogy tömörítse kádereit, ajánljunk fel neki segítséget emberekben, szállítóeszközökben.

– Miért sértődne meg? – mosolygott gúnyosan Sztálin. – A pártra nem szokás megsértődni. Ha mindnyájan megsértődnénk, mi maradna a pártból? Persze tapintatosan kell eljárni, nem instruktort fogunk küldeni hozzá, hanem a KB titkárát... Szergej Mironovics, talán neked kellene odautaznod! Jóban vagytok, meg aztán ha a Politikai Iroda tagja száll ki, az fölöttébb megtisztelő!

Erre a fordulatra Kirov igazán nem számított. Elutazni Kazahsztánba, elszakadni Leningrádtól legkevesebb egy hónapra... Persze Sztálin Szocsiban is itt tarthatja egész szeptemberben. De nem akarja itt tartani, kapcsolatuk feszült, legjobb, ha elválnak. Vajon Sztálinnak nem arra kell-e Kazahsztán, hogy eltávolítsa innen? Ha visszaküldené Leningrádba, azt jelentené, hogy nem tudtak, nem sikerült együtt dolgozniuk. És most itt a kitűnő alkalom, ki kell rángatni a bajból Kazahsztánt, és erre a feladatra Kirov a legalkalmasabb, már azért is, mert személyes barátság fűzi Mirzojanhoz. Ez esetben váratlan elutazása Szocsiból semmiféle szóbeszédre nem adhat okot. Egy valami mégis óvatosságra inti Kirovot: Sztálin már megérkezése napján szóba hozta Kazahsztánt. Ugyan miért? Előre látta volna, hogy így alakul a közös munkájuk? Már jó előre előkészítette volna az ő távozását? Elképzelhető, Sztálin mindig nagyon előrelátó. Mindenesetre ez az ajánlat lehetővé teszi számára, hogy minél hamarabb elutazzék innen. Persze lehetne más okot is találni, egyszerűbb lett volna, ha elengedi őt Minyeralnije Vodiba. Ez esetben különösebb okot sem kellene keresni, az orvosok írták elő. Visszautasította, hogy írjon Jenukidzéről, aztán visszautasította a Moszkvába költözést, egy harmadik visszautasítás végképp elmérgesítené a kapcsolatukat.

– Hogyne – mondta Kirov –, ha szükséges, természetesen elutazom.

– Szükség van rá, azt magad is jól tudod, meg aztán – Sztálin a történelemkönyv vázlatára mutatott – úgy látom, hogy ez a munka nem túlságosan vonzó számodra. Igazam van?

– Igen, így igaz – helyeselt Kirov. – Miféle történész vagyok én...

– No látod! Az ott maga az eleven élet. Legfeljebb egy hónapodat rabolja el, de ezzel felhozzuk Kazahsztánt, lesz elegendő gabonájuk. Mi teszi bonyolulttá Kazahsztán helyzetét? Először is távol esik a központtól, peremvidék. Másodszor pedig rendkívül vegyes összetételű és gyakorlatilag egészen új a földművelő lakosság. Nagyon sok kitelepített kulák került oda, akadnak köztük nagyon rendes, szorgalmas emberek is – ezzel Zsdanovhoz fordult. – Andrej Alekszandrovics, ha nem esik nehezére, nézzen utána, már kértem, hogy készítsenek elő egy rendeletet a volt kulákok jogaikba való visszahelyezéséről, különös tekintettel a fiatalokra, akik három vagy öt esztendő alatt bebizonyították, hogy tudnak dolgozni... Igen, akadnak szorgalmas munkások, de igen sok még a megátalkodott, s azok kárt okoznak nekünk. Másrészt nem szoktattuk hozzá az embereket, az egyszerű munkásokat, az egyszerű dolgozókat az elemi munkamorálhoz, hogy munkájukat igyekezzenek minél jobban végezni, nem neveltük őket arra, hogy büszkék legyenek a munkájukra, a szakmájukra, a hírnevükre. A napokban például lejött hozzám Moszkvából egy fogorvos, a

fogaimat kezelte, a saját elképzelését ajánlotta nekem, de én elutasítottam. Erre erősködni kezdett, még egy kicsit fel is kellett emelnem rá a hangomat, nem tudtam megállni... Ami a dologból érdekes: elkészítette, amit én javasoltam és azt is, amit ő elgondolt. És azt ajánlotta, próbáljam ki mind a kettőt. Először azt, amit én kívántam, aztán az ő változatát. Kipróbáltam, és az övé bizonyult jobbnak. Ezt önkritikusan be is láttam. Ilyenformán ez az orvos bebizonyította az igazságát, kiállt a saját elképzelése mellett. Ugyan miért? Nyugodtan megcsinálhatta volna, ahogy én akartam, aztán nyugodtan elutazhatott volna. De nem, kiállt az igaza mellett, nem félt kiállni mellette, nem félt ellenem szegülni. És miért nem félt? Erősebb volt benne a szakmai önérzet. Tehát ő egy igazi munkás, szakmája büszkeséggel tölti el. Ezt az érzést kell belenevelni az emberekbe. És ha sikerül beléjük nevelnünk ezt az érzést, akkor nem lesz szükség kényszerintézkedésekre. De míg ez az érzés hiányzik, csak fecsegünk az ügy iránti elkötelezettségről, esküdözünk, különféle feladatokat vállalunk, pedig csak egy feladatunk lehet, eleget tenni munkás-lelkiismeretünknek, munkásbüszkeségünknek, amint ezt a grúz bortermelőknél látjuk, vagy mint mondjuk ennél a fogorvosnál.

– Nagyon kellemes ember ez az orvos – mosolygott Kirov.

Sztálin megállt.

– Téged is ő kezelt?

– Nem, a tengerparton találkoztunk. Nagyon jól úszik.

Sztálin némán végigment a dolgozószobáján.

– Ezek szerint te egyáltalán nem unatkoztál itt, én meg arra gondoltam, hogy unatkozhat Szergej Mironovics a jegyzetek mellett – mondta.

Sztálin szavaiból Kirov kihallotta a számára oly ismerős féltékeny, gyanakvó felhangot.

– A part kihalt volt, rajtam és a doktoron kívül senki nem fürdött a tengerben. Egyébként mindössze kétszer láttam, de nagyon jó benyomást tett rám.

– Igen, beszédes ember – erősítette meg közönyösen Sztálin.

Ezt a közönyt is nagyon jól ismerte Kirov.

Sztálin megint némán járkált a dolgozószobájában, aztán megállt Kirovval szemben.

– Holnap elrepülhetsz Alma-Atába? – kérdezte.

– Természetesen.

– Nagyszerű.

Este különböző papírok aláírása közben Sztálin odaszólt Tovsztuhának:

– Lipman fogorvost váltsák le!

Majd némi gondolkodás után hozzátette:

– A Kreml kórházából bocsássák el, egyébként ne bántsák.

Alfjorov most is civilben, és most is a nagyszobában, az ebédlőasztalhoz tolt székében fogadta Szasát. Egyszerű deszkából ácsolt asztal, de párnázott, városias székek.

– Üljön le, Pankratov! Kér teát?

Semmi jót nem ígért az ilyen vendégszeretet.

– Köszönöm, már reggeliztem.

– Egy pohár tea azért jól jön, hiszen csak most érkezett. Hogy jött?

– Gyalog.

– Annál inkább...

Alfjorov kinyitotta a konyhaajtót.

– Anfisza Sztyepanovna, készítse elő nekünk a szamovárt!

Visszajött az asztalhoz, és barátságosan Szasára nézett.

– Nos, Pankratov, működik a szeparátor?

– Nem tudom, nem érdekel.

– Kár. Közölhetem, hogy működik. Nekem köszönheti... Én kértem a gépállomást, hogy okvetlenül javítsák meg. Még aznap megjavították.

Zida tehát igazat mondott.

Alfjorov Szasára sandított.

– Mint gondolom, tudja, hogy egyáltalán nem altruizmusból csináltam mindezt, hanem azért, mert ha egy, a *mi* ellenőrzésünk alatt álló személy rontja el a gépet, akkor a *mi* kötelességünk rendbehozatni.

– Az ön „ellenőrzése alatt álló személy" nem rontotta el a gépet.

– A faluban másként vélekednek. Mindenesetre a szeparátort megjavították, az incidensnek vége. Illetve, hogy pontosak legyünk: egyelőre vége. A maga elleni bejelentés itt fekszik nálam – az asztal fiókjára mutatott –, nincs szándékomban ezzel zsarolni magát, de előfordulhat, hogy a kolhozelnöknek eszébe jut még ez a dolog. Egyébként erre még visszatérünk. A, már itt is a tea!

Középkorú, jól megtermett, méltóságteljes, hosszú szoknyás, kurta kabátkás asszony hozta be a szamovárt, asztalra tette az áfonyával, tojással, sült hallal, valamint az ugyancsak áfonyával meg hallal töltött bélessel megrakott tálat.

– A teát mindig magam készítem el – mondta Alfjorov, miközben betöltötte a teafüvet –, tudja, ez nagy művészet, Kínában tanultam meg.

A teáskannát rátette a szamovár tetejére, és letakarta egy összehajtogatott kendővel.

– Amíg elkészül a tea, egyen valamit – Alfjorov az asztalra mutatott.

– Köszönöm, teát iszom, de enni nem kérek, már reggeliztem.

– Ahogy gondolja, de ha mégis kedve támadna, falatozzon egy keveset, evés közben jön meg az étvágy. Hogy él Mozgovában, sokat kínlódik?

– Nem sok örömöm van.

– Bizony, nem túl vidám világ – helyeselt Alfjorov –, egyébként elég érdekes emberek akadnak. Zsilinszkij Vszevolod Szergejevics filozófus, Bergyajev tanítványa. Annak idején elmehetett volna külföldre, de nem ment, merthogy szereti Oroszországot.

got. Most persze elmenne, de már késő. Ha szereted Oroszországot, akkor dolgozz érte, és ne ellene. Nem igaz?

Szasa megvonta a vállát.

– Elvben igaz, de nem tudom, hogy mit tett ő Oroszország ellen.

– Zsilinszkij, mint a többiek, azt fogja bizonyítani magának, hogy ártatlanul került ide. De higgye el nekem, ártatlanul senki nem kerül ide.

Szasa gúnyosan elmosolyodott.

Ez a gúnyos mosoly nem kerülte el Alfjorov figyelmét.

– Most magára gondol, de a maga dolga egészen más. A maga száműzetése ez a mi belső pártügyünk, ahogy a költő mondta: régi, testvéri vita... Belesodródott egy helyzetbe, és nem viselkedett elég óvatosan. Azt gondolja, én saját jószántamból jöttem ide, ebbe az isten háta mögötti fészekbe? Találkozott a bogucsani megbízottal? Itt az ilyen is megfelelő. Én pedig, és ezt remélem, maga is látja, kissé más vagyok. De az én helyzetemben én sem álltam a sarat, ezért kerültem ide. No és aztán? Kommunista vagyok, teljesítem a kötelességem. Igen, Zsilinszkijről beszéltünk... Okos ember, kiváló elme, de azért legyen résen vele!

– Jóformán nem is érintkezem vele, épp csak köszönünk egymásnak.

– Akár akarja, akár nem, érintkezniük kell – jelentette ki Alfjorov –, három évig nem játszhatja a néma gyereket, az érintkezés elkerülhetetlen. S ott van még Maszlov Mihail Mihajlovics, a volt vezérkari ezredes.

– Ő aztán igazán nem érdekel – jelentette ki Szasa, azt gondolván, hogy sejti, milyen cél vezeti Alfjorovot.

– Így igaz – helyeselt Alfjorov –, egy más nemzedék, más formátumú ember. Akikkel együtt jött ide, azok közelebb állnak magához, ha másért nem, hát életkorukat tekintve. Vegyük például Kvacsadzét... Leveleznek?

– Nem, azt sem tudom, merre van.

– Miért feledkezett meg útitársairól? – kíváncsiskodott Alfjorov. – Egyébként megértem magát, Kvacsadze elszánt trockista. De ott van Szolovejcsik.

– Szolovejcsikkel váltunk néha levelet.

Természetesen megtehetné, hogy erről nem beszél. Megkérdezhetné: miért hívatott? Hogy kihallgasson? Akkor mondhatná, hogy folytassa le előírás szerint, az ilyen beszélgetésből nem kér. De Szasa nem mondta. Alfjorov semmi rosszat nem tett neki, emberien el akar vele beszélgetni, kérem, tessék, áll rendelkezésére.

– Régen kapta tőle az utolsó levelet?

– Miért, maga talán nem tudja? – kérdezett vissza Szasa. – Azt gondoltam, ismeri a levelezésemet.

– Igen, néha el kell olvasni a politikai száműzöttek postáját, ez is kötelességeim közé tartozik – ismerte el Alfjorov –, de nem rendszeresen, csak alkalomszerűen.

– Az én leveleim soha sincsenek leragasztva.

– Mi értelme lenne újból leragasztani őket – nevetett Alfjorov –, úgyis észrevenné, hogy felnyitották. De ismétlem, nem minden levelet bontok fel, előfordulhat, hogy Szolovejcsik utolsó levelét nem láttam.

– Történt vele valami? – kérdezte Szasa.

– Semmi különös. Kéri, helyezzük át Goltyavinóba, azt állítja, ott él a menyasszonya. Igaz ez?

– Igaz – erősítette meg Szasa. – Ott van a menyasszonya. Magam is találkoztam vele, mikor átjöttünk a falun.

– Tegyük fel, hogy Goltyavinóban él a menyasszonya. De ez még nem jogosítja fel arra, hogy önkényesen elhagyja a számára kijelölt lakóhelyet. Ő pedig engedély nélkül átjár Goltyavinóba. Én talán nem tulajdonítottam volna különösebb jelentőséget a dolognak, istenem, fiatalság, szerelem, és így tovább. De Goltyavino a dvorcovói parancsnokság alá tartozik, és azok nem ilyen elnézőek.

– Erről én semmit sem tudtam – közölte Szasa –, de meg lehet érteni őt. Ha valaki igazán véletlenül került ide, hát akkor az Szolovejcsik, ő aztán távol áll a politikától. Ráadásul életvidám, könnyen barátkozó ember, nagyon nehezen túri ezeket a korlátozásokat. Furcsa, hogy ilyesmit tett, de hát a szerelem nem ismer határokat.

– Pankratov, amit maga mond, csak líra, csak szentimentalizmus, hivatalos nyelven ezt *szökésnek* nevezik! A szökésért pedig nemcsak azt büntetik meg, aki megszökött, hanem azokat is, akik ezt a szökést elősegítették. Rozskovóban rajta kívül más száműzöttek is vannak, őket mind lehetetlenné tette.

– Ha valaki megszökne Mozgovából, azért én felelnék?

– Igen, képzelje el: egy megszökik, de mind felelnek érte. Ezért aztán meg kell védeni az ártatlan embereket a csak önmagukra gondoló egoistáktól. Ha bárki szökésre készül, be kell jelenteni az illetékes szervnek, ez a rend. Ebben segítségünkre kell lennie. Maga azt bizonygatja, hogy becsületes szovjet ember. Akkor segítsen!

– No lám, mit akar tőlem?!

– Alekszandr Pavlovics, miért beszél így? A provokációért szigorú büntetés jár nálunk. Nem azt kérjük, tájékoztasson bennünket a hangulatról, meg hogy miről beszélnek, mi csak a szökéseket akarjuk megelőzni, megmenteni a szökést választó könnyelmű embereket és a hiszékenyeket, akik ebben segítik őket. Áthelyezzük magát Kezsmába a gépállomásra gépésznek, szabadon mozoghat a körzetben, találkozhat a száműzöttekkel, közöttük a szökni készülőkkel is. Maga pedig beszélje le őket tervükről. Legrosszabb esetben pedig tájékoztasson bennünket, hogy megakadályozhassuk a szökést. Megfelelő anyagi körülmények között fog élni, a járási székhelyen, nem pedig falun, egyúttal megóvhatja az embereket az oktalan cselekedetektől.

– Hiába vesztegeti az idejét – közölte Szasa. – Sosem fogok vállalkozni arra, amit maga kíván tőlem. Erkölcstelennek tartom.

– És a munkámat is erkölcstelennek tartja?

– Szolgálatot teljesít és végrehajtja, amit ez a szolgálat előír. Én pedig száműzött vagyok, és én is teljesítem a kötelességemet.

– Mifélét?

– Letöltöm az időmet.

Alfjorov kis ideig hallgatott, aztán elmosolyodott.

– Alekszandr Pavlovics, nagyon nehéz helyzetbe hoz engem – mondta.

– Nem értem.

– Azt állította: „A szerelem nem ismer határokat." Tegyük fel, hogy igaza van. De a maga felesége tanítónő, és rábízhatjuk-e mi a felnövekvő nemzedék nevelését egy politikailag megbízhatatlan ember feleségére?

– Nekem nincs feleségem, honnan vette ezt? A tanítónő? Eljárok hozzá néha könyvekért, ez minden.

– Alekszandr Pavlovics, férfiak vagyunk, és jól értjük egymást. Nem is számítottam más válaszra. De a tanítónő a felesége, ha okosan viselkedik, akkor nemcsak magát, hanem őt is áthelyezzük Kezsmába, ott is szükség van tanítókra.

– Semmiféle feleségem nincs – ismételte komoran Szasa –, ezzel az erővel bármelyik Mozgovában élő asszonyt a feleségemnek nevezhetné. Ha bántódása esne a tanítónőnek, akkor mérhetetlen igazságtalanságot követne el.

– Senkinek nem áll szándékában bántani őt, de kötelesek vagyunk megóvni az idegen befolyástól, és mondjuk, áthelyezzük magát máshová.

– Maguk a gazdák! – Szasa megkönnyebbülten sóhajtott. Vigye el az ördög, átköltözik egy másik faluba, csak Zidának ne legyen bántódása.

Alfjorov felállt, és végigment a szobán...

– Mondja, Pankratov, hogy gondolja tovább az életét?

– A száműzetés után hazamegyek, és megpróbálom elérni, hogy vizsgálják felül az ügyemet.

– Moszkvába nem térhet vissza, nem fogják engedélyezni.

– Nemcsak Moszkvában lehet dolgozni.

– Nem valószínű, hogy felülvizsgálják az ügyét. Maga büntetett előéletű marad.

– Előfordul, hogy törlik a priuszt.

– Előfordul – helyeselt Alfjorov –, de csak országos érdemekért. És én nem úgy látom, hogy maga valami jelentős dolgot kíván véghezvinni. Hiszen megbántották.

– Nem érzem magam megbántottnak. De azt, hogy hogyan vergődött anyám az előszobában, amikor engem elhurcoltak, nem felejtem el. És azt sem, hogyan hozta össze ellenem a vádakat a nyomozó.

– Na jó – Alfjorov újból helyet foglalt Szasával szemben –, térjünk a tárgyra. Szolovejcsik megszökött!

Fürkésző pillantást vetett Szasára. Szasa pedig döbbenten nézett őrá.

– Lehetetlen! Szolovejcsik nem ilyen ostoba, nagyon jól tudja, hogy innen nincs hova szökni.

– Mégis megszökött. Írt magának erről?

Szasa elmosolyodott.

– Megszökni ostobaság, de írni róla még nagyobb ostobaság.

– Kétségtelen – helyeselt Alfjorov –, és mégis, maga itt az egyetlen barátja, az egyetlen bajtársa.

– Szökésben való bűnrészességgel akar vádolni?

– Pankratov – szólt rendkívüli meggyőző erővel Alfjorov –, én sokkal jobb indulattal vagyok maga iránt, mintsem gondolja. Senki sem vádolja ezzel. Szolovejcsik azonban jól átgondolta a menekülés útját. Két ilyen út állt előtte: az első az Angarán le a Jenyiszejig, a másik a tajgán keresztül Kanszkba. Sem az egyiken, sem a másikon

nem juthat messzire. Az első faluban elfogják. Ahhoz pedig, hogy a lakott településeket elkerülve haladjon, jelentős élelmiszer-tartalékkal kell rendelkeznie, ő azonban ezzel nem rendelkezik. Van még egy harmadik út is: fel az Angarán, Irkutszkba. Ez az út hosszabb, de közben ott van Mozgova, ahol maga lakik, és fölfelé még két falu, ahol a menyasszonya elvbarátai élnek. Nincs kizárva, hogy éppen ezt az utat választotta, és nincs kizárva, hogy beállít magához.

– Hogyan állíthatna be? Az egész falu szeme láttára?

– Nem tudom. Lehet, hogy nem jelentkezik. De az is lehet, hogy beállít. Ebben az esetben meg kell gondolnia, milyen magatartást tanúsít.

– Tartóztassam fel? – nevetett Szasa. – És ha nem bírok vele?

– Feltartóztatni nem kell, majd mi elfogjuk. Az lenne jó, ha rá tudná beszélni a visszatérésre. Ebben az esetben a szökés vádja elesne, csak önkényes eltávozásról lenne szó, amit adminisztratív intézkedésekkel el lehet intézni. Őszintén beszélek, Pankratov, nincs szükségem szökésre, nincs szükségem semmiféle rendkívüli eseményre.

Szasa érezte, hogy Alfjorov őszintén beszél. De nem hitt Szolovejcsik szökésében. Talán csak vadászni ment a tajgába, és eltévedt.

– Szóval, Pankratov – fejezte be Alfjorov –, beszélje rá a visszatérésre, ez a legegyszerűbb. Ha pedig nem tér vissza, jelentse a falutanácson vagy a kolhozközpontban, ők majd tudják, mit kell tenniük.

Egy kis ideig hallgatott, majd hozzátette:

– Vegye ezt komolyan, Pankratov, egy szökevény rejtegetése vagy segítése komoly következményekkel járhat. Vegye ezt figyelmeztetésnek!

Szolovejcsik megszökött? Szasa nem tudta elhinni. Azt inkább, hogy Szolovejcsik felakasztotta vagy vízbe ölte magát, mert az élete tönkrement. Ő maga talán bizony nem állt közel az öngyilkossághoz? De megszökni?! A megfontolt, gyakorlatias Szolovejcsik nagyon jól tudja, milyen ostobaság lenne. Sokkal nagyobb sikerrel szökhetett volna meg Kanszkból: felül a vonatra és elutazik. Így még reménykedhetett volna abban, hogy összekerül Fridával, de ha megszökik, örökre elveszti a reményt. És Fridát is meghurcolnák miatta. Pedig őt aztán igazán nem akarná ilyen helyzetbe hozni.

Milyen hálót sző Alfjorov? Száműzött társad megszökött a száműzetésből, vigyázz, nehogy neked kelljen majd érte felelned, inkább bújj meg a mi széles hátunk mögött! Együtt élsz a tanítónővel, ő is megsínyli ezt, megint csak bújj meg a mi széles hátunk mögött! Mozgovában nincs munkád, ki fog téged etetni három évig? Én adok neked munkát, és akkor nem kell szeretteiden élősködnöd. És azt se felejtsd el, hogy a fejed fölött lebeg még mindig ez a szeparátor ügy, a papír itt van a fiókomban. Micsoda primitív érvelés!

Szasa mégis érzett valami nem megszokottat, nem sablonosat Alfjorovban, ő nem Gyjakov, ő egy egészen másfajta ember, megjárta Kínát is; Gyjakovot nem lehetne elküldeni Kínába, Gyjakov mégis Moszkvában van, a központi apparátusban, Alfjorov meg itt, az isten háta mögött. Bizonyára büntetésből. Örökösen feszült tekintete is

arra vall, hogy helyzete bizonytalan. És hiányzik belőle a Gyjakov-féle durva céltudatosság. Vagy talán csak nem különösebben igyekszik?...

Vszevolod Szergejevicsnek azt mondta Szasa, hogy Zida miatt hívták Kezsmába. A szökésről nem beszélt, nem hitte el.

Vszevolod Szergejevics nyugodtan fogadta a hírt.

– Legrosszabb esetben áthelyezik Szavinóba vagy Frolovóba. Nem nagy ár ez két hónapi boldogságért. Nurzida Gazizovának nem lesz semmi baja, ő itt nagyobb értéket jelent Alfjorovnál. Más megbízottat találnak ide, de tanítónőt nem.

Zidának Szasa mindent elmondott Szolovejcsikről, és azt várta, hogy hozzá hasonlóan Zida sem fogja elhinni a dolgot. De Zida elhitte.

– A gyötrő bánat miatt szöknek el még a nagyon megfontolt emberek is – mondta Zida. – Elvesztik a józan eszüket és megszöknek. Mindennapi dolog.

Bármilyen furcsa is, az Alfjorovval folytatott beszélgetés megnyugtatta Szasát, véget vetett gyötrelmeinek: Alfjorov megerősítette azt, amit maga is gondolt. Moszkvába nem jut vissza, ügyének felülvizsgálatára nincs semmi remény. Leírták. Hát akkor neki is más meggyőződésre kell jutnia. Végre elfogadta a sorsát, érezte, hogy úrrá tud lenni kételyein. Félre az illúziókkal! Az ő esete nem különleges, temérdek hozzá hasonló van. Erősnek kell lennie, hogy kibírja.

Egyszer összetalálkozott az utcán Tyimofejjel, a legény aggódó pillantást vetett rá, el akart menni mellette, de Szasa útját állta.

– Rosszul lősz, Tyimofej, vagy ilyen ócska a puskád?

– Mit mondasz? – motyogta Tyimofej, és egy lépést hátrált, mint akkor ott a kaszálón, bizonyára attól tartott, hogy Szasa megüti.

– Ne félj, itt nem ütlek meg – mosolygott rá gúnyosan Szasa –, de ha még egyszer elém kerülsz az erdőben, lelőlek, mint egy kutyát. Te a puskádat ólomdarabkára töltötted, nekem golyóm van és vágott csövű puskám, úgyhogy elkaplak! De ha én nem, majd elkapnak a többiek. Mi itt a magunk módján intézzük a dolgainkat. Vésd az agyadba, te mocsok!

S már ment is tovább. Az ilyenekkel így kell beszélni. Arról, hogy miként intézték el a börtönben azokat a legényeket, akik a Kanszk felé vezető úton megölték a száműzötteket, az egész Angara tud. Tyimofej is tudja. Többet nem próbálkozik, gyáva! Amikor Szasa kiment az erdőbe, a puskát sörétre töltötte, de a zsebébe mindig tett ólomdarabkát is. És nem csak egyet. És Bogár nélkül sose ment ki. És tisztáson sosem állt meg. És minden alkalommal más ösvényen indult.

A Tyimofejjel folytatott beszélgetést követő második vagy harmadik napon Szasa megint kiment az erdőbe. Bogár hirtelen megtorpant, valamit megszimatolt, berohant a sűrűbe. Vad csaholása egészen közelről hallatszott, ugatása nem hívó volt, hanem dühödt és fuldokló, minden bizonnyal embert ugathatott, vagy talán medvét. Szasa meghúzta magát egy fa mögött, újratöltötte a puskáját, mindegyik csőbe egy-egy ólomdarabkát eresztett.

Az ugatás őrjöngéssé fokozódott, hol távolodott, hol meg közelebbről hallatszott,

Bogár feltehetően elszaladt, majd újból nekitámadt valakinek. Tyimofej nem lehet, mert a kutya minden falubélit ismert, csak ismeretlent vagy medvét ugathat így.

Szasának úgy rémlett, mintha emberi alakot látna a fák mögött, mintha moccant volna valami, de lehet, hogy csak a levegő rezzent, vagy egy ág roppant... Bogár kiugrott a tisztásra, és egy ismeretlenre támadt, aki hosszú, vaskos bottal próbálta távol tartani magától. Szasa nyomban megismerte. Szolovejcsik volt, tűzött vattanadrágban és tűzött vattakabátban, füles sapkában, magas szárú mocsárjáró csizmában, soványan, kis szakállal. Nehéz volt felismerni, Szasa mégis megismerte alakjáról, meg ahogy a kutyát próbálta távol tartani magától, persze az is lehet, hogy a lelke mélyén elhitte, hogy Borisz valóban megszökött, és Alfjorov helyesen gondolta: éppen ebbe az irányba menekül.

Rákiáltott a kutyára, és odament Szolovejcsikhez.

Összeölelkeztek.

– Menjünk vissza az erdőbe! – javasolta Szasa.

Bementek a sűrűbe és leültek egy fa alá, ahol viszonylag száraz volt a talaj. Szolovejcsik levette a hátizsákját, maga mellé tette, fejét a fa törzsének támasztotta, szemét behunyta.

– Nagyon mérges a kutyád.

– Mert ismeretlent látott... Éhes vagy?

– Még nem, nemrég ettem – Borisz a hátizsák felé biccentett. – Mi az, te már tudsz róla?

– Alfjorov hívatott, felőled kérdezett.

Borisz behunyt szemmel, félig fekve ült.

– Miért tetted? – kérdezte Szasa.

Szolovejcsik köhögött, hosszasan, gyötrelmesen krákogott.

– Kértem, hogy helyezzen át Fridához, vagy őt ide hozzám. Elutasították. Erre elindultam hozzá. Útközben elfogtak. Megszöktem. Térjek vissza Rozskovóba? Leültetnek, az eddigiekhez hozzájön még a szökés is. Így aztán elindultam erre, lefelé fognak keresni, vagy a Kanszkba vezető úton, azalatt nekem talán sikerül eljutnom Bratszkba.

– Alfjorov kitalálta, hogy errefelé veszed az utadat.

– Mondta neked?

– Igen.

Borisz hallgatott.

– Bratszkig egy hónapig tart az út. Maholnap beköszönt a tél. Megfagysz az erdőben – mondta Szasa.

– Nincs más megoldás – felelte fáradtan Borisz –, ha eljutok, eljutok, ha nem jutok el, hát nem jutok el.

– És mi lesz Fridával?

– Semmi sem lesz vele. Hiszen nem tud semmit. Azóta, hogy idehoztak, nem találkoztunk. Hogy leveleztem-e vele? Sok mindenkivel leveleztem.

– Ez nem egészen így van – tiltakozott Szasa. – Kijelentetted, hogy a menyasszonyod, tehát közel áll hozzád, egész biztosan berendelik.

– Téged is berendeltek, és mit tudtál mondani? Ő sem tud majd mondani semmit.

– Ide figyelj, talán mégis jobb lenne jelentkezned Kezsmában Alfjorovnál! Közöld, hogy hozzá indultál, hogy megkérd, vagy téged helyezzenek át Fridához, vagy Fridát ide, hozzád. Akkor a dolog egészen másképp fest: nem távoztál el a körzetből, önként jelentkeztél Kezsmában.

– Ez nagyon átlátszó dolog – fintorgott Borisz. – „Kezsmába mentem", de nem a Kezsmába vezető úton fogtak el, hanem ellenkezőleg, a lefelé vezető úton. Nem, nem megyek Alfjorovhoz, mert visszaküld Kanszkba.

– Kanszk felé most járhatatlanok az utak – mondta Szasa –, leghamarabb egy hónap múlva lehet elindulni. Kezsmában nincsen börtön, hol tartanának téged? Alfjorovnak előnyösebb elfogadni a te mesédet: azért jöttél, hogy járjon közbe a kettőtök ügyében. Ő maga mondta nekem: nincs szükségem rendkívüli eseményekre. Annak pedig, hogy a lefelé vezető úton fogtak el, nincs jelentősége. Majd azt mondod, hogy Rozskovóban nem találtál csónakot, és azt remélted, hogy Kodában vagy Pasinában szerzel egyet.

– Alfjorov már biztosan jelentette a szökésemet – ellenkezett Borisz. – Ha már téged behívott, az azt jelenti, hogy megtette a szükséges intézkedéseket.

– És mégis – erősködött Szasa –, ez az egyetlen esélyed. Bratszkig nem jutsz el, az első faluban elkapnak, és akkor minden bizonnyal szökéssel vádolnak.

– Nem fogok bemenni a falvakba.

– És mit eszel?

– Adsz nekem némi harapnivalót. Szalonnát, kétszersültet, cukrot, ha van...

– Természetesen adok! De hát mennyi időre lesz elég neked, mennyit tudsz magaddal vinni? Az erdőben most nem jutsz ennivalóhoz. Tél van. Puskád sincsen. Az éhség bekerget az első faluba. Értsd meg, az életedről van szó! Ha jelentkezel Alfjorovnál, megmenekülsz. És van esélyed, hogy megúszod. Ha azonban tovább mégy, elpusztulsz az erdőben, vagy elfognak, és akkor már nincs többé esélyed.

Borisz hallgatott, csukott szemmel feküdt, mintha nem is hallotta volna Szasát. Talán elaludt.

– Nálam töltöd az éjszakát?

Szolovejcsik nem nyitotta ki a szemét, csak tagadólag megrázta a fejét.

– Észrevesznek, és te is bajba kerülsz.

– Miattam ne nyugtalankodj!

Borisz kinyitotta a szemét.

– Ha engem itt meglátnak, akkor Alfjorov elindul ezen a nyomon – mondta váratlanul energikusan. – De ha hetven kilométert megteszek, ott már segítenek nekem. És téged sem akarlak bajba keverni. Még azt sem kell mondanod, nem tudtad, hogy szökésben vagyok, hiszen Alfjorov figyelmeztetett. Egyezzünk meg: te nem láttál engem, én nem láttalak téged! Bármi történjék és bármikor történjék, legyen az egy év, legyen kettő vagy legyen tíz év múlva: én téged nem láttalak, te engem nem láttál.

– Te tudod – hagyta rá Szasa –, én úgy gondolom, hibát követsz el. Néhány óra múlva Kezsmában lehetnél. Alfjorov egy kicsit megmosná a fejedet, és ezzel vége a

dolognak. Jótállni nem tudok ezért, mégis azt gondolom, ez történne. Ismétlem, ez az egyetlen esélyed.

– Mindent eldöntöttem – jelentette ki határozottan Szolovejcsik. – Tudsz nekem szalonnát, kétszersültet, cukrot szerezni?

– Szalonnát tudok adni, cukrot igyekszem szerezni, kétszersültet szárítani kell, ha várs, lesz kétszersült is.

– Várni nem tudok. Hozzál kenyeret kétszersült helyett.

– Borisz! – mondta Szasa. – Nagyon kérlek, gondold meg! Nem értem, mire számítasz. Tegyük fel, hogy sikerül eljutnod Bratszkig... Ki van zarva, de tegyük fel... És aztán?

– Onnan átvisznek Irkutszkba, ott vonatra ülök, és visszamegyek Moszkvába.

– Minek?

– Az igazságomat keresni.

Szasa azt hitte, Borisz megőrült. Miféle igazságot akar keresni? Lehet, hogy valamit elhallgat? Lehet, hogy valóban vannak megbízható emberei útközben? Frida közeli barátai? Még hetven kilométert kell megtennie ezek szerint Frolovóba, Szavinóba vagy Uszolcevóba. De ezek a települések mind szigeteken fekszenek, hogy fog átjutni az Angarán? A folyó még nem állt be, és nem is lesz egyhamar szilárd a jég, itt erős a sodrás. És mégis számít valamire. Feltehetően itt a száműzetésben is megvannak a maga kapcsolatai, amelyekről neki, Szasának sejtelme sincs. Ő az államot mindig mindennél erősebbnek, mindentudónak, mindenhatónak érezte. Holott az államot is meg lehet kerülni. Zida *más* utat ajánlott neki. Lehetséges, hogy Szolovejcsiknek is megvannak a maga útjai, csak Szasa nem ismeri őket.

– Mennyi idő kell ahhoz, hogy megjárd a falut?

Ez kérés volt, hogy igyekezzen. Szasa felállt.

– Három óra múlva itt vagyok.

– Várni foglak.

Borisz újból nekidőlt a fának, és behunyta a szemét.

Mindazt, ami ezelőtt történt – a letartóztatás, a börtön, a száműzetés –, nem lehetett összehasonlítani azzal, ami most történik. Akkor teljesen ártatlan volt, most először szegi meg a törvényt. Szökéshez nyújt segítséget, pedig előre óvták tőle. Borisz természetesen nem fogja elárulni, mégis rajta marad, hogy „segítséget nyújtott szökésben". És milyen ostobaságért kell majd lakolnia, hiszen Borisz szökése értelmetlen, vagy elpusztul útközben, vagy elfogják.

Mégis segítenie kell Boriszon. Az a fontos, hogy a faluban senki ne fogjon gyanút. A háziaktól kérjen szalonnát és kenyeret? Kinek a részére? Nyilvánvaló bizonyíték. Egyedül Zida segíthet rajta. Ha neki nincs, kér a szomszédoktól. Mindig vásárol élelmet, ez senkiben nem kelt majd gyanút. Egy darab szalonna, kenyér vagy lepény, néhány tucat kemény tojás, cukra Zidának is van, és ott van még az a cukorka is, amit a mama küldött Moszkvából, aztán só...

Zidának majd azt mondja: szerezd meg! Kell nekem, hogy miért, ne kérdezd, és felejtsd is el az egészet.

Zida nem kérdezett semmit. Átment a szomszédokhoz, hozott szalonnát, szárított húst, lepényt, megfőzte a tojásokat, szerzett cukrot és cukorkát, mindent gondosan becsomagolt és berakott egy vászontarisznyába, amivel a helybéli vadászok szoktak kimenni az erdőbe.

Abból, hogy mindezt egy ilyen tarisznyába tette, világosan kiderült, sejti, miről van szó.

Az ajtóban Szasa visszafordult.

– Semmit sem vittem el tőled.

Bármi történjék is, bárhogy alakuljanak is a dolgok, Zidának semmi köze hozzá.

Zida bólintott.

– Jól van.

Amikor Borisz meghallotta Szasa lépteit, felnyitotta a szemét, felült, megrázta a fejét, mintha az álmosságot rázná le magáról, átrakta az élelmiszert a hátizsákjába, csak a sót nem tette el.

– Van nekem is.

Aztán felállt. Szasa felsegítette rá a hátizsákot.

– Hát akkor, barátom, Isten veled!

Borisz esetlenül, mert zavarta a hátizsák, átölelte Szasát. Megcsókolták egymást.

– Holnap reggeltől itt várlak ezen a helyen – mondta neki Szasa –, ha meggondolod magad, itt találkozunk.

– Nem gondolom meg magam – felelte Borisz. – Mindent körültekintően csináltál?

– Emiatt ne aggódj!

19

Ordzsonikidze nagyon bosszús volt a Pjatakov-féle bizottsággal kapcsolatos incidens miatt, azért, hogy Mark Alekszandrovics gyakorlatilag kiebrudalta a bizottságot a gyárból, és hogy Mark Alekszandrovics hibájából Sztálin megdorgálta. Sztálin akkor Mark Alekszandrovics mellé állt, de ezt nem foglalták írásba, semmi nem törvényesíti Mark Alekszandrovics lakás- és életkörülményeket javító építkezését, csak szavak hangzottak el, ám a szavakat könnyen elfelejtik. Amíg nincs hivatalos jóváhagyás, addig Rjazanov feje fölül nem múlik el a veszély.

Ezért aztán Mark Alekszandrovics szívesen vállalkozott arra, hogy a Bolsevik című folyóirat szerkesztőségének felkérésére cikket írjon a gyár helyzetéről és a hazai vaskohászat problémáiról. A Bolsevik a párt fő folyóirata, a cikk segít a gyárnak: a szállító vállalatok úgy fogadják majd, mint egy direktívát. És ami a legfontosabb, a cikk lehetőséget nyújt arra, hogy a nyilvánosság előtt beszámoljon, következésképpen törvényesítse az általa elképzelt építkezéseket.

A cikket két este megírta. Alapvető megállapításai a következőkben foglalhatók össze:

Mivel az amerikaiak nagyon sietősen készítették el a gyár tervét, ezért kiigazgatá-

sokra van szükség. A leglényegesebbeket Mark Alekszandrovics fel is sorolta. Ezzel egyidejűleg azonban arra is felszólított, hogy vaskohászaink minél szélesebb körben ismerkedjenek meg az amerikai munka legjobb példáival, és részletesen kifejtette, miben maradtunk el tőlük.

A vaskohászat legfontosabb feladata keleten, hogy megtartsa a magasan kvalifikált munkásokat, mérnököket és technikusokat. Ezért lakásokat, szociális és kulturális létesítményeket kell építeni. Mark Alekszandrovics felsorolta a már elvégzett munkákat (ezek miatt szállt ki a bizottság), eredményként említette őket, amelyet helyesel a párt Központi Bizottsága (Sztálin szavaira célzott vele), és közölte, hogy a gyár folytatni fogja ezt a munkát.

A befejező részben Mark Alekszandrovics rendkívül élesen bírálta az örökké késlekedő szállítóikat. A cikk november közepén jelent meg a folyóiratban, november végén pedig Mark Alekszandrovics felutazott Moszkvába a Központi Bizottság plénumára.

A plénumon egyetlen napirendi pontot vitattak meg, az 1935. január 1-jével megszűnő élelmiszer-jegyrendszer kérdését.

Minden felszólalásból aggodalom csendült ki: 1928 óta működik a jegyrendszer, amely, ha nem is magas, de mégis állandó színvonalú ellátást garantált. Most bevezetik a szabad árusítást, megjelenik a piac, amelynek irányítására nincsenek felkészülve.

Sztálin nem szólalt fel, némán ült az elnökségben.

A plénum utolsó napján a szünetben, a folyosón Mark Alekszandrovicshoz odalépett Ordzsonikidze és Kirov.

– Nos – szólalt meg mosolyogva Ordzsonikidze –, Szergej Mironovics meg akar ismerkedni veled, nagyon tetszett neki a cikked.

Kirov kezet szorított Mark Alekszandroviccsal.

– Igen, nagyon hasznos, értelmes cikk. És amiről ír, az nemcsak az új körzeteket érinti, hanem a régieket is. A kvalifikált munkaerő biztosítása most mindenütt alapvető kérdés. Az is tetszik nekem, hogy felszólít bennünket, tanuljuk meg az amerikaiaktól azt, ami jó, hisz nem szégyen tanulni a kapitalistáktól. Ami pedig a néhány leningrádi vállalattal kapcsolatos kritikáját illeti, ígérem, hogy rendezzük a dolgot.

– Köszönöm, ez lesz számunkra a legnagyobb jutalom – felelte Mark Alekszandrovics.

Ordzsonikidze jóakaratúan megjegyezte:

– Ez egy nagy diplomata ám! A cikkében törvényesítette a törvénytelen kiadásait.

– Ugyan már, Grigorij Konsztantyinovics – tiltakozott Mark Alekszandrovics –, egyszerűen csak rögzítettem, hogy mit végeztünk és mit hagytak jóvá...

Ordzsonikidzének nem maradt ideje a válaszra, megállt mellettük Sztálin. Észre sem vették, melyik oldalról lépett hozzájuk.

– Miről vitáznak?

– Rjazanov elvtárs cikkéről beszélgettünk – felelte Ordzsonikidze.

– Miféle cikkéről? – kérdezte Sztálin hűvös tekintettel végigmérve Ordzsonikidzét és Mark Alekszandrovicsot, de Kirovra rá sem pillantott.

– A Bolsevik utolsó számában jelent meg – felelte Kirov.
– Nem olvastam – felelte Sztálin, és változatlanul nem nézett Kirovra.
Tovább ment.
Mark Alekszandrovics utána fordult, elnézte barnába hajló khaki színű zubbonyos, keskeny, kissé hajlott hátát, és szívét büszkeség töltötte el. Most, alig néhány perccel ezelőtt ott állt MELLETTE, Kirov és Ordzsonikidze mellett, és az egész plénum szeme láttára beszélgettek. Sztálin nem olvasta a Bolsevikban megjelent cikkét, de hát ez természetes, a plénumot készítette elő meg a jegyrendszer eltörlését, még arra sem maradt ideje, hogy átlapozza a folyóiratot. Elegendő az, hogy Kirov olvasta és megdicsérte. És Ordzsonikidze barátságos magatartása azt bizonyítja, hogy már nem haragszik rá, és amit Mark Alekszandrovics a gyárban tett, törvényesnek tekinthető, a cikk elérte célját. Minden rendben, kár volt nyugtalankodnia. A nagy tettek korában minden, ami igaz és hasznos, győzedelmeskedik, hiszen mindent az Ő bölcs gondolatai, az Ő erős keze irányít. Ott megy a zsúfolt előcsarnokban, és mintha senki nem engedne utat neki, még egy lépést sem tenne, mégis szabad az út, ELŐTTE szabad az út, nyugodtan, kimérten könnyedén lépdel puha csizmájában, mintha nem is nézne RÁ senki, nem fordulna hátra, és mégis tudja, hogy Sztálin közeledik. Sztálin eltűnt az elnökségi szoba ajtaja mögött, és Mark Alekszandrovics csak most vette észre, hogy Ordzsonikidze a falnak dőlve áll, reszkető ujjakkal elővesz egy nitroglicerin tablettát, és a nyelve alá helyezi.
– Mi van veled? – kérdezte Kirov nyugtalanul.
Ordzsonikidze mély lélegzetet vett.
– Semmi.
Mark Alekszandrovics karon fogta.
Ordzsonikidze szelíden elhárította a kezét.
– Grigorij Konsztantyinovics, menjünk be az orvosi szobába, itt van mellettünk...
– Nincs szükség semmire, elmúlt.
– Nem – tiltakozott határozottan Kirov –, haza kell menni. Gyere, elkísérlek.

Kirovot nem érte váratlanul Sztálin barátságtalansága. Kapcsolatuk már Szocsiban megromlott, ahonnan Sztálin tulajdonképpen eltávolította Kazahsztánba. Kirov szeptember hatodikától huszonkilencedikéig tartózkodott Kazahsztánban, és amikor visszatért Leningrádba, Medvegy, az NKVD főnöke jelentette neki, hogy helyettese, Ivan Zaporozsec anélkül, hogy ezt megbeszélte volna vele, áthozta saját embereit Moszkvából, a központi apparátusból, akiket aztán önkényesen a politikai osztály kulcspozícióiba helyezett, mintegy bizonyítva, hogy független, és csak Moszkva alá tartozik. Ez a helyzet tűrhetetlen, az NKVD-ben nem létezhet két főnök úgy, hogy az egyik a területi bizottság, a másik Moszkva alá tartozik. Ezért Medvegy azt kéri, azonnal követeljék Zaporozsecnek és embereinek haladéktalan visszahívását, hiszen kinevezésüket nem egyeztették a helyi szervekkel.
A kérdés roppant kényes. Ezeket a kinevezéseket minden bizonnyal jóváhagyták. Mégpedig Sztálin személyes utasítására, az „ellenzék végérvényes kiirtása" céljából, hogy csak azért is megmutassák neki, Kirovnak, ha te nem teszed meg, majd

megtesszük nélküled, ezért is demonstrálja minden módon függetlenségét Zaporozsec. Zaporozsec visszahívását követelni egyet jelent azzal, hogy nyílt konfliktusba kerül Sztálinnal, méghozzá a rendkívül kényes *káderkérdésben,* amelybe Sztálin semmiféle beleszólást nem tűr.

Ha azonban megengedi, hogy Leningrádban létezzen egy, a területi pártbizottság alá nem tartozó független szervezet, azt jelenti, hogy idővel minden hatalmát elveszíti.

Kirov összehívta szobájába a területi pártbizottság végrehajtó bizottságának tagjait, csak a bizottságot, titkárok nélkül, adminisztratív dolgozók nélkül, majd felkérte Medvegyet, ismételje el, amit vele közölt, a végrehajtó bizottság tagjait pedig felszólította, mondják el a véleményüket. Egybehangzóan azt javasolták: követelni kell Zaporozsecnek és embereinek haladéktalan visszahívását.

Kirov fölemelte a telefonkagylót, és felhívta Moszkvát.

– Rögtön jelentem – felelte Poszkrjobisev.

Sokáig kellett várni. Kirov dolgozószobájában csend volt, mindenki hallgatott. Tudták, hogy Sztálin nem véletlenül nem veszi fel a kagylót.

Végre felvette.

– Tessék.

– Sztálin elvtárs – kezdte Kirov –, Zaporozsec önkényeskedik, nem engedelmeskedik Medvegynek, az NKVD vezetőjének. A területi pártbizottság végrehajtó bizottsága kéri, hogy hívják vissza Zaporozsecet Leningrádból.

Sztálin hallgatott, aztán megkérdezte:

– Konkrétan miben nyilvánul meg az önkényeskedés?

– Vegyük csak az utolsó esetet! – folytatta Kirov. – Moszkvából, Jagodától hozott magával öt embert, és Medvegy tudta nélkül elhelyezte őket a politikai osztály felelős posztjaira.

– Nézd – felelte Sztálin –, ez csupán káderátcsoportosítás az NKVD-apparátusban.

– De hát én vagyok a területi pártbizottság titkára vagy sem?

– Hagyjuk ezeket a gyerekes kérdéseket! – intette le Sztálin. – Az NKVD új népbiztosság, és mint az új népbiztosságokban általában, itt is elkerülhetetlen a káderek átcsoportosítása. Gyakorlatilag lehetetlen minden egyes jelöltet egyeztetni az összes helyi szervezettel.

– A területi pártbizottság végrehajtó bizottsága és személy szerint én is a leghatározottabban követeljük Zaporozsec visszahívását – jelentette ki Kirov.

– Én mindent megmagyaráztam, ahogy tudtam, ennél jobban már nem tudom – közölte hűvösen Sztálin.

És letette a kagylót.

Egy ideig mindenki hallgatott.

– Hát akkor, Filipp – fordult kisvártatva Kirov Medvegyhez –, a hivatalban te vagy a főnök, a pártbizottság csak téged ismer el. Zaporozsec önkényes akcióit csírájukban fojtsd el, támogatni fogunk!

Miután Kirov hazakísérte Szergót, visszament a plénumra. Megszólalt a csengő,

véget ért a szünet, a résztvevők bementek a terembe. De Mark Alekszandrovics megvárta Kirovot.

– Bocsásson meg, hogy van Grigorij Konsztantyinovics?

– Úgy látom, rendben van a dolog, lefeküdt, a felesége kihívja az orvost.

Ordzsonikidze megtiltotta, hogy orvost hívjanak. Jobban érezte magát, felkelt, de úgy döntött, nem megy vissza a plénumra, a határozattervezetet ismeri, megszavazzák nélküle is.

Leült egy karosszékbe és töprengett...

Ma, a folyosón a Sztálinnal folytatott röpke beszélgetés világosan megmutatta, milyen érzelmekkel viseltetik Sztálin Kirov iránt. Ordzsonikidze jól ismerte Sztálint, tudta, mit jelent, ha Sztálin úgy beszél valakivel, hogy nem is néz rá...

Beesteledett, a lakásban villanyt gyújtottak, bekukkantott hozzá a felesége, Zinaida Gavrilovna.

– Hogy vagy?

– Minden rendben, de ne gyújts lámpát – kérte Ordzsonikidze –, szeretnék még egy kicsit elüldögélni.

Ült és töprengett. Amióta Bugyagin közölte vele, milyen furcsa változásokra készülnek a leningrádi NKVD-ben, néhányszor megpróbált beszélni Sztálinnal Kirovról, szeretett volna puhatolózni, de Sztálin kitért a beszélgetés elől. Aztán egyszer váratlanul maga hozta szóba a dolgot.

A Politikai Irodában Kirov jelentését vitatták meg a kazahsztáni gabonabeszolgáltatásról, amikor Sztálin csak úgy mellesleg, szinte nem is a vitatott kérdés kapcsán, megjegyezte:

– Azt javasoltam Kirov elvtársnak, mint a KB titkárának, hogy települjön át Moszkvába, de ő visszautasította. Ugyan mennyi ideig akar Leningrádban rostokolni? Nyolc éve ott van! Elég! Nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy Leningrádban hagyjuk Kirovot. Rá az egész országnak, az egész pártnak szüksége van.

És rögtön áttért a következő kérdésre.

Az ülés után pedig, amikor már mindenki eltávozott, s a szobában csak Sztálin, Kaganovics, Molotov és talán még Kujbisev maradt, Sztálin odaszólt Ordzsonikidzének:

– Beszélj Kirovval, hiszen jó barátok vagytok, tegye át a székhelyét Moszkvába! Orosz ember kell a központi vezetésbe. Te meg én grúzok vagyunk, Kaganovics zsidó, Rudzutak lett, Mikojan örmény, ki orosz köztünk? Molotov, Kujbisev, Vorosilov és Kalinyin kevés.

Miután Kirov visszatért Kazahsztánból, Ordzsonikidze elment Leningrádba, és beszámolt Kirovnak Sztálin javaslatáról. Kirov újból elutasította a javaslatot. Elmesélte, milyen összeütközésekbe került Sztálinnal Szocsiban, és a későbbi konfliktusokat is Zaporozsec kapcsán, majd nyugodtan és magabiztosan kijelentette:

– Nem engedjük meg Zaporozsecnek, hogy Leningrádban garázdálkodjon.

Milyen naivak voltak ők mind, milyen rettenetesen naivak! Ő is, Bugyagin is, Kirov is. Talán bizony Sztálin nem tudta, hogy Kirov nem fog meghátrálni Zaporozsec előtt,

„eltávolítani a cimborákat" – ez csak álcázás, emögé csak megbújnak, senkit nem fog eltávolítani Zaporozsec, nem hagyják neki.

Mitévő legyen? Egy lehetőség marad: időt kell nyerni. Itt kell tartani Kirovot Moszkvában, ha nem többre, legalább néhány napra, egy hétre. Mindent jól végiggondolni, megtanácskozni az elvtársakkal; talán sikerül rávenni Kirovot, hogy költözzön át Moszkvába. És ami a legfontosabb: Kirov váratlan elidőzése Moszkvában talán óvatosságra inti Sztálint, talán visszakozik, talán visszahívja Zaporozsecet.

Kirov tizenegy óra körül jött meg a plénumról. Ordzsonikidze maga nyitott neki ajtót.

– Legyűrted a kórságot? – kérdezte vidáman Kirov, ahogy belépett a szobába. – Hogy érzed magad?

Ordzsonikidze leült a karosszékbe, és kifújta magát.

– Rosszul, Szerjozsa, rosszul, maradj itt néhány napig!

Az aktatáskáját rendezgető Kirov hátranézett.

– Miket beszélsz? December elsején, holnapután én tartom a beszámolót a pártaktíván... A plénumról...

– Az is valami, egy beszámoló – mondta nehezen kapkodva a levegőt Ordzsonikidze... – Csudov vagy Kodackij nem tudja megtartani a beszámolót? Maradj itt velem, Szerjozsa, lehet, hogy többé nem találkozunk...

Kirov odament hozzá, megfogta a kezét, és a szemébe nézett.

– Verd ki ezt a fejedből! Feküdj le, hívass orvost! A szívrohamot mindig ilyen félelmek kísérik. Szedd össze magad. Hova telefonáljak kocsiért?

– Majd én telefonálok.

Ordzsonikidze felkelt a karosszékből, kiment a szomszéd szobába, a belső vonalon felhívta a garázst, és odahívatta a telefonhoz Barabaskint, személyes sofőrjét.

– Vaszilij Dmitrijevics, állj ide a kocsival, kiviszed Kirovot a pályaudvarra – és tenyerével félig eltakarva a kagylót, halkan hozzátette: – És intézd úgy, hogy lekésse a vonatot. Megértettél?

Ordzsonikidze visszament az ebédlőbe, Kirov már becsomagolt, felvette a kabátját, és állva beszélgetett Zinaida Gavrilovnával.

– Maradj itt még két-három napig – kérte szomorúan Ordzsonikidze. – Kérlek, Szerjozsa, maradj itt!

– Nem tehetem, mondtam már neked, hogy december elsején aktívaértekezletet tartunk.

Lent a kapu előtt dudált a kocsi.

Kirov átölelte és megcsókolta Ordzsonikidzét, átölelte és megcsókolta Zinaida Gavrilovnát.

– Ne hagyd, hogy orrodnál fogva vezessen, vedd rá, hogy gyógyíttassa magát – mondta az asszonynak szigorú, de baráti hangon.

Fogta az aktatáskáját és sietve távozott. Az óra fél tizenkettőt mutatott.

Mielőtt a főposta elé értek volna, Barabaskin megállította az autót, kiugrott belőle, és felnyitotta a motorházat.

– Mi történt?
– Az adagolás vacakol, Szergej Mironovics. Mindjárt rendbe teszem.
– Nem, nem várok.
Barabaskin ott követte el a hibát, hogy egy villamosmegálló közelében állt meg. Épp akkor ért oda a pályaudvar felé tartó négyes villamos, Kirovnak sikerült felugrania rá. Egy perccel a vonat indulása előtt betessékelte a kalauz az egyik fülkébe.

20

Szasa még sötétben indult el otthonról, és korán reggel már kint volt azon a helyen, ahol előző nap elvált Borisztól. Itt a fa, ami alatt Borisz feküdt. Szasa füttyentett, néhányszor rákiáltott Bogárra, hogy Szolovejcsik tudomására hozza, megérkezett, de senki nem válaszolt. Szasa alkonyatig kint téblábolt az erdőben. Borisz azonban nem jött. Ezek szerint úgy döntött, nem fordul vissza. A következő napokban Szasa mindig más úton indult, nagy köröket írt le az erdőben. A fenyőfák ágain már vastag párnákban pihent a hó, megroskadt csomókban takarta a földet, a görgelékköveket, a jégpáncéllal bevont mocsaras részeket. Szasa nehezen haladt előre, gyakran megállt, hallgatózott, de az erdőben halotti csend honolt. Csak a fagyos fák nyögtek néha, és csipogtak a keresztcsőrűek, amint egyik fenyőről a másikra szálltak, leverték a zúzmarát az ágakról, elpotyogtatták a hóba a tobozokból kicsipkedett magok héját.

Egy alkalommal Szasa a pihenőhelyéről vert fel egy sarki nyulat, s az hosszú fülét hátára simítva iramodott el a fák közt. Néha látott egy-egy feltehetően tapasztalatlan, fiatal mókust, ült az ágon, bozontos farka fölfelé meredt, fürgén forgatta kis mancsában a tobozt, eszegette belőle a magokat, farkasszemet nézve Szasával onnan a magasból. Máskor meg egerészö rókával találkozott, komótosan ügetett a hóban, időnként megállt, fülelt, nem cincog-e a hó alatt egy egér vagy pocok, s ha meghallotta a cincogást, odaugrott, és mint egy kutya, gyorsan kaparni kezdte a havat. Egyszer Szasa meglátta, hogyan falatozik a fajd: óvatosan lépegetett a porhóban, csipkedte egy borókabokor ágait, az áfonya hajtásait, amelyeket még nem takart be teljesen a hó, meg a fiatal fenyőgallyakat.

Egy hétig járta Szasa az erdőt, de Szolovejcsik nem került elő, ezek szerint már messzire juthatott, vagy az is lehet, hogy itt pusztult az erdőben, megfagyott, megbetegedett, beszakadt alatta a jég, vagy eltévedt és éhen halt.

De nem fogták el. Ha elkapták volna, arról mindenki tudna. A szökés esemény, a szökevény elfogása még nagyobb esemény, az ilyen hír bejárja az egész Angarát, elkezdődik a nyomozás, a kihallgatások: ki segített, ki bújtatta, ki adott neki ételt?

A Mozgovában élő száműzöttek is megvitatták Szolovejcsik szökését. De miután Szasán kívül senki nem ismerte, és Szasa nem verte nagydobra ismeretségüket, csak úgy *általánosságban* beszéltek a szökésről, arról, hogy mennyire kilátástalan és reménytelen. Még ha valakinek sikerül is kivergődnie Szibériából, akkor is vége, ebben az országban lehetetlen illegálisan élni. Ebben mindenki egyetértett.

Persze azt is tudta mindenki, hogy Szolovejcsik szökése fölött nem lehet napirend-

re térni, nem marad következmények nélkül, mert ha anélkül maradna, akkor ezzel további szökésekre ösztökélnének. Ha nem lehet megbüntetni a szökevényt, akkor az ittmaradottakat kell megbüntetni, el kell őket távolítani megszokott helyükről, még kell őket fosztani csekély keresetüktől, a száműzötteknek tudniuk kell, hogy a szökevényért ők felelnek, nekik kell megakadályozni a szökéseket. És valóban, Rozskovóból hamarosan minden száműzöttet szétszórtak más falvakba.

Mozgovába ketten kerültek: egy bizonyos Kajurov meg egy Zvjagurov nevű asszony, aki állítólag ezerkilencszázöt óta párttag. Ez a Ligyija Grigorjevna régimódi külsejű, nem valami szép, kiálló fogú asszony. Nem egyedül érkezett, hanem egy hatesztendős kisfiúval, Taraszikkal.

Már szánnal hozták őket. Az asszony megállította a szánt a ház előtt, ahol Szasa lakott, bement hozzá, és közölte vele:

– Szolovejcsik beszélt nekem magáról. Nem tudná megmondani, kinél lehetne szállást kivenni?

– Végig kell gondolni – felelte Szasa –, jöjjön be, üljön le!

– Előbb el kell küldenem a kocsist.

Kimentek az utcára. A szánon nagykendőbe bugyolálva ült Taraszik. Ligyija Grigorjevna leemelte a gyereket a szánról. Szasa fogta a holmikat, két, madzaggal átkötött, ütött-kopott bőröndöt, és bementek a házba. Kint megcsikordultak a szántalpak, a kocsis elhajtott.

Ligyija Grigorjevna levette Taraszikról a nagykendőt, aztán a kis bundaszerűségét, a sapkáját, és azt mondta neki, üljön a lócára. Taraszik leült, egyre csak Szasát nézegette.

Szasa kinyitotta a konyhaajtót, és megkérte a gazdaasszonyt, jöjjön be. Vele együtt a gazda is belépett a nagyszobába.

Szasa Ligyija Grigorjevnára mutatott.

– Jó ismerősöm, kinél lehetne elhelyezni?

Az öregasszony a kisfiút nézte.

– Az unokája talán?

– Az – komorodott el Ligyija Grigorjevna.

– Gyerekkel nehezebb szállást szerezni. Merthogy a gyerekek csintalanok...

– Ő nem csintalan – közölte Ligyija Grigorjevna.

– Ki tudja – dünnyögte az öregasszony.

– Miért, még sosem láttak kisgyerekes száműzötteket? – kérdezte Szasa.

A gazdaasszony nem válaszolt, továbbra is a gyereket méregette.

– Aztán hogy hívják?

– Tarasznak.

– Brjuhanovéknál esetleg – jegyezte meg az öreg.

– Brjuhanovéknak bolond a jányuk.

– Csendes az a jány, nem bántaná.

Ligyija Grigorjevna megint elkomorult.

– És Brjuhanovékon kívül még ki fogadhatna be minket?

Az öregasszony elgondolkodott.

– Szizih? – kérdezte az öregembertől.

– Szeret felönteni a garatra – jegyezte meg jóindulatúan az öreg.

– Nem, nem, az nem kell, Taraszik fél a részeg embertől.

– De válogatós vagy – jegyezte meg rosszallóan az öregasszony, majd Szasához fordult. – Menj el Verhoturovékhoz, ott laknak a tanítónő mellett.

– A gyerekkel nagyon nehéz szálláshoz jutni – magyarázta Ligyija Grigorjevna útközben –, bár igazán nem zavar senkit. Mástól félnek. Hátha engem elvisznek, s a gyerek a nyakukon marad. És amíg a főnökség elhelyezi egy gyerekotthonba, egy év is beletelhet, sőt kettő is, utána kell járni a dolgoknak, írni az ügyben, írni pedig nem tudnak.

Verhoturovék harminc rubelt kértek egy hónapra.

Szasa látta Ligyija Grigorjevna arckifejezéséből, hogy nem fogadja el az ajánlatot. Gyorsan megragadta a könyökét.

– Rendben van, még ma beköltöznek.

Ligyija Grigorjevna bosszankodott.

– Nem kellett volna helyettem döntenie, nem tudok és nem is akarok ennyi pénzt fizetni.

– Az én döntésem semmire sem kötelezi magát, bármikor lemondhatjuk a dolgot. Pihenjen néhány órát nálam, egyen valamit, én addig elmegyek, körülnézek. Ha találok olcsóbbat, majd megnézi, és dönt felőle. Ha pedig nem találunk semmit, akkor költözzön be Verhoturovékhoz, és aztán majd még keresgélünk.

– Verhoturovék szóba sem jöhetnek – jelentette ki Ligyija Grigorjevna –, mindösszesze huszonöt rubelom van. Miféle árak ezek? Rozskovóban tizenöt rubelt fizettem.

– Itt minden drágább – magyarázta Szasa. – Rozskovo isten háta mögötti porfészek. Mozgova pedig Kezsma, a járási székhely közelében van, ezért aztán sokat kérnek a szobákért. Én húsz rubelt fizetek, magának a gyerek miatt tettek rá még tízet. Ami a pénzt illeti, kölcsönzök magának, aztán majd megadja.

– Nem fogadom el – utasította vissza Ligyija Grigorjevna –, a pénzt az unokaöcsém küldi nekem Jaroszlavlból. De most iszonyú zűrzavar lesz a postám körül, én aztán igazán tudom, mit jelent egy címváltozás. Jó, ha fél esztendő múlva megtalálnak. Rozskovóban varrással tudtam némi pénzt keresni. A háziasszonyomnak volt varrógépe, vajon itt találok-e?

– Nálunk csupa divatos dáma lakik – szólt vidáman Szasa –, a kezsmai jobb népekhez szeretnének hasonlítani. Úgyhogy kiterjedt vevőkör várja magát. Varrógépet meg majdcsak találunk.

– Tojással, tejföllel, hallal fognak fizetni, akárcsak Rozskovóban. Az unokaöcsém húsz rubelt küld egy hónapra, én csak ennyivel tudok gazdálkodni.,

Szasa visszakísérte Ligyija Grigorjevnát, és megkérte a háziasszonyát, főzzön az asszonynak és Taraszíknak teát, maga pedig elment Zidához. Az asszony mindenkit ismer a faluban, adhat valami hasznos tanácsot.

Az ajtót nyitva találta, de Zida nem volt otthon. A kályhában fa parázslott, az asztalon könyvek és füzetek hevertek, tehát már haza kellett jönnie az iskolából. Zida

nem engedte meg a gyerekeknek, hogy hazavigyék a könyveket meg a füzeteket, a leckét az iskolában kellett megcsinálniuk, ezért egy kicsit tovább tartotta benn őket. „Otthon nem csinálnák meg a leckét, a könyvekkel fednék le a tejesköcsögöket, a füzeteket meg széttépnék cigarettapapírnak..."

Szasa gépiesen nézegetni kezdte a gyerekes ákombákomokat, aztán felfigyelt egy vászonkötéses, vastag füzetre, igazi mindenes füzet volt, ilyet használt ő is Moszkvában az egyetemen. Szasa gépiesen felütötte ezt is.

Még alaposan bele sem olvasott, de a szöveg közti dátumokból – augusztus, szeptember, október, november –, a nagy „SZ" – ez ő, Szasa –, „V. Sz." – ez Vszevolod Szergejevics –, és a szemébe ötlő mondatok alapján („Tegnap ő azt mondta", „Ő nagyon bátor és nemes lelkű") rájött, hogy ez Zida naplója. Első gondolata az volt, hogy be kell csuknia a füzetet, nem süllyedhet odáig, hogy mások naplóját olvassa. Aztán mégis... Ha mindez Moszkvában volna, a régi életében, nem vetemedne arra, hogy egy idegen naplóba beleolvasson. De itt, az ő helyzetében ... Hiszen Zida róla ír! Ugyan mit ír? Miért veti gondolatait papírra? Szasának tudnia kell, mit írtak róla a naplóban, hiszen minden egyes lépését, minden egyes szavát félremagyarázhatják. A vész bármelyik oldalról lecsaphat az emberre, még a szeretett nő felől is. Ugyan mit tud ő erről az asszonyról? Miért van itt ebben az isten háta mögötti faluban?

Szasa járkálni kezdett a szobában.

És mit jelentenek ezek a szavak: „Ő nagyon bátor és nemes lelkű"? Célzás arra, hogy ellátta élelmiszerrel Szolovejcsiket, és nem adta fel a szökevényt?! Ez a két szó elegendő ahhoz, hogy szétkergessék a mozgovai száműzötteket. Attól, hogy ő megbízott Zidában, esetleg emberek szenvedhetnek. Az asszony természetesen senkinek nem akar rosszat, de miért kell naplót írnia? Hiszen már nem kislány, nemsokára harmincesztendős lesz! Lehetséges, hogy nem érti, milyen helyzetbe hozhatja őt, Szasát? Miért hagyta kint az asztalon a naplót? Véletlenül? Elfelejtette eldugni? Vagy könnyelműségből?

Odament a kályhához, letépte a nyírfatuskó kérgét, bedobta a tűzbe, ahol az feltekeredett, és a következő pillanatban már lángra is kapott.

Olvassa el a naplóját? Nézze meg, mit ír róla, s egyszer s mindenkorra győződjön meg arról, hogy ki is ez az asszony valójában? Ha ezt megteszi, átlépi azt a határt, amely a tisztességes embert a tisztességtelentől elválasztja. Egyébként is későre jár, túlságosan sokáig habozott... Meghallotta az asszony lépteit az udvaron, majd azt, hogy a lábát törli a tornácon. Zida bejött és rámosolygott.

– Régóta vársz?

Szasa válasz helyett a naplóra mutatott.

– Ez meg mi?

Zida kihallotta hangjából a haragot, és rájött, hogy Szasa belelapozhatott a naplójába. Elbizonytalanodott, de aztán tiszta, nyílt tekintettel nézett a fiúra.

– A naplóm.

– És miért vezetsz naplót?

Az asszony némi habozás után megkérdezte:

– Miért, valami bántót találtál benne?

– Nem olvasom mások naplóját, de... Feltehetően rólam is írsz benne, ugye?

– Igen, írok.

Szasa sokáig fürkészte az asszonyt:

– Miért vagy te itt, Zida? – kérdezte nagy sokára.

Az asszony lehajtotta a fejét, hallgatott, nem felelt.

– Azt kérdeztem tőled, mi szél hozott ide?!

– Soha nem mondom meg neked – suttogta Zida.

– Ez a te dolgod, de nekem tudnom kell, mit írkálsz rólam.

Zida odanyújtotta neki a naplót.

– Olvasd el!

– Nem fogom elolvasni a naplódat. De arra kérlek, tépd ki belőle a rám vonatkozó oldalakat, és égesd el őket itt ebben a kályhában. És a jövőben semmit ne írj rólam. Már elmagyaráztam neked, milyen helyzetben vagyok, roppant sajnálom, hogy semmit sem értettél meg belőle.

Zida elgondolkozva lapozta a naplóját, behajtott néhány oldalt, aztán odanyújtotta Szasának.

– Ezek szólnak rólad, olvasd el!

– Világosan megmondtam neked: nem fogom elolvasni. Tépd ki és égesd el!

Szasa felfogta, milyen kegyetlen dolgot követel. De nincs más választása! Szolovejcsik szökése sokba került már az enélkül is szerencsétlen embereknek. Ő nem akarja, hogy valaki is szenvedjen Zida könnyelműségétől.

Zida odament a kályhához, letérdelt, kinyitotta a vasajtót, kitépett egy lapot a naplóból, megnézte, összegyűrte és bedobta a tűzbe. Elolvasta, összegyűrte és a tűzbe dobta a második, aztán a harmadik, majd a negyedik oldalt is... Szasának háttal térdelt a kályha előtt, és egyre csak tépkedte a lapokat a füzetből, összegyűrte és a tűzbe dobta, már el sem olvasta őket, feltehetően a napló végén is szerepelt Szasa, de az is lehet, hogy már minden mindegy volt neki, úgy tépte a lapokat, ahogy jöttek.

– Meleg van – szólalt meg egyszer csak Zida.

Szasa csak most vette észre, hogy még annyi időt sem hagyott az asszonynak, hogy levetkőzzék, még bundában, nemezcsizmában és nagykendőben volt, úgy, ahogy a kinti fagyból belépett.

Megsajnálta, és szidta magát. Minden olyan undorító, szörnyű! Alig győzte kivárni, hogy véget érjen ez az általa kitalált kínzás.

Zida felállt, asztalra tette, ami még megmaradt a füzetből, és a könnyein keresztül rámosolygott.

– Kész!

Szasa kilépett Zida ajtaján. Szörnyű, minden olyan szörnyű! Visszataszító! Mégsem tehettett mást. Most új törvények szerint él, Zida talán egyszer majd megérti, és továbbra is a barátja marad.

Bement Fegyához a boltba, őt kérdezte a lakás felől. Hozzátette, hogy az asszonynyal egy hatesztendős forma gyerek is van, és hogy Ligyija Grigorjevna kitűnően varr, tehát fontos, hogy a szállásadónak legyen varrógépe.

– Talán Lariszkához kellene irányítani – ajánlotta Fegya. – Egyedül lakik, varrógépe

is van. Szereti a ruhákat, de nem tud varrni, így aztán mindjárt ott lenne a varrónő a háznál.

– Húsz rubelnál többet nem tud az asszony fizetni.

– Elég lesz Lariszkának tizenöt is – legyintett Fegya. – Annál is inkább, hiszen varrni fog neki. Esetleg még Maruszkának is varr valamit.

– És belemegy ebbe Lariszka?

– Ha én mondom neki, bele.

Sikerült a dolog. Szasa átvitte Ligyija Grigorjevna bőröndjeit Lariszkához, átvizsgálta, megolajozta a varrógépet. Öreg, de kitűnő Singer varrógép volt.

– Minden jót – mondta Szasa –, ha kell valami, szóljon...

Nagyon érdekelték volna Szolovejcsik szókésének részleteit. De Ligyija Grigorjevna erről mit sem beszélt, és Szasa nem akarta faggatni.

Amikor Vszevolod Szergejevics megtudta, hogy Szasa Lariszkánál helyezte el Ligyija Grigorjevnát, szokásos mosolyával megjegyezte:

– A cemende szövetsége egy vénlánnyal. De hát ott van a nyakán ez a gyerek, nincs mit tennie. Egyébként tudja maga, ki ez a Taraszik?

– Azt mondta, az unokája, de nem valószínű.

– Különleges áttelepítettek, vagy ahogy hivatalosan is nevezik őket, kulákok árvája.

Szasa elámult.

– Itt magához venni valakinek egy gyereket? Bátor cselekedet.

Vszevolod Szergejevics tagadólag rázta a fejét.

– Vagy kísérlet, hogy életcélt találjon magának, hogy megkapaszkodjon valamiben.

– Bármi késztette is rá – mondta Szasa –, nemes és nagyon emberséget tett. Bennem személy szerint azt a reményt ébreszti, hogy még ilyen szörnyű körülmények között is érvényesülnek a nemes emberi értékek. Az együttérzés egyike ezeknek.

– Én pedig a mi valóságunk metamorfózisaira gondolok – jegyezte meg Vszevolod Szergejevics –, nincs kizárva, hogy annak idején Ligyija Grigorjevna tette kuláklistára Taraszik szüleit és száműzte őket Szibériába. És most, hogy ő maga is idekerült Szibériába, neveli a gyereküket, kínlódik és nélkülöz miatta. Vajon ez nem a vezeklésről szóló tétel-e?

– Rosszul ismerem a keresztény tanítást – felelte Szasa –, de szerintem, ami Ligyija Grigorjevnát erre késztette, az magasabb rendű minden vallásnál és eszménél – az önfeláldozás. És az a tény, hogy az emberek még itt is hajlandók másokért áldozatot hozni, azt a reményt kelti bennem: nem ölték ki az emberből az emberséget, és soha nem is sikerül kiölniük.

Szasának mindössze harminc rubelja volt, amikor pénzt ajánlott fel Ligyija Grigorjevnának. Néhány rubelt megtart cigarettára, petróleumra, majd csak kihúzza valahogy, de kisegíti az asszonyt. A saját házigazdáival majd november végén számol el, vagy a legrosszabb esetben decemberben, amikor már a szánúton el tudják hozni a postát.

A posta, mint gondolta, december elején érkezett meg. És ahogy várta, nagyon

sok küldeményt kapott; pénzt, téli holmikkal teli csomagot, amelyre a címet Varja írta, rajzos, jól olvasható betűivel, sok levelet a mamától és sok újságot. A bélyegzőn augusztust, szeptembert, egyiken-másikon még novembert is lehetett olvasni, azok a küldemények, amelyeket még az utak járhatatlanná válása előtt indítottak el, összekeveredtek a későbbiekkel, ezek szerint még sok útban van feléje.

Egy egész hétre szóló öröm áll előtte, de az is lehet, hogy két hétig is kitart, remek december vár rá.

Mint mindig, most is a leveleket nézte meg először, feladási dátumuk szerint rakta sorba őket. Anyja semmi újat nem közölt vele, de hát ugyan miféle újságok lehetnének az ő életében? Üdvözletek a nénikéitől, Varjától. Apjáról, Markról, a barátairól egy szót sem írt. Szasa minden borítékot azzal a titkos reménységgel nyitott fel, hogy legalább két szó lesz benne Varjától, hiszen ő már írt a lánynak. De minden levélben csak azt találta: „Üdvözöl Varja", „Üdvözöl Varja". És a küldeményeken Varja rajzolt betűi.

És amikor már minden reményét elveszítette és kinyitotta az utolsó levelet, a második oldal alján meglátta Varja utóiratát:

„Szervusz, Szasa! Itt vagyok anyádnál, levelet írunk neked. Minden rendben, anyád egészséges, én a Moszprojektnél dolgozom. Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz most! Varja."

Szasa még egyszer elolvasta a sorokat: „Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz most!" Istenem! Ő mennyire szeretné tudni, mit csinálhat most Varja, hogy szeretné látni, hallani, megérinteni, végigsimítani a lány arcát... „Mennyire szeretném... Mennyire szeretném." Átható, szívet melengető érzés, szerelem és vágyakozás támadt benne a lány iránt, elképzelte, hogy Varja hirtelen itt terem mellette...

Vadul dobogott a szíve, felállt, végigment a szobán, megpróbálta összeszedni magát, átnézte az augusztusi, szeptemberi újságokat, de percenként újra felvette a levelet, és elolvasta ezt a sort: „Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz te most..."

Az ördögbe is, még minden előtte van, minden! Ott van neki Varja, ezt most már jól tudja. „Mennyire szeretném tudni, mit csinálsz te most." Ott van Varja, az anyja, emberek veszik körül, és emberként töpreng és emberként gondolkodik.

A csöppnyi ablak kis négyszögén napsugarak törtek be a szobába. A házat jól befűtötték, meleg és kényelmes. Semmi baj, így még lehet élni! Azoknak rossz, akiknek nincs fedél a fejük felett.

Valaki bejött a pitvarba, toporgott, seprővel leverte a havat a nemezcsizmájáról, benyitott az ajtón. Vszevolod Szergejevics látogatta meg.

– Jöjjön be! – örült meg neki Szasa. – Vegye le a kabátját!

Vszevolod Szergejevics levetette a bundáját, a sapkáját, letekerte a sálját, kesztyűjét a kályhára tette... Végigment a szobán, átfázott kezét dörzsölgette, és fejével az asztal felé intett.

– A postát rendezi?

– Igen, sokat kaptam. Bizonyára maga is...

– És mi újság? – felelt Vszevolod Szergejevics kérdéssel a kérdésre.

– Semmi különös... Anyámtól jött levél, a barátaimtól, örülök neki.

– Persze, persze – felelte Vszevolod Szergejevics, mintha nem is hallaná, mit mondott.

– Mi van magával? – kérdezte Szasa. – Mitől ilyen gondterhelt?

– Rosszul állnak a dolgok, Szasa, rosszul. – Vszevolod Szergejevics továbbra is fel s alá járkált a szobában, és egyre csak a kezét dörzsölte.

A Szasa agyán átfutó első gondolat ez volt: Szolovejcsik. Csak nem fogták el?

– Igazán? Miért, mi történt?

Vszevolod Szergejevics megállt Szasával szemben.

– December elsején Leningrádban meggyilkolták Kirovot.

– Kirovot? – ismételte zavartan Szasa. – Ki gyilkolta meg?

– Részleteket nem tudok. Hivatalos közleményt adtak ki: december elsején tizenhat óra harminc perckor Leningrádban, a Szmolnijban a munkásosztály ellenségei által felbérelt gyilkos megölte Kirovot. A merénylőt letartóztatták. Kilétének felderítése folyamatban van.

– Itt az újság?

– Újságom nincs, de ez így igaz. Közreadtak még egy hírt, a gyilkos egy bizonyos Nyikolajev. És a harmadik közlemény szerint a terrorista ügyét tíz napon belül le kell folytatni, képviselet nélkül, vagyis védő nélkül, semmi fellebbezés, semmi kegyelem. Azonnali golyó általi halál. Hát így áll a dolog, Szasa. „A munkásosztály ellenségei által felbérelt gyilkos." Nem mondom....

– Mi különöset talál ezekben a szavakban? Nem az a lényeg.

– Azt gondolja? – kérdezett vissza Vszevolod Szergejevics. – „A munkásosztály ellenségei által felbérelt gyilkos", majd utána rögtön ez következik, „Kilétének felderítése folyamatban van." Hogy lehetséges ez, hol itt a logika? A személyét még nem ismerik, de azt már tudják, ki bérelte fel... Érthetetlen, érthetetlen. Egyébként nagyon is érthető...

– Azt mondják, Kirov jó ember volt, kitűnő szónok, a párt kedvence. Ki mert kezet emelni rá?

Vszevolod Szergejevics leült a lócára, s fejét a falnak támasztotta.

– Bárki tette is, Szasa, teljes bizonyossággal mondhatom magának: sötét idők jönnek, a rémségek kora.

1944. június 20-án a Makszim Ivanovics Kosztyin tábornok által irányított lövészhadtest megérkezett a Szárni várostól délnyugatra fekvő Rafaluvka állomás körzetébe, és Koveltől keletre bevette magát az erdőbe.

A csapatok áttelepítése titokban történt. Különböző kis kitérőknél, megállóknál szálltak le a szerelvényről, és gondos álcázással mentek be az erdőbe. Kosztyin tábornok kiadta a parancsot, hogy csak éjszaka vonulhatnak, megtiltotta, hogy a folyókban és a tavakban fürödjenek vagy fehérneműt mossanak, megtiltott minden rádiókapcsolatot, parancsba adta, hogy a minimumra csökkentett telefonbeszélgetéseket sifrírozzák és kódolják.

Makszim Ivanovics Kosztyin Moszkva alatt egy ezred, Sztálingrádban egy hadosztály élén állt. Az Északi-Donyecen vette át a hadtestet, részt vett az Izjum–Barvenkovo és egyéb támadó hadműveletekben, a Donyec-medence felszabadításában, a dnyeperi átkelésben, az Ingul és a Déli-Bug folyók menti harcokban és Odessza felszabadításában. Körülötte hullottak az emberek, nagyon sok ember, és Makszim Ivanovics írta alá a veszteséglistát: elesettek, sebesültek, eltűntek. Az emberek életét és halálát a háború írta meg. És az általa kiadott parancsokat is a háború íratta meg, és feltétel nélkül végrehajtották őket. A tábornok jóakarata mögött az rejlett, hogy tudott bánni az emberekkel, hogy engedelmeskedtek neki. Egyszerűsége mögött egy stratéga éles elméje, aki bátor, váratlan döntéseket tud hozni, látszólagos engedékenysége mögött pedig a szolgálati viszonyok pontos ismerete, és az, hogy szükség esetén tud okosan taktikázni. Ismerte és értékelte őt Zsukov, ez némi bonyodalmat jelentett számára a hadsereg-parancsnokságnál, de ennek a magas és a harmincöt esztendejéhez kissé testes fiatal tábornoknak az egyszerűsége és jóakarata, nyílt, paraszti arca lefegyverezte még a rettegett hadseregparancsnokot, Csujkovot is.

A hadtest június 20-án érkezett meg, és három nap múlva, június 23-án kezdődött a Bagratyion hadművelet, amelynek során fel kellett szabadítani Belorussziát és el kellett érni a régi államhatárokat. A hadműveletben 166 hadosztály vett részt. Azt a hadsereget, amelyhez Kosztyin tábornok hadteste is tartozott, nem vonták be a hadműveletbe. Neki egy kicsit később kell majd áttörnie a német védelem vonalát Kovel–Lublin irányában, és kell elérnie a Nyugati-Bugot. E támadás előkészítésére egy hónapot adtak nekik, ez igen rövid idő, ha számításba vesszük, hogy az egységeket mennyire megtépázták a korábbi nehéz harcok, hogy a személyi állomány mennyire megfogyatkozott, és hogy milyen nehezek a terepviszonyok.

A hadtest az előző hadműveleteket délen hajtotta végre, Ukrajna és Moldávia sztyeppein, itt pedig mocsaras erdőkben kell majd támadniuk, amelyet elmocsarasodott kis patakok, folyócskák szőnek át. Az egységek azt tanulták, hogyan kell megtisztítani az utakat és ösvényeket a torlaszoktól, a farkasvermektől, az aknáktól, hogyan kell leküzdeni a kisebb vízakadályokat, rózseutakat építeni, átkelni mocsarakon, tőzeglápokon. A hadtest jelentős utánpótlást kapott a helybéli, németek alól

felszabadított lakosság soraiból, de ez az utánpótlás még nem harcolt, előbb meg kellett tanítani a fegyverhasználat elemi fogásaira.

A parancsnoki pontokig Makszim Ivanovics a Willysén ment, onnan lóháton folytatta tovább az útját. A hadtest ezredei által elfoglalt terület egyetlen gigantikus mocsár volt, néhol vegyes erdő nőtte be: fenyő, nyírfa, éger, tölgy. A mocsárban helyenként kis homokszigetek emelkedtek, de a földkunyhókban azért itt is állt a víz, ezért aztán a katonák inkább a fenyőágakkal szigetelt sátrakban éjszakáztak. Nagyon helyes, gondolta magában Makszim Ivanovics, hiszen június van, meleg, a katonáknak ki kell aludniuk magukat, jól kell lakniuk. Erre mindig szigorúan ügyelt.

Július 3-án csapataink elfoglalták Minszket, 400 kilométeres szakaszon áttörték a frontvonalat, és villámgyorsan nyomultak előre. A hírt Makszim Ivanovics a parancsnoki ponton kapta meg, arra gondolt, hogy ettől megváltozhat a hadtest támadásának időpontja. Ezért aztán a szokásosnál korábban tért vissza szállására. De semmiféle új rendelkezés nem várta. Ezt az estét is úgy töltötte, mint máskor: összehívta a törzstiszteket, elmondta nekik, mivel elégedetlen az egységeknél, feladatokat adott, meghallgatta a jelentéseket.

Egy órára járt, amikor elengedett mindenkit, és Makszim Ivanovics kigombolta a zubbonyát. Agyoncigarettázták, agyonfüstölték a helyiséget, ki kell szellőztetni. Ő maga nem dohányzott, de még a saját fedezékében sem tudta megtiltani a dohányzást másoknak. A közelben egyenletesen zakatolt egy áramfejlesztő, kikapcsolják, amint Makszim Ivanovics lefekszik aludni.

– Tábornok elvtárs – jelentette a hadsegédje –, a gépjárműszolgálat új vezetője kér kihallgatást.

– Mit akar?

– Jelenteni az érkezését, és hogy átveszi a szolgálatot.

– Jelentkezzen a törzsfőnöknél.

– Én is azt mondtam neki, de nem tágít.

– Jól van, jöjjön be!

Makszim Ivanovics a térkép fölé hajolt. Nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy a támadás idejét előbbre hozhatják. Fel kell rá készülni, bármelyik pillanatban megérkezhet a parancs...

Nyikordult az ajtó. Makszim Ivanovics felnézett a térképről és hátrafordult...

Az ajtóban egy tiszt állt, régi, de alakjára jól simuló köpenyben, tányérsapkában, szurkosvászon csizmában. Arcát nem lehetett kivenni, mert a lámpa imbolygó fénye csak az asztalra kiterített térképet világította meg.

És Makszim Ivanovics mégis nagyon távoli, ám ismerős vonásokat vélt felfedezni ebben az ajtóban álló, némán és feszülten várakozó figurában, és nyugtalanul megdobbant a szíve.

A tiszt sapkájához emelte kezét, és szabályosan jelentkezett:

– Tábornok elvtárs! Pankratov gárdaőrnagy szolgálatra megérkezett!

Leengedte a kezét, ám továbbra is vigyázzban állt.

Ez nem lehet... Valóban ő lenne?

– Az iratait! – szólalt meg váratlanul komoly hangon Kosztyin.

A tiszt elővette térképtáskájából az iratait, előrelépett, és Makszim Ivanovics felé nyújtotta.

De a tábornok az asztal felé fordult, meghúzta a lámpa görgőjét, az felemelkedett, és bevilágította az egész fedezéket. Amikor Makszim Ivanovics újból a tiszthez fordult, már tisztán látta, igen, ez Szasa!

Átvette a papírokat... Igen, Alekszandr Pavlovics Pankratov...

Felemelte a tekintetét... Gyermekkora nézett szembe vele, az ifjúsága, az Arbat... És Makszim Ivanovics nem tudta türtőztetni magát, akarata ellenére megkérdezte:

– Szasa, te vagy az?

Hangja elcsuklott.

– Én – felelte a tiszt.

Szasa... Él... Hogy került ide? Miként? Mi módon?

Makszim Ivanovics nemcsak a háborún ment keresztül, átélte a háború előtti éveket is, a 37-est, a 38-ast és a 39-est. Szeme láttára tartóztatták le, nevezték népellenségnek a kitűnő parancsnokokat, hűséges bajtársait, a spanyolországi, a haszani és a halhin-goli harcok résztvevőit. Vajon valóban ellenségek voltak-e? Nem akarta elhinni, de nem tudta nem elhinni, különben lehetetlen lett volna szolgálnia azt az ügyet, amelyre feltette az életét. Helyesebb volt nem gondolni rá. Ezek az emberek eltűntek, átkerültek egy más, egy számára ismeretlen világba, amelyből nincs visszatérés.

És most ebből a világból előbukkant Szasa. Tíz év után. Hogyan élte túl? Miként maradt életben? És miért éppen hozzá irányították, az ő hadtestéhez? Mi van emögött? Nem kellett volna jelét adnia, hogy megismerte, nem kellett volna Szasának neveznie...

A tiszt újból sapkája ellenzőjéhez emelte a kezét.

– Megengedi, hogy jelentsek, tábornok elvtárs?

Jól érthetően mondta ki a szavakat. Ez Szasa hangja, de mégis, mégis...

– Pihenj! Hallgatom.

Szasa leengedte a kezét.

– Tábornok elvtárs! Hogy teljesen világos legyen a helyzet. Engem elítéltek az 58-as cikkely alapján, ez szerepel a személyi anyagomban is. Nem kértem magam az ön hadtestéhez. Nem akartam idejönni. De a parancs az parancs. Nem volt mit tennem. Az egyetlen, amire hivatkozhattam volna, hajdani ismeretségünk. De a parancsnokság ezt az érvet nem fogadná el. Azok viszont, akiknek az a feladata, hogy engem figyeljenek, számításba vennék. És ez megnehezítené az ön helyzetét. Ezért azt kérem, küldjön vissza a törzshöz: őrnagy vagyok, ebben a beosztásban pedig ezredesi rang szükséges. Ez meggyőző érv. Ez volna az ön számára és az én számomra is a legkedvezőbb döntés.

Makszim Ivanovics hallgatott. Uramisten! De hiszen ez a régi Szaska, akit ő úgy szeretett. A becsületes, nyílt, elvhű Szaska, aki senkit sem akar nehéz helyzetbe hozni, aki mindent magára vállal. Mi mindent átélt, és mégsem változott! Makszim Ivanoviccsal megint nyílt, bátor, kompromisszumot nem ismerő ifjúsága nézett szembe. És ezekben a hirtelen felmerülő emlékekben magát is a régi Makszként látta viszont.

Elszégyellte pillanatnyi gyengeségét: elfelejtette, milyen is volt ő igazából, megingott, engedte, hogy eluralkodjon rajta az, ami később, azokban a zűrzavaros években alakult ki benne.

– Megengedi, hogy távozzak, tábornok elvtárs?

– Jól van, Szasa! – szólalt meg Makszim Ivanovics. – Vesd le a köpenyed, igyunk egy kortyot a találkozásunkra!

– Makszim – szólalt meg nagyon komolyan Szasa –, éppen azért nem akartam idejönni hozzád, mert túlságosan jól ismerlek téged.

Makszim Ivanovics torka elszorult, nagy lélegzetet vett, aztán Szasa vállára tette a kezét.

– Köszönöm, Szasa... Köszönöm, hogy így gondolkozol felőlem. De most már ülj le!

Gyorsan ellépett Szasa mellől, kinyitotta az ajtót, és kiszólt a hadsegédjének.

– Hozz nekünk néhány csepp italt, egy kis harapnivalót meg teát!

– Makszim – kezdte újból Szasa...

– Elég! – szakította félbe Makszim Ivanovics. – Itt én a felettesed vagyok, a beosztásom és a rangom szerint is.

Így látom két hősöm találkozását. De hogy a jövőben megmarad-e ez a jelenet ebben a formában, nem tudom. A regény szereplői önálló életet élnek, s a szerző ezt veti papírra. Azt sem tudom, marad-e elég időm arra, hogy megírjam a következő regényemet. De ha a sors ad még nekem néhány esztendőt, remélem, hogy eljutok történetemmel 1956-ig, a XX. kongresszusig, amikor ezrével hozták vissza az életbe az ártatlan embereket, és adták vissza becsületes nevüket azoknak, akiket már nem lehetett visszahozni az életbe.

Vége

MAGVETO KONYVKIADO
Felelős kiadó Jovánovics Miklos
Petőfi Nyomda, 88 810038 Kecskemét, 1988
A szoveghűséget ellenőrizte es szerkesztette
Osztovits Agnes
Műszaki vezető Bezúr Gyorgyi
Műszaki szerkesztő Romhanyi Katalin
Kiadványszám 8748
Megjelent 40,8 (A/5) ív terjedelemben,
Optima betűtípusból szedve
MA 5590
ISBN 963 14 1447 7

98,— Ft

Ez a hosszú évekre az íróasztalfiók mélyére süllyesztett regény az elmúlt év egyik legfőbb társadalmi eseménye volt a Szovjetunióban. A *Nehéz homok* szerzőjének új regénye egy csapásra a figyelem középpontjába került, az olvasóközönség nagy része lelkesen üdvözölte, míg mások a múlt meggyalázásával vádolták.

Az Arbat gyermekei egy tragédiákkal terhes kort idéz, melynek főszereplője Joszif Visszárionovics Sztálin, a „népek atyja", a „Bölcs vezér", aki tébolyult hatalomvágyában leszámol a milliószám leskelődő ellenséggel a párton belül és hatalmas országában. A cselekmény időpontja 1933–34, amikor Sztálin valamennyi vélt és valós ellensége leteszi a fegyvert, befejeződik a kolhozosítás, nagy erővel folyik az iparosítás, megkezdődik a moszkvai metró építése, a pártegységet látványosan demonstrálja a „győztesek kongresszusa", összehívják a szovjet írók első kongresszusát . . . és közben egyre zsúfoltabbak a börtönök, újabb és újabb szibériai falvakat kell kijelölni a száműzötteknek, s végül 1934. december 1-jén merényiet áldozata lesz Kirov, a leningrádi pártbizottság titkára.

Az Arbat tér környékén élő fiatalok pedig élik a maguk életét, tanulnak, dolgoznak, szórakoznak, míg egy nap rádöbbennek, hogy a gondtalan ifjúságnak vége . . .